Contenta hac editione.

COMMENTARIVS *in Somnium Scipionis.*

SATVRNALIORVM *Libri septem.*

DE DIFFERENTIIS & SOCIETATIBVS *Græci Latinique verbi Libellus.*

Ad quæ omnia IOH. ISACI PONTANI *Castigationes siue Notæ.*

Accessit, præter Indicem Rerum & verborum, Syllabus Auctorum quorum testimoniis Macrobius vsus est.

Nobiliss. & Ampliss. viro

ARNOLDO WITFELDIO

AB ODERSBERCH,

REGNI DANIÆ CANCELLARIO,

IOH. ISACIVS PONTANVS S.

NATVRALITER humanis animis innata cupiditas, Witfeldi virorum Nobilissime, ignota potius cognoscendi quam nota repetendi. Et id vt naturaliter, ita salutariter quoq. procurauit & operatur assiduè ille supra nos Vniuersi & prouidentiæ Oculus. Quid enim, vt artes alias sileam, huic ipsi, cui ab Humanitate nomen impositum, scientiæ, absque hoc salubri stimulo fuisset, factum hodie opinamur? Quid genuinæ Antiquitatis studio? Obruerat cuncta Gothi-

cus

cus ille & fatalis olim furor. Iacebat horrebatque politior omnis animorum cultura. Tum optimorum ingeniorum monumenta conspurcata, profligata sunt. Tunc distractio, discidium, vastities venit illis *Moribus antiquis queis stat res tanta virisque.* Quid multa? Verè literariæ reipub. ista fuerit, taliumq. Heroum Cannensis quædam clades. Nec subitò desæuiit nox illa temporum; sed ita pertinaciter occultauit cogitationes hominum, vt memoriam vix reliquerit scintillasque bonæ mentis. Itaque dum reuertitur ad ingenium suum insita illa mentibus virtus, emergitque paulatim ex ignorantiæ tenebris occupatum diu caput; vidit defleuitque miseriam torporemq. labentis æui. Tunc ad lectionem Veterum, tractationemque assiduam incendit meliora ingenia. Quæ ita tandem adoleuere feliciter vt ipsos aliquando superare antiquos non imitari viderentur. Nec

id

id operoſum talibus initiis creditum, niſi ea fuiſſet Antiquitatis calamitas, vt quemadmodum antea æmulari laudabile, ita priſtino aliquid nitori reddidiſſe omni poſtmodum laude haberetur excellentius. Quare vt aliquam literis habitudinem in mitiora mutatio temporum dedit, *ſummum inter homines certamen fuit, ne quid profuturum ſeculis diu lateret.* Et ecce extulerat oportunè ingeniorum parens Italia Picos ſuos, Politianos & Barbaros. Hi indefeſſis antiquorum lectionibus validi, & critico illo ferro ad ſanitatem parati, acres adfuere vindices æſtuanti rogo. Hi perituræ literaturæ patrocinium exſecuti ſedulò, ſubnaſcentia ſacris ſtirpibus quaſi infeſta lolia centuriatim & animosè deruncinarunt. Nec ea ingeniorum felicitas cum ipſis occidit, ſed excepit commodè vicina illa & hæc quoque Gallia. Ea Turnebos, Scaligeros, Lipſios ſuccedaneos veluti dedit tantis

AVR. THEODOSII
MACROBI
V. Cl. & inlustris
OPERA.

IOH. ISACIVS PONTANVS recensuit: & SATVRNALIORVM libros MS. ope auxit, ordinauit, & CASTIGATIONES siue NOTAS adiecit.

Ad amplissimum virum
ARNOLDVM WITFELDIVM
REGNI DANIÆ *Cancellarium.*

Contenta hoc libro vide pagina sequenti: quibus accedunt I. MEVRSI breuiores Notæ.

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciscum Raphelengium.
cIↃ. IↃ. XCVII.

heroibus. Et illorum quidem duo vti hodieq. tenebrosi huius æui illustria & vnica lumina sunt, ita ruinosæ quoque Antiquitatis robusta columina & fulcra. Leguntur, florent, in vsum hominum, in memoriam recepti; legentur, florebuntque quandiu in pretio fuerit Romana priscaque cognosci. Quamdiu quisquam erit, vt Philosophi Romani verbis vtar, qui reuerti velit ad Acta maiorũ; quamdiu quisquam qui scire velit quid sit vir Romanus, qui, vt ille ait,

Multa tenet antiqua, sepulta, vetusta,
Quæ faciunt mores veteresque nouosque scientem.

Atque hi quidem tanta insignes virtute viri, cum præclaris sagacioris animi facibus offusa vndiquaq. literarum nubila dexterrimè serenarint; non tamen præripuisse adeo censendi quæ dici vel inueniri porrò poterant, sed etiam aperuisse. Sic ego dum adolescentiæ meæ captum Philosophiæ

heroibus. Et illorum quidem duo vti hodieq. tenebrosi huius æui illuſtria & vnica lumina ſunt, ita ruinoſæ quoque Antiquitatis robuſta columina & fulcra. Leguntur, florent, in vſum hominum, in memoriam recepti; legentur, florebuntque quandiu in pretio fuerit Romana priſcaque cognoſci. Quamdiu quiſquam erit, vt Philoſophi Romani verbis vtar, qui reuerti velit ad Acta maiorũ; quamdiu quiſquam qui ſcire velit quid ſit vir Romanus, qui, vt ille ait,

Multa tenet antiqua, ſepulta, vetuſta,
Quæ faciunt mores veteresque nouosque ſcientem.

Atque hi quidem tanta inſignes virtute viri, cum præclaris ſagacioris animi facibus offuſa vndiquaq. literarum nubila dexterrimè ſerenarint; non tamen præripuiſſe adeo cenſendi quæ dici vel inueniri porrò poterant, ſed etiam aperuiſſe. Sic ego dum adoleſcentiæ meæ captum Philoſophiæ

phiæ Naturæque inuentis auidè augeo ac pasco, secundariis tamen horis ingenij vires & operam libenter inpendi his talibus pro parte vel inueniendis vel iuuandis. Et hac quidem occasione Aurel. Macrobium, quem miserè mutilauerat elapsi, quod dixi dudum, æui scæuitas, eruto nuper ex Bibliothecâ Anglicanâ codice peruetusto, reformatum & ordinatum vtiliter, lacunisq. expletis quam vastissimis, veteri sua veste & vultu reducimus. Interfuit enim reipub. literariæ, post tot meliorum clades, hunc talem Scriptorem non lacerũ vltra sed integrum; nec integrum solum, sed quam emendatissimum in veteri bibliotheca retineri. Cui etiam rei & Castigationes nostras siue Notas applicuimus, &, vt vberes Auctoris huius res sunt, variis simul aliorum Scriptorum locis mederi, & subinde vel affectatè, tentauimus. Sed vt hîc insolentiæ notam non valde verear, ita confi-

phiæ Naturæque inuentis auidè augeo ac pasco; secundariis tamen horis ingenij vires & operam libenter inpendi his talibus pro parte vel inueniendis vel iuuandis. Et hac quidem occasione Aurel. Macrobium, quem miserè mutilauerat elapsi, quod dixi dudum, æui sçæuitas, eruto nuper ex Bibliothecâ Anglicanâ codice peruetusto, reformatum & ordinatum vtiliter, lacunisq. expletis quam vastissimis, veteri sua veste & vultu reducimus. Interfuit enim reipub. literariæ, post tot meliorum clades, hunc talem Scriptorem non lacerũ vltra sed integrum; nec integrum solum, sed quam emendatissimum in veteri bibliotheca retineri. Cui etiam rei & Castigationes nostras siue Notas applicuimus, &, vt vberes Auctoris huius res sunt, variis simul aliorum Scriptorum locis mederi, & subinde vel affectatè, tentauimus. Sed vt hîc insolentiæ notam non valde verear, ita

confidentiæ fortaſſis non effugiam, quod tui potiſſimum nominis patrocinio, vir Ampliſſime, leuioris hæc operæ & philologa, vt ſic dicam, ἀμφισβητήματα detulerim. Maiora erant quæ tibi debebamus; Tibi præſertim hac vitæ grauitate, his honoribus eminenti. Sed tu nec hæc qualiacunque aſpernaberis ſpero, qui ſecūdum ſublimia illa & publica munia, oblatum per occaſionem otium honoratiſſimè oblectas hiſtoricâ & antiquâ doctrinâ. Exemplo ſunt, & erunt aliquando locupletiùs, eximia diligentiæ tuæ opera, quibus rerum Danicarum inuolutiora ſubtili induſtriâ illuſtraſti. Vidimus hæc ipſi talia tua, & ſtupuimus hominem in Republicâ & literis ita exercitum, vt in altero horum ſolus fuiſſe crederetur. Iure igitur ob iſtūd admirationem in te meliorum animorum excitaſti, ob hoc amorem. Amant te, inquam, Daniæ noſtræ literati primates, quod tu

in foro

in foro & curia media Palladis & togæ decus retines & æstimas ex professo retinentes. Adeoque vt hæ vel publicæ causæ sufficere mihi potuissent opusculi huius inscripti tibi, nisi accederent insuper priuatæ. Patrem meum iam diu eâ beneuolentiâ, quà absens quà præsens prosecutus es, vt ipse cum paria referendo imparem se sentiat ; Ego quod vnum me posse credidi, publicum istud extare præoptaui animi nostri & virtutis tuæ testimonium: Et hoc, libertate & ritu veteri, non isto nouo, quo postquam desiuimus, vt ille inquit, facere laudanda, laudari quoque ineptum putamus. Tu itaque, nobilissime virorum Witfeldi, lubens volensque suscipies literarium hoc & iuuenile nostrum munus ; idque quo alacrius facies, nos quoque ad alia & maiora illa, quæ cum ætate maturabimus, efficies alacriores. Vale. Lugduni in Batauis xv.Kal. Octob. ∞. Iↄ. IIIC.

non solum ex se non moueri sed ne moueri quidem penitus conetur asserere. ita enim callidis argumẽtationibus adstruit nihil ex se mouerit, vt etiam si quid hoc facere concedat, animam tamen hoc non esse confirmet. Si enim anima, inquit, principium motus est: doceo non posse principium motus moueri. & ita diuisionem suæ artis ingreditur; vt primum doceat in rerum natura esse aliquid immobile, deinde hoc esse animam tentet ostendere. Necesse est, inquit, aut omnia quæ sunt immobilia esse, aut omnia moueri, aut aliqua ex his moueri aliqua non moueri. item si damus, ait, & motum & quietem: necesse est aut alia semper moueri & alia numquam moueri, aut omnia simul nunc quiescere nunc moueri. de his, inquit, quid magis verum sit requiramus. Non esse omnia immobilia adspectus ipse testimonio est; quia sunt quorum motum videmus. rursus non moueri omnia visus docet, quæ immota cognoscimus. sed nec omnia dicere possumus modo motum pati modo esse sine motu; quia sunt quorum perpetuum motum videmus, vt de cælestibus nulla dubitatio est. restat igitur, ait, vt, sicut aliqua semper mouentur, ita sit aliquid semper immobile. ex his vt collectum sit esse aliquid immobile, nullus obuiat vel refellit. nam & vera diuisio est, & secta Platonica non repugnat: neque, si quid est immobile, sequitur vt hoc sit anima: nec, qui dicit animam ex se moueri, iam moueri vniuersa confirmat; sed modum adstruit quo anima mouetur. si quid vero est aliud immobile, nihil ad hoc quod de anima adstruitur pertinebit. Quod & ipse Aristoteles videns, postquam docuit aliquid esse immobile, hoc esse animam vult dicere: & incipit asserere nihil esse quod ex se moueri possit, sed & omnia quæ mouentur ab alio moueri. quod si vere probasset; nihil ad patrocinium Platonicæ sectæ relinqueretur. quemadmodũ enim credi posset ex se moueri animam, si constaret nihil esse quod ex se possit moueri? In hac autem Ari-

IN AVR. MACROBIVM A IOH. ISACIO PONTANO restitutum.

PRISTINVS *auspicio Pontani redditus est nunc*
Macrobio cultu sub potiore nitor.
Gaudete o veterum Scriptorum naufraga turba,
Si quos Macrobij docta papyrus habet.
Hanc per Macrobium vitam spirabitis olim,
Quæ per Pontanum reddita Macrobio est.

IOSEPHVS SCALIGER IVL. CAES. F.

IN MACROBIVM A Doctiss. iuuene D. IOH. ISACIO PONTANO restitutum.

SCIPIADAE *nobis nil præter somnia liquit*
Iniqua nimium temporis voracitas.
Ipsa etiam dudum periissent somnia, vitam
Marcus perennem ni dedisset somniis.
Sed Marci exiguum hoc periisset (plurima Marco
Fata abstulere) ni indidisset spiritum
Macrobius; qui iam vicino in limine lethi
Ipsus iacebat squallido situ obsitus,
Quum vitam vita auctori Pontane dedisti,
Vna simul plures iuuante dextera,
Somnia Scipiadæ, Marco sua scrinia reddis,
Ipsumque longum perpeti vita beas
Macrobium: fallor? non te fata aspera tangent
Pontane, debet ipsa cui vitam salus.

P. BERTIVS.

IN IOH. ISAACI PONTANI MACROBIVM restitutum.

MACROBIVM *ad proprij reuocas quod nominis vsum,*
Restituisque illi, quod fuit ante, decus:
Ille iterum, tanto siquidem pro munere gratus,
Implebit fama candida vela tua.
Et merito nomen tibi debet Isace perenne,
Qui tibi curarum millia tanta dedit.

FR. DOVZA.

DE EODEM.

MACROBII *falsum nomen iam penè vetustas*
Fecerat, & doctis inuida barbaries.
At tu Macrobio nomen Pontane decusque
Restituis, Libris fretus & ingenio.
Fide. hic te rursum felix labor, auspice Musa,
Efficiet fama perpete macrobium.

FR. RAPHELENGIVS F. F.

ἐγκώμιον

IOH. ISACIO PONTANO, AMBROSI AVRELI MACROBII V. Cl. & inlustris, VINDICI ET ADSERTORI.

SIC *solidi nihil est? sic Rerum vertitur Ordo?*
Sic omni exactum est parte vel arte nihil?
Lucem ARPINATI *qui fecit, & abdita doctè*
Expediit Genij dexteritate sui;
Qui satur AMBROSIA *& calesti Nectare plenus*
Mattia Conuiuis melle adipata dedit;
MACROBIVS *iacet, hei!, tenebris obnubtus adultis,*
Furua feré Orcini lustra subiuit Heri.

Prò,

Prò, seclum immite! hà, Fatum inlàtrumabile! frustrà
Ergóne LONGAEVI nominis omen erit?
Non ita. sic vivat, Positum qui vivere fecit,
Et Melici & Medici stella corusca chori,
PONTANUS, quo se DANORUM Pontus alumno
Tollit, & undantes in mare volvit aquas.
Macte, VIR INLUSTRIS merito, CLARISSIME scribtis!
Et, si fors aliquis sensus inest cineri,
Gaude, PONTANO recidivus VINDICE surges,
MACROBII haut frustrà nominis omen erit.
Surge alacer, Medicoq; tuo Sôtéria defer,
Qui Vespillonum te trahit è manibus.
Parte tui truncum meliore, & lumine cassum
Te in medio dolui sepé iacére situ.
Te malè mulcârat Scribarum querquera febris,
Spurcâratq; artus sontica lepra tuos:
Corpore quin toto vitalis cesserat omnis
Cumq; calore color, cumq; colore calor.
Tunc miser. at tandem felicibus editus astris
PONTANUS, fracto certa medela viro,
Indignam sortem, & casus miseratus acerbos,
Gaudet Phoebeas adplicuisse manûs.
Iamq; IGNEM FERRUMQVE parans tibi vulnera clamat,
Magnoq; Grammaticos damna dedisse procos.
Ringitur ob vari, & vani Censoris acumen,
Et ridet Critici schemata falsa Gregis.
Ridet quisquiliis nihil esse elucius illis,
Quas Critice adfundit ingeniosa libris.
Ridet. at ASCLEPI pollenti numine plenus
URIT, &, ut redeat pristina forma, SECAT.
Trunco restituit corpus, dat lumina casso,
INLUSTRI inspirat mentem, animumq; VIRO.
Perdita frusta legit, cataplasmata mollia miscet,
Obligat artifici luxaq; membra manu;
Obligat. ecce, SALUS campis emissa beatis
Spem certam Medicum iussit habere suum.
Nec frustra. Viden' ut surrebtus faucibus Orci
MACROBIVS nitidum tollat in astra Caput?
Fulgeat ut scabro squalore exutus, & aevo,
Se magni properet ferre sub ora Viri?

Nunc

Nunc postliminio videor ut sit redditus illi
Cumq; calore color, cumq; colore calor?
Serpula non aliter corium convertit & ævum,
Stellio sic senium ponit in exuviis.
Quæ PONTANE, *tibi referetur gratia? magna;*
Scilicet, hinc LONGI VIVERE *principium.*
Nunc eat Ambitio, caudamq; per oppida iactet,
Quòd dederit fetus publica in ora suos;
Assuitq; bonas cartas macularit ineptis;
Seruati Auctoris gloria major erit.
Perge illum porrò, Iuvenis, decurrere Circum,
Laus solet hos homines indubitata sequi,
Qui Veterum auctorum diuina Inuenta refingunt,
Adlucentq; illis, quæ tenebrosa, FACEM.
Tu facere hæc potis es (testor, sacra numina, Musas)
Dum video, & liquidò res manifesta docet;
Hinc VERUM *dicâ te mente beâre* PROMETHEUM-
Illamq; egregiis dotibus induere;
Illinc prolixè mutos tibi adesse Magistros,
Atque auram SCRIBTI *velificare* LIBRI.
Non est quòd metuas Pharium Lucumonis acetum,
In toto nulla est corpore mica salis.
Non est quòd metuas jejuni dicta Mamurræ:
Certè ille insubida garrulitatis homo est.
Hæc studium Sol est. IGNORAT NOCTUA SOLEM.
Quid metuis timide? causa timoris abest.
Vos, heic qui adstatis caperatâ fronte Magistri
Ite precul, Ludi pulvere sparsa cohors.
Ad vestrum faciunt nihil hæc Tuceta palatum
Quîs cibus est multis allia cum lacrumis.
Vos hæc non capitis, tamenetsi carpitis. eheu!
Quàm grande est Capital carpere non capere!

PETRUS SCRIVERIUS.

Επίγραμμα
ΙΩΑΝΝΗ, ΙΣΑΧΙΩ,
Ποντάνῳ
ΜΑΚΡΟΒΙΟΥ
ἀμύντορι.

ΑΛΛΟΤΡΙΑΙΣ βίβλοις ἐς ἑὴν ἐχρήσατο βίβλον
Μακρόβιος, καὶ ὅμως μικρὸν ἔδωκε βίον·
Αἴκε γὰρ ἀλλοτρίας μὴ συλλέξαιτο σελίδας
Μακρόβιος, μικρὸς ἦν τοῖς σελίδεσσι βίος.
Ἀλλὰ λίην ἀσεβέσι βλάβαις κρονίαντε χρόνωντε
Μακρόβιος μόνους πάντ' ἀπέωλε βίον.
Μακροβίῳ τ' ἄλλοις τε βοηδρόμος ἦλθεν ἀμύντωρ
Ποντᾶνος, καὶ ὅμως μακρὸν ἔδωκε βίον.
Πῆ παρέβη; τί δ' ἔρεξεν Ἰσάκιος; ὅσσ' ἐτέλεσσεν;
Καὶ τίν' ἀμοιβαίην δέξεται ἀντίδοσιν;
Μακρόβιός τε καὶ οἷσιν ἐχρήσατο γραμματίοισι
Μακρόβιος, μακρὸν τῷδε πορῶσι βίον.

ἔγραψα.

ΥΓΕΙΑΝΟΣ Ο ΓΡΟΤΙΟΣ.

Vertebam Latine

SCRIPTA *aliena suos dum quendam vertit in vsus*
MACROBIVS, LONGVM VIVERE *scripta facis.*
Illa suos etenim ni conuertisset in vsus
MACROBIVS, LONGVM VIVERE *non poterant.*
Verum incuria summa, & summa iniuria secli
Tantumnon pessum MACROBIVM *dederant.*
His vindex veniens tanquam demissus ab alto
PONTANVS, LONGVM VIVERE *restituit.*
Quo pratergressus? quid gessit ISACIVS? *& qua*
Hunc manet a tantis talio digna viris?
Macrobius, simul his queis vtitur ille libellis,
PONTANI LONGVM VIVERE *scripta facit.*

HVGEIANVS GROTIVS.

DE
MACROBIO
eiusque Scriptis
TESTIMONIA,
& alia quædam ad Lectorem.

LIBRI PRIMI SATVRNAL.
CAP. I.

NISI sicubi nos sub alio ortos cælo Latinæ linguæ vena non adiuuat. *Et statim:* Petitum impetratumque volumus, æqui bonique consulant, si in nostro sermone natiua Romani oris elegantia desideretur.

Macrobius natione Græcus.

COMMENTARIO
in Somnium Scipionis.
LIB. I. CAP. I.

INTER Platonis & Ciceronis libros quos de rep. vtrumque constituisse constat, Eustathi fili, vitæ mihi pariter dulcedo & gloria &c.

Eius liberi.

Imp. Honorius & Theodosius A A. *Florentio* Pv.

QVI sacri cubiculi nostri fuere præpositi, vel nunc esse ceperunt, vel quos postea sors ad ascendendi huius gradum fastigij deuocarit, ea dignitate fungantur qua sunt prædit, qui eminentissimam prætorianam & vrbanam meruerint præfecturam, aut certe militarem magisteriam potestatem; ita vt sit inter eos post depositas administrationes nulla discretio, siue nostræ serenitatis adoraturi admittuntur imperium, siue pro suo arbitrio solemnes festiuitates & cætus, vel salutationes, vel quælibet alia officia frequentent, vt in sedibus & consessu iscis ordo seruetur, quem ordo prouectionis ostenderit, sub habitu ipsis videlicet consueto, cum manifeste decretum sit eum esse, qui præcesserit, potiorem, vel illum subsequi quem recentius probauerit examen. Sed vt nos ad

Macrob. sacri cubiculi præpositus sub Honorio & Theodosio Cæsaribus.

hanc promulgationem, Macrobij viri illustris merita prouocarint, ita obseruationem quoque legis ab eius volumus sumere prouectionis auspicium. *Cetera, & locum vnde hæc sumpta, vide initio Notarum.*

Gesneri Bibliotheca.

Eius quædam a Planude translata. VERTIT in Græcum sermonem Aurelij Macrobij in Somnium Scipionis Commentarios Maximus Planudes.

Et in præfatione Thesauri sui omnium vocum Guilelmus Morelius:

QVOD Somnium Scipionis Græce translatum, perperam Gazæ tribuatur, veteres codices manuscripti testantur: in quibus non modo id Somnium, verum etiam tota Macrobij eius somnij explicatio Græca continetur, Maximoque Planudi adscribitur. *Huius opusculi MS. vti accepi a clarissimo Ios. Scaligero, fuit aliquando penes iuris consultissimum I. Cuiacium. Morelium quoque habuisse liquet ex plurimorum Planudis locorum laudationibus in eodem, quod dixi, vocum Dictionario.*

ATQVE *hæc, benigne lector, de Macrobio nostro; Erant & alia, vt apud Ioh. Sarisberiensem & alios, elogia. Sed tu, si vacat, videbis & addes. Ego his ex Modij Nouantiquis quas videre seriuscule contigit paucula subseram. Contulit enim is MS S. aliquot Commentarij in Somnium; quorum licet lectiones potiores nostræ huic respondeant editioni; sunt tamen, vt fit in codicum diuersitate, digna hæc ista vt moneamus: lib.1.pag.6. vers.2. inducit,* vel licita, *MS. vers.10. verba ea,* summo deo & mente *censs. glossema. ex eodem. vers. 19. leg.* eius simulachrum, quod cum. *pag.34. vers.11.* initio *non* indicio. *pag.74. vers.11. faciendum,* purius, fit acceptæ luci penetrabilis adeo, *vt. pag.86. vers.21.* obseruatis ac memoriter. *& statim,* item eius loci stella quæ oriebatur, cum primum vas esset impletum, intelligentes. *discrepantiam vide in textu. Libro Secundo pag.111. vers.24.* dissimili tactu, *MS. non* tractu. *pag.119. vers.20.* in medio temperata, *MS.* temperaræ. *pag. 121. vers.22.* de finibus, *idem,* de finibus. *pag.122. vers.10. iterum* finibus *non* finibus. *pag.131. vers.7.* cuius descriptio, *MS.* inscriptio. *& statim* animositates *non* animositas.

In Notis etiam pag.695. vbi male expressum ἀπωμελῶ reponens ἀπαπωμελῶ. Et si qua denique alia leuiora in Erratis nos fugerint, tu per te cognosces, beniuole lector; & simul ignosces.

AVREL.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & *inlustris*

COMMENTARIVS EX CICERONE IN Somnium Scipionis.

LIBER PRIMVS.

CAP. I.

Quæ differentia & quæ similitudo sit inter Platonis ac Ciceronis de republica libros; curque aut ille indicium Eris, aut hic somnium Scipionis operi suo adsciuerit.

INTER *Platonis & Ciceronis libros, quos de r. p. vtrumque constituisse, constat, Eustathi fili vita mihi pariter dulcedo & gloria, hoc interesse prima fronte perspeximus, quod ille rempub. ordinauit, hic retulit; alter qualis esse deberet, alter qualis esset à maioribus instituta, differuit. in hoc tamen vel maxime operis similitudinem seruauit imitatio, quod, cum Plato in voluminis conclusione a quodam vita reddito, quam reliquisse videbatur, indicari faciat qui sit exutarum corporibus status animarum, adiecta quadam sphærarum vel siderum non ociosa descriptione, rerum facies non dissimilia significans à Tulliano Scipione per quietem sibi ingesta narratur. Sed quod vel illi commento tali, vel huic tali somnio in his potissimum libris opus fuerit, in quibus de rerum pub. statu loquebatur, quove attinuerit* inter

inter gubernandarum vrbium constituta, circulos, orbes globosque describere, de stellarum modo, de cæli conuersione tractare, quæsitu dignum & mihi visum est; & aliis fortasse videatur: ne viros sapientia præcellentes nihilque in inuestigatione veri nisi diuinum sentire solites, aliquid castigato operi adiecisse superfluum suspicemur. de hoc ergo prius pauca dicenda sunt, vt liquido mens operis, de quo loquimur, innotescat, Rerum omnium Plato & actuum naturam penitus inspiciens aduertit in omni sermone suo de reipublicæ institutione proposito infundendum animis iustitiæ amorem; sine qua non solum respublica, sed nec exiguus hominum cœtus, nec domus quidem parua constabit. ad hunc porrò iustitiæ affectum pectoribus inoculandum nihil æque patrocinaturum vidit, quàm si fructus eius non videretur cum vita hominis terminari. hunc vero superstitem durare post hominem qui poterat ostendi, nisi prius de animæ immortalitate constaret? fide autem facta perpetuitatis animarum consequens esse animaduertit, vt certa illis loca nexu corporis absolutis, pro contemplatu probi improbive meriti deputata sint, sic in Phædone, inexpugnabilium luce rationum anima in veram dignitatem propriæ immortalitatis asserta, sequitur distinctio locorum, quæ hanc vitam relinquentibus ea lege debentur quam sibi quisque viuendo sanxerit. sic in Gorgia, post peractam pro iustitia disputationem, de habitu post corpus animarum morali grauitate Socraticæ dulcedinis ammonemur. Idem igitur obseruanter secutus est in illis præcipue voluminibus, quibus statum reipublicæ formandum præcepit. nam postquam principatum iustitiæ dedit, docuitque animam post animal non perire: per illam demum fabulam (sic enim quidam vocant) quo anima post corpus euadat & vnde ad corpus veniat in fine operis asseruit; vt iustitiæ vel cultæ præmium vel spretæ pœnam, animis quippe immortalibus

subi-

ſabiturisque iudicium ſeruari deceret. Hunc ordinem Tullius non minore iudicio reſeruans quam ingenio repertus eſt. poſtquam in omni reipublicæ ocio ac negotio palmam iuſtitiæ diſputando dedit: ſacras immortalium animarum ſedes & cæleſtium arcana regionum in ipſo conſummati operis faſtigio locauit; indicans quo his perueniendum vel potius reuertendum ſit, qui rempublicam cum prudentia, iuſtitia, fortitudine ac moderatione tractauerunt. Sed ille Platonicus ſecretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylus, miles officio. qui, cum vulneribus in prælio acceptis vitam effudiſſe viſus, duodecimo die demum inter ceteros vna peremptos vltimo eſſet honorandus igne, ſubito ſeu recepta anima ſeu retenta quicquid emenſis inter vtramque vitam diebus egerat videratve, tamquam publicum profeſſus iudicium, humano generi enuntiauit. Hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quaſi ipſe veri conſcius doleat irriſam, exemplum tamen ſtolidæ reprehenſionis vitans excitari narraturum quàm reuiuiſcere maluit.

CAP. II.

Quid reſpondendum Coloti Epicureo putanti philoſophono neſſe vtendum fabulis; quaſque fabulas philoſophia recipiat, & quando his philoſophi ſoleant vti.

AC, prius quam ſomnij verba conſulamus, enodandum nobis eſt, a quo genere hominū Tullius memoret vel irriſam Platonis fabulam, vel ne ſibi idem eueniat non vereri. nec enim his verbis vult imperitum vulgus intelligi, ſed genus hominū veri ignarum ſub peritiæ oſtentatione: quippe quos & legiſſe talia, & ad reprehendendū animatos conſtaret. Dicemus igitur & quos in tantum philoſophum referat quandam cenſuræ exercuiſſe leuitatem, quisve eorum etiam ſcriptam reliquerit accuſationem; & poſtremo quid pro ea duntaxat parte, quæ huic operi neceſſaria eſt, reſpon-

ſponderi conueniat obiectis. quibus, quod factu facile eſt, eneruatis, iam quicquid vel contra Platonis vel contra Ciceronis opinionem etiam in Scipionis ſomnium ſeu iaculatus eſt vnquam morſus liuoris, ſeu forte iaculabitur, diſſolutum erit. Epicureorum tota factio, æquo ſemper errore à vero deuia, & illa exiſtimans ridenda quæ neſciat, ſacrum volumen & auguſtiſsima irriſit naturæ ſeria. Colotes vero inter Epicuri auditores famoſior & loquacitate notabilior, etiam in librum retulit quæ de hoc amarius reprehendit. ſed cetera, quæ iniuria notauit, ſiquidem ad ſomnium de quo hic procedit ſermo non attinent, hoc loco nobis omittenda ſunt. illam calumniam perſequemur, quæ, niſi ſupplodatur, manebit Ciceroni cum Platone communis. ait à philoſopho fabulam non oportuiſſe confingi: quoniam nullum figmenti genus veri profeſſoribus conueniret. Cur enim, inquit, ſi rerum cæleſtium notionem & habitum nos animarum docere voluiſti, non ſimplici & abſoluta hoc inſinuatione curatum eſt, ſed quæſita perſona caſusque excogitata nouitas & compoſita aduocati ſcena figmenti ipſam quærendi veri ianuam mendacio polluerunt? Hæc quoniam, cum de Platonico Ere iactantur, etiam quietem Africani noſtri ſomniantis incuſant (vtraque enim ſub appoſito argumento electa perſona eſt, quæ accommoda enuntiandis haberetur) reſiſtamus vrgenti; & fruſtra arguens refellatur: vt vna calumnia diſſoluta vtriuſque factum incolumem, vt fas eſt, retineat dignitatem. Nec omnibus fabulis philoſophia repugnat, nec omnibus acquieſcit. &, vt facile ſecerni poßit, quæ ex his ab ſe abdicet ac velut profana ab ipſo veſtibulo ſacræ diſputationis excludat, quæve etiam ſæpe ac libenter admittat, diuiſionum gradibus explicandum eſt. Fabulæ, quarum nomen indicat falſi profeßionem, aut tantum conciliandæ auribus voluptatis aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia

repertæ

reperta sunt, auditum mulcent; velut comœdiæ; quales Menander eiusve imitatores agendas dederunt: vel argumēta fictis casibus amatorum referta; quibus vel multum se Arbiter exercuit, vel Apuleiū nonnūquam lusisse miramur. Hoc totum fabularum genus, quod solas aurium delicias profitetur, è sacrario suo in nutricum cunas sapientiæ tractatus eliminat. Ex his autem, quæ ad quamdam virtutis speciem intellectum legentis hortantur fit secunda discretio. in quibusdam enim & argumentum ex ficto locatur & per mendacia ipse relationis ordo contexitur: vt sunt illæ Æsopi fabulæ elegantia fictionis illustres. at in aliis argumentum quidem fundatur veri soliditate: sed hæc ipsa veritas per quædam composita & ficta profertur: & hoc iam vocatur fabulosa narratio non fabula: vt sunt cerimoniarum sacra; vt Hesiodi & Orphei, quæ de deorum progenie actuve narrantur; vt mystica Pythagoreorum sensa referuntur. Ex hac ergo secunda diuisione, quam diximus, a philosophiæ libris prior species, quæ concepta de falso per falsum narratur, aliena est. Sequens in aliam rursum discretionem scissa diuiditur. nam, cum veritas argumento subest, solaque fit narratio fabulosa; non vnus reperitur modus per figmentum vera referendi. aut enim contextio narrationis per turpia & indigna numinibus ac monstro similia componitur: vt di adulteri, Saturnus pudenda Cæli patris abscindens, & ipse rursus a filio regno potito in vincula coniectus; quod genus totum philosophi nescire maluerunt, aut sacrarum rerum notio sub figmentorum velamine honestis & tecta rebus & vestita nominibus enuntiatur. & hoc est solum figmenti genus, quod cautio de diuinis rebus admittit. Cum igitur nullam disputationi pariat iniuriam vel Er index vel somnians Africanus, sed rerum sacrarum enuntiatio integra sui dignitate his fit tecta nominibus, accusator tandem edoctus a fabulis fabulosa secernere

conquiescat. Sciendum est tamen non in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa vel licita sed his vti solent, cùm vel de anima, vel de aëreis ætheriisve potestatibus, vel de ceteris dis loquuntur. Ceterum cum ad summum & principem omnium deum, qui apud Græcos τ᾽ ἀγαθὸν, qui πρῶτον αἴτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere; vel ad mentem, quam Græci νοῦν appellant, originales rerum species, quæ ἰδέαι dictæ sunt, continentem, ex summo natam & profectam deo: cum de his, inquam, loquuntur, summo deo & mente; nihil fabulosum penitus attingunt, sed si quid de his assignare conantur, quæ non sermonem tantum modo sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines & exempla confugiunt. sic Plato cum de τ᾽ ἀγαθῷ loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale sit ab homine non posset: solum vero ei simillimum de visibilibus solem repperit; & per eius similitudinem viam sermoni suo attollens se ad non comprehendenda patefecit. ideo & nullum ei simulachrum, cum dis aliis constitueretur, finxit antiquitas: quia summus deus nataque ex eo mens sicut vltra animam, ita supra naturam sunt: quo nihil fas est de fabulis peruenire. De dis autem, vt dixi, ceteris & de anima non frustra se, nec, vt oblectent, ad fabulosa conuertunt: sed quia sciunt inimicam esse naturæ apertam nudamque expositionem sui: quæ sicut vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtraxit: ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari. sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur; ne vel hac adeptis nuda rerum talium se natura præbeat: sed summatibus tantum viris sapientia interprete veri arcani consciis, contenti sint reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate secretum. Numenio denique inter philosophos occultorum curiosiori offensam numinum,

num, quod Eleusinia sacra interpretando vulgauerit, somnia prodiderunt, visa sibi ipsas Eleusinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes; admirantique & causas non conuenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas & passim adeuntibus prostitutas. adeo semper ita se & sciri & coli numina maluerunt, qualiter in vulgus antiquitas fabulata est; quæ & imagines & simulacra formarum talium prorsus alienis & ætates tam incrementi quam deminutionis ignaris & amictus ornatusque varios corpus non habentibus assignauit. secundum hæc Pythagoras ipse atque Empedocles, Parmenides quoque & Heraclitus de diis fabulati sunt: nec secus Timæus; qui progenies eorum, sicuti traditum fuerat, exsecutus est.

CAP. III.

Quinque esse genera somniandi; atque somnium hoc Scipionis ad prima tria genera debere referri.

HIS prælibatis, antequam ipsa somnij verba tractemus, prius quot somniandi modos obseruatio deprehenderit, cum licentiam figurarum quæ passim quiescentibus ingeruntur sub definitionem ac regulam vetustas mitteret, edisseramus: vt cui eorum generi somnium, de quo agimus, applicandum sit innotescat. Omnium, quæ videre sibi dormientes videntur, quinque sunt principales & diuersitates & nomina: aut enim est ὄνειρος *secundum Græcos, quod Latini* somnium *vocant; aut est* ὅραμα, *quod* visio *rectè appellatur, aut est* χρηματισμὸς, *quod oraculum nuncupatur, aut est* ἐνύπνιον, *quod insomnium dicitur; aut est* φάντασμα, *quod Cicero, quotiens opus hoc nomine fuit, visum vocauit. Vltima ex his duo, cum videntur, cura in-*

terpretationis indigna sunt, quia nihil diuinationis apportant: ἐνύπνιον dico & φάντασμα. est enim ἐνύπνιον, quotiens cura oppressi animi corporisve siue fortunæ, qualis vigilantem fatigauerat, talem se ingerit dormienti. animi; si amator deliciis suis aut fruentem se videat aut carentem: si metuens quis imminentem sibi vel insidiis vel potestate personam, aut incurrisse hanc ex imagine cogitationum suarum, aut effugisse videatur. corporis; si temeto ingurgitatus aut distentus cibo, vel ex abundantia præfocari se existimet, vel grauantibus exonerari: aut contra, si esuriens cibum aut potum sitiens desiderare, quærere, vel etiam inuenisse videatur. fortunæ; cum se quis æstimat vel potentia, vel magistratu aut augeri pro desiderio, aut exui pro timore. Hæc & his similia, quoniam ex habitu mentis quietem sicut præuenerant, ita & turbauerant dormientis, vna cum somno aduolant & pariter euanescunt. hinc & insomnio nomen est, non quia per somnium videtur (hoc enim est huic generi commune cum ceteris) sed quia in ipso somnio tantummodo esse creditur, dum videtur; post somnium nullam sui vtilitatem vel significationem relinquit. Falsa esse insomnia nec Maro tacuit,

Sed falsa ad cælum mittunt insomnia manes, *cælum hic viuorum regionem vocans: quia sicut di nobis, ita nos defuncti superi habemur. Amorem quoque describens, cuius curam semper sequuntur insomnia, ait;*

—Hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.

& post hæc:

Anna soror quæ me suspensam insomnia terrent?
φάντασμα vero, hoc est visum, cum inter vigiliam & adultam quietem in quadam, vt aiunt, prima somni nebula adhuc se vigilare æstimans, qui dormire vix cœpit, aspi-

cere videtur irruentes in se, vel passim vagantes formas, à natura seu magnitudine seu specie discrepantes, variásque tempestates rerum vel lætas vel turbulentas. In hoc genere est ἐφιάλτης; quem publica persuasio quiescentes opinatur inuadere & pondere suo pressos ac sentientes grauare. His duobus modis ad nullam noscendi futuri opem receptis, tribus ceteris in ingenium diuinationis instruimur. Et est oraculum quidem, cum in somnis parens vel alia sancta grauisque persona, seu sacerdos, vel etiam deus, aperte euenturum quid, aut non euenturum, faciendum vitandúmve denunciat. Visio est autem, cum id quis videt, quod eodem modo quo apparuerat eueniet. amicum peregre commorantem, quem non cogitabat, visus sibi est reuersum videre, & procedenti obuius, quem viderat, venit in amplexus, depositum in quiete suscipit; & matutinus ei precator occurrit mandans pecuniæ tutelam, & fida custodia celanda committens. Somnium proprie vocatur, quod tegit figuris & velat ambagibus non nisi interpretatione intelligendam significationem rei quæ demonstratur, quod quale sit, à nobis non exponendum est, cum hoc vnusquisque, ex vsu quid sit, agnoscat. Huius quinque sunt species. aut enim proprium, aut alienum, aut commune, aut publicum, aut generale est. Proprium est; cum se quis facientem patientemve aliquid somniat: alienum; cum alium: commune; cum se vnà cum alio. Publicum est; cum ciuitati forove vel theatro seu quibuslibet publicis mœnibus actibusve triste vel lætum quid existimat accidisse. generale est, cum circa solis orbem lunaremve globum, seu alia sidera vel cælum omnesve terras aliquid somniat innouatum. Hoc ergo, quod Scipio vidisse se retulit, & illa quæ sola probabilia sunt genera principalitatis amplectitur, & omnes ipsius somnij species attingit. est enim oraculum; quia Paulus & Africanus vterque parens, sancti grauesquo, nec alieni sacer-

dotio, quid illi euenturum esset denuntiauerunt. est visio; quia loca ipsa, in quibus post corpus vel qualis futurus esset, aspexit. est somnium; quia rerum, quæ illi narratæ sunt altitudo tecta profunditate prudentiæ non potest nobis nisi scientia interpretationis aperiri. Ad ipsius quoque somnij species omnes refertur. est proprium; quia ad supera ipse perductus est, & de se futura cognouit. est alienum; quod, quem statum aliorum animæ sortitæ sint, deprehendit. est commune; quod eadem loca tam sibi quam cæteris eiusdem meriti didicit præparari. est publicum; quod victoriam patriæ & Karthaginis interitum & Capitolinum triumphum ac solicitudinem futuræ seditionis agnouit. est generale; quod cælum cælique circulos conuersionisque concentum viuo adhuc homini noua & incognita, stellarum etiam ac luminum motus, terræque omnis situm, suspiciendo vel despiciendo concepit. Nec dici potest non aptum fuisse Scipionis personæ somnium, quod & generale esset & publicum: quia necdum illi contigisset amplissimus magistratus; imo cum adhuc, vt ipse dicit, pæne miles haberetur. aiunt enim non habenda pro veris de statu ciuitatis somnia, nisi quæ rector eorum magistratusve vidisset, aut quæ de plebe non vnus sed multi similia somniassent. ideo apud Homerũ, cum in concilio Græcorum Agamemnon somnium, quod de instruendo prœlio viderat, publicaret, Nestor, qui non minus ipse prudentia quam omnis iuuenta viribus iuuit exercitum, concilians fidem relatis, De statu, inquit, publico credendum regio somnio: quod si alter vidisset, repudiaremus vt futile. Sed non ab re erat, vt Scipio, & si necdum adeptus tunc fuerat consulatum, nec erat rector exercitus, Karthaginis somniaret interitum, cuius erat auctor futurus; audiretque victoriam beneficio suo publicam; videret etiam secreta naturæ vir non minus philosophia quam virtute præcellens. His assertis, quia superius falsitatis insomniorum

Vergi-

Vergilium testem citantes, eius versus fecimus mentionem eruti de geminarum somnij descriptione portarum. si quis forte quærere velit cur porta ex ebore falsis, & e cornu veris sit deputata; instruetur auctore Porphyrio, qui in commentarijs suis hæc in eundem locum dicit ab Homero sub eadem diuisione descriptum: Latet, inquit, omne verum. hoc tamen anima, cum ab officiis corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit; non nunquam tendit aciem, nec tamen peruenit: &, cum aspicit, tamen non libero & directo lumine videt, sed interiecto velamine; quod nexus naturæ caligantis obducit. & hoc in natura esse idem Vergilius asserit dicens:

Adspice; namque omnem quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.

Hoc velamen cum in quiete ad verum vsque aciem animæ introspicientis admittit de cornu creditur, cuius ista natura est, vt tenuatum visui peruium sit: cum autem a vero hebetat ac repellit obtutum, ebur putatur. cuius corpus ita natura densatum est, vt ad quamuis extremitatem tenuitatis erasum, nullo visu ad vlteriora tendente penetretur.

CAP. IIII.

Propositum seu scopus huius somnij quis sit.

TRACTATIS *generibus & modis, ad quos somnium Scipionis refertur, nunc ipsam eiusdem somnij mentem, ipsumque propositum, quem Græci* σκοπὸν *vocant, antequam verba inspiciantur, tentemus aperire; & eo pertinere propositum præsentis operis asseramus, sicut iam in principio huius sermonis adstruximus, vt animas bene de republica meritorum post corpora cælo reddi, & illic*

frui

frui beatitatis perpetuitate nos doceat. nam Scipionem ipsum hac occasio ad narrandum somnium prouocauit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. cum enim Lælius quereretur nullas Nasicæ statuas in publico, in interfecti tyranni remunerationem, locatas; respondit Scipio post alia in hæc verba : Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis est præmium: tamen illa diuina virtus non statuas plumbo inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tamen ista sunt, inquit, Lælius? Tum Scipio, Patimini me, inquit, quoniam tertium diem iam feriati sumus. *& cetera, quibus ad narrationem somnij venit, docens illa esse stabiliora & viridiora præmiorum genera, quæ ipse vidisset in cælo bonis rerump. seruata rectoribus: sicut his verbis eius ostenditur:* Sed quo sis Africane alacrior ad tutandam rempublicam; sic habeto. Omnibus qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cælo & definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. *& paulo post, hunc certum locum, qui sit designans, ait:* Sed sic, Scipio, vt auus hic tuus, vt ego qui te genui, iustitiam cole & pietatem: quæ cum magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est. ea vita via est in cælum, & in hunc cœtum eorum qui iam vixere & corpore laxati incolunt locum, quem vides, significans galaxian. *Sciendum est enim quod locus, in quo sibi esse videtur Scipio per quietem lacteus circulus est, qui galaxias vocatur. siquidem his verbis in principio vtitur:* Ostendebat autem Karthaginem de excelso & pleno stellarum illustri & claro quodam loco. *& paulo post apertius dicit:* Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens,

quem

quem vos, vt à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contemplanti præclara & mirabilia videbantur. *& de hoc quidem galaxia, cum de circulis loquemur, plenius differemus.*

CAP. V.

Quamquam omnes numeri modo quodam pleni sint; tamen septenarium & octonarium perculiariter plenos dici: quamque ob causam octonarius plenus vocetur.

SED *iam quoniam inter libros, quos de republica Cicero quosque prius Plato scripserat, quæ differentia quæ similitudo habeatur, expreßimus, & cur operi suo vel Plato Eris indicium vel Cicero somnium Scipionis adsciuerit, quidve sit ab Epicureis obiectum Platoni, vel quemadmodum debilis calumnia refellatur, & quibus tractatibus philosophi admisceant, vel a quibus penitus excludant fabulosa, retulimus; adiecimusque post hæc necessario genera omnium imaginum, quæ falso quæque vero videntur in somnis, ipsasque distinximus species somniorum, ad quas Africani somnium constaret referri; & cur Scipioni conuenerit talia somniare; & de geminis somnij portis, quæ fuerit à veteribus expressa sententia super his omnibus; ipsius somnij, de quo loquimur, mentem propositumque signauimus; & partem cæli euidenter expreßimus, in qua sibi Scipio per quietem hæc vel vidisse visus est vel audisse quæ retulit: nunc iam discutienda nobis sunt ipsius somnij verba, non omnia, sed vt quæque videbuntur digna quæsitu. ac prima nobis tractanda se ingerit pars illa de numeris, in qua sic ait:* Nam cum ætas tua septenos octies solis amfractus reditusque conuerterit, duoque hi numeri, quorum vterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint:

cerint: in te vnum atque in tuum nomen se tota conuertet ciuitas. te senatus, te omnes boni, te socij, te Latini intuebuntur: tu eris vnus in quo nitatur ciuitatis salus; ac, ne multa, dictator remp. constituas oportet si impias propinquorum manus effugeris. *Plenitudinem hic non frustra numeris assignat. plenitudo enim proprie nisi diuinis rebus supernisque non conuenit: neque enim corpus proprie plenum dixeris, quod cum sui sit impatiens effluendo, alieni est appetens hauriendo. quæ si metallicis corporibus non vsu veniunt, non tamen plena illa sed vasta dicenda sunt. Hæc est igitur communis numerorum omnium plenitudo; quod cogitationi à nobis ad superos meanti occurrit prima perfectio incorporalitatis in numeris. inter ipsos tamen proprie pleni vocantur secundum hos modos, qui præsenti tractatui necessarij sunt, qui aut vim obtinent vinculorum, aut corpora rursus efficiuntur, aut corpus efficiunt; sed corpus, quod intelligendo non sentiendo, concipias. totum hoc, vt obscuritatis deprecetur offensa, paulo altius repetita rerum luce, pandendum est. Omnia corpora superficie finiuntur, & in ipsam eorum pars vltima terminatur. hi autem termini, cum sint semper circa corpora quorum termini sunt, incorporei tamen intelliguntur. nam quousque corpus esse dicetur; necdum terminus intelligitur: cogitatio, quæ conceperit terminum, corpus relinquit. ergo primus a corporibus ad incorporea transitus ostendit corporum terminos. & hæc est prima incorporea natura post corporea, sed non pure nec ad integrum carens corpore: nam licet extra corpus natura eius sit; tamen non nisi circa corpus apparet. cum totum denique corpus nominas; etiam superficies hoc vocabulo continetur: de corporibus eam tametsi non res sed intellectus sequestrat. Hæc superficies sicut est corporum terminus, ita lineis terminatur, quas suo nomine grammas Græcia nomi-*

minauit. punctis lineæ finiuntur. Et hæc sunt corpora quæ mathematica vocantur; de quibus solerti industria geometricæ disputatur. Ergo hæc superficies, cum ex aliqua parte corporis cogitatur, pro forma subiecti corporis accipit numerum linearum. nam seu trium vt trigonum, seu quatuor vt quadratum, seu plurium sit angulorum; totidem lineis sese ad extrema tangentibus planicies eius includitur. Hoc loco ammonendi sumus, quod omne corpus longitudinis latitudinis & altitudinis dimensionibus constat. Ex his tribus in lineæ ductu vna dimensio est. longitudo est enim sine latitudine. planicies vero, quam Græci ἐπιφάνειαν vocant, longo latoque distenditur, alto caret. & hæc planicies quantis lineis contineatur expressimus. soliditas autem corporum constat, cum his duabus additur altitudo. fit enim tribus dimensionibus impletis corpus solidum, quod στερεὸν vocant: qualis est tessera, quæ cubus vocatur: si vero non vnius partis sed totius velis corporis superficiem cogitare, quod proponamus esse quadratum (vt de vno, quod exemplo sufficiet, disputemus) iam non quatuor sed octo anguli colliguntur. quod animaduertis, si super vnum quadratum, quale prius diximus, alterum tale altius impositum mente conspicias, vt altitudo, quæ illi plano deerat, adiiciatur; fiatque tribus demensionibus impletis corpus solidum, quod stereon vocant ad imitationem tesseræ, quæ cubus vocatur. Ex his apparet octonarium numerum solidum corpus & esse & haberi. siquidem vnum apud geometras puncti locum obtinet. duo, lineæ ductum faciunt, quæ duobus punctis, vt supra diximus, coërcetur. quatuor vero puncta aduersum se in duobus ordinibus bina per ordinem posita exprimunt quadri speciem a singulis punctis in aduersum punctum eiecta linea. Hæc quatuor, vt diximus, duplicata & octo facta duo quadra similia describunt: quæ sibi superposita additaque altitudine formam cubi, quod est solidum cer-

corpus, efficiunt. Ex his apparet antiquiorem esse numerum superficie & lineis, ex quibus illam constare memorauimus, formisque omnibus. à lineis enim ascenditur ad numerum tamquam ad priorem, vt intelligatur ex diuersis numeris linearum quæ formæ geometricæ describantur. Ipsam superficiem cum lineis suis, primam post corpora diximus incorpoream esse naturam, nec tamen sequestrandam, propter perpetuam cum corporibus societatem. ergo quod ab hac sursum recedit, iam purè incorporeum est. numeros autem hac superiores præcedens sermo patefecit. Prima est igitur perfectio incorporalitatis in numeris. & hæc est, vt diximus, numerorum omnium plenitudo. seorsum autem illa, vt suprà admonuimus, plenitudo est eorum, qui aut corpus efficiant, aut efficiantur, aut vim obtineant vinculorum; licet alias quoque causas quibus pleni numeri efficiantur esse non ambigam. Qualiter autem octonarius numerus solidum corpus efficiat ante latis probatum est. ergo singulariter quoque plenus iure dicetur propter corporeæ soliditatis effectum. Sed & ad ipsam cæli harmoniam, id est, concinentiam, hunc numerum magis aptum esse non dubium est; cum sphæræ ipsæ octo sint, quæ mouentur: de quibus secuturus sermo procedet. Omnes quoque partes, de quibus constat hic numerus, tales sunt vt ex earum compage plenitudo nascatur, est enim aut de his quæ neque generantur neque generant; de monade & septem: quæ qualia sint suo loco plenius explicabitur. aut deduplicato eo, qui & generatur & generat, id est, quatuor. nam hic numerus quatuor & nascitur de duobus & octo generat aut componitur de tribus & quinque; quorum alter primus omnium numerorum impar apparuit. quinarij autem potentiam sequens tractatus attinget. Pythagorici vero hunc numerum iustitiam vocauerunt: quia primus omnium ita soluitur in numeros pariter pares, hoc est, in bis quaterna, vt nihilomi-

minus in numeros æque pariter pares diuisio quoque ipsa soluatur, id est, in bis bina. Eadem quoque qualitate contexitur; id est, bis bina bis. Cum ergo & contextio ipsius pari æqualitate procedat, & resolutio æqualiter redeat vsque ad monadem, quæ diuisionem arithmetica ratione non recipit; merito propter æqualem diuisionem iustitiæ nomen accepit: & quia ex supradictis omnibus apparet quanta & partium suarum & seorsum sua plenitudine nitatur, iure plenus vocatur.

CAP. VI.

Multas esse causas cur septenarius plenus vocetur.

SVPEREST *vt septenarium quoque numerum plenum iure vocitandum ratio in medio constituta persuadeat. Ac primum hoc transire sine admiratione non possumus; quod duo numeri, qui in se multiplicati vitale spatium viri fortis includerent, ex pari & impari constiterunt. hoc enim verè perfectum est, quod ex horum numerorum permixtione generatur. nam impar numerus mas & par femina vocatur. item arithmetici imparem patris & parem matris appellatione venerantur. hinc & Timæus Platonis fabricatorem mundanæ animæ deum partes eius ex pari & impari, id est, duplari & triplari numero, intertexuisse memorauit; ita vt a duplari vsque ad octo, a triplari vsque ad viginti septem staret, alternatio mutuandi. hi enim primi cubi vtrimq. nascuntur, siquidem à paribus bis bini, qui sunt quatuor, superficiem faciunt: bis bina bis quæ sunt octo, corpus solidum fingunt. a dispari vero ter terna, quæ sunt nouem, superficiem reddunt; & ter terna ter, id est, ter nouena, quæ sunt viginti septem, primum æque cubum alterius partis efficiunt. Vnde intelligi datur hos duos numeros, octo dico & septem, qui ad multi-*

tiplicationem annorum perfecti in republica viri conuenerunt; solos idoneos ad efficiendam mundi animam iudicatos: quia nihil post auctorem potest esse perfectius. Hoc quoq. notandum est. quod superius asserentes communem numerorum omnium dignitatem, antiquiores eos superficie & lineis eius omnibusq. corporibus ostendimus: præcedens autem tractatus inuenit numeros & ante animam mundi fuisse, quibus illam contextam augustissima Timæi ratio naturæ ipsius conscia & testis expressit. Hinc est quod pronuntiare non dubitauere sapientes animam esse numerum se mouentem. nunc videamus cur septenarius numerus suo seorsum merito plenus habeatur. cuius vt expressius plenitudo noscatur, primum merita partium de quibus constat, tum demum quid ipse possit, inuestigemus. Constat septenarius numerus vel ex vno & sex, vel ex duobus & quinque, vel ex tribus & quatuor. Singularum compagum membra tractemus; ex quibus fatebimur nullum alium numerum tam varia esse maiestate secundum. Ex vno & sex compago prima componitur. vnum autem, quod μονὰς, id est, vnitas dicitur, & mas idem & femina est; par idem atque impar; ipse non numerus, sed fons & origo numerorum. Hæc monas initium finisque omnium neque ipsa principij aut finis sciens ad summum refertur deum, eiusque intellectum a sequentium numero rerum & potestatum sequestrat: nec in inferiore post deum gradu eam frustra desideraueris. Hæc illa est mens ex summo enata deo, quæ vices temporum nesciens in vno semper quod adest consistit æuo; cumque, vt pote vna, non sit ipsa numerabilis, innumeras tamen generum species & de se creat & intra se continet. inde quoque aciem paululum cogitationis inclinans hanc monadem reperies ad animam posse referri. anima enim aliena a siluestris contagione materiæ tantum se auctori suo ac sibi debens, simplicem sortita naturam, cum se animandæ immensitati

sitati vniuersitatis infundat, nullum init tamen cum sua vnitate diuortium. Vides vt hæc monas orta a prima rerum causa vsque ad animam vbique integra & semper indiuidua continuationem potestatis obtineat. Hæc de monade castigatius quam se copia suggerebat. Nec te remordeat quod, cum omni numero præesse videatur, in coniunctione præcipue septenarij prædicetur. nulli enim aptius iungitur monas incorrupta, quàm virgini. Huic autem numero, id est septenario, adeo opinio virginitatis inoleuit vt Pallas quoque vocitetur. nam virgo creditur, quia nullum ex se parit numerum duplicatus, qui intra denarium coartetur, quem primum limitem constat esse numerorum. Pallas ideo; quia ex solius monadis fetu, & multiplicatione processit, sicut Minerua sola ex vno parente nata perhibetur. Senarius vero, qui cum vno coniunctus septenarium facit, varia ac multiplicis religionis & potentiæ est. primum quod solus ex omnibus numeris, qui infra decem sunt , de suis partibus constat. habet enim medietatem & tertiam partem & sextam partem: & est medietas tria ; tertia pars duo, sexta pars vnum: quæ omnia simul sex faciunt. habet alia sua venerationis indicia, sed, ne longior faciat sermo fastidium, vnum ex omnibus eius officium persequemur. quod ideo prætulimus, quia hoc commemorato, non senarij tantum sed & septenarij pariter dignitas adstruetur. Humano partui frequentiorem vsum nouem mensium, certo numerorum modulamine natura constituit : sed ratio sub adsciti senarij numeri multiplicatione procedens etiam septem menses compulit vsurpari. quam breuiter absoluteque dicemus duos esse primos omnium numerorum cubos, id est, à pari octo, ab impari viginti septem: & esse imparem marem, parem feminam superius expressimus. horum vterque si per senarium numerum multiplicetur, efficiunt dierum numerum, qui septem mensibus explicantur. coëant

 enim

enim numeri mas ille qui memoratur & femina, octo scilicet & viginti septem; pariunt ex se quinque & triginta. hæc sexies multiplicata creant decem & ducentos: qui numerus dierum mensem septimum claudit. Ita est ergo natura fecundus hic numerus, vt primam humani partus perfectionem quasi arbiter quidam maturitatis absoluat. Discretio vero futuri partus, sicut Hippocrates *refert, sic in vtero dinoscitur. aut enim septuagesimo aut nonagesimo die conceptus mouetur. dies ergo motus, quicunque fuerit de duobus, ter multiplicatus aut septimum aut nonum explicat mensem. Hæc de prima septenarij copulatione libata sint. Secunda de duobus & quinque est. ex his dyas, quia post monadem prima est, primus est numerus. hæc ab illa omni potentia solitaria in corporis intelligibilis lineam prima defluxit. ideo & ad vagas stellarum & luminum sphæras refertur; quia hæ quoque ab illa, quæ* ἀπλανὴς *dicitur, in numerum scissæ & in varij motus contrarietatem retortæ sunt. hic ergo numerus cum quinario aptissime iungitur, dum hic ad errātes, vt diximus, ad cæli Zonas ille referatur: sed ille ratione scissionis; hic numero. Illa vero quinario numero proprietas excepta potentia vltra ceteras eminentis euenit, quod solus omnia quæque sunt quæque videntur esse complexus est. esse autem dicimus intelligibilia, videri esse corporalia omnia seu diuinum corpus habeant seu caducum. Hic ergo numerus simul omnia & supera & subiecta designat. aut enim deus summus est, aut mens ex eo nata in qua species rerum continentur, aut mundi anima quæ animarum omnium fons est, aut cælestia sunt vsque ad nos, aut terrena natura est: & sic quinarius rerum omnium numerus impletur. de secunda septenarij numeri coniunctione dicta hæc pro affectatæ breuitatis necessitate sufficiant. Tertia est de tribus & quatuor. quæ quantum valeat reuoluamus. Geometrici corporis ab impari prima planities*

nicies in tribus lineis constat. his enim trigonalis forma concluditur. a pari vero prima in quatuor inuenitur. item scimus secundum Platonem, id est, secundum ipsius veritatis arcanum, illa forti inter se vinculo colligari, quibus interiecta medietas praestat vinculi firmitatem. cum vero medietas ipsa geminatur: ea quae extima sunt non tenaciter tantum sed etiam insolubiliter vinciuntur. Primo ergo ternario contigit numero vt inter duo summa medium, quo vinciretur, acciperet. quaternarius vero duas medietates primus omnium nactus est, quas ab hoc numero deus mundanae molis artifex conditorque mutuatus insolubili inter se vinculo elementa deuinxit: sicut in Timaeo Platonis assertum est non aliter tam controuersa sibi ac repugnantia & naturae communionem abnuentia permisceri, terram dico & ignem, potuisse & per tam iugabilem competentiam foederari, nisi duobus mediis aëris & aquae nexibus vincirentur. ita enim elementa inter se diuersissima opifex tamen deus ordinis opportunitate cõnexuit, vt facile iungerentur. nam, cum binae essent in singulis qualitates, talem vnicuique de duobus alteram dedit, vt in eo, cui adhaereret, cognatam sibi & similem reperiret. terra est sicca & frigida: aqua vero frigida & humecta est. haec duo elementa, licet sibi per siccum humectumque contraria sint, per frigidum tamen commune iunguntur. aër humectus & calidus est: &, cum aquae frigidae contrarius sit calore, conciliatione tamen socij copulatur humoris. super hunc ignis cum sit calidus & siccus, humorem quidem aëris respuit siccitate, sed connectitur per societatem caloris. & ita fit vt singula quaeque elementorum duo sibi hinc inde vicina singulis qualitatibus velut quibusdam amplectantur vlnis. aqua terram frigore, aërem sibi nectit humore. aër aquae humecto simili & igni calore sociatur. ignis aëri miscetur vt calido; terrae iungitur siccitate. terra ignem sicco patitur; aquam frigore

non respuit. Hæc tamen varietas vinculorum, si elementa duo forent, nihil inter ipsa firmitatis habuisset: si tria, minus quidem valido, aliquo tamen nexu vincienda nodaret. inter quatuor vero insolubilis colligatio est; cum duæ summitates duabus interiectionibus vinciuntur. quod erit manifestius, si in medio posuerimus ipsam continentiam sensus de Timæo Platonis exceptam. Diuini decoris, inquit, ratio postulabat talem fieri mundum, qui & visum pateretur, & tactum. constabat autem neque videri aliquid posse sine ignis beneficio, neque tangi sine solido, & solidum nihil esse sine terra. vnde mundi omne corpus de igni & terra instituere fabricator incipiens vidit duo conuenire sine medio colligante non posse, & hoc esse optimum vinculum, quod & se pariter & a se liganda deuinciat: vnam vero interiectionem tunc solum posse sufficere, cum superficies sine altitudine vincienda est: at, vbi artanda vinculis est alta dimensio, nodum nisi gemina interiectione non connecti. inde aërem & aquam inter ignem terramque contexuit: & ita per omnia vna & sibi conueniens iugabilis competentia occurrit elementorum diuersitatem ipsa differentiarum æqualitate consocians. nam quantum interest inter aquam & aërem causa densitatis & ponderis, tantumdem inter aërem & ignem est. & rursus quod interest inter aërem & aquam causa leuitatis & raritatis, hoc interest inter aquam & terram. item quod interest inter terram & aquam causa densitatis & ponderis, hoc interest inter aquam & aërem: & quod inter aquam & aërem, hoc inter aërem & ignem. & contra quod interest inter ignem & aërem tenuitatis leuitatisque causa, hoc inter aërem & aquam est: & quod est inter aërem & aquam, hoc inter aquam, intelligitur & terram. Nec solum sibi vicina & cohærentia comparantur: sed eadem alternis saltibus custoditur æqualitas. nam quod est terra ad aërem, hoc est aqua ad ignem; &, quotiens verte-

tis,

ris, eandem reperies iugabilem competentiam. ita ex ipso quo inter se sunt aequaliter diuersa sociantur. Haec eo dicta sint vt aperta ratione constaret neque planiciem sine tribus neque soliditatem sine quatuor posse vinciri. ergo septenarius numerus geminam vim obtinet vinciendi: quia ambae partes eius vincula prima sortitae sunt; ternarius cum vna medietate, quaternarius cum duabus. hinc in alio loco eiusdem somnij Cicero de septenario dicit: Qui numerus rerum omnium fere nodus est. *Item omnia corpora aut mathematica sunt alumna geometriae, aut talia quae visum tactumve patiantur. horum priora tribus incrementorum gradibus constant. aut enim linea eiicitur ex puncto, aut ex linea superficies, aut ex planicie soliditas. Altera vero corpora quatuor elementorum collato tenore, in robur substantiae corpulentae concordi concretione coalescunt. Necnon omnium corporũ tres sunt dimensiones, longitudo, latitudo, profunditas: termini adnumerato effectu vltimo quatuor; punctum, linea, superficies, & ipsa soliditas. item, cũ quatuor sint elementa ex quibus constãt corpora, terra, aqua, aër, & ignis, tribus sine dubio interstitijs separantur. quorum vnum est a terra vsque ad aquam, ab aqua vsq. ad aërem sequens, tertium ab aëre vsque ad ignem. & a terra quidem vsq. ad aquam spatium, necessitas a physicis dicitur; quia vincire & solidare creditur, quod est in corporibus lutulentum. vnde Homericus censor cum Graecis imprecaretur, Vos omnes, inquit, in terram & aquam resoluamini, in id dicens, quod est in natura humana turbidum, quo facta est homini prima concretio. illud vero quod est inter aquam & aërem, ἁρμονία dicitur; id est apta & consonans conuenientia: quia hoc spatium est quod superioribus inferiora conciliat, & facit dissona conuenire. inter aërem vero & ignem obedientia dicitur: quia, sicut lutulenta & grauia superioribus necessitate iunguntur, ita superiora lutulentis obedientia co-*

pulantur, harmonia media coniunctionem vtrunque præstante. Ex quatuor igitur elementis & tribus eorum interstitiis absolutionem corporum constare manifestum est. ergo hi duo numeri, tria dico & quatuor, tam multiplici inter se cognationis necessitate sociati efficiendis vtriusque corporibus consensu ministri fœderis obsequuntur. Nec solum explicandis corporibus hi duo numeri collatiuum præstant fauorem: sed quaternarium quidem Pythagorei quem τετρακτὺν vocant, adeo quasi ad perfectionem animæ pertinentem inter arcana venerantur, vt ex eo & iurisiurandi religionem sibi fecerint,

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν.

Iuro tibi per eum, qui dat animæ nostræ quaternarium numerum.

Ternarius vero assignat animam tribus suis partibus absolutam. quarum prima est ratio, quam λογιστικὸν appellant. secunda animositas, quam θυμικὸν vocant. tertia cupiditas, quæ ἐπιθυμητικὸν nuncupatur. item nullus sapientum animam ex symphoniis quoque musicis constitisse dubitauit. inter has non parua potentia est quæ dicitur διὰ πασῶν. hæc constat ex duabus, id est, διὰ τεσσάρων, & διὰ πέντε: fit autem diapente ex hemiolio, & fit diatessaron ex epitrito. & est primus hemiolius tria, & primus epitritus quatuor. quod quale sit, suo loco planius exsequemur. Ergo ex his duobus numeris constat diatessaron & diapente, ex quibus diapason symphonia generatur, vnde Vergilius nullius disciplinæ expers plenè & per omnia beatos exprimere volens, ait:

O terque quaterque beati.

Hæc de partibus septenarij numeri sectantes compendia diximus. de ipso quoque pauca dicemus. Hic numerus ἑπτὰς nunc vocatur antiquato vsu primæ litteræ. apud veteres enim septas vocitabatur, quod Græco nomine testabatur vene-

venerationem debitam numero. nam primo omnium hoc numero anima mundana generata est, sicut Timaeus Platonis edocuit. monade enim in vertice locata terni numeri ab eadem ex vtraque parte fluxerunt; ab hac pares, ab illa impares:

I	
II	III
IIII	VIIII
VIII	XXVII

id est, post monadem a parte altera duo, inde quatuor, deinde octo: ab altera vero parte tria, deinde nouem, & inde viginti septem. & ex his numeris facta contextio generationem animae imperio creatoris effecit. Non parua ergo hinc potentia numeri huius ostenditur, quia mundanae animae origo septem finibus continetur. septem quoque vagantium sphaerarum ordinem illi stellifera & omnes continenti subiecit artifex fabricatoris prouidentia; quae & superioris rapidis motibus obuiarent, & inferiora omnia gubernarent. Lunam quoque quasi ex illis septimam numerus septenarius mouet, cursumque eius ipse dispensat. quod cum multis modis probetur, ab hoc incipiat ostendi. Luna octo & viginti prope diebus totius zodiaci ambitum conficit. nam & si per triginta dies ad solem, a quo profecta est, remeat; solos tamen fere viginti octo in tota zodiaci circuitione consumit: reliquis solem, qui de loco in quo eum reliquit abscesserat, comprehendit. Sol enim vnum de duodecim signis integro mense metitur. ponamus ergo sole in prima parte arietis constituto ab ipsius, vt ita dicam, orbe emersisse lunam, quod eam nasci vocamus. haec post viginti octo dies & horas ferè septem ad primam

mam partem arietis redit; sed illic non inuenit solem. interea enim & ipse progreßionis suæ lege vlterius abscesit, & ideo ipsa nec dum putatur eò vnde profecta fuerat reuertisse: quia oculi nostri tunc non a prima parte arietis sed a sole eam senserant proceßisse. hunc ergo diebus reliquis, id est, duobus, plus minusve consequitur; & tunc orbi eius denuo succedens ac denuo inde precedens rursus dicitur nasci. inde ferè numquam in eodem signo bis continuo nascitur nisi in geminis, vbi hoc nonnumquam euenit; quia dies in eo sol duos supra triginta altitudine signi morante consumit. rarißimo in aliis, si circa primam signi partem a sole procedat. huius ergo viginti octo dierum numeri septenarius origo est. nam si ab vno vsque ad septem, quantum singuli numeri exprimunt, tantum antecedentibus addendo procedas; inuenies viginti octo nata de septem. Hunc etiam numerum, qui in quater septenos æqua sorte digeritur, ad totam zodiaci latitudinem emetiendam remetiendamque consumit. nam septem diebus ab extremitate septemtrionalis oræ oblique per latum meando ad medietatem latitudinis peruenit; qui locus appellatur eclipticus: septem sequentibus a medio ad imum australe delabitur: septem aliis rursus ad medium obliquata conscendit: vltimis septem septemtrionali redditur summitati. ita isdem quater septenis diebus omnem zodiaci & longitudinem & latitudinem circum perque discurrit. similibus quoque dispensationibus hebdomadum luminis sui vices sempiterna lege variando disponit. primis enim septem vsque ad medietatem velut diuisi orbis excrescit, & διχότομος tunc vocatur. secundis orbem totum renascentes ignes colligendo iam complet, & plena tunc dicitur. tertiis διχότομος rursus efficitur, cum ad medietatem decrescendo contrahitur. quartis vltima luminis sui diminutione tenuatur. septem quoque permutationibus, quas phasis vocant Græci, toto mense distinguitur;

tur; cum nascitur, cum fit dichotomos, & cum fit ἀμφίκυρτος, cum plena, & rursus amphicyrtos, ac denuo dichotomos, & cum ad nos luminis vniuersitate priuatur. amphicyrtos est autem, cum supra diametrum dichotomi est antequam orbis conclusione cingatur, vel de orbe iam minuens inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam luminis curuat eminentiam. Sol quoque ipse, de quo vitam omnia mutuantur, septimo signo vices suas variat. nam à solstitio hiemali, ad æstiuum septimo peruenit signo; & à tropico verno vsque ad autumnale tropicum septimi signi peragratione producitur. Tres quoque conuersiones lucis ætherea per hunc numerum constant. est autem prima maxima, secunda media, minima est tertia. & maxima est anni secundum solem, media mensis secundum lunam, minima diei secundum ortum & occasum. Est vero vnaquæque conuersio quadripertita: & ita constat septenarius numerus, id est, ex tribus conuersionum, & ex quatuor modis, quibus vnaquæque conuertitur. hi sunt autem quatuor modi. fit enim prima humida, deinde calida, inde sicca, & ad vltimum frigida. & maxima conuersio, id est, anni, humida est verno tempore, calida æstiuo, sicca autumno, frigida per hiemem. media autem conuersio mensis per lunam ita fit; vt prima fit hebdomas humida (quia nascens luna humorem assolet concitare) secunda calida adolescente in ea iam luce de solis adspectu: tertia sicca quasi plus ab ortu remota; quarta frigida, deficiente iam lumine. Tertia vero conuersio, quæ est diei secundum ortum & occasum, ita disponitur; quod humida sit vsque ad primam de quatuor partibus partem diei, calida vsque ad secundam, sicca vsque ad tertiam, quarta iam frigida. Oceanus quoque in incremento suo hunc numerum tenet. nam primo nascentis lunæ die fit copiosior solito, minuitur paulisper secundo; minoremque videt eum tertius quám secundus; &

dus; & ita decreſcendo ad diem ſeptimum peruenit. rurſus octauus dies manet ſeptimo par; & nonus fit ſimilis ſexto, decimus quinto; & vndecimus fit quarto par, tertio quoque duodecimus; & tertiusdecimus fit ſimilis ſecundo, quartusdecimus primo. tertia vero hebdomas eadem facit quæ prima, quarta eadem quæ ſecunda. Hic denique numerus eſt qui hominem concipi, formari, edi, viuere, ali, ac per omnes ætatum gradus tradi ſenectæ atque omnino conſtare facit. nam, vt illud taceamus, quod vterum nulla vi ſeminis occupatum hoc dierum numero natura conſtituit velut decreto exoneranda mulieris vectigali menſe redeunte purgari: hoc tamen prætereundum non eſt, quia ſemen, quod poſt iactum ſui intra horas ſeptem non fuerit in effuſionem relapſum, hæſiſſe in vitam pronuntiatur. verum ſemine ſemel intra formandi hominis monetam locato, hoc primum artifex natura molitur, vt die ſeptimo folliculum genuinum circumdet humori ex membrana tam tenui, qualis in ouo ab exteriore teſta clauditur, & intra ſe claudit liquorem. Hoc cum aphyſicis deprehenſum ſit; Hippocrates quoque ipſe, qui tam fallere quam falli neſcit, experimenti certus aſſeruit, referens in libro, qui de natura pueri inſcribitur, tale ſeminis receptaculum de vtero eius eiectum, quam ſeptimo poſt conceptum die grauidam intellexerat. Mulierem enim ſemine non effuſo ne grauida maneret orantem imperauerat ſaltibus concitari; aitque ſeptimo die ſaltum ſeptimum eijciendo cum tali folliculo, qualem ſupra retulimus, ſuffeciſſe conceptui. hæc Hippocrates. Straton vero Peripateticus, & Diocles Caryſtius per ſeptenos dies concepti corporis fabricam hac obſeruatione diſpenſant, vt hebdomade ſecunda credant guttas ſanguinis in ſuperficie folliculi, de quo diximus, apparere, tertia demergi eas introrſum ad ipſum conceptionis humorem, quarta humorem ipſum coagulari, vt quiddam velut inter carnem & ſanguinem

guinem liquida adhuc soliditate conueniat; quinta vero interdum fingi in ipsa substantia humoris humanam figuram magnitudine quidem apis, sed vt in illa breuitate membra omnia & designata totius corporis lineamenta consistant. ideo autem adiecimus, interdum; quia constat, quotiens quinta hebdomade fingitur designatio ista membrorum, mense septimo maturari partum: cum autem nono mense absolutio futura est, siquidem femina fabricatur, sexta hebdomade membra diuidi; si masculus, septima. Post partum vero vtrum victurum sit quod effusum est, an in vtero sit præmortuum vt tantummodo spirans nascatur, septima hora discernit. vltra hunc enim horarum numerum, quæ præmortua nascuntur, aëris halitum ferre non possunt: quem quisquis vltra septem horas sustinuerit, intelligitur ad vitam creatus, nisi alter forte, qualis perfectum potest, casus eripiat. item post dies septem iactat reliquias vmbilici; & post bis septem incipit ad lumen visus eius moueri, & post septies septem libere iam & pupulas & totam faciem vertit ad motus singulos videndorum. Post septem vero menses dentes incipiunt mandibulis emergere, & post bis septem sedet sine casus timore. Post ter septem sonus eius in verba prorumpit. & post quater septem non solum stat firmiter sed & incedit. Post quinquies septem incipit lac nutricis horrescere; nisi fortè ad patientiam longioris vsus continuata consuetudine protrahatur. Post annos septem dentes qui primi emerserant aliis aptioribus ad cibum solidum nascentibus cedunt; eodemque anno, id est septimo, plene absoluitur integritas loquendi. vnde & septem vocales litteræ a natura dicuntur inuentæ; licet Latinitas easdem modo longas modo breues pronunciando, quinque pro septem tenere maluerit. Apud quos tamen, si sonos vocalium non apices numeraueris, similiter septem sunt. Post annos autem bis septem ipsa ætatis necessitate pubescit.

tunc

tunc enim moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio feminarum. ideo & tutela puerili quasi virile iam robur absoluitur, de qua tamen feminæ, propter votorum festinationem, maturius biennio legibus liberantur. Post ter septenos annos flore genas vestit iuuenta: idemque annus finem in longum crescendi facit. & quarta annorum hebdomas impleta in latum quoque crescere vltra iam prohibet. quinta omne virium, quanta inesse vnicuique possunt, complet augmentum: nulloque modo iam potest quisquam se fortior fieri. inter pugiles denique hæc consuetudo seruatur, vt, quos iam coronauere victoriæ, nihil de se amplius in incremento virium sperent: qui vero expertes huius gloriæ vsque illo manserunt, a professione discedant. Sexies vero septem anni seruant vires ante collectas, nec diminutionem nisi ex accidenti euenire patiuntur. Sed a sexta vsque ad septimam septimanam fit quidem diminutio, sed occulta, & quæ detrimentum suum aperta defectione non prodat. ideo nonnullarum rerum publicarum hic mos est, vt post sextam ad militiam nemo cogatur. in pluribus datur remißio iusta post septimam. Notandum vero quod, cum numerus septem se multiplicat, facit ætatem quæ proprie perfecta & habetur & dicitur: adeo vt illius ætatis homo (vtpote qui perfectionem & attigerit iam & necdum prætererierit) & consilio aptus sit, nec ab exercitio virium alienus habeatur. Cum vero decas, qui & ipse perfectißimus numerus est, perfecto numero, id est, ἑπτάδι, iungitur, vt aut decies septem aut septies deni computentur anni: hæc à physicis creditur meta viuendi, & hoc vitæ humanæ perfectum spatium terminatur. quod si quis excesserit; ab omni officio vacuus soli exercitio sapientiæ vacat & omnem vsum sui in suadendo habet, aliorum munerum vacatione reuerendus. à septima enim vsque ad decimam septimanam pro captu virium, quæ adhuc singulis perseuerant, variantur officia.

officia. idem numerus totius corporis membra disponit. septem enim sunt intra hominem, quæ a Græcis nigra membra vocantur; lingua, cor pulmo, iecur, lien, renes duo. & septem alia cum venis & meatibus, quæ adiacent singulis, ad cibum & spiritum accipiendum reddendumque sunt deputata, guttur, stomachus, aluus, vesica, & intestina principalia tria: quorum vnum dissiptum vocatur; quod ventrem & cetera intestina secernit. alterum medium; quod Græci μεσέντερον dicunt. tertium; quod veteres hiram vocarunt: habeturque præcipuum intestinorum omnium, & cibi retrimenta deducit. De spiritu autem & cibo quibus accipiendis (vt relatum est) atque reddendis membra, quæ diximus, cum meatibus sibi adiacentibus obsequuntur, hoc obseruatum est quod sine haustu spiritus vltra horas septem, sine cibi vltra totidem dies vita non durat. Septem sunt quoque gradus in corpore, qui dimensionem altitudinis ab imo in superficiem complent; medulla, os, neruus, vena, arteria, caro, cutis. hæc de interioribus. In aperto quoque septem sunt corporis partes; caput, pectus, manus, pedesque & pudendum. Item, quæ diuiduntur, non nisi septem compagibus iuncta sunt; vt in manibus est humerus, brachium, cubitus, vola & digitorum terni nodi: in pedibus vero femur, genu, tibia, pes ipse sub quo vola est, & digitorum similiter nodi terni. Et, quia sensus eorumque ministeria natura in capite, velut in arce, constituit; septem foraminibus sensuum celebrantur officia: id est, oris, ac deinde oculorum, narium & aurium binis. vnde non immerito hic numerus totius fabricæ dispensator & dominus ægris quoque corporibus periculum sanitatemve denuntiat. imo ideo & septem motibus omne corpus agitatur. aut enim accessio est, aut recessio, aut in læuam dextramve deflexio, aut sursum quis seu deorsum mouetur, aut in orbem rotatur. Tot virtutibus insignitus septenarius,

quas vel de partibus suis mutuatur vel totus exercet, iure plenus & habetur & dicitur. Et absoluta, vt arbitror, ratione iam constitit cur diuersis ex causis octo & septem pleni vocentur. Sensus autem hic est. Cum ætas tua quinquagesimum & sextum annum compleuerit, quæ summa tibi fatalis erit: spes quidem salutis publicæ te videbit, & pro remediis communis bonorum omnium status virtutibus tuis dictatura debebitur; sed si euaseris insidias propinquorum. nam per septenos octies solis amfractus reditusque quinquaginta & sex significat annos, amfractum solis & reditum annum vocans: amfractum; propter zodiaci ambitum: reditum; quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur.

CAP. VII.

Obscura inuolutaque semper esse somnia ac signa de aduersis; & tamen semper subesse aliquid, quo possit quoquomodo deprehendi veritas, modò diligens assit scrutator.

HIC *quidam mirantur quid sibi velit ista dubitatio,* si effugeris, *quasi potuerit diuina anima & olim cælo reddita, atque hic maxime scientiam futuri professa, nescire, possit ne nepos suus an non possit euadere. sed non aduertũt hanc habere legem omnia vel signa vel somnia vt de aduersis obliquè aut denuntient, aut minentur, aut moneant. & ideo quædam cauendo transimus; alia exorando & litando vitantur. alia sunt ineluctabilia, quæ nulla arte nullo auertuntur ingenio. nam, vbi admonitio est, vigilantia cautionis euaditur: quod apportant minæ, litatio propitiationis auertit: nunquam denuntiata vanescunt. Hic subijcies: Vnde igitur ista discernimus, vt possit cauendumne an exorandum an vero patiendum sit deprehendi? Sed*

præsen-

præsentis operis fuerit insinuari qualis soleat in diuinationibus esse affectata confusio; vt desinas de inserta velut dubitatione mirari. ceterum in suo quoque opere artificis erit signa quærere quibus ista discernat, si hoc vis diuina non impedit. nam illud:

Prohibent nam cetera Parcæ
Scire,

Maronis est ex intima disciplinæ profunditate sententia. Diuulgatis etiam docemur exemplis quam pæne semper cum prædicuntur futura, ita dubijs obserantur, vt tamen diligens scrutator nisi diuinitus, vt diximus, impeditur, subesse reperiat apprehendendæ vestigia veritatis, vt ecce Homericum somnium a Ioue, vt dicitur, missum ad conferendam futuro die cum hostibus manum. sub aperta promissione victoriæ spem regis animauit. ille velut diuinum secutus oraculum, commisso prœlio, amissis suorum plurimis, vix ægreque in castra remeauit. num dicendum est deum mandasse mendacium? non ita est, sed, quia illum casum Græcis fata decreuerant, latuit in verbis somnij quod animaduersum vel ad vere vincendum vel ad cauendum saltem potuisset instruere. habuit enim præceptio vt vniuersus produceretur exercitus. at ille sola pugnandi hortatione contentus non vidit quid de producenda vniuersitate præceptum sit: prætermissoque Achille, qui tunc recenti lacessitus iniuria ab armis cum suo milite feriabatur, rex progressus in prœlium & casum qui debebatur excepit, & absoluit somnium inuidia mentiendi, non omnia de imperatis sequendo. Parem obseruantia diligentiam Homericæ per omnia perfectionis imitator Maro in talibus quoque rebus obtinuit. nam apud illum Aeneas ad regionem instruendo regno fataliter eligendam, satis abundeque Delio instructus oraculo, in errorem tamen vnius verbi negligentia relapsus est. non quidem locorum fuerat, quæ petere deberet,

C *nomen*

nomen insertum: sed, cum origo vetus parentum sequenda diceretur fuit in verbis quod inter Cretam & Italiam, quæ ipsius gentis auctores vtraque produxerant, magis ostenderet; &, quod aiunt, digito demonstraret Italiam. nam quum fuissent inde Teucer, hinc Dardanus; vox sacra sic alloquendo: Dardanidæ duri: *aperte consulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus esset, obiecit appellando eos parentis illius nomine, cuius erat origo rectius eligenda. Et hic certa quidem denunciationis est, quod de Scipionis fine prædicitur: sed gratia conciliandæ obscuritatis inserta dubitatio dicto tamen quod indicio somnij continetur, absoluitur. nam cum dicitur;* circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: *vitari hunc finem non posse pronuntiat. Quod autem Scipioni reliquos vitæ actus sine offensa dubitandi per ordinem retulit, & de sola morte similis est visus ambigenti, hæc ratio est, quod siue dum humano vel mœrori parcitur vel timori, seu quia vtile est hoc maxime latere, pronius cetera oraculis quàm vitæ finis exprimitur, aut cum dicitur non sine aliqua obscuritate profertur.*

Cap. VIII.

Quatuor esse virtutum genera, politicas, purgatorias, animi purgati, & exemplares; & cum virtus beatos efficiat, sitque primum illud virtutum genus in rerumpublicarum gubernatoribus, ideo hos vtique fore fœlices.

His *aliqua ex parte tractatis, progrediamur ad reliqua.* Sed, quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto: Omnibus qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cælo definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi deo, qui omnem

mun-

mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia cœtusque hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur, earum rectores & seruatores hinc profecti huc reuertuntur. *Bene & oportune, postquam de morte prædixit, mox præmia bonis post obitum speranda subiecit: quibus adeo a metu prædicti interitus cogitatio viuentis erecta est, vt ad moriendi desiderium vltro animaretur maiestate promissæ beatitudinis & cælestis habitaculi. Sed de beatitate quæ debetur conseruatoribus patriæ pauca dicenda sunt, vt postea locum omnem, quem hic tractandum recepimus, resoluamus. Sola faciunt virtutes beatum: nullaque alia quisquam via hoc nomen adipiscitur. vnde, qui existimant nullis nisi philosophantibus inesse virtutes, nullos præter philosophos beatos esse pronuntiant. agnitionem enim rerum diuinarum sapientiam propriè vocantes, eos tantummodo dicunt esse sapientes, qui superna acie mentis requirunt, & quærendi sagaci diligentia comprehendunt, &, quantum viuendi perspicuitas præstat, imitantur. & in hoc solo esse aiunt exercitia virtutum: quarum officia sic dispensant. Prudentiæ esse, mundum istum & omnia quæ in mundo insunt diuinorum contemplatione despicere, omnemque animæ cogitationem in sola diuina dirigere. temperantiæ, omnia relinquere, in quantum natura patitur, quæ corporis vsus requirit. fortitudinis, non terreri animam a corpore quodammodo ductu philosophiæ recedentem, nec altitudinem perfectæ ad superna ascensionis horrere iustitiæ; ad vnam sibi huius propositi consentire viam vniuscuiusque virtutis obsequium. atque ita fit, vt secundum hoc tam rigidæ definitionis abruptum, rerumpublicarum rectores beati esse non possint. Sed Plotinus inter philosophiæ professores cum Platone princeps, libro de virtutibus, gradus earum vera & naturali diuisionis ratione compositos per ordinem digerit. Quatuor*

ſunt, inquit, quaternarum genera virtutum. ex his primæ politicæ vocantur, ſecundæ purgatoriæ, tertiæ animi iam purgati, quartæ exemplares. Et ſunt politicæ hominis, quæ ſociale animal eſt. his boni viri reipublicæ conſulunt, vrbes tuentur; his parentes venerantur, liberos amant, proximos diligunt; his ciuium ſalutem gubernant; his ſocios circumſpecta prouidentia protegunt, iuſta liberalitate deuinciunt:

Hiſque ſui memores alios fecere merendo.

Et eſt politici prudentiæ, ad rationis normam quæ cogitat quæque agit vniuerſa dirigere, ac nihil præter rectum velle vel facere, humaniſque actibus tanquam diuinis arbitris, prouidere. Prudentiæ inſunt ratio, intellectus, circumſpectio, prouidentia, docilitas, cautio. Fortitudinis eſt; animum ſupra periculi metum agere, nihilque niſi turpia timere; tolerare fortiter vel aduerſa vel proſpera, fortitudo. præſtat magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tolerantiam, firmitatem. temperantiæ; nihil appetere pænitendum, in nullo legem moderationis excedere, ſub iugum rationis cupiditatem domare. Temperantiam ſequuntur modeſtia, verecundia, abſtinentia, caſtitas, moderatio, parcitas, ſobrietas, pudicitia. iuſtitiæ; ſeruare vnicuique quod ſuum eſt. De iuſtitia veniunt innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. his virtutibus vir bonus primum ſui, atque inde reipublicæ rector efficitur, iuſte ac prouide gubernans humana, diuina non deſerens. Secundæ, quas purgatorias vocant, hominis ſunt, qui diuini capax eſt; ſolumque animum eius expediunt, qui decreuit ſe a corporis contagione purgare, & quadam humanorum fuga ſolis ſe inſerere diuinis. hæ ſunt otioſorum, qui à rerumpublicarum actibus ſe ſequeſtrant. Harum quid ſingulæ velint ſuperius expreſſimus, cum de virtutibus philoſophantium diceremus; quas ſolas

solas quidam existimauerunt esse virtutes. Tertiæ sunt purgati iam defæcatique animi & ab omni mundi huius aspergine presse pureque detersi. illic prudentiæ est diuina non quasi in electione præferre, sed sola nosse, & hæc, tanquam nihil sit aliud intueri. temperantiæ; terrenas cupiditates non reprimere, sed penitus obliuisci. fortitudinis; passiones ignorare non vincere, vt nesciat irasci, cupiat nihil. iustitiæ; ita cum supera & diuina mente sociari; vt seruet perpetuum cum ea fœdus imitando. Quartæ exemplares sunt, quæ in ipsa diuina mente consistunt, quam diximus νοῦν vocari: a quarum exemplo reliquæ omnes per ordinem defluunt. Nam si rerum aliarum, multo magis virtutum ideas esse in mente credendum est. Illic prudentia est mens ipsa diuina. temperantia; quod in se perpetua intentione conuersa est. fortitudo; quod semper idem est, nec aliquando mutatur. iustitia; quod perenni lege a sempiterna operis sui continuatione non flectitur. Hæc sunt quaternarum quatuor genera virtutum; quæ, præter cetera, maximam in passionibus habent differentiam sui. passiones autem, vt scimus, vocantur, quod homines

Metuunt cupiunt gaudentque dolentque. *has primæ molliunt, secundæ auferunt, tertiæ obliuiscuntur: in quartis nefas est nominari. Si ergo hoc est officium & effectus virtutum, beare; constat autem & politicas esse virtutes: igitur ex politicis efficiuntur beati. iure ergo Tullius de rerumpublicarũ rectoribus dixit*; vbi beati æuo sempiterno fruantur. *qui, vt ostenderet alios otiosis alios negotiosis virtutibus fieri beatos, non dixit absolute nihil esse illi principi deo acceptius quam ciuitates; sed adiecit*, quod quidem in terris fiat, *vt eos, qui ab ipsis cælestibus incipiunt, discerneret a rectoribus ciuitatum, quibus per terrenos actus iter paratur ad cælum. Illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cautius de nomine ciuitatum?* quam

concilia, *inquit*, cœtuſque hominum iure ſociati, quæ ciuitates appellantur? *nam & ſeruilis quondam & gladiatoria manus concilia hominum & cœtus fuerunt, ſed non iure ſociati. illa autem ſola iuſta eſt multitudo, cuius vniuerſitas in legum conſentit obſequium.*

CAP. IX.

Quo ſenſu rerumpublicarum rectores cælo deſcendiſſe eoque reuerti dicantur.

QVOD vero *ait*: Harum rectores & ſeruatores, hinc profecti, huc reuertuntur; *hoc modo accipiendum eſt. Animarum originem manare de cælo inter recte philoſophantes indubitatæ conſtat eſſe ſententiæ. & animæ, dum corpore vtitur, hæc eſt perfecta ſapientia, vt, vnde orta ſit, de quo fonte venerit, recognoſcat. hinc illud a quodam inter alia ſeu feſtiua ſeu mordacia ſerio tamen vſurpatum eſt:*

De cælo deſcendit γνῶθι σεαυτὸν.

nam & Delphici vox hæc fertur oraculi conſulenti ad beatitatem quo itinere perueniret: Si te, inquit, agnoueris. ſed & ipſius fronti templi hæc inſcripta ſententia eſt. Homini autem, vt diximus, vna eſt agnitio ſui, ſi originis natalisque principia atque exordia prima reſpexerit, nec ſe quæſierit extra. ſic enim anima virtutes ipſas conſcientia nobilitatis induitur, quibus poſt corpus euecta, eo vnde deſcenderat, reportatur: quia nec corporea ſordeſcit nec oneratur eluuie, quæ puro ac leui fonte virtutum rigatur; nec deſeruiſſe vnquam cælum videtur, quod reſpectu & cogitationibus poßidebat. hinc anima, quam in ſe pronam corporis vſus effecit, atque in pecudem quodammodo reformauit ex homine, & abſolutionem corporis perhorreſcit, &, cum neceſſe eſt;

Non niſi cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

ſed nec

sed nec post mortem facile corpus relinquit (quia non funditus omnes corporeæ excedunt pestes) *sed aut suum oberrat cadauer, aut noui corporis ambit habitaculum, non humani tantummodo, sed ferini quoque, electo genere moribus congruo quos in homine libenter exercuit; mauultque omnia perpeti vt cælum, quod vel ignorando vel dißimulando vel potius prodendo deseruit, euadat. ciuitatum vero rectores ceterique sapientes cælum respectu vel cum adhuc corpore tenentur habitantes, facile post corpus cælestem, quam penè non reliquerant, sedem reposcunt. nec enim de nihilo aut de vana adulatione veniebat, quod quosdam vrbium conditores aut claros in republica viros in numerum deorum consecrarit antiquitas. sed Hesiodus quoque diuinæ subolis assertor priscos reges cum diis aliis enumerat; hisque exemplo veteris potestatis etiam in cælo regendi res humanas aßignat officium. & , ne cui fastidiosum sit, si versus ipsos vt poëta Græcus protulit inseramus, referemus eos vt ex verbis suis in Latina verba conuersi sunt.*

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt:
Quondam homines, modo cum superis humana tuentes,
Largi ac munifici, ius regum nunc quoque nacti.

Hoc & Vergilius non ignorat; qui, licet argumento suo seruiens, heroas in inferos relegauerit, non tamen eos abducit a cælo: sed æthera his deputat largiorem, & nosse eos solem suum ac sidera profitetur; vt gemina doctrina obseruationes præstiterit, & poëticæ figmentum & philosophiæ veritatem: &, si secundum illum res quoque leuiores quas viui exercuerant, etiam post corpus exercent,

Quæ gratia curruum
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos:

multo magis rectores quondam vrbium recepti in cælum

curam regendorum hominum non relinquunt. Hæ autem animæ in vltimam sphæram recipi creduntur, quæ aplanes vocatur. nec frustra hoc vsurpatum est, siquidem inde profectæ sunt. animis enim necdum desiderio corporis irretitis siderea pars mundi præstat habitaculum, & inde labuntur in corpora. ideo his illo est reditio, qui merentur. rectissimè ergo dictum est cum in galaxia, quem aplanes continet, sermo iste procedat, hinc profecti huc reuertuntur. *Ad sequentia transeamus.*

Cap. x.

Quid secundum priscos illos theologos inferi; & quando ex eorum sententia, anima aut viuere aut mori dicatur.

HIc ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quæsiui tamen, viueretne ipse, & Paulus pater, & alij, quos nos extinctos esse arbitraremur. *Vel fortuitis & inter fabulas elucent semina infixa virtutum, quæ nunc videas licet vt e pectore Scipionis vel somniantis emineant. in re enim vna politicarum virtutum omnium pariter exercet officium. Quod non labitur animo prædicta morte perterritus, fortitudo est. quod suorum terretur insidiis, magisque alienum facinus quam suum horrescit exitium; de pietate & nimio in suos amore procedit. hæc autem diximus ad iustitiam referri, quæ seruat vnicuique quod suum est. quod ea quæ arbitratur non pro compertis habet, sed spreta opinione, quæ minus cautis animis pro vero inolescit, quærit discere certiora; indubitata prudentia est, quod cum perfecta beatitas, & cælestis habitatio humanæ naturæ, in qua se nouerat esse, promittitur, audiendi tamen alia desiderium frenat, temperat, & sequestrat, vt de vita aui & patris interroget; quid nisi temperantia est? vt iam tum liqueret Africanum per*

quietem

quietem ad ea loca quæ sibi deberentur abductum. In hac autem interrogatione de animæ immortalitate tractatur. ipsius enim consultationis hic sensus est: Nos, inquit, arbitramur animam cum fine morientis exstingui, nec vlterius esse post hominem. ait enim : quos exstinctos esse arbitraremur. *quod autem exstinguitur esse iam desinit. Ergo velim iam dicas, inquit, si & pater Paulus tecum & alij supersunt. Ad hanc interrogationem, quæ & de parentibus vt a pio filio & ceteris vt a sapiente ac naturam ipsam discutiente processit, quid ille respondit?* Imo vero, *inquit,* hi viuunt, qui e corporum vinculis tamquam carcere euolauerunt. vestra vero quæ dicitur esse vita, mors est. *Si ad inferos meare mors est, & vita est esse cum superis: facile discernis quæ mors animæ quæ vita credenda sit, si constiterit qui locus habendus sit inferorum, vt anima dum ad hunc truditur mori, cum ab hoc procul est vita frui & vere superesse credatur. Et quia totum tractatum, quem veterum sapientia de inuestigatione huius quæstionis agitauit, in hac latentem verborum paucitate reperies; ex omnibus aliqua, quibus nos de rei quam quærimus absolutione sufficiet admoneri, amore breuitatis excerpsimus. Antequam studium philosophiæ circa naturæ inquisitionem ad tantum vigoris adolesceret, qui per diuersas gentes auctores constituendis sacris ceremoniarum fuerũt, aliud esse inferos negauerunt quam ipsa corpora, quibus inclusæ animæ carcerem fœdum tenebris horridum sordibus & cruore patiuntur. hoc animæ sepulchrum, hoc Ditis concaua, hoc inferos vocauerunt: & omnia, quæ illic esse credidit fabulosa persuasio, in nobismetipsis, & in ipsis humanis corporibus assignare conati sunt: obliuionis fluuium aliud nõ esse asserentes quam errorem animæ obliuiscentis maiestatem vitæ prioris, quæ, antequam in corpus truderetur potita est, solamque esse in corpore vitam putantis. Pari interpretatione Phlegetontem*

tontem ardores irarum & cupiditatum putarunt; Acherontem, quicquid fecisse dixisse ve usque ad tristitiam humanæ varietatis more nos pœnitet; Cocytum, quicquid homines in luctum lachrymasque compellit; Stygem, quicquid inter se humanos animos in gurgitem mergit odiorum. ipsam quoque pœnarum descriptionem de ipso usu conuersationis humanæ sumptam crediderunt: vulturem iecur immortale tondentem, nihil aliud intelligi volentes, quàm tormenta malæ conscientiæ obnoxia flagitio viscera interiora rimantis, & ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione lanianis. semperque curas, si requiescere fortè tentauerint excitantis, tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis, lege hac, qua se iudice nemo nocens absoluitur, *nec de se suam potest vitare sententiam. illos aiunt epulis ante ora positis excruciari fame, & inedia tabescere; quos magis magisq. acquirēdi desiderium cogit præsentem copiam non videre; qui in affluentia inopes, egestatis mala in vbertate patiūtur, nescientes parta respicere, dum egent habendis. illos radiis rotarum pendere districtos; qui nihil consilio prauidentes, nihil ratione moderantes, nihil virtutibus explicantes, seque & actus omnes suos fortunæ permittentes casibus & fortuitis semper rotantur: saxum ingens voluere, inefficacibus laboriosisque conatibus vitam terentes: atram silicem lapsuram semper & cadenti similem illorum capitibus imminere, qui arduas potestates & infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore victuri; & cogentes subiectum vulgus odisse, dum metuat, semper sibi videntur exitium, quod merentur, excipere. Nec frustra hoc theologi suspicati sunt. nam & Dionysius aulæ Siculæ inclementissimus incubator, familiari quondam suo solam beatam existimanti vitam tyranni, volens quam perpetuo metu misera quamque impendentium semper periculorum plena esset ostendere, gladium vagina raptum &*

a capulo

a capulo de filo tenui pendentem, mucrone demisso, iussit familiaris illius capiti inter epulas imminere: cumque ille inter & Siculas & tyrannicas copias præsentis mortis periculo grauaretur, Talis est, inquit Dionysius, vita quam beatam putabas: sic nobis semper mortem imminentem videmus. æstima quando esse felix poterit, qui timere non desinit. Secundum hæc igitur, quæ a theologis asseruntur, si vere quisque suos patimur manes, *& inferos in his corporibus esse credimus; quid aliud intelligendum est quam mori animam, cum ad corporis inferna demergitur; viuere autem, cum ad supera post corpus euadit?*

CAP. XI.

Quid & vbi inferi secundum Platonicos; quando horum sententia aut viuere anima aut mori dicatur.

DICENDVM *est, quid his postea veri solicitior inquisitor philosophiæ cultus adiecerit. nam & qui primum Pythagoram & qui postea Platonem secuti sunt, duas esse mortes, vnam animæ, animalis alteram prodiderunt: mori animal cum anima discedit e corpore, ipsam vero animam mori asserentes cum a simplici & indiuiduo fonte naturæ in membra corporea dissipatur. Et quia vna ex his manifesta & omnibus nota est; altera non nisi a sapientibus deprehensa ceteris eam vitam esse credentibus: ideo hoc ignoratur a plurimis cur eundem mortis deum, modo ditem modo immitem vocemus: cum per alteram, id est, animalis mortem absolui animam & ad veras naturæ diuitias, atque ad propriam libertatem remitti, faustum nomen indicio sit, per alteram vero, quæ vulgo vita existimatur, animam de immortalitatis suæ luce ad quasdam tenebras mortis impelli, vocabuli testemur horrere. nam, vt constet animal, necesse est vt in corpore anima vinciatur. ideo*

corpus δέμας, hoc est, vinculum, nuncupatur, & σῶμα, quasi quoddam σῆμα, id est, animæ sepulchrum. vnde Cicero pariter vtrunque significans corpus esse vinculum, corpus esse sepulchrum, quod carcer est sepultorum, ait: Qui e corporum vinculis tanquam e carcere euolauerunt. *Inferos autem Platonici non in corporibus esse, item non a corporibus incipere, dixerunt; sed certam mundi ipsius partem Ditis sedem, id est, inferos vocauerunt. de loci vero ipsius finibus inter se dissona publicarunt. & in tres sectas diuisa sententia est. alij enim mundum in duo diuiserunt; quorum alterum facit, alterum patitur. & illud facere dixerunt, quod, cum sit immutabile, alteri causas & necessitatem permutationis imponit: hoc pati; quod per mutationes variatur. & immutabilem quidem mundi partem a sphæra, quæ aplanes dicitur, vsque ad globi lunaris exordium, mutabilem vero a luna ad terras vsque dixerunt: & viuere animas dum in immutabili parte consistunt; mori autem, cum ad partem ceciderint permutationis capacem; atque ideo inter lunam terrasque locum mortis & inferorum vocari, ipsamque lunam vitæ esse mortisque confinium, & animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera meantes in vitam reuerti, non immerito existimatum est. a luna enim deorsum natura incipit caducorum: ab hac animæ sub numerum dierum cadere & sub tempus incipiunt. denique illam ætheream terram physici vocauerunt. & habitatores eius lunares populos nuncuparunt. quod ita esse plurimis argumentis, quæ nunc longum est enumerare, docuerunt. nec dubium est, quin ipsa sit mortalium corporum & auctor & conditrix; adeo vt nonnulla corpora sub luminis eius accessu patiantur augmenta, & hac decrescente minuantur. Sed ne de re manifesta fastidium prolixa assertione generetur: ad ea quæ de inferorum loco alij definiunt, transeamus. maluerunt enim mundum alij in elementa ter*

quater-

quaterna diuidere; vt in primo numerentur ordine, terra, aqua, aër, ignis, quæ est pars liquidior aëris vicina lunæ: supra hæc rursum totidem numero sed naturæ purioris elementa; vt sit luna pro terra quam ætheream terram à physicis diximus nominatam. aqua sit sphæra Mercurij, aër Veneris, ignis in Sole: Tertius vero elementorum ordo ita ad nos conuersus habeatur; vt terram vltimam faciat, & cæteris in medium redactis, in terram desinat tam ima quàm summa postremitas: igitur sphæra Martia ignis habeatur, aër Iouis, Saturni aqua, terra vero aplanes, in qua Elysios campos esse puris animis deputatos, antiquitas nobis intelligendum reliquit. de his campis anima, cum in corpus emittitur, per tres elementorum ordines, trina morte, ad corpus vsque descendit. hæc est inter Platonicos de morte animæ cum in corpus truditur, secunda sententia. Alij vero (nam tres esse inter eos sententiarum diuersitates ante signauimus) in duas quidem & ipsi partes, sicut primi faciunt, sed non isdem terminis diuidunt mundum. hi enim cælum, quod aplanes sphæra vocitatur, partem vnam, septem vero sphæras quæ vagæ vocantur, & quod inter illas ac terram est, terramque ipsam, alteram partem esse voluerunt. Secundum hos ergo, quorum sectæ amicior est ratio, animæ beatæ ab omni cuiuscunque contagione corporis liberæ cælum possident. quæ vero appetentiam corporis & huius quam in terris vitam vocamus ab illa specula altissima & perpetua luce despiciens desiderio latenti cogitauerit, pondere ipso terrenæ cogitationis paulatim in inferiora delabitur. nec subito hæc perfecta incorporalitate luteum corpus induitur; sed sensim per tacita detrimenta, & longiorum simplicis & absolutissimæ puritatis recessum in quædam siderei corporis incrementa turgescit, in singulis enim sphæris, quæ cælo subiectæ sunt, ætherea obuolutione vestitur; vt per eas gradatim societati huius indumenti testei con-

stei conciletur. & ideo totidem mortibus, quot sphæras transit, ad hanc peruenit quæ in terris vita vocitatur.

CAP. XII.

Quomodo anima ex superiore mundi parte ad inferna hæc delabatur.

DESCENSVS *vero ipsius, quo anima de cælo in huius vitæ inferna delabitur, sic ordo digeritur: Zodiacum ita lacteus circulus obliqua circumflexionis occursu ambiendo complectitur, vt eum, qua duo tropica signa Capricornus & Cancer feruntur, interfecet. Has Solis portas physici vocauerunt; quia in vtraque obuiante solstitio vlterius solis inhibetur accessio, & fit ei regressus ad zonæ viam cuius terminos nunquam relinquit. per has portas animæ de cælo in terras meare & de terris in cælum remeare creduntur. ideo hominum vna, altera deorum vocatur. hominum; cancer, quia per hunc in inferiora descensus est. Capricornus deorum; quia per illum animæ in propriæ immortalitatis sedem & in deorum numerum reuertuntur. Et hoc est quod Homeri diuina prouidentia in antri Ithacesii descriptione significat. hinc & Pythagoras putat a lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapsæ videntur iam a superis recessisse. ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam; quia primus eis motus a lacteo incipit in corpora terrena labentibus. Vnde & Scipioni de animis beatorum ostenso lacteo dictum est:* Hinc profecti huc reuertuntur. *Ergo descensuræ cum adhuc in cancro sunt, quoniam illic positæ necdum lacteum reliquerunt, adhuc in numero sunt deorum. cum vero ad leonem labendo peruenerint; illic conditionis futuræ auspicantur exordium. & quia in leone sunt rudimenta nascendi & quædam humanæ naturæ tyrocinia; aquarius autem aduersus leoni est, & illo*

& illo oriente mox occidit: ideo, cum sol aquarium tenet, manibus parentatur; vtpote in signo quod humanæ vitæ contrarium vel aduersam feratur. illinc ergo, id est, a confinio quo se zodiacus lacteusque contingunt, anima descendens a tereti, quæ sola forma diuina est, in conum defluendo producitur: sicut à puncto nascitur linea & in longum ex indiuiduo procedit, ibique a puncto suo, quod est monas, venit in dyadem, quæ est prima protractio. Et hæc est essentia, quam indiuiduam eandemque diuiduam Plato in Timæo, cum de mundanæ animæ fabrica loqueretur, expressit. anima enim sicut mundi, ita & hominis vnius modo diuisionis reperientur ignaræ, si diuinæ naturæ simplicitas cogitetur; modo capaces, cum illa per mundi, hæc per hominis membra diffunditur. anima ergo cum trahitur ad corpus, in hac prima sui productione siluestrem tumultum, id est, hylen influentem sibi incipit experiri. &, hoc est, quod Plato notauit in Phædone animam in corpus trahi noua ebrietate trepidantem, volens nouum potum materialis alluuionis intelligi, quo delibuta & grauata deducitur. arcani huius indicium est & crater Liberi patris ille sidereus in regione quæ inter cancrum est & leonem locatus, ebrietatem illic primum descensuris animis euenire silua influente significans. vnde & comes ebrietatis obliuio illic animis incipit latenter obrepere. nam si animæ memoriam rerum diuinarum, quarum in cælo erant consciæ, ad corpora vsque deferrent: nulla inter homines foret de diuinitate dissensio. sed obliuionem quidem omnes descendendo hauriunt; aliæ vero magis, minus aliæ. & ideo in terris verum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes: quia opinionis ortus est memoriæ defectus. hi tamen hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauserunt: quia facile reminiscuntur quod illic ante cognouerant. hinc est quod, quæ apud Latines lectio, apud Græcos vocatur repetita cognitio: quia cum

vera

vera discimus, ea recognoscimus quæ naturaliter noueramus priusquam materialis influxio in corpus venientes animas ebriaret. hæc est autem hyle, quæ omne corpus mundi, quod vbicumque cernimus, ideis impressa formauit. sed altißima & purißima pars eius, qua vel sustentantur diuina vel constant, nectar vocatur, & creditur esse potus deorum: inferior vero & turbidior, potus animarum. & hoc est quod veteres Lethæum fluuium vocauerunt. ipsum autem Liberum Patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν *suspicantur intelligi; qui ab illo indiuiduo natus in singulos ipse diuiditur, ideo in illorum sacris traditur Titanio furore in membra discerptus, & frustis sepultis rursus vnus & integer emersisse; quia* νοῦς, *quem diximus mentem vocari, ex indiuiduo præbendo se diuidendum, & rursus ex diuiso ad indiuiduum reuertendo & mundi implet officia & naturæ suæ arcana non deserit. Hoc ergo primo pondere de zodiaco & lacteo ad subiectas vsque sphæras anima delapsa dum & per illas labitur in singulis non solum (vt iam diximus) luminosi corporis amicitur accessu; sed & singulos motus, quos in exercitio est habitura, producit: in Saturni, ratiocinationem & intelligentiam, quod* λογιστικὸν *&* θεωρητικὸν *vocant: in Iouis, vim agendi, quod* πρακτικὸν *dicitur: in Martis, animositatis ardorem, quod* θυμικὸν *nuncupatur: in Solis, sentiendi opinandique naturam, quod* αἰσθητικὸν *&* φανταστικὸν *appellant: desiderij vero motum, quod* ἐπιθυμητικὸν *vocatur, in Veneris: pronuntiandi & interpretandi quæ sentiat, quod* ἑρμηνευτικὸν *dicitur, in orbe Mercurij:* φυτικὸν *vero, id est, naturam plantandi & agendi corpora, ingressu globi lunaris exercet. & est hæc sicut a diuinis vltima, ita in nostris terrenisque omnibus prima. corpus enim hoc sicut fæx rerum diuinarum est; ita animalis est prima substantia. Et hæc est differentia inter terrena corpora & supera, cæli dico & siderum aliorumque elementorum; quod illa quidem sur-*

dem sursum arcessita sunt ad animæ sedem & immortalitatem ex ipsa natura regionis & sublimitatis imitatione emeruerunt: ad hæc vero terrena corpora anima ipsa deducitur, & ideo mori creditur cum in caducam regionem & in sedem mortalitatis includitur. Nec moueat quod de anima, quam esse immortalem dicimus, mortem totiens nominamus. etenim sua morte anima non exstinguitur sed ad tempus obruitur. nec temporali demersione beneficium perpetuitatis eximitur: cum rursus è corpore vbi meruerit contagione vitiorum penitus elimata purgari, ad perennis vitæ lucem restituta in integrum reuertatur. Plene, vt arbitror, de vita & morte animæ definitio liquet; quam de adytis philosophiæ doctrina & sapientia Ciceronis elicuit.

CAP. XIII.

Hominem duplici ratione mori; primum si anima corpus relinquat; deinde si anima in corpore adhuc manens corporeas illecebras contemnat voluptatesque & affectiones omnes exuat: ex his mortibus posteriorem hanc omnibus appetendam; priorem accersendam non esse, sed exspectandum donec deus ipse animam a corpore dissoluat.

SED *Scipio per quietem & cælo, quod in præmium cedit beatis, & promissione immortalitatis animatus tam gloriosam spem tamque inclutam magis magisque firmauit viso patre; de quo vtrum viueret, cum adhuc videretur dubitare quæsiuerat. mortem igitur malle cœpit, vt viueret. nec flesse contentus viso parente, quem crediderat exstinctum, vbi loqui posse cœpit, hoc primum probare voluit nihil se magis desiderare, quam vt cum eo moraretur. nec tam apud se quæ desiderabat facienda constituit, quam ante consuleret: quorum vnum prudentiæ, alterum pietatis assertio est. Nunc ipsa vel consulentis vel*

præcipientis verba tractemus. Quæso, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam hæc est vita, vt Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit. nisi enim cum Deus hic, cuius hoc templum est omne quod conspicis, istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum quem in templo hoc medium vides, quæ terra dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis; quæ globosæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus circus suos orbesq. conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi & piis omnibus retinẽdus animus est in custodia corporis: nec iniussu eius a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est; ne munus assignatum a deo defugisse videamini. *Hæc secta & præceptio Platonis est, qui in Phædone definit homini non esse sua sponte moriendum. sed in eodem tamen dialogo idem dicit mortem philosophantibus appetendã, & ipsam philosophiam meditationem esse moriendi. hæc sibi ergo contraria videntur, sed non ita est. nam Plato duas mortes hominis nouit. nec hoc nunc repeto quod superius dictum est duas esse mortes; vnam animæ, animalis alteram: sed ipsius quoque animalis, hoc est hominis, duas asserit mortes; quarum vnam natura, virtutes alteram præstant. homo enim moritur, cum anima corpus relinquit solutum lege naturæ: mori etiam dicitur, cum anima adhuc in corpore constituta corporeas illecebras philosophia docente contemnit, & cupiditatum dulces insidias reliquasque omnes exuitur passiones. & hoc est quod superius ex secundo virtutum ordine, quæ solis philosophantibus aptæ sunt, euenire signauimus. Hanc ergo mortem dicit Plato sapientibus appetendam: illam vero, quam*

quam omnibus natura constituit, cogi, vel inferri vel accersiri vetat, docens expectandam esse naturam; & has causas huius aperiens sanctionis, quas ex vsu rerum, quæ in quotidiana conuersatione sunt, mutuatur. ait enim eos, qui potestatis imperio truduntur in carcerem, non oportere inde diffugere, priusquam potestas ipsa quæ clausit abire permiserit. non enim vitari pœnam furtiua discessione, sed crescere hoc quoque addit nos esse in dominio deorum, quorum tutela & prouidentia gubernamur. nihil autem esse inuito domino de his quæ possidet ex eo loco, in quo suum constituerat, auferendum: & sicut qui vitam mancipio extorquet alieno, crimine non carebit, ita eum qui finem sibi, domino necdum iubente, quæsiuerit nō absolutionem consequi sed reatum. hac Platonicæ sectæ semina altius Plotinus exsequitur. Oportet, inquit, animam post hominem liberam corporeis passionibus inueniri, quam qui de corpore violenter extrudit liberam esse non patitur. qui enim sibi sua sponte necem comparat, aut pertæsus necessitatis aut metu cuiusquam ad hoc descendit aut odio; quæ omnia inter passiones habentur. ergo & si ante fuit his sordibus pura, hoc ipso tamen quo exit extorta sordescit. deinde mortem debere ait animæ a corpore solutionem esse, non vinculum: exitu autem coacto animam circa corpus magis magisque vinciri. & reuera ideo sic extortæ animæ diu circa corpus eiusve sepulturam vel locum in quo iniecta manus est peruagantur: cum contra illæ animæ, quæ se in hac vita a vinculis corporeis philosophiæ morte dissoluunt, adhuc exstante corpore cælo & sideribus inferantur. & ideo illam solam de voluntariis mortibus significat esse laudabilem, quæ comparatur, vt diximus, philosophiæ, ratione non ferro; prudentia, non veneno. Addit etiam illam solam esse naturalem mortem, vbi corpus animam non anima corpus relinquit. constat enim numerorum certam constitutamque ra-

 que ra-

que rationem animas sociare corporibus. hi numeri dum supersunt; perseuerat corpus animari. cum vero deficiunt; mox arcana illa vis soluitur, qua societas ipsa constabat. & hoc est quod fatum & fatalia vitæ tempora vocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis atque perpetua est; sed impletis numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando; sed officium suum deserit corpus, cum iam non possit animari. hinc illud est doctissimi vatis:

Explebo numerum reddarque tenebris.

hæc est igitur naturalis vere mors, cum finem corporis solus numerorum suorum defectus apportat; non cum extorquetur vita corpori adhuc idoneo ad continuationem ferendi. Nec leuis est differentia vitam vel natura vel sponte soluendi. anima enim, cum a corpore deseritur, potest in se nihil retinere corporeum, si se purè cum in hac vita esset, instituit: cum verò ipsa de corpore violenter extruditur, quia exit rupto vinculo non soluto: fit ei ipsa necessitas occasio passionis; & malis, vinculum dum rumpit, inficitur. Hanc quoque superioribus adijcit rationem non sponte pereundi. Cum constet, inquit, remunerationem animis illic esse tribuendam pro modo perfectionis, ad quam in hac vita vnaquæque peruenit: non est præcipitandus vitæ finis cum adhuc proficiendi esse possit accessio. Nec frustra hoc dictum est, nam in arcanis de animæ reditu disputationibus fertur in hac vita delinquentes similes esse super æquale solum cadentibus, quibus denuo sine difficultate præsto sit surgere: animas verò ex hac vita cum delictorum sordibus recedentes, æquandas his, qui in abruptum ex alto præcipitique delapsi sunt, vnde facultas numquam sit resurgendi. ideo ergo concessis vtendum vitæ spatijs, vt sit perfectæ purgationis maior facultas. Ergo, inquies, qui iam perfecte purgatus est manum sibi debet inferre, cum non sit ei causa remanendi: quia profectum vlterius non requirit, qui ad supera

pera peruenit. Sed hoc ipso, quo sibi celerem finem spe fruendæ beatitatis arcessit, irretitur laqueo passionis: quia spes, sicut timor, passio est. sed & cetera, quæ superior ratio disseruit, incurrit. Et hoc est quod Paulus filium spe vitæ rectoris ad se venire properantem prohibet ac repellit: ne festinatum absolutionis ascensionisque desiderium magis eum hac ipsa passione vinciat ac retardet. nec dicit, quod nisi mors naturalis aduenerit emori non poteris, sed, huc venire non poteris. nisi enim, cum deus, *inquit*, istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere non potest: *quia scit iam receptus in cælum nisi perfectæ puritati cœlestis habitaculi aditum non patere. pari autem constantia mors nec veniens per naturam timenda est, nec contra ordinem cogenda natura. Ex his quæ Platonem quaque Plotinum de voluntaria morte pronunciasse retulimus nihil in verbis Ciceronis, quibus hanc prohibet, remanebit obscurum.*

CAP. XIIII.

Cur mundus hic vniuersus, dei vocetur templum: quotuplici sensu accipiatur nomen animi: & quomodo mens homini cum sideribus communis esse dicatur: tum variæ de animi natura sententiæ: quid inter stellam & sidus intersit: quid sphæra, quid orbis, quid circus, stellæ errantes vnde nomen acceperint.

SED *illa verba, quæ præter hoc sunt inserta, repetamus:* Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium vides, quæ terra dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis; quæ globosæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus, circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. *De terra, cur globus dicatur in medio mundo positus, ple-*

tus, plenius differemus cum de nouem sphæris loquemur. Bene autem vniuersus mundus dei templum vocatur; propter illos qui æstimant nihil esse aliud deum, nisi cælum ipsum & cælestia ista quæ cernimus. ideo vt summi omnipotentiam dei ostenderet posse vix intelligi, numquam posse videri; quicquid humano subiicitur aspectui, templum eius vocauit, qui sola mente concipitur; vt, qui hæc veneratur vt templa, cultum tamen maximum debeat conditori; sciatque quisquis in vsum templi huius inducitur ritu sibi viuendum sacerdotis. vnde & quasi quodam publico præconio tantam humano generi diuinitatem inesse testatur, vt vniuersos sideres animi cognatione nobilitet. Notandum est, quod hoc loco animum & vt proprie & vt abusiue dicitur posuit. animus enim proprie mens est. quam diuiniorem anima nemo dubitauit. sed nonnumquam sic & animam vsurpantes vocamus. cum ergo dicit; hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus: *mentem præstat intelligi, quæ nobis proprie cum cælo sideribusque communis est. cum vero ait;* retinendus animus est in custodia corporis: *ipsam tunc animam nominat quæ vincitur custodia corporali, cui mens diuina nō subditur. Nunc qualiter nobis animus, id est mens, cum sideribus communis sit secundum theologos disseramus. Deus qui prima causa est & vocatur, vnus omnium quæque sunt quæque videntur esse, princeps & origo est. hic super abundanti maiestatis fecunditate de se mentem creauit. Hæc mens, quæ νοῦς vocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem seruat auctoris: animam vero de se creat posteriora respiciens. Rursus anima partem quam intuetur induitur; ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum, in corporea ipsa degenerat. habet ergo & purissimam ex mente, de qua est nata, rationem, quod λογικὸν vocatur; & ex sua natura accipit præbendi sensus præbendi-*

bendique incrementi seminarium. quorum vnum αἰσθη-τικὸν, alterum φυτικὸν nuncupatur. sed ex his primum, id est λογικὸν, quod innatum sibi ex mente sumpsit, sicut verè diuinum est, ita solis diuinis aptum. reliqua duo, αἰσθητικὸν & φυτικὸν, vt a diuinis recedunt, ita conuenientia sunt caducis. Anima ergo creans condensque corpora (nam ideo ab anima natura incipit, quam sapientes de deo & mente νοῦν nominant) ex illo mero ac purissimo fonte mentis, quem nascendo de originis suæ hauserat copia, corpora illa diuina vel supera, cæli dico & siderum, quæ prima condebat, animauit: diuinæque mentes omnibus corporibus, quæ in formam teretem, id est, in sphæræ modum, formabantur infusæ sunt. & hoc est quod cum de stellis loqueretur, ait, quæ diuinis animatæ mentibus. in inferiora vero ac terrena degenerans fragilitatem corporum caducorum deprehendit meram diuinitatem mentis sustinere non posse; imo partem eius vix solis humanis corporibus conuenire: quia & sola videntur erecta, tanquam ad supera ab imis recedant, & sola cælum facile tanquam semper erecta suspiciunt, solisque inest vel in capite sphæræ similitudo, quam formam diximus, solam mentis capacem. soli ergo homini rationem, id est, vim mentis infudit, cui sedes in capite est. sed & geminam illam crescendi sentiendique naturam, quia caducum est corpus, inseruit. Et hinc est, quod homo & rationis compos est & sentit & crescit, solaque ratione meruit præstare cæteris animalibus: quæ quia semper prona sunt & ex ipsa quoque suspiciendi difficultate à superis recesserunt, nec vllam diuinorum corporum similitudinem aliqua sui parte meruerunt, nihil ex mente sortita sunt; & ideo ratione caruerunt: duo quoque tantum adepta sunt, sentire vel crescere. Nam si quid in illis similitudinem rationis imitatur, non ratio sed memoria est; & memoria non illa ratione mixta, sed quæ hebetudinem

sensuum quinque comitatur. de qua plura nunc dicere, quoniam ad præsens opus non attinet, omittemus. Terrenorum corporum tertius ordo in arboribus & herbis est, quæ carent tam ratione quam sensu, & quia crescendi tantummodo vsus in his viget, hæc sola viuere parte dicuntur. Hunc rerum ordinem & Vergilius expressit, nam & mundo animam dedit, &, vt puritati attestaretur, mentem vocauit. Cælum *enim, ait,* & terras, & maria, & sidera spiritus intus alit, *id est, anima. sicut alibi pro spiramento animam dicit:*

Quantum ignes animæque valent.

&, vt illius mundanæ animæ assereret dignitatem, mentem esse testatur:

Mens agitat molem.

necnon, vt ostenderet ex ipsa anima constare & animari vniuersa quæ viuunt, addidit:

Inde hominum pecudumque genus.

& cetera. vtque assereret eundem semper in anima esse vigorem, sed vsum eius hebescere in animalibus corporis densitate, adiecit: Quantum non noxia corpora tardant, *& reliqua. Secundum hæc ergo cum ex summo deo mens, ex mente anima sit; anima vero & condat, & vita compleat omnia quæ sequuntur, cunctaque hic vnus fulgor illuminet, & in vniuersis appareat, vt in multis speculis per ordinem positis vultus vnus; cumque omnia continuis successionibus se sequantur, degenerantia per ordinem ad imum meandi: inuenietur pressius intuenti a summo deo vsque ad vltimam rerum fæcem vna mutuis se vinculis religans & nusquam interrupta connexio. & hæc est Homeri catena aurea, quam pendere de cælo in terras deum iussisse commemorat. His ergo dictis, solum hominem constat ex terrenis omnibus mentis, id est animi, societatem cum cælo & sideribus habere communem. & hoc est quod ait:* hisque

animus

animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis. *nec tamen ex ipsis cælestibus & sempiternis ignibus nos dicit animatos. ignis enim ille licet diuinum, tamen corpus est. nec ex corpore quamuis diuino possemus animari; sed vnde ipsa illa corpora quæ diuina & sunt & videntur animata sunt, id est, ex ea mundanæ animæ parte quam diximus de pura mente constare. & ideo postquam dixit:* hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis: *mox adiecit;* quæ diuinis animatæ mentibus; *vt per sempiternos ignes, corpus stellarum; per diuinas vero mentes, earum animas manifesta descriptione significet, & ex illis in nostras venire animas vim mentis ostendat. Non ab re est vt hæc de anima disputatio in fine sententias omnium, qui de anima videntur pronuntiasse, contineat. Plato dixit animam essentiam se mouentem, Xenocrates numerum se mouentē, Aristoteles ἐντελέχειαν; Pythagoras & Philolaus harmoniam; Posidonius ideam; Asclepiades quinq. sensuum exercitium sibi consonum; Hippocrates spiritū tenuem per corpus omne dispersum; Heraclitus Ponticus lucem; Heraclitus physicus scintillam stellaris essentiæ, Zenon cōcretum corpori spiritū; Democritus spiritum insertum atomis, hac facilitate motus, vt corpus illi omne sit peruium; Critolaus peripateticus constare eam de quinta essentia; Hipparchus ignē; Anaximenes aëra; Empedocles & Critias sanguinem; Parmenides ex terra & igne; Xenophanes ex terra & aqua; Boëthos ex aëre & igne; Epicurus speciem ex igne, & aëre & spiritu mixtam. Obtinuit tamen non minus de incorporalitate eius quam de immortalitate sententia. Nunc videamus quæ sint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit:* quæ sidera & stellas vocatis. *neque enim hic res vna gemina appellatione monstratur, vt ensis & gladius: sed sunt stellæ quidem singulares, vt erraticæ quinque & ceteræ, quæ*

ra, quæ non admixtæ aliis solæ feruntur. sidera vero: quæ in aliquod signum stellarum plurium compositione formantur: vt aries, taurus, Andromeda, Perseus, vel corona, & quæcunque variarum genera formarum in cælum recepta creduntur. sic & apud Græcos aster & astron diuersa significant. & aster stella vna est; astron signum stellis coactum, quod nos sidus vocamus. Cum vero stellas globosas & rotundas dicat, non singularium tantum exprimit speciem, sed & earum quæ in signa formanda conuenerant. omnes enim stellæ inter se, & si in magnitudine aliquam, nullam tamen habent in specie differentiam. Per hæc autem duo nomina, solida sphæra describitur, quæ nec ex globo si rotunditas desit, nec ex rotunditate, si globus desit, efficitur; cum alterum a forma, alterum soliditate corporis deferatur. Sphæras autem hic dicimus ipsarum stellarum corpora, quæ omnia hac specie formata sunt. dicuntur præterea sphæra & aplanes illa quæ maxima est, & subiectæ septem per quas duo lumina & quinque vaga discurrunt. circi vero & orbes duarum sunt rerum duo nomina. & his nominibus quidem alibi aliter est vsus. nam & orbem, pro, circulo posuit: vt orbem lacteum. *&* orbem, *pro* , sphæra : *vt,* nouem tibi orbibus vel potius globis. *sed & circi vocantur qui sphæram maximam cingunt, vt eos sequens tractatus inueniet, quorum vnus est lacteus, de quo ait:* inter flammas circus elucens. *sed hic horum nihil neque circi neque orbis nomine voluit intelligi. sed est* orbis *in hoc loco stellæ vna integra & peracta conuersio, id est, ab eodem loco post emensum sphæræ, per quam mouetur, ambitum in eundem locum regressus. Circus autem est hic linea ambiens sphæram, ac veluti semitam faciens, per quam lumen vtrinque discurrit, & inter quam vagantium stellarum error legitimus coërcetur. Quas ideo veteres errare dixerunt: quia & cursu suo feruntur, & contra sphæræ maximæ, id est, ipsius*

est, ipsius cæli, impetum contrario motu ad orientem ab occidente voluuntur. & omnium quidem par celeritas, motus similis & idem est modus meandi, sed non omnes eodem tempore circos suos orbesque conficiunt. & ideo est celeritas ipsa mirabilis. quia cum sit eadem omnium, nec vlla ex illis aut concitatior esse poßit aut segnior; non eodem tamen temporis spatio omnes ambitum suum peragunt. causam vero sub eadem celeritate dispari spatiij aptius nos sequentia docebunt.

CAP. XV.

De vndecim circulis cælum ambientibus.

HIS *de siderum natura & siderea hominum mente narratis, rursus filium pater, vt in deos pius, vt in homines iustus esset hortatus, præmium rursus adiecit, ostendens lacteum circulum virtutibus debitum & beatorum cœtu refertum. cuius meminit his verbis,* Erat autem is splendidiſſimo candore inter flammas circulus elucens. quem vos, vt à Graiis accepiſtis, orbem lacteum nuncupatis. Orbis *hic idem quod* circus *in lactei appellatione significat. est autem lacteus vnus e circis, qui ambiunt cælum: & sunt præter eum numero decem. de quibus quæ dicenda sunt proferamus, cum de hoc competens sermo processerit. Solus ex omnibus hic subiectus est oculis; ceteris circulis magis cogitatione quam visu comprehendendis. de hoc lacteo multi inter se diuersa senserunt: causasque eius alij fabulosas, naturales alij protulerunt. sed nos fabulosa reticentes, ea tantum, quæ ad naturam eius visa sunt pertinere, dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse compagem, qua de duobus hemisphæriis cæli sphæra solidata est; & vbi ora vtrinque conuenerant notabilem claritatem videri: Diodorus ignem esse densatæ concretæque*

natura

naturæ in vnam curui limitis semitam, discretione mundanæ fabricæ coaceruante concretum; & ideo visum intuentis admittere, reliquo igne cælesti lucem suam nimia subtilitate diffusam non subiiciente conspectui: Democritus innumeras stellas breuesque omnes, quæ spisso tractu in vnum coactæ spatiis, quæ angustissima interiacent, opertis vicinæ sibi vndique & ideo passim diffusæ, lucis aspergine continuum iuncti luminis corpus ostendunt. sed Posidonius, cuius definitioni plurium consensus accessit, ait lacteum caloris esse siderei infusionem; quam ideo aduersa zodiaco curuitas obliquauit, vt, quoniam sol numquam zodiaci excedendo terminos expertem feruoris sui partem cæli reliquam deserebat, hic circus a via solis in obliquum recedens vniuersitatem flexu calido temperaret. quibus autem partibus zodiacum intersecet, superius iam relatum est. hæc de lacteo. Decem autem alij, vt diximus, circi sunt; quorum vnus est ipse zodiacus, qui ex his decem solus potuit latitudinem hoc modo, quem referemus, adipisci. Natura cælestium circulorum incorporalis est linea; quæ ita mente concipitur, vt sola longitudine censeatur, latum habere non possit. sed in zodiaco latitudinem signorum capacitas exigebat. quantum igitur spatij lata dimensio porrectis sideribus occupabat, duabus lineis limitatum est: & tertia ducta per medium, ecliptica vocatur, quia cum cursum suum in eadem linea pariter sol & luna conficiunt, alterius eorum necesse est venire defectum: solis; si ei tunc luna succedat: lunæ; si tunc aduersa sit Soli. ideo nec Sol vmquam deficit, nisi, cum tricesimus lunæ dies est; & nisi quintodecimo cursus sui die nescit luna defectum. sic enim euenit vt aut lunæ contra solem positæ ad mutuandum ab eo solitum lumen, sub eadem inuentus linea terræ conus obsistat, aut Soli ipsa succedens obiectu suo ab humano aspectu lumen eius repellat. In defectu ergo Sol ipse nil patitur, sed noster fraudatur adspectus.

Luna

Luna vero circa proprium defectum laborat non accipiendo Solis lumen, cuius beneficio noctem colorat. quod sciens Vergilius disciplinarum omnium peritissimus, ait:

Defectus Solis varios, lunæque labores.

quamuis igitur trium linearum ductus zodiacum & claudat & diuidat; vnum tamen circum auctor vocabulorum dici voluit antiquitas. Quinque alij, circuli paralleli vocantur. horum medius & maximus est æquinoctialis. duo extremitatibus vicini atque ideo breues: quorum vnus septemtrionalis dicitur alter australis. inter hos & medium duo sunt tropici, maiores vltimis, medio minores; & ipsi ex vtraque parte Zonæ vstæ terminum faciunt. Præter hos alij duo sunt coluri; quibus nomen dedit imperfecta conuersio. ambientes enim septemtrionalem verticem atque inde in diuersa diffusi & se in summo intersecant, & quinque parallelos in quaternas partes æqualiter diuidunt, zodiacum ita intersecantes, vt vnus eorum per arietem & libram, alter per cancrum atque capricornum meando decurrat: sed ad australem verticem non peruenire creduntur. duo, qui ad numerum prædictum supersunt; meridianus & horizon, non scribuntur in sphæra; quia certum locum habere non possunt, sed pro diuersitate circumspicientis habitantisve variantur. Meridianus est enim, quem sol cum super hominum verticem venerit ipsum diem medium efficiendo designat. &, quia globositas terræ habitationes omnium æquales sibi esse non patitur, non eadem pars cæli omnium verticem despicit. & ideo vnus omnibus meridianus esse non poterit: sed singulis gentibus super verticem suum proprius meridianus efficitur. similiter sibi horizontem facit circumspectio singulorum. horizon est enim velut quodam circo designatus terminus cœli, quod super terram videtur. & quia ad ipsum verè finem non potest humana acies peruenire; quantum quisque oculos circumferendo conspexe-

conspexerit proprium sibi cæli quod super terra est, terminum facit. hinc horizon, quem sibi vniuscuiusque circumscribit adspectus, vltra trecentos & sexaginta stadios longitudinem in se continere non poterit. centum enim & octoginta stadios non excedit acies contra videntis. sed visus cum ad hoc spatium venerit accessu deficiens in rotunditatem recurrendo curuatur. atque ita fit vt hic numerus ex vtraque parte geminatus trecentorum sexaginta stadiorum spatium, quod intra horizontem suum continetur efficiat; semperque quantum ex huius spatij parte postera procedendo dimiseris, tantum tibi de anteriore sumetur: & ideo horizon semper quantacunque locorum transgressione mutatur. hunc autem, quem diximus, admittit adspectum. aut in terris æqua planities, aut pelagi tranquilla libertas, qua nullam oculis obijcit offensam. Nec te moueat quod sæpe in longissimo positum montem videmus, aut quod ipsa cæli superna suspicimus. aliud est enim cum se oculis ingerit altitudo; aliud cum per planum se porrigit & extendit intuitus: in quo solo horizontis circus efficitur. Hac de circis omnibus, quibus cælum cingitur, dicta sufficiant. tractatum ad sequentia transferamus.

CAP. XVI.

Qui fiat vt quædam stellæ numquam a nobis videantur, & quanta stellarum omnium magnitudo.

Ex quo mihi omnia contemplanti præclara cetera & mirabilia videbantur. Erant autem hæ stellæ quas nunquam ex hoc loco vidimus, & eæ magnitudines omnium quas esse numquam suspicati sumus. ex quibus erat ea minima, quæ vltima a cælo citima terris luce lucebat aliena. stellarũ autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. *Dicendo*; Ex quo mihi

quo mihi omnia contemplanti, *id est, quod supra retulimus affirmat; in ipso lacteo Scipionis & parentum per somnium contigisse conuentum. duo sunt autem præcipua, quæ in stellis se admiratum refert; aliquarum nouitatem, & omnium magnitudinem. Ac prius de nouitate, post de magnitudine differemus. Plene & docte adiiciendo*, quas numquam ex hoc loco vidimus, *causam cur a nobis non videantur ostendit. locus enim nostræ habitationis ita positus est, vt quædam stellæ ex ipso numquam possint videri. quia ipsa pars cæli, in qua sunt, numquam potest hic habitantibus apparere. pars enim hæc terræ, quæ incolitur ab vniuersis hominibus, qui nos inuicem scire possumus, ad septemtrionalem verticem surgit: & sphæralis conuexitas australem nobis verticem in ima demergit. cum ergo semper circa terram ab ortu in occasum cæli sphæra voluatur; vertex hic, qui septemtriones habet, quoquo versum mundana volubilitate vertatur, quoniam super nos est, semper a nobis videtur, ac semper ostendit*

Arctos Oceani metuentes æquore tingui. *Australis contra, quasi semel nobis pro habitationis nostræ positione demersus, nec ipse nobis vmquam videtur, nec sidera sua, quibus & ipse sine dubio insignitur, ostendit. & hoc est quod poëta naturæ ipsius conscius dixit:*

Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi.

Sed cum hanc diuersitatem cælestibus partibus vel semper vel numquam apparendi terræ globositas habitantibus faciat: ab eo qui in cælo est omne sine dubio cælum videtur non impediente aliqua parte terræ, quæ tota puncti locum pro cæli magnitudine vix obtinet. Cui ergo australis verticis stellas numquam de terris videre contigerat, vbi circumspectu libero sine offensa terreni obicis visæ sunt, iure quasi

noua

*noua admirationem dederunt. &,quia intellexit causam propter quam eas numquam ante vidisset,ait;*erant autem hæ ſtellæ quas numquam ex hoc loco vidimus. *hunc locum demonſtratiue terram dicens, in qua erat dum iſta narraret. ſequitur illa diſcußio, quid ſit quod adiecit;* & hæ magnitudines omnium, quas eſſe numquam ſuſpicati ſumus. *cur autem magnitudines, quas vidit in ſtellis, nunquam homines ſuſpicati ſint, ipſe patefecit addendo:* ſtellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. *nam quando homo, niſi quem doctrina philoſophia ſupra hominem,imo vere hominem,fecit , ſuſpicari poteſt ſtellam vnam omni terra eſſe maiorem, cum vulgo ſingulæ vix facis vnius flammam æquare poſſe videantur? ergo tunc earum vere magnitudo aſſerta credetur, ſi maiores ſingulas, quam eſt omnis terra, eſſe conſtiterit. quod hoc modo licebit recognoſcas. Punctum dixerunt eſſe geometræ quod ob incomprehenſibilem breuitatem ſui in partes diuidi non poßit; nec ipſum pars aliqua,ſed tantummodo ſignum eſſe dicatur. phyſici, terram ad magnitudinem circi, per quem ſol voluitur, puncti modum obtinere docuerunt. Sol autem quanto minor ſit circo proprio deprehenſum eſt. manifeſtißimis enim dimenſionum rationibus conſtat menſuram ſolis ducenteſimam ſextamdecimam partem habere magnitudinis circi,per quem ſol ipſe diſcurrit. cum ergo ſol ad circum pars certa ſit; terra vero ad circum ſolis punctum ſit, quod pars eſſe non poßit: ſine cunctatione iudicij ſolem conſtat terra eſſe maiorem, ſi maior eſt pars eo quod partis nomen nimia breuitate ſui non capit. verum ſolis circo ſuperiorum ſtellarum circos certum eſt eſſe maiores, ſi,eo quod continetur, id quod continet maius eſt; cum hic ſit cæleſtium ſphærarum ordo, vt a ſuperiore vnaquæque inferior ambiatur. vnde & lunæ ſphæram quaſi a cælo vltimã & vicinam terræ minimam dixit;*

cum

cum terra ipſa in punctum quaſi vere iam poſtrema deficiat. ſi ergo ſtellarum ſuperiorum circi, vt diximus, circo ſolis ſunt grandiores; ſingulæ autem huius ſunt magnitudinis vt ad circum vnaquæque ſuum modum partis obtineant: ſine dubio ſingulæ terra ſunt ampliores, quam ad ſolis circum qui ſuperioribus minor eſt, punctum eſſe prædiximus. De luna, ſi vere luce lucet aliena, ſequentia docebunt.

CAP. XVII.

Cælum quamobrem ſemper & in orbem moueatur: quo ſenſu ſummus vocetur deus: & ecquid ſtellæ, quas fixas vocant, ſuo etiam proprioque motu agantur.

HAEC *cum Scipionis obtutus non ſine admiratione percurrens ad terras vſque fluxiſſet, & illic familiarius hæſiſſet: rurſus aui monitu ad ſuperiora reuocatus eſt, ipſum a cæli exordio ſphærarum ordinem in hæc verba monſtrantis:* Nouem tibi orbibus vel potius globis connexa ſunt omnia, quorum vnus eſt cæleſtis extimus, qui reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe deus arcens & continens ceteros; in quo ſunt infixi illi qui voluuntur ſtellarum curſus ſempiterni: huic ſubiecti ſunt ſeptem, qui verſantur retro contrario motu atque cælum. e quibus vnum globum poſſidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde eſt hominum generi proſperus & ſalutaris ille fulgor qui dicitur Iouis; tum rutilus horribiliſque terris, quem Martium dicitis. deinde ſubter mediam fere regionem ſol obtinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio, tanta magnitudine vt cuncta ſua luce luſtret & compleat. hunc vt comites conſequuntur Veneris alter; alter

Mercurij cursus: infimoque orbe luna radiis solis accensa conuertitur. infra autem eam nihil est nisi mortale & caducum, pręter animos munere deorum hominum generi datos. supra lunam sunt æterna omnia. nam ea, quæ est media & nona tellus, neque mouetur & infima est, & in eam referuntur omnia nutu suo pondera. *Totius mundi a summo in imum diligens in hunc locum collecta descriptio est; & integrum quoddam vniuersitatis corpus effingitur, quod quidam τὸ πᾶν, id est, omne, dixerunt. vnde & hic dicit*: connexa sunt omnia. *Vergilius vero magnum corpus vocauit:*

Et magno se corpore miscet.

Hoc autem loco Cicero rerum quærendarum iactis seminibus, multa nobis excolenda legauit. de septem subiectis globis ait; qui versantur retro contrario motu atque cælum. *quod cum dicit; admonet, vt quæramus, si versatur cælum: & si illi septem & versantur & contrario motu moueantur; aut si hunc esse sphærarum ordinem, quem Cicero refert, Platonica consentit auctoritas: &, si vere subiectæ sint: quo pacto stellæ earum omnium zodiacum lustrare dicantur, cum zodiacus & vnus & in summo cælo sit: quave ratio in vno Zodiaco aliarum cursus breuiores aliarum faciat longiores. hæc enim omnia in exponendo earum ordine necesse est asserantur. & postremo, qua ratione in terram referantur, sicut ait*, omnia nutu suo pondera. *Versari cælum mundanæ animæ natura & vis & ratio docet. cuius æternitas in motu est; quia numquam motus relinquit, quod vita non deserit: nec ab eo vita discedit, in quo viget semper agitatus. igitur & cæleste corpus, quod mundi anima futurum sibi immortalitatis particeps fabricata est, ne vmquam viuendo deficiat semper in motu est & stare nescit: quia nec ipsa stat anima qua impellitur. nam cum anima, quæ incorporea est,*

rea est, essentia sit in motu; primum autem omnium cæli corpus anima fabricata sit: sine dubio in corpus hoc primum ex incorporeis motus natura migrauit. cuius vis integra & incorrupta non deserit, quod primum cœpit mouere. ideo vero cæli motus necessario volubilis est; quia cum semper moueri necesse sit; vltra autem locus nullus sit quo se tendat accessio; continuatione perpetua in se reditionis agitatur. ergo in quo potest vel habet, currit, & accedere eius reuolui est: quia sphæra spatia & loca complectentis omnia vnus est cursus, rotari. sed & sic animam sequi semper videtur, quæ in ipsa vniuersitate discurrit. Dicemus ergo quod eam numquam reperiat si semper hanc sequitur. imo semper eam reperit; quia vbique tota vbique perfecta est. cur ergo si quam quærit reperit non quiescit? quia & illa requietis est inscia. staret enim si vsquam stantem animam reperiret. cum vero illa, ad cuius appetentiam trahitur, semper in vniuersa se fundat; semper & corpus se in ipsam, & per ipsam retorquet. hæc de cælestis volubilitatis arcano pauca de multis Plotino auctore reperta sufficiant. Quod autem hunc istum extimum globum, qui ita voluitur, summum deum vocauit; non ita accipiendum est, vt ipse prima causa & deus ille omnipotentissimus existimetur: cum globus ipse, quod cælum est, animæ sit fabrica; anima ex mente processerit; mens ex deo qui vere summus est procreata sit. sed summum quidem dixit ad ceterorum ordinem, qui subiecti sunt: vnde mox subiecit; arcens & continens ceteros. *deum vero, quod non modo immortale animal ac diuinum sit plenum inclytæ ex illa purissima mente rationis; sed quod & virtutes omnes, quæ illam primæ omnipotentiam summitatis sequuntur, aut ipse faciat aut ipse contineat, ipsum denique Iouem veteres vocauerunt, & apud theologos Iupiter est mundi anima. hinc illud est:*

 Ab Ioue

Ab Ioue principium Musæ. Iouis omnia plena. *quod de Arato poëta alij mutuati sunt, qui de sideribus locuturus a cælo, in quo sunt sidera, exordium sumendum esse decernens, ab Ioue incipiendum esse memorauit. hinc Iuno & soror eius & coniunx vocatur. est autem Iuno aër: & dicitur soror; quia isdem seminibus, quibus cælum, etiam aër est procreatus: coniunx; quia aër subiectus est cælo. his illud adiiciendum est; quod præter duo lumina & stellas quinque, quæ appellantur vagæ, reliquas omnes alij infixas cælo nec nisi cum cælo moueri; alij, quorum assertio vero propior est, has quoque dixerunt suo motu, præter quod cum cæli conuersione feruntur, accedere: sed propter immensitatem extimi globi excedentia credibilem numerum secula in vna eas cursus sui ambitione consumere; & ideo nullum earum motum ab homine sentiri: cum non sufficiat humanæ vitæ spatium ad breue saltem punctum tam tardæ accessionis deprehēdendum. hinc Tullius nullius sectæ inscius veteribus approbatæ simul attigit vtramque sententiam dicendo:* in quo sunt infixi illi qui voluuntur stellarum cursus sempiterni. *nam & infixos dixit, & cursus habere non tacuit.*

CAP. XVIII.

Stellas errantes contrario quam cælum motu versari.

NVNC *vtrum illi septem globi, qui subiecti sunt, contrario, vt ait, quam cælum vertitur motu ferantur, argumentis ad verum ducentibus requiramus. Solem ac lunam, & stellas quinque quibus ab errore nomen est, præter quod secum trahit ab ortu in occasum cæli diurna conuersio, ipsa suo motu in orientem ab occidente procedere non solum litterarum profanis, sed multis quoque doctrina initiatis abhorrere a fide ac monstro simile iudicatum est: sed apud*

apud preßius intuentes ita verum esse constabit, vt non solum mente concipi, sed oculis quoque ipsis poßit probari. tamen vt nobis de hoc sit cum pertinaciter negante tractatus, age, quiquis tibi hoc liquere dißimulas, simul omnia quæ vel contentio sibi fingit detractans fidem, vel quæ ipsa veritas suggerit in diuisionis membra mittamus. Has erraticas cum luminibus duobus aut infixas cælo, vt alia sidera, nullumque sui motum nostris oculis indicare, sed ferri mundanæ conuersionis impetu aut moueri sua quoque acceßione dicemus. rursus, si mouentur: aut cæli viam sequuntur ab ortu in occasum & communi & suo motu meantes; aut contrario recessu in orientem ab occidentis parte versantur. præter hæc, vt opinor, nihil potest vel esse vel fingi. nunc videamus quid ex his poterit verum probari. Si infixæ essent: numquam ab eadem statione discederent; sed in isdem locis semper, vt aliæ, viderentur. ecce enim de infixis vergiliæ nec a sui vmquam se copulatione dispergunt; nec hyadas, quæ vicinæ sunt, deserunt; aut Orionis proximam regionem relinquunt. septemtrionum quoque compago non soluitur. anguis qui inter eos labitur semel circumfusum non mutat amplexum. hæ vero modo in hac modo in illa cæli regione visuntur. & sæpe cum in vnum locum duæ pluresve conuenerint, & a loco tamen in quo simul visæ sunt & a se postea seperantur. ex hoc eas non esse cælo infixas oculis quoque approbantibus constat. igitur mouentur. nec negare hoc quisquam poterit, quod visus affirmat. quærendum est ergo vtrum ab ortu in occasum an in contrarium motu proprio reuoluantur. sed & hoc quærentibus nobis non solum manifestißima ratio sed visus quoque ipse monstrabit. consideremus enim singulorum ordinem, quibus zodiacum diuisum vel distinctum videmus, & ab vno signo quolibet ordinis eius sumamus exordium. Cum aries exoritur; post ipsum taurus emergit, hunc gemini sequuntur, hos

tur, hos cancer, & per ordinem reliqua signa. si ista ergo in occidentem ab oriente procederent: non ab ariete in taurum, qui retro locatus est; nec a tauro in geminos signum posterius voluerentur: sed a geminis in taurum, & a tauro in arietem recta & mundanæ volubilitatis consona accessione prodirent. cum vero a primo in signum secundum, a secundo ad tertium, & inde ad reliqua, quæ posteriora sunt, reuoluantur; signa autem infixa cælo ferantur: sine dubio constat, has stellas non cum cælo sed contra cælum moueri. hoc vt plene liqueat, adstruamus de lunæ cursu, qui & claritate sui & velocitate notabilior est. Luna, postquam a sole discedens nouata est, secundo fere die circa occasum videtur, & quasi vicina soli quem nuper reliquit. postquam ille demersus est; ipsa cœli marginem tenet antecedenti superoccidens. tertio die tardius occidit quam secundo; & ita quotidie longius ab occasu recedit, vt septimo die circa solis occasum in medio cælo ipsa videatur: post alios vero septem, cum ille mergit, hæc oritur: adeo media parte mensis dimidium cælum, id est, vnum hemisphærium, ab occasu in orientem recedendo metitur. rursus post septem alios circa solis occasum latentis hemisphærij verticem tenet. & huius rei indicium est, quod medio noctis exoritur: postremo totidem diebus exemptis solem denuo comprehendit, & vicinus videtur ortus amborum, quamdiu soli succedens rursus nouetur, & rursus recedens paulatim semper in orientem regrediendo relinquat occasum. Sol quoque ipse non aliter quam ab occasu in orientem mouetur; &, licet tardius recessum suum quam luna conficiat (quippe qui tanto tempore signum vnum emetiatur, quanto totum zodiacum luna discurrit) manifesta tamen & subiecta oculis motus sui præstat indicia. hunc enim in ariete esse ponamus. quod, quia æquinoctiale signum est, pares horas somni & diei facit. in hoc signo cum occidit; libram, id est, scorpij chelas

chelas mox oriri videmus: & apparet taurus vicinus occasui. nam & vergilias & hyadas partes tauri clariores non multo post sole mergente videmus. sequenti mense sol in signum posterius, id est, in taurum recedit: & ita fit vt neque vergiliæ neque alia pars tauri illo mense videatur. signum enim, quod cum sole oritur & cum sole occidit, semper occulitur. adeo vt & vicina astra solis propinquitate celentur. nam & canis tunc, quia vicinus tauro est, non videtur tectus lucis propinquitate. & hoc est quod Vergilius ait;

Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & aduerso cedens canis occidit astro.

non enim vult intelligi tauro oriente cum sole, mox in occasum ferri canem, qui proximus tauro est; sed occidere eum dixit tauro gestante solem: quia tunc incipit non videri sole vicino. tunc tamen occidente sole libra adeo superior inuenitur; vt totus scorpius ortus appareat: gemini vero vicini tunc videntur occasui. rursus, post tauri mensem gemini non videntur; quod in eos solem migrasse significat. post geminos recedit in cancrum: & tunc, cum occidit, mox libra in medio cælo videtur. adeo constat solem tribus signis peractis, id est, ariete & tauro & geminis, ad medietatem hemisphærij recessisse. denique, post tres menses sequentes, tribus signis quæ sequuntur emensis, cancrum dico, leonem & virginem, inuenitur in libra, quæ rursus æquat noctem diei, &, dum in ipso signo occidit, mox oritur aries, in quo sol ante sex menses occidere solebat. ideo autem occasum magis eius quam ortum eligimus proponendum; quia signa posteriora post occasum videntur, &, dum ad hæc quæ sole mergente videri solent, solem redire monstramus, sine dubio eum contrario motu recedere, quam cælum mouetur, ostendimus. Hæc autem, quæ de sole & luna diximus, etiam quinque stellarum recessum aßignare sufficient.

cient. pari enim ratione in posteriora signa migrando semper mundanæ volubilitati contraria recessione versantur.

CAP. XIX.

Quem Cicero & quem Plato Soli intererrantes stellas assignauerint ordinem: cur luna lumen suum mutuetur a sole, sicque luceat vt tamen non calefaciat. dehinc cur sol non absolute sed fere medius inter planetas esse dicatur. vnde sideribus nomina: & cur stellarum errantium aliæ aduersæ nobis sint, aliæ prosperæ.

HIS assertis de sphærarum ordine pauca dicenda sunt. in quo dissentire a Platone Cicero videri potest: cum hic solis sphæram quartam de septem, id est, in medio, locatam dicat, Plato a luna sursum secundam, hoc est, inter septem a summo locum sextum tenere commemoret. Ciceroni Archimedes & Chaldæorum ratio consentit. Plato Aegyptios omnium philosophiæ disciplinarum parentes secutus est; qui ita solem inter lunam & Mercurium locatum volunt, vt ratione tamen deprehenderint & edixerint cur a nonnullis sol supra Mercurium supraque Venerem esse credatur. nam nec illi, qui ita æstimant, a specie veri procul aberrant. opinionem vero istius permutationis huiusmodi ratio persuasit. A Saturni sphæra, quæ est prima de septem, vsque ad sphæram Iouis a summo secundam interiecti spatij tanta distantia est, vt zodiaci ambitum superior triginta annis, duodecim vero annis subiecta conficiat. rursus tantum a Ioue sphæra Martis recedit, vt eundem cursum biennio peragat. Venus autem tanto est regione Martis inferior, vt ei annus satis sit ad zodiacum peragrandum. iam vero ita Veneri proxima est stella Mercurij, & Mercurio sol propinquus; vt hi tres cælum suum pari temporis spatio, id est, anno, plus minusve circumeant. igitur & Cicero hos duos cursus comites solis vocauit, quia in spatio pari longe a se num-

a se numquam recedant. luna autem tantum ab his deorsum recedit, vt, quod illi anno, viginti octo diebus ipsa conficiat, ideo neque de trium superiorum ordine, quem manifeste clareque distinguit immensa distantia, neque de lunæ regione, quæ ab omnibus multum recessit, inter veteres aliqua fuit dissensio. horum vero trium sibi proximorum Veneris, Mercurij & Solis ordinem vicinia confudit; sed apud alios. nam AEgyptiorum sollertiam ratio non fugit: quæ talis est. Circulus, per quem sol discurrit, a Mercurij circulo vt inferior ambitur. illum quoque superior circulus Veneris includit: atque ita fit vt hæ duæ stellæ, cum per superiores circulorum suorum vertices currunt, intelligantur supra solem locatæ: cum vero per inferiora commeant circulorum; sol eis superior æstimetur. Illis ergo qui sphæras earum sub sole dixerunt hoc visum est ex illo stellarum cursu qui nonnumquam, vt diximus, videtur inferior; qui & vere notabilior est, quia tunc liberius apparet. nam cum superiora tenent, magis radiis occuluntur. & ideo persuasio ista conualuit; & ab omnibus pæne hic ordo in vsum receptus est. perspicacior tamen obseruatio meliorem ordinem deprehendit, quem præter indaginem visus hæc quoque ratio commendat; quod lunam, quæ luce propria caret & de sole mutuatur, necesse est fonti luminis sui esse subiectam. hæc enim ratio facit lunam non habere lumen proprium, ceteras omnes stellas lucere suo, quod illæ supra solem locatæ in ipso purissimo æthere sunt, in quo omne, quicquid est, lux naturalis & sua est: quæ tota cum igne suo ita sphæræ solis incumbit, vt cæli zonæ, quæ procul a sole sunt, perpetuo frigore oppressæ sint, sicut infra ostendetur. luna vero, quia sola ipsa sub sole est & caducorum iam regioni luce sua carenti proxima, lucem nisi de superposito sole, cui resplendet, habere non potuit. denique quia totius mundi vna pars terra est, ætheris autem vna pars luna est; lunam quoque

terram sed ætheream vocauerunt, immobilis tamen, vt terra, esse non potuit, quia in sphæra, quæ voluitur, nihil manet immobile præter centrum. mundanæ autem sphæræ terra centrum est; ideo sola immobilis perseuerat. rursus terra accepto solis lumine clarescit tantummodo non relucet: luna speculi instar, lumen quo illustratur emittit; quia illa aëris & aquæ, quæ per se concreta & densa sunt, fex habetur: & ideo extrema vastitate densata est, nec vltra superficiem quauis luce penetratur. Hæc licet & ipsa finis est, sed liquidissimæ lucis & ignis ætherei: ideo quamuis densius corpus sit quam cetera cælestia, vt multo tamen terreno purius sit accepta luci penetrabile, adeo vt eam de se rursus emittat, nullum tamen ad nos perferentem sensum caloris, quia lucis radius, cum ad nos de origine sua, id est, de sole peruenit, naturam secum ignis de quo nascitur deuehit: cum vero in lunæ corpus infunditur & inde resplendet: solam refundit claritudinem non calorem. nam & speculum, cum splendorem de se vi oppositi eminus ignis emittit, solam ignis similitudinem carentem sensu caloris ostendit. Quem soli ordinem Plato dederit vel eius auctores, quosve Cicero secutus quartum locum globo eius assignauerit, vel quæ ratio persuasionem huius diuersitatis induxerit, & cur dixerit Tullius, infimoque orbi luna radiis solis accensa conuertitur, *satis dictum est. sed his hoc adiiciendum est, cur Cicero, cum quartum de septem solem velit, quartus autem inter septem non fere medius sed omnimodo medius & sit & habeatur, non abrupte medium solem sed fere medium dixerit his verbis:* deinde subter mediam fere regionem sol obtinet. *sed non vacat adiectio, quam hac pronunciatio temperat. nam sol quartum locum obtinens mediam regionem tenebit numero, spatio non tenebit. si inter ternos enim summos & imos locatur, sine dubio medius est numero: sed totius spatii, quod septem sphæræ occupant,*

cupant, dimensione perfecta, regio solis non inuenitur in medio spatio locata; quia magis a summo ipse quam ab ipso recessit ima postremitas, quod sine vlla disceptationis ambage compendiosa probabit assertio. Saturni stella, quæ summa est, zodiacum triginta annis peragrat; sol medius anno vno; luna vltima vno mense non integro. tantum ergo interest inter solem & Saturnum, quantum inter vnum & triginta; tantum inter lunam solemque, quantum inter duodecim & vnum. Ex his apparet totius a summo in imum spatij certam ex media parte diuisionem solis regione non fieri. sed quia hic de numero loquebatur, in quo vere qui quartus, & medius est; ideo pronunciauit quidem medium, sed, propter latentem spatiorum diuisionem, verbum quo hanc definitionem temperaret adiecit. Notandum, quod esse stellam Saturni & alteram Iouis, Martis aliam, non natura constitutio sed humana persuasio est; quæ stellis numeros & nomina fecit. non enim ait illam, quæ Saturnia est, sed quam in terris Saturniam nominant; &, ille fulgor qui dicitur Iouis, &, quem Martium dicitis. adeo expressit in singulis nomina hæc non esse inuenta naturæ sed hominum commenta significationi distinctionis accommoda. Quod vero fulgorem Iouis humano generi prosperum & salutarem, contra Martis rutilum & terribilem terris vocauit; alterum tractum est ex stellarum colore (nam fulget Iouis, rutilat Martis) alterum ex tractatu eorum, qui de his stellis ad hominum vitam manare volunt aduersa vel prospera. nam plerumque de Martis stella terribilia, de Iouis salutaria euenire definiunt. causam si quis forte altius quærat, vnde diuinis maliuolentia vt stella malefica esse dicatur (sicut de Martis & Saturni stellis existimatur) aut cur notabilior benignitas Iouis & Veneris inter genethliacos habeatur, cum sit diuinorum vna natura; in medium proferam rationem apud vnum omnino, quod sciam,

sciam, lectam. nam Ptolemaus in libris tribus, quos de harmonia composuit, patefecit causam quam breuiter explicabo. Certi sunt numeri, per quos inter omnia, quæ sibi conueniunt iunguntur & aptantur, fit iugabilis competentia; nec quicquam potest alteri nisi per hos numeros conuenire. sunt autem epitritus, hemiolius, epogdous, duplaris, triplaris, quadruplus. quæ hoc loco interim quasi nomina numerorum accipias volo. in sequentibus vero, cum de harmonia cæli loquemur, quid sint hi numeri quidve possint opportunius aperiemus. modo hoc nosse sufficiat, quia sine his numeris nulla colligatio, nulla potest esse concordia. vitam vero nostram præcipue sol & luna moderantur. nam cum sint caducorum corporum hæc duo propria, sentire vel crescere; αἰσθητικὸν, id est, sentiendi natura, de sole; φυτικὸν autem, id est, crescendi natura, de lunari ad nos globositate perueniunt. sic vtriusque luminis beneficio hæc nobis constat vita, qua fruimur. Conuersatio tamen nostra & prouentus actuum tam ad ipsa duo lumina, quam ad quinque vagas stellas refertur. sed harum stellarum alias interuentus numerorum, quorum supra fecimus mentionem, cum luminibus bene iungit ac sociat; alias nullus applicat numeri nexus ad lumina. ergo Veneria & Iouialis stella per hos numeros lumini vtrique sociantur: sed Iouialis soli per omnes, luna vero per plures, & Veneria lunæ per omnes, soli per plures numeros aggregatur. Hinc, licet vtraque benefica credatur, Iouis tamen stella cum sole accommodatior est, & Veneria cum luna: atque ideo vitæ nostræ magis commodant, quasi luminibus vitæ nostræ auctoribus numerorum ratione concordes. Saturni autem Martisque stellæ ita non habent cum luminibus competentiam, vt tamen aliqua vel extrema numerorum linea Saturnus ad solem, Mars aspiciat ad lunam. ideo minus commodi vitæ humanæ existimantur, quasi cum vitæ auctoribus apta numerorum ratione non

ne non iuncti. cur tamen & ipsi nonnumquam opes vel claritatem hominibus præstare credantur ad alterum debet pertinere tractatum: quia hic sufficit aperuisse rationem cur alia terribilis alia salutaris existimetur. Et Plotinus quidem in libro qui inscribitur, Si faciunt astra, *pronunciat nihil vi vel potestate eorum hominibus euenire; sed ea quæ decreti necessitas in singulos sancit ita per horum septem transitum statione recessuve monstrari, vt aues seu præteruolando seu stando futura pennis vel voce significant nescientes. sic quoque tamen iure vocabitur hic salutaris, ille terribilis; cum per hunc prospera per illum significentur incommoda.*

CAP. XX.

De diuersis nominibus Solis deque eiusdem magnitudine.

IN HIS *autem tot nominibus, quæ de sole dicuntur, non frustra nec ad laudis pompam lasciuit oratio: sed res vere vocabulis exprimitur.* Dux & princeps, *ait,* & moderator luminum reliquorum mens mundi & temperatio. *Plato in Timæo, cum de octo sphæris loqueretur, sic ait: Vt autem per ipsos octo circuitus celeritatis & tarditatis certa mensura & sit & noscatur; deus in ambitu supra terram secundum lumen accendit, quod nunc solem vocamus. Vides vt hæc definitio vult esse omnium sphærarum lumen in sole. sed Cicero sciens etiam ceteras stellas habere lumen suum, solamque lunam, vt sæpe iam diximus, proprio carere; obscuritatem definitionis huius liquidius absoluens & ostendens in sole maximum lumen esse, non solum ait,* dux & princeps & moderator luminum reliquorum *(adeo & ceteras stellas scit esse lumina,) sed hunc ducem & principem, quem Heraclitus fontem cælestis lucis appellat. dux ergo est, quia omnes luminis maie-*

nis maiestate præcedit. princeps; quia ita eminet, vt propterea quod talis solus appareat sol vocetur; moderator reliquorum dicitur, quia ipse cursus eorum recursusque certa definitione spatij moderatur. nam certa spatij definitio est, ad quam cum vnaquæque erratica stella recedens a sole peruenerit, tamquam vltra prohibeatur accedere, agi retro videtur, & rursus cum certam partem recedendo contigerit ad directi cursus consueta reuocatur. ita solis vis & potestas motus reliquorum luminum constituta dimensione moderatur. mens mundi ita appellatur; vt physici eum cor cæli vocauerunt. inde nimirum; quod omnia, quæ statuta ratione per cælum fieri videmus, diem noctemque & migrantes inter vtrumque prolixitatis breuitatisque vices & certis temporibus æquam vtriusque mensuram, dein veris clementem teporem, torridum cancri ac leonis æstum, mollitiem autumnalis auræ, vim frigoris inter vtramque temperiem, omnia hæc solis cursus & ratio dispensat. iure ergo cor cæli dicitur, per quem fiunt omnia quæ diuina ratione fieri videmus. Est & hæc causa, propter quam iure cor cæli vocetur; quod natura ignis semper in motu perpetuoque agitatu est. Solem autem ignis ætherei fontem dictum esse retulimus. hoc est ergo sol in æthere, quod in animali cor: cuius ista natura est, ne vmquam cesset a motu; aut breuis eius quocumque casu ab agitatione cessatio mox animal interimat. hæc de eo quod solem mundi mentem vocauit. Cur vero & temperatio mundi dictus sit, ratio in aperto est. ita enim non solum terram sed ipsum quoque cælum, quod vere mundus vocatur, temperari a sole certissimum est, vt extremitates eius, quæ a via solis longissime recesserunt, omni careant beneficio caloris, & vna frigoris perpetuitate torpescant. quod sequentibus apertius explicabitur. Restat vt & de magnitudine eius, quam verissima prædicatione, pauca & non prætereunda dicamus. Physici hoc maxime

xime consequi in omni circa magnitudinem solis inquisitione voluerunt, quanto maior esse possit quam terra. & Eratosthenes in libris dimensionum sic ait: Mensura terræ septies & vicies multiplicata mensuram solis efficiet. Posidonius dicit multo multoque sæpius multiplicatam solis spatium efficere: & vterque lunaris defectus argumentum pro se aduocat. ita cum solem volunt terra maiorem probare, testimonio lunæ deficientis vtuntur: cum defectum lunæ conantur asserere, probationem de solis magnitudine mutuantur. & sic euenit vt, dum vtrumque de altero adstruitur, neutrum probabiliter adstruatur, semper in medio vicissim nutante mutuo testimonio. quid enim per rem adhuc probandam probetur? sed Ægyptij nihil ad coniecturam loquentes sequestrato ac libero argumento nec in patrocinium sibi lunæ defectum vocantes, quanta mensura sol terra maior sit probare voluerunt, vt tum demum per terræ magnitudinem ostenderent cur luna deficiat. hoc autem nequaquam dubitabatur non posse aliter deprehendi, nisi mensura & terræ & solis inuenta, vt fieret ex collatione discretio. & terrena quidem dimensio oculis rationem iuuantibus de facili constabat. solis vero mensuram aliter nisi per mensuram cæli per quod discurrit, inueniri non posse viderunt. ergo primum metiendum sibi cælum illud, id est, iter solis, constituerunt, vt per id possent modum solis agnoscere, sed quæso, si quis vnquam tam ociosus tamque ab omni erit serio feriatus, vt hæc quoque in manus sumat, ne talem veterum promissionem quasi insaniæ proximam aut horrescat aut rideat. etenim ad rem, quæ natura incomprehensibilis videbatur, viam sibi fecit ingenium: & per terram qui cæli modus sit repererunt. vt autem liquere possit ratio commenti, prius regulariter pauca dicenda sunt, vt sit rerum sequentium aditus instructior. In omni orbe vel sphæra medietas centrum vocatur: nihilque aliud est centrum,

trum, nisi punctum quo sphæræ aut orbis medium certissima obseruatione distinguitur. item ducta linea de quocunque loco circuli, qui designat ambitum, in quacumque eiusdem circuli summitate orbis partem aliquam diuidat necesse est. sed non omni modo medietas est orbis quam separat ista diuisio. illa enim tantum linea in partes æquales orbem medium diuidit, quæ a summo in summum ita ducitur, vt necesse sit eam transire per centrum. & hæc linea, quæ orbem sic æqualiter diuidit, diametros nuncupatur. item omnis diametros cuiuscumque orbis triplicata cum adiectione septimæ partis suæ mensuram facit circuli, quo orbis includitur: id est, si vncias septem teneat diametri longitudo, & velis ex ea nosse quot vncias orbis ipsius circulus teneat, triplicabis septem, & faciunt viginti vnum. his adiicies septimam partem, hoc est, vnum; & pronunciabis in viginti & duabus vnciis huius circuli esse mensuram, cuius diametros septem vnciis extenditur. Hæc omnia geometricis euidentissimisque rationibus probare possemus, nisi & neminem de ipsis dubitare arbitraremur & caueremus iusto prolixius volumen extendere. Sciendum & hoc est, quod vmbra terræ quam sol post occasum in inferiore hemisphærio currens sursum cogit emitti, ex qua super terram fit obscuritas quæ nox vocatur, sexagies in altum multiplicatur ab ea mensura, quam terræ diametros habet. & hac longitudine ad ipsum circulum, per quem sol currit, erecta, conclusione luminis tenebras in terram refundit. Prodendum est igitur, quanta diametros terræ sit, vt constet quid possit sexagies multiplicata colligere. vnde, his prælibatis, ad tractatum mensurarum quas promisit oratio reuertatur. Euidentissimis & indubitabilibus dimensionibus constitit vniuersæ terræ ambitum, quæ quibuscumque vel incolitur vel inhabitabilis iacet, habere stadiorum milia ducenta quinquaginta duo. cum ergo tantum ambitus teneat;

tus teneat; sine dubio octaginta milia stadiorum vel non multo amplius diametros habet, secundum triplicationem cum septima partis adiectione, quam superius de diametro & circulo regulariter diximus. & quia ad efficiendam terrenæ vmbræ longitudinem non ambitus terræ sed diametri mensura multiplicanda est (ipsa est enim quam sursum constat excrescere) sexagies multiplicanda tibi erunt octaginta milia quæ terræ diametros habet; quæ faciunt quadragies octies centena milia stadiorum esse a terra vsque ad solis cursum, quo vmbram terræ diximus peruenire. terra autem in medio cælestis circuli, per quem sol currit, vt centrum locata est. Ergo mensura terrenæ vmbræ medietatem diametri cælestis efficiet; &, si ab altera quoque parte terræ par vsque ad dimidium circuli mensura tendatur, integra circuli, per quem sol currit, diametros inuenitur. duplicatis igitur illis quadragies octies centenis milibus, erit integra diametros cælestis circuli nonagies sexies centenis milibus stadiorum: & inuenta diametros facile mensuram nobis ipsius quoque ambitus prodit. hanc enim summam, quam diametros fecit, debes ter multiplicare, adiecta parte septima, vt sæpe iam dictum est: & ita inuenies totius circuli, per quem sol currit, ambitum stadiorum habere trecenties centena milia, & insuper centum septuaginta milia. His dictis, quibus mensura quam terræ vel ambitus: vel diametros habet, sed & circuli modus per quem sol currit vel diametri eius ostenditur: nunc quam solis esse mensuram vel quemadmodum illi prudentissimi deprehenderint indicemus. nam sicut ex terrena vmbra potuit circuli per quem sol meat deprehendi magnitudo; ita per ipsum circulum mensura solis inuenta est, in hunc modum procedente inquisitionis ingenio. Æquinoctiali die ante solis ortum æquabiliter locatum est saxeum vas in hemisphærij speciem cauata ambitione curuatum, infra per lineas designato duo-

 decim

decim diei horarum numero, quas styli prominentis vmbra cum transitu solis prætereundo distinguit. hoc est autem, vt scimus, huiusmodi vasis officium, vt tanto tempore a priore eius extremitate ad alteram vsque styli vmbra percurrat, quanto sol medietatem cæli ab ortu in occasum vnius scilicet hemisphærij conuersione metitur. nam totius cæli integra conuersio diem noctemque concludit. & ideo constat, quantum sol in circulo suo meat, tantum in hoc vase vmbram meare. huic igitur æquabiliter collocato circa tempus solis ortui propinquantis inhæsit diligens obseruantis obtutus: & cum ad primum solis radium, quem de se emisit prima summitas orbis, emergens de vmbra styli decidens summitate primam curui labri eminentiam contigit; locus ipse, qui vmbra primitias excepit, nota impreßione signatus est; obseruatumque quamdiu super terram ita solis orbis integer appareret, vt ima eius summitas adhuc horizonti videretur insidere, & mox locus ad quem vmbra tunc in vase migrauerat, adnotatus est: habitaque dimensione inter ambas vmbrarum notas, quæ integrum solis orbem, id est, diametrum, nata de duabus eius summitatibus metiuntur; pars nona reperta est eius spatij, quod a summo vasis labro vsque ad horæ primæ lineam continetur. & ex hoc constitit, quod in cursu solis vnam temporis æquinoctialis horam faciat repetitus nouies orbis eius acceßus. & quia conuersio cælestis hemisphærij peractis horis duodecim diem condidit; nouies autem duodecim efficiunt centum octo; sine dubio solis diametros centesima & octaua pars hemisphærij æquinoctialis est. ergo æquinoctialis totius circuli ducentesima sexta decima pars est. ipsum autem circulum habere stadiorum trecenties centena milia & insuper centum & septuaginta milia antelatis probatum est. Ergo si eius summæ ducentesimam sextamdecimam partem perfecte consideraueris; mensuram diametri solis inuenies. est autem pars

tem pars illa fere in centum quadraginta milibus. diametros igitur solis centum quadraginta milium fere stadiorum esse dicenda est: vnde pæne duplex quam terræ diametros inuenitur. constat autem geometricæ rationis examine, cum de duobus orbibus altera diametros duplo alteram vincit, illum orbem cuius diametros dupla est, orbe altero octies esse maiorem. ergo ex his dicendum est solem octies terra esse maiorem. Hæc de solis magnitudine breuiter de multis excerpta libauimus.

CAP. XXI.

Qua ratione inferiorum sphærarum stellæ in zodiaci signis meare dicantur, cum in iis non sint: curque ex illis aliæ breuiori aliæ longiori tempore zodiaci signa percurrant: & quomodo circulus zodiacus in duodecim partes diuisus sit.

SED quoniam septem sphæras cælo diximus esse subiectas, exteriore quaque quas interius continet ambiente, longeque & a cælo omnes & a se singulæ recesserunt: nunc quærendum est, cum Zodiacus vnus sit & is constet cælo sideribus infixis, quemadmodum inferiorum sphærarum stellæ in signis zodiaci meare dicantur. nec longum est inuenire rationem, quæ in ipso vestibulo excubat quæstionis. verum est enim neque solem lunamve, neque de vagis vllam ita in signis zodiaci ferri, vt eorum sideribus misceantur; sed in illo signo esse vnaquæque perhibetur, quod habuerit supra verticem in ea, quæ illi signo subiecta est, circuli sui regione discurrens. quia singularum sphærarum circulos in duodecim partes æque vt zodiacum ratio diuisit: &, quæ in eam partem circuli sui venerit, quæ sub parte zodiaci est arieti deputata, in ipsum arietem venisse conceditur: similisque obseruatio in singulas partes migrantibus stellis

bus stellis tenetur. Et quia facilior ad intellectum per oculos via est, id quod sermo descripsit, visus asignet. esto enim zodiacus circulus, cui adscriptum est, a. intra hunc septem alij orbes locentur: & zodiacus ab a, per ordinem affixis notis, quibus adscribentur litteræ sequentes, in partes duodecim diuidatur: sitque spatium, quod inter a, *&* b, *clauditur, arieti deputatum; quod intra*, b, *&* c, *tauro; quod inter* c, *&* d, *geminis; cãcro quod sequitur, & reliquis per ordinem cetera. his constitutis iam de singulis zodiaci notis & litteris singulæ deorsum lineæ per omnes circulos ad vltimum vsq. ducantur: proculdubio per orbes singulos duodenas partes diuidet transitus linearum. in quocumq. igitur circulo seu sol in illo seu luna vel de vagis quæcumq. discurrat, cum ad spatium venerit quod inter lineas clauditur ab* a, *&* b, *notis & litteris defluentes, in ariete esse dicetur: quia illic constituta spatium arietis in zodiaco designatum super verticem, sicut descripsimus, habebit. similiter in quãcumque migrauerit partem in signo sub quo fuerit, esse dicetur.*

Atque hæc ipsa descriptio eodem compendio nos docebit cur eumdem zodiacum eademque signa aliæ tempore longiore aliæ breuiore percurrant. Quotiens enim plures orbes intra se locantur, sicut maximus est ille qui primus est & minimus qui locum vltimum tenet, ita de mediis, qui summo propior est, inferioribus maior, qui vicinior est vltimo, breuior superioribus habetur. & inter has igitur septem sphæras gradum celeritatis suæ singulis ordo positionis adscripsit. ideo stellæ, quæ per spacia grandiora discurrunt, ambitum suum tempore prolixiore conficiunt; quæ per angusta, breuiore. constat enim nullam inter eas celerius ceteris tardiusve procedere. sed cum sit omnibus idem motus meandi, tantam eis diuersitatem temporis sola spaciorum diuersitas facit. nam, vt de mediis nunc prætermittamus, ne eadem sæpe repetantur, quod eadem signa Saturnus annis triginta

ginta, luna diebus viginti octo ambit & permeat, sola causa in quantitate est circulorum: quorum alter maximus alter minimus. ergo & ceterarum singulæ pro spacij sui modo tempus meandi aut extendunt aut contrahunt. Hoc loco diligens rerum discussor inueniet quod requirat. inspectis enim zodiaci notis, quas monstrat in præsidium fidei aduocata descriptio, Quis vero, inquiet, circi cælestis duodecim partes aut inuenit aut fecit, maxime cum nulla oculis subiiciantur exordia singularum? Huic igitur tam necessariæ interrogationi historia ipsa respondeat factum referens, quo a veteribus & tentata est tam difficilis & effecta diuisio. Aegyptiorum enim retro maiores, quos constat primos omnium cælum scrutari & metiri ausos, postquam perpetua apud se serenitatis obsequio cælum semper suspectu libero intuentes deprehenderunt, vniuersis vel stellis vel sideribus infixis cælo, cum sole solas & luna quinque stellas vagari; nec has tamen per omnes cæli partes passim ac sine certa erroris sui lege discurrere; numquam denique ad septemtrionalem verticem deuiare; numquam ad australis poli ima demergi; sed intra vnius obliqui circi limitem omnes habere discursus; nec omnes tamen ire pariter & redire; sed alias aliis ad eundem locum peruenire temporibus: rursus ex his alias accedere; retro agi alias, viderique stare nonnumquam. postquam, inquam, hæc inter eas agi viderunt: certas sibi partes decreuerunt in ipso circo constituere & diuisionibus annotare; vt certa essent locorum nomina, in quibus eas morari, vel de quibus exisse, ad quæve rursus esse venturas, & sibi inuicem annunciarent & ad posteros noscenda transmitterent. Duobus igitur vasis æneis præparatis, quorū alteri fundus erat in modum clepsydræ foratus; illud quod erat integrum vacuū subiecerunt pleno aqua altero superposito; sed meatu ante munito & quālibet de infixis vnam clarissimam stellam lucideque notabilem orientem

obseruauerunt. quæ vbi primũ cœpit emergere: mox munitione subducta permiserunt subiecto vasi aquã superioris influere, fluxitq.in noctis ipsius & sequentis diei finem, atque in id noctis secũdæ;quamdiu eadem stella ad ortum rursus reuerteret: quæ vbi apparere vix cœpit,mox aqua quæ influebat amota est. cum igitur obseruatæ stellæ itus ac reditus integram significaret cæli conuersionem: mensuram sibi cæli aquæ de illo fluxu susceptæ quantitate posuerũt.hac ergo in partes æquas duodecim sub fida dimensione diuisa alia duo huius capacitatis procurata sunt vasa;vt singula tantũ singulas de illis duodecim partibus ferrent:totaque rursus aqua in vas suum pristinum foramine prius clauso refusa est; & de duobus illis vasis capacitatis minoris alterũ subiecerũt pleno, alterum iuxta expeditum paratumq. posuerunt. his præparatis,nocte alia in illa iam cæli parte,per quam solem lunamque & quinque vagas meare diuturna obseruatione didicerant, quamque postea zodiacum vocauerunt, ascensurum obseruauerunt sidus, cui postea nomen arietis indiderunt. huius incipiente ortu statim subiecto vasi superpositæ aquæ fluxum dederũt.quod vbi completum est,mox eo sublato effusoque alterum simile subiecerunt,certis signis obseruanter ac memoriter annotatis,inter eius loci stellas quæ oriebantur cum primũ vas esset impletum, intelligentes quod eo tempore,quo totius aquæ duodecima pars fluxit,pars cæli duodecima conscendit. Ab illo ergo loco, quo oriri incipiente aqua in primum vas cœpit influere, vsque ad locum qui oriebatur cum idem primum vas impleretur, duodecimam partem cæli, id est, vnum signum, esse dixerunt. item secundo vase impleto & mox retracto illo, simile quod olim effusum parauerant, iterum subdiderunt, notato similiter loco qui emergebat, cum secundum vas esset impletum: & a fine primi signi vsque ad locum, qui ad secundæ aquæ finem oriebatur, secundum signum notatum est. atque ita vicissim

viciſsim vaſa mutando & per ſingulas influentis aquæ partes ſingulos ſibi aſcendentium cæli partium limites annotando, vbi conſummata iam omni per duodecim partes aqua ad primi ſigni exordia peruentum eſt: ſine dubio iam diuiſas certiſque ſibi obſeruationibus & indicijs annotatas duodecim cæli partes tantæ compotes machinationis habuerunt. quod non nocte vna ſed duabus effectum eſt. quia omne cælum vna nocte non voluitur; ſed per diem vertitur pars eius media & medietas reliqua per noctem. Nec tamen cælum omne duarum ſibi proximarum noctium dumſit inſpectio: ſed diuerſorum temporum nocturna dimenſio vtrumque hemiſphærium paribus æque vicibus annotauit. & has ipſas duodecim partes ſigna appellari maluerunt: certaque ſingulis vocabula gratia ſignificationis adiecta ſunt: &, quia ſigna Græco nomine ζώδια nuncupantur, circum ipſum zodiacum quaſi ſigniferum vocauerunt. Hanc autem rationem idem illi cur arietem, cum in ſphæra nihil primum nihilque poſtremum ſit, primum tamen dici maluerint prodiderunt. aiunt incipiente die illo, qui primus omnium luxit, id eſt, quo in hunc fulgorem cælum & elementa purgata ſunt, qui ideo mundi natalis iure vocitatur, arietem in medio cælo fuiſſe: &, quia medium cælum quaſi mundi vertex eſt, arietem propterea primum inter omnes habitum, qui vt mundi caput in exordio lucis apparuit. ſubnectunt etiam cauſam, cur hæc ipſa duodecim ſigna aſsignata ſint diuerſorum numinum poteſtati. aiunt enim in hac ipſa genitura mundi ariete, vt diximus, medium cælum tenente, horam fuiſſe mundi naſcentis, cancro geſtante tunc lunam. poſt hunc ſol cum leone oriebatur, cum Mercurio virgo, libra cum Venere; Mars erat in ſcorpio; ſagittarium Iupiter obtinebat; in capricorno Saturnus meabat. ſic factum eſt vt ſinguli eorum ſignorum domini eſſe dicantur, in quibus, cum mundus naſceretur, fuiſſe creduntur.

 tur. ſed

tur. sed duobus quidem luminibus singula tantum signa, in quibus tunc fuerant, aßignauit antiquitas, cancrum lunæ, soli leonem. quinque vero stellis præter illa signa, quibus tunc inhærebant, quinque reliqua sic adiecit vetustas, vt in aßignandis a fine prioris ordinis ordo secundus inciperet. superius enim diximus in capricorno Saturnum post omnes fuisse. ergo secunda adiectio eum primum fecit, qui vltimus fuerat: ideo aquarius, qui capricornum sequitur, Saturno datur; Ioui, qui ante Saturnum erat, pisces dicantur; aries Marti, qui præcesserat Iouem, taurus Veneri quam Mars sequebatur, gemini Mercurio, post quem Venus fuerat, deputati sunt. Notandum hoc loco quod in genitura mundi vel ipsa rerum prouidentia vel vetustatis ingenium hunc stellis ordinem dedit, quem Plato aßignauit sphæris earum; vt esset luna prima, sol secundus, super hunc Mercurius, Venus quarta, hinc Mars, inde Iupiter, & Saturnus vltimus. sed sine huius tamen rationis patrocinio abunde Platonicum ordinem prior ratio commendat. Ex his, quæ de verbis Ciceronis proximè prælatis quærenda proposuimus, qua licuit breuitate a summa sphæra, quæ aplanes dicitur, vsque ad lunam, quæ vltima diuinorum est, omnia iam, vt opinor, absoluimus. nam & cælum volui, & cur ita voluatur ostendimus; septemque sphæras contrario motu ferri ratio indubitata patefecit; & de ipso sphærarum ordine quid diuersi senserit vel quid inter eos dissensionem fecerit, quæve magis sequenda sit sententia, tractatus inuenit. nec hoc tacitum est cur inter omnes stellas sola sine fratris radiis luna non luceat. sed & qua spaciorum ratio solem ab his quoque, qui eum inter septem quartum locarunt, non tamen abrupte medium sed fere medium dici coëgerit publicatum est. quid significent nomina, quibus ita vocatur vt laudari tantum putetur, innotuit. magnitudo quoque eius sed & cælestis per quem discurrit circuli terræque pari-

que pariter quanta sit vel quemadmodum deprehensa monstratum est, subiectarum sphærarum stellæ quemadmodum Zodiaco, qui supra omnes est ferri dicantur, vel quæ ratio diuersarum faciat seu celerem seu tardum recursum; sed & ipse zodiacus in duodecim partes qua ratione diuisus sit, curque aries primus habeatur, & quæ signa in quorum numinum ditione sint, absolutum est. Sed omnia hæc, quæ de summo ad lunam vsque perueniunt, sacra, incorrupta, diuina sunt: quia in ipsis est æther semper idem nec vnquam recipiens inæqualem varietatis æstum. infra lunam & aër & natura permutationis pariter incipiunt. & sicut ætheris & aëris, ita diuinorum & caducorum luna confinium est. Quod autem ait: nihil infra lunam esse diuinum, præter animos munere deorum hominum generi datos; *non ita accipiendum est, animos hic esse vt hic nasci putentur: sed sicut solem in terris esse dicere solemus, cuius radius aduenit & recedit; ita animorum origo cælestis est, sed lege temporalis hospitalitatis hic exsulat. hæc ergo regio diuinum nihil habet ipsa, sed recipit; &, quia recipit, etiam remittit. proprium autem habere diceretur, si ei semper tenere licuisset. Sed quid mirum, si animus de hac regione non constat, cum nec corpori fabricando sola suffecerit? nam quia terra, aqua, & aër infra lunam sunt; ex his solis corpus fieri non potuit quod idoneum esset ad vitam: sed opus fuit præsidio ignis ætherei, qui terrenis membris vitam & animam sustinendi commodaret vigorem, qui vitalem calorem & faceret & ferret. Hæc & de aëre dixisse nos satis sit. restat vt de terra, quæ sphærarum nona & mundi vltima est dictu necessaria differamus.*

Cap. XXII.

Terra qua de causa immobilis sit, & omnia in eam suo nutu ferantur pondera.

NAM ea quæ est media & nona tellus, *inquit*, neque mouetur & infima est, in eam feruntur omnia nutu suo pondera. *Illæ vero insolubiles causæ sunt quæ mutuis inuicem nexibus vinciuntur, &, dum altera alteram facit, ac vicissim de se nascuntur, numquam a naturalis societatis amplexibus seperantur. talia sunt vincula quibus terram natura constrinxit. nam ideo in eam feruntur omnia, quia vt media non mouetur: ideo autem non mouetur, quia infima est: nec poterat infima non esse, in quam omnia feruntur. Horum singula quæ inseperabiliter inuoluta rerum in se necessitas vinxit tractatus expediat.* Non mouetur, *ait. est enim centron, in sphæra autem solum centron diximus non moueri; quia necesse est vt circa aliquid immobile sphæra moueatur. adiecit;* infima est. *recte hoc quoque. nam quod centron est medium est, in sphærá vero hoc solum constat esse imum, quod medium est, & si terra ima est, sequitur vt vere dictum sit in eam ferri omnia. semper enim natura pondera in imum deducit. nam & in ipso mundo, vt esset terra sic factum est. Quicquid ex omni materia, de qua facta sunt omnia, purissimum ac liquidissimum fuit, id tenuit summitatem; & æther vocatus est. pars illa cui minor puritas & inerat aliquid leuis ponderis, aër exstitit; & in secunda delapsus est: post hæc, quod adhuc quidem liquidum sed iam vsque ad tactus offensam corpulentum erat, in aquæ fluxum coagulatum est. iam vero, quod de omni siluestri tumultu vastum, impenetrabile, densatum ex defæcatis abrasum resedit elementis, hæsit in imo: quod demersum est stringente perpetuo*

perpetuo gelu, quod eliminatum in vltimam mundi partem, longinquitas solis coaceruauit. quod ergo ita concretum est terræ nomen accepit. hanc spissus aër & terreno frigori propior quam solis calori stupore spiraminis densioris vndique versum fulcit & continet: nec in recessum aut accessum moueri eam patitur vel vis circumuallantis & ex omni parte vigore simili librantis auræ vel ipsa sphæralis extremitas; quæ, si paululum a medio deuiauerit, fit cuicumque vertici propior, & imum relinquit. quod ideo in solo medio est; quia ipsa sola pars a quouis sphæræ vertice pari spacio recedit. In hanc igitur, quæ & ima est & quasi media & non mouetur, quia centron est, omnia pondera ferri necesse est: & quia & ipsa in hunc locum quasi pondus relapsa est. cuius cum alia innumera sunt argumenta; tum præcipue imbres, qui in terram ex omni aëris parte labuntur. nec enim in hanc solam quam habitamus superficiem decidunt: sed & in latera, quibus in terra globositas sphæralis efficitur, & in partem alteram, quæ ad nos habetur inferior, idem imbrium casus est. nam si aër terreni frigoris exhalatione densatus in nubem cogitur, & ita abrumpit imbres, aër autem vniuersam terram circumfusus ambit: proculdubio ex omni parte aëris, præter vstam calore perpetuo, liquor pluuialis emanat, qui vndique in terram, quæ vnica est sedes ponderum, defluit. Quod qui respuit, superest vt æstimet extra hanc vnam superficiem, quam incolimus, quicquid niuium imbriumve vel grandinum cadit, hoc totum in cælum de aëre defluere. cælum enim ab omni parte terræ æquabiliter distat; & vt a nostra habitatione, ita & a lateribus & a parte quæ ad nos habetur inferior pari altitudinis immensitate suspicitur. Nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram; imbres qui extra latera terræ defluunt non in terram sed in cælum caderent. quod vilitatem ioci scurrilis excedit. Esto enim terræ sphæra, cui adscripta sunt a, b, c, d.

a, b, c, d. circa hanc sit aëris orbis, cui adscripta sunt e, f. g, l. m. & vtrumque orbem, id est, terræ & aëris, diuidat linea ducta ab e, vsque ad l, erit superior ista quam possidemus, & illa sub pedibus. Nisi ergo caderet omne pondus in terram; paruam nimis imbrium partem terra susciperet ab a, vsque ad c. latera vero aëris, id est, ab f, vsque ad e, & a g, vsque ad l, humorem suum in aërem cælumque deiicerent: de inferiore autem cæli hemisphærio pluuia in exteriora, & ideo naturæ incognita deflueret, sicut ostendit subiecta descriptio. Sed hoc vel refellere dedignatur sermo sobrius: quod sic absurdum est, vt sine argumentorum patrocinio subruatur. restat ergo vt indubitabili ratione monstratum sit, in terram ferri omnia nutu suo pondera. Ista autem, quæ de hoc dicta sunt, opitulantur nobis & ad illius loci disputationem quæ antipodas esse commemorat. Sed hic inhibita continuatione tractatus ad secundi commentarij volumen disputationem sequentium reseruemus.*

Commentarij libri primi finis.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & inlustris

Commentarivs ex Cicerone in Somnium Scipionis.

Liber Secvndvs.

Cap. I.

Concentum quemdam effici motu cæleſtium corporum & quomodo ratio eius concentus a Pythagora ſit deprehenſus: tum qui numeri apti ſint conſonantiis muſicis; quotque conſonantiæ ſint.

VPERIORE *commentario, Euſtathi, luce mihi dilectior fili, vſque ad ſtelliferæ ſphæræ curſum & ſubiectarum ſeptem ſermo proceſſerat. nunc iam de muſica earum modulatione diſputetur.* Quis hic, inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit, ille qui interuallis diſiunctus imparibus, ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis impulſu & motu ipſorum orbium efficitur, & acuta cum grauibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt: & natura fert, vt extrema ex altera parte grauiter ex altera autem acute ſonent. Quam ob cauſam ſummus ille cæli ſtellifer curſus, cuius conuerſio eſt concitatior,

citatior, acute excitato mouetur sono; grauissimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra nona immobilis manens ima sede semper hæret complexa mundi medium locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est modorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium fere nodus est, quod docti homines neruis imitati atq. cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum. *Exposito sphærarum ordine motuque descripto quo septem subiectæ in cōtrarium cælo feruntur; consequens est vt qualem sonum tantarum molium impulsus efficiat hic requiratur. ex ipso enim circumductu orbium sonum nasci necesse est: quia percussus aër ipso interuentu ictus vim de se fragoris emittit, ipsa cogente natura vt in sonum desinat duorum corporum violenta collisio. sed is sonus, qui ex qualicumque aëris ictu nascitur, aut dulce quiddam in aures & musicum defert, aut ineptum & asperum sonat. nam, si ictum obseruatio numerorum certa moderetur, compositum sibique consentiens modulamen editur. at, cum increpat tumultuaria & nullis modis gubernata collisio, fragor turbidus & inconditus offendit auditum. in cælo autem constat nihil fortuitum nihil tumultuarium prouenire; sed vniuersa illic diuinis legibus & stata ratione procedere. Ex his inexpugnabili ratiocinatione collectum est, musicos sonos de sphærarum cælestium conuersione procedere: quia & sonum ex motu fieri necesse est, & ratio, quæ diuinis inest, fit sono causa modulaminis. Hoc Pythagoras primus omnium Graiæ gentis hominum mente concepit: & intellexit quidem compositum quiddam de sphæris sonare propter necessitatem rationis, quæ a cælestibus non recedit; sed quæ esset illa ratio vel quibus obseruanda modis non facile deprehendebat: cumque eum frustra tantæ tamque arcanæ rei*

tanæ rei diuturna inquisitio fatigaret: fors obtulit quod cogitatio alta non reperit. cum enim casu præteriret in publico fabros ignitum ferrum ictibus mollientes, in aures eius malleorum soni certo sibi respondentes ordine repente ceciderunt: in quibus ita grauitati acumina consonabant, vt vtrumque ad audientis sensum stata dimensione remearet; & ex variis impulsibus vnum sibi consonans nasceretur. hic, occasionem sibi oblatam ratus deprehendendi oculis & manibus, quod olim cogitatione quærebat, fabros adit, & imminens operi curiosius intuetur annotans sonos, qui de singulorum lacertis conficiebantur. quos cum ferientium viribus adscribendos putaret; iubet vt inter se malleolos mutent. quibus mutatis sonorum diuersitas ab hominibus recedens malleolos sequebatur. tunc omnem curam ad pondera eorum examinanda vertit: cumque sibi diuersitatem ponderis, quod habebatur in singulis, annotasset; aliis ponderibus in maius minusve excedentibus fieri malleos imperauit: quorum ictibus soni nequaquam prioribus similes nec ita sibi consonantes exaudiebantur: tunc animaduertit concordiam vocis lege ponderum prouenire; collectisque omnibus numeris, quibus consentiens sibi diuersitas ponderum continebatur, ex malleis ad fides vertit examen; & intestina ouium vel boum neruos tam variis ponderibus illigatis tetendit, qualia in malleis fuisse didicerat: talisque ex his concentus euenit, qualem prior obseruatio non frustra animaduersa promiserat, adiecta dulcedine quam natura fidium sonora præstabat. hic Pythagoras tanti secreti compos deprehendit numeros ex quibus soni sibi consoni nascerentur: adeo vt fidibus sub hac numerorum obseruatione compositis certæ certis, aliaque aliis conuenientium sibi numerorum concordia tenderentur; vt vna impulsa plectro alia licet longe posita sed numeris conueniens simul sonaret. ex omni autem innumera varietate numerorum pauci & numera-

merabiles inuenti sunt, qui sibi ad efficiendum musicam conuenirent. Sunt autem hi sex omnes; epitritus, hemiolius, duplaris, triplaris, quadruplus & epogdous. & est epitritus, cum de duobus numeris maior habet totum minorem & insuper eius tertiam partem; vt sunt quatuor ad tria. nam in quatuor sunt tria, & tertia pars trium, id est, vnum. & is numerus est vocatus epitritus: deque eo nascitur symphonia quæ appellatur διὰ τεσσάρων. hemiolius est, cum de duobus numeris maior habet totum minorem, & insuper eius medietatem; vt sunt tria ad duo. nam in tribus sunt duo & media pars eorum, id est, vnum. & ex hoc numero, qui hemiolius dicitur, nascitur symphonia quæ appellatur διὰ πέντε. duplaris numerus est, cum de duobus numeris minor bis in maiore numeratur; vt sunt quatuor ad duo. & ex hoc duplari nascitur symphonia, cui nomen est διὰ πασῶν. triplaris autem cum de duobus numeris minor ter in maiore numeratur; vt sunt tria ad vnum. & ex hoc numero symphonia procedit quæ dicitur διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε. quadruplus est, cum de duobus numeris minor quater in maiore numeratur; vt sunt quatuor ad vnum; qui numerus facit symphoniam quam dicunt δὶς διὰ πασῶν. epogdous est numerus, qui intra se habet minorem & insuper eius octauam partem; vt nouem & octo. quia in nouem & octo sunt & insuper octaua pars eorum, id est, vnum. hic numerus sonum parit, quem tonon musici vocauerunt. sonum vero tono minorem veteres quidem semitonium vocitare voluerunt. sed non ita accipiendum est, vt dimidius tonus putetur; quia nec semiuocalem in litteris pro medietate vocalis accipimus. deinde tonus per naturam sui in duo diuidi sibi æqua non poterit. cum enim ex nouenario numero constet, nouem autem numquam æqualiter diuidantur; tonus in duas diuidi medietates recusat. sed semitonium vocauerunt sonum tono minorem: quem tam paruo dista-

re a te-

re a tono deprehensum est, quantum hi duo numeri inter se distant, id est, ducenta quadraginta tria & ducenta quinquaginta sex. Hoc semitonium Pythagorici quidem veteres diesin nominabant: sed sequens vsus sonum semitonio minorem diesin constituit nominandum. Plato semitonium limma vocitauit. Sunt igitur symphoniæ quinque, id est, διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δὶς διὰ πασῶν. sed hic numerus symphoniarum ad musicam pertinet, quam vel flatus humanus intendere vel capere potest humanus auditus. vltra autem se tendit harmoniæ cælestis accessio, id est, vsque ad quater διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε. nunc interim de his, quas nominauimus, disseramus. Symphonia diatessaron constat de duobus tonis & semitonio; vt minutias, quæ in additamento sunt, relinquamus ne difficultatem creemus: & fit ex epitrito. diapente constat ex tribus tonis & hemitonio; & fit de hemiolio. diapason constat de sex tonis; & fit de duplari. verum διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε constat ex nouem tonis & hemitonio, & fit de triplari numero. dis autem diapason continet tones duodecim, & fit ex quadruplo.

CAP. II.

Plato quem in modum animam mundi ex numeris fabricatam esse docuerit; & quod hinc etiam probari possit concentum quemdam esse cælestium corporum.

HINC *Plato postquam & Pythagoricæ successione doctrinæ & ingenij proprij diuina profunditate cognouit nullam esse posse sine his numeris iugabilem competentiam: in Timæo suo mundi animam per istorum numerorum contextionem ineffabili prouidentia dei fabricatoris instituit. cuius sensus, si huic operi fuerit appositus, plurimum nos, ad verborum* Ciceronis, *quæ circa disciplinam musicæ*

musicæ videntur obscura, intellectum iuuabit. Sed ne, quod in patrocinium alterius expositionis adhibetur, ipsum per se difficile credatur; pauca nobis præmittenda sunt, quæ simul vtriusque intelligentiam faciant luciodorem. Omne solidum corpus trina dimensione distenditur. habet enim longitudinem, latitudinem, profunditatem. nec potest inueniri in quolibet corpore quarta dimensio: sed his tribus omne corpus solidum continetur. geometræ tamen alia sibi corpora proponunt, quæ appellant mathematica, cogitationi tantum subiicienda non sensui. dicunt enim punctum corpus esse indiuiduum, in quo neque longitudo neque latitudo neque altitudo deprehendatur: quippe quod in nullas partes diuidi possit. hoc protractum efficit lineam, id est, corpus vnius dimensionis. longum est enim sine lato, sine alto; & duobus punctis ex vtraque parte solam longitudinem terminantibus continetur. Hanc lineam si geminaueris, alterum mathematicum corpus efficies, quod duabus dimensionibus æstimatur longo latoque; sed alto caret. (& hoc est quod apud illos superficies vocatur) punctis autem quatuor continetur, id est, per singulas lineas binis. si vero hæ duæ lineæ fuerint duplicatæ, vt subiectis duabus duæ superponantur: adiicietur profunditas; & hinc solidum corpus efficietur, quod sine dubio octo angulis continebitur: quod videmus in tessera, quæ Græco nomine cubus vocatur. his geometricis rationibus applicatur natura numerorum. & μονὰς punctum putatur: quia sicut punctum corpus non est sed ex se facit corpora; ita monas numerus esse non dicitur sed origo numerorum. Primus ergo numerus in duobus est; qui similis est lineæ de puncto sub gemina puncti terminatione productæ. hic numerus, duo, *geminatus de se efficit quatuor; ad similitudinem mathematici corporis quod sub quatuor punctis longo latoque distenditur. quaternarius quoque ipse geminatus octo efficit; qui numerus solidum*

corpus

corpus imitatur: ſicut duas lineas diximus duabus ſuperpoſitas octo angulorum dimenſione integram corporis ſoliditatem creare. & hoc eſt quod apud geometras dicitur, bis bina bis corpus eſſe iam ſolidum. Ergo a pari numero acceſſio vſque ad octo ſoliditas eſt corporis. ideo inter principia huic numero plenitudinem deputauit. Nunc oportet ex impari quoque numero quemadmodum idem efficiatur inſpicere. & quia tam paris quam imparis numeri monas origo eſt; ternarius numerus prima linea eſſe credatur. hic triplicatus nouenarium numerum facit: qui & ipſe quaſi de duabus lineis longum latumque corpus efficit; ſicut quaternarius ſecundum de paribus efficit. item nouenarius triplicatus tertiam dimenſionem præſtat: & ita a parte imparis numeri in viginti ſeptem, quæ ſunt ter terna ter, ſolidum corpus efficitur; ſicut in numero pari bis bina bis, qui eſt octonarius, ſoliditatem creauit. Ergo ad efficiendum vtrobique ſolidum corpus monas neceſſaria eſt, & ſex alij numeri, id eſt, terni, a pari & impari. a pari quidem; duo, quatuor, octo. ab impari autem; tria, nouem, viginti ſeptem. Timæus igitur Platonis in fabricanda mundi anima conſilium diuinitatis enuncians ait illam per hos numeros fuiſſe contextam, qui & a pari & ab impari cubum, id eſt perfectionem ſoliditatis efficiunt: non quia aliquid ſignificaret illam habere corporeum; ſed vt poſſit vniuerſitatem animando penetrare & mundi ſolidum corpus implere per numeros ſoliditatis effecta eſt. Nunc ad ipſa Platonis verba veniamus. nam cum de deo animam mundi fabricante loqueretur, ait: Primam ex omni fermento partem tulit. hinc ſumpſit duplam partem prioris; tertiam vero ſecundæ hemioliam ſed primæ triplam, & quartam duplam ſecundæ, quintam tertiæ triplam, ſextam primæ octauam, & ſeptimam vicies ſepties a prima multiplicatam. poſt hoc, ſpatia quæ inter duplos & triplos numeros hiabant, inſertis partibus adimplebat; vt

binæ medietates singula spatia colligarent. ex quibus vinculis hemiolij & epitriti & epogdoi nascebantur. Hæc Platonis verba ita a nonnullis excepta sunt, vt primam partem monada crederent, secundam, quam dixi duplam prioris, dualem numerum esse considerent; tertiam, ternarium numerum, qui ad duo hemiolius est, ad vnum triplus; & quartam, quatuor, qui ad secundum, id est, ad duo duplus est; quintam, nouenarium, qui ad tertium, id est, ad tria triplus est; sextam autem octonarium qui primum octies continet. at vero pars septima in viginti & septem fuit; quæ faciunt, vt diximus, augmentum tertium imparis numeri. alternis saltibus enim, vt animaduertere facile est, processit illa contextio: vt post monadem, quæ & par & impar est, primus par numerus poneretur, id est, duo; deinde sequeretur primus impar, id est, tria; quarto loco secundus par; id est, quatuor; quinto loco secundus impar, id est, nouem; sexto loco tertius par, id est, octo; septimo loco tertius impar, id est, viginti & septem: vt, quia impar numerus mas habetur & par femina, ex pari & impari, id est, ex mari & femina nasceretur, quæ erat vniuersa paritura, & ad vtriusque soliditatem vsque procederet quasi solidum omne penetratura. deinde ex his numeris fuerat componenda, qui soli continent iugabilem competentiam, quia omni mundo ipsa erat iugabilem præstatura concordiam. nam duo ad vnum dupla sunt; de duplo autem diapason symphoniam nasci iam diximus. tria vero ad duo hemiolium numerum faciunt, hinc oritur diapente. quatuor ad tria epitritus numerus est. ex hoc componitur diatessaron. item quatuor ad vnum in quadrupli ratione censentur. ex quo symphonia disdiapason nascitur. Ergo mundi anima, quæ ad motum hoc quod videmus vniuersitatis corpus impellit, contexta numeris musicam de se creantibus concinentiam necesse est vt sonos musicos de motu, quem proprio impulsu præstat efficiat;

efficiat; quorum originem in fabrica sua contextionis inuenit. ait enim Plato, vt supra retulimus, auctorem animæ deum, post numerorum inter se imparium contextionem, hemioliis, epitritis, & epogdois, & limmate hiantia interualla suppleße. ideo doctißime Tullius in verbis suis ostendit Platonici dogmatis profunditatem. Quid hic, inquam, quis est qui complet aures meas tantus & tam dulcis sonus? Hic est, inquit, ille qui interuallis disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis impulsu & motu ipsorum orbium efficitur. *Vides vt interualla commemorat, & hæc inter se imparia esse testatur; nec diffitetur rata ratione distincta: quia secundum Timæum Platonis imparium inter se interualla numerorum, ratis ad se numeris, hemioliis scilicet, epitritis, & epogdois hemitoniisque distincta sunt; quibus omnis canora ratio continetur. Hinc enim animaduertitur quia hæc verba Ciceronis numquam profecto ad intellectum paterent, nisi hemioliorum, epitritorum & epogdoorum ratione præmissa quibus interualla numerorum distincta sunt, & nisi Platonicis numeris quibus mundi anima est contexta patefactis, & ratione præmissa cur ex numeris musicam creantibus anima intexta sit. hæc enim omnia & causam mundani motus ostendunt, quem solus animæ præstat impulsus, & neceßitatem musicæ concinentiæ, quam motui a se facto inserit anima innatam sibi ab origine.*

CAP. III.

Aliis præterea indiciis ac rationibus concentum illum motuum cælestium posse ostendi: quodque interualla ea, quæ esse in anima ratione sola intelliguntur, reuera in ipso mundi corpore deprehendantur.

H*INC Plato in repub. sua, cum de sphærarum cælestium volubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis or-*

gulis orbibus insidere, significans sphærarum motu cantum numinibus exhiberi. nam Siren dea canens Græco intellectu valet. theologi quoque nouem musas, octo sphærarum musicos cantus & vnam maximam concinentiam quæ confit ex omnibus esse voluere. Vnde Hesiodus in theogonia sua octauam musam Vraniam vocat: quia post septem vagas, quæ subiectæ sunt, octaua stellifera sphæra superposita proprio nomine cælum vocatur: &, vt ostenderet nonam esse & maximam, quam conficit sonorum concors vniuersitas, adiecit;

Καλλιόπη θ' ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων;

ex nomine ostendens ipsam vocis dulcedinem nonam Musam vocari (nam Καλλιόπη *optimæ vocis Græca interpretatio est) &, vt ipsam esse quæ consit ex omnibus pressius indicaret, assignauit illi vniuersitatis vocabulum; videlicet,* ἣ δὴ προφερεστάτη ἁπασέων. *nam & Apollinem ideo* Μουσηγέτην *vocant, quasi ducem & principem orbium ceterorum, vt ipse Cicero refert:* Dux & princeps & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio. *Musas esse mundi cantum etiam sciunt, qui eas Camenas quasi canenas a canendo dixerunt. Ideo canere cælum etiam theologi comprobantes sonos musicos sacrificiis adhibuerunt; qui apud alios lyra vel cythara apud nonnullos tibiis aliisve musicis instrumentis fieri solebant. in ipsis quoque hymnis deorum per strophum & antistropham metra canoris versibus adhibebantur; vt per strophum rectus orbis stelliferi motus, per antistropham diuersus vagarum regressus prædicaretur. ex quibus duobus motibus primus in natura hymnus dicandus deo sumpsit exordium. mortuos quoque ad sepulturam prosequi oportere cum cantu plurimarum gentium vel regionum instituta sanxerunt, persuasione hac, quia post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ, id est, ad cælum redire credantur. nam ideo in hac vita om-*

vita omnis anima musicis sonis capitur; vt non soli qui sunt habitu cultiores verum vniuersa quoque barbara nationes cantus, quibus vel ad ardorem virtutis animentur vel ad mollitiem voluptatis resoluantur, exerceant: quia anima in corpus defert memoriam musica cuius in cælo fuit conscia; & ita delinimentis canticis occupatur, vt nullum sit tam immite tam asperum pectus quod non oblectamentorum talium teneatur affectu. hinc æstimo & Orphei vel Amphionis fabulam, quorum alter animalia ratione carentia alter saxa quoque trahere cantibus referebantur, sumpsisse principium: quia primi forte gentes vel sine rationis cultu barbaras vel saxi instar nullo affectu mobiles ad sensum voluptatis canendo traxerunt. ita denique omnis habitus animæ cantibus gubernatur, vt & ad bellum progressui & item receptui canatur cantu & excitante & rursus sedante virtutem: dat somnos adimitque; *necnon curas & immittit & retrahit: iram suggerit, clementiam suadet, corporum quoque morbis medetur. nam hinc est, quod ægris remedia præstantes præcinere dicuntur. &, quid mirum si inter homines musicæ tanta dominatio est, cum aues quoque, vt lusciniæ, vt cygni aliæve id genus, cantum veluti quadam disciplina artis exerceant; nonnullæ vero vel aues vel terrenæ seu aquatiles beluæ inuitante cantu in retia sponte decurrant; & pastoralis fistula ad pastum progressis quietem imperet gregibus? nec mirum. inesse enim mundanæ animæ causas musicæ, quibus est intexta, prædiximus. ipsa autem mundi anima viuentibus omnibus vitam ministrat.*

Hinc hominum pecudumque genus vitæque volantum,

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus. *Iure igitur musica capitur omne quod viuit; quia cælestis anima, qua animatur vniuersitas, originem sumpsit ex mu-*

ex musica. Hæc dum ad sphæralem motum mundi corpus impellit sonum efficit, qui interuallis est disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis, sicut a principio ipsa contexta est. sed hæc interualla, quæ in anima quippe incorporea sola æstimantur ratione non sensu, quærendum est vtrum & in ipso mundi corpore dimensio librata seruauerit. & Archimedes quidem stadiorum numerum deprehendisse se credidit, quibus a terræ superficie luna distaret & a luna Mercurius, a Mercurio Venus, sol a Venere, Mars a sole, a Marte Iupiter, Saturnus a Ioue. sed & a Saturni orbe vsque ad ipsum stelliferum cælum omne spatium se ratione emensum putauit. quæ tamen Archimedis dimensio a Platonicis repudiata est quasi dupla & tripla interualla non seruans: & statuerunt hoc esse credendum vt, quantum est a terra vsque ad lunam duplum sit a terra vsque ad solem; quantumque est a terra vsque ad solem, triplum sit a terra vsque ad Venerem; quantumque est a terra vsque ad Venerem quater tantum sit a terra vsque ad Mercurij stellam; quantumque est ad Mercurium a terra, nouies tantum sit a terra vsque ad Martem; & quantum a terra vsque ad Martem est, octies tantum sit a terra vsque ad Iouem; quantumque est a terra vsque ad Iouem, septies & vicies tantum sit a terra vsque ad Saturni orbem. Hanc Platonicorum persuasionem Porphyrius libris suis inseruit, quibus Timæi obscuritatibus nonnihil lucis infudit; aitque eos credere ad imaginem contextionis animæ esse in corpore mundi interualla, quæ epitritis, hemioliis & epogdois hemitoniisque complentur & limmate; & ita prouenire concentum. cuius ratio in substantia animæ contexta mundano quoque corpori, quod ab anima mouetur, inserta est. vnde ex omni parte docta & perfecta est Ciceronis assertio qui interuallis imparib. sed tamē pro rata parte ratione distinctis cælestem sonum dicit esse disiunctum.

CAP. IIII.

Qui fiat vt inter sonos cælestis illius concentus alius acutior sit, alius grauior: quodnam ibi melodiæ sit genus; & cur sonus ille a nobis non audiatur.

NVNC *locus admonet vt de grauitate & acumine sonorum diuersitates quas asserit reuoluamus.* Et natura fert vt extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute sonent; quam ob causam summus ille cæli stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acute excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus. *Diximus numquam sonum fieri nisi aëre percusso. vt autem sonus ipse aut acutior aut grauior proferatur, ictus efficit: qui, dum ingens & celer incidit, acutum sonum præstat; si tardior lentiorve, grauiorem. indicio est virga; quæ, dum auras percutit si impulsu cito feriat, sonum acuit; si leniore, in grauius ferit auditum. in fidibus quoque idem videmus: quæ, si tractu artiore tenduntur, acute sonant; si laxiore grauius. Ergo & superiores orbes, dum pro amplitudine sua impetu grandiore voluuntur, dumque spiritu vt in origine sua fortiore tenduntur, propter ipsam, vt ait, concitatiorem conuersionem acute excitato mouentur sono; grauissimo autem hic lunaris atque infimus: quoniam spiritu vt in extremitate languescente iam voluitur, &, propter angustias quibus penultimus orbis artatur impetu leniore conuertitur. Nec secus probamus in tibiis; de quarum foraminibus vicinis ori inflantis sonus acutus emittitur; de longinquis autem & termino longiore positis grauior: item acutior per patentiora foramina, grauior per angusta. & vtriusque causæ ratio vna est; quia spiritus vbi incipit fortior est, defectior vbi desinit: & quia maiorem impetum per maius foramen impellit;*

impellit; contra autem in angustis contingit & eminus positis. Ergo orbis altissimus & vt in immensum patens & vt spiritu eo fortiore, quo origini suæ vicinior est, incitatus sonorum de se acumen emittit. Vox vltimi & pro spatij breuitate & pro longinquitate iam frangitur. Hinc quoque apertius approbatur spiritum, quantum ab origine sua deorsum recedit, tantum circa impulsum fieri lentorem; vt circa terram, quæ vltima sphærarum est, tam concretus tam densus habeatur, vt causa sit terræ in vna sede semper hærendi; nec in quamlibet partem permittatur moueri obsessa vndique circumfusi spiritus densitate. in sphæra autem vltimum locum esse qui medius est antecedentibus iam probatum est. Ergo vniuersi mundani corporis sphæræ nouem sunt. prima illa stellifera, quæ proprio nomine cælum dicitur & aplanes apud Græcos vocatur, arcens & continens ceteras. hæc ab oriente semper voluitur in occasum. subiectæ septem, quas vagas dicimus, ab occidente in orientem feruntur. nona terra sine motu. Octo sunt igitur quæ mouentur: sed septem soni sunt, qui concinentiam de volubilitate conficiunt; propterea quia Mercurialis & Venerius orbis pari ambitu comitati solem viæ eius tamquam satellites obsequuntur, & ideo à non nullis astronomiæ studentibus eamdem vim sortiri existimantur. vnde ait : illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos; qui numerus rerum omnium fere nodus *est: Septenarium autem numerum rerum omnium nodum esse plene cum de numeris superius loqueremur expressimus. ad illuminandum, vt æstimo, obscuritatem verborum Ciceronis de musica tractatus succinctus à nobis qua licuit breuitate sufficiet. nam netas & hypatas aliarumque fidium vocabula percurrere, & tenorum vel limmatum minuta subtilia, & quid in sonis pro littera, quid pro syllaba, quid pro integro nomine accipiatur*

cipiatur asserere, ostentantis est non docentis. nec enim, quia fecit in hoc loco Cicero musicæ mentionem, occasione hac eundum est per vniuersos tractatus, qui possunt esse de musica: quos, quantum mea fert opinio, terminum habere non æstimo: sed illa sunt persequenda, quibus verba, quæ explananda receperis, possint liquere: quia in re naturaliter obscura qui in exponendo plura quam necesse est superfundit, addit tenebras non adimit densitatem. vnde finem de hac tractatus parte faciemus, adiecto vno quod scitu dignum putamus: quia, cum sint melodiæ musicæ tria genera, enarmonium, diatonum & chromaticum, primum quidem propter nimiam sui difficultatem ab vsu recessit; tertium vero est infame mollitie. vnde medium, id est, diatonum, mundanæ musicæ doctrina Platonis adscribitur. Nec hoc inter prætereunda ponemus, quod musicam perpetua cæli volubilitate nascentem ideo claro non sentimus auditu, quia maior sonus est quam vt humanarum aurium percipiatur angustiis. nam, si Nili catadupa ab auribus incolarum amplitudinem fragoris excludunt, quid mirum si nostrum sonus excedit auditum quem mundanæ molis impulsus emittit? nec enim de nihilo est quod ait: qui complet aures meas tantus & tam dulcis sonus? *sed voluit intelligi, quod si eius, qui cælestibus meruit interesse secretis, completæ aures sunt soni magnitudine; superest vt ceterorum hominum sensus mundanæ concinentiæ non capiat auditum. sed iam tractatum ad sequentia conferamus.*

CAP.

CAP. V.

Terræ medietatem eam, in qua nos sumus, quinque esse distinctam zonis: quodque ex iis duæ tantum sint habitabiles; quarum altera habitetur a nobis, alteram qui incolant homines ignoretur. tum vero & in reliqua terræ medietate zonas esse easdem; & inter illas duas quoque ab hominibus habitari.

VIDES habitari in terra raris & angustis locis, & in ipsis quasi maculis vbi habitatur vastas solitudines interiectas; eosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse vt nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare vobis: a quibus exspectare gloriam certe nullam poteris. cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam & circumdatam circulis. e quibus duos maxime inter se diuersos & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos obriguisse pruina vides, medium autem illum & maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles; quorum australis ille, in quo qui insistunt aduersa vobis vrgent vestigia, nihil ad vestrum genus: hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos parte contingat. omnis enim terra quæ colitur a vobis angusta verticibus, lateribus latior, parua quædam est insula circumfusa illo mari, quod Athlanticum quod magnum quem oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit paruus vides. *Postquam cælum quo omnia continentur, & subiectarum sphærarum ordinem motumque ac de motu sonum, cælestis musicæ modos & numeros explicantem, & aërem subditum lunæ Tullianus sermo per necessaria & præsenti operi apta ductus ad terram*

ram vſque deſcripſit: ipſius iam terræ deſcriptionem verborum parcus rerum fecundus abſoluit. etenim maculas habitationum, ac de ipſis habitatoribus alios interruptos aduerſoſque obliquos etiam & tranſuerſos alios nominando, terrenæ ſphæræ globoſitatem ſermone tantum non coloribus pinxit. Illud quoque non ſine perfectione doctrinæ eſt, quod cum aliis nos non patitur errare, qui terram ſemel cingi oceano crediderunt. nam, ſi dixiſſet; omnis terra parua quædam eſt inſula, circumfuſa illo mari; *vnum oceani ambitum dediſſet intelligi. ſed adiicendo*, qui colitur a vobis, *veram eius diuiſionem, de qua paulo poſt diſſeremus, noſſe cupientibus intelligendam reliquit. De quinque autem cingulis ne, quæſo, æſtimes duorum Romanæ facundiæ parentum Maronis & Tullij diſſentire doctrinam; cum hic ipſis cingulis terram redimitam dicat, ille iſdem, quas Græco nomine zonas vocat, aſſerat cælum teneri. vtrumque enim incorruptam veramque nec alteri contrariam retuliſſe rationem procedente diſputatione conſtabit. Sed vt omnia, quæ hoc loco explananda recepimus, liquere poſſint; habendus eſt primum ſermo de cingulis: quia ſitu eorum ante oculos locato cetera erunt intellectui proniora. prius autem qualiter terram coronent, deinde quemadmodum cælum teneant, explicandum eſt. Terra & nona & vltima ſphæra eſt. hanc diuidit horizon, id eſt, finalis circulus; de quo ante retulimus. ergo medietas, cuius partem nos incolimus, ſub eo cælo eſt, quod fuerit ſuper terram; & reliqua medietas ſub illo, quod dum voluitur ad ea loca quæ ad nos videntur inferiora deſcendit. in medio enim locata ex omni ſui parte cælum ſuſpicit. huius igitur ad cælum breuitas, cui punctum eſt, ad nos vero immenſa globoſitas diſtinguitur locis inter ſe viciſſim preſſis nimietate vel frigoris vel caloris geminam nacta inter diuerſa temperiem. nam & ſeptemtrionalis & auſtralis extremitas*

perpetua

perpetua obriguerunt pruina. & hi velut duo sunt cinguli quibus terra redimitur, sed ambitu breues quasi extrema cingentes. horum vterque habitationis impatiens est; quia torpor ille glacialis nec animali nec frugi vitam ministrat. illo enim aëre corpus alitur quo herba nutritur. medius cingulus & ideo maximus æterno afflatu continui caloris vstus spatium, quod & lato ambitu & prolixius occupauit, nimietate feruoris facit inhabitabile victuris. inter extremos vero & medium duo maiores vltimis, medio minores ex vtriusque vicinitatis intemperie temperantur: in hisque tantum vitales auras natura dedit incolis carpere. Et, quia animo facilius illabitur concepta ratione quam sermone descriptio; esto orbis terræ cui adscripta sunt a, b, c, d. & circa, a, adscribantur n & l; circa b autem m & k; & circa c g & i; & circa d, e & f. & ducantur rectæ lineæ a signis ad signa, quæ dicimus, id est a g, in i; ab m, in n: a k, in l: ab e, in f. spatia igitur duo aduersa sibi, id est, vnum a, c, vsque ad lineam quæ in, i, ducta est, alterum a, d, vsque ad lineam quæ in, f, ducta est, intelligantur pruina obriguisse perpetua. est enim superior septemtrionalis, inferior australis extremitas. medium vero ab, n, vsque in, l, zona sit torrida, restat vt cingulus ab, i, vsque ad n, subiecto calore & superiore frigore temperetur: rursus vt zona quæ est inter, l, & f, accipiat de superiecto calore & subdito rigore temperiem. Nec excogitatas a nobis lineas, quas diximus, æstimetur. circi sunt enim de quibus supra retulimus, septemtrionalis & australis & tropici duo. nam æquinoctialem hoc loco, quo de terra loquimur, non oportet adscribi, qui opportuniore loco rursus addetur. Licet igitur sint hæ duæ mortalibus ægris Munere concessæ diuum: *quas diximus temperatas, non tamen ambæ zonæ hominibus nostri generis indultæ sunt: sed sola superior, quæ est ab, i, vsque ad, n, incolitur ab omni, quale scire possumus*

hominum

hominum genere, Romani Græcive sint vel barbari cuiusque nationis. Illa vero ab, l, vsque ad, f, sola ratione intelligitur, quod propter similem temperiem similiter incolatur, sed a quibus, neque licuit vmquam nobis nec licebit cognoscere. interiecta enim torrida vtrique hominum generi commercium ad se denegat commeandi. denique de quatuor habitationis nostræ cardinibus, oriens, occidens, & septemtrio suis vocabulis nuncupantur: quia ab ipsis exordiis suis sciuntur a nobis. nam, etsi septemtrionalis extremitas inhabitabilis est, non multo tamen est a nobis remota. quarto vero nostræ habitationis cardini causa hæc alterum nomen dedit, vt meridies non australis vocaretur; quia & ille est proprie australis, qui de altera extremitate procedens aduersus septemtrionali est: & hunc meridiem iure vocitari facit locus, de quo incipit nobis. nam, quia sentiri incipit a medio terræ, in qua medij est vsus diei, ideo tamquam quidam medidies, vna mutata littera, meridies nuncupatus est. Sciendum est autem quod ventus qui per hunc ad nos cardinem peruenit, id est, auster, ita in origine sua gelidus est vt ad nos commendabilis est blando rigore septemtrio: sed, quia per flammam torridæ zonæ ad nos commeat, admixtus igni calescit; &, qui incipit frigidus, calidus peruenit. neque enim vel ratio vel natura pateretur vt ex duobus æquo pressu rigore cardinibus dissimili tractu flatus emitteretur. Nec dubium est nostrum quoque septemtrionem ad illos, qui australi adiacent, propter eamdem rationem calidum peruenire; & austrum corporibus eorum genuino auræ suæ rigore blandiri. Eadem ratio nos non permittit ambigere quin per illam quoque superficiem terræ, quæ ad nos habetur inferior, integer zonarum ambitus, quæ hic temperatæ sunt, eodem ductu temperatus habeatur; atque ideo illic quoque eadem duæ zonæ a se distantes similiter incolantur. aut dicat, quisquis huic fidei obuiare mauult,

quid sit quod ab hac eum definitione deterreat. nam si nobis viuendi facultas est in hac terrarum parte quam colimus; quia calcantes humum cælum suspicimus super verticem, quia sol nobis & oritur & occidit, quia circumfuso fruimur aëre cuius spiramus haustu: cur non & illic aliquos viuere credamus vbi eadem semper in promptu sunt? nam, qui ibi dicuntur morari, eamdem credendi sunt spirare auram: quia eadem est in eiusdem zonalis ambitus continuatione temperies. idem sol illis & obire dicetur nostro ortu & orietur cum nobis occidet: calcabunt æque vt nos humum; & supra verticem semper cælum videbunt. nec metus erit ne de terra in cælum decidant; cum nihil vnquam possit ruere sursum. si enim nobis quod asserere genus ioci est, deorsum habetur vbi est terra, & sursum vbi est cælum: illis quoque sursum er.: quod de inferiore suspicient, nec aliquando in superna casuri sunt. Affirmauerim quoque & apud illos minus rerum peritos hæc æstimare de nobis, nec credere posse nos in quo sumus loco degere; sed opinari si quis sub pedibus eorum tentaret stare casurum. numquam tamen apud nos quisquam timuit ne caderet in cælum. ergo nec apud illos quisquam in superiora casurus est: sicut omnia nutu suo pondera in terram ferri superius relata docuerunt. Postremo quis ambigat in sphæra terræ ea quæ inferiora dicuntur superioribus suis esse contraria vt est oriens occidenti? nam in vtraque parte par diametros habetur. cum ergo & orientem & occidentem similiter constet habitari; quid est quod fidem huius quoque diuersæ sibi habitationis excludat? Hæc omnia non ociosus lector in tam paucis verbis Ciceronis inueniet. nam, cum dicit terram cingulis suis redimitam atque circumdatam, *ostendit per omne corpus terræ eamdem temperatorum cingulorum continuatam esse temperiem: &, cum ait* in terra maculas habitationum videri, *non eas dicit quæ in parte nostræ habi-*

habitationis nonnullis desertis locis interpositis incoluntur. non enim adiiceret, in ipsis maculis vastas solitudines interiectas; *si ipsas solitudines diceret, inter quas certæ partes macularum instar haberentur. sed quia maculas dicit has quatuor, quas in duobus terræ hemisphæriis binas esse ratio monstrauit, bene adiecit*, interiectas solitudines. *nam sicut pars quæ habitatur a nobis multa solitudinum interiectione distinguitur: credendum est in illis quoque tribus aliis habitationibus similes esse inter deserta & culta distinctiones. Sed & quatuor habitationum incolas & relatione situs & ipsa quoque standi qualitate depinxit. primum enim ait alios præter nos ita incolere terram vt a se interrupti nullam meandi habeant ad se facultatem: & verba ipsa declarant non eum de vno hominum genere loqui in hac superficie a nobis solius torridæ interiectione diuisa (sic enim magis diceret*, ita interruptos vt nihil ab illis ad vos manare possit) *sed dicendo*, ita interruptos vt nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, *qualiter inter se illa hominum genera sint diuisa significat. Quod autem vere ad nostram partem referretur adiecit dicendo de illis qui & a nobis & a se inuicem diuisi sunt*; partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare nobis. *interruptio ergo non vnius generis a nobis sed omnium generum a se diuisorum refertur, quæ ita distinguenda est. Hi quos separat a nobis perusta, quos Græci ἀντοικοὺς uocant, similiter ab illis qui inferiorem zonæ suæ incolunt partem interiecta australi gelida separantur. rursus illos ab ἀντοικοῖς suis, id est, per nostri cinguli inferiora viuentibus, interiectio ardentis sequestrat: & illi a nobis septemtrionalis extremitatis rigore remouentur. Et quia non est vna omnium affinis continuatio; sed interiectæ sunt solitudines ex calore vel frigore mutuum negantibus commeatum: has terræ partes, quæ a quatuor* H *hemi-*

hominum generibus incoluntur, maculas habitationum vocauit. Quemadmodum autem ceteri omnes vestigia sua figere ad nostra credantur, ipse distinxit: & australes quidem aperte pronunciauit aduersos stare nobis, dicendo; quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa nobis vrgent vestigia. *& ideo aduersi nobis sunt, quia in parte sphæræ quæ contra nos est morantur. Restat inquirere quos transuersos & quos obliquos nobis stare memorauerit. sed nec de ipsis potest esse dubitatio, quin transuersos stare nobis dixerit inferiorem zonæ nostræ partem tenentes, obliquos vero eos, qui australis cinguli deuexa sortiti sunt.*

CAP. VI.

Quanta terræ spatia habitationi cesserint, quanta inculta sint.

SVPEREST *vt de terræ ipsius spatiis, quanta habitationi cesserint quanta sint inculta, referamus; id est, quæ sit singulorum dimensio cingulorum. Quod vt facile dinoscas, redeundum tibi est ad orbis terræ descriptionem, quam paulo ante subiecimus; vt per notas adscriptarum litterarum ratio dimensionum lucidius explicetur. Omnis terræ orbis, id est, circulus qui vniuersum ambitum claudit, cui adscripta sunt a, b, c, d, ab his qui eum ratione dimensi sunt in sexaginta diuisus est partes. habet autem totus ipse ambitus stadiorum ducenta quinquaginta duo milia. ergo singulæ sexagesimæ extenduntur stadiis quaternis milibus ducenis. & sine dubio medietas eius, quæ est a d, per orientem, id est per a, vsque ad c, habet triginta sexagesimas & stadiorum milia centum viginti sex. quarta vero pars, quæ est ab, a, vsque ad c, incipiens a medio perusta, habet sexagesimas quindecim & stadiorum milia* sexagin-

sexaginta & tria. huius quartæ partis mensura relata, constabit totius ambitus plena dimensio, Ab a, igitur vsque ad p, quod est medietas perustæ, habet sexagesimas quatuor; quæ faciunt stadiorum milia sexdecim, cum octingentorum adiectione, ergo omnis perusta partium sexagesimarum octo est, & tenet stadiorum milia triginta tria & sexcenta insuper. latitudo autem cinguli nostri qui temperatus est, id est, a p, vsque ad o, habet sexagesimas quinque, quæ faciunt stadiorum milia viginti & vnum. & spatium frigidæ ab o, vsque ad c, habet sexagesimas sex: quæ stadiorum tenet viginti quinque milia ducenta. Ex hac quarta parte orbis terrarum, cuius mensuram euidenter expressimus, alterius quartæ partis magnitudinem, ab a, vsque ad d, pari dimensionum distinctione cognosces. cum ergo quantum teneat sphæræ superficies, quæ ad nos est, omni in sua medietate cognoueris: de mensura quoque inferioris medietatis, id est, a d, per b, vsque ad c, similiter instrueris. modo enim quia orbem terræ in plano pinximus (in plano autem medium exprimere non possumus sphæralem tumorem) mutuati sumus altitudinis intellectum a circulo; qui magis horizon quam meridianus videatur. Ceterum volo hoc mente percipias, ita nos hanc protulisse mensuram, tamquam a d, per a, vsque ad c, pars terræ superior sit; cuius partem nos incolimus; & a d, per b, vsque ad c, pars terræ habeatur inferior.

CAP. VII.

In cælo easdem inesse zonas quæ insunt terræ; atque causam huius diuersitatis esse Solem: qui vt accessu suo causa caloris est, ita recessu frigus inducit.

H*OC quoque tractatu proprium sortito finem: nunc illud quod probandum promisimus asseramus, id est,*

hos cingulos & Maronem bene cælo, & bene terræ aßignaſſe Ciceronem; & vtrumque non diſcrepantia ſed conſona eademque dixiſſe. natura enim cæli hanc in diuerſis terræ partibus temperiem nimietatemque diſtinxit: & qualitas vel frigoris vel caloris, quæ cuilibet ætheris parti ſemel inhæſit, eamdem inficit partem terræ, quam deſpicit ambiendo. Et quia has diuerſitates, quæ certis finibus terminantur, cingulos in cælo vocarunt, neceſſe eſt totidem cingulos & hic intelligi: ſicut in breuiſſimo ſpeculo, cum facies monſtratur ingens, tenent in anguſto membra vel liniamenta ordinem quem ſua in vero digeſſerat amplitudo. Sed hic quoque aſſerendi quod dicitur minuemus laborem oculis ſubiiciendo picturam. Eſto enim cæli ſphæra a, b c, d. & intra ſe claudat ſphæram terræ, cui adſcripta ſunt ſ, x, t, u. & ducatur in cæli ſphæra circulus ſeptemtrionalis ab i, vſque in o. tropicus æſtiuus a g, in p. & æquinoctialis a b, in a. & tropicus hiemalis ab ſ, in q. & auſtralis ab e, in r. ſed & zodiacus ducatur ab f, in p. rurſus in ſphæra terræ ducantur idem limites cingulorum, quos ſupra deſcripſimus in n, in m, in l, in k. His ita depictis ſine difficultate conſtabit ſingulas terræ partes a ſingulis cæli partibus ſuper verticem ſuum impoſitis qualitatem circa nimietatem vel temperiem mutuari. nam quod eſt ſurſum a d, vſque ad r, hoc deſpicit terram ab ſ, vſque ad K. & quod eſt in cælo ab r. vſque ad q, hoc inficit terram a K, vſque ad l. & quod in cælo eſt a q, vſque in p, tale facit in terra ab l vſque ad m. qualeque eſt deſuper a p, vſque ad o: tale in terra ab m, vſque ad n. & quale illic ab o, vſque ad c, tale hic eſt ab n, vſque ad t. Sunt autem in æthere extremitates ambæ, id eſt, a d, vſque ad r, & a c, vſque ad o, æterno rigore denſatæ. ideo, in terra idem eſt ab ſ, vſque ad k, & a t, vſque ad n. rurſus in cælo, a q, vſque ad p, nimio calore feruet. ideo in terræ quoque, ab l vſque ad m, idem feruor eſt. item ſunt in cælo tem-

lo temperies, ab o, vsque ad p, & a q, in r. ideo sunt hic quoque temperatæ, ab n, in m, & ab l, in k. æquinoctialis enim circulus, qui ab a, vsque ad b, ductus est, mediam secat perustam. Et ipsum autem scisse Ciceronem, quod terreni cinguli cælestibus inficiantur, ex verbis eius ostenditur. ait enim : E quibus duo maxime inter se diuersos & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos obriguisse pruina vides. *Ecce testatur finale frigus esse de cælo. idem quoque de feruore medio dicit.* medium autem illum & maximum solis ardore torreri. *Cum ergo manifeste & rigorem de cæli verticibus & feruorem de sole in terræ cingulos venire signauerit; ostendit prius in cælo hos eosdem cingulos constituisse. Nunc, quoniam constitit easdem in cælo & in terra zonas esse vel cingulos (hæc enim vnius rei duo sunt nomina) iam dicendum est, quæ causa in æthere hanc diuersitatem qualitatis efficiat. Perusta duobus tropicis clauditur, id est a g, in p, tempore æstiuo: & ab f, in q, hiemali. ab f autem in p, zodiacum describendo perduximus. ergo signum p, tropicus ille cancer habeatur, & signum f, capricornus. constat autem solem neque sursum vltra cancrum neque vltra capricornum deorsum meare; sed, cum ad tropicorum confinia peruenerit, mox reuerti: vnde & solstitia vocantur. & quia æstiuus tropicus temperatæ nostræ terminus est; ideo cum sol ad ipsum finem venerit facit nobis æstiuos calores de vicino vrens sensu maiore subiecta. illo denique tempore australi generi reuerti hiemem non potest ambigi; quia tunc ab illis sol omni via suæ spatio recedit. rursus, cum ad f, signum, id est, ad capricornum venerit, facit hiemem nobis recessu suo, & illis vicinitate reducit æstatem. Hic notandum est de tribus tantum cardinibus in quamcumque domum ingredi solem; de quarto numquam. nam & ab ortu & ab occasu fenestra solem recipit; quippe quem orientem obeuntemque*

temque prospectet. recipit & a meridie; quia omne iter solis in nostro meridie est; vt instruit visum antelata descriptio. numquam vero solem fenestra septemtrionis admittit; quia numquam a p, signo ad o, sol accedit; sed a p, semper retrocedendo nunquam fines poli septemtrionalis attingit: & ideo numquam per hunc cardinem radius solis infunditur. Eiusdem rei probationem vmbra quoque cuiuslibet corporis sufficiet adstruere. nam & in occasum cadit oriente sole, & in ortum cum sit occiduus: medio autem die, quia sol meridiem tenet, in septemtrionem vmbra depellitur. in austrum vero circa nostram habitationem impossibile est vmbram cuiuslibet corporis cadere: quia semper in aduersam soli partem vmbra iactatur. aduersus autem austro apud nos sol esse non poterit, cum numquam fines septemtrionales attingat. Sane quoniam pars illa perustæ, quæ temperatæ vicina est, admittit habitantes illic, id est, trans tropicum; quacumque habitantur spatia vmbram mittunt in austrum eo tempore quo sol cancrum tenet. Tunc enim eis fit sol septemtrionalis, cum tropicum tenet; quod ab illis ad septemtrionem recedit. Ciuitas autem Syene, quæ prouinciæ Thebaidos post superiorum montium desertaprincipium est, sub ipso æstiuo tropico constituta est: & eo die, quo sol certam partem ingreditur cancri hora diei sexta (quoniam sol tunc super ipsum inuenitur verticem ciuitatis) nulla illic potest in terram de quolibet corpore vmbra iactari sed nec stylus hemisphærij monstrantis horas, quem γνώμονα vocant, tunc de se potest vmbram creare. & hoc est quod Lucanus dicere voluit, nec tamen plene, vt habetur, absoluit. dicendo enim,

Atque vmbras numquam flectente Syene, *rem quidem attigit, sed turbauit verum. non enim numquam flectit sed vno tempore: quod cum sua ratione retulimus. His relatis constat solem numquam egredi fines perustæ, quia de*

quia de tropico in tropicum Zodiacus obliquatus est. manifesta est igitur causa cur hæc zona flammis sit semper obnoxia: quippe quam sol totius ætheree flamma & fons administrator numquam relinquat. Ergo ambæ partes vltimæ, id est, septemtrionalis & australis, ad quas numquam solis calor accedit, necessario perpetua premuntur pruina: duas vero, vt diximus, temperat hinc atque illinc vicinia caloris & frigoris. denique in hac ipsa zona, quam incolimus quæ tota dicitur temperata, partes tamen, quæ perusto cingulo vicinæ sunt ceteris calidiores sunt, vt est Aethiopia, Arabia, Aegyptus & Libya; in quibus calor ita circumfusi aëris corpus extenuat; vt aut numquam aut raro cogatur in nubes; & ideo nullus pene apud illos vsus est imbrium. rursus quæ vsque ad frigidæ fines pressius accedunt; vt est palus Mæotis, vt regiones quas præterfluunt Tanais & Ister omniaque super Scythiam loca, quorum incolas vetustas Hyperboreos vocauit, quasi originem boreæ introrsum recedendo transissent, adeo æterna pene premuntur pruina, vt non facile explicetur quanta sit illic frigidæ nimietatis iniuria: loca vero quæ in medio temperata sunt, quoniam ab vtraque nimietate longe recedunt, veram tenent salutaremque temperiem.

CAP. VIII.

Obiter quomodo explicandus locus Virgilij primo Georgicon de circulo zodiaco.

LOCVS *nos admonet vt (quoniam diximus, rem quæ a nullo possit refelli, vtrumque tropicum circum zodiaco terminos facere, nec vmquam solem alterutrum tropicum excedere posse vel sursum vel deorsum meando; trans zodiacum vero circum, id est, trans vstam, quæ tropicis clauditur, ex vtraque parte accipere temperatas) quæramus quid*

mus quid sit quod ait Vergilius, quem nullius vnquam disciplinæ error inuoluit;

- ——— - duæ mortalibus ægris
Munere concessæ diuum: & via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.

videtur enim dicere his versibus zodiacum per temperatas ductum & solis cursum per ipsas ferri; quod nec opinari fas est: quia neutrum tropicum cursus solis excedit. num igitur illud attendit quod diximus & intra tropicum in ea perustæ parte, quæ vicina est temperatæ, habitatores esse? nam Syene sub ipso tropico est: Meroë autem tribus milibus octingentis stadijs in perustam a Syene introrsum recedit: & ab illa vsque ad terram cinnamomi feracem sunt stadia octingenta. & per hæc omnia spatia perustæ licet rari tamen vita fruuntur habitantes. vltra vero iam inaccessum est; propter nimium solis ardorem. cum ergo tantum spatij ex perusta vitam ministret; & sine dubio circa viciniam alterius temperatæ, id est, antœcorum, tantumdem spatij habere perustæ fines & parem mansuetudinem non negetur (paria enim in vtraque parte sunt omnia) ideo credendum est per poëticam tubam, quæ omnia semper in maius extollit, dixisse viam solis sectam per temperatas: quoniam ex vtraque parte fines perustæ in eo sunt similes temperatis, quod se patiuntur habitari. an forte poëtica licentia particulam pro simili pæne particula posuit; & pro, sub ambas, *dicere maluit,* per ambas? *nam reuera ductus zodiaci sub ambas temperatas vltro citroque peruenit, non tamen per ambas. Scimus autem & Homerum ipsum & in omnibus imitatorem huius Maronem sæpe tales mutasse particulas. an, quod mihi vero propius videtur,* per ambas, *pro,* inter ambas, *voluit intelligi? zodiacus enim inter ambas temperatas voluitur, nō per ambas. familiariter autē,* per, *pro,* inter, *ponere solet: sicut alibi quoq.*

Circum

Circum perque duas in morem fluminis arctos. *neque enim anguis sidereus arctos secat: sed, dum & amplectitur & interuenit, circum eas & inter eas voluitur, non per eas. Ergo potest constare nobis intellectus, si* per ambas, *pro*, inter ambas, *more ipsius poëtæ dictum existimemus. nobis aliud ad defensionem, vltra hæc quæ diximus, non occurrit. Verum quoniam in medio posuimus quos fines numquam via solis excedat; manifestum est autem omnibus quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum: erit ingenij singulorum inuenire quid possit amplius pro absoluenda hac quæstione confiteri.*

CAP. IX.

Non vno sed gemino oceani ambitu terram omnem circumflui: & quomodo angusta verticibus, latior lateribus, sit habitabilis nostra: tum de exiguitate oceani, quem nos magnum vocamus.

HIS *quoque, vt arbitror, non otiosa inspectione tractatis: nunc de oceano quod promisimus adstruamus non vno sed gemino eius ambitu terræ corpus omne circumflui. cuius primus meatus est, qui ab indocto hominum genere nescitur. is enim, quem solum oceanum plures opinantur, de finibus ab illo originali refusis secundum ex necessitate ambitum fecit. ceterum prior eius corona per zonam terræ calidam meat superiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi æquinoctialis imitata. ab oriente vero duos sinus refundit; vnum ad extremitatem septemtrionis, ad australis alterum: rursusque ab occidente duo pariter enascuntur sinus: qui vsque ad ambas, quas supra diximus, extremitates refusi occurrunt ab oriente demissis; &, dum vi summa & impetu immaniore miscentur, inuicemque se feriunt, ex ipsa aquarum collisione nascitur illa famosa oceani accessio pariter & recessio. &, vbicumque in nostro*

mari contingit idem vel in angustis fretis, vel in planis forte litoribus, ex ipsis oceani finibus, quos oceanum nunc vocamus, eueniunt: quia nostrum mare ex illis influit. ceterum verior, vt ita dicam, eius alueus tenet zonam perustam. & tam ipse qui æquinoctialem, quam sinus ex eo nati qui horizontem circulum ambitu suæ flexionis imitantur, omnem terram quadrifidam diuidunt; & singulas, vt supra diximus, habitationes insulas faciunt. nam inter nos & australes homines means ille per calidam zonam totamque cingens & rursus vtriusque regionis extrema finibus suis ambiens, binas in superiore atque inferiore terræ superficie insulas facit. vnde Tullius hoc volens intelligi non dixit; omnis terra parua quædam est insula; *sed,* omnis terra quæ colitur a vobis parua quædam est insula: *quia & singulæ de quatuor habitationibus paruæ quædam efficiuntur insulæ, oceano bis eas, vt diximus, ambiente. Omnia hæc ante oculos locare potest descriptio substituta: ex qua & nostri maris originem, quæ totius vna est, & rubri atque Indici ortum videbis, Caspiumque mare vnde oriatur inuenies. licet non ignorem esse nonnullos qui ei de oceano ingressum negent. Nec dubium est in illam quoque australis generis temperatam mare de oceano similiter influere. sed describi hoc nostra attestatione non debuit, cuius situs nobis incognitus perseuerat. Quod autem dixit nostram habitabilem* angustam verticibus, lateribus latiorem, *in eadem descriptione poterimus aduertere. nam, quanto longior est tropicus circus septemtrionali circo, tanto zona verticibus quam lateribus angustior est: quia summitas eius in artum extremi cinguli breuitate contrahitur. deductio autem laterum cum longitudine tropici ab vtraque parte distenditur. denique veteres omnem habitabilem nostram extentæ chlamydi similem esse dixerunt. item quia omnis terra, in qua & oceanus est, ad quemuis cælestem*

circu-

circulum quasi centron obtinet puncti locum, necessario de oceano adiecit, Qui tamen tanto nomine quam sit paruus vides. *nam licet apud nos Athlanticum mare magnum vocetur: de cælo tamen despicientibus non potest magnum videri, cum ad cælum terra signum sit & punctum quod diuidi non possit in partes. ideo autem terræ breuitas tam diligenter asseritur, vt paruipendendum ambitum famæ vir fortis intelligat quæ in tam paruo magna esse non poterit, vt contentus potius conscientiæ præmio gloriam non requirat. quod doctrinæ propositum non minus in sequentibus apparebit.*

CAP. X.

Mundum quidem esse æternum: ceterum inde non posse sperari perpetuitatem gloriæ ac famæ apud posteros; quando mundo ipso manente ea quæ in ipso sunt vicissitudine quadam nunc occidant, nunc rursus oriantur.

QVINETIAM si cupiet proles futurorum hominum deinceps laudes vniuscuiusque nostrum acceptas a patribus posteris prodere: tamen propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. *Virtutis fructum sapiens in conscientia ponit, minus perfectus in gloria: vnde Scipio perfectionem cupiens infundere nepoti auctor est vt contentus conscientiæ præmio gloriam non requirat. in qua appetenda quoniam duo sunt maxime quæ præoptari possint, vt & quam latissime vagetur & quam diutissime perseueret: postquam superius, de habitationis nostræ angustiis disserendo, totius terræ quæ ad cælum puncti locum obtinet minimam quandam docuit nostri generis hominibus particulam possideri, nullius*

nullius vero gloriam vel in illam totam partem potuisse diffundi (siquidẽ Gangem transnare vel transcendere Caucasum Romani nominis fama non valuit) spem, quã de propaganda late gloria ante oculos ponendo nostri orbis angustias amputauit, vult etiam diuturnitatis auferre; vt plene animo nepotis contemptum gloriæ compos dissuasor insinuet. & ait, nec in hac ipsa parte, in quam sapientis & fortis viri nomen serpere potest, æternitatem nominis posse durare; cum modo exustione modo eluuione terrarum diuturnitati rerum intercedat occasus. quod quale sit differemus. in hac enim parte tractatus illa quæstio latenter absoluitur, quæ multorum cogitationes de ambigenda mundi æternitate solicitat. nam quis facile mundum semper fuisse consentiat? cum & ipsa historiarum fides multarum rerum cultum emendationemque vel inuentionem ipsam recentem esse fateatur: cumque rudes primum homines & incuria siluestri non multum a ferarum asperitate dissimiles meminerit vel fabuletur antiquitas; tradatque nec hunc eis, quo nunc vtimur, victum fuisse, sed glande prius & baccis altos, sero sperasse de sulcis alimoniam: cumque ita exordium rerum & ipsius humanæ nationis opinemur, vt aurea primum sæcula fuisse credamus; & inde natura per metalla viliora degenerans ferro sæcula postrema fœdauerit. ac, ne totum videamur de fabulis mutuari, quis non hinc æstimet mundum quandoque cœpisse, nec longam retro eius ætatem: cum ab hinc vltra duo retro annorum milia de excellenti rerum gestarum memoria ne Græca quidem exstet historia? nam supra Ninum, a quo Semiramis secundum quosdam creditur procreata, nihil præclarum in libros relatum est. si enim ab initio imo ante initium fuit mundus, vt philosophi volunt: cur per innumerabilium seriem sæculorum non fuerat cultus quo nunc vtimur inuentus? non litterarum vsus quo solo memoria fulcitur æ-

citur æternitas? cur denique multarum rerum experentia ad aliquas gentes recenti ætate peruenit? vt ecce: Galli vitem vel cultum oleæ Roma iam adoleſcente didicerunt. aliæ vero gentes adhuc multa neſciunt, quæ nobis inuenta placuerunt. Hæc omnia videntur æternitati rerum repugnare; dum opinari nos faciunt certo mundi principio paulatim ſingula quæque cœpiſſe. Sed mundum quidem fuiſſe ſemper philoſophia auctor eſt conditore quidem deo ſed non ex tempore. ſiquidem tempus ante mundum eſſe non potuit: cum nihil aliud tempora niſi curſus ſolis efficiat. res vero humanæ ex parte maxima ſæpe occidunt manente mundo, & rurſus oriuntur vel eluuione viciſſim vel exuſtione redeunte. cuius viciſſitudinis cauſa vel neceſſitas talis eſt. Ignem ætherium phyſici tradiderunt humore nutriri, aſſerentes ideo ſub zona cæli peruſta quam via ſolis, id eſt, zodiacus, occupauit oceanum, ſicut ſupra deſcripſimus, a natura locatum; vt omnis latitudo qua ſol cum quinque vagis & luna vltro citroque diſcurrunt habeat ſubiecti humoris alimoniam: & hoc eſſe volunt quod Homerus diuinarum omnium inuentionum fons & origo ſub poëtici nube figmenti verum ſapientibus intelligi dedit Iouem cum diis ceteris, id eſt, cum ſtellis profectum in oceanum Æthiopibus eum ad epulas inuitantibus. per quam imaginem fabuloſam Homerum ſignificaſſe volunt hauriri de humore nutrimenta ſideribus: qui ob hoc Æthiopas reges epularum cæleſtium dixit, quoniam circa oceani oram non niſi Æthiopes habitant, quos vicinia ſolis vſque ad ſpeciem nigri coloris exurit. cum ergo calor nutriatur humore: hoc viciſſitudinis contingit vt modo calor modo humor exuberet. euenit enim vt ignis vſque ad maximum enutritus augmentum, hauſtum vincat humorem, & ſic aëris mutata temperies licentiam præſtet incendio, & terra penitus flagrantia immiſſi ignis vratur. ſed mox, impetu caloris abſum-

absumpto, paulatim vires reuertuntur humori, cum magna pars ignis incendiis erogata minus iam de renascente humore consumat. ac rursus longo temporum tractu ita crescens humor altius vincit, vt terris infundatur eluuio. rursus calor post hoc vires resumit. & ita fit vt manente mundo inter exsuperantis caloris humorisque vices terrarum cultus cum hominum genere saepe intercidat & reducta temperie rursus nouetur. numquam tamen seu eluuio seu exustio omnes terras aut omne hominum genus vel omnino operit vel penitus exurit. Aegypto certe, vt Plato in Timaeo fatetur, numquam nimietas humoris nocuit vel caloris. vnde & infinita annorum milia in solis Aegyptiorum monumentis librisque releguntur. cetera igitur terrarum partes internecioni superstites seminarium instaurando generi humano fiunt: atque ita contingit vt non rudi mundo rudes homines & cultus inscij, cuius memoriam intercepit interitus, in terris oberrent, & asperitatem paulatim vaga feritatis exuti conciliabula & coetus natura constituente patiantur: sitque primum inter eos mali nescia & adhuc astutiae inexperta simplicitas; quae nomen auri primis saeculis praestat. inde, quo magis ad cultum rerum atque artium vsus promouet, tanto facilius in animos serpit aemulatio. quae primum bene incipiens in inuidiam latenter euadit. & ex hac iam nascitur quicquid genus hominum post sequentibus saeculis experitur. Haec est ergo quae rebus humanis pereundi atque iterum reuertendi incolumi mundo vicissitudo variatur.

CAP. XI.

De diuersitate annorum: quodque is qui vere annus vertens est ac mundanus, quindecim annorum nostrorum ambia milia.

QVID autem interest ab his qui postea nascentur sermonem fore de te; cum ab his nullus fuerit,

fuerit, qui ante nati sunt, qui nec pauciores & certe meliores fuerunt viri? præsertim cum apud eos ipsos, quibus audiri nomen nostrum potest, nemo vnius anni memoriam consequi possit. homines enim loqueIariter annum tantummodo solis, id est, vnius astri reditu metiuntur. re ipsa autem cum ad idem vnde semel profecta sunt cuncta astra redierint, eandemque totius cæli descriptionem longis interuallis retulerint: tum ille vere vertens annus appellari potest. in quo vix dicere audeo quam multa hominum sæcula teneantur. namque, vt olim deficere sol hominibus exstinguique visus est cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit; quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit; tum signis omnibus ad idem principium stellisque reuocatis expletum annum habeto. cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conuersam. *Idem agere perseuerat instans dissuasioni gloriæ desiderandæ. quam cum locis artam nec in ipsis angustiis æternam supra docuisset; nunc non solum perpetuitatis expertem sed nec ad vnius anni integri metas posse propagari docet. cuius assertionis quæ sit ratio dicemus. Annus non is solus est quem nunc communis omnium vsus appellat: sed singulorum seu luminum seu stellarum emenso omni cæli circuitu a certo loco in eumdem locum reditus annus suus est. sic mensis lunæ annus est intra quem cæli ambitum lustrat. nam & a luna mensis dicitur: quia Græco nomine luna mene vocatur. Vergilius denique ad discretionem lunaris anni, qui breuis est, annum qui circumcursu solis efficitur significare volens ait:*

Interea magnum sol circumuoluitur annum, *magnum vocans solis, comparatione lunaris. nam cursus quidem Veneris atque Mercurij pene par soli est. Martis vero*

annus

annus fere biennium tenet. tanto enim tempore cælum circumit. Iouis autem stella duodecim & Saturni triginta annos in eadem circuitione consumit. Hæc de luminibus ac vagis, vt sæpe relata, iam nota sunt. Annus vero, qui mundanus vocatur qui vere vertens est qui conuersione plenæ vniuersitatis efficitur, largißimis sæculis explicatur. cuius ratio est talis. Stellæ omnes & sidera quæ infixa cælo videntur, quorum proprium motum numquam visus humanus sentire vel deprehendere potest mouentur tamen; & præter cæli volubilitatem, qua semper trahuntur, suo quoque accessu tam sero promouentur, vt nullius hominum vita tam longa sit quæ obseruatione continua factam de loco permutationem in quo eas primum viderat, deprehendat. mundani ergo anni finis est; cum stellæ omnes omniaque sidera quæ aplanes habet, a certo loco ad eumdem locum ita remeauerint, vt ne vna quidem cæli stella in alio loco sit quam in quo fuit cum aliæ omnes ex eo loco motæ sunt, ad quem reuersæ anno suo finem dederunt: ita vt lumina quoque cum erraticis quinque in isdem locis & partibus sint in quibus incipiente mundano anno fuerunt. hoc autem, vt physici volunt, post annorum quindecim milia peracta contingit. Ergo sicut annus lunæ mensis est, & annus solis duodecim menses, & aliarum stellarum hi sunt anni quos supra retulimus: ita mundanum annum quindecim milia annorum, quales nunc computamus, efficiunt. Ille ergo vere annus vertens vocandus est, quem non solis, id est, vnius astri, reditu metiuntur; sed quem stellarum omnium, in quocunque cælo sunt ad eumdem locum reditus sub eadem cæli totius descriptione concludit. vnde & mundanus dicitur: quia mundus proprie cælum vocatur. Igitur vt annum solis non solum a Kalendis Ianuariis vsque ad easdem vocamus; sed & a sequente post Kalendas die vsque ad eumdem diem, & a quocunque cuiuslibet mensis die vsq. in diem

in diem eundem reditus annus vocatur: ita huius mundani anni initium sibi quisque facit quodcumque decreuerit. vt, ecce, nunc Cicero a defectu solis, qui sub Romuli fine contigit, mundani anni principium sibiipse constituit. & licet iam sæpissime postea defectus solis euenerit; non dicitur tamen mundanum annum repetita defectio solis impleße; sed tunc implebitur, cum sol deficiens in isdem locis & partibus & ipse erit, & omnes cæli stellas omniaque sidera rursus inueniet in quibus fuerant cum sub Romuli fine deficeret. Igitur a discessu Romuli post annorum quindecim milia, sicut aßerunt physici, sol denuo ita deficiet vt in eodem signo eademque parte sit ad idem principium in quo sub Romulo fuerat stellis quoque omnibus signisque reuocatis. peracti autem fuerant, cum Scipio in Africa militaret, a discessu Romuli anni quingenti septuaginta & tres. anno enim ab vrbe condita sexcentesimo septimo hic Scipio deleta Karthagine triumphauit. ex quo numero annis remotis triginta duobus regni Romuli & duobus qui inter somnium Scipionis & consummatum bellum fuerunt, quingenti septuaginta tres a discessu Romuli ad somnium vsque remanebunt. ergo ratiocinabiliter vereque signauit necdum mundani anni vicesimam partem esse conuersam. nam vicesimæ parti quot anni superfint a fine Romuli ad Africanam militiam Scipionis, quos diximus annos fuiße quingentos septuaginta tres, quisquis in digitos mittit inueniet.

CAP. XII.

Hominem non corpus esse sed mentem: & nunquid in hoc mundo vere intereat ac corrumpatur.

TV vero enitere & sic habeto; non esse te mortalem, sed corpus hoc. nec enim tu is es quem forma ista declarat: sed mens cuiusque is est quisque,

non ea figura quæ digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse: siquidé est deus qui viget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit & moderatur & mouet id corpus cui præpositus est, quam hunc mundum ille princeps deus. &, vt ille mundum quadam parte mortalem ipse deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. *Bene & sapienter Tullianus hic Scipio circa institutionem nepotis ordinem recte docentis impleuit. nam, vt breuiter a principio omnem operis continentiam reuoluam, principio tempus ei mortis & imminentes propinquorum prædixit insidias; vt totum de hac vita sperare dedisceret, quam non diuturnam comperisset. dein, ne metu prædictæ mortis frangeretur, ostendit sapienti & bono ciui in immortalitatem morte migrandum: cumque eum vltro spes ista traxisset ad moriendi desiderium; succedit Pauli patris opportuna dissuasio accensam filij festinationem ab appetitu spontaneæ mortis excludens. Plene igitur in animo somniantis vtrimque plantata sperandi exspectandique temperie altius iam circa diuina erigendum nepotis animum Africanus ingreditur: nec prius eum terram patitur intueri, quam cæli ac siderum naturam, motum, ac modulamen agnoscat; & hæc omnia sciat præmio cessura virtutum. ac postquam mens firmata Scipionis alacritate tantæ promissionis erigitur: tum demum gloria, quæ apud indoctos magnum virtutis præmium creditur, contemni iubetur; dum ostenditur ex terrarum breuitate vel casibus, arta locis, angusta temporibus. Africanus igitur pæne exutus hominem & defæcata mente iam naturæ suæ capax hic apertius admonetur vt esse se deum nouerit. Et hæc sit præsentis operis consummatio, vt animam non solum immortalem sed deum esse clarescat. Ille ergo iam post corpus qui fuerat in diuinitatem receptus dicturus viro adhuc in hac vita posito,* deum te esse scito, *non*

prius tan-

prius tantam prærogatiuam committit homini, quam qui sit ipse discernat: ne æstimetur hoc quoque diuinum dici, quod mortale in nobis & caducum est. &, quia Tullio mos est profundam rerum scientiam sub breuitate tegere verborum, nunc quoque miro compendio tantum concludit arcanum, quod Plotinus magis quam quisquam verborum parcus libro integro disseruit cuius descriptio est; Quid animal, quid homo. *in hoc ergo libro Plotinus quærit cuius sint in nobis voluptates, mærores, metusque ac desideria & animositas vel dolores, postremo cogitationes & intellectus, vtrum meræ animæ an vero animæ vtentis corpore: & post multa, quæ sub copiosa rerum densitate disseruit quæ nunc nobis ob hoc solum prætereunda sunt ne vsque ad fastidij necessitatem volumen extendant, hoc postremo pronunciat; animal esse corpus animatum. sed nec hoc neglectum vel non quæsitum relinquit quo animæ beneficio quave via societatis animetur. has ergo omnes quas prædiximus passiones assignat animali: verum autem hominem ipsam animam esse testatur. Ergo qui videtur non ipse verus homo est, sed verus ille est a quo regitur quod videtur. sic, cum morte animalis discesserit animatio, cadit corpus regente viduatum. & hoc est quod videtur in homine mortale: anima autem, qui verus homo est, ab omni conditione mortalitatis aliena est adeo, vt ad imitationem dei mundum regentis regat & ipsa corpus dum a se animatur. ideo physici mundum magnum hominem, & hominem breuem mundum esse dixerunt. per similitudines igitur ceterarum prærogatiuarum, quibus deum anima videtur imitari, animam deum & prisci philosophorum & Tullius dixit. Quod autem ait* mundum quadam parte mortalem; *ad communem opinionem respicit qua mori aliqua intra mundum videntur; vt animal exanimatum, vel ignis exstinctus; vel siccatus humor. hæc enim omnino interiisse credun-*

creduntur. Sed constat secundum veræ rationis assertionem, quam & ipse non nescit nec Vergilius ignorat dicendo;

Nec morti esse locum;

constat, inquam, nihil intra viuum mundum perire; sed eorum quæ interire videntur solam mutari speciem: & illud in originem suam atque in ipsa elementa remeare, quod tale quale fuit esse desierit. Denique & Plotinus alio in loco cum de corporum absumptione dissereret & hoc dissolui posse pronuntiaret quicquid effluit: obiecit sibi; Cur ergo elementa quorum fluxus in aperto est non similiter aliquando soluuntur? & breuiter tantæ obiectioni validæque respondit, ideo elementa licet fluant nunquam tamen solui quia non foras effluunt. a ceteris enim corporibus quod effluit recedit: elementorum fluxus numquam ab ipsis recedit elementis. ergo in hoc mundo pars nulla mortalis est secundum veræ rationis asserta. Sed quod ait, eum quadam parte mortalem: *ad communem, vt diximus, opinionem paululum inclinare se voluit: in fine autem validissimum immortalitatis animæ argumentum ponit, quia ipsa corpori præstat agitatum. quod quale sit ex ipsis verbis Ciceronis quæ sequuntur inuenies.*

CAP. XIII.

De tribus ratiocinandi modis, quibus immortalitatem animæ asseruere Platonici.

NAM quod semper mouetur, æternum est, quod autem motum affert alicui quodque ipsum agitatur aliunde, quando habet finem motus, viuendi finem habeat necesse est. Solum igitur quod seipsum mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit. quin etiam ceteris quæ mouentur hic fons hoc principium est mouendi.

principij

principij autem nulla eſt origo. nam e principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt. nec enim eſſet principium quod gigneretur aliunde. quod ſi non oritur, nec occidit quidem vmquam: nam principium exſtinctum nec ipſum ab alio renaſcetur nec ex ſe aliud creabit: ſiquidem neceſſe eſt a principio oriri omnia. ita fit vt motus principium ex eo ſit quod ipſum a ſe mouetur. id autem nec naſci poteſt nec mori: vel concidat omne cælum omniſque natura & conſiſtat neceſſe eſt, nec vim vllam nanciſcatur quam a primo impulſa moueatur. *cum pateat igitur æternum id eſſe quod ipſum ſe moueat, quis eſt qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? inanimum eſt enim omne quod pulſu agitatur externo. quod autem eſt anima, id motu cietur interiore & ſuo. nam hac eſt proprie natura animi atque vis. quæ ſi eſt vna ex omnibus quæ ſeipſa moueat, neque nata certe eſt & æterna. Omnis hic locus de Phædro Platonis ad verbum a Cicerone translatus eſt; in quo validiſsimis argumentis animæ immortalitas aſſeritur. & hac eſt argumentorum ſumma; eſſe animam mortis immunem, quoniam ex ſe mouetur. Sciendum eſt autem quod duobus modis immortalitas intelligitur. aut enim ideo eſt immortale quid, quia per ſe non eſt capax mortis; aut quia procuratione alterius a morte defenditur. ex his prior modus ad animæ, ſecundus ad mundi immortalitatem refertur. illa enim ſuapte natura a conditione mortis aliena eſt: mundus vero animæ beneficio in hac vitæ perpetuitate retinetur. Rurſus ſemper moueri dupliciter accipitur. hoc enim dicitur & de eo quod ex quo eſt ſemper mouetur; & de eo, quod ſemper & eſt & mouetur. & ſecundus modus eſt, quo animam dicimus ſemper moueri. His præmiſsis iam quibus ſyllogiſmis de immortalitate animæ diuerſi ſectatores Platonis ratiocinati ſint*

oportet aperiri. sunt enim qui per gradus syllogismorum ad vnum finem probationis euadant certam sibi propositionem sequentis ex antecedentis conclusione facientes. apud quos hic prior est: Anima ex se mouetur. quicquid autem ex se mouetur, semper mouetur. igitur anima semper mouetur. secundus ita, qui nascitur ex prioris fine: Anima semper mouetur. quod autem semper mouetur, immortale est. igitur anima immortalis est. & ita in duobus syllogismis duæ res probantur, id est, & semper moueri animam, vt in priore; & esse immortalem, vt colligitur de secundo. Alij vero vsque ad tertium gradum ita argumentando procedunt: Anima ex se mouetur. quod autem ex se mouetur, principium est motus. igitur anima principium motus est. rursus ex hac conclusione nascitur propositio: Anima principium motus est. quod autem principium motus est, natum non est. igitur anima nata non est. tertio loco: Anima nata non est. quod natum non est, immortale est. igitur anima immortalis est. Alij vero omnem ratiocinationem suam in vnius syllogismi compendium redegerunt. Anima ex se mouetur. quod ex se mouetur, principium motus est. quod principium motus est, natum non est. quod natum non est, immortale est. igitur anima immortalis est.

CAP. XIIII.

Quibus rationibus Aristoteles contra Platonem monstrare voluerit animam a seipsa moueri non posse.

SED *harum omnium ratiocinationum apud eum postrema conclusio de animæ immortalitate constare, qui primam propositionem, id est, ex se moueri animam, non refellit. hac enim in fide non recepta, debilia fiunt omnia quæ sequuntur: sed huic Stoicorum quidem accedit assensio. Aristoteles vero adeo non acquiescit, vt animam non se-*

non solum ex se non moueri sed ne moueri quidem penitus conetur asserere. ita enim callidis argumētationibus adstruit nihil ex se mouerit, vt etiam si quid hoc facere concedat, animam tamen hoc non esse confirmet. Si enim anima, inquit, principium motus est: doceo non posse principium motus moueri. & ita diuisionem suæ artis ingreditur; vt primum doceat in rerum natura esse aliquid immobile, deinde hoc esse animam tentet ostendere. Necesse est, inquit, aut omnia quæ sunt immobilia esse, aut omnia moueri, aut aliqua ex his moueri aliqua non moueri. item si damus, ait, & motum & quietem: necesse est aut alia semper moueri & alia numquam moueri; aut omnia simul nunc quiescere nunc moueri. de his, inquit, quid magis verum sit requiramus. Non esse omnia immobilia adspectus ipse testimonio est; quia sunt quorum motum videmus. rursus non moueri omnia visus docet, quæ immota cognoscimus. sed nec omnia dicere possumus modo motum pati modo esse sine motu; quia sunt quorum perpetuum motum videmus; vt de cælestibus nulla dubitatio est. restat igitur, ait, vt, sicut aliqua semper mouentur, ita sit aliquid semper immobile. ex his vt collectum sit esse aliquid immobile, nullus obuiat vel refellit. nam & vera diuisio est, & secta Platonicæ non repugnat: neque, si quid est immobile, sequitur vt hoc sit anima: nec, qui dicit animam ex se moueri, iam moueri vniuersa confirmat; sed modum adstruit quo anima mouetur. si quid vero est aliud immobile; nihil ad hos quod de anima adstruitur pertinebit. Quod & ipse Aristoteles videns, postquam docuit aliquid esse immobile, hoc esse animam vult dicere: & incipit asserere nihil esse quod ex se moueri possit, sed & omnia quæ mouentur ab alio moueri. quod si vere probasset; nihil ad patrocinium Platonicæ sectæ relinqueretur. quemadmodū enim credi posset ex se moueri animam, si constaret nihil esse quod ex se posit moueri? In hac autem Ari-

tem Aristotelica argumentatione huiusmodi diuisionis ordo contexitur. Ex omnibus quæ mouentur, inquit, alia per se mouentur, alia ex accidenti. & ex accidenti,inquit,mouentur, quæ, cum ipsa non moueantur, in eo tamen sunt quod mouetur: vt in naui sarcina seu vector quiescens. aut etiam cum pars mouetur quiescente integritate: vt si quis stans pedem manumve vel caput agitet. per se autem mouetur. quod neque ex accidenti neque ex parte sed & totum simul mouetur: vt cum ad superiora ignis adscendit.& de his quidem, quæ ex accidenti mouentur, nulla dubitatio est quin ab alio moueantur. probabo autem, inquit, etiam ea quæ per se mouentur ab alio moueri. Ex omnibus enim, ait, quæ per se mouentur alia causam motus intra se possident: vt animalia, vt arbores; quæ sine dubio ab alio intelliguntur moueri, a causa scilicet quæ in ipsis latet. nam causam motus ab eo quod mouetur ratio sequestrat. alia vero aperte ab alio mouentur, id est, aut vi aut natura. & vi dicimus moueri omne iaculum, quod, cum de manu iaculantis recesserit, suo quidem motu ferri videtur; sed origo motus ad vim refertur. sic enim nonnumquam & terram sursum & ignem deorsum ferri videmus: quod alienus sine dubio cogit impulsus. natura vero mouentur vel grauia cum per se deorsum, vel leuia cum sursum feruntur. sed & hæc dicendum est ab alio moueri, licet, a quo, habeatur incertum. ratio enim, ait, deprehendit esse nescio quid quod hæc moueat. nam, si sponte mouerentur, sponte etiam starent: sed nec vnam viam semper agerent; imo per diuersa mouerentur, si spontaneo ferrentur agitatu. cum vero hoc facere non possint; sed leuibus semper adscensus & descensus grauibus deputatus sit: apparet, eorum motum ad certam & constitutam naturæ necessitatem referri. Hæc sunt & his similia, quibus Aristoteles omne quod mouetur ab alio moueri probasse se credidit. Sed Platonici, vt paulo post demonstra-

monstrabitur; argumenta hæc arguta magis quam vera esse docuerunt. Nunc sequens eiusdem iungenda diuisio est; qua non posse animam ex se moueri etiam si hoc alia res facere posset, laborat ostendere: & huius rei primam propositionem ab illis mutuatur, quæ sibi æstimat constitisse. sic enim ait: Cum igitur omne, quod mouetur, constet ab alio moueri: sine dubio id quod primum mouet quia non ab alio mouetur (neque enim haberetur iam primum si ab alio moueretur) necesse est, inquit, vt aut stare dicatur aut seipsum mouere. nam si ab alio moueri dicatur: illud quoque, quod ipsum mouet, dicetur ab alio moueri; & illud rursus ab alio: & in infinitum inquisitio ista casura est, numquam exordia prima reperiens si semper aliud ea, quæ putaueris prima, præcedit. restat igitur, inquit, vt, si quod primum mouet non dicatur stare, ipsum se mouere dicatur. & sic erit in vno eodemque aliud quod mouet, aliud quod mouetur. siquidem in omni, ait, motu tria hæc sint necesse est: id quod mouet, & quo mouet, & quod mouetur. ex his, quod mouetur, tantum mouetur, non etiam mouet: cum illud, quo fit motus, & moueatur & moueat; illud vero, quod mouet, non etiam moueatur: vt ex tribus sit commune quod medium, duo vero sibi contraria intelligantur. nam sicut est quod mouetur & non mouet; ita est, inquit, quod mouet & non mouetur: propter quod diximus quia cum omne quod mouetur ab alio moueatur, si hoc quod mouet & iam ipsum mouetur: quæremus semper motus huius nec vmquam inueniemus exordium. deinde si quid se mouere dicatur: necesse est, inquit, vt aut totum a toto aut partem a parte aut partem a toto aut totum a parte existimemus moueri: & tamen motus ille, seu a toto seu a parte procedat, alterum sui postulabit auctorem. Ex omnibus his in vnum Aristotelica ratiocinatio tota colligitur hoc modo. Omne quod mouetur ab alio mouetur.

 quod

quod igitur primum mouet, aut stat, aut ab alio & ipsum mouetur: sed si ab alio; iam non potest hoc primum vocari; & semper quod primum moueat requiremus. restat vt stare dicatur. stat igitur quod primum mouet. Contra Platonem ergo, qui dicit animam motus esse principium, in hunc modum opponitur syllogismus: *Anima principium motus est. principium autem motus non mouetur. igitur anima non mouetur.* & hoc est quod primo loco violenter obiecit: nec eousque persuadere contentus animam non moueri, aliis quoque rationibus non minus violentis perurget. *Nullum, inquit, initium idem potest esse ei cuius est initium. nam apud geometras principium lineæ punctum dicitur esse, non linea: apud arithmeticos principium numeri non est numerus. item causa nascendi ipsa non nascitur. & ipsa ergo motus causa vel initium non mouetur. ergo anima quæ initium motus est non mouetur.* additur hoc quoque. *Numquam, inquit, fieri potest, vt circa vnam eandemque rem vno eodemque tempore contrarietates ad vnum idemque pertinentes eueniant. scimus autem quia mouere facere est & moueri pati est. ei igitur, quod se mouet, simul euenient duo sibi contraria, facere & pati: quod impossibile est. anima igitur non potest se mouere.* item dicit: *Si anima essentia motus esset; numquam quiesceret a motu. nihil est enim quod recipiat essentia suæ contrarietatem. nam ignis numquam frigidus erit; nec nix vmquam sponte sua calescet. anima autem nonnumquam a motu cessat (non enim semper corpus videmus agitari) non igitur anima essentia motus est, cuius contrarietatem receptat.* ait etiam; *Anima, si aliis causa motus est, sibi causa motus esse non poterit. nihil enim est, inquit, quod eiusdem rei sibi causa sit cuius est alii: vt medicus, vt exercitor corporum, sanitatem vel valentiam, quam ille agris hic luctatoribus præstat, non vtique ex hoc etiam sibi præstant.* item dicit:

Omnis

Omnis motus ad exercitium sui instrumento eget, vt singularum artium vsus docet. ergo videndum ne & anima ad se mouendum instrumento opus sit. quod si impoßibile iudicatur: & illud impoßibile erit, vt anima ipsa se moueat. item dicit: Si mouetur anima; sine dubio cum reliquis motibus & de loco & in locum mouetur. quod si est: modo corpus ingreditur, modo rursus egreditur; & hoc frequenter exercet. sed hoc videmus fieri non posse. non igitur mouetur. his quoque addit: Si anima se mouet; necesse est vt aliquo motus genere se moueat. ergo aut in loco se mouet, aut seipsam pariendo se mouet aut seipsam consumendo, aut se augendo, aut se minuendo. hæc sunt enim, ait, motus genera. horum singula, inquit, quemadmodum poßint fieri requiramus. Si in loco se mouet: aut in rectam lineam se mouet, aut sphærico motu in orbem rotatur. sed recta linea infinita nulla est. nam, quæcunque in naturā intelligatur linea, quocumque fine sine dubio terminatur. si ergo per lineam terminatam anima se mouet; non semper mouetur. nam, cum ad finem venitur & inde rursus in exordium reditur, necesse est interstitium motus fieri in ipsa permutatione redeundi. sed nec in orbem rotari potest: quia omnis sphæra circa aliquod immobile, quod centron vocamus, mouetur. si ergo & anima sic mouetur: aut intra se habet quod immobile est; & ita fit vt non tota moueatur: aut, si non intra se habet; sequitur aliud non minus absurdum, vt centron foris sit, quod esse non poterit. constat ergo ex his, ait, quod in loco se nō moueat. sed si ipsa se parit; sequitur vt eamdem & esse & non esse dicamus. si vero se ipsa consumit; non erit immortalis. quod si se aut auget aut minuit; eadem simul & maior se & minor reperietur. & ex his talem colligit syllogismum: Si anima se mouet: aliquo motus genere se mouet. nullum autem motus genus quo se moueat inuenitur. non se igitur mouet.

CAP.

CAP. XV.

Quibus argumentis Platonici magiſtrum ſuum aduerſus Ariſtotelem tueantur, oſtendentes vtrūq. eſſe aliquid quod a ſeipſo moueatur; idque neceſſario eſſe animam: quibus probatis eneruata eſt prima obiectio Ariſtotelis.

CONTRA *has tam ſubtiles & argutas & veriſimiles argumentationes accingendum eſt ſecundum ſectatores Platonis, qui inceptum quo Ariſtoteles tam veram tamque validam definitionem magiſtri ſauciare tentauerat ſubruerunt. neque vero tam immemor mei aut ita male animatus ſum, vt ex ingenio meo vel Ariſtoteli reſiſtam vel aſſim Platoni. ſed vt quiſque magnorum virorum, qui ſe Platonicos dici gloriabantur, aut ſingula aut bina defenſa ad oſtentationem ſuorum operum reliquerunt, collecta hac in vnum continuæ defenſionis corpus coaceruaui; adiecto ſi quid poſt illos aut ſentire fas erat, aut audere in intellectum licebat. Et quia duo ſunt quæ aſſerere conatus eſt: vnum quod dicit nihil eſſe quod ex ſe moueatur; alterum, quo animam hoc eſſe non poſſe confirmat: vtrique reſiſtendum eſt; vt & conſtet poſſe aliquid ex ſe moueri, & animam hoc eſſe clareſcat. In primis igitur illius diuiſionis oportet nos cauere præſtigias; in qua enumerans aliqua quæ ex ſe mouentur, & oſtendens illa quoque ab alio moueri, id eſt, a cauſa interius latente, videtur ſibi probaſſe omnia quæ mouentur, etiam ſi ex ſe moueri dicantur, ab alio tamen moueri. huius enim rei pars vera eſt. ſed eſt falſa concluſio. nam eſſe aliqua quæ, cum ex ſe moueri videantur, ab alio tamen conſtet moueri nec nos diffitemur. non tamen omnia quæ ex ſe mouentur hoc ſuſtinent, vt ab alio ea moueri neceſſe ſit. Plato enim cum dicit animam ex ſe moueri, id eſt, cum αὐτοκίνητον vocat, non vult eam inter ea numera-*

numerari, quæ ex se quidem videntur moueri, sed a causa quæ intra se latet mouentur; vt mouentur animalia auctore quidem alio sed occulto (nam ab anima mouentur) aut vt mouentur arbores (quarum & si non videtur agitator, a natura tamen eas interius latente constat agitari) sed Plato ita dicit animam ex se moueri; vt non aliam causam vel extrinsecus accidentem vel interius latentem huius motus dicat auctorem. Hoc quemadmodum accipiendum sit instruemus. Ignem calidum vocamus, sed & ferrum calidum dicimus, & niuem frigidam & saxum frigidum nuncupamus: mel dulce sed & mulsum dulce vocitamus. horum tamen singula de diuersis diuerse significant. aliter enim de igne aliter de ferro calidi nomen accipimus: quia ignis per se calet, non ab alio fit calidus; contra ferrum non nisi ex alio calescit. vt nix frigida, vt mel dulce sit, non aliunde contingit, sed per naturam: saxo tamen frigus vel mulso dulcedo a niue vel melle proueniunt. sic & stare & moueri tam de his dicitur quæ ab se vel stant vel mouentur, quam de illis quæ vel sistuntur vel agitantur ex alio. sed quibus moueri ab alio vel stare contingit, hæc & stare desistunt & moueri. quibus autem idem est & esse, & moueri; numquam a motu cessant: quia sine essentia sua esse non possunt. sicut ferrum amittit calorem; ignis vero calere non desinit. ab se ergo mouetur anima, licet & animalia vel arbores per se videantur moueri. sed illis, quamuis interius latens, alia tamen causa est, id est, anima vel natura, quæ motum ministrat. ideo & amittunt hoc quod aliunde sumpserunt. anima vero ita per se mouetur vt ignis per se calet, nulla aduentitia causa vel illum calefaciente vel hanc mouente. nam, cum ignem calidum dicimus, non duo diuersa concipimus; vnum quod calefacit, alterum quod calefit; sed totum calidum secundum naturam suam vocamus. cum niuem frigidam cum mel dulce appellamus non aliud

quod hanc qualitatem præstat aliud cui præstatur accipimus. ita & cum animam per se moueri dicimus, non gemina consideratio sequitur mouentis & moti; sed in ipso motu essentiam eius agnoscimus. quia, quod est in igne nomen calidi, in niue vocabulum frigidi, appellatio dulcis in melle; hoc necesse est de anima αὐτοκίνητον *nomen intelligi: quod Latina conuersio significat per se moueri.* Nec te *confundat quod* moueri *passiuum verbum est: nec, sicut* secari *cum dicitur duo pariter considerātur, quod secat & quod secatur; item cum* teneri *dicitur duo intelliguntur, quod tenet & quod tenetur: ita hic* moueri *duarum rerum significationem putes, quæ mouet & quæ mouetur. nam* secari *quidem &* teneri *passio est; ideo considerationem & facientis & patientis amplectitur:* moueri *autem cum de his quidem dicitur quæ ab alio mouentur vtramque considerationem similiter repræsentat; de eo autem quod ita per se mouetur vt sit* αὐτοκίνητον *cum* moueri *dicitur, quia ex se non ex alio mouetur, nulla potest suspicio passionis intelligi. nam &* stare *licet passiuum verbum non esse videatur: cum de eo tamen dicitur quod stat alio sistente; vt,* stant terris defixæ hastæ: *significat passionem. sic &* moueri, *licet passiuum sonet; quando tamen nihil inest faciens, patiens inesse non poterit. &, vt absolutius liqueat non verborum sed rerum intellectu passionem significari; ecce ignis cum fertur ad superna nihil patitur; cum deorsum fertur sine dubio patitur. quia hoc nisi alio impellente, non sustinet: & cum vnum idemque verbum proferatur; passionem tamen modo inesse modo abesse dicemus. ergo &* moueri *idem in significatione est quod* calere; *& cum ferrum calere dicimus vel stylum moueri (quia vtrique hoc aliunde prouenit) passionem esse fatemur. cum vero aut ignis calere aut moueri anima dicetur (quia illius in calore & in motu huius essentia est) nullus hic locus relinquitur*

passionis:

paßioni: sed ille sic calere sicut moueri ista dicetur. Hoc loco Aristoteles argutam de verbis calumniam sarciens, Platonem quoque ipsum duo, id est, quod mouet & quod mouetur, significasse contendit dicendo: Solum igitur quod seipsum mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit; & aperte illum duo expreßisse proclamat his verbis; quod mouet & mouetur. sed videtur mihi vir tantus nihil ignorare potuisse; sed in exercitio argutiarum talium cohibentem sibi operam sponte lusisse. Ceterum qui non aduertat, cum quid dicitur seipsum mouere, non duo intelligenda? sicut & cum dicitur ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id est, se puniens; non alter qui punit alter est qui punitur; &, cum se perdere, se inuoluere, se liberare quis dicitur; non necesse est vnum facientem alterum subesse patientem. sed hoc solum intellectu huius elocutionis exprimitur, vt qui se punit aut qui se liberat, non ab alio hoc accepisse, sed ipse sibi aut intulisse aut præstitisse dicatur. sic & de αὐτοκινήτῳ, cum dicitur, seipsum mouet; *ad hoc dicitur vt æstimationem alterius mouentis excludat: quam volens Plato de cogitatione legentis eximere his quæ præmisit expreßit. Nam quod semper, ait, mouetur æternum est: quod autem motum affert alicui quodque ipsum mouetur aliunde, quando finem habet motus, viuendi finem habeat necesse est. Quid his verbis inuenietur expreßius clara significatione testantibus non aliunde moueri quod seipsum mouet, cum animam ob hoc dicat æternam quia seipsam mouet & non mouetur aliunde? ergo se mouere hoc solum significat, non ab alio mouere. Nec putes quod idem moueat idemque moueatur; sed mouere sine alio mouente se moueri est. aperte ergo constitit quia non omne quod mouetur ab alio mouetur. ergo αὐτοκίνητον potest non ab alio moueri. sed ne a se quidem sic mouetur vt in ipso aliud sit quod mouet, aliud quod mouetur; nec ex toto, nec pro*

parte,

parte, vt ille proponit: sed ob hoc solum seipsum mouere dicitur, ne ab alio moueri æstimetur. Sed & illa de motibus Aristotelica diuisio, quam supra retulimus, surripienti magis apta est quam probanti, in qua ait; sicut est quod mouetur & non mouet, ita est quod mouet & non mouetur. constat enim quod omne quicquid mouetur mouet alia: sicut dicitur aut gubernaculum nauem aut nauis circumfusum sibi aërem vel vndas mouere. quid autem est quod non possit aliud dum ipsum mouetur impellere? ergo, si verum non est ea quæ mouentur alia non mouere, non constat illud vt aliquid quod moueat nec tamen moueatur inuenias. Illa igitur magis probanda est in decimo de legibus a Platone motuum prolata diuisio. Omnis motus, inquit, aut se mouet & alia aut ab alio mouetur & alia mouet. & prior ad animam, ad omnia vero corpora secundus refertur. hi ergo duo motus & differentia separantur & societate iunguntur: commune hoc habent, quod & prior & secundus mouent alia: hoc autem differunt quod ille a se, hic ab alio mouetur. Ex his omnibus, quæ eruta de Platonicorum sensuum fecunditate collegimus, constitit non esse verum, omnia quæ mouentur ab alio moueri. ergo nec principium motus ad deprecandam alterius mouentis necessitatem stare dicetur: quia potest se ipse, vt diximus, mouere alio non mouente. eneruatus est igitur syllogismus, quem præmissa varia & multiplici diuisione collegerat. hoc est; Anima principium motus est. principium autem motus non mouetur. igitur anima non mouetur. Restat vt, quia constitit posse aliquid per se moueri alio non mouente, animam hoc esse doceatur. quod facile docebitur; si de manifestis & indubitabilibus argumenta sumamus. Homini motum aut anima præstat aut corpus aut de vtroque permixtio. & quia tria sunt, de quibus inquisitio ista procedit, cum neque a corpore neque a permixtione præstari hoc posse constiterit, restat vt ab

vt ab anima moueri hominem nulla dubitatio sit. Nunc de singulis ac primum de corpore loquamur. Nullum inanimum corpus suo motu moueri manifestius est quam vt asserendum sit. nihil est autem quod dum immobile sit aliud possit mouere. igitur corpus hominem non mouet. videndum ne forte animæ & corporis ipsa permixtio hunc sibi motum ministret. sed quia constat motum corpori non inesse, si nec anima inest (ex duabus rebus motu carentibus nullus motus efficitur; sicut nec ex duabus dulcibus amaritudo, nec ex duabus amaris dulcedo proueniet, nec ex gemino frigore calor aut frigus ex gemino calore nascetur. omnis enim geminata qualitas crescit: numquam ex duplicatis similibus contrarietas emergit) ergo nec ex duabus immobilibus motus erit. hominem igitur permixtio non mouebit. hinc inexpugnabilis syllogismus ex confessarum rerum indubitabili luce colligitur: Animal mouetur. motum autem animali aut anima præstat aut corpus aut ex vtroque permixtio. sed neque corpus neque permixtio motum præstat. igitur anima motum præstat. Ex his apparet animam initium motus esse. initium autem motus tractatus superior docuit per se moueri. animam ergo αὐτοκίνητον esse, id est, per se moueri nulla dubitatio est.

CAP. XVI.

Quem in modum reliquæ Aristotelis obiectiones a Platonicis refellantur.

HIC *ille rursus obloquitur, & alia de initiis disputatione confligit. eadem enim hic soluendo repetimus, quæ supra in ordinem obiecta digessimus. Non possunt, inquit, eadem initiis suis esse, quæ inde nascuntur; & ideo animam, quæ initium motus est, non moueri. ne idem sit initium & quod de initio nascitur, id est, ne motus ex motu pre-*

tu processisse videatur. Ad hac facilis & absoluta responsio est. quia vt principia & hac qua de principiis prodeunt in aliquo nonnumquam inter se differre fateamur; numquam tamen ita possunt sibi esse cõtraria, vt aduersa sibi sunt stare *&* moueri. *nam si alibi initium nigrum vocaretur & siccum esset humoris exordium; bonum de malo, ex amaro initio dulce procederet. sed non ita est. quia vsque ad contrarietatem initia & consequentia dissidere natura non patitur, inuenitur tamen inter ipsa nonnumquam talis differentia, qualis inter se origini progressionique conueniat: vt est hic quoque inter motum quo mouetur anima & quo mouet cetera. non enim animam Plato simpliciter motum dixit, sed motum se mouentem, inter motum ergo se mouentem & motum quo mouet cetera quid intersit in aperto est. siquidem ille sine auctore est, hic alius motus auctor est. constat ergo neque adeo posse initia ac de initiis procreata differre, vt contraria sibi sint, nec tamen hic moderatam differentiam defuisse. non igitur stabit principium motus, quod ille artificij conclusione collegit. His tertia, vt meminimus, successit obiectio, vni rei contraria simul accidere non posse, & quia contraria sibi sunt* mouere *&* moueri, *non posse animam se mouere; ne eadem & moueatur & moueat. sed hoc superius asserta dissoluunt. siquidem constitit in anima motu duo non intelligenda, quod moueat & quod moueatur. quia nihil aliud est ab se moueri, quam moueri alio non mouente, nulla est ergo contrarietas, vbi quod fit, vnum est: quia fit non ab alio circa alium. quippe cum ipse motus anima sit essentia. Ex hoc ei, vt supra retulimus, nata est occasio quarta certaminis. Si anima essentia motus est, inquit: cur interdum quiescit, cum nulla alia res contrarietatem propria admittat essentia? ignis, cuius essentia calor inest, calere non desinit. & quia frigidum niuis in essentia eius est, non nisi semper est frigida, & ani-*

ma igi-

ma igitur eadem ratione numquam a motu cessare deberet. sed dicat velim, quando cessare animam suspicatur. Si mouendo, inquit, se moueat & corpus: necesse est vtique, quando non moueri corpus videamus, animam quoque intelligamus non moueri. Contra hoc in promptu est gemina defensio. primum quia non in hoc deprehenditur motus animæ, si corpus agitetur. nam &, cum nulla pars corporis moueri videtur in homine, tamen ipsa cogitatio, aut in quocumque animali auditus, visus, odoratus, & similia, sed & in quiete ipsa spirare, somniare, omnia hæc motus animæ sunt. deinde quis ipsum corpus dicat immobile etiam dum non videtur agitari; cum incrementa membrorum, aut, si iam crescendi ætas & tempus excessit, cum saltus cordis cessationis impatiens, cum cibi ordinata digeries naturali dispensatione inter venas & viscera succum ministrans, cum ipsa collectio fluentorum perpetuum corporis testentur agitatum? & anima igitur æterno & suo motu, sed & corpus quandiu ab initio & causa motus animatur semper mouetur, hinc eidem fomes quintæ ortus est quæstionis. Si anima, inquit, aliis causa est motus; ipsa sibi causa motus esse nō poterit. quia nihil est quod eiusdem rei & sibi & aliis causa sit. Ego vero, licet facile possim probare plurima esse quæ eiusdem rei & sibi & aliis causa sint, ne tamen studio videar omnibus quæ asserit obuiare, hoc verum esse concedam: quod & pro vero habitum ad asserendum motum animæ non nocebit. Etenim animam initium motus & causam vocamus. de causa post videbimus. interim constat omne initium inesse rei, cuius est initium: & ideo, quicquid in quamcumque rem ab initio suo proficiscitur, hoc in ipso initio reperitur. sic initium caloris non potest non calere. ignem ipsum, de quo calor in alia transit, quis neget calidum? Sed ignis, inquit, non se ipse calefacit: quia natura totus est calidus. Teneo quod volebam, nam nec anima

ita se mouet, vt sit inter motum mouentemque discretio; sed ita tota suo motu mouetur, vt nihil poßis separare quod moueat. Hæc de initio dicta sufficient. De causa vero, quoniam spontanea conniuentia conceßimus ne quid eiusdem rei & sibi & aliis causa sit, libenter acquiescimus, ne anima, quæ aliis causa motus est, etiam sibi causa motus esse videatur. his enim causa motus est quæ non mouerentur, nisi ipsa præstaret. illa vero, vt moueatur non sibi ipsa largitur; sed essentiæ suæ est quod mouetur. ex hoc quæstio quæ sequitur absoluta est. Tunc enim forte concedam vt ad motus exercitium instrumenta quærantur, quando aliud est quod mouet, aliud quod mouetur. in anima vero hoc nec scurrilis iocus sine damno verecundiæ audebit expetere cuius motus est in essentia: cum ignis, licet ex causa intra se latente moueatur, nullis tamen instrumentis ad superna conscendat. multoque minus hæc in anima quærenda sunt, cuius motus essentia sua est. in his etiam, quæ sequentur, vir tantus & alias vltra ceteros serius, similis cauillanti est. Si mouetur, inquit, anima: inter ceteros motus etiam de loco in locum mouetur. ergo modo, ait, corpus egreditur, modo rursus ingreditur; & in hoc exercitio sæpe versatur; quod fieri non videmus. non igitur mouetur. Contra hoc nullus est qui non sine hæsitatione respondeat non omnia quæ mouentur etiam de loco in locum moueri. aptius denique in eum similis interrogatio retorquenda est. Moueri arbores dicis; quod cum, vt opinor, annuerit; pari dicacitate ferietur. Si mouentur arbores; sine dubio, vt tu dicere soles, inter alios motus etiam de loco in locum mouentur. hoc autem videmus per se eas facere non posse. igitur arbores non mouentur. Sed vt hunc syllogismum additamento serium facere poßimus; postquam dixerimus, ergo arbores non mouentur, adiiciemus; sed mouentur arbores. non igitur omnia quæ mouentur etiam de loco in locum mouentur. & ita finis in

nis in exitum sanæ conclusionis euadit. Si ergo arbores fatebimur moueri quidem, sed apto sibi motu: cur hoc animæ negemus vt motu essentiæ suæ conueniente moueatur, hæc & alia valide dicerentur, etiam si hoc motus genere moueri anima non posset. cum vero & corpus animet accessu, & a corpore certa constituti temporis lege discedat: quis eam neget etiam in locum, vt ita dicam, moueri? quod autem non sæpe sub vno tempore accessum variat & recessum; facit hoc dispositio arcana & consulta naturæ: quæ ad animalis vitam certis vinculis cõtinendam tantum animæ iniecit corporis amorem, vt amet vltro quo iuncta est; raroque contingat ne finita quoque lege temporis sui mærens & inuita discedat. Hac quoque obiectione, vt arbitror, dissoluta, ad eas interrogationes quibus nos videtur vrgere veniamus. Si mouet, inquit, se anima; aliquo motus genere se mouet. dicendum ne est igitur animam se in locum mouere? ergo ille locus aut orbis aut linea est; an se pariendo seu consumendo mouetur? Se ne auget aut minuit? aut profecatur, ait, in medium aliud motus genus, quo eam dicamus moueri. Sed omnis hæc interrogationum molesta congeries ex vna eademque defluit male concepta definitionis astutia. nam quia semel sibi proposuit omne quod mouetur ab alio moueri: omnia hæc motuum genera in anima quærit: in quibus aliud quod mouet aliud est quod mouetur, cum nihil horum in animam cadere possit, in qua nulla discretio est mouentis & moti. Quis est igitur, dicet aliquis, aut vnde intelligitur animæ motus, si horum nullus est? Sciet hoc quisquis nosse desiderat vel Platone dicente vel Tullio. quinetiam ceteris, quæ mouentur, hic fons hoc principium est mouendi. Quanta sit autem vocabuli huius expreßio, quo anima fons motus vocatur, facile reperies, si rei inuisibilis motum sine auctore atque ideo sine initio ac sine fine prodeuntem & cetera mouentem mente concipias:

cui nihil similius de visibilibus quam fons potuerit reperiri; qui ita principium est aquæ, vt cum de se fluuios & lacus procreet, a nullo nasci ipse dicatur. nam, si ab alio nasceretur, non esset ipse principium: & sicut fons non semper facile deprehenditur; ab ipso tamen qui funduntur aut Nilus est aut Eridanus aut Ister aut Tanais; &, vt illorum rapacitatem videndo admirans & intra te tantarum aquarum originem requirens cogitatione recurris ad fontem & hunc omnem motum intelligis de primo scaturiginis manare principio: ita cum corporum motum, seu diuina seu terrena sint, considerando quærere forte auctorem velis, mens tua ad animam quasi ad fontem recurrat cuius motum etiam sine corporis ministerio testantur cogitationes, gaudia, spes, timores. nam motus eius est boni malique discretio, virtutum amor, cupido vitiorum; ex quibus effluunt omnes inde nascentium rerum meatus. motus enim eius est quicquid irascimur, & in feruorem mutua collisionis armamur: vnde paulatim procedens rabies fluctuat præliorum. motus eius est; quod in desideria rapimur, quod cupiditatibus alligamur. sed hi motus si ratione gubernentur proueniunt salutares: si destituantur; in præceps & rapiuntur & rapiunt. Didicisti motus animæ, quos modo sine ministerio corporis modo per corpus exercet. si vero ipsius mundanæ animæ motus requires; cælestem volubilitatem & sphærarum subiacentium rapidos impetus intuere, ortum occasumve solis, cursus siderum vel recursus; quæ omnia anima mouente proueniunt. immobilem vero eam dicere, quæ mouet omnia, Aristoteli non conuenit (qui quantus in aliis sit probatum est.) sed illi tantum, quem vis naturæ quem ratio manifesta non moueat.

CAP.

CAP. XVII.

Scipionem ab auo suo Africano tam ad ociosas quam ad negociosas virtutes incitatum fuisse: tum de tribus philosophiæ partibus, quarum nullam Cicero intactam prætererit.

EDOCTO *igitur atq. asserto anima motu, Africanus qualiter exercitio eius vtendum sit in hæc verba mandat & præcipit.* Hanc tu exerce optimis in rebus. sunt autem optimæ curæ de salute patriæ: quibus agitatus & exercitatus animus velocius in hanc sedem & domum suam peruolabit, idque ocius faciet, si iam tum cum erit inclusus in corpore eminebit foras, & ea quæ extra erunt contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet, namque eorum animi, qui se voluptatibus corporis dediderunt earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium deorum & hominum iura violauerunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur; nec hunc in locum nisi multis agitati sæculis reuertuntur. *In superiore huius operis parte diximus alias otiosas, alias negotiosas esse virtutes; & illas philosophis has rempublicarum rectoribus conuenire; vtrasque tamen exercentem facere beatum. hæ virtutes interdum diuiduntur; nonnumquam vero miscentur cum vtrarumque capax & natura & institutione animus inuenitur. nam si quis ab omni quidem doctrina habeatur alienus, in republica tamen & prudens & temperatus & fortis & iustus sit; hic a feriatis remotus eminet tamen actualium vigore virtutum; quibus nihilominus calum cedit in præmium. si quis vero insita quiete natura non sit aptus ad agendum; sed solum optima conscientia dote erectus ad supera doctrinæ supellectilem ad exercitium diuinæ disputa-*

tienis expendat, sectator cælestium deuius caducorum ; is quoque ad cæli verticem otiosis virtutibus subuehitur. sæpe tamen euenit vt idem pectus & agendi & disputandi perfectione sublime sit; & cælum vtroque adipiscatur exercitio virtutum. Romulus nobis in primo genere ponatur : cuius vita virtutes numquam deseruit; semper exercuit. in secundo Pythagoras, qui agendi nescius fuit artifex disserendi; & solas doctrinæ & conscientiæ virtutes secutus est. sint in tertio ac mixto genere apud Græcos Lycurgus & Solon; inter Romanos Numa, Catones ambo, multique alij qui & philosophiam hauserunt altius & firmamentum reipublicæ præstiterunt. soli enim sapientiæ otio deditos vt abunde Græcia tulit, ita Roma non nesciuit. Quoniam igitur Africanus noster quem modo auus præceptor instituit , ex illo genere est; quod & de doctrina viuendi regulam mutuatur & statum publicum virtutibus fulcit: ideo ei perfectionis gemina præcepta mandantur: sed vt in castris locato & sudanti sub armis primum virtutes politicæ suggeruntur his verbis: Sunt autem optimæ curæ de salute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus velocius in hanc sedem & domum suam prouolabit. *deinde quasi non minus docto quam forti viro philosophiæ apta subduntur, cum dicitur:* idque ocius faciet, si iam tunc cum erit inclusus in corpore eminebit foras, & ea quæ extra erunt contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. *Hæc enim illius sunt præcepta doctrinæ, quæ illam dicit mortem philosophantibus appetendam. ex qua fit vt adhuc in corpore positi corpus vt alienam sarcinam, in quantum patitur natura, despiciant. & facile nunc atque oportune virtutes suadet; postquam quanta & quam diuina præmia virtutibus debeantur edixit. Sed quia inter leges quoque illa imperfecta dicitur, in qua nulla deuiantibus pœna sancitur; ideo in conclusione operis pœnam sancit extra hæc*

tra hæc præcepta viuentibus. quem locum Er ille Platonicus copiosius exsecutus est sæcula infinita dinumerans, quibus nocentum animæ in easdem pœnas sæpe reuolutæ sero de tartaris emergere permittuntur & ad naturæ suæ principia, quod est cælum, tandem impetrata purgatione remeare. necesse est enim omnem animam ad originis suæ sedem reuerti. sed quæ corpus tamquam peregrinæ incolunt cito post corpus velut ad patriam reuertuntur. quæ vero corporum illecebris vt suis sedibus inhærent; quanto ab illis violentius separantur, tanto ad supera serius reuertuntur. Sed iam finem somnio cohibita disputatione faciamus, hoc adiecto quod conclusionem decebit. Quia cum sint totius philosophiæ tres partes, moralis, naturalis, & rationalis: & sit moralis quæ docet morum elimatam perfectionem; naturalis, quæ de diuinis corporibus disputat; rationalis, cum de incorporalibus sermo est, quæ mens sola complectitur: nullam de tribus Tullius in hoc somnio prætermisit. nam illa ad virtutes amoremque patriæ & ad contemptum gloriæ adhortatio quid aliud continet nisi ethicæ philosophiæ instituta moralia? cum vero vel de sphærarum modo, vel de nouitate siue magnitudine siderum, deque principatu solis & circis cælestibus cingulisque terrestribus & oceani situ loquitur, & harmoniæ superum pandit arcanum: physicæ decreta commemorat. at cum de motu & immortalitate animæ disputat; cui nihil constat inesse corporeum, cuiusque essentiam nullius sensus sed sola ratio deprehendit: illic ad altitudinem philosophiæ adscendit. Vere igitur pronunciandum est nihil hoc opere perfectius, quo vniuersa philosophiæ continetur integritas.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & inlustris

CONVIVIORVM PRIMI DIEI Saturnaliorum LIBER PRIMVS.

MVLTAS variasque res in hac vita nobis, Eustathi fili, natura conciliauit: sed nulla nos magis quam eorum qui e nobis essent procreati caritate deuinxit: eamque nostram in his educandis atque erudiendis curam esse voluit; vt parentes neque, si id quod cuperent ex sententia cederet, tantum vlla alia ex re voluptatis, neque, si contra eueniret, tantum maeroris capere possint. hinc est quod mihi quoque institutione tua nihil antiquius aestimatur. ad cuius perfectionem compendia longis anfractibus anteponenda ducens moraeque omnis impatiens non operior vt per haec sola promoueas quibus ediscendis nauiter ipse inuigilas: sed ago, vt ego quoque tibi legerim; & quicquid mihi vel te iam in lucem edito, vel antequam nascereris, in diuersis seu Graeca seu Romana lingua voluminibus elaboratum est, id totum sit tibi scientiae supellex: & quasi de quodam litterarum peno, si quando vsus venerit, aut historiae quae in librorum strue latens clam vulgo est, aut dicti factive memorabilis reminiscendi, facile id tibi inuentu atque depromptu sit. Nec indigeste tamquam in aceruum congessimus digna memoratu: sed variarum rerum disparilitas auctoribus diuersa, confusa tempori-

temporibus, ita in quoddam digesta corpus est; vt, quæ indistinctè atque promiscue ad memoriæ subsidium annotaueramus, in ordinem instar membrorum cohærentia conuenirent. Nec mihi vitio vertas, *si res, quas ex lectione varia mutuabor, ipsis sæpe verbis quibus ab ipsis auctoribus enarratæ sunt explicabo. quia præsens opus non eloquentiæ ostentationem, sed noscendorum congeriem pollicetur. & boni consulas oportet si notitiam vetustatis modo nostris non obscure modo ipsis antiquorum fideliter verbis recognoscas, prout quæque se vel enarranda vel transferenda suggesserint. apes enim quodammodo debemus imitari, quæ vagantur & flores carpunt; deinde quicquid attulere disponunt ac per fauos diuidunt; & succum varium in vnum saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant.* Nos quoque, *quicquid diuersa lectione quæsiuimus, committemus stylo; vt in ordinem eodem digerente coalescant. nam & in animo melius distincta seruantur; & ipsa distinctio non sine quodam fermento, quo conditur vniuersitas, in vnius saporis vsum varia libamenta confundit: vt, etiam si quid apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quam vnde sumptum noscetur appareat. quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quæ accipimus, quamdiu in sua qualitate perseuerant & solida innatant, male stomacho oneri sunt. at cum ex eo, quod erant, mutata sunt; tum demum in vires & sanguinem transeunt. idem in his quibus aluntur ingenia præstemus; vt quæcumque hausimus, non patiamur integra esse ne aliena sint; sed in quandam digeriem concoquantur. alioquin in memoriam ire possunt, non in ingenium.* Ex *omnibus colligamus vnde vnum fiat ex omnibus, sicut vnus numerus fit ex singulis. hoc faciat noster animus; omnia, quibus est adiutus, abscondat; ipsum tamen ostendat quod effecit: vt qui odora pigmenta conficiunt,*

ciunt, ante omnia curant vt nullius sint odoris propria quæ condientur, confusura videlicet omnium succos odoraminum in spiramentum vnum. Vides quam multorum vocibus chorus constet. vna tamen ex omnibus redditur. aliqua est illic acuta, aliqua grauis, aliqua media: accedunt viris feminæ: interponitur fistula. ita singulorum illic latent voces, omnium apparent: & fit concentus ex dissonis. tale hoc præsens opus volo. multæ in illo artes multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in vnum conspirata. in quibus si neque ea quæ iam tibi sunt cognita asperneris nec quæ ignota sunt vites: inuenies plurima, quæ sit aut voluptati legere aut cultui legisse aut vsui meminisse. nihil enim huic operi insertum puto aut cognitu inutile aut difficile perceptu; sed omnia quibus sit ingenium tuum vegetius, memoria adminiculatior, oratio sollertior, sermo incorruptior: nisi sicubi nos sub alio ortos cælo Latinæ linguæ vena non adiuuet. Quod ab his, si tamen quibusdam forte nonnumquam tempus voluntasque erit ista cognoscere, petitum impetratumque volumus, vt æqui bonique consulant, si in nostro sermone natiua Romani oris elegantia desideretur. Sed ne ego incautus sum qui venustatem reprehensionis incurri a M. quondam Catone profecta in A. Albinum, qui cum L. Lucullo consul fuit. is Albinus res Romanas oratione Græca scriptitauit. in eius historiæ primo scriptum est ad hanc sententiam : Neminem succensere sibi conuenire si quid in illis libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret. nam sum, inquit, homo Romanus natus in Latio; & eloquium Græcum a nobis alienissimum est. ideoque veniam gratiamque male existimationis si quid esset erratum, postulauit. Ea cum legisset M. Cato: Ne tu, inquit, Aule nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. nam petere veniam solemus aut cum imprudentes errauimus, aut cum

noxam

noxam imperio compellentis admisimus. te, inquit, oro, quis perpulit vt id committeres quod priusquam faceres peteres vti ignosceretur? Nunc argumentum, quod huic operi dedimus, velut sub quodam prologi habitu dicemus.

CAP. I.

Argumentum operis totius.

SATVRNALIBVS apud Vettium Prætextatum Romanæ nobilitatis proceres doctique alij congregantur; & tempus sollenniter feriatum deputant colloquio liberali, conuiuia quoque sibi mutua comitate præbentes, nec discedentes a se nisi ad nocturnam quietem. nam per omne spatium feriarum meliorem diei partem seriis disputationibus occupantes cœnæ tempore sermones conuiuiales agitant: ita vt nullum diei tempus docte aliquid vel lepide proferendi vacuum relinquatur. sed erit in mensa sermo iucundior; vt habeat voluptatis amplius, seueritatis minus. nam cum apud alios quibus sunt descripta conuiuia, tum in illo Platonis symposio non austeriore aliqua de re conuiuarum sermo, sed Cupidinis varia & lepida descriptio est. in quo quidem Socrates non artioribus, vt assolet, nodis vrget atque implicat aduersarium; sed eludendi magisque decertandi modo apprehensis dat elabendi prope atque effugiendi locum, oportet enim versari in conuiuio sermones vt castitate integros, ita appetibiles venustate. Matutina vero erit robustior disputatio; quæ viros & doctos & præclarissimos deceat. neque enim Cottæ, Lælij, Scipiones amplissimis de rebus quoad Romanæ litteræ erunt in veterum libris disputabunt: Prætextatos vero, Flauianos, Albinos, Symmachos, & Eustathios, quorum splendor similis & non inferior virtus est, eodem modo loqui aliquid licitum non erit. Nec mihi fraudi sit si vni aut alteri ex his, quos cœtus coë-

tus coëgit, matura ætas posterior sæculo Prætextati fit. quod licito fieri Platonis dialogi testimonio sunt. quippe Socrate ita Parmenides antiquior, vt huius pueritia vix illius apprehenderit senectutem: & tamen inter illos de rebus arduis disputatur. inclutum dialogum Socrates habita cum Timæo disputatione consumit; quos constat eodem sæculo non fuisse. Paralus vero & Xantippus, quibus Pericles pater fuit, cum Protagora apud Platonem disserunt secundo aduentu Athenis morante; quos multo ante infamis illa pestilentia Atheniensis absumpserat. Annos ergo coeuntium mitti in digitos, exemplo Platonis nobis suffragante, non conuenit. Quo autem facilius quæ ab omnibus dicta sunt apparere ac secerni possent; Decium de Postumiano quinam ille sermo aut inter quos fuisset sciscitantem fecimus. Et ne diutius lectoris desideria moremur, iam Decij & Postumiani sermo palam faciet, quæ huius colloquij vel origo fuerit, vel ordo processerit.

CAP. II.

Quæ conuiualis huius sermonis origo & quis ordo fuerit.

DECIVS. *Tentanti mihi, Postumiane, aditus tuos & mollissima consultandi tempora commodo assunt feriæ, quas indulget magna pars mensis Iano dicati. ceteris enim ferme diebus, qui perorandis causis opportuni sunt, hora omnino reperiri nulla potest; quin tuorum clientium negotia vel defendas in foro vel domi discas. Nunc autem (scio te enim non ludo sed serio feriari) si est commodum respondere id quod rogatum venio: tibi ipsi, quantum arbitror, non iniucundum, mihi vero gratissimum feceris. Requiro autem abs te id primum interfueris ne conuiuio per complusculos dies continua comitate renouato eique sermoni quem prædicare in primis quemque apud omnes maximis or-*

nimis ornare laudibus diceris: quem quidem ego ex patre audissem; nisi post illa conuiuia Roma profectus Neapoli moraretur. alijs vero nuper interfui admirantibus memoria tuæ vires vniuersa quæ tunc dicta sunt per ordinem sæpe referentis. Postumianus: *Hoc vnum, Deci, nobis (vt & ipse, quantum tua sinit adolescentia, videre & ex patre Albino audire potuisti) in omni vita cursu optimum visum est, vt, quantum cessare a causarum defensione licuisset, tantum ad eruditorum hominum tuique similium congressum aliquem sermonem conferrem. neque enim recte institutus animus requiescere aut vtilius aut honestius vsquam potest, quam in aliqua oportunitate docte ac liberaliter colloquendi interrogandique & respondendi comitate. Sed quodnam istud conuiuium? an vero dubitandum non est quin id dicas quod doctissimis procerum ceterique nuper apud Vettium Prætextatum fuit, & quod discurrens post inter reliquos grata vicißitudo variauit?* Decius: *De hoc ipso quæsitum venio; & explices velim quale illud conuiuium fuerit, a quo te afuisse propter singularem omnium in te amicitiam non opinor.* Postumianus: *Voluissem equidem, neque id illis, vt æstimo, ingratum fuisset. sed, cum essent amicorum complures mihi causæ illis diebus pernoscendæ, ad cœnam tum rogatus meditandi non edendi illud mihi tempus esse respondi; hortatusque sum vt alium potius nullo inuolutum negotio atque a cura liberum quærerent. itaque factum est. nam facundum & eruditum virum Eusebium rhetorem, inter Græcos præstantem omnibus idem nostra ætate professis, doctrinæ Latiaris haud inscium Prætextatus meum in locum inuitari imperauit.* Decius: *Vnde igitur illa tibi nota sunt, quæ tum iucunde & comiter ad instituendam vitam exemplis, vt audio, rerum copiosissimis & varia doctrina vbertate prolata digestaque sunt?* Postumianus: *Cum solstitiali die, qui Saturnalio-*

turnaliorum festa quibus illa conuiuia celebrata sunt consecutus est, forensi cura vacuus latiore animo essem domi; eo Eusebius cum paucis e sectatoribus suis venit: statimque vultu renidens; Permagna me, inquit, abs te Postumiane cum ex aliis tum hoc maxime gratia fateor obstrictum, quod a Praetextato veniam postulando, mihi in cœna vacuefecisti locum. itaque intelligo, non studium tantum tuum, sed ipsam quoque, vt aliquid abs te mihi fiat commodi, consentire atque adspirare fortunam. Vis ne, inquam, restituere id nobis quod debitum tam benigne ac tam libenter fateris; nostrumque hoc otium, quo perfrui raro admodum licet, eo ducere, vt his, quibus tunc tu interfueris, nunc nos interesse videamur? Faciam, inquit, vt vis. Narrabo *autem tibi non cibum aut potum, tametsi ea quoque vbertim casteque affuerint; sed & quæ vel in conuiuiis vel maxime extra mensam ab iisdem per tot dies dicta sunt, inquantum potero, animo repetam. quæ quidem ego cum audirem: ad eorum mihi vitam qui beati a sapientibus dicerentur accedere videbar. nam &, quæ pridie quam adessem inter eos dicta sunt, Auieno mihi insinuante comperta sunt; & omnia scripto mandaui, ne quid subtraheret obliuio. quæ si ex me audire gestis: caue æstimes diem vnum referendis, quæ per tot dies sunt dicta, sufficere.* Decius: *Quemnam igitur & inter quos aut vnde ortum sermonem Postumiane fuisse dicebat? ita præsto sum indefessus auditor.* Postumianus: *Tum ille, Declinante, inquit, in vesperum die, quem Saturnale festum erat insecuturum, cum Vettius Prætextatus domi conuenire gestientibus copiam faceret: eo venerunt Aurelius Symmachus & Cæcina Albinus, cum ætate tum etiam moribus ac studiis inter se coniunctissimi. hos Seruius inter Grammaticos doctorem recens professus, iuxta doctrinam mirabilis & amabilis verecundia, terram intuens & velut latenti similis sequebatur. Quos*

cum

cum prospexisset obuiamque processisset ac perblande salutauisset: conuersus ad Furium Albinum, qui tum forte cum Auieno aderat, Vis ne, ait, mi Albine, cum his, quos aduenisse peroportune vides quosque iure ciuitatis nostræ lumina dixerimus, eam rem de qua inter nos nasci cœperat sermo communicemus? Quid ni maxime velim? Albinus inquit. nec enim vlla alia de re quam de doctis quæstionibus colloqui aut nobis aut his potest esse iucundius. cumque consedissent, tum Cæcina: Quidnam id sit, mi Prætextate, tametsi adhuc nescio; dubitare tamen non debeo esse scitu optimum, cum & vobis ad colloquendum causam attulerit & nos eius esse expertes non sinatis. Atque scias oportet eum inter nos sermonem fuisse, vt, quoniam dies crastinus festis Saturno dicatis initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus, id est, quando crastinum diem initium sumere existimemus. & inter nos quidem parua quædam de hac disputatione libauimus. verum, quia te quicquid in libris latet inuestigare notius est, quam vt per verecundiam negare possis, pergas volo in medium proferre quicquid de hoc quod quærimus edoctum tibi comprehensumque est.

Cap. III.

De principio ac diuisione ciuilis diei.

Tvm Cæcina: Cum vobis, qui me in hunc sermonem inducitis, nihil ex omnibus quæ veteribus elaborata sunt aut ignoratio neget aut obliuio subtrahat: superfluum video inter scientes nota proferre. Sed ne quis me æstimet dignatione consultationis grauari, quicquid de hoc mihi tenuis memoria suggesserit, paucis reuoluam. Post hæc, cum omnes paratos ad audiendum erectosque vidisset, ita exorsus est. M. Varro in libro rerum humanarum, quem de diebus scripsit, Homines, *inquit,* qui ex media nocte ad proxi-

proximam mediam noctem his horis viginti quatuor nati sunt, vno die nati dicuntur. *quibus verbis ita videtur dierum obseruationem diuisisse, vt qui post solis occasum ante mediam noctem natus sit illo quem nox secuta est, contra vero qui in sex noctis horis posterioribus nascitur eo die videatur natus qui post eam noctem diluxerit. Athenienses autem aliter obseruare idem Varro in eodem libro scripsit; eosque a solis occasu ad solem iterum occidentem omne id medium tempus vnum diem esse dicere. Babylonios porro aliter. a sole enim exorto ad exortum eiusdem incipientem id spatium vnius diei nomine vocare. Vmbros vero vnum & eundem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem.* Quod quidem, *inquit Varro*, nimis absurdum est. nam qui Kalendis hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius natalis videri debebit & Kalendarum dimidiatus & qui post Kalendas erit vsque ad horam eiusdem diei sextam. *Populum autem Romanum ita vti Varro dixit dies singulos annumerare a media nocte ad mediam proximam multis argumentis ostenditur. Sacra sunt enim Romana partim diurna, alia nocturna. & ea quæ diurna sunt ab initio diei ad medium noctis protenduntur: ab hora sexta noctis sequentis nocturnis sacris tempus impenditur. ad hoc ritus quoque & mos auspicandi eandem esse obseruationem docet. nam magistratus, quando vno die eis & auspicandum est & id agendum super quo processit auspicium, post mediam noctem auspicantur & post exortum solem agunt. auspicatique & egisse eodem die dicuntur. præterea tribuni plebis, quos nullum diem integrum abesse Roma licet. cum post mediam noctem proficiscuntur & post primam facem ante mediam noctem sequentem reuertuntur, non videntur afuisse diem: quoniam ante horam noctis sextam regressi partem aliquam illius in vrbe consumunt. Quintum quoque Mu-*

que Mucium iureconsultum dicere solitum: lege non isse vsurpatum mulierem, quæ, cum Kalendis Ianuarijs apud virum matrimonij causa esse cœpisset, ad diem quartum Kalendas Ianuarias sequentes vsurpatum isset. non enim posse impleri trinoctium, quo abesse a viro vsurpandi causa ex duodecim tabulis deberet: quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis. Vergilius quoque id ipsum ostendit, vt hominem decuit poëticas res agentem, recondita atque operta veteris ritus significatione:

Torquet, *inquit*, medios nox humida cursus:
Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.

his enim verbis diem, quem Romani ciuilem appellauerunt, a sexta noctis hora oriri admonet. idem poëta quando nox quoque incipiat expreßit in sexto. cum enim dixisset:

Hac vice sermonum roseis aurora quadrigis
Iam medium æthereo cursu traiecerat axem:

mox suggeßit vates:

Nox ruit Ænea. nos flendo ducimus horas.

ita obseruantißimus ciuilium definitionum diei & noctis initia descripsit. qui dies ita diuiditur. Primum tempus diei dicitur media noctis inclinatio; deinde gallicinium; inde conticuum, cum & galli conticescunt & homines etiam tum quiescunt; deinde diluculum, id est, cum incipit dies dignosci; inde mane, cum dies clarus est. mane autem dictum aut quod ab inferioribus, id est, a manibus exordium lucis emergat, aut, quod verius mihi videtur, ab omine boni nominis. nam & Lanuuij mane *pro bono dicunt: sicut apud nos quoque contrarium est* immane. *vt*, immanis bellua, *vel*, immane facinus, *& hoc genus cetera, pro* non bono. *deinde a mane ad meridiem, hoc est, ad medium diei. inde iam supra vocatur tempus occiduum; & mox suprema tempestas, hoc est diei nouißimum tempus.*

L 2 *sicut ex-*

ficut expreſſum eſt in duodecim tabulis : SOLIS. OCCASVS. SVPREMA. TEMPESTAS. ESTO. *deinde veſpera; quod a Græcis tractatum eſt. illi enim* ἑσπέραν *a ſtella heſpero dicunt: vnde & Heſperia Italia, quod occaſui ſubiecta ſit, nominatur. ab hoc tempore prima fax dicitur; deinde concubia; & inde intempeſta; quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. hæc eſt diei ciuilis a Romanis obſeruata diuiſio. ergo noctu futura, cum media eſſe cœperit, auſpicium Saturnaliorum erit; quibus die craſtini mos inchoandi eſt.*

CAP. IV.

Latine dici *Saturnaliorum, noctu futura, &, die craſtini.*

HIC, *cum omnes quaſi vetuſtatis promptuarium Albini memoriam laudauiſſent, Prætextatus Auienum videns* Furio *inſuſurrantem, Quidnam hoc eſt, mi Auiene, inquit, quod vni Albino indicatum clam ceteris eſſe veliꝰ tum ille: Moueor quidem auctoritate Cæcinæ, nec ignoro errorem in tantam non cadere doctrinam: aures tamen meas iſta verborum nouitas perculit; cum,* noctu futura, *&,* die craſtini, *magis quam* nocte futura, *&,* die craſtino, *dicere vt regulis placet maluit. nam,* noctu, *non appellatio ſed aduerbium eſt. porro,* futura, *quod nomen eſt, non poteſt cum aduerbio conuenire. nec dubium eſt hoc inter ſe eſſe* noctu *&* nocte, *quod* diu *&* die. *& rurſus,* die *&* craſtini, *non de eodem caſu ſunt; & niſi caſus idem nomina in huiuſmodi elocutione non iungit.* Saturnaliorum *deinde cur malimus quam* Saturnalium *dicere opto dinoſcere. Ad hæc cum Cæcina renidens taceret; & Seruius a Symmacho rogatus eſſet quidnam de his exiſtimaret: Licet, inquit, in hoc cœtu non minus nobilitate quam doctrina reuerendo magis mihi diſcendum ſit quam docendum:*

famula-

famulabor tamen arbitrio iubentis; & insinuabo primum de Saturnalibus, post de ceteris, vnde sit sic eloquendi non nouitas sed vetustas. Qui Saturnalium *dicit, regula innititur. nomina enim quæ datiuum pluralem in bus, mittunt, numquam genitiuum eiusdem numeri syllaba creuisse patiuntur; sed aut totidem habet; vt,* monilibus monilium, sedilibus sedilium; *aut vna syllaba minus est; vt,* carminibus carminum, luminibus luminum. *sic ergo* Saturnalibus *rectius* Saturnalium *quam* Saturnaliorum. *sed, qui* Saturnaliorum *dicunt, auctoritate magnorum muniuntur virorum. nam & Sallustius in tertia* Bacchanaliorum *ait; & Masurius fastorum secundo* Vinaliorum dies, *inquit,* Ioui sacer est, non, vt quidam putant, Veneri. *&, vt ipsos quoque Grammaticos in testimonium citem. Verrius Flaccus in eo libello, qui Saturnus inscribitur* Saturnaliorum, *inquit,* dies apud Græcos quoque festi habentur *& in eodem libro* Dilucide me, *inquit,* de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbitror. *item Iulius Modestus de ferijs* Saturnaliorum, *inquit,* feriæ. *& in eodem libro* Antias, *inquit,* Agonaliorum repertorem Numam Pompilium refert. *Hæc tamen, inquies, auctoritas quæro an possit aliqua ratione defendi. planè, quatenus alienum non est committi Grammaticum cum sua analogia, tentabo suspicionibus eruere quid sit quod ees a solita enunciatione detorserit, vt mallent* Saturnaliorum *quam* Saturnalium *dicere. Ac primum æstimo quod hæc nomina, quæ sunt festorum dierum neutralia carentque numero singulari, diuersæ conditionis esse voluerunt ab his nominibus quæ vtroque numero figurantur. Compitalia enim & Bacchanalia, & Agonalia Vinaliaque & reliqua his similia festorum dierum nomina sunt, nec singulariter nominantur; aut, si singulari numero dixeris, non idem significabis nisi adieceris*

 festum:

festum: vt, Bacchanale festum, Agonale festum, *& reliqua: vt iam non positiuum sit sed adiectiuum, quod Græci ἐπίθετον vocant. animati sunt ergo ad faciendam discretionem in genitiuo casu; vt ex hac declinatione exprimerent nomen sollemnis diei scientes in nõnullis sæpe nominibus datiuo in*, bus *exeunte, nihilominus genitiuum in* rum *finiri: vt*, domibus domorum, duobus duorum, ambobus amborum. *Ita &*, viridia, *cum αὐτὶ ἐπιθέτα accipiuntur, genitiuum in* ium *faciunt; vt*, viridia prata, viridium pratorum. *cum vero ipsam loci viriditatem significare volumus*; viridiorum *dicimus: vt cum dicitur*; formosa facies viridiorum. *tunc enim* viridia *quasi positiuum ponitur non accidens. tanta enim apud veteres fuit licentia huius genitiui; vt Asinius Pollio* vectigaliorum *frequenter vsurpet: quod* vectigal *non minus dicatur quam* vectigalia. *sed & cum legamus*; læuaque ancile gerebat: *tamen &* anciliorum *relatum est. Videndum ergo ne magis varietas veteres delectauerit, quam vt ad amussim verum sit festorum dierum nomina sic vocata. ecce enim, & præter sollemnium dierum vocabula, alia quoque sic declinata reperimus vt præcedens sermo patefecit*; viridiorum, *&*, vectigaliorum, *&* anciliorum. *sed & ipsa festorum nomina secundum regulam declinata apud veteres reperio. siquidem Varro* Ferialium diem *ait a* ferendis in sepulchra epulis *dici. non dixit* Ferialiorum. *& alibi* Floralium *non* Floraliorum *ait, cum idem non ludos florales illic sed ipsum festum Floralia significaret. Masurius etiam secundo Fastorum*, Liberalium dies, *inquit*, a pontificibus agonium Martiale appellatur. *& in eodem libro:* Eam noctem deincepsque insequentem diem qui est Lucarium, *non dixit*, Lucariorum. *itemque*, Liberalium, *multi dixere, non*, Liberaliorum. *vnde pronunciandum est veteres indulsisse copiæ per varietatem.*

tatem: vt dicebãt, exanimos *&* exanimes, inermos *&* inermes, *tum* hilaros *atque* hilares. *& ideo certum est licito &* Saturnalium *&* Saturnaliorum *dici: cum alterum regula cum auctoritate, alterum etsi sola sed multorum defendat auctoritas. reliqua autem verba, quæ Auieno nostro noua visa sunt, veterum nobis sunt testimoniis asserenda. Ennius enim, nisi cui videtur inter nostræ ætatis politiores munditias respuendus*, noctu concubia *dixit his versibus:*

Qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
Mœnia concubia, vigilesque repente cruentant.

quo in loco animaduertendum est non solum quod noctu concubia, *sed quod etiam* qua noctu *dixerit. & hoc posuit in annalium septimo. in quorum tertio clarius idem dixit:*

Hac noctu filo pendebit Etruria tota.

Claudius quoque Quadrigarius annali tertio: Senatus autem de noctu conuenire, noctu multa domum dimitti. *Non esse ab re puto hoc in loco id quoque admonere, quod decemuiri in duodecim tabulis inusitate* nox *pro* noctu *dixerunt. Verba hæc sunt:* SEI. NOX. FVRTVM. FACTVM. ESIT. SEI. IM. OCCISIT. IOVRE. CAISVS. ESTO. *in quibus verbis id etiam notandum est, quod ab eo quod est,* is, *non,* eum, *casu accusatiuo sed,* im, *dixerunt. Sed nec,* die crastini, *a doctissimo viro sine veterum auctoritate prolatum est: quibus mos erat modo* diequinti *modo* diequinte *pro aduerbio copulatiue dicere. cuius indicium est quod syllaba secunda corripitur quæ natura producitur cum solum dicitur* die. *Quod autem diximus extremam istius vocis syllabam tum per,* e, *tum per,* i, *scribi; consuetum id veteribus fuit vt his litteris plerumque in fine indifferenter vterentur; sicut* præfiscine *&* præfiscini, procliue *&* procliui. *Venit, ecce, il-*

ecce, illius versus Pomponiani in memoriam qui est ex Atellana, quæ Meuia inscribitur:

Dies hic sextus, cum nihil egi; die quarte moriar fame.

Die pristine *eodem modo dicebatur; quod significabat die pristino, id est priore: quod nunc pridie dicitur conuersa compositionis ordine, quasi* pristino die. *nec inficias eo lectum apud veteres,* die quarto. *sed inuenitur de transacto non de futuro positum. nam Cn. Mattius homo impense doctus in mimiambis pro eo dicit quod nudiusquartus nos dicimus, in his versibus;*

Nuper die quarto vt recordor, & certe
Aquarium vrceum vnicum domi fregit.

hoc igitur intererit vt, die quarto, *quidem de præterito dicamus,* die quarte *autem de futuro. Verum ne de* die crastini *nihil retulisse videamur: suppetit Cælianum illud ex libro historiarum secundo:* Si vis mihi equitatum dare & ipse cum cetero exercitu me sequi: diequinti Romæ in Capitolium curabo tibi cœnam coctam. *Hic Symmachus, Cælius tuus, inquit, & historiam & verbum ex Originibus M. Catonis accepit; apud quem ita scriptum est:* Igitur dictatorem Karthaginiensium magister equitum monuit; Mitte mecum Romam equitatum, diequinti in Capitolio cœna cocta erit. *Et Prætextatus: Æstimo nonnihil ad demonstrandam consuetudinem veterum etiam prætoris verba conferre; quibus more maiorum ferias concipere solet, quæ appellantur Compitalia. ea verba hæc sunt:* DIE. NONI. POPOLO. ROMANO. QVIRITIBVS. COMPITALIA. ERVNT. QVANDO. CONCEPTA. FOVERINT. N.

CAP. V.

De exauctoratis obsoletisque verbis: tum recte ac Latine dici, *mille verborum est.*

TVM *Auienus adspiciens Seruium, Curius, inquit, & Fabricius & Coruncanius antiquißimi viri, vel etiam his antiquiores Horatij illi trigemini plane ac dilucide cum suis fabulati sunt: neque Auruncorum aut Sicanorum aut Pelasgorum, qui primi coluisse in Italia dicuntur, sed aetatis suae verbis vtebantur. tu autem proinde quasi cum matre Euandri loquare, vis nobis verba multis iam saeculis oblitterata reuocare: ad quorum congeriem praestantes quoque viros, quorum memoriam continuus legendi vsus instruit, incitasti. sed antiquitatem vobis placere iactatis; quod honesta & sobria & modesta sit. viuamus ergo moribus praeteritis, praesentibus verbis loquamur. ego enim id, quod a* C. *Caesare excellentis ingenij ac prouidentiae viro in primo Analogiae libro scriptum est, habeo semper in memoria atque in pectore, vt tamquam scopulum sic fugiam infrequens atque insolens verbum. mille denique verborum talium est: quae, cum in ore priscae auctoritatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti aetate repudiataque sunt. horum copiam proferre nunc possem, ni tempus noctis iam propinquantis necessariae discessionis nos admoneret. Bona verba, quaeso, Praetextatus morali, vt assolet, grauitate subiecit: nec insolenter parentis artium antiquitatis reuerentiam verberemus. cuius amorem tu quoque dum dissimulas magis prodis. cum enim dicis,* mille verborum est; *quid aliud sermo tuus nisi ipsam redolet vetustatem? nam licet M. Cicero in oratione, quam pro Milone concepit, ita scriptum reliquerit:* Ante fundum Clodij, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mil-

cile mille hominum versabatur valentium. *non*, versabantur; *quod in libris minus accurate scriptis reperiri solet. & in sexta in Antonium*; Qui vmquam in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? *licet Varro quoque eiusdem sæculi homo in septimodecimo Humanarum dixerit*; Plus mille & centum annorum est: *tamen fiduciam sic componendi non nisi ex antecedentium auctoritate sumpserunt. nam Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit*: Ibi occiditur mille hominum. *& Lucilius in tertio Satyrarum*;

Ad portam mille, a porta est sex inde Salernum. *alibi vero etiam declinationem huius nominis exsecutus est. nam in libro quintodecimo ita dicit:*

Hunc milli passum qui vicerit atque duobus
Campanus sonipes; subcursor nullus sequetur
Maiore spatio ac diuersus videbitur ire.

idem in libro nono:

Tu milli nummûm potes vno quærere centum.

milli passum, *dixit, pro*, mille passibus, *&*, milli nummûm, *pro*, mille nummis, *aperteque ostendit*, mille, *& vocabulum esse & singulari numero dici & casum etiam capere ablatiuum, eiusque pluratiuum esse* milia. mille *enim non ex eo ponitur, quod Græce chilia dicuntur, sed quod chilias. & sicut vna chilias & duæ chiliades, ita vnum mille & duo milia veteres certa atque directa ratione dicebant. Et heus tu? his ne tam doctis viris, quorum M. Cicero & Varro imitatores se gloriantur, adimere vis in verborum comitijs ius suffragandi: & tamquam sexagenarios maiores de pōte deiicies? plura de hoc differemus ni vos inuitos ab inuito discedere hora cogeret. Sed vultis ne diem sequentem, quem plerique omnes abaco & latrunculis conterunt, nos istis sobriis fabulis a primo lucis in cœnæ tempus, ipsam quoque cœnam non ebrutam poculis non lasciuientem*

uientem ferculis sed quæstionibus doctis pudicam & mutuas ex lecto relationibus exigamus? sic enim feriæ præ omni negotio fetas commodi senserimus, non animum, vt dicitur, remittentes (nam remittere, inquit Musonius, animum quasi amittere est) sed demulcentes eum paululum atque laxantes iucundis honestisque sermonum illectationibus? quod si ita decernitis: dis Penatibus meis huc conueniendo gratissimum feceritis. Tum Symmachus: Nullus, qui quidem se dignum hoc conuentu meminerit, sodalitatem hanc vel ipsum conuentus regem repudiabit. sed, ne quid ad perfectionem cœtus desideretur, inuitandos ad eundem congressum conuictumque censeo Flauianum, (qui quantum sit, mirandum, viro venusto patre præstantior non minus ornatu morum grauitateque vitæ quam copia profundæ eruditionis asseruit) simulque Postumianum qui forum defensionum dignatione nobilitat, & Eustathium, qui tantus in omni philosophiæ genere est, vt solus nobis repræsentet ingenia trium philosophorum de quibus nostra antiquitas gloriata est. illos dico; quos Athenienses quondam ad senatum legauerunt impetratum vti multam remitteret, quam ciuitati eorum fecerat propter Oropi vastationem. ea multa fuerat talentum fere quingentum. erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: quos ferunt seorsum quemque ostentandi gratia per celeberrima vrbis loca magno conuentu hominum dissertauisse, fuit, vt relatum est, facundia Carneades violenta & rapida, scita & tereti Critolaus, modesta Diogenes & sobria. sed in senatum introducti interprete vsi sunt Cælio senatore. at hic noster cum sectas omnes assecutus sed probabiliorem secutus sit; omniaque hæc inter Græcos genera dicendi solus impleat: inter nos tamen ita sui locuples interpres est, vt nescias qua lingua facilius vel ornatius expleat operam disserendi. Probauere omnes

Q. Aurelij

Q. Aurelij iudicium quo edecumatos elegit sodales: atque his ita constitutis primum a Prætextato simul deinde a se discedentes domum quisque suam regressi sunt.

Cap. VI.

De origine ac vsu *prætextæ*; & quomodo hæc in vsum transierit nominis; inibique de aliorum quorundam nominum propriorum origine.

Postero die ad ædes Vettij matutini omnes, inter quos pridie conuenerat, affuerunt. quibus Prætextatus in bibliothecam receptis, in qua eos opperiebatur, Præclarum, inquit, diem mihi fore video, cum & vos adestis & affuturos se illi quos ad conuentus nostri societatem rogari placuit spoponderunt. soli Postumiano antiquior visa est instruendarum cura defensionum; in cuius abnuentis locum Eusebium Graia & doctrina & facundia rhetorem subrogaui: insinuatumque omnibus vt ab exorto die se nobis indulgerent, quandoquidem nullis hodie officiis publicis occupari fas esset. togatus certe vel trabeatus paludatusque seu prætextatus hac die videtur nullus. tum Auienus (vt ei interpellandi mos erat) Cum sacrum mihi, ait, ac reipublicæ nomen, Prætextate, tuum inter vocabula diuersi habitus referς: admoneor non ludicræ, vt æstimo quæstionis. cum enim vestitus togæ vel trabeæ seu paludamenti nullum de se proprij nominis vsum fecerit, quæro abs te cur hoc de sole prætextæ habitu vsurpauerit vetustas, aut huic nomini quæ origo contigerit? Inter hæc Auieni dicta Flauianus & Eustathius, par insigne amicitiæ, ac minimo post Eusebius ingressi alacriorem fecere cœtum; acceptaque ac reddita salutatione consederunt percunctantes quidnam offenderint sermocinationis. Tum Vettius, Peropportune, inquit, affuistis mihi assertorem quærenti. mouet enim mihi Auienus nostri ne-

nostri nominis quæstionem; & ita originem eius flagitat, tamquam fides ab eo generis exigatur. nam, cum nullus sit qui appelletur suo nomine vel togatus vel trabeatus vel paludatus, cur Prætextatus nomen habeatur postulat in medium proferri. sed & cum posti inscriptum sit Delphici templi, & vnius e numero septem sapientum eadem sit ista sententia, γνῶθι σεαυτόν; *quid in me scire æstimandus sim si nomen ignoro, cuius mihi nunc & origo & causa dicenda est? Tullus Hostilius Hosti filius rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis sellam curulem lictoresque & togam pictam atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus vt Romæ haberentur instituit. sed prætextam illo sæculo puerilis non vsurpabat ætas. erat enim, vt cetera quæ enumeraui, honoris habitus. sed postea Tarquinius Demarati exsulis Corinthij filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, rex tertius ab Hostilio quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum, quo bello filium suum annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudauit & bulla aurea prætextaque donauit, insigniens puerum vltra annos fortem præmiis virilitatis & honoris. nam sicut prætexta magistratuum; ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis quæ crederent aduersus inuidiam valentissima. hinc deductus mos vt prætexta & bulla in vsum puerorum nobilium vsurparentur; ad omen & vota concilianda virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. alij putant eundem Priscum, cum is statum ciuium sollertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse; instituisseque vt patricij bulla aurea cum toga cui purpura prætexitur vterentur, duntaxat illi quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris autem vt prætexta tantum vterentur indultum; sed vsque*

ad eos

ad eos quorum parentes equo stipendia iusta meruissent. Libertinis vero nullo iure uti prætextis licebat; ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo, sed postea libertinorum quoque filiis prætexta concessa est ex causa tali: quam M. Lælius augur refert, qui bello Punico secundo duumuiros dicit ex senatusconsulto, propter multa prodigia, libros Sibyllinos adisse; & inspectis his nunciasse in Capitolio supplicandum lectisterniumque ex collata stipe faciendum, ita vt libertinæ quoque quæ longa veste vterentur in eam rem pecuniam subministrarent. acta igitur obsecratio est pueris ingenuis itemque libertinis sed & virginibus patrimis matrimisque pronunciantibus carmen. ex quo concessum vt libertinorum quoque filÿ, qui ex iusta duntaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent. Verrius Flaccus ait, cum populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum id accidere quod dÿ despicerentur, anxiam vrbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum; euenisseque vt Circensium die puer de cœnaculo pompam superne despiceret, & patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset: qui cum rem gestam senatui nuntiasset; placuisse velari loca qua pompa veheretur: atque ita peste sedata puerum, qui ambiguitatem sortis absoluerat, togæ prætextæ vsum munus impetrauisse. Vetustatis peritißimi referunt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Hersiliam, dum adhæret filiæ, simul raptam: quam cum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum eius confugerat, virtute conspicuo vxorem dedisset, natum ex ea puerum antequam alia vlla Sabinarum partum ederet; eumque, quod primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium a matre vocitatum, & eundem a Romulo bulla aurea ac prætexta insignibus honoratum. is enim cum raptas ad consolandum vocasset, spopondisse fertur se eius infanti,

infanti, quæ prima sibi ciuem Romanum esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent; quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent: togamque prætextam his additam; vt ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur. Diximus vnde prætexta. adiecimus & causas quibus æstimatur concessa pueritiæ. nunc idem habitus quo argumento transierit in vsum nominis paucis explicandum est. Mos antea senatoribus fuit in curiam cum prætextatis filiis introire. cum in senatu res maior quapiam consultabatur; eaque in posterum diem prolata esset: placuit vt hanc rem, super qua tractauissent, ne quis enuntiaret priusquam decreta esset. mater Papirij pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percunctatur filium, quidnam in senatu egissent patres. puer respondit tacendum esse, neque id dici licere. mulier fit audiendi cupidior. secretum rei & silentium pueri animum eius ad inquirendum euerberat. quærit igitur compressius violentiusque. tum puer vrgente matre lepidi atque festiui mendacij consilium capit. actum in senatu dixit vtrum videretur vtilius magisque e republica esse, vnune vt duas vxores haberet an vt vna apud duos nupta esset. hoc illa vbi audiuit, animo compauescit; domo trepidans egreditur; ad ceteras matrenas affert: postridieque ad senatum copiosa matrumfamilias caterua confluunt: lacrimantes atque obsecrantes orant vna potius vt duobus nupta fieret quam vt vni duæ. senatores ingredientes curiam quæ illa mulierum intemperies & quid sibi postulatio isthæc vellet mirabantur; & vt non paruæ rei prodigium illam verecundi sexus impudicam insaniam pauescebant. Puer Papirius publicum metum demit. nam in medium curiæ progressus quid ipsi mater audire institisset, quid matri ipse simulasset, sicut fuerat, enarrat. senatus fidem atque ingenium pueri exoscula-

exosculatur; consultumque facit vti posthac pueri cum patribus in curiam non introeant præter illum vnum Papirium: eique puero postea cognomentum honoris gratia decreto; inditum, Prætextatus; *ob tacendi loquendique in prætexta ætate prudentiam. hoc cognomentum postea familiæ nostræ in nomen hæsit. non aliter dicti Scipiones: nisi quod Cornelius, qui cognominem patrem luminibus carentem pro baculo regebat, Scipio cognominatus, nomen ex cognomine posteris dedit. sic Messala tuus, Auiene, dictus a cognomento Valerij Maximi; qui postquam Messanam vrbem Siciliæ nobilissimam cepit Messala cognominatus est. Nec mirum si ex cognominibus nata sunt nomina: cum contra & cognomina ex propriis sint tracta nominibus; vt ab Æmilio, Æmilianus, a Seruio Seruilianus. Hic subiecit Eusebius: Messala & Scipio, alter de pietate de virtute alter, vt refers, cognomina repperer unt. sed Scropha & Asina, quæ viris non mediocribus cognomenta sunt, volo dicas vnde contigerint; cum contumeliæ quam honori propiora videantur. Tum ille: Nec honor nec iniuria sed casus fecit hæc nomina. nam Asinæ cognomentum Corneliis datum est; quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo, seu filia data marito, cum sponsores ab eo sollemniter poscerentur, asinam cum pecuniæ onere produxit in forum quasi pro sponsoribus præsens pignus. Tremellius vero Scropha cognominatus est euentu tali. is Tremellius cum familia atque liberis in villa erat. serui eius, cum de vicino scropha erraret, surreptam conficiunt. vicinus aduocatis custodibus omnia circumuenit, ne qua efferri possit; isque ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius, qui ex villico rem comperisset, scrophæ cadauer sub centonibus collocat, super quos vxor cubabat. quæstionem vicino permittit. cum ventum est ad cubiculum: verba iurationis concipit nullam esse in villa sua scropham, nisi istam, inquit, quæ*

quit, quæ

quit, quæ in centionibus iacet; lectulum monstrat. ea facetissima iuratio Tremellio Scrophæ cognomentum dedit.

Cap. VII.

De Saturnaliorum origine ac vetustate; vbi & alia quædam obiter perstringuntur.

DVM ista narrantur: *vnus a famulitio, cui prouincia erat admittere volentes dominum conuenire, Euangelum adesse nuntiat cum Dysario; qui tunc Romæ præstare videbatur ceteris medendi artem professis. corrugato indicauere vultu plerique de considentibus Euangeli internuntium ocio suo inamœnum minusque placido conuentui congruentem. erat enim amarulenta dicacitate, & linguæ proteruiæ, mendacij procax, ac securus offensarum, quas sine delectu cari vel non amici in se passim verbis odia serentibus prouocabat. Sed Prætextatus, vt erat in omnes æque placidus ac mitis, vt admitterentur missis obuiis imperauit. quos Horus ingredientes commodum consecutus comitabatur, vir corpore atque animo iuxta validus: qui post innumeras inter pugiles palmas ad philosophiæ studia migrauit; sectamque Antisthenis & Cratetis atque ipsius Diogenis secutus inter Cynicos non incelebris habebatur. Sed Euangelus, postquam tantum cœtum assurgentem sibi ingressus offendit, Casus ne, inquit, hos omnes ad te, Prætextate, contraxit? an altius quiddam cui remotis arbitris opus sit cogitaturi ex disposito conuenistis? quod si ita est, vt æstimo; abibo potius quam me vestris miscebo secretis; a quibus me amouebit voluntas, licet fortuna fecisset irruere. Tum Vettius, quamuis ad omnem patientiam constanter animi tranquillitate firmus, non nihil tamen consultatione tam proterua motus, Si aut me, inquit, Euangele, aut hæc innocentiæ lumina cogitasses: nullum inter nos tale secretum*

M *opinarere,*

opinarere, quod non vel tibi vel etiam vulgo fieri dilucidum posset. quia neque ego sum immemor, nec horum quemquam inscium credo sancti illius praecepti philosophiæ; sic loquendum esse cum hominibus tamquam di audiant, sic loquendum cum dis tamquam homines audiant. cuius secunda pars sancit, ne quid a dis petamus quod velle nos indecorum sit hominibus confiteri. nos vero, vt & honorem sacris feriis haberemus, & vitaremus tamen torporem feriandi atque otium in negotium verteremus, conuenimus diem totum doctis fabulis velut ex symbola conferendis daturi. nam, si per sacra sollemnia riuos deducere nulla Relligio prohibet. *si salubri fluuio mersare oues fas & iura permittunt: cur non religionis honor putetur dicare sacris diebus sacrum studium litterarum? sed, quia vos quoque deorum aliquis nobis additos voluit, facite, si volentibus vobis erit, diem communibus & fabulis & epulis exigamus: quibus vt omnes hodie qui præsentes sunt acquiescant impetratum teneo. tunc ille: Superuenire fabulis non euocatos haud equidem turpe existimatur: verum sponte irruere in conuiuium aliis præparatum nec ab Homero sine nota vel in fratre memoratum est. & vide ne nimium arroganter tres tibi velis Menelaos contigisse, cum illi tanto regi vnus euenerit. Tum omnes Prætextatum iuuantes orare blandeque ad commune inuitare consortium: Euangelum quidem sæpius & maxime, sed nonnumquam & cum eo pariter ingressos. Inter hæc Euangelus petitu omnium temperatus, M. Varronis, inquit, librum vobis arbitror non ignotum ex satyris Menippeis, qui inscribitur:* NESCIS QVID VESPER VEHAT. *in quo conuiuarum numerum hac lege definit, vt neque minor quam Gratiarum sit neque quam Musarum numerosior, hic video, excepto, rege conuiuij, tot vos esse quot Musæ sunt. quid ergo perfecto numero quæritis adijciendos? & Vettius, Hoc, inquit, nobis præ-*

nobis præsentia vestra præstabit, vt & Musas impleamus & Gratias: quas ad festum deorum omnium principis æquum est conuenire. Cum igitur consedissent: Horus Auienum intuens, quem familiarius frequentare solitus erat, In huius, inquit, Saturni cultu, quem deorum principem dicitis, ritus vester ab Ægyptiorum religiosissima gente dissentit. nam illi neque Saturnum nec ipsum Serapim receperant in arcana templorum, vsque ad Alexandri Macedonis occasum. post quem tyrannide Ptolemæorum pressi hos quoque deos in cultum recipere Alexandrinorum more, apud quos præcipue colebantur, coacti sunt. ita tamen imperio paruerunt, vt non omnino religionis suæ obseruata confunderent. nam quia numquam fas fuit Ægyptijs pecudibus aut sanguine, sed precibus & ture solo placare deos; his autem duobus aduenis hostiæ erant ex more mactandæ: fana eorum extra pomœrium locauerunt; vt & illi sacrificij sollemnis sibi cruore colerentur, nec tamen vrbana templa morte pecudum pollúerentur. nullum itaque Ægypti oppidum intra muros suos aut Saturni aut Serapis fanum recepit. horum alterum vix ægreq. a vobis admissum audio: Saturnum vero vel maximo inter ceteros honore celebratis. si ergo nihil est quod me hoc scire prohibeat volo in medium proferatur. Hic Auienus in Prætextatum exspectationem consulentis remittens, Licet omnes, ait, qui assunt pari doctrina polleant; sacrorum tamen Vettius vnice conscius potest tibi & originem cultus qui huic deo penditur & causam festi sollemnis aperire. Quod cum Prætextatus in alios refundere tentasset: omnes ab eo impetrauerunt vt ipse dissereret. tunc ille silentio facto ita exorsus est. Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est; non quæ ad arcanam diuinitatis naturam refertur, sed quæ aut fabulosis admixta disseritur aut a physicis in vulgus aperitur. nam occultas & manantes ex meri veri fon-

te rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur. sed si quis illas assequitur; continere intra conscientiam tectas iubetur. Vnde quæ sciri fas est Horus noster licebit mecum recognoscat. Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Ianus obtinuit. qui, vt Higinus Protarchum Trallianum secutus tradit, cum Camese æque indigena terram hanc ita participata potentia possidebant; vt regio Camesene, oppidum Ianiculum vocitaretur. Post ad Ianum solum regnum redactum est; qui creditur geminam faciem prætulisse, vt quæ ante quæque post tergum essent intueretur. quod proculdubio ad prudentiam regis sollertiamque referendum est, qui & præterita nosset & futura prospiceret, sicut Anteuorta & Postuorta diuinitatis scilicet aptissimæ comites apud Romanos coluntur. Hic igitur Ianus, cum Saturnum classe peruectum excepisset hospitio & ab eo edoctus peritiam ruris ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate munerauit. cum primus quoque æra signaret; seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt, quoniam ille naui fuerat aduectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero nauis exprimeretur; quo Saturni memoriam in posteros propagaret. ita fuisse signatum hodieque intelligitur in alea lusu; cum pueri denarios in sublime iactantes, capita aut nauia, *lusu teste vetustatis exclamant. Hos vna concordesque regnasse vicinaque oppida communi opera condidisse, præter Maronem qui refert,*

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen: *etiam illud in promptu est, quod posteri quoque duos eis continuos menses dicarunt; vt December sacrum Saturni, Ianuarius alterius vocabulum possideret. Cum inter hæc subito Saturnus non comparuisset: excogitauit Ianus honorum eius augmenta. ac primum terram omnem ditioni suæ parentem Saturniam nominauit: aram deinde cum sacris*

tamquam

tamquam deo condidit, quæ Saturnalia nominauit. tot sæculis Saturnalia præcedunt Romanæ vrbis ætatem. obseruari igitur eum iußit maiestate religionis quasi vitæ melioris auctorem. simulacrum eius indicio est; cui falcem insigne meßis adiecit. Huic deo insertiones surculorum pomorumque educationes & omnium cuiuscemodi fertilium tribuunt disciplinas. Cyrenenses etiam, cum rem diuinam ei faciunt, ficis recentibus coronantur placentasque mutuo mißitant, mellis & fructuum repertorem Saturnum æstimantes. Hunc Romani etiam Stercutum vocant; quod primus stercore fecunditatem agris comparauerit. Regni eius tempora felicißima feruntur cum propter rerum copiam, tum etiam quod nondum quisquam seruitio vel libertate discriminabatur. quæ res intelligi potest, quod Saturnalibus tota seruis licentia permittitur. alia Saturnaliorum causa sic traditur. Qui erant ab Hercule in Italia relicti, vt quidam ferunt, irato quod incustoditum fuisset armentum, vt non nulli æstimant, consulto eos relinquente vt aram suam atque ædem ab incursionibus tueretur. hi ergo, cum a latronibus infestarentur, occupato edito colle Saturnios se nominauerũt, quo ante nomine etiam idem collis vocabatur. & quia se huius dei senserunt nomine ac religione tutos; instituisse Saturnalia feruntur, vt agrestes vicinorum animos ad maiorem sacri reuerentiam ipsa indicti festi obseruatio vocaret. Nec illam causam, quæ Saturnalibus aßignatur, ignoro: quod Pelasgi, sicut Varro memorat, cum sedibus suis pulsi diuersas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam, & incerti quibus hærerent locis eiusmodi accepere responsum:

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν
Ηδ᾽ Ἀβοριγενέων Κοτύλην οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
Αἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

 accepta

acceptaque sorte, cum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutuliensi enatam insulam deprehenderunt. amplissimus enim cespes siue ille continens limus seu paludis fuit, coacta compage, virgultis & arboribus in siluæ licentiam comptus iactantibus per amnem fluctibus vagabatur; vt fides ex hoc etiam Delo facta sit, quæ celsa montibus vasta campis tamen per maria ambulabat. hoc igitur miraculo deprehenso has sibi sedes prædictas esse didicerunt: vastatisque Siciliensibus incolis occupauere regionem, decima præda secundum responsum Apollini consecrata, erectisque Diti sacello & Saturno ara: cuius festum Saturnalia nominarunt. cumque diu humanis capitibus Ditem & virorum victimis Saturnum placare se crederent propter oraculum in quo erat;

Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα:

Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem suasisse illorum posteris vt faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti non hominum capita sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata; & aras Saturnias non mactando viros sed accensis luminibus excolentes: quia non solum virum sed & lumina φῶτα significat. inde mos per Saturnalia missitandis cereis cœpit. alij cereos non ob aliud mitti putant, quam quod hoc principe ab incomi & tenebrosa vita quasi ad lucem & bonarum artium scientiam editi sumus. Illud quoque in litteris inuenio; quod, cum multi occasione Saturnaliorum per auaritiam a clientibus ambitiose munera exigerent, idque onus tenuiores grauaret: Publicius tribunus plebi tulit, non nisi ditioribus cerei missitarentur. Hic Albinus Cæcina subiecit: Qualem nunc permutationem sacrificij, Prætextate, memorasti, inuenio postea compitalibus celebratam; cum ludi per vrbem in compitis agitabantur restituti scilicet a Tarquinio Superbo Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis: quo præceptum

est vt pro capitibus, capitibus supplicaretur. idque aliquandiu obseruatum, vt pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri Larum. quod sacrificij genus Iunius Brutus consul Tarquinio pulso aliter constituit celebrandum. nam capitibus allij & papaueris supplicari iussit, vt responso Apollinis satisfieret de nomine capitum; remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis: factumq. est vt effigies Maniæ suspensa pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent: ludosque ipsos ex viis compitorum in quibus agitabantur Compitalia appellitauerunt. sed perge cetera. tum Prætextatus: Bene & opportune similis emendatio sacrificiorum relata est. sed ex his caussis quæ de origine huius festi relatæ sunt apparet Saturnalia vetustiora esse vrbe Romana: adeo, vt ante Romam in Græcia hoc sollemne cœpisse L. Accius in annalibus suis referat his versibus:

Maxima pars Graium Saturno & maxime Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis;
Eumque diem celebrant: per agros vrbesque fere omnes
Exercent epulis læti: famulosque procurant
Quisque suos: nostrique itidem, & mos traditus illinc
Iste, vt cum dominis famuli epulentur ibidem.

CAP. IIX.

De templo Saturni deque his quæ in huius æde aut imagine visuntur, & quomodo intelligenda sint ea quæ de hoc deo fabulose dici consueuerunt.

NVNC *de ipso dei templo pauca referenda sunt. Tullum Hostilium, cum bis de Albanis, de Sabinis tertio*

triumphasset, inueni fanum Saturno ex voto consecrauisse; & Saturnalia tunc primum Romæ instituta; quamuis Varro libro sexto, qui est de sacris ædibus, scribat ædem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquinium regem; Titum vero Larcium dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere senatum decrevisse vt ædes Saturni fieret: eique rei L. Furium tribunum militum præfuisse. Habet aram & ante senaculum. illic Græco ritu capite aperto res diuina fit: quia primo a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatam putant. Ædem vero Saturni ærarium Romani esse voluerunt, quod tempore quo incoluit Italiam fertur nullum in eius finibus furtum esse commissum: aut quia sub illo nihil erat cuiusquam priuatum;

Nec signare solum aut partiri limite campum
Fas erat. in medium quærebant.

ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis vniuersa communia. Illud non omiserim, Tritonas cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositos: quoniam ab eius commemoratione ad nostram ætatem historia clara & quasi vocalis est; ante vero muta & obscura & incognita. quod testantur caudæ Tritonum humi mersæ & abscondita. Cur autem Saturnus ipse in compedibus visatur Verrius Flaccus causam se ignorare dicit. verum mihi Apollodori lectio sic suggerit: Saturnum Apollodorus alligari ait per annum laneo vinculo, & solui ad diem sibi festum, id est, mense hoc decembri: atque inde prouerbium ductum; deos laneos pedes habere. significari vero decimo mense semen in vtero animatum in vitam grandescere: quod donec erumpat in lucem mollibus naturæ vinculis detinetur. Est porro idem κρόνος καὶ χρόνος. *Saturnum enim inquantum mythici fictionibus distrahunt, intantum physici ad quandam verisimilitudinem reuocant. hunc aiunt*

abscidisse

abscidisse Cæli patris pudenda: quibus in mare deiectis Venerem procreatam; quæ a spuma vnde coaluit Afrodite nomen accepit. ex quo intelligi volunt cum chaos esset tempora non fuisse. siquidem tempus est certa dimensio quæ ex cæli conuersione colligitur; tempus cœpit inde. ab ipso natus putatur κρόνος, qui, vt diximus, χρόνος est. cumque semina rerum omnium post cælum gignendarum de cælo fluerent, & elementa vniuersa quæ mundo plenitudinem facerent ex illis seminibus funderentur: vbi mundus omnibus suis partibus membrisque perfectus est; certo iam tempore finis factus est procedendi de cælo semina ad elementorum conceptionem. quippe quæ iam plena fuerant procreata. animalium vero æternam propagationem ad Venerem generandi facultas ex humore translata est: vt per coitum maris feminæque cuncta deinceps gignerentur. Propter abscisionis pudendorum fabulam etiam nostri eum Saturnum vocitarunt, παρὰ τὴν σάθην. quæ membrum virile declarat, veluti Sathimnum. vnde etiam Satyros veluti Sathimnos, quod sint in libidinem proni, appellatos opinantur. falcem ei quidem putant attributam, quod tempus omnia metat, exsecet & incidat. hunc aiunt filios suos solitum deuorare, eosdemque rursus euomere. per quod similiter significatur eum tempus esse; a quo vicibus cuncta gignantur absumanturque, & ex eo denuo renascantur. eundemque a filio pulsum quid aliud est, quam tempora senescentia ab his quæ post sunt nata depelli? Vinctum autem: quod certa lege naturæ connexa sint tempora; vel quod omnes fruges quibusdam vinculis nodisque alternentur. nam & falcem volunt fabulæ in Siciliam decidisse; quod sit terra ista vel maxime fertilis.

CAP. IX.

Quis deus Ianus, deque variis eius dei nominibus & potestate.

Et quia Ianum cum Saturno regnasse memorauimus, de Saturno autem quid mythici quid physici æstiment iam relatum est: de Iano quoque quid ab vtrisque iactetur in medium proferemus. Mythici referunt regnante Iano omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas: idcircoque ei diuinos honores esse decretos, & ob merita introitus & exitus ædium eidem consecratos. Xenon quoque primo Italicon tradit Ianum in Italia primum diis templa fecisse & ritus instituisse sacrorum; ideo eum in sacrificiis præfationem meruisse perpetuam. quidam ideo eum dici bifrontem putant; quod & præterita sciuerit, & futura prouiderit. Sed physici eum magnis consecrant argumentis diuinitatis. nam sunt qui Ianum eundem esse atque Apollinem & Dianam dicant, & in hoc vno vtrumque exprimi numen affirment. Etenim, sicut Nigidius quoque refert, apud Græcos Apollo colitur qui Θυραῖος vocatur: eiusque aras ante fores suas celebrant ipsum exitus & introitus demonstrantes potentem. idem Apollo apud illos & Ἀγυιεὺς nuncupatur; quasi viis præpositus vrbanis. illi enim vias, quæ intra pomœria sunt, ἀγυιὰς appellant. Dianæ vero vt Triuiæ viarum omnium iisdem tribuunt potestatem. sed apud nos Ianum omnibus præesse ianuis nomen ostendit, quod simile Θυραίῳ. nam & cum claui ac virga figuratur: quasi omnium & portarum custos & rector viarum. pronuntiauit Nigidius Apollinem Ianum esse, Dianamque Ianam; apposita, d, littera, quæ sæpe, i, litteræ causa decoris apponitur; vt, reditur, redhibetur, redintegratur, *& similia. Ianum quidam solem demonstrari volunt; & ideo geminum,*

num, quasi vtriusque ianuæ cælestis potentem; qui exoriens aperiat diem occidens claudat: inuocarique primum, cum alicui deo res diuina celebratur; vt per eum pateat ad illum cui immolatur accessus: quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat. inde & simulacrum eius plerunque fingitur manu dextera trecentorum & sinistra sexaginta & quinque numerum retinens; ad demonstrandam anni dimensionem, quæ præcipua est solis potestas. alij mundum, id est, cælum esse voluerunt; Ianumque ab eundo dictum, quod mundus semper eat dum in orbem voluitur, & ex se initium faciens in se refertur. vnde & Cornificius Etymorum libro tertio, Cicero, inquit, non Ianum sed Eanum nominat ab eundo. *hinc & Phœnices in sacris imaginem eius exprimentes draconem finxerunt in orbem redactum, caudamque suam deuorantem; vt appareat mundum & ex seipso ali & in se reuolui. ideo & apud nos in quatuor partes spectat; vt demonstrat simulacrum eius Faleris aduectum. Gauius Bassus, in eo libro quem de dis composuit, Ianum bifrontem fingi ait quasi superum atque inferum ianitorem; eumdem quadriformem quasi vniuersa climata maiestate complexum. Saliorum quoque antiquissimis carminibus deorum deus canitur. Marcus etiam Messalla Cn. Domitij in consulatu collega idemque per annos quinquaginta & quinque augur de Iano ita incipit:* Qui cuncta fingit eademque regit, aquæ terræque vim ac naturam grauem atque pronam in profundum dilabentem, ignis atq. animæ leuem immensum in sublime fugientem copulauit circumdato cælo: quæ vis cæli maxima duas vis dispares colligauit. *In sacris quoque inuocamus Ianum geminum, Ianum Patrem, Ianum Iunonium, Ianum Consiuium, Ianum Quirinum, Ianum Patulcium & Clusiuium. Cur geminum inuocemus supra iam diximus. Patrem, quasi deorum deum; Iunonium,*

nium, quasi non solum mensis Ianuarij sed omnium mensium ingressus tenentem. in ditione autem Iunonis sunt omnes kalendæ. vnde & Varro libro quinto rerum diuinarum scribit Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas. Consiuium, a conserendo, id est, a propagine generis humani, quæ Iano auctore conseritur; Quirinum, quasi bellorum potentem ab hasta quam Sabini curim vocant; Patulcium & Clusiuium, quia bello caulæ eius patent, pace clauduntur. huius autem rei hæc causa narratur. Cum bello Sabino, quod virginum raptarum gratia commissum est, Romani portam quæ sub radicibus collis Viminalis erat, quæ postea ex euentu Ianualis vocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes ruebant: postquam est clausa; mox sponte patefacta est: cumque iterum ac tertio idem contigisset; armati plurimi pro limine quia claudere nequibant custodes steterunt, cumque ex alia parte acerrimo prœlio certaretur: subito fama pertulit fusos a Tatio nostros. Quam ob causam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. cumque Sabini per portam patentem irrupturi essent; fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium vndis scatentibus erupisse; multasque perduellium cateruas aut exustas feruenti aut deuoratas rapida voragine deperiisse. ea re placitum, vt belli tempore velut ad vrbis auxilium profecto deo fores reserarentur. hæc de Iano.

CAP. X.

Quo die Saturnalia celebrari consueverint, & quod primo vno tantum, deinde pluribus diebus sunt celebrata.

SED, *vt ad Saturnalia reuertamur, bellum Saturnalibus sumere nefas habitum. pœnas a nocente iisdem diebus exigere piaculare est. Apud maiores nostros Saturnalia die vno finiebantur; qui erat ad quartumdecimum Kalendas*

lendas Ianuarias. sed, postquam C. *Cæsar huic mensi duos addidit dies, sextodecimo cœpta celebrari. eaue factum est vt, cum vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnullique a* C. *Cæsare inserto die & alij vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur. licet & apud veteres opinio fuerit septem diebus peragi Saturnalia; si opinio vocanda est quæ idoneis firmatur auctoribus. Nouius enim probatissimus Atellanarum scriptor ait,*

Olim exspectata veniunt septem Saturnalia.

Mummius quoque, qui post Nouium & Pomponium diu iacentem artem Atellaniam suscitauit, Nostri, *inquit,* maiores velut bene multa instituere; hoc optime; A frigore fecere summo dies septem Saturnalia. *Sed Mallius ait eos qui se, vt supra diximus, Saturni nomine & religione defenderant per triduum festos instituisse dies, & Saturnalia vocauisse.* vnde & Augustus, huius rei, *inquit,* opinionem secutus in legibus iudiciariis triduo seruari ferias iussit. *Masurius & alij vno die, id est, quartodecimo Kalendas Ianuarias fuisse Saturnalia crediderunt, quorum sententiam Fenestella confirmat, dicens Æmiliam virginem quintodecimo Kalendarum Ianuariarum esse damnatam. Quo die, si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. deinde adiecit:* Sequebantur eum diem Saturnalia. *mox ait,* Postero autem die, qui fuit tertiusdecimus Kalendarum Ianuariarum, Liciniam virginem vt causam diceret iussam. *ex quo ostendit tertiodecimo Kalend. profestum esse. duodecimo vero feriæ sunt diuæ Angeroniæ, cui pontifices in sacello Volupiæ sacrum faciunt, quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum solicitudines propiciata depellat. Masurius adiicit simulacrum huius deæ ore obligato atque signato in ara Volupiæ propterea collocatum; quod qui suos dolores anxietatesque dissimulant perueniant patientia bene-*

tiæ beneficio ad maximam voluptatem. Iulius Modestus ideo sacrificari huic deæ dicit; quod populus Romanus morbo, qui angina dicitur, præmisso voto sit liberatus. Vndecimo autem Kalendas feriæ sunt Laribus consecratæ; quibus ædem bello Antiochi Æmilius Regillus prætor in campo Martio curandam vouit. Decimo Kalendas feriæ sunt Iouis, quæ appellantur Larentinalia; de quibus, quia fabulari libet, hæ fere opiniones sunt. Ferunt enim regnante Anco æditum Herculis per ferias otiantem deum tesseris prouocasse ipso vtriusque manum tuente; adiecta conditione vt victus cœna scortoque multaretur. victore itaque Hercule illum Accam Larentiam per id tempus nobilissimum scortum intra ædem inclusisse cum cœna; eamque postero die distulisse rumorem quod post concubitum dei accepisset munus; nec commodum primæ occasionis, cum se domum reciperet, offerendæ aspernaretur. euenisse itaque vt egressa templo mox a Carucio capto eius pulchritudine compellaretur, cuius voluntatem secuta assumptaque nuptiis, post obitum viri omnium bonorum eius facta compos, cum decederet populum Romanum nuncupauit heredem. & ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo vrbis sepulta est: ac sollemne sacrificium eidem constitutum, quo diis manibus eius per flaminem sacrificaretur, Iouique feriæ consecratæ, quia æstimauerunt antiqui animas a Ioue dari & rursus post mortem eidem reddi. Cato ait Larentiam meretricio quæstu locupletatam post excessum suum populo Romano agros Turacem, Semurium, Lutirium & Solinium reliquisse; & ideo sepulchri magnificentia & annuæ parentationis honore dignatam. Macer historiarum libro primo Faustuli coniugem Accam Larentiam Romuli & Remi nutricem fuisse confirmat. Hanc regnante Romulo Carucio cuidam Tusco diuiti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo quem educasset reliquit: & ab eo parentalia diem-

talia diemque festum causa pietatis statutum. ex his ergo omnibus colligi potest & vno die Saturnalia fuisse. & non nisi quartodecimo Kalendarum Ianuariarum celebrata: quo solo die apud ædem Saturni conuiuio dissoluto Saturnalia clamitabantur; qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cum primum Saturno pariter & Opi fuerit adscriptus. Hanc autem deam Opem Saturni coniugem crediderunt; & ideo hoc mense Saturnalia itemque Opalia celebrari: quod Saturnus eiusque vxor tam frugum quam fructuum repertores esse credantur. itaque omni iam fetu agrorum coacto ab hominibus hos deos coli quasi vitæ cultioris auctores; quos etiam nonnullis cælum ac terram esse persuasum est; Saturnumque a satu dictum, cuius causa de cælo est: & terram Opem; cuius ope humanæ vitæ alimenta quæruntur; vel ab opere, per quod fructus frugesque nascuntur. Huic deæ sedentes vota concipiunt, terramque de industria tangunt; demonstrantes & ipsam matrem esse terram mortalibus appetendam. Philochorus Saturno & Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem dicit, eosque deos pro Ioue terraque coluisse, instituisseque vt patresfamiliarum & frugibus & fructibus iam coactis passim cum seruis vescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant. delectari enim deum honore seruorum contemplatu laboris. hinc est quod ex instituto peregrino huic deo sacrum aperto capite facimus. abunde iam probasse nos æstimo Saturnalia vno tantum die, id est quartodecimo Kalendarum solita celebrari: sed post in triduum propagata primum ex adiectis a Cæsare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit. a sextodecimo igitur cœpta in quartumdecimum desinunt; quo solo fieri ante consueuerant. sed Sigillariorum adiecta celebritas in septem dies discursum publicum & lætitiam religionis extendit.

CAP.

CAP. XI.

Non esse contemnendam sortem seruorum, cum & dij horum curam gerant, & multos ex his fideles, prouidos, fortes, & philosophos quoque fuisse constet: tum sigillariorum origo quæ fuerit.

TVNC *Euangelus, Hoc quidem, inquit, iam ferre non possum, quod Prætextatus noster in ingenij sui pompam & ostentationem loquendi vel paulo ante honori alicuius dei aßignari voluit, quod serui cum dominis vescerentur: quasi vero curent diuina de seruis; aut sapiens quisquam domi sua contumeliam tam fœdæ societatis admittat; vel Sigillaria, quæ lusum reptanti adhuc infantiæ esicillis fictilibus præbent, tentat officio religionis adscribere. & quia princeps religiosorum putatur, nonnulla etiam superstitionis admiscet quasi vero nobis fas non sit Prætextato aliquando non credere. Hic cum omnes exhorruissent: Prætextatus renidens; Superstitiosum me Euangele nec dignum cui credatur æstimes volo, nisi vtriusque tibi rei fidem ratio asserta monstrauerit. &, vt primum de seruis loquamur, iocone an serio putas esse hominum genus quod di immortales nec cura sua nec prouidentia dignentur? an forte seruos in hominum numero esse non pateris? audi igitur quanta indignatio de serui supplicio cælum penetrauerit. anno enim post Romam conditam quadringentesimo quadragesimo quarto Autronius quidam Maximus seruum suum verberatum patibuloque constrictum ante spectaculi commissionem per circum egit. ob quam causam indignatus Iupiter Annio cuidam per quietem imperauit vt senatui nuntiaret non sibi placuisse plenum crudelitatis admissum. quo dissimulante; filium ipsius mors repentina consumpsit: ac, post secundam denunciationem, ob eandem negligentiam, ipse quoque*

quoque in subitam corporis debilitatem solutus est. sic demum ex consilio amicorum lectica delatus senatui retulit: & vix consummato sermone sine mora recuperata bona valetudine curia pedibus egressus est. ex senatus itaque consulto & Mauia lege ad propitiandum Iouem additus est illis Circensibus dies is, qui instauratitius dictus est non a patibulo, vt quidam putant Græco nomine ἀπὸ τοῦ σαυροῦ, sed a redintegratione, vt Varroni placet; qui instaurare ait esse instar nouare. vides quanto de seruo ad deorum summum cura peruenerit. tibi autem vnde in seruos tantum & tam immane fastidium? quasi non ex iisdem tibi & constent & alantur elementis, eundemque spiritum ab eodem principe carpant. vis tu cogitare eos quos ius tuum vocas, isdem seminibus ortos eodem frui cælo, æque viuere æque mori? serui sunt, imo homines. serui sunt, imo conserui. si cogitaueris tantundem in vtrosque licere fortunæ: tam tu illum videre liberum potes, quam ille te seruum. nescis qua ætate Hecuba seruire cœpit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Diogenes, qua Platon ipse? postremo quid ita nomen seruitutis horremus? seruus est quidem, sed necessitate: sed fortasse libero animo seruus est. hoc illi nocebit, si ostenderis quis non sit. alius libidini seruit, alius auaritiæ. alius ambitioni, omnes spei, omnes timori. & certe nulla seruitus turpior quam voluntaria. at nos iugo a fortuna imposito subiacentem tanquam miserum vilemque calcamus: quod vero nos nostris ceruicibus inserimus; non patimur reprehendi. inuenies inter seruos aliquem pecunia fortiorem. inuenies dominum spe lucri oscula alienorum seruorum manibus infigentem. non ergo fortuna homines æstimabo sed moribus. sibi quisque dat mores: conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est qui empturus equum non ipsum inspicit sed stratum eius ac frenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste aut ex conditione, quæ modo ve-

N *stis nobis*

stis nobis circundata est, æstimandum putat. Non est, mi Euangele, quod amicum tantum in foro & in curia quæras. si diligenter attenderis, inuenies & domi. tu modo viue cum seruo clementer. comiter quoque & in sermonem illum & nonnumquam in necessarium admitte consilium. nam & maiores nostri omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes, dominum patremfamilias, seruos familiares appellauerunt. colant ergo te potius serui tui, mihi crede, quam timeant. Dicet aliquis nunc me dominos de fastigio suo deiicere, & quodammodo ad pileum seruos vocare; quos debere dixi magis colere quam timere. hoc qui senserit, obliuiscetur id dominis parum non esse, quod dis satis est. deinde qui colitur etiam amatur. non potest amor cum timore misceri. vnde putas arrogantissimum illud manasse prouerbium, quo iactatur totidem hostes nobis esse quot seruos? Non habemus illos hostes, sed facimus; cum in illos superbissimi, contumeliosissimi, crudelissimi sumus; & ad rabiem nos cogunt peruenire deliciæ, vt; quicquid non ex voluntate respondit, iram furoremque euocet. Domi enim nobis animos induimus tyrannorum; &, non quantum decet sed quantum licet, exercere volumus in seruos. nam, vt cetera crudelitatis genera prætercam, sunt qui, dum se, mensæ copiis & auiditate distendunt, circumstantibus seruis mouere labra nec in hoc quidem vt loquantur licere permittunt. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt. tussis, sternutamentum, singultus magno malo luitur. sic fit vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. at illi, quibus non tantum præsentibus dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant cum domino porrigere ceruicem & periculum imminẽs in caput suum vertere. in conuiuiis loquebantur; sed in tormentis tacebant. Vis exercitas in seruili pectore virtutes recenseamus? pri-

mus? primus tibi Vrbinus occurrat: qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditus, vnus ex seruis anulo eius & veste insignitus in cubiculo, ad quod irruebant qui persequebantur, pro domino iacuit; militibusque ingredientibus ceruicem præbuit, & ictum tamquam Vrbinus excepit. Vrbinus postea restitutus monumentum ei fecit, titulo scriptionis qui tantum meritum loqueretur adiecto. Æsopus libertus Demosthenis conscius adulterij, quod cum Iulia patronus admiserat, tortus diutissime perseuerauit non prodere patronum; donec alijs coarguentibus consiijs Demosthenes ipse fateretur. & ne æstimes ab vno facile celari posse secretum: Labienum ope libertorum latentem vt indicarent liberti nullo tormentorum genere compulsi sunt. Ac ne quis libertos dicat hanc fidem beneficio potius libertatis acceptæ quam ingenio debuisse; accipe serui in dominum benignitatem cum ipse a domino puniretur. Antium enim Restionem proscriptum solumque nocte fugientem, diripientibus bona eius alijs, seruus compeditus inscripta fronte, cum post damnationem domini aliena esset misericordia solutus, fugientem persecutus est: hortatusque ne se timeret scientem contumeliam suam fortunæ imputandam esse non domino: abditumque ministerio suo aluit. cum deinde persequentes adésse sensisset; senem, quem casus obtulit, iugulauit, & in constructam pyram coniecit. qua accensa occurrit eis qui Restionem quærebant, dicens damnatum sibi pœnas luisse, multo acrius a se vexatum quam ipse vexauerat: & fide habita Restio liberatus est. Capionem quoque, qui in Augusti necem fuerat animatus, postquam detecto scelere damnatus est, seruus ad Tiberim in cista detulit; peruectumque Hostiam inde in agrum Laurentem ad villam patris nocturno itinere perduxit. Cumis deinde nauigationis naufragio vna expulsum dominum Neapoli dissimulanter occuluit: exceptusque a centurione nec precis nec mi-

nec minus vt dominum proderet potuit adduci. Asinio etiam Pollione acerbe cogente Patauinos, vt pecuniam & arma conferrent, dominisque ob hoc latentibus, præmio seruis cum libertate proposito qui dominos suos proderent; constat seruorum nullum victum præmio dominum prodidisse. Audi in seruis non fidem tantum sed & fecundum bonæ inuentionis ingenium. Cum premeret obsidio Grumentum: serui relicta domina ad hostes transfugerunt. capto deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt, & extraxerunt dominam vultu pœnam minante ac voce obuiis asserente quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi: raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt. Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem exitum mortis ludibrio præferentem. C. Vettium Pelignum Italicensem comprehensum a cohortibus suis vt Pompeio traderetur seruus eius occidit; ac se, ne domino superstes fieret, interemit. C. Graccum ex Auentino fugientem Euporus seruus, vel, vt quidam tradunt, Philocrates dum aliqua spes salutis erat indiuulsus comes qua potuit ratione tutatus est: super occisum deinde animam scissu proprio vulnere visceribus effudit. Ipsum P. Scipionem Africani patrem, postquam cum Annibale conflixerat, saucium in equum seruus imposuit; & ceteris deserentibus, solus in castra perduxit. Parum fuerit dominis præstitisse viuentibus. Quid? quod in his quoque exigenda vindictæ reperitur animositas? nam Seleuci regis seruus, cum seruiret amico eius a quo dominus fuerat interemptus, cœnantem in vltionem domini confodit. quid? quod duas virtutes, quæ inter nobiles quoque vnice claræ sunt, in vno video fuisse mancipio, imperium regendi peritiam & imperium contemnendi magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in Sicilia condidit, fuit Rhegynorum tyrannus. is cum paruos relinqueret liberos

Micitho

Micitho seruo suo commendasse contentus est. is tutelam sancte gessit; imperiumque tam clementer obtinuit, vt Rhegyni a seruo regi non dedignarentur. perductis deinde in aetatem pueris & bona & imperium tradidit. ipse paruo viatico sumpto profectus est; & Olympiae cum summa tranquillitate consenuit. quid etiam in commune seruilis fortuna profuerit non paucis docetur. Bello Punico, cum deessent qui scriberentur, serui pro dominis pugnaturos se pollicitti in ciuitatem recepti sunt; & Volones, quia sponte hoc voluerunt, appellati. ad Cannas quoque victis Romanis octo milia seruorum empta militauerunt: cumque minoris captiui redimi possent: maluit se respublica seruis in tanta tempestate committere. sed & post calamitatem apud Thrasumenum notae cladis acceptam libertini quoque in sacramentum vocati sunt. bello sociali cohortium duodecim ex libertinis conscriptarum opera memorabilis virtutis apparuit. C. Caesarem, cum milites in amissorum locum substitueret, seruos quoque ab amicis accepisse & eorum forti opera vsum esse comperimus. Caesar Augustus in Germania & Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas voluntarias appellauit. ac ne putes haec in nostra tantum contigisse republica, Borysthenitae oppugnante Zopyrione seruis liberatis dataque ciuitate peregrinis & factis tabulis nouis hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedamonius, cum mille & quingenti soli Lacedamonij qui arma ferre possent superfuissent, ex seruis manumissis bellatorum nouem milia conscripsit. Athenienses quoque consumptis publicis opibus seruis libertatem dederunt. ac ne in solo virili sexu aestimes inter seruos extitisse virtutes; accipe ancillarum factum non minus memorabile; nec quo vtilius reipublicae in vlla nobilitate reperias. Nonis Iuliis diem festum esse ancillarum tam vulgo notum est, vt nec origo nec causa celebritatis ignota sit. Iunoni enim Caprotinae die illo libera pa-

 bera pa-

bera pariter ancillæque sacrificant sub arbore caprifico, in memoriam benignæ virtutis quæ in ancillarum animo pro conseruatione publicæ dignitatis apparuit. nam post vrbem captam cum sedatus esset Gallicus motus; respublica vero esset ad tenue deducta: finitimi oportunitatem inuadendi Romani nominis aucupati præfecerunt sibi Postumum Liuium Fidenatium dictatorem. qui mandatis ad senatum missis postulauit, vt, si vellent reliquias suæ ciuitatis manere, matres familiæ sibi & virgines dederentur. cumque patres essent in ancipiti deliberatione suspensi: ancilla nomine Tutela seu Philotis pollicita est se cum ceteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram: habituque matrum familias & virginum sumpto hostibus cum prosequentium lacrimis ad fidem doloris ingestæ sunt. quæ cum a Liuio in castris distributæ fuissent; viros plurimo vino prouocauerunt diem festum apud se esse simulantes. quibus soporatis; ex arbore caprifico quæ castris erat proxima signum Romanis dederunt. qui cum repentina incursione superassent: memor beneficij senatus omnes ancillas manu iussit emitti; dotemque iis ex publico fecit, & ornatum quo tunc erant vsæ gestare concessit; diemque ipsum Nonas Caprotinas nuncupauit; ab illa caprifico ex qua signum victoriæ ceperunt: sacrificiumque statuit annua sollemnitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Sed nec ad philosophandum ineptum vel impar seruile ingenium fuit. Phædon ex cohorte Socratica Socratique & Platoni perfamiliaris adeo, vt Plato eius nomini librum illum diuinum de immortalitate animæ dicaret, seruus fuit forma atque ingenio liberali. hunc Cebes Socraticus hortante Socrate emisse dicitur, habuisseque in philosophiæ disciplinis. atque is postea philosophus illustris emersit: sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur. alij quoque non pauci serui fuerunt; qui post phi-

post philosophi clari exstiterunt. ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros M. Varro in satyris æmulatus est; quas alij cynicas ipse appellat Menippeas. sed & Philostrati Peripatetici seruus Pompolus & Senonis Stoici seruus qui Perseus vocatus est, & Epicuri cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebres illa ætate vixerunt: Diogenes etiam cynicus, licet ex libertate in seruitutem venum ierat. quem cum emere vellet Xeniades Corinthius, & quid artificij nouisset percuntatus esset: noui, inquit Diogenes, hominibus liberis imperare. tunc Xeniades responsum eius demiratus emisit manu; filiosque suos ei tradens; Accipe, inquit, liberos meos quibus imperes. De Epicteto autem philosopho nobili, quod is quoque seruus fuit, recentior est memoria quam vt possit inter oblitterata nesciri. cuius etiam de se scripti duo versus feruntur: ex quibus illud latenter intelligas, non omnimodo dis exosos esse, qui in hac vita cum ærumnarum varietate luctantur; sed esse arcanas causas, ad quas paucorum potuit peruenire curiositas.

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σώματι πηρὸς,
Καὶ πενίην Ἶρος καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Habes, vt opinor, assertum non esse fastidio despiciendum seruile nomen; cum & Iouem tetigerit cura de seruo, & multos ex his fideles, prouidos, fortes philosophos etiam exstitisse constiterit. Nunc de sigillaribus, ne ridenda me potius æstimes quam sancta dixisse. paucis recensendum est. Epicadus refert Herculem occiso Geryone, cum victor per Italiam armenta duxisset, ponte, qui nunc sublicius dicitur, ad tempus instructo hominum simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, in fluuium demisisse: vt aqua secunda in mare deuecta pro corporibus defunctorum veluti patriis sedibus redderentur, & inde vsum talia simulacra fingēdi inter sacra mansisse. Sed mihi huius rei illa origo verior æstimatur, quam paulo ante memini re-

mini retulisse. Pelasgos, postquam felicior interpretatio capita non viuentium sed fictilia, & φωτὸς aestimationem non solum hominem sed etiam lumen significare docuisset, cœpisse Saturno cereos potius accendere, & in sacellum Ditis ara Saturni coharens oscilla quadam pro suis capitibus ferre: ex illo traditum vt cerei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur ac venalia pararentur; qua homines pro se atque suis piaculūm pro Dite Saturno facerent. ideo Saturnalibus talium commerciorum cœpta celebritas septem occupat dies; quos tamen feriatos facit esse non festos omnes. nam medio, id est, tertiodecimo Kalendas festum probauimus: & aliis hoc assertionibus ab his probatum est, qui rationem anni mensium dierumque & ordinationem a C. Cæsare digestam plenius retulerunt.

CAP. XII.

Quomodo annum ordinauerit Romulus.

CVM QVE *hic facere vellet finem loquendi subiecit; Aurelius Symmachus; Pergin, Prætextate, eloquio tam dulci de anno quoque edissertare antequam experiaris molestiam consulentis; si quis forte de præsentibus ignorat quo ordine vel apud priscos fuerit vel certioribus postea regulis innouatus sit? ad quod discendum ipse mihi videris audientum animos incitasse de diebus mensi additis differendo. tum ille eodem ductu orandi reliqua contexit. Anni certus modus apud solos semper Ægyptios fuit. aliarum gentium dispari numero pari errore mutabant. &, vt contentus sim referendo paucarum morem regionum, Arcades annum suum tribus mensibus explicabant, Acarnanes sex; Græci reliqui trecentis quinquaginta quatuor diebus annum proprium computabant. Non igitur mirum in hac varietate Romanos quoque olim auctore Romulo annum*

suum decem habuisse mensibus ordinatum, qui annus incipiebat a Martio & conficiebatur diebus trecentis quatuor: vt sex quidem menses, id est, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December tricenum essent dierum; quatuor vero, Martius, Maius, Quintilis, October, tricenis & singulis expedirentur: qui hodieque septimanas habent Nonas, ceteri quintanas. Septimanas autem habentibus ab idibus reuertebantur Kalendæ ad diem septimumdecimum. verum habentibus quintanas ad octauumdecimum remeabat initium Kalendarum. Hæc fuit Romuli ordinatio; qui primum anni mensem genitori suo Marti dicauit. quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est, & deinceps pro numero nominabantur. Huius etiam prima die ignem nouum Vestæ aræ accendebant: vt incipiente anno cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. eodem quoque ingrediente mense tam in regia curiisque atque Flaminum domibus laureæ veteres nouis laureis mutabantur. eodem quoque mense & publice & priuatim ad Annam Perennam sacrificatum itur; vt annare perennareque commode licet. Hoc mense mercedes exsoluebant magistris, quas completus annus deberi fecit: comitia auspicabantur; vectigalia locabant: & seruis cœnas apponebant matronæ, vt domini Saturnalibus. illæ, vt principio anni ad promptum obsequium honore seruos inuitarent; hi, quia gratiam perfecti operis exsoluerent. Secundum mensem nominauit Aprilem vt quidam putant cum adspiratione, quasi Aphrilem; a spuma quam Græci afron vocant vnde orta Venus creditur. & hanc Romuli fuisse afferunt rationem; vt primum quidem mensem a patre suo Marte, secundum ab Æneæ matre Venere nominaret: & hi potissimum anni principia seruarent, a quibus esset Romani nominis origo; cum hodieque in sacris Martem patrem, Venerem genitricem vocemus. alii putant

Romulum vel altiore prudentia vel certi numinis prouidentia ita primos ordinasse menses, vt, cum praecedens Marti esset dicatus deo plerumque hominum necatori, vt Homerus natura conscius ait,

Ἄρες Ἄρες βροτολοιγὲ μιαιφόνε τειχεσιπλῆτα,

secundus Veneri dicaretur, quae vim eius quasi benefica leniret. nam & in duodecim Zodiaci signis, quorum certa certorum numinum domicilia creduntur, cum primum signum aries Marti assignatus sit: sequens mox Venerem, id est, taurus accepit. & rursus e regione scorpius ita diuisus est, vt deo esset vtrique communis. nec aestimatur ratione caelesti carere ipsa diuisio. siquidem aculeo velut potentissimo telo pars armata posterior domicilium Martis est. priorem vero partem, cui ζυγὸς apud Graecos nomen est nos libram vocamus, Venus accepit; quae velut iugo concordi iungit matrimonia amicitiasque componit. Sed Cincius in eo libro, quem de Fastis reliquit, ait imperite quosdam opinari Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse; cum nullus dies festus nullumque sacrificium insigne Veneri per hunc mensem a maioribus institutum sit: sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris vlla, vt ceterorum caelestium, laus celebretur. Cincio etiam Varro consentit, affirmans nomen Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos vel Latinum vel Graecum fuisse; & ideo non potuisse mensem a Venere nominari: sed, cum fere ante aequinoctium vernum triste sit caelum & nubibus obductum, sed & mare nauigantibus clausum, terrae etiam ipsae aut aqua aut pruina aut niuibus contegantur, eaque omnia verno, id est, hoc mense, aperiantur; arbores quoque nec minus cetera quae continet terra aperire se in germen incipiant: ab his omnibus mensem Aprilem dici merito credendum est quasi aperilem, sicut apud Athenienses ἀνθεστηριὼν idem mensis vocatur, ab eo quod hoc tempore cuncta florescant. Non tamen

negat.

negat Verrius Flaccus hoc die postea constitutum, vt matronæ Veneri sacrum facerent, cuius rei causam, quia huic loco non conuenit, prætereundum est. Maium Romulus tertium posuit, de cuius nomine inter auctores lata dissensio est. nam Fuluius Nobilior in Fastis, quos in æde Herculis Musarum posuit, Romulum dicit postquam populum in maiores iunioresque diuisit, vt altera pars consilio altera armis rempublicam tueretur, in honorem vtriusque partis hunc Maium sequentem Iunium vocasse. sunt qui hunc mensem ad nostros fastos a Tusculanis transisse commemorent, apud quos nunc quoque vocatur deus Maius, qui est Iupiter, a magnitudine scilicet ac maiestate dictus. Cincius mensem nominatum putat a Maia, quam Vulcani dicit vxorem; argumentoque vtitur quod flamen Vulcanalis Kalendis Maiis huic deæ rem diuinam facit. sed Piso vxorem Vulcani Maiestam non Maiam dicit vocari. contendunt alij Maiam Mercurij matrem mensi nomen dedisse; hinc maxime probantes, quod hoc mense mercatores omnes Maiæ pariter Mercurioque sacrificant. Affirmant quidam, quibus Cornelius Labeo consentit, hanc Maiam cui mense Maio res diuina celebratur terram esse, hoc adeptam nomen a magnitudine; sicut & mater magna in sacris vocatur: assertionemque æstimationis suæ etiam hinc colligunt, quod sus prægnans ei mactatur, quæ hostia propria est terræ: & Mercurium ideo illi in sacris adiungi dicunt; quia vox nascenti homini terræ contactu datur. scimus autem Mercurium vocis & sermonis potentem. Auctor est Cornelius Labeo huic Maiæ ædem Kalendis Maiis dedicatam sub nomine Bonæ deæ: & eandem esse Bonam deam & terram ex ipso ritu occultiore sacrorum doceri posse confirmat: hanc eandem Bonam deam Faunamque & Opem & Fatuam pontificum libris indigitari. Bonam; quod omnium nobis ad victum bonorum causa est. Faunam; quod omni vsui animantium

mantium fauet. Opem; quod ipsius auxilio vita constet. Fatuam a fando; quod, vt supra diximus, infantes partu editi non prius vocem ēdunt, quam attigerint terram. Sunt qui dicant hanc deam potentiam habere Iunonis; ideoque sceptrum regale in sinistra manu ei additum. eamdem aliĭ Proserpinam credunt, porcaque ei rem diuinam fieri: quia segetem quam Ceres mortalibus tribuit porca depasta est. aliĭ χθονίαν ἑκάτην: Bœoti Semelam credunt, necnon eandem Fauni filiam dicunt; obstitisseque voluntati patris in amorem suum lapsi, vt & virga myrtea ab eo verberaretur cum desiderio patris nec vino ab eodem pressa cessisset: transfigurasse se tamen in serpentem pater creditur, & coisse cum filia. horum omnium hæc proferuntur indicia: quod virgam myrteam in templo haberi nefas sit; quod super caput eius extendatur vitis, qua maxime eam pater decipere tentauit, quod vinum in templum eius non suo nomine soleat inferri, sed vas in quo vinum inditum est mellarium nominetur, & vinum lac nuncupetur; serpentesq. in templo eius nec terrentes nec timentes appareant. Quidam Medeam putant; quod in ædem eius omne genus herbarum sit, ex quibus antistites dant plerumque medicinas: & quod templum eius virum introire non liceat, propter iniuriam quam ab ingrato viro Iasone perpessa est. Hæc apud Græcos ὁ θεὸς γυναικεία dicitur; quam Varro Fauni filiam esse tradit adeo pudicam, vt extra γυναικωνῖτιν numquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum nec virum vmquam viderit nec a viro visa sit: propter quod nec vir templum eius ingreditur. Vnde & mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse; quia Herculi, cum boues Geryonis per agros Italiæ duceret sitienti respondit mulier aquam se non posse præstare, quod feminarum deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris gustare fas esset. propter quod Hercules facturus sacrum detestatus est præsentiam fe-

tiam fe-

tiam feminarum, & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit ne mulierem interesse permitterent. ecce occasio nominis, quo Maiam eandem esse & Terram & Bonam deam diximus, coëgit nos de Bona dea quacumque competentius protulisse. Iunius Maium sequitur aut ex parte populi, vt supra diximus, nominatus, aut, vt Cingius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Praenestinosque hac appellatione in fastos relatus sit: adeo vt, sicut Nisus in commentariis fastorum dicit, apud maiores quoque nostros hac appellatio mensis diu manserit: sed post detritis quibusdam litteris ex Iunonio Iunius dictus sit. nam & aedes Iunoni Monetae Kalend. *Iuniis dedicata est. Nonnulli putauerunt Iunium mensem a Iunio Bruto, qui primus Romae consul factus est, nominatum: quod hoc mense, id est, Kalendis Iuniis, pulso Tarquinio sacrum Carnae deae in Caelio monte voti reus fecerit. Hanc deam vitalibus humanis praeesse credunt. ab ea denique petitur vt iecinora & corda, quaeque sunt intrinsecus viscera, salua conseruet. & quia cordis beneficio cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status extitit, hanc deam quae vitalibus praeest templo sacrauit. cui pulte fabacia & larido sacrificatur; quod his maxime rebus vires corporis roborentur. nam & Calendae Iuniae fabariae vulgo vocantur: quia hoc mense adultae fabae diuinis rebus adhibentur. Sequitur Iulius, qui cum, secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis a numero vocaretur; nihilominus tamen etiam post praepositos a Numa Ianuarium ac Februarium, retinuit nomen; cum non videretur iam quintus esse, sed septimus. sed postea in honorem Iulij Caesaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio M. filio consule, Iulius appellatus est; quod hoc mense ad quartum Idus Quintiles Iulius procreatus sit. Augustus deinde est, qui Sextilis ante vocatus est.*

tus est, donec honori Augusti daretur ex senatusconsulto. cuius verba subieci:

CVM. IMPERATOR. CAESAR. AVGVSTVS. MENSE. SEXTILI. ET. PRIMVM. CONSVLATVM. INIERIT. ET. TRIVMPHOS. TRES. IN. VRBEM. INTVLERIT. ET. EX. IANICVLO. LEGIONES. DEDVCTAE. SECVTAEQVE. SINT. EIVS. AVSPICIA. AC. FIDEM. SED. ET. AEGYPTVS. HOC. MENSE. IN. POTESTATEM. POPVLI. ROMANI. REDACTA. SIT. FINISQVE. HOC. MENSE. BELLIS. CIVILIBVS. IMPOSITVS. SIT. ATQVE. OB. HAS. CAVSAS. HIC. MENSIS. HVIC. IMPERIO. FELICISSIMVS. SIT. AC. FVERIT. PLACERE. SENATVI. VT. HIC. MENSIS. AVGVSTVS. APPELLETVR. *item plebiscitum factum ob eandem rem, Sexto Pacubio tribuno plebem rogante. Mensis September principalem sui retinet appellationem; quem Germanici appellatione, Octobrem vero suo nomine Domitianus inuaserat. sed vbi infaustum vocabulum ex omni aere vel saxo placuit eradi; menses quoque vsurpatione tyrannicæ appellationis exuti sunt. cautio postea principum ceterorum diri ominis infausta vitantium mensibus a Septembri vsque ad Decembrem prisca nomina reseruauit. Hac fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui, sicut supra iam diximus, annum decem mensium, dierum vero quatuor & trecentorum habendum esse instituit; mensesque ita dispofuit, vt quatuor ex his tricenos singulos, sex vero tricenos haberent dies. Sed cum is numerus neque solis cursui neque lunæ rationibus conueniret: nonnumquam vsu veniebat vt frigus anni æstiuis mensibus & contra calor hiemalibus proueniret. quod vbi contigisset: tantum dierum sine vllo*

ne vllo mensis nomine patiebantur absumi; quantum ad id anni tempus adduceret, quo cali habitus instanti mensi aptus inueniretur.

CAP. XIII.

De ordinatione anni per Numam: & quæ causa fuerit intercalandi: quoque tempore primum intercalatum sit.

SED secutus Numa, quantum sub cælo rudi & sæculo adhuc impolito solo ingenio magistro comprehendere potuit vel quia Græcorum obseruatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit; vt in trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim lunæ cursus confici credidit, annus extenderetur: atque his quinquaginta a se additis adiecit alios sex retractos illis sex mensibus, qui triginta habebant dies, id est, de singulis singulos; factosque quinquaginta & sex dies in duos nouos menses pari ratione diuisit ac de duobus priorem Ianuarium nuncupauit, primumque anni esse voluit, tamquam bicipitis dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem, futurique principia. secundum dicauit Februo deo qui lustrationum potens creditur. lustrari autem eo mense ciuitatem necesse erat; quo statuit vt iusta dis Manibus soluerentur. Numæ ordinationem finitimi mox secuti totidem diebus totidemque mensibus, vt Pompilio placuit, annum suum computare cœperunt. sed hoc solo discrepabant; quod menses vndetricenum tricenumque numero alternauerunt. Paulo post Numa in honorem imparis numeri, secretum hoc & ante Pythagoram parturiente natura, vnum adiecit diem quem Ianuario dedit; vt tam in anno quam in mensibus singulis præter vnum Februarium impar numerus seruaretur. nam quia duodecim menses, si singuli aut pari aut impari numero putarentur, consummationem parem facerent: vnus pari numero institutus vniuersam putationem impa-

imparem fecit. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December, vndetricenis censebantur diebus, & quintanas nonas habebant: ac post idus in omnibus ad septimum decimum kalendas computabatur. Martius vero, Maius, Quintilis & October, dies tricenos singulos possidebant. nonæ in his septimanæ erant. similiterque post Idus, decem & septem dies in singulis vsque ad sequentes Kalendas putabantur. sed solus Februarius viginti & octo retinuit dies: quasi inferis & deminutio & par numerus conueniret. Cum ergo Romani ex hac distributione Pompilij ad lunæ cursum, sicut Græci, annum proprium computarent; necessario & interkalarem mensem instituerunt more Græcorum. nam & Græci, cum animaduerterent temere se trecentis quinquaginta quatuor diebus ordinasse annum (quoniam appareret de solis cursu, qui trecentis sexaginta quinque diebus & quadrante zodiacum conficit, deesse anno suo vndecim dies & quadrantem) interkalares stata ratione commenti sunt: ita vt octauo quoque anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenum dierum composuerunt, interkalarent. id Græci fecerunt, quoniam erat operosum atque difficile omnibus annis vndecim dies & quadrantem interkalare. itaque maluerunt hunc numerum octies multiplicare, & nonaginta dies, qui nascuntur si quadrans cum diebus vndecim octies componatur, inserere in tres menses, vt diximus distribuendos. hos dies ὑπερβαίνοντας, menses vero ἐμβολίμους appellitabant. Hunc ergo ordinem Romanis quoque imitari placuit. sed frustra, quippe fugit eos vnum diem, sicut supra admonuimus, additum esse ad Græcum numerum, in honorem imparis numeri. ea re per octennium conuenire numerus atque ordo non poterat. sed nondum hoc errore comperto, per octo annos nonaginta quasi superfundendos Græcorum exemplo computabant dies; alternisque annis binos & vicenos, alternis

ternis ternos & vicenos interkalares expensabant interkalationibus quatuor. sed octauo quoque anno interkalantes octo affluebant dies ex singulis; quibus vertentis anni numerum apud Romanos supra Græcum abundasse iam diximus. hoc quoque errore iam cognito, hæc species emendationis inducta est. Tertio quoque octennio ita interkalandos dispensabant dies, vt non nonaginta sed sexaginta sex interkalarent, compensatis viginti & quatuor diebus pro illis qui per totidem annos supra Græcorum numerum creuerant. Omni autem interkalationi mensis Februarius deputatus est: quoniam is vltimus anni erat. quod etiam ipsum de Græcorum imitatione faciebant. nam & illi vltimo anni sui mensi superfluos interserebant dies, vt refert Glaucippus qui de sacris Atheniensium scribit. verum vna re a Græcis differebant. nam illi confecto vltimo mense, Romani non confecto Februario sed post vicesimum & tertium diem eius interkalabant. Terminalibus scilicet iam peractis: deinde reliquos Februarij mensis dies, qui erant quinque, post interkalationem subiungebant: credo vetere religionis suæ more vt Februarium omnimodo Martius consequeretur. Sed cum sæpe eueniret vt nundinæ modo in anni principem diem modo in nonas caderent (vtrumque autem perniciosum reipublicæ putabatur) remedium quo hoc auerteretur excogitatum est. quod aperiemus; si prius ostenderimus cur nundinæ vel primis Kalendis vel nonis omnibus cauebantur. nam, quotiens incipiente anno dies cœpit qui addictus est nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit: maximeque Lepidiano tumultu opinio ista firmata est. Nonis autem conuentus vniuersæ multitudinis vitandus æstimabatur; quoniam populus Romanus exactis etiam regibus diem hunc nonarum maxime celebrabant, quem natalem Seruij Tullij existimabant. quia, cum incertum esset quo mense Seruius Tullius natus fuisset, nonis tamen natum esse

tum esse constaret, omnes nonas celebri notitia frequentabant. veritos ergo qui diebus praeerant ne quid nundinis collecta vniuersitas ob regis desiderium nouaret cauisse vt nonae a nundinis segregarentur. vnde dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio qui fastis praeerant, vti cum vellent interkalaretur: dummodo eum in medio Terminaliorum vel mensis interkalaris ita locarent, vt a suspecto die celebritatem auerterent nundinarum. atque hoc est quod quidam veterum retulerunt non solum mensem apud Romanos verumetiam diem interkalarem fuisse. Quando autem primo interkalatum sit varie refertur, & Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo assignat. Antias libro secundo Numam Pompilium sacrorum causa id inuenisse contendit. Iunius Seruium Tullium regem primum interkalasse commemorat; a quo & nundinas institutas Varroni placet. Tuditanus refert libro tertio magistratuum Decemuiros, qui decem tabulis duas addiderunt, de interkalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores. Fuluius autem id egisse Manium consulem dicit ab vrbe condita anno quingentesimo sexagesimo secundo, inito mox bello Ætolico. sed hunc arguit Varro scribendo antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario & Furio consulibus, cui mentio interkalaris adscribitur. Hæc de interkalandi principio satis relata sint.

CAP. XIIII.

Quem in modum primum Iulius, deinde Augustus Cæsares annum correxerint.

VERVM *fuit tempus cum propter superstitionem interkalatio omnis omissa est. nonnumquam vero per gratiam sacerdotum, qui publicanis proferri vel imminui con-*

nui consulto anni dies volebant, modo auctio modo retractio dierum proueniebat: & sub specie obseruationis emergebat maior confusionis occasio. sed postea C. *Cæsar omnem hanc inconstantiam temporum vagam adhuc & incertam in ordinem stata definitionis coegit, adnitente sibi M. Flauio scriba; qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem retulit, vt & ordo eorum inueniri facillime posset, & inuento certus status perseueraret. Ergo* C. *Cæsar exordium nouæ ordinationis initurus dies omnes, qui adhuc confusionem poterant facere, consumpsit: eaque re factum est vt annus confusionis vltimus in quadringentos quadraginta tres dies tenderetur. post hæc imitatus Ægyptios solos diuinarum rerum omnium conscios ad numerum solis, qui diebus singulis tricenis sexaginta quinque & quadrante cursum conficit, annum dirigere contendit. nam, sicut lunaris annus mensis est, quia luna paulo minus quam mensem in zodiaci circumitione consumit, ita solis annus hoc dierum numero colligendus est quem peragit dum ad id signum se denuo vertit ex quo digressus est. vnde annus vertens vocatur & habetur magnus; cum lunæ annus breuis putetur. horum Vergilius vtrumque complexus est:*

Interea magnum sol circumuoluitur annum. *hinc Ateius Capito annum a circuitu temporis putat dictum: quia veteres*, an, *pro*, circum, *ponere consuerunt, vt Cato in* Originibus, An terminum. *id est*, circum terminum; *&*, ambire, *dicitur, pro*, circumire. *Iulius ergo Cæsar decem dies obseruationi veteri superadiecit; vt annum trecenti sexagintaquinque dies, quibus sol zodiacum lustrat efficerent: &, ne quadrans deesset, statuit vt quarto quoque anno sacerdotes, qui curabant mensibus ac diebus, vnum interkalarent diem; eo scilicet mense ac loco quo etiam apud veteres interkalabatur, id est, ante quinque vltimos Februarij mensis dies; idque bissextum censuit nominan-*

minandum. dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit: in Ianuarium & Sextilem & Decembrem binos dies inseruit; in Aprilem autem Iunium, Septembrem, Nouembrem, singulos. sed neque mensi Februario addidit diem ne deum inferum religio immutaretur: & Martio, Maio, Quintili, Octobri seruauit pristinum statum; quod satis pleno erant numero, id est, dierum singulorum tricenorumque. ideo & septimanas habent nonas, sicut Numa constituit: quia nihil in his Iulius mutauit. sed Ianuarius, Sextilis, December, quibus Caesar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Caesarem coeperint, quintanas tamen habent nonas; & ab idibus illis sequentes Kalendae in vndeuicesimum reuertuntur: quia Caesar quos addidit dies neque ante nonas neque ante idus inserere voluit; ne nonarum aut iduum religionem, quae stato erant die, nouella comperendinatione corrumperet. sed nec post Idus mox voluit inserere; ne feriarum quarumque violaretur indictio. sed peractis cuiusque mensis feriis locum diebus aduenis fecit. & Ianuario quidem, quos dicimus, quartum & tertium Kalendas Februarias dedit; Aprili sextum Kalendas Maias; Iunio tertium Kalendas Iulias, Augusto quartum & tertium Kalendas Septembreis; Septembri tertium Kalendas Octobris; Nouembri tertium Kalendas Decembres; Decembri vero quartum & tertium Kalendas Ianuarias. ita factum est, vt cum omnes hi menses quibus dies addidit ante hãc ordinationem habuissent mensis sequentis Kalendas ad septimumdecimum reuertentes, postea ex augmento additorum dierum hi, qui duos acceperunt, ad nonumdecimum, qui vero vnum, ad octauumdecimum haberent reditum Kalendarum. Feriarum tamen cuiusque mensis ordo seruatus est. nam si cui fere tertius ab idibus dies festus aut feriatus fuit, & tunc ad sextumdecimum dicebatur: etiam post augmentum dierum eadem re-

dem religio seruata est, vt tertio ab idibus die celebraretur; licet ab incremento non iam ad sextumdecimum Kalendas, sed ad septimumdecimum si vnus, ad octauumdecimum si duo additi sunt, diceretur. nam ideo nouos dies circa finem cuiusque mensis inseruit, vbi finem omnium quæ in mense erant reperit feriarum, adiectosque a se dies fastos notauit; vt maiorem daret actionibus libertatem: & non solum nullum nefastum sed nec comitialem quemquam de adiectis diebus instituit; ne ambitionem magistratuum augeret adiectio. sic annum ciuilem Cæsar *habitis ad lunam dimensionibus constitutum edicto palam posito publicauit.* Et *error hucusque stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem nouum ex ipsa emendatione fecissent. nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto antequam quintus inciperet, interkalare: illi quarto non peracto sed incipiente interkalabant. hic error sex & triginta annis permansit: quibus annis interkalati sunt dies duodecim, cum debuerint interkalari nouem. sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine interkalari die transigi iussit: vt illi tres dies, qui per annos triginta & sex vitio sacerdotalis festinationis excreuerant, sequentibus annis duodecim nullo die interkalato deuorarentur. post hoc, vnum diem secundum ordinationem Cæsaris quinto quoque incipiente anno interkalari iussit; & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiam incisione mandauit.*

CAP. XV.

De Calendis, Idibus, ac Nonis.

TVNC Horus, *Dies quidem hic, inquit, interkalaris antequam quintus annus incipiat inferendus cum Ægypti matris artium ratione consentit. sed nihil in illo-*

rum mensibus explicandû videtur operosum; quos tricenum dierum omnes habent; eoque explicitis duodecim mensibus, id est, trecentis sexaginta diebus exactis, tunc inter Augustum atque Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto interkalarem, qui ex quadrantibus constit. at hic non a primo in vltimum mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit; sed post Kalendas dirigitur in nonas: vnde ad quasdam idus deflecti audio. Post rursus, ni fallor, imo vt nunc quoque retulisti, in sequentes kalendas. quæ omnia quid sibi velint scire equidem vellem. nam illud nec consequi posse me spero, vt vocabula comprehendam quæ singulis apud vos diebus adduntur; dum alios fastos variisque alios nominibus nuncupatis. nundinas quoque vestras nescire me fateor: de quibus obseruatio tam diligens tam cauta narratur. Hæc nec mihi erubescendum est ignorare peregrino: a te vero, Prætextate, discere nec ciuem puderet. Tunc Prætextatus Non solum, inquit, tibi, Hore, cum sis Ægypto oriundus, sed ne nobis quidem, quibus origo Romana est, erubescendum puto quærere, quod quæsitu dignum omnes veteres putauerunt. nam de kalendis nonis & idibus deq. feriarum variis obseruationibus innumeros auctores cura quæstionis exercuit: & ideo nos quæ de his ab omnibus dicta sunt in vnum breuiter colligemus. Romulus enim, cum ingenio acri quidem sed agresti, statum proprij ordinaret imperij, initium cuiusque mensis ex illo sumebat die quo nouam lunam contigisset videri. quia vere non continuo euenit vt eodem die semper appareat; sed modo tardius modo celerius ex certis causis videri solet: cōtigit vt cum tardius apparuit præcedenti mensi plures dies, aut cum celerius pauciores darentur. & singulis quibusque mensibus perpetuam numeri legem primus casus addixit. sic factum est vt alij triginta & vnum, alij vndetriginta sortirentur

rentur dies. omnibus tamen mensibus ex die nonarum idus nono die repræsentari placuit: & inter idus ac sequentes kalendas constitutum est sedecim dies esse numerandos. ideo mensis vberior duos illos quibus augebatur dies inter kalendas suas & nonas habebat. hinc aliis quintus a kalendis dies aliis septimus nonas facit. Cæsar tamen vt supra diximus stata sacra custodiens nec in illis mensibus, quibus binos adiecit dies, ordinem voluit mutare nonarum, quia peractis totius mensis feriis dies suos rei diuinæ cautus inseruit. Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flauio scriba inuitis patribus in omnium notitiam proderētur, pontifici minori hæc prouincia delegabatur, vt nouæ lunæ primum obseruaret adspectum, visamque regi sacrificulo nuntiaret. itaque sacrificio a rege & minore pontifice celebrato idem pontifex kalata, id est, vocata in Capitolium plebe iuxta curiam Kalabrā, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies a kalendis ad nonas superessent pronuntiabat: & quintanas quidem dicto quinquies verbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat. verbum autem καλῶ Græcum est, id est, voco. & hunc diem qui ex his diebus qui kalarentur primus esset, placuit kalendas vocari. hinc & ipsi curiæ, ad quam vocabantur, Kalabræ nomen datum est. Ideo autem minor pontifex numerum dierum qui ad nonas superessent kalando prodebat, quod post nouam lunam oportebat nonarum die populares qui in agris essent confluere in vrbem accepturos causas feriarum a rege sacrorum scripturosque quid esset eo mense faciendum. vnde quidam hinc nonas æstimant dictas, quasi nouæ initium obseruationis; vel quod ab eo semper ad idus nouem dies putentur: sicut apud Tuscos nonæ plures habebantur; quod hi nono quoque die regem suum salutabant & de proprijs negocijs consulebant. Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies itis, vocatur, sumptum est. item autem illi interpreta-

terpretabantur Iouis fiduciam. nam cum Iouem accipiamus lucis auctorem, vnde & Lucetium Salij in carmine canunt & Cretenses Δία τὴν ἡμέραν vocant; ipsi quoque Romani Diespitrem appellant vt diei patrem: iure hic dies Iouis fiducia vocatur; cuius lux non finitur cum solis occasu, sed splendorem diei & noctis continuat illustrante luna: quod semper in plenilunio, id est, medio mense, fieri solet. diem igitur, qui vel nocturnis caret tenebris, Iouis fiduciam Tusco nomine vocauerunt: vnde & omnes idus Iouis ferias obseruandas sanxit antiquitas. alij putant idus, quod ea die plena luna videatur, a videndo vidus appellatas, mox litteram, u, detractam: sicut contra, quod Graeci ἰδεῖν dicunt; nos, u, littera addita, videre dicimus. nonnullis placet idus dictas vocabulo Graeco, οἷον ἀπὸ τοῦ εἴδους, quod eo die plenam speciem luna demonstret. sunt qui aestiment idus ab oue iduli dictas, quam hoc nomine vocant Tusci; & omnibus idibus Ioui immolatur a flamine. Nobis illa ratio nominis vero propior aestimatur, vt idus vocemus diem qui diuidit mensem. iduare enim Etrusca lingua diuidere est. inde vidua quasi valde idua, id est, valde diuisa: aut vidua, id est, a viro diuisa. Vt autem idus omnes Ioui ita omnes Kalendas Iunoni tributas & Varronis & pontificalis affirmat auctoritas: quod etiam Laurentes patriis religionibus seruant; qui & cognomen deae ex cerimoniis addiderunt Kalendarem Iunonem vocantes. Sed & omnibus kalendis a mense Martio ad decembrem huic deae kalendarum die supplicant. Romae quoq. kalendis omnibus, praeter quod pontifex minor in curia Kalabra rem diuinam Iunoni facit, etiam regina sacrorum, porcam vel agnam in regia Iunoni immolat: a qua etiam Ianum Iunonium vocatum esse diximus, quod illi deo omnis ingressus, huic deae cuncti kalendarum dies videntur adscripti. cum enim initia mensium maiores nostri ab exortu

luna

luna ſeruauerint; iure Iunoni addixerunt kalendas, lunam ac Iunonem eandem putantes: vel quia luna per aërem meat (vnde & Græci lunam ἄρτεμιν nuncuparunt, id eſt, ἀεροτόμην, quod aëra ſecat) Iuno autem aëris arbitra eſt; merito initia menſium, id eſt, kalendas huic deæ conſecrauerunt. Nec hoc prætermiſerim quod nuptiis copulandis kalendas, nonas & idus religioſas, id eſt, deuitandas cenſuerunt. hi enim dies præter nonas feriati ſunt. feriis autem vim cuiquam fieri piacularе eſt. ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus vis fieri virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum iuris pontificii peritiſſimum dicere ſolitum refert Varro, quia feriis tergere veteres foſſas liceret; nouas facere ius non eſſet: ideo magis viduis quam virginibus idoneas eſſe ferias ad nubendum. Subiiciet aliquis: Cur ergo nonis, ſi feriatus dies non eſt, prohibetur celebritas nuptiarum? Huius quoque rei in aperto cauſa eſt. nam quia primus nuptiarum dies verecundiæ datur, poſtridie autem nuptam in domo viri dominium incipere oportet adipiſci & rem facere diuinam; omnes autem poſtriduani dies ſeu poſt kalendas ſiue poſt nonas idusve ex æquo atri ſunt: ideo & nonas inhabiles nuptiis eſſe dixerunt, ne nupta aut poſtero die libertatem auſpicaretur vxoriam; aut atro immolaret, quo nefas eſt ſacra celebrari.

CAP. XVI.

Quæ diſcrimina diuerſitateſque fuerint dierum apud Romanos.

SED *quia nos ad commemorationem dierum ordo deduxit: de hoc quoque, quod Hori noſtri conſultatio continet, pauca dicenda ſunt. Numa vt in menſes annum ita in dies menſem quemque diſtribuit; dieſque omnes aut feſtos aut profeſtos aut interciſos vocauit. feſti diis dicati ſunt. profeſti hominibus ob adminiſtrandam rem priuatam*

publicamque concessi. intercisi dearum hominumque communes sunt. festis insunt sacrificia, epulæ, ludi, feriæ. profesti, fasti, comitiales, comperendini, stati, prœliales. intercisi in se non in alia diuiduntur. illorum enim dierum quibusdam horis fas est quibusdam fas non est ius dicere. nam, cum hostia cæditur, fari nefas est: inter cæsa & porrecta fari licet: rursus, cum adoletur, non licet. ergo de diuisione festorum & profestorum dierum latius differendum est. Sacra celebritas est vel cum sacrificia dis offeruntur, vel cum dies diuinis epulationibus celebratur, vel cum ludi in honorem aguntur deorum, vel cum feriæ obseruantur. feriarum autem publicarum genera sunt quatuor. aut enim statiuæ sunt, aut conceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. & sunt statiuæ vniuersi populi communes certis & constitutis diebus ac mensibus, & in fastis statis obseruationibus annotata: in quibus præcipue seruantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. conceptiuæ sunt, quæ quotannis a magistratibus vel a sacerdotibus concipiuntur in dies certos vel etiam incertos: vt sunt Latinæ, Sementiuæ, Paganalia, Compitalia. imperatiuæ sunt, quas consules vel prætores pro arbitrio potestatis indicunt. nundinæ sunt paganorum itemque rusticorum; quibus conueniunt negotiis propriis vel mercibus prouisuri. sunt præterea feriæ propriæ familiarum; vt familiæ Claudiæ vel Æmiliæ seu Iuliæ siue Corneliæ: & si quas ferias proprias quæque familia ex vsu domesticæ celebritatis obseruat. sunt singulorum; vt natalium fulgurumque susceptiones, item funerum atque expiationum. apud veteres quoque qui nominasset Salutem, Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutilinam, ferias obseruabat. item Flaminica, quotiens tonitrua audisset, feriata erat, donec placasset deos. affirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indictis conceptisque opus aliquod fieret. præterea regem sacrorum flaminesque non licebat videre feriis opus fieri; &

ideo per præconem denuntiabatur ne quid tale ageretur: & præcepti negligens multabatur. præter multam vero affirmabatur eum qui talibus diebus imprudens aliquid egisset porco piaculum dare debere; prudentem expiare non posse Scæuola pontifex affirmabat. sed Vmbro negat eum pollui qui opus vel ad deos pertinens sacrorumve causa fecisset, vel aliquid ad vrgentem vitæ vtilitatem respiciens actitasset. Scæuola denique consultus quid feriis agi liceret, respondit, quod prætermissum noceret. si bos in specum decidisset eumque paterfamilias adhibitis operis liberasset; non est visus ferias polluisse: nec ille qui trabem tecti fractam fulciendo ab imminenti vindicauit ruina. vnde & Maro omnium disciplinarum peritus sciens lauari ouem aut lanæ purgandæ aut scabiei curandæ gratia, pronunciauit tunc ouem per ferias licere mersari, si hoc remedij causa fieret:

Balantumque gregem fluuio mersare salubri. *adijciendo enim,* salubri, *ostendit auertendi morbi gratia tantummodo non etiam ob lucrum purgandæ lanæ causa fieri concessum. Hæc de festis & qui inde nascuntur, qui etiam nefasti vocantur. Nunc de profestis, & qui ex his procedunt, loquemur, id est, fastis, comitialibus, comperendinis, statis, prœlialibus. Fasti sunt; quibus licet fari prætori tria verba sollemnia: do, dico, addico. his contrarij sunt nefasti. Comitiales sunt, quibus cum populo agi licet. & fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest; comitialibus vtrumque potest. Comperendini; quibus vadimonium licet dicere. Stati; qui iudicij causa cum peregrino instituuntur, vt Plautus in* Curculione: Si status condictus cum hoste intercessit dies. hostem *nunc more vetere significat peregrinum. Prœliales ab iustis non segregauerim. siquidem iusti sunt cõtinui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum russi coloris in arce positum est. prœliales autem*

omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere. nam cum Latiar, hoc est, Latinarum sollemne concipitur, item diebus Saturnaliorum, sed & cum mundus patet, nefas est prœlium sumere: quia nec Latinarum tempore, quo publice quondam induciæ inter populum Romanum Latinosque firmatæ sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni festo qui sine vllo tumultu bellico creditur imperasse, nec patente mundo quod sacrum Diti patri & Proserpinæ dicatum est: meliusque occlusa Plutonis fauce eundum ad prœlium putauerunt. vnde & Varro ita scribit: Mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. propterea non modo prœlium committi verum etiam dilectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauim soluere, vxorem liberum quærendorum causa ducere religiosum est. *Vitabant veteres ad viros vocandos etiam dies qui essent notati rebus aduersis; vitabant etiam ferias. sicut Varro in augurum libris scribit in hac verba;* Viros vocare feriis non oportet: si vocauit piaculum esto. *Sciendum est tamen eligendi ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum: at cum exciperent, nullum obstitisse diem quo minus vel salutem suam vel publicam defenderent dignitatem. quis enim obseruationi locus cum eligendi facultas non superfit? dies autem postridianos ad omnia maiores nostri cauendos putarunt; quos etiam atros, velut infausta appellatione, damnarunt. eosdem tamen nonnulli communes velut ad emendationem nominis vocitauerunt. horum causam Gellius annalium libro quintodecimo & Cassius Hemina historiarum libro secundo referunt. Anno ab vrbe condita trecentesimo sexagesimo tertio a tribunis militum Virginio Mallio Æmilio Postumio collegisque eorum in senatu tractatum, quid esset propter quod totiens intra paucos annos male esset afflicta respublica; & ex præcepto*

cepto patrum L. Aquinium haruſpicem in ſenatum venire iuſſum religionum requirendarum gratia dixiſſe, Q. Sulpicium tribunum militum ad Aliam aduerſum Gallos pugnaturum rem diuinam dimicandi gratia feciſſe poſtridie idus Quintiles: item apud Cremeram multiſque aliis temporibus & locis poſt ſacrificium die poſtero celebratum male ceſſiſſe conflictum: tunc patres iuſſiſſe vt ad collegium pontificum de his religionibus referretur; pontificeſque ſtatuiſſe poſtridie omnes kalendas, nonas, idus atros dies habendos; vt hi dies neque præliales neque puri neque comitiales eſſent. ſed & Fabius Maximus Seruilianus pontifex in libro duodecimo negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Ianum Iouemque præfari neceſſe eſt, quos nominari atro die non oportet. ante diem quoque quartum kalendas vel nonas vel idus tamquam inominalem diem plerique vitant. eius obſeruationis an religio vlla ſit tradita quæri ſolet. ſed nos nihil ſuper ea re ſcriptum inuenimus: niſi quod Q. Claudius annalium quinto cladem illam vaſtiſſimam pugnæ Cannenſis factam refert ante diem quartum nonas Sextiles. ad rem ſane militarem nihil attinere notat Varro vtrum faſtus vel nefaſtus dies ſit; ſed ad ſolas hoc actiones reſpicere priuatas. Quod autem nundinas ferias dixi, poteſt argui: quia Titus de feriis ſcribens nundinarum dies non inter ferias retulit, ſed tantum ſollemnes vocauit: & quod Iulius Modeſtus affirmat Meſſala augure conſulente pontifices an nundinarum Romanarum nonarumque dies feriis tenerentur, reſpondiſſe eos nundinas ſibi ferias non videri: & quod Trebatius in libro primo religionum ait nundinis magiſtratum poſſe manumittere iudiciaque addicere. ſed contra Iulius Cæſar ſextodecimo auſpiciorum libro negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt, cum populo agi: ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. Cornelius etiam Labeo primo faſtorum libro nun-

bro nundinis ferias esse pronuntiat. Causam vero huius varietatis apud Granium Licinianum libro secundo diligens lector inueniet. ait enim nundinas Iouis ferias esse. siquidem flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem soleat immolare, sed lege Hortensia effectum vt fastæ essent: vti rustici qui nundinandi causa in vrbem veniebant lites componerent. nefasto enim die prætori fari non licebat. ergo, qui ferias dicunt, a mendacio vindicantur patrocinio vetustatis: qui contra sentiunt, æstimatu ætatis quæ legem secuta est vera depromunt. Harum originem quidam Romulo assignant: quem communicato regno cum T. Tatio sacrificiis & sodalitatibus institutis nundinas quoque adiecisse commemorant; sicut Tuditanus affirmat. sed Cassius Seruium Tullium fecisse nundinas dicit; vt in vrbem ex agris conuenirent vrbanas rusticasque res ordinaturi. Geminus ait diem nundinarum exactis iam regibus cœpisse celebrari; quia plerique de plebe repetita Seruij Tullij memoria parentarent ei in nundinis. cui rei etiam Varro consentit. Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, vt octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die, intermisso rure, ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent: & vt scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die proposita a singulis atque vniuersis facile noscebantur. vnde etiam mos tractus vt leges trinundino die promulgarentur. ea re etiam candidatis vsus fuit in comitium nundinis venire & in colle consistere; vnde coram possent ab vniuersis videri. sed hæc omnia negligentius haberi cœpta, & post abolita, post quam internundino etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse cœperunt. Est etiam Nundina Romanorum dea, a nono die nascentium nuncupata qui lustricus dicitur. est autem dies lustricus, quo infantes lustrantur & nomen accipiunt. sed is maribus nonus, octauus est feminis. Plene vt arbitror, anni

tror, anni ac mensium constitutione digesta, habet Horus noster quod de dierum vocabulis & obseruatione consulat. Et scire equidem velim nunquid sit quod argutus Niligena & gentis accola numerorum potentis ex hoc ordine Romanæ dispensationis irrideat : an Tuscum quoque Tiberim aliquid ex disciplinis suis hausisse consentiat. subiecit Eustathius: Non solum Horus *noster gratiis vir & ornatus sed nec quisquam alius, vt æstimo, tam futilis posset esse iudicij, qui Romani anni sic ad vnguem, vt aiunt, emendatum ordinem non probaret ; cui maiorem gratiam & tenax memoria & luculenta oratio referentis adiecit. nec mirum si hæc digeries morsum reprehensionis euasit ; cui accersita est ab Ægypto postrema correctionis auctoritas. Nam Iulius Cæsar vt siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptijs disciplinis hausit ; ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est vt ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Latij vero veteres incolæ, quia nihil iam tum discere ab Ægypto licebat, ad quam nullus illis commeatus patebat, morem Græciæ in numerandis mensium diebus sequuti sunt ; vt retrouersum cedente numero ab augmento in diminutionem computatio resoluta desineret. ita enim nos decimum diem deinde nonum & postea octauum dicimus, vt Athenienses δεκάτην καὶ ἐνάτην φθίνοντος soliti sunt dicere. Homerus quoque cum ait;*

Τοῦ μὲν φθίνοντος μηνός, τοῦ δ' ἱσαμένοιο.

Quid aliud nisi illum φθίνοντα dicit cuius paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi; & ἱσάμενον illum qui præcedit numerum successurus priori in defectum meanti: quod & Homerus vester Mantuanus intelligens illud stare dici, ad quod acceditur; ait:

Stat sua cuique dies;

extre-

extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statur. idem poëta doctrina ac verecundia iuxta nobilis sciens Romanos veteres ad luna cursum & sequentes ad solis anni tempora digessisse, vtriusque saculi opinioni reuerentiam seruans, inquit:

Vos quoque, labentem cælo quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres:

tam lunam quam solem duces anni hac inuocatione designans.

Cap. XVII.

Omnes deos referri ad Solem. Et quod ex variis Apollinis ostendatur nominibus, ipsum eundem esse deum quem Solem dicimus.

HIC *Auienus: Hoc equidem mecum multum ac frequenter agitaui quid sit quod solem modo Apollinem modo Liberum modo sub aliarum appellationum varietate veneremur. Et quia sacrorum omnium prasulem esse te, Vetti Prætextate, diuina voluerunt: perge, quaso, rationem mihi tanta sub vno nomine in omnibus diuersitatis aperire. Tum Vettius; Caue astimes, mi Auiene, poëtarum gregem cum de dis fabulantur non ab adytis plerunque philosophia semina mutuari. nam quod omnes pane deos duntaxat qui sub calo sunt ad solem referunt; non vana superstitio sed ratio diuina commendat. si enim sol, vt veteribus placuit, dux & moderator est luminum reliquorum & solus stellis errantibus prastat; ipsarum vero stellarum cursus ordinem rerum humanarum, vt quibusdam videtur, pro potestate disponunt, vel, vt Plotino constat placuisse, significant: necesse est vt solem qui moderatur nostra moderantes omnium qua circa nos geruntur fateamur auctorem. & sicut Maro, cum de vna Iunone diceret,* quo numine læso, *ostendit vnius dei effectus varios pro variis censen-*

censendos esse numinibus: ita diuersa virtutes solis nomina dis dederunt: vnde ἓν τὸ πᾶν sapientum principes prodiderunt. virtutem igitur solis quæ diuinationi curationique præest Apollinem vocauerunt: quæ sermonis auctor est, Mercurij nomen accepit. nam quia sermo interpretatur cogitationes latentes, Ἑρμῆς ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν propria appellatione vocitatus est. virtus solis est, quæ fructibus, effectus eiusdem est qui frugibus præest: & hinc nata sunt appellationes deorum, sicut ceterorum qui ad solem certa & arcana ratione referuntur. &, ne tanto secreto nuda præstetur assertio. auctoritates veterum de singulis consulamus. Apollinis nomen multiplici interpretatione ad solem refertur. cuius rei ordinem pergam pandere. Plato solem Ἀπόλλωνα *cognominatum scribit* ἀπὸ τοῦ ἀεὶ πάλλειν τὰς ἀκτῖνας, *id est, a iactu radiorum: Chrysippus Apollinem* ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φαύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα *(prima enim nominis littera retinet significationem negandi,* ἢ ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί. *nam & Latinitas eum, quia tantam claritudinem solus obtinuit, solem vocauit) Speusippus, quod ex multis ignibus constet vis eius,* ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς αὐτοῦ συνεστῶτος: *Cleanthes* ὡς ἀπ᾽ ἄλλων καὶ ἄλλων τόπων τὰς ἀνατολὰς ποιουμένου; *quod ab alijs atq. alijs locorum declinationibus faciat ortus. Cornificius arbitratur Apollinem nominatum* ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν: *id est, quia intra circuitum mundi, quem Græci πόλον appellant, impetu latus ad ortus refertur. alij cognominatum Apollinem putant* ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα. *exanimat enim & perimit animantes, cum pestem intemperie caloris immittit. vt Euripides in Phaëthonte:*

Ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι᾽, ὥς μ᾽ ἀπώλεσας; Ὅθεν σ᾽ Ἀπόλλων ἐμφανῶς κλήσει βροτός. *item Archilochus:* Ἄναξ Ἄπολλον καὶ σὺ, τοὺς μὲν αἰτίους πήμαινε, καὶ σφᾶς ὄλλυ᾽ ὥσπερ ὀλλύεις. *denique inustos morbo* Ἀπολλωνοβλήτους καὶ Ἡλιοβλήτους

P *appellant.*

appellant. & quia similes sunt solis effectus lunæ in iuuando nocendoque; ideo feminas certis afflictas morbis Σεληνοβλήτους καὶ Ἀρτεμιδοβλήτους *vocant. hinc est quod arcu & sagittis Apollinis simulacra decorantur: vt per sagittas intelligatur vis emissa radiorum. vnde Homerus,*

Αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς, Βάλλ'.

Idem auctor est & publicæ sospitatis, quam creditur sol animantibus præstare temperie. sed quia perpetuam præstat salubritatem & pestilens ab ipso casus rarior est: ideo Apollinis simulacra manu dextera Gratias gestant, arcum cum sagittis sinistra: quod ad noxam sit pigrior; & salutem manus promptior largiatur. hinc est quod eidem attribuitur medendi potestas: quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. nam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους Ἀπόλλωνα, *tamquam* Ἀπέλλωνα, *cognominatum putant. Quæ sententia Latinæ quoque nominis enuntiationi congruens fecit ne huius dei nomen verteremus; vt Apollinem apellentem mala intelligas, quem Athenienses* ἀλεξίκακον *appellant. & Lindij colunt Apollinem* λοίμιον, *hoc cognomine finita pestilentia nuncupatum. eadem opinio sospitalis & medici dei in nostris quoque sacris fouetur. namque virgines Vestales ita indigitant:*

APOLLO. MEDICE. APOLLO. PAEAN. *Cum ergo sint huiusce sideris, id est, solis duo maximi effectus; alter quo calore temperato iuuat mortalium vitam, alter quo iactu radiorum nonnumquam pestiferum virus immittit: duo eademque cognomina circa singulos effectus propriis enuntiationibus signant, appellantes deum* ἰήιον *atque* παιᾶνα, *quæ cognomina vtrique effectui apta sunt; vt sit* ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, *a sanando, &* παιὰν, ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας: *& rursus* ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἱέναι, *ab immittendo,* βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς; *&* παιὰν ἀπὸ τοῦ παίειν, *a feriendo. obtinuit tamen vt cum sanitatem dari sibi precantur* ἰὴ παιὰν *per η*

litteram

litteram enuntient, id est, medere paan. cum autem ἰε παιὰν per ε, litteram dicunt cum aspiratione prioris litteræ: significant hoc dici in aliquem aduersa precatione, βάλλε παιὰν, id est, immitte feriendo. qua voce ferunt Latonam vsam cum Apollinem hortaretur impetum Pythonis incessere sagittis. cuius rei naturalem rationem suo loco reddam. Hanc vocem, id est, ἴε παιὰν, confirmasse fertur oraculum Delphicum Atheniensibus petentibus opem dei aduersus Amazonas Theseo regnante. namque inituros bellum iussit his ipsis verbis semetipsum auxiliatorem inuocare hortarique. Apollodorus in libro decimoquarto περὶ θεῶν, ἤιον solem scribit ita: appellari Apollinem ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἵεσθαι καὶ ἰέναι; quod sol per orbem impetu fertur. Sed Timotheus ita: σύ τ᾽ ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον λαμπραῖς ἀκτῖσιν ἥλιε βάλλων πέμψον ἑκαβόλον ἐχθροῖς βέλος σᾶς ἀπὸ νευρᾶς ἰὲ παιάν. Eundem deum præstantem salubribus causis οὔλιον appellant, id est, sanitatis auctorem, vt ait Homerus:

Οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Meandrius scribit Milesios ἀπόλλωνι οὐλίῳ pro salute sua immolare. Pherecydes refert Thesea, cum in Cretam ad Minotaurum duceretur, vouisse pro salute atque reditu suo Ἀπόλλωνι οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι οὐλίᾳ. Nec mirum si gemini effectus variis nominibus celebrantur: cum alios quoque deos ex contrario in eadem re duplici censeri & potestate accipiamus & nomine; vt Neptunum, quem alias ἐνοσίχθονα, id est, terram mouentem, alias ἀσφαλίωνα, id est, stabilientem vocant. item Mercurius hominum mentes vel oculos & excitat & sopit: vt ait poëta;

Εἵλετο δὲ ῥάβδον τῇ τ᾽ ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει.

vnde & Apollinem, id est, Solem, modo sospitatem modo pestem significantibus cognominibus adoramus: cum tamen pestis quæ ab eo noxiis immittitur aperte hunc deum bonis propugnare significet. hinc est quod apud Pachynum Siciliæ

promontorium Apollo Libystinus eximia religione celebratur. nam cum Libyci inuasuri Siciliam classem appulissent ad id promontorium: Apollo, qui ibi colitur inuocatus ab incolis immissa hostibus peste, & pane cunctis subita morte interceptis, Libystinus cognominatus est. Nostris quoque continetur annalibus similis eiusdem dei praesentiae maiestas. nam cum ludi Romae Apollini celebrarentur, ex vaticinio Marcij vatis carmineque Sibyllino: repentino hostis aduentu plebs ad arma excitata occurrit hosti; eoque tempore nubes sagittarum in aduersos visa ferri & hostem fugauit & victores Romanos ad spectacula dei sospitalis reduxit. hinc intelligitur praelij causa non pestilentiae, sicut quidam aestimant, ludos institutos. Haec est autem huius aestimationis ratio; quod tunc sol super ipsum nostrae habitationis verticem fulget. nam cancer in aestiuo tropico est, in quo meante sole radij temperatam nostram non eminus sed superne demissi rectis fulgoribus lustrant. vnde aestimatum est a nonnullis ad propitiandum tunc maxime deum caloris Apollinaribus litari. Sed inuenio in litteris hos ludos victoriae non valetudinis causa, vt quidam annalium scriptores memorant, institutos. bello enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primum sunt instituti suadente Cornelio Rufo decemuiro, qui propterea Sybilla cognominatus est; & postea corrupto nomine primus Sylla coepit vocitari. Fertur autem in carminibus Marcij vatis, cuius duo volumina illata sunt in senatum, inuentum esse ita scriptum, HOSTEM. ROMANI. SI. EX. AGRO, EXPELLERE. VVLTIS. VOMICAM. QVE. QVAE. GENTIVM. VENIT. LONGE. APOLLINI. CENSEO. VOVENDOS. LVDOS. QVI. QVOT. ANNIS. COMITER. FIANT. HIS. LVDIS. FACIENDIS. PRAESIT. IS. PRAETOR. QVI. IVS. POPVLO. PLEBI. QVE. DABIT.

SVM-

SVMMVM. DECEMVIRI. GRAECO. RITV. HOSTIIS. SACRA. FACIANT. HOC. SI. RECTE. FACIETIS. GAVDEBITIS. SEMPER. FIET. QVE. RES. PVBLICA. MELIOR. NAM. IS. DIVOS. EXSTINGVET. PERDVELLES. VESTROS. QVI. VESTROS. CAMPOS. PASCVNT. PLACIDE. *Ex hoc carmine cum procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensus esset: postea senatusconsultum factum vti Decemuiri, quo magis instruerentur de ludis Apollini agundis reque diuina recte facienda, libros Sibyllinos adirent. in quibus cum eadem reperta nuntiatum esset: censuerunt patres Apollini ludos vouendos faciendosq. inque eam rem duodecim milia aris prætori & duas hostias maiores dari: decemvirisque præceptum est vt Græco ritu hisce hostiis sacrum facerent Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue femina aurata. ludos in circo populus coronatus spectare iussus. Hæc præcipue traditur origo ludorum Apollinarium. Nunc ex aliis quoque huius dei nominibus eundem esse Apollinē & solem probemus. Loxias cognominatur vt ait Oenopides, ὅτι ἐκπορεύεται τὸν λοξὸν κύκλον ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς κινούμενος, id est, quod obliquū circulum ab occasu ad orientem pergit; aut, vt Cleanthes scribit ἐπειδὴ καθ' ἕλικας κινεῖται. λοξαὶ γὰρ εἰσὶν καὶ αὗται. quod flexuosum pergit iter. ἢ ὅτι τὰς λοξὰς ἀκτῖνας ἵησιν ἐφ' ἡμᾶς βορείους ὄντας νότιος ὤν, vel quod transuersos in nos a meridie immittit radios, cum simus ad ipsum septemtrionales. Delius cognominatur ἀπὸ τοῦ δῆλα καὶ φανερὰ πάντα ποιεῖν τῷ φωτί, quod illuminando omnia clara demōstret. φοῖβος appellatur, vt ait Cornificius, ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν βίᾳ, quod vi fertur. plerique autem a specie & nitore Phœbū, id est, καθαρὸν καὶ λαμπρὸν dictum putant. itē Phaneta appellant ἀπὸ τοῦ φαίνειν: & φαναῖον, ἐπειδὴ φαίνεται νέος, quia sol quotidie renouat sese. vnde Vergilius:* Mane nouum. *Camerienses, qui sacram soli incolunt*

insulam, ἀειγενέτῃ Apollini immolant; τῷ τὸν ἀεὶ γίγνεσθαι καὶ ἥλιον ἀεὶ γεννᾶν, id est, quod semper exoriens gignitur, quodque ipse generat vniuersa inseminando, fouendo, producendo, alendo, augendoque. Apollinis Lycij plures accipimus cognominis causas. Antipater Stoicus Lycium Apollinem nuncupatum scribit ἀπὸ τοῦ λελευκάνθαι πάντα φωτίζοντος ἡλίου. Cleanthes Lycium Apollinem appellatum notat, quia veluti lupi pecora rapiunt ita ipse quoque humorem eripit radiis. prisci Græcorum primam lucem, quæ præcedit solis exortus λύκην appellauerunt, ἀπὸ τοῦ λύκου, id est temporis: hodieque lycophos cognominant. de quo tempore ita poëta scribit:

Ἦμος δ' οὔτ' ἄρπω ἠὼς, ἔτι ἀμφιλύκη νύξ.

idem Homerus;

Εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ.

quod significat, τῷ γεννῶντι τὴν λύκην, id est, qui generat exortu suo lucem. radiorum enim splendor propinquantem solem longe lateque præcedens, atque caliginem paulatim extenuans tenebrarum, parit lucem. neque minus Romani vt pleraque alia ex Græco, ita lucem videntur a lyce figurasse. Annum quoque vetustissimi Græcorum λυκάβαντα appellant, τὸν ἀπὸ τοῦ λύκου, id est, sole βαινόμενον καὶ μετρούμενον. λύκον autem solem vocari etiam Lycopolitana Thebaidos ciuitas testimonio est: quæ pari religione Apollinem, itemque lupum, hoc est λύκον, colit, in vtroque solem venerans, quod hoc animal rapit & consumit omnia in modum solis, ac plurimum oculorum acie cernens tenebras noctis euincit. ipsos quoque λύκους ἀπὸ τῆς λύκης id est a prima luce appellatos quidam putant: quia hæ feræ maxime id tempus aptum rapiendo pecori obseruant, quod antelucanum post nocturnam famem ad pastum stabulis expellitur. Apollinem πατρῷον cognominauerunt non propria gentis vnius aut ciuitatis religione, sed vt auctorem pro-

generan-

generandorum omnium rerum; quod sol humoribus exsiccatis ad progenerandum omnibus præbuit causam, vt ait Orpheus:

Πατρὸς ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.

vnde nos quoque Ianum patrem vocamus Solem sub hac appellatione venerantes. Νόμιον Ἀπόλλωνα *cognominauerunt non ex officio pastorali, & fabula, per quam fingitur Admeti regis pecora pauisse; sed quia sol pascit omnia quæ terra progenerat. vnde non vnius generis sed omnium pecorum pastor canitur. vt apud Homerum Neptuno dicente:*

Φοῖβε, σὺ δ' εἰλίποδας ἕλικας βοῦς βουκολέεσκες.

Atque idem apud eundem poëtam equarum pastor significatur, vt ait:

Τὰς ἐν Πιερίῃ θρέψ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων,

Ἄμφω θηλείας, φόβον Ἄρηος φορεούσας.

præterea ædes, vt ouium pastoris, sunt apud Camirenses, ἐπιμηλίου, *apud Naxios* ποιμνίου: *itemque deus* ἀρνοκόμης *colitur, & apud Lesbios* ναπαῖος. *& multa sunt cognomina per diuersas ciuitates ad dei pastoris officium tendentia. quapropter vniuersi pecoris antistes & vere pastor agnoscitur. Apollo* ἑλελεὺς *appellatur,* ἀπὸ τοῦ ἑλίττεσθαι περὶ τὴν γῆν, *quod æterno circa terram meatu veluti volui videtur: vt ait Euripides;*

Ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα.

ἢ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ: *vt ait Empedocles;*

Οὕνεκ' ἀναλισθεὶς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεύει,

ὑπό τ' ἄλλων ἀπὸ τοῦ συναλίσκειν καὶ συναθροίζειν τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἀνατείλῃ, *quod exoriens homines conducit in cœtum. Apollo chrysocomas cognominatur, a fulgore radiorum, quas vocant comas aureas solis. vnde &* ἀκερσεκόμης; *quod numquam radij possunt a fronte lucis auelli: item argyrotoxus; quod enascens per summum orbis ambitum ve-*

lut arcus quidam figuratur alba & argentea specie; ex quo arcu radij in modum emicant sagittarum. Smyntheus cognominatur; ὅτι ζέων θεῖ: quia feruens currit: καρνεῖος, ὅτι καιόμενος ὁρᾶται νέος: vel quod, cum omnia ardentia consumantur, hic suo calore candens semper nouus constat. item Ἀπόλλων σκιάλλιος ὅτι τὰς κινήσεις ἀλλοίας ποιεῖ, semper nobis ab austro currens. Θυμβραῖος Ἀπόλλων, ὁ τοὺς ὄμβρους θεὶς: quod est deus imbriciter. Ἀπόλλων φιλήσιος; quod lumen eius exoriens amabile amicissima veneratione consalutamus. Ἀπόλλων πύθιος: οὐκ ἀπὸ τῆς πεύσεως, id est, non a consultatione oraculorum dictus a physicis æstimatur; sed ἀπὸ τοῦ πύθειν, id est, σήπειν: quod numquam sine vi caloris efficitur. hinc ergo πύθιον dictum æstimant: licet hoc nomen ex nece draconis inditum deo Græci fabulentur. quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani. quod apparebit si percurratur ordo, qui de Apolline nascente narratur, sicut paulo superius enarraturum me esse promisi. Latonæ Apollinem Dianamque pariture Iuno dicitur obstitisse. sed, vbi quandoque partus effusus est, draconem ferunt qui πύθων vocitabatur inuasisse cunas deorum; Apollinemque in prima infantia sagittis beluam confecisse. quod ita intelligendum naturalis ratio demonstrat. namque post chaos vbi primum cœpit confusa deformitas in rerum formas & in elementa nitescere, terraque adhuc humida substantia molli atque instabili sede nutaret, conualescente paulatim atherio calore, atque inde seminibus in eam igneis defluentibus hæc sidera edita esse creduntur, & solem quidem maxima vi caloris in superna raptum; lunam vero humidiore & velut femineo sexu naturali quodam pressam tepore inferiora tenuisse tamquam ille magis substantia patris constet, hæc matris. siquidem Latonam physici volunt terram videri; cui diu interuenit Iuno ne numina quæ diximus ederentur; hoc est, aër qui tunc humidus

adhuc

adhuc grauisque obstabatætheri ne fulgor luminum per humosi aëris densitatem tamquam e cuiusdam partus progressione fulgeret. sed diuinæ prouidentiæ vicit instantia, quæ creditur iuuisse partum; ideo in insula Delo, ad confirmandam fidem fabulæ, ædes prouidentiæ, quam ναὸν προνοίας ἀθηνᾶς appellant, apta religione celebratur. propterea in insula dicuntur nati; quod ex mari nobis oriri videntur. hæc insula ideo Delos vocatur; quia ortus & quasi partus luminum omnia facit δῆλα, id est, aperta clarescere. Hæc est autem de nece draconis ratio naturalis, vt scribit Antipater Stoicus. nam terræ adhuc humidæ exhalatio meando in supera volubili impetu, atque inde sese, postquam calefacta est, instar serpentis mortiferi in infera reuoluendo corrumpebat omnia vi putredinis, quæ non nisi ex calore & humore generatur; ipsumque solem densitate caliginis obtegendo videbatur quodammodo lumen eius eximere. sed diuino feruore radiorum tandem velut sagittis incidentibus extenuata, exsiccata, enecta interempti draconis ab Apolline fabulam fecit. Est & alia ratio draconis perempti. nam solis meatus, licet ab ecliptica linea numquam recedat, sursum tamen ac deorsum ventorum vices certa deflexione variando iter suum velut flexu draconis inuoluit. vnde Euripides;

Πυριγενὴς δὲ δράκων ὁδὸν ἡγεῖται ταῖς τετραμόρφοις
Ὥραις ζεύγνυς ἁρμονίᾳ πολύκαρπον ὄχημα.

sub hac ergo appellatione cælestis itineris sol cum confecisset suum cursum, draconem confecisse dicebatur. inde fabula exorta est de serpentis nece. Sagittarum autem nomine non nisi radiorum iactus ostenditur: qui tunc longissimi intelliguntur, quo tempore altissimus sol diebus longissimis solstitio æstiuo conficit annuum cursum. inde ἑκηβόλος & ἑκατηβόλος dictus ἕκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλλων, e longissimo altissimoque radios in terram vsque demittens. De Pythij cognomine sufficere ista possent;

ni hac quoque se ratio eiusdem appellationis ingereret. cum enim sol in signo cancri æstiuum solstitium facit in quo est longißimi diei terminus, & inde retrogressum agit ad diminutionem dierum, Pythius eo tempore appellatur, ὡς πύματον θέων, ὅ ἐςὶ τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων. Idem ei nomen conuenit & cum capricornum rursus ingrediens vltimum breuißimi diei cursum intelligitur peregisse, & ideo in alterutro signorum peracto annuo spatio draconem Apollo, id est, flexuosum iter suum, ibi confecisse memoratur. hanc opinionem Cornificius in etymis retulit. Ideo autem his duobus signis, quæ portæ solis vocantur, cancro & capricorno hæc omnia contigerunt; quod cancer animal retro atque oblique cedit. eademque ratione sol in eo signo obliquum, vt solet, incipit agere retrogressum. capræ vero consuetudo hæc in pastu videtur, vt semper altum pascendo petat. sed & sol in capricorno incipit ab imis in alta remeare. Απόλλωνα διδυμαῖον vocant, quod geminam speciem sui numinis præfert ipse illuminando formandoque lunam. etenim ex vno fonte lucis gemino sidere spatia diei & noctis illustrant. vnde & Romani solem sub nomine & specie Iani, Didymæi Apollinis appellatione venerantur. Απόλλωνα δ' ἔλφειον vocant, quod quæ obscura sunt claritudine lucis ostendit, ἀπὸ τῦ δηλῦν ἀφανῆ; aut, vt Numenio placet, quasi vnum & solum. ait enim prisca Græcorum lingua δέλφον vnum vocari. vnde & frater, inquit, ἀδελφὸς dicitur, quasi iam non vnus. Hieropolitani præterea, qui sunt gentis Aßyriorum, omnes solis effectus atque virtutes ad vnius simulacri barbati speciem redigunt; eundemque Apollinem appellant. huius facies prolixa in acutum barba figurata est, eminente super caput calatho. simulacrum thorace munitum est. dextera erectam tenet hastam superstante victoria paruulo signo: sinistra floris porrigit speciem: summisque ab humeris gorgoneum velamentum

dis mi-

redimitum anguibus tegit scapulas. aquilæ propter exprimunt instar volatus: ante pedes imago feminea est; cuius dextera læuaque sunt signa feminarum. ea cingit flexuoso volumine draco. radios in terram superne iaci barba demissa significat. calathus aureus surgens in altum monstrat ætheris summam; vnde solis creditur esse substantia. hastæ atque loricæ argumento imago adiungitur Martis; quem eumdem ac solem esse precedens sermo patefaciet. victoria testatur cuncta summitti huius sideris potestati. floris species florem rerum protestatur, quas hic deus inseminat, progenerat, fouet, nutrit, maturatque. species feminea terræ imago est, quam sol desuper illustrat. signa duo æque feminea quibus ambitur, hylen naturamque significant confamulantes: & draconis effigies flexuosum iter sideris monstrat. aquilæ propter altißimam velocitatem volatus, altitudinem solis ostendunt. addita est gorgonea vestis, quod Minerua quam huius præsidem accipimus, solis virtus sit: sicut & Porphyrius testatur Mineruam esse virtutem solis, quæ humanis mentibus prudentiam subministrat. nam ideo hæc dea Iouis capite pregnata memoratur, id est, de summa ætheris parte edita, vnde origo solis est.

Cap. XVIII.

Liberum quoq. patrem, eum ipsum esse deum quem Solem.

HAEC, *quæ de Apolline diximus, possunt etiam de Libero patre dicta æstimari. nam Aristoteles, qui theologumena scripsit, Apollinem & Liberum patrem vnum eundemque deum esse, cum multis argumentis asserat, etiam apud Ligyreos ait in Thracia esse adytum Libero consecratum, ex quo redduntur oracula. sed in hoc adyto vaticinaturi plurimo mero sumpto, vti apud Clarium aqua potata, effantur oracula. apud Lacedæmonios etiam in sa-*

in ſacris, quæ Apollini celebrant Hyacinthia vocantes, hedera coronantur Bacchico ritu: item Bœotij Parnaſum montem Apollini ſacratum eſſe memorantes ſimul tamen in eodem & oraculum Delphicum & ſpeluncas Bacchicas vni deo conſecratas colunt. vnde & Apollini & Libero patri in eodem monte res diuina celebratur. Quod cũ & Varro & Granius Flaccus affirment, etiam Euripides his docet, Διόνυσος θυρσοῖσι καὶ νεβρῶν δοραῖς καθαπτὸς, ἐν πεύκαισι παρνασὸν κατὰ πηδᾷ χορεύων. *In hoc monte Parnaſo Bacchanalia alternis annis aguntur: vbi & Satyrorum, vt affirmant, frequens cernitur cœtus, & plerumq. voces propriæ eorum exaudiuntur: itemque cymbalorũ crepitus ad aures hominum ſæpe perueniunt. &, ne quis opinetur diuerſis diis Parnaſum montem dicatum, idem Euripides in Licymnio Apollinem Liberumque vnum eumdemq. deum eſſe ſignificans ſcribit,*

Δέσποτα φιλόδαφνε, Βάκχε, Παιὰν, Ἄπολλον, εὔλυρε.

ad eandem ſententiam Æſchylus:

Ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων, ὁ καβαῖος, ὁ μάντις.

ſed licet illo prius aſſerto eundem eſſe Apollinem ac ſolem, edoctoque poſtea ipſum eſſe Liberum patrem qui Apollo eſt, nulla ex his dubitatio ſit ſolem ac Liberum patrem eiuſdem numinis habendum: abſolute tamen hoc argumentis liquidioribus adſtruetur. in ſacris enim hæc religioſi arcani obſeruatio tenetur, vt ſol, cum in ſupero, id eſt, in diurno hemiſphærio eſt, Apollo vocitetur: cum in infero, id eſt nocturno, Dionyſus, qui eſt Liber pater, habeatur. item Liberi patris ſimulachra partim puerili ætate partim iuuenili fingũt, præterea barbata ſpecie, ſenili quoque, vti Græci eius quem Baccapea, item quem Briſea appellant, & vt in Campania Neapolitani celebrant Hebona cognominantes. Hæ autem ætatum diuerſitates ad ſolem referuntur, vt paruulus videatur hiemali ſolſtitio, qualem, Ægyptij proferunt ex adyto die certa, quod tũc breuiſſimo die veluti paruus &

uus & infans videatur: exinde autem procedentibus augmentis aequinoctio vernali similiter atque adolescentis adipiscitur vires, figuraque iuuenis ornatur. postea statuitur eius aetas plenissima effigie barbae solstitio aestiuo; quo tempore summum sui consequitur augmentum. exinde per deminutiones dierum veluti senescenti quarta forma deus figuratur. Item in Thracia eundem haberi solem atque Liberum accipimus; quem illi Sebadium nuncupantes magnifica religione celebrant, vt Alexander scribit: eique deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda; cuius medium interpatet tectum. rotunditas aedis monstrat huiusce sideris speciem: summoque tecto lumen admittitur, vt appareat solem cuncta vertice summo lustrare lucis immissu, & quia oriente eo vniuersa patefiunt. Orpheus quoque solem volens intelligi ait inter cetera:

Τήκων αἰθέρα δῖον, ἀκίνητον πρὶν ἐόντα.
Ἐξανέφηνε θεοῖσιν ὁρᾶν κάλλισον ἰδέσθαι,
Ὃν δὴ νῦν καλέουσι φάνητά τε καὶ διόνυσον,
Εὐβουλῆά τ' ἄνακτα, καὶ ἀνταύγην ἀρίδηλον.
Ἄλλοι δ' ἄλλο καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.
Πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, διόνυσος δ' ἐπεκλήθη,
Οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν ὄλυμπον.
Ἀλλαχθεὶς δ' ὄνομ' ἔσχε προσωνυμίας πρὸς ἕκασον
Παντοδαπὰς κατὰ καιρὸν, ἀμειβομένοιο χρόνοιο.

phaneta dixit solem ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ φανεροῦ. *id est, a lumine atque illuminatione, quia cunctis visitur cuncta conspiciens Dionysos, vt ipse vates ait,* ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι, *id est, quod circumferatur in ambitum. vnde Cleanthes ita cognominatum scribit* ἀπὸ τοῦ διανύσαι, *quia quotidiano impetu ab oriente ad occasum diem noctemque faciendo, caeli conficit cursum. physici* διόνυσον, διὸς νοῦν, *quia solem, mundi mentem esse dixerunt. mundus autem vocatur caelum, quod appellant Iouem.*

uem. vnde Aratus de cælo dicturus ait:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

Liber a Romanis appellatur; quod liber & vagus est, vt ait Næuius:

Hac qua sol vagus igneas habenas
Immittit propius, iugatque terræ.

idem versus Orphici εὐβουλῆα *vocantes boni consilij hunc deum præstitem monstrant. nam, si conceptu mentis consilia nascuntur; mundi autem mentem solem esse opinantur auctores, a quo in homines manat intelligendi principium: merito boni consilij solem antistitem crediderunt. Solem liberum esse manifeste pronũtiat Orpheus hoc versu:*

Ἥλιος ὃν Διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσιν.

& is quidem versus absolutior. ille vero eiusdem vatis operosior;

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.

huius versus auctoritas fundatur oraculo Apollinis Clarij; in quo aliud quoque nomen Soli adijcitur, qui in isdem sacris versibus inter cetera vocatur ἰάω. *nam consultus Apollo Clarius quis deorum habendus sit, qui vocatur* ἰάω *ita effatus est:*

Ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπενθέα κεύθειν.
Ἐν δ' ἀπάτῃ παύρη σύνεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός.
Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰάω,
Χείματι μέν τ' ἀΐδην, δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρευς, μετοπώρου δ' ἁβρὸν ἰαώ.

Huius oraculi vim numinis nominisque interpretationem, qua Liber pater & Sol ἰάω *significatur, exsecutus est Cornelius Labeo in libro cui titulus est,* De oraculo Apollinis Clarij. *Item Orpheus Liberum atque Solem vnum esse deum eundemque demonstrans de ornatu vestituque eius in sacris Liberalibus ita scribit:*

Ταῦτά γε πάντα τελεῖν ἱερᾷ σκευῇ πυκάσαντα

Σῶμα

Σῶμα θεοῦ πλάττειν ἐριαυγοῦς ἠελίοιο.
Πρῶτα μὲν ἀργυφέαις ἐναλίγκιον ἀκτίνεσσιν
Πέπλον φοινίκεον πυρὶ εἴκελον ἀμφιβαλέσθαι.
Αὐτὰρ ὕπερθε νεβροῖο παναιόλου εὐρὺ καθάψαι
Δέρμα πολύστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον,
Αστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο.
Εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρύσεον ζωστῆρα βαλέσθαι
Παμφανόωντα πέριξ στέρνων φορέειν μέγα σῆμα
Εὐθὺς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνορούων
Χρυσείαις ἀκτῖσι βάλῃ ῥόον ὠκεανοῖο,
Αὐγὴ δ' ἄσπετος ᾖ, ἀνὰ δὲ δρόσῳ ἀμφιμιγεῖσα
Μαρμαίρῃ δίνῃσιν ἑλισσομένη κατὰ κύκλον,
Πρόσθε θεοῦ. ζώνη δ' ἄρ' ὑπὸ στέρνων ἀμετρήτων
Φαίνετ' ἄρ' ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμ' ἐσιδέσθαι.

Hinc & Vergilius sciens Liberum patrem Solem esse & Cererem Lunam, qui pariter fertilitatibus glebæ & maturandis frugibus vel nocturno temperamento vel diurno calore moderantur,

Vestro, *ait,* si munere Tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

Solem vero terrenæ esse fecunditatis auctorem idem poëta profano mox docuit exemplo, cum ait:

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros. *& reliqua. Si enim hominum commento ignis adhibitus multiplex præstat auxilium: quid adscribendum est ætherio solis calori?*

CAP. XIX.

Ne Martis quidem aut Mercurij aliud esse numen quam Solem.

Q*VAE de Libero patre dicta sunt hæc Martem eundem ac solem esse demonstrant. siquidem plerique Liberum cum Marte coniungunt vnum deum esse monstrantes*

ſtrantes. vnde Bacchus ἐνυάλιος cognominatur; quod eſt inter propria Martis nomina. colitur etiam apud Lacedæmonios ſimulacrum Liberi patris haſta inſigne non thyrſo. ſed & cum thyrſum tenet, quid aliud quam latens telum gerit, cuius mucro hedera lambente protegitur? quod oſtendit vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam; necnon & calor vini, cuius Liber pater auctor eſt, ſæpe homines ad furorem bellicum vſque propellit. igitur propter cognatum vtriusque effectus calorem Martem ac Liberum vnum eundemque deum eſſe voluerunt. certe Romani vtrumque patris appellatione venerantur, alterum Liberum patrem, alterum Marſpitrem, id eſt, Martem patrem cognominantes. hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur; quod eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cum igitur Liber pater idem ac Sol ſit, Mars vero idem ac Liber pater: Martem Solem eſſe quis dubitet? Accitani etiam Hiſpana gens, ſimulacrum Martis radiis ornatum maxima religione celebrant Neton vocantes. & certe ratio naturalis exigit vt di caloris cœleſtis parentes magis nominibus quam re ſubſtantiaque diuiſi ſint. feruorem autem, quo animus excandeſcit excitaturque aliâs ad iram aliâs ad virtutes, nonnumquam ad temporalis furoris exceſſum, per quas res etiam bella naſcuntur, Martem cognominauerunt. cuius vim poëta exprimendo & ſimilitudini ignis applicando ait:

Μαίνετο δ᾽ ὡς ὅτ᾽ ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ. *in ſumma pronunciandum eſt effectum ſolis, de quo feruor animorum, de quo calor ſanguinis excitatur, Martem vocari. Vt vero Mercurius Sol probetur ſuperius edocta ſuffragio ſunt. eumdem enim eſſe Apollinem atque Mercurium vel hinc apparet: quod apud multas gentes ſtella Mercurij ad Apollinis nomen refertur; & quod Apollo Muſis præſidet; Mercurius ſermonem, quod eſt Muſarum munus, impertit. præter hoc*

ter hoc quoque Mercurium pro sole censeri multa documēta sunt. primum; quod simulacra Mercurij pinnatis alis adornantur: quæ res monstrat Solis velocitatem. nam quia mentis potentem Mercurium credimus, appellatumque ita intelligimus ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, & sol mundi mens est, summa autem est velocitas mentis vt ait Homerus;

ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα:

ideo pinnis Mercurius quasi ipsa natura solis ornatur. Hoc argumentum Ægyptij lucidius absoluunt ipsius solis simulacra pinnata fingentes; quibus color apud illos non vnus est. alterum enim cærula specie alterum clara fingunt; ex his clarum superum & cæruleum inferum vocant. inferi autem nomen Soli datur, cum in inferiore hemisphærio, id est, hiemalibus signis cursum suum peragit; superi, cum partem zodiaci ambit æstiuam. Eadem circa Mercurium sub alia fabula fictio est, cum inter superos & inferos deos administer ac nuntius æstimatur. Argiphontes præterea cognominatur non quod Argum peremerit, quem ferunt per ambitum capitis multorum oculorum luminibus ornatum custodisse Iunonis imperio Inachi filiam Io eius deæ pelicem conuersam in bouis formam: sed sub huiuscemodi fabula Argus est cælum stellarum luce distinctum; quibus inesse quædam species cælestium videtur oculorum. cælum autem Argum vocitari placuit a candore & velocitate παρὰ τὸ λευκὸν καὶ ταχύ. Et videtur terram desuper obseruare: quam Ægyptij, hieroglyphicis litteris cum signare volunt; ponunt bouis figuram. is ergo ambitus cæli stellarum luminibus ornatus tunc æstimatur enectus a Mercurio, cum sol diurno tempore obscurando sidera velut enecat, vi luminis sui conspectum eorum auferendo mortalibus. pleraque etiam simulacra Mercurij quadrato statu figurantur solo capite insignita & virilibus erectis. quæ figura significat Solem mundi esse caput & rerum satorem, omnemque vim

 que vim

que vim eius non in quodam diuiſorum miniſterio membrorum ſed in ſola mente conſiſtere, cuius ſedes in capite eſt. quatuor latera eadem ratione finguntur, qua & tetrachordum Mercurio creditur attributum. quippe ſignificat hic numerus vel totidem plagas mundi, vel quatuor vices temporum, quibus annus includitur; vel quod duobus æquinoctiis duobuſque ſolſtitiis zodiaci ratio diſtincta eſt: vt lyra Apollinis chordarum ſeptem tot cæleſtium ſphærarum motus præſtat intelligi, quibus Solem moderatorem natura conſtituit. in Mercurio ſolem coli etiam ex caduceo claret, quod Ægyptij in ſpecie draconum maris & feminæ coniunctorum figurauerunt Mercurio conſecrandum. hi dracones parte media voluminis ſui inuicem nodo, quem vocant Herculis, obligantur; primæque partes eorum reflexæ in circulum preſſis oſculis ambitum circuli iungunt: & poſt nodum caudæ reuocantur ad capulum caducei; ornanturque alis ex eadem capuli parte naſcentibus. Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quæ geneſis appellatur, Ægyptij protendunt deos præſtites homini naſcenti quatuor adeſſe memorantes, δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην: & duo priores Solem ac Lunam intelligi volunt, quod Sol auctor ſpiritus caloris ac luminis humanæ vitæ genitor & cuſtos eſt; & ideo naſcentis dæmon, id eſt, deus creditur: Luna τύχη; quia corporum præſul eſt, quæ fortuitorum varietate iactantur: amor oſculo ſignificatur; neceſſitas nodo. cur pinnæ adiiciantur iam ſuperius abſolutum eſt. Ad huiuſmodi argumenta draconum præcipue volumen electum eſt propter iter vtriuſque ſideris flexuoſum.

CAP.

CAP. XX.

Quin Æsculapium quoque, & Salutem, & Herculem, & cum Iside, ipsum etiam Serapin, alios quam Solem deos non esse.

HINC est quod simulacris AEsculapij & Salutis draco subiungitur; quod hi ad Solis naturam Lunæque referuntur. & est AEsculapius vis salubris de substantia solis subueniens animis corporibusque mortalium: Salus autem naturæ lunaris effectus est, quo corpora animantium iuuantur salutifero firmata temperamento. ideo ergo simulacris eorum iunguntur figuræ draconum; quia præstant vt humana corpora velut infirmitatis pelle deposita, ad pristinum reuirescant virorem, vt virescunt dracones per annos singulos pelle senectutis exuta, propterea & ad ipsum solem species draconis refertur; quia Sol semper velut a quadam ima depressionis senecta in altitudinem suam vt in robur reuertitur iuuentutis. Esse autem draconem inter præcipua solis argumenta, etiam nominis fictione monstratur, quod sit nuncupatus ἀπὸ τȣ̃ δέρκειν id est, videre. nam ferunt hunc serpentem acie acutissima & peruigili naturam sideris huius imitari; atque ideo ædium, adytorum, oraculorum, thesaurorum custodiam draconibus assignari. AEsculapium vero eundem esse atque Apollinem non solum hinc probatur quod ex illo natus creditur; sed quod ei & ius diuinationis adiungitur. nam Apollodorus in libris quibus titulus est περὶ θεῶν scribit quod AEsculapius diuinationibus & auguriis præsit. nec mirum: siquidem medicinæ atque diuinationum consociatæ sunt disciplinæ. nam medicus vel commoda vel incommoda in corpore futura prænoscit; sicut ait Hippocrates oportere medicũ dicere de ægro, τάτε παρεόντα καὶ τὰ προγεγονότα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, id est,

Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura ſe-
quentur.

quod congruit diuinationibus, quæ ſciunt

τά τε ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

Sed nec Hercules a ſubſtantia ſolis alienus eſt. quippe Hercules ea eſt ſolis poteſtas, quæ humano generi virtutem ad ſimilitudinem præſtat deorum. Nec æſtimes Alcmena apud Thebas Bœotias natum ſolum vel primum Herculem nuncupatum. immo poſt multos atque poſtremus ille hac appellatione dignatus eſt honoratuſque hoc nomine; quia nimia fortitudine meruit nomen dei virtutem regentis. cæterum deus Hercules religioſe quidem & apud Tyron colitur: verum ſacratiſſima & auguſtiſſima AEgyptij eum religione venerantur, vltraque memoriam quæ apud illos retro longiſſima eſt, vt carentem initio colunt. Ipſe creditur & gigantas intereміſſe cum cælo propugnaret, quaſi virtus deorum. gigantas autem quid aliud fuiſſe credendum eſt quam hominum quandam impiam gentem deos negantem; & ideo æſtimatam deos pellere de cæleſti ſede voluiſſe? horum pedes in draconum volumina deſinebant. quod ſignificat nihil eos rectum nihil ſuperum cogitaſſe, totius vitæ eorum greſſu atque proceſſu in inferna mergente. ab hac gente ſol pœnas debitas vi peſtiferi caloris exegit. Et reuera Herculem ſolem eſſe vel ex nomine claret. Heracles enim quid aliud eſt niſi heras, id eſt, aëris cleos; quæ porro alia aëris gloria eſt niſi ſolis illuminatio; cuius receſſu profunditate occulitur tenebrarum? Præterea ſacrorum adminiſtrationes apud AEgyptios multiplici actu multiplicem dei aſſerunt poteſtatem, ſignificantes Herculem hunc eſſe τὸν ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἥλιον. *Ex re quoque alibi terrarum geſta argumentum non vile colligitur. nam Theron rex Hiſpaniæ citerioris, cum ad expugnandum Herculis templum ageretur furore inſtructus exercitu nauium; Gaditani*

tani ex aduerso venerunt prouecti nauibus longis: commissoque prælio adhuc æquo Marte exsistente pugna subito in fugam versæ sunt regiæ naues; simulque improuiso igne correptæ conflagrauerunt. paucissimi, qui superfuerant, hostium capti indicauerunt apparuisse sibi leones proris Gaditanæ classis superstantes, ac subito suas naues immissis radijs quales in Solis capite pinguntur exustas. Eidem AEgypto adiacens ciuitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin cultu pæne attonitæ venerationis obseruat: omnem tamen illam venerationem Soli se sub illius nomine testatur impendere, vel dum calathum capiti eius infigunt, vel dum simulacro signum tricipitis animantis adiungunt; quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem. dextera parte caput canis exoritur mansueta specie blandientis. pars vero læua ceruicis rapacis lupi capite finitur; easque formas animalium draco connectit volumine suo capite redeunte ad dei dexteram qua compescitur monstrum. Ergo leonis capite monstratur præsens tempus: quia conditio eius inter præteritum futurumq. actu præsenti valida feruensque est. sed & præteritum tempus lupi capite signatur, quod memoria rerum transactarum rapitur & aufertur. item canis blandientis effigies futuri temporis designat euentum; de quo nobis spes licet incerta blanditur. tempora autem cui nisi proprio famularentur auctori? cuius vertex insignitus calatho & altitudinem sideris monstrat & potentiam capacitatis ostentat: quia in eum omnia terrena redeunt dum immisso calore rapiuntur. Accipe nunc quid de Sole vel Sarapi pronuntietur oraculo. nam Sarapis, quem AEgyptij deum maximum prodiderunt, oratus a Nicocreonte Cypriorum rege quis deorum haberetur his versibus, sollicitam religionem regis instruxit:

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ᾽ ἐγὼ εἴπω.

Οὐράνιος κόσμος κεφαλὴ, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται.
Ὄμμα τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

ex his apparet Sarapis & solis vnam & indiuiduam esse naturam. Isis iuncta religione celebratur, quæ est vel terra vel natura rerum subiacens Soli. hinc est quod continuatis vberibus corpus deæ omne densetur, quia terræ vel rerum naturæ altu nutritur vniuersitas.

Cap. XXI.

Adonin, Attinem, Osirin, & Horum, aliud non esse quam Solem. Præterea & duodecim signa Zodiaci ad naturam Solis referri.

A DONIN quoque Solem esse non dubitabitur inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit, quam nunc Phœnices tenent. nam physici terræ superius hemisphærium, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt; inferius vero hemisphærium terræ Proserpinam vocauerunt. ergo apud Assyrios siue Phœnicas lugens inducitur dea: quod Sol annuo gressu per duodecim signorum ordinem pergens partem quoque hemisphærij inferioris increditur; quia de duodecim signis zodiaci sex superiora sex inferiora censentur: &, cum est in inferioribus & ideo dies breuiores facit, lugere creditur dea, tamquam Sole raptu mortis temporalis amisso a Proserpina retento; quam numen terræ inferioris circuli & antipodum diximus. rursumque Adonin redditum Veneri credi volunt, cum sol euictis sex signis inferioris ordinis incipit nostri circuli lustrare hemisphærium cum incremẽto luminis & dierum. ab apro autem tradunt interemptum Adonin, hiemis imaginem in hoc animali fingentes; quod aper hispidus & asper gaudet

gaudet locis humidis & lutosis pruinaque contectis, proprieque hiemali fructu pascitur glande. ergo hiems veluti vulnus est solis, quæ & lucem eius nobis minuit & calorem; quod vtrumque animantibus accidit morte. Simulacrum huius deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu læua intra amictum sustinens, lachrymæ visione conspicientium manare creduntur. quæ imago præter quod lugentis est, vt diximus, deæ, terræ quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus sole viduata stupet, fontesque veluti terræ oculi vberius manant, agrique interim suo cultu vidui mæstam faciem sui monstrant. Sed cum sol emersit ab inferioribus partibus terræ, vernalisque æquinoctij transgreditur fines augendo diem: tunc est & Venus læta & pulchra virent arua segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri dicauerunt. Similiter Phryges fabulis & sacrorum administrationibus immutatis, circa matrem deûm & Attinem eadem intelligi præstant. quis enim ambigat matrem deûm terram haberi? Hac dea leonibus vehitur validis impetu atque feruore animalibus; quæ natura cæli est, cuius ambitu aër continetur qui vehit terram. Solem vero sub nomine Attinis ornant fistula & virga. fistula ordinem spiritus inæqualis ostendit: quia venti, in quibus nulla æqualitas est, propriam sumunt de sole substantiam. virga potestatem solis asserit qui cūcta moderatur. præcipuam autem Solis in his ceremonijs verti rationem hinc etiam potest colligi; quod ritu eorum catabasi finita, simulationeque luctus peracta, celebratur lætitiæ exordium ad octauum Kalendas Aprilis, quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. idem sub diuersis nominibus religionis effectus est apud Ægyptios, cū Isis Osirin luget. nec in occulto est neque aliud esse Osirin quàm Solem nec Isin aliud esse quam terram,

terram, vt diximus, naturamve rerum: eademque ratio quæ circa Adonin & Attinem vertitur in AEgyptia quoque religione luctum & lætitiam vicibus annuæ administrationis alternat. hinc Osirin AEgyptij, vt solem esse asserant, quotiens hieroglyphicis litteris suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum; inque eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirin monstrant; significantes hunc deum Solem esse, regalique potestate sublimem cuncta despicere: quia Solem Iouis oculum appellat antiquitas. Apud eosdem Apollo, qui est Sol, Horus vocatur. ex quo & horæ vigintiquatuor, quibus dies noxque conficitur, nomen acceperunt: & quatuor tempora, quibus annuus orbis impletur, horæ vocantur. Idem AEgyptij volentes ipsius Solis nomine dicare simulacrum figurauere raso capite, sed dextra parte crine remanente. seruatus crinis docet Solem naturæ rerum nunquam esse in operto. dempti autem capilli residente radice monstrant hoc sidus etiam tempore quo non visitur a nobis rursum emergendi, vti capillos, habere substantiam. eodem argumento significatur & tempus quo angusta lux est; cum velut abrasis incrementis naturaque manente exstantia, ad minimum diei sol peruenit spatium; quod veteres appellauere brumale solstitium; brumam a breuitate dierum cognominantes, id est, βραχὺ ἦμαρ. ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens ad æstiuum hemisphærium tanquam enascens in augmenta porrigitur; & tunc ad regnum suum peruenisse iam creditur. propterea AEgyptij animal in zodiaco consecrauere ea cæli parte, qua maxime annuo cursu Sol valido efferuet calore; leonisque inibi signum domicilium Solis appellant: quia id animal videtur ex natura Solis substantiam ducere; primumque impetu & calore præstat animalia, vti præstat sol sidera; validusque est leo pectore & priore corporis parte, ac degenerat posterioribus membris. æque solis vis prima parte diei ad

diei ad meridiem increſcit, vel prima parte anni a vere in æſtatem; mox elangueſcens deducitur vel ad occaſum qui diei, vel ad hiemem quæ anni pars videtur eſſe poſterior, idemque oculis patentibus atque igneis cernitur ſemper; vt Sol patenti igneoque oculo terram conſpectu perpetuo atque infatigabili cernit. Nec ſolus leo ſed ſigna quoque vniuerſa zodiaci ad naturam Solis iure referuntur, & , vt ab ariete incipiam, magna illi concordia eſt. nam is per menſes ſex hibernales ſiniſtro incubat lateri, ab æquinoctio verno ſupra dexterum latus: ſicut & Sol ab eodem tempore dexterum hemiſphærium, reliquo ambit ſiniſtrum. Ideo & Hammonem, quem deum Solem occidentem Libyes exiſtimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet ſicut ſol radijs. nam & apud Græcos ἀπὸ τοῦ κάρα κριός *appellatur. Taurum vero ad ſolem referri multiplici ratione AEgyptius cultus oſtendit: vel quia apud Heliopolim taurum Soli conſecratum, quem Neton cognominant, maxime colunt; vel quia bos Apis in ciuitate Memphi Solis inſtar excipitur; vel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo conſecratum Soli colunt taurum, Pacin cognominantes, inſignem miraculis conuenientibus naturæ Solis. nam & per ſingulas horas mutare colores affirmatur, & hirſutus ſetis dicitur in aduerſum naſcentibus contra naturam omnium animalium. vnde habetur veluti imago Solis in diuerſam mundi partem nitentis. Gemini autem, qui alternis mortibus viuere creduntur, quid aliud niſi Solem, vnum eundemque ſignificant modo deſcendentem in ima mundi, modo mundi in ſummam altitudinem reſurgentem? Cancer obliquo greſſu quid aliud niſi iter Solis oſtendit, qui viam nunquam rectam ſed per illam ſemper meare ſortitus eſt,*

Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo; *maximeque in illo ſigno Sol a curſu ſupero incipit obliquus inferio-*

ra iam petere. De leone supra iam dictum est. Virgo autem, quæ manu aristam refert, quid aliud quam δύναμις ἡλιακὴ *quæ fructibus curat? & ideo iustitia creditur; quæ sola facit nascentes fructus ad hominum vsus peruenire. Scorpius totus, in quo Libra est, naturam Solis imaginatur; qui hieme torpescit & transacta hac aculeum rursus erigit vi sua nullum naturæ damnum ex hiberno torpore perpessa. Sagittarius, qui omnium Zodiaci domiciliorum imus atque postremus est, ideo ex homine in feram per membra posteriora degenerat quasi postremis partibus suis a superis in inferna detrusus. sagittam tamen iacit: quod indicat tunc quoque vniuersorum constare vitam radio Solis vel ab ima parte venientis. Capricornus ab infernis partibus ad supera Solem reducens capræ naturam videtur imitari; quæ dum pascitur, ab imis partibus prominentium semper scopulorum alta deposcit. Aquarius nonne ipsam vim Solis ostendit? vnde enim imber caderet in terras, nisi solis calor ad supera traheret humorem; cuius refusio pluuialis est copia? In vltimo ordine zodiaci pisces locati sunt: quos consecrauit Soli non aliqua naturæ suæ imitatio, vt cetera, sed ostentatio potentiæ sideris;a quo vita non solùm aëris terrenisque animalibus datur, sed illis quoque quorum conuersatio aquis mersa velut a conspectu solis exsulat. tanta est vis Solis vt abstrusa quoque penetrando viuificet.*

CAP. XXII.

Quod Nemesis, Pan, (quem vocant Inuum) & Saturnus, aliud non sint quam Sol.

E*T, vt ad Solis multiplicem potestatem reuoluatur oratio, Nemesis, quæ contra superbiam colitur, quid aliud est quam Solis potestas? cuius ista natura est vt fulgentia obscuret & conspectui auferat, quæque sunt in obscuro il-*

ſcuro illuminet offeratque conſpectui. Pan ipſe, quem vocant Inuum, ſub hoc habitu quo cernitur Solem ſe eſſe prudentioribus permittit intelligi. hunc deum Arcades colunt appellantes τὸν τῆς ὕλης κύριον: non ſiluarum dominum ſed vniuerſæ ſubſtantiæ materialis dominatorem ſignificari volentes. cuius materiæ vis vniuerſorum corporum, ſeu illa diuina ſeu terrena ſint, componit eſſentiam. ergo Inui cornua barbaque prolixa demiſſio naturam lucis oſtendunt, qua ſol & ambitum cæli ſuperioris illuminat & inferiora colluſtrat. vnde Homerus de eo ait;

Ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσιν.

Quid fiſtula vel virga ſignificent ſuperius in habitu Attinis expreſſimus. Quod in capræ pedes deſinit, hæc argumenti ratio eſt; quia materia, quæ in omnem ſubſtantiam Sole diſpenſante porrigitur, diuinis de ſe corporibus effectis in terræ finitur elementum. ad huius igitur extremitatis ſignum pedes huius animalis electi ſunt, quod & terrenum eſſet & tamen ſemper peteret alta paſcendo; ſicut Sol vel cum radios ſuperne dimittit in terras vel cum ſe recolligit in montibus viſitur. Huius Inui amor & deliciæ ἠχὼ creditur nullius oculis obnoxia: quod ſignificat harmoniam cæli, quæ Soli amica eſt quaſi ſpharum omnium de quibus naſcitur moderatori; nec tamen poteſt noſtris vnquam ſenſibus deprehendi. Saturnus ipſe, qui auctor eſt temporum & ideo a Græcis immutata littera κρόνος quaſi χρόνος vocatur, quid aliud niſi Sol intelligendus eſt? cum tradatur ordo elementorum temporum numeroſitate diſtinctus, luce patefactus, nexu æternitate conductus, viſione diſcretus: quæ omnia actum Solis oſtendunt.

CAP.

CAP. XXIII.

Iouem quoque, & Assyriorum Adad, eundem esse quem Solem. Tum & theologorum, & Orphei autoritate ostendi posse, omnes referri ad Solem.

NEC ipse Iupiter rex deorum Solis naturam videtur excedere: sed eumdem esse Iouem ac Solem claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus:

Ζεὺς γὰρ ἐς ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
Δωδεκάτη δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε.

Iouis appellatione Solem intelligi Cornificius scribit, cui vnda oceani velut dapes ministrat. ideo enim, sicut & Posidonius & Cleanthes affirmant, Solis meatus a plaga quæ vsta dicitur non recedit; quia sub ipsa currit oceanus, qui terram & ambit & diuidit. omnium autem physicorum assertione constat calorem humore nutriri. nam quod ait,

θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,

sidera intelliguntur; quæ cum eo ad occasus ortusque cotidiano impetu cæli feruntur, eodemque aluntur humore. θεοὺς *enim dicunt sidera & stellas,* ἀπὸ τοῦ θέειν, *id est* τρέχειν, *quod semper in cursu sint;* ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖσθαι. *addit poëta,*

Δωδεκάτη δέ τοι αὖθις,

non dierum sed horarum significans numerum, quibus referuntur ad hemisphærij superioris exortum. Intellectum nostrum ducunt in eandem sententiam etiam de Timæo Platonis hæc verba: Ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα, πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα, καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δ' ἕπεται στρατιὰ θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ ἕνδεκα μέρη κεκοσμημένη, μένει δὲ ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. *his enim verbis magnum in cælo ducem solem vult sub appellatione*

tione Iouis intelligi alato curru velocitatem sideris monstrans. nam, quia in quocunque signo fuerit praestat omnia signa & sidera signorumque praestites deos, videtur cunctos deos ducatu praeire ornando cuncta ordinandoque; atque ideo velut exercitum eius ceteros deos haberi per XII. *signorum partes distributos: quia ipse duodecimi signi, in quocumque signo fuerit, locum occupat. nomen autem daemonum cum deorum appellatione coniungit; aut quia dij sunt* δαήμονες, *id est, scientes futuri, aut, vt Posidonius scribit in libru quibus titulus est* περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, *quia ex aetherea substantia parta atque diuisa qualitas illis est; siue* ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *id est,* καιομένου: *seu* ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *hoc est,* μεριζομένου. *Quod autem addit* μένει δ' ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη; *significat quia haec sola, quam terram esse accipimus manet immobilis intra domum deorum, id est, intra mundum, vt ait Euripides;*

Καὶ γαῖα μῆτερ. ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσιν, ἡμένην ἐν αἰθέρι.

hinc quoque ostenditur quid de Sole & Ioue sit sentiendum cum alibi dicatur;

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας.

& alibi:

Ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις.

vnde vtrumque constat vna potestate censendum. Assyrij quoque Solem sub nomine Iouis, quem Dia Heliopoliten cognominant, maximis ceremoniis celebrant in ciuitate quae Heliopolis nuncupatur. eius dei simulacrum sumptum est de oppido Aegypti, quod & ipsum Heliopolis appellatur, regnante apud Aegyptios Senemure, seu idem Senepos nomine fuit: perlatumque est primum in eam per Opiam legatum Deleboris regis Assyriorum, sacerdotesque Aegyptios, quorum princeps fuit Partemetis; diuque habitum apud Assyrios postea Heliopolim commigrauit. Cur ita factum,

ctum, quaque ratione Ægypto profectum in hac loca vbi nunc est postea venerit rituque Assyrio magis quam Ægyptio colatur dicere supersedi, quia ad præsentem non attinet causam. Hunc vero eumdem Iouem Solemque esse cum ex ipso sacrorum ritu tum ex habitu dinoscitur. simulacrum enim aureum specie imberbi instat dextra eleuata cum flagro in aurigæ modum; læua tenet fulmen & spicas quæ cuncta Iouis Solisque consociatam potentiam monstrant. Huius templi religio etiam diuinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur qui idem atque Sol est. vehitur enim simulacrum dei Heliopolitani ferculo, vti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulacra: & subeunt plerumque prouinciæ proceres raso capite longi temporis castimonia puri; feruntur que diuino spiritu, non suo arbitrio, sed quo deus propellit vehentes: vt videmus apud Antium promoueri simulacra Fortunarum ad danda responsa. Consulunt hunc deum & absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitque ordine ad ea quæ consultatione addita continentur. Sic & imperator Traianus initurus ex ea prouincia Parthiam cum exercitu constantissimæ religionis hortantibus amicis, qui maxima huiusce numinis ceperant experimenta, vt de euentu consuleret rei cœptæ, egit Romano consilio prius explorando fidem religionis; ne forte fraus subesset humana: & primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. deus iussit afferri chartam, eamque signari puram & mitti, stupentibus sacerdotibus ad eiusmodi factum. ignorabant quippe condicionem codicillorum. hos cum maxima admiratione Traianus excepit; quod ipse quoque puris tabulis cum deo egisset. tunc aliis codicillis conscriptis signatisque consuluit, an Romam perpetrato bello rediturus esset. vitem centurialem deus ex muneribus in æde dedicatis deferri iussit, diuisamque in partes sudario condi ac proinde ferri.

exitus

exitus rei obitu Traiani apparuit oßibus Romam relatis. nam fragmentis species reliquiarum, vitis argumento casus futuri tempus ostensum est. Et, ne sermo per singulorum nomina deorum vagetur, accipe quid Assyrij de Solis potentia opinentur. deo enim, quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. eius nominis interpretatio significat, vnus. *hunc ergo vt potentißimum adorant deum: sed subiungunt eidem deam nomine Adargatin; omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem terramque intelligentes, nec multitudine nominum enuntiantes diuisam eorum per omnes species potestatem, sed argumentis, quibus ornantur, significantes multiplicem praestantiam duplicis numinis. ipsa autem argumenta Solis rationem loquuntur. namque simulachrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis. quibus monstratur vim cæli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursum versum reclinatis radiis insigne est; monstrando radiorum vi superne mißorum enasci quæcumque terra progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eadem ratione terram esse monstrantes qua Phryges finxere matrem deûm, id est, terram leonibus vehi. Postremo potentiam Solis ad omnium potestatum summitatem referri indicant theologi; qui in sacris hoc breuißima precatione demonstrant, dicentes:* ἥλιε παντοκράτορ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου φῶς. *Solem esse omnia & Orpheus testatur his versibus:*

Κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἑλικαύγεα κύκλον
Οὐρανίαις στροφάλιγξι περίδρομον αἰὲν ἑλίσσων.
Αγλαε Ζεῦ διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
Ηλιε παγγενέτορ, παναίολε, χρυσεοφεγγές.

CAP.

CAP. XXIV.

De laudibus variaque eruditione Vergilij. Tum de iis quæ sequentibus libris per ordinem sunt explicanda.

HIC, cum Prætextatus fecisset finem loquendi, omnes in eum affixis vultibus admirationem stupore prodebant: dein laudare hic memoriam, ille doctrinam, cuncti religionem; affirmantes hunc esse vnum arcanæ deorum naturæ conscium, qui solus diuina & assequi animo & eloqui posset ingenio. Inter hæc Euangelus, Equidem, inquit, miror potuisse tantorum potestatem numinum comprehendi. verum, quod Mantuanum nostrum ad singula cum de diuinis sermo est testem citatis, gratiosius est quam vt iudicio fieri putetur. an ego credam quod ille cum diceret,

Liber & alma Ceres,

pro Sole & luna, non hoc in alterius poëtæ imitationem posuit, ita dici audiens, cur tamen diceretur ignorans? nisi forte, vt Græci omnia sua in immensum tollunt, nos quoque etiam poëtas nostros volumus philosophari: cum ipse Tullius, qui non minus professus est philosophandi studium quam loquendi, quotiens aut de natura deorum aut de fato aut de diuinatione disputat, gloriam quam oratione conflauit incondita rerum relatione minuat. Tum Symmachus, De Cicerone, Euangele, qui conuitiis impenetrabilis est, post videbimus. nunc, quia cum Marone nobis negotium est, respondeas volo vtrum poëtæ huius opera instituendis tantum pueris idonea iudices, an alia illis altiora inesse fatearis; videris enim mihi ita adhuc Vergilianos habere versus, qualiter eos pueri magistris prælegentibus canebamus. Immo pueri cum essemus, Symmache, sine iudicio mirabamur: inspicere autem vitia nec per magistros nec per ætatem licebat; quæ tamen non pudenter quisquam negabit, cum ipse confessus sit. qui

sit. qui enim moriens poëma suum legauit igni, quid nisi fama sua vulnera posteritati subtrahenda curauit? nec immerito. erubuit quippe de se futura iudicia, si legeretur petitio deæ precantis filio arma a marito cui soli nupserat, nec ex eo prolem suscepisse se nouerat; vel si mille alia multum pudenda seu in verbis modo Græcis modo barbaris, seu in ipsa dispositione operis deprehenderetur. Cumq. adhuc dicentem omnes exhorruissent: subtexit Symmachus; Hæc est equidem, Euangele, Maronis gloria, vt nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minuatur. verum ista, quæ proscindis, defendere quilibet potest ex plebeia grāmaticorum cohorte; ne Seruio nostro, qui priscos, vt mea fert opinio, præceptores doctrina præstat in excusandis talibus quæratur iniuria. sed quæro vtrum, cum poëtica tibi in tanto poëta displicuerit, nerui tamen oratorij qui in eodem validißimi sunt placere videantur. Hæc verba primum Euangeli risus excepit. deinde subiecit: Id hercule restat denique vt & oratorem Vergilium renuntietis. nec mirum. cum & ad philosophos eum ambitus vester paulo ante prouexerit. Si in hac opinione es, inquit Symmachus, vt Maro tibi nihil nisi poëticum sensisse æstimetur, licet hoc quoque eidem nomen inuideris: audi quid de operis sui multiplici doctrina ipse pronunciet. ipsius enim Maronis epistola, qua compellat Augustum, ita incipit: Ego verò frequentes à te litteras accipio. *& infra:* De Ænea quidem meo; si mehercule iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. sed tanta inchoata res est, vt pæne vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar: cum præsertim, vt scis, alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiar. *Nec his Vergilij verbis copia rerū dissonat, quam plerique omnes litteratores pedibus illotis prætereunt, tamquam nihil vltra verborum explanationem liceat nosse grammatico. ita sibi belli isti homines certos scientiæ fines, & velut quæ-*

dam pomœria & effata posuerunt; vltra quæ si quis egredi audeat, introspexisse in ædem deæ, a qua mares abstrerrentur, existimandus sit. sed nos, quos crassa Minerua dedecet, non patiamur abstrusa esse adyta sacri poëmatis; sed arcanorum sensuum inuestigato aditu doctorum cultu celebranda præbeamus reclusa penetralia. & ne videar velle omnia vnus amplecti, spondeo violentissima inuenta vel sensa rhetoricæ in Vergiliano me opere demonstraturum. Eusebio autem oratorum eloquentissimo non præripio de oratoria apud Maronem arte tractatum; quem & doctrina & docendi vsu melius exsequetur. reliquos omnes qui adestis impense precatus sim vt quid vestrum quisque præcipuum sibi annotauerit de Maronis ingenio velut ex symbolo conferamus. Mirum in modum alacritatem omnibus qui aderant hæc verba pepererunt. & assurgens quisque in desiderium alios audiendi non vidit & se in idem munus vocandum. itaque hortatu mutuo concitati in assensum facile ac libenter animati sunt: intuentesque omnes Prætextatum orabant vt iudicium suum primus aperiret. ceteris per ordinem quem casus sedendi fecerat secuturis. & Vettius: Equidem inter omnia, quibus eminet laus Maronis, hoc assiduus lector admiror, quia doctissime ius pontificium tamquam hoc professus in multa & varia operis sui arte seruauit. &, si tantæ dissertationi sermo concesserit, promitto fore vt Vergilius noster pontifex maximus asseratur. post hunc Flauianus, Apud poëtam nostrum, inquit, tantam scientiam iuris auguralis inuenio vt, si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur, hæc illum vel sola professio sublimaret. Eustathius deinde, Maxime, inquit, prædicarem quanta de Græcis cautus & tamquam aliud agens modo artificij dissimulatione modo professa imitatione transtulerit; ni me maior admiratio de astrologia totaque philosophia teneret, quam parcus & sobrius operi suo nusquam reprehendēdus aspersit.

Furius Albinus alterum fouens Prætextati latus, iuxtaque eum Cæcina Albinus ambo vetustatu affectationem in Vergilio prædicabant; alter in versibus, Cæcina in verbis. Auienus, Non assumam mihi, ait, vt vnam aliquã de Vergilianis virtutibus audeam prædicare; sed, audiendo quæcumq dicetis si quid vel de his mihi videbitur vel iamdudum legenti adnotandum visum est, opportunius proferam: modo memineritis à Seruio nostro exigendum, vt quicquid obscurum videbitur quasi litteratorum omniũ longe maximus palam faciat. His dictis & vniuerso cœtui complacitis, Prætextatus cum in se cõuersa omniũ ora vidisset, Philosophia, inquit, quod vnicum est munus deorum & disciplina disciplinarum honorãda est anteloquio. vnde meminerit Eustathius primũ sibi locum ad differendum omni alia professione cedente concessum. huic tu, mi Flauiane, succedes, vt & auditu vestro recreer, & aliquanto silentio instaurẽ vires loquendi. Inter hæc seruilis moderator obsequij, cui cura vel adolendi Penates vel struendi penum & domesticorum actuũ ministros regendi, admonet dominum familiam pro sollemnitate annui moris epulatam. hoc enim festo religiosæ domus prius famulos instructis tamquam ad vsum domini dapibus honorant: & ita demũ patribus familias mensæ apparatus nouatur. insinuat igitur præsul famulicij cœnæ tẽpus & dominos iam vocare. tum Prætextatus: Reseruãdus igitur est Vergilius noster ad meliorem partem diei, vt mane nouum inspiciendo per ordinem carmini destinemus. nunc hora nos admonet, vt honore vestro hæc mensa dignetur. Sed & Eustathius & post hunc Symmachus meminerint crastina dissertatione seruari sibi anteloquij functionem. & Flauianus: Ex placita iam vos lege conuenis, vt sequenti die Penates mei beari se tanti cœtus hospitio glorientur. His cum omnes assensi essent: ad cœnam, alio aliud de his quæ inter se contulerant reminiscente, approbanteque, cum magna alacritate animi concesserunt.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & inlustris

CONVIVIORVM SECVNDI DIEI Saturnaliorum LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

Qua occasione de iocis ac dicteriis veterum, sermo ortus fuerit inter conuiuas.

H*ic vbi modestus edendi modus cessare fecit castimoniam ferculorum, & conuiuialis lætitia minusculis poculis oriebatur: Auienus ait; Bene ac sapienter Maro noster tumultuosum ac sobrium vno eodemque versu descripsit sub paucorum verborum immutatione conuiuium. nam vbi sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum,*

Postquam prima, *inquit,* quies epulis:

at, cum Heroës castigatis dapibus assidunt, non reducit quietem, quia nec præcessit tumultus: sed inquit;

Postquam exempta fames epulis.

Nostrum hoc conuiuium, quod & heroici seculi pudicitiam, & nostri conduxit elegantiam, in quo splendor sobrius & diligens parsimonia, Agathonis conuiuio, vel post magniloquentiam Platonis non componere tantum, sed nec præferre dubitauerim. nam ipse rex mensæ nec in moribus Socrate minor, & in republica philosopho efficacior. ceteri qui adestis eminentiores estis ad studia virtutum, quam, vt poëtis comicis

comicis & Alcibiadi, qui tantum fuit fortis ad crimina, aliisque quibus frequens illud conuiuium fuit, vos quisquam æstimet comparandos. Bona verba quæso, Prætextatus ait, circa reuerentiam tantum Socraticæ maiestatis, nam reliquis qui in illo fuere symposio, hæc lumina quis non præponenda cõsentiat: sed quorsum tibi, Auiene, hoc tendit exemplum? Quia sub illorum, inquit, supercilio non defuit qui psaltriam intromitti peteret, vt puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes. illic hoc fieri tentatum est, vt Agathonis victoria celebraretur. nos honorem dei, cuius hoc festum est, nullo admixtu voluptatis augemus. neque ego sum nescius, vos nec tristitiam nec nubilum vultum in bonis ducere; nec Crassum illum, quem Cicero, auctore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere mirari. Ad hæc Prætextatus cum diceret, ludicras voluptates nec suis Penatibus assuetas, nec ante cœtum tam serium producendas: excepit Symmachus; Quia

Saturnalibus optimo dierum,

vt ait Veronensis poëta, nec voluptas nobis vt Stoicis tamquam hostis repudianda est; nec vt Epicureis summum bonum in voluptate ponendum; excogitemus alacritatem lasciuia carentem. &, ni fallor, inueni, vt iocos veterum ac nobilium virorũ edecumatos ex multiiugis libris relatione mutua proferamus. hæc nobis sit litterata lætitia & docta cauillatio, vicẽ planipedis & sabulonis impudica & prætexta verba iacientis, ad pudorem ac modestiam versus imitata. hæc res & cura & studio digna veteribus visa est. Et iam primum animaduerto duos, quos eloquentissimos antiqua ætas tulit, comicum Plautum & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venustatem ceteris præstitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit, vt post mortem eius comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ tamen esse de iocorum copia

noscerentur. Cicero autem quantum in ea re valuerit quis ignorat, qui vel liberti eius libros, quos is de iocis patroni composuit, quos quidam ipsius putant esse, legere curauit? quis item nescit consularem eum scurram ab inimicis appellari solitum? quod in oratione etiam sua Vatinius posuit. Atque ego, ni longũ esset, referrem, in quibus causis cum nocentissimos reos tueretur victoriam iocis adeptus sit. vt ecce, pro L. Flacco; quem repetundarum reum ioci opportunitate de manifestissimis criminibus exemit. is iocus in oratione non exstat: mihi ex libro Fusii Biuaculi notus est & inter alia eius dicta celebratur. sed in hoc verbum non casu incidi: volens feci. iocos enim hoc genus veteres nostri dicta dicebant. testis idem Cicero, qui in libro epistolarum ad Cornelium Nepotem secundo sic ait; Itaque nostri, cum omnia quæ dixissemus dicta essent, quæ facete & breuiter & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicta voluerunt. *hæc Cicero. Nouius vero Pomponiusque iocos non raro dicta nominant: Marcus etiam Cato ille Censorius argute iocari solitus est. horum nos ab inuidia muniret auctoritas, etiam si nostris cauillaremur. at, cum veteribus dicta referamus, ipsa vtique auctorum dignitate defendimur. Si ergo probatis inuentum: agite; quod cuique de dictis talibus in mentem veniet, vicissim memoriam nostram excitando referamus. Placuit vniuersis lætitiæ excogitata sobrietas: & vt Prætextatus incipiendo auctoritatem de exemplo præberet hortati sunt.*

CAP. II.

De diuersorum iocis atque dicteriis.

TVM *ille: Dictum volo hostis referre sed victi, & cuius memoria instaurat Romanorum triumphos. Annibal Karthaginiensis apud regem Antiochum profugus facetissime*

ſime cauillatus eſt. ea cauillatio huiuſcemodi fuit. Oſtendebat Antiochus in campo copias ingentes, quas bellum populo Romano facturus comparauerat; conuertebatque exercitum inſignibus argenteis & aureis florentẽ. inducebat etiam currus cum falcibus & elephantos cum turribus equitatumque frenis & ephippiis monilibus ac phaleris præfulgentem. atque ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitus gloriabundus Annibalem aſpicit; &, Putas ne, inquit, ſatis eſſe Romanis hæc omnia: tunc Pœnus eludens ignauiam imbelliamque militum eius pretioſe armatorum, Plane, inquit, ſatis eſſe credo Romanis hæc, etſi auariſſimi ſunt. Nihil prorſus neque tam lepide neque tam acerbe dici poteſt. rex de numero exercitus ſui ac de æſtimanda æquiperatione quæſiuerat: reſpondit Annibal de præda.

Flauianus ſubiecit: Sacrificium apud veteres fuit, quod vocabatur propteruiam. in eo mos erat vt ſi quid ex epulis ſuperfuiſſet igne conſumeretur. hinc Catonis iocus eſt. nam Q. Albidium quendam, qui ſua bona comediſſet, & nouiſſime domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidiſſet, propteruiam feciſſe dicebat: quod comeſſe non potuerit, id combuſſiſſe.

Symmachus deinde: Mater M. Bruti Seruilia, cum pretioſum ære paruo fundum abſtuliſſet à Cæſare ſubiiciente haſtæ bona ciuium, non effugit dictum tale Ciceronis: Equidem quo melius emptum ſciatis comparauit Seruilia hunc fundum Tertia deducta. Filia autem Seruiliæ erat Iunia Tertia. eademque C. Caßij vxor, laſciuiente Dictatore tam in matrem quam in puellam. tunc luxuriam ſenis adulteri ciuitas ſubinde rumoribus iociſque carpebat, vt mala non tantum ſeria forent.

Poſt hunc Cæcina Albinus: Plancus in iudicio fortè amici cum moleſtum teſtem deſtruere vellet, interrogauit, quia ſutorem ſciebat quo artificio ſe tueretur, ille vrbane reſpon-

dit; gallam subigo. sutorium hoc habetur instrumentum; quod non inficete in adulterij exprobrationem ambiguitate conuertit. nã Plancus in Mæuia Galla nupta male audiebat.

Secũtus est Furius Albinum: Post Mutinensem fugam quærentibus quid ageret Antonius, respondisse familiaris eius ferebatur: Quod canis in Ægypto: bibit & fugit. quando in illis regionibus constat canes raptu crocodilorum exterritos currere & bibere.

Eustathius deinde: Publius Muciam inprimis maliuolum cum vidisset solito tristiorem, Aut Mucio, inquit, nescio quid incommodi accessit, aut nescio cui aliquid boni.

Inde Auienus, Faustus Sulla filius cum soror eius eodem tempore duos mœchos haberet Fuluium fullonis filium & Pompeium Maculam, Miror, inquit, sororem meam habere maculam, cum fullonem habeat.

Hic Euangelus: Apud L. Mallium, qui optimus pictor Romæ habebatur, Seruilius Geminus fortè cœnabat: cumque filios eius deformes vidisset; nõ similiter, inquit, Malli fingis & pingis. & Mallius, In tenebris enim fingo, inquit, luce pingo.

Eusebius deinde, Demosthenes, inquit, excitatus ad Laidis famam, cuius formam tunc Græcia mirabatur, accessit, vt & ipse famoso amore potiretur. qui, vbi dimidium talentum vnius precium noctu audiuit, discessit hoc dicto: οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μετανοῆσαι.

Inter hæc, cum Seruius ordine se vocante per verecundiam sileret, Omnes nos, inquit Euangelus, impudentes grammatice pronuntias, si tacere talia vis videri tuitionem pudoris. vnde neque tuum nec Disarij aut Hori supercilium liberum erit a superbiæ nota, ni Prætextatum & nos velitis imitari.

Tunc Seruius, postquam magis silentium erubescendum vidit, ad libertatem se similis relationis animauit. Marcus, inquit, Otacilius Pitholaus cum Caninius Reuilius vno tantum

tum

tum die consul fuisset, dixit: Ante flamines, nunc consules diales fiunt.

Nec Disarius vltra exprobrationem taciturnitatis exspectans, ait: *** ***

Post hunc Horus quoque, Affero ad vos, inquit, δίστιχον *Platonis, quo ille adolescens luserit, cum tragœdiis quoque eadem ætate præluderet:*

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον.
Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων, ὡς διαβησομένη.

Orta ex his lætitia, & omnibus in censorium iudicium remissis, ac retractantibus quæ a singulis antiquæ festiuitatis sapore prolata sunt, Symmachus ait: Hos Platonis versiculos quorum magis vetustatem an breuitatem mireris incertum est, legisse me memini in Latinum tanto latius versos quanto solet nostra quàm Græcorum lingua breuior & angustior æstimari: &, vt opinor, hæc verba sunt:

Dum semihulco sauio
Meum puellum sauior:
Dulcemque florem spiritus
Duco ex aperto tramite:
Anima ægra amore & saucia
Cucurrit ad labias mihi,
Rictumque in oris peruium
Et labra pueri mollia
Rimata itiner transitus
Vt transiliret nititur.
Tum si moræ quid plusculæ
Fuisset in cœtu osculi
Amoris igni percita
Transisset, & me linqueret:
Et mira prorsus res fieret,
Vt ad me fierem mortuus,
Ad puerum vt intus viuerem.

CAP. III.

De iocis M. Tullij Ciceronis.

SED *miror omnes vos ioca tacuisse Ciceronis, in quibus facundissimus, vt in omnibus, fuit. & si videtur, vt aditum responsa numinis sui prædicat, ita ego quæ memoria suggesserit refero dicta Ciceronis. Tum omnibus ad audiendum erectis ille sic incipit:*

M. Cicero, cum apud Damasippum cœnaret, & ille mediocri vino posito diceret, Bibite falernum hoc annorum quadraginta est: Bene, *inquit*, ætatem fert.

Idem cum Lentulum generum suum exiguæ naturæ hominem longo gladio accinctum vidisset, Quis, *inquit*, generum meum ad gladium alligauit?

Nec Q. Ciceroni fratri circa similem mordacitatem pepercit. nam cum in ea prouincia, quam ille rexerat, vidisset clypeatam imaginem eius ingentibus lineamentis vsque ad pectus ex more pictam (erat autem Quintus ipse statura parua) ait, Frater meus dimidius maior est quã totus.

In consulatu Vatinij, quem paucis diebus gessit, notabilis Ciceronis vrbanitas circumferebatur: Magnum ostentum, *inquit*, anno Vatinij factum est; quod illo consule nec bruma nec ver nec æstas nec autumnus fuit. *Querenti deinde Vatinio quod grauatus esset domum ad se infirmatum venire respondit;* Volui in consulatu tuo venire: sed nox me comprehendit. *vlcisci autem se Cicero videbatur, vt qui respondisse sibi Vatinium meminerat, cum humeris se reipublicæ de exsilio reportatum gloriaretur:* Vnde ergo tibi varices?

Caninius quoque Reuilius, qui vno die, vt iam Seruius retulit, consul fuit, rostra cum adscendisset pariter honorem iniit consulatus & eierauit: quod Cicero omni gaudens

occasione

occasione vrbanitatis increpuit; λογοθεώρητος est Caninius consul. *& deinde* : Hoc consecutus est Reuilius vt quæreretur quibus consulibus consul fuerit. *dicere præterea non destitit*; Vigilantem habemus consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit.

Pompeius Ciceronis facetiarum impatiens fuit: cuius hæc de eo dicta ferebantur. Ego vero quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. *sed & cum ad Pompeium venisset dicentibus eum sero venisse, respondit* : Minime sero veni: nam nihil hic paratum video. *deinde interroganti Pompeio vbi gener eius Dolabella esset respondit*: Cum socero tuo : *& cum donasset Pompeius transfugam ciuitate Romana*, hominem bellum , *inquit* , Gallis ciuitatem promittit alienam , qui nobis nostram non potest reddere. *propter quæ merito videbatur dixisse Pompeius*: Cupio ad hostes Cicero transeat, vt nos timeat.

In Cæsarem quoque mordacitas Ciceronis dentes suos strinxit. nam primum post victoriam Cæsaris interrogatus cur in electione partis errasset respondit; Præcinctura me decepit; *iocatus in Cæsarem qui ita toga præcingebatur vt trahendo laciniam velut mollis incederet; adeo vt Sulla tanquam prouidus dixerit Pompeio*: Caue tibi illum puerum male præcinctum. *deinde cum Laberius in fine ludorum anulo aureo honoratus a Cæsare e vestigio in quatuordecim ad spectandum transiit, violato ordine, & cum detrectatus est eques Romanus & cum mimus remissus: ait Cicero prætereunti Laberio & sedile quærenti*: Recepissem te, nisi anguste sederem, *simul & illum respuens & in nouum senatum iocatus, cuius numerum Cæsar supra fas auxerat. nec impune, respondit enim Laberius*: Mirum si anguste sedes, qui soles duabus sellis sedere; *exprobrata leuitate Ciceroni, qua immerito optimus ciuis male audiebat.*

Idem Cicero alias facilitatem Cæsaris in allegendo senatu irrisit

irrisit palam. nam, cum ab hospite suo P. Mallio rogaretur vt decurionatum priuigno eius expediret, assistente frequentia dixit: Romæ si vis habebit: Pompeis difficile est.

Nec intra hæc eius mordacitas stetit. quippe ab Androne quodam Laodiceno salutatus, cum causam aduentus requisisset comperissetque (nam ille se legatum de libertate patriæ ad Cæsarem venisse respondit) ita expressit publicam seruitutem, Ἐὰν ἐπιτύχῃς περὶ ἡμῶν πρέσβευσον.

Vigebat in eo excedens iocos & seria mordacitas, vt hoc est ex epistola ad C. Cassium dictatoris violatorem; Vellem idibus Martiis me ad cœnam inuitasses, profectò reliquiarum nihil fuisset, nunc me reliquiæ vestræ exercent. *idem Cicero de Pisone genero & M. Lepido lepidissime cauillatus est.*

Dicente adhuc Symmacho, &, vt videbatur, plura dicturo, intercedens Auienus, vt fieri in sermonibus conuiualibus solet, Nec Augustus, inquit, Cæsar in huiusmodi dicacitate quoquam minor, & fortasse nec Tullio. &, si volentibus vobis erit, aliqua eius quæ memoria suggesserit relaturus sum. & Horus: Permitte Auiene Symmachus explicet de his, quos iam nominauerat: dicta Ciceronis, & opportunius quæ de Augusto vis referre succedent. Reticente Auieno Symmachus: Cicero, inquam, cum Piso gener eius mollius incederet, filia autem concitatius: ait genero; Ambula tanquam femina: *ait filiæ:* Ambula tamquam vir. *& cum M. Lepidus in senatu dixisset patribus conscriptis;* Ego non tanti fecissem simile factum: *Tullius ait;* Ego non tanti fecissem ὁμοιόπτωτον. *Sed perge Auiene; ne vltra te dicturientem retardem.*

CAP.

CAPVT IIII.

De iocis Augusti in alios, & aliorum rursus in ipsum.

ET ille: *Augustus, inquam, Cæsar affectauit iocos, saluo tamen maiestatis pudorisque respectu; nec vt caderet in scurram. Aiacem tragœdiam scripserat, eamdemque quod sibi displicuisset deleuerat: postea Lucius grauis tragœdiarum scriptor interrogabat eum quid ageret Aiax suus. & ille*, in spongiam, *inquit*, incubuit.

Idem Augustus, cum ei quidam libellum trepidus offerret & modo proferret manum modo retraheret, Putas, *inquit*, te assem elephanto dare?

Idem cum ab eo Pacuuius Taurus congiarium peteret diceretque iam hoc homines vulgo loqui non paruam sibi ab illo pecuniam datam: Sed tu, *inquit*, noli credere.

Alium præfectura equitum summotum & insuper salarium postulantem, dicentemque non lucri causa dari hoc mihi rogo, sed vt iudicio tuo munus videar impetrasse & ita officium deposuisse, hoc dicto repercussit: Tu te accepisse apud omnes affirma; & ego dedisse me nō negabo.

Vrbanitas eiusdem innotuit circa Herennium deditum vitiis iuuenem, quem cum castris excedere iussisset; & ille supplex hac deprecatione vteretur: Quo modo ad patrias sedes reuertar? quid patri meo dicam? *respondit*; Dic me tibi displicuisse.

Saxo in expeditione percussum ac notabili cicatrice in fronte deformem, nimium tamen sua opera iactantem, sic leniter castigauit: At tu cum fugies, *inquit*, nunquam post te respexeris.

Galbæ, cuius informe gibbo erat corpus, agenti apud se causam & frequenter dicenti, Corrige in me si quid reprehendis; *respondit*: Ego te monere possum corrigere non possum.

Cum

Cum multi Seuero Caßio accusante absoluerentur; & architectus fori Augusti exspectationem operis diu traheret: ita iocatus est; Vellem Cassius & meum forum accuset.

Vettius cum monumentum patris exarasset: ait Augustus; Hoc est vere monumentum patris colere.

Cum audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudaeorum intra bimatum iußit interfici, filium quoque eius occisum: ait; Melius est Herodis porcum esse quàm filium.

Idem Augustus, quia Maecenatem suum nouerat esse stylo remisso molli & dissoluto, talem se in epistolis, quas ad eum scribebat, saepius exhibebat, & contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo seruabat in epistola ad Maecenatem familiari plura in iocos effusa subtexuit: Vale mel gentium, melcule, ebur ex Etruria, laser Aretinum, adamas supernas, Tyberinum margaritum, Cilniorum Smaragde, iaspi figulorum, berylle Porsenae, carbunculum habeas, ἵνα σύντέμω πάντα μάλαγμα moecharum

Exceptus est a quodam coena satis parca & quasi quotidiana. nam paene nulli se inuitanti negabat. post epulum igitur inops ac sine vllo apparatu discedens vale dicenti hoc tantum insusurrauit: Non putabam me tibi tam familiarem.

Cum de Tyriae purpurae, quam emi iusserat, obscuritate quereretur; dicente venditore, Erige altius, & suspice. *his vsus est salibus; Quid?* ego vt me populus Romanus dicat bene cultum in solario ambulaturus sum?

Nomenclatori suo, de cuius obliuione querebatur, dicenti: Nunquid ad forum mandas? Accipe, *inquit*, commendatitias, quia illic neminem nosti.

Vatinio in prima sua aetate eleganter insultauit, confusus ille podagra, volebat tamen videri discußisse iam vitium, & mille

mille passus ambulare se gloriabatur. cui Cæsar, Non miror, *inquit*, dies aliquanto sunt longiores.

Relata ad se magnitudine æris alieni, quam quidam eques Romanus dum vixit excedentem ducenties celauerat, culcitam emi cubicularem in eius auctione sibi iussit. & præceptum mirantibus hanc rationem reddidit: Habenda est ad somnum culcita, in qua ille cum tantum deberet dormire potuit.

Non est intermittendus sermo eius, quem Catonis honori dedit. venit forte in domum in qua Cato habitauerat, dein Strabone in adulationem Cæsaris male existimante de peruicacia Catonis, ait: Quisquis præsentem statum ciuitatis commutari non volet & ciuis & vir bonus est. *satis serio & Catonem laudauit, & sibi, nequis affectaret res nouare, consuluit.*

Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit iocos, quam ipse quos protulit, quia maior est patientiæ quam facundiæ laus; maxime cum æquanimiter aliqua etiam iocis mordaciora pertulerit. Cuiusdam prouincialis iocus asper innotuit. intrauerat Romam simillimus Cæsari, & in se omnium ora conuerterat. Augustus perduci ad se hominem iussit, visumque hoc modo interrogauit: Dic mihi adolescens. Fuit aliquando mater tua Romæ? *negauit ille: nec contentus adiecit*: Sed pater meus sæpe.

Temporibus triumuiralibus Pollio, cum Fescenninos in eum Augustus scripsisset ait: At ego taceo. non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere.

Curtius eques Romanus deliciis diffluens, cum macrum turdum sumpsisset in conuiuio Cæsaris, interrogauit an mittere liceret. responderat princeps, Quid ni liceat? *ille per fenestram statim misit.*

Æs alienum Augustus cuiusdam senatoris cari sibi non rogatus exsoluerat numerato quadragies. At ille pro gratiarum

starum actione hoc solum ei scribit; Mihi nihil.

Solebat Licinius libertus eius inchoanti opera patrono magnas pecunias conferre: quem morem secutus centum promisit per libellum, in quo virgula superducta pars vltra pecuniæ defectionem protendebatur vacante infra loco. Cæsar occasione vsus priori alterum centies sua manu iunxit spatio diligenter expleto & affectata litteræ similitudine: geminatamque accepit summam dissimulante liberto. qui postea cœpto alio opere leniter factum suum Cæsari obiecit libello tali dato; Confero tibi, domine, ad noui operis impensam quod videbitur.

Mira etiam censoris Augusti & laudata patientia. corripiebatur eques Romanus a principe tanquam minuisset facultates suas. at ille se multiplicasse coram probauit. mox idem subiecit quod ad contrahendum matrimonium legibus non paruisset. ille vxorem sibi & tres esse liberos dixit. tunc adiecit; post hac Cæsar cum de honestis hominibus inquiris honestis mandato. *Etiam militis non libertatem tantum sed & temeritatem tulit. in quadam villa inquietas noctes agebat rumpente somnum eius crebro noctuæ cantu. prendendam curauit noctuam. miles aucupij peritus & spe ingentis præmij pertulit. laudato imperator mille nummos dari iussit. ille ausus est dicere*, Malo viuat; *auemque dimisit. quis non miratus est non offenso Cæsare abisse militem contumacem?*

Veteranus, cum die sibi dicto periclitaretur, accessit in publico ad Cæsarem; rogauitque vt sibi adesset. ille aduocatum, quem ex comitatu suo elegerat sine mora dedit; commendauitque ei litigatorem. exclamauit ingenti voce veteranus: At nõ ego Cæsar periclitãte te Actiaco bello vicarium quæsiui; sed pro te ipse pugnaui; *detexitq. impressas cicatrices. erubuit Cæsar venitque in aduocationem; vt qui vereretur non superbus tantum sed etiam ingratus videri.*

Delectatus

Delectatus inter cœnam erat symphoniacis Toronij Flacci Mangonis, atque eos frumento donauerat; cum in alia acroamata fuisset nummis liberalis: eosdemque postea Toronius aeque inter cœnam quærenti Cæsari sic excusauit: Ad molas sunt.

Sublimis Actiaca victoria reuertebatur, occurrit ei inter gratulantes coruum tenens quem instituerat hac dicere: Haue. Cæsar. victor. imperator. *Miratus Cæsar officiosam auem viginti milibus nummorum emit. socius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate peruenerat, affirmauit Cæsari habere illum & alium coruum; quem vt afferre cogeretur rogauit. allatus verba quæ didicerat expreßit:* Haue. victor. imperator. Antoni. *nihil exasperatus satis duxit iubere illum diuidere donatiuum cum contubernali. salutatus similiter à psitaco emi eum iußit. idem miratus in pica hanc quoque redemit. exemplum sutorem pauperem solicitauit vt coruum institueret ad parem salutationem; qui impendio exhaustus sæpe ad auem non respondentem dicere solebat*, opera & impensa periit. *aliquando tamen coruus cœpit dicere dictatam salutationem. Hac audita dum transit Augustus respondit:* Satis domi salutatorum talium habeo. *superfuit coruo memoria vt & illa quibus dominum querentem solebat audire subtexeret: Opera & impensa periit. ad quod Cæsar risit; emique auem iußit quanti nullam adhuc emerat.*

Solebat descendenti a palatio Cæsari honorificum aliquod epigramma porrigere Græculus. id cum frustra sæpe fecisset; rursumque eum idem facturum vidisset Augustus; breui sua manu in charta exarauit Græcum epigramma; pergenti deinde ad se obuiam misit. ille legēdo laudare; mirari tam voce quam vultu: cumque acceßisset ad sellam; demissa in pauperem fundum manu paucos denarios protulit quos principi daret. adiectus hic sermo: νὴ τὴν σὴν τύχην, σεβαστὲ, εἰ

S πλέον

πλέον εἶχεν, πλέον ἐδίδου. *secute omnium risu dispensatorem Cæsar vocauit, & sestertia centum milia numerare Græculo iussit.*

Cap. V.

Super iocis ac moribus Iuliæ, Augusti filiæ.

VVLTIS aliqua & filiæ eius Iuliæ dicta referamus? *sed si garrulus non putabor volo de moribus feminæ pauca præmittere, ni quisquam vestrum habeat seria & discenda quæ proferat. hortantibusque omnibus vt cœpto insisteret. ita de Iulia orsus est. Annum agebat tricesimum & octauum, tempus ætatis, si mens sana superesset, vergentis in senium: sed indulgentia tam fortunæ quàm patris abutebatur; cum alioquin litterarum amor multaque eruditio, quod in illa domo facile erat, præterea mitis humanitas minimeque sæuus animus ingentem feminæ gratiam conciliarent, mirantibus qui vitia noscebant tantam pariter diuersitatem. non semel præceperat pater, temperato tamen inter indulgentiam grauitatemque sermone, moderaretur profusos cultus perspicuosque comitatus. idem cum ad nepotum turbam similitudinemque respexerat, qua repræsentabatur Agrippa, dubitare pudicitiam filiæ erubescebat. inde blandiebatur sibi Augustus lætum in filia animum vsque ad speciem procacitatis sed reatu liberum; & talem fuisse apud maiores Claudiam credere audebat. itaque inter amicos dixit duas se habere filias delicatas, quas necesse haberet ferre, rempublicam & Iuliam.*

Venerat ad eum licentiore habitu; & oculos offenderat patris tacentis. mutauit cultus sui postera die morem & lætum patrem affectata seueritate complexa est. at ille, qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit: &, Quantum hic, *ait,* in filia Augusti probabilior est cultus? *non defuit patrocinio suo Iulia his*

verbis

verbis: Hodie enim me patris oculis ornaui, heri viri.

Notum & illud. Auerterant in se populum in spectaculo gladiatorum Liuia & Iulia, comitatus dissimilitudine. quippe, cingentibus Liuiam grauibus viris, hæc iuuentutis & quidem luxuriosæ grege circunsidebatur. Admonuit pater scripto, Videret quantum inter duas principes feminas interesset. eleganter illa rescripsit; Et hi mecum senes fient.

Eadem Iulia mature habere cœperat canos, quos legere secrete solebat. subitus interuentus patris aliquando oppressit ornatrices. dissimulauit Augustus deprehensis super vestem eius canis; & aliis sermonibus tempore extracto induxit ætatis mentionem; interrogauitque filiam vtrum post aliquot annos cana esse mallet an calua: & ; cum illa respondisset, Ego, pater, cana esse malo; *sic illi mendacium obiecit:* Quid ergo istæ te caluam tam cito faciunt?

Item cum grauem amicum audisset Iulia suadentem melius facturam si se composuisset ad exemplar paternæ frugalitatis, ait; ille obliuiscitur Cæsarem se esse. ego memini me Cæsaris filiam.

Cumque conscij flagitiorum mirarentur quo modo similes Agrippæ filios pareret, quæ tam vulgo potestatem sui corporis faceret: ait, Numquam enim nisi naui plena tollo vectorem.

Simile dictum Populiæ Marci filiæ. quæ miranti cuidam quid esset quapropter aliæ bestiæ numquam marem desiderarent nisi cum prægnantes vellent fieri, respondit; Bestiæ enim sunt.

CAP. VI.

Rursus de virorum iocis, argutisque responsis.

SED *vt a feminis ad viros & a lasciuis iocis ad honestos reuertar, Cascellius iurisconsultus vrbanitatis miræ libertatisque habebatur, præcipue tamen is iocus eius innotuit.*

tuit. Lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat vt ædiles edicerent ne quis in harenam nisi pomum misisse vellet. forte his diebus Cascellius consultus a quodam an nux pinea pomum esset, respondit; Si in Vatinium missurus es, pomum est.

Mercatori deinde quemadmodum cum socio nauim diuideret interroganti respondisse traditur: Nauim si diuidis; nec tu nec socius habebitis.

In Galbam eloquentia clarum, sed quem habitus, vt supra dixi, corporis destruebat, M. Lollij vox circumferebatur: Ingenium Galbæ male habitat.

In eundem Galbam Orbilius grammaticus acerbius irrisit. Prodierat Orbilius in reum testis: quem Galba vt confunderet dissimulata professione eius interrogauit. Quod artificium facis? *respondit:* In sole gibbos soleo fricare.

L. Cæcilius, cum C. Cæsar aliis qui secum pila lusitabant centena sestertia illi vni quinquaginta dari iussisset, Quid? ego, *inquit,* vna manu ludo, & non duabus vt plus habere possim?

Cum iratus esse P. Clodius D. Laberio diceretur, quod ei mimum petenti non dedisset, Quid amplius, *inquit,* mihi facturus es, nisi vt Dyrrhachium eam & redeam? *alludens ad Ciceronis exsilium.*

CAP. VII.

De sententiis ac dictis Laberij & Publij, mimographorum: deque Pylade ac Hyla, histrionibus.

SED *quia & paulo ante Aurelius Symmachus & ego nunc Laberij fecimus mentionem; si aliqua huius atque Publij dicta referemus, videbimur & adhibendi cenuiuio mimos vitasse lasciuiam, & tamen celebritatem, quam cum assunt illi excitare pollicentur, imitari. Laberium aspera libertatis*

bertatis equitem Romanum Cæsar quingentis millibus inuitàuit vt prodiret in scenam, & ipse ageret mimos quos scriptitabat. sed potestas non solum si inuitet sed etsi supplicet cogit. vnde se & Laberius a Cæsare coactum in prologo testatur his versibus:

Necessitas, cuius cursus transuersi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quò me detrusit pæne extremis sensibus?
Quem nulla ambitio nulla vmquam largitio
Nullus timor vis nulla nulla auctoritas
Mouere potuit in iuuenta de statu;
Ecce in senecta vt facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio?
Etenim ipsi di negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis posset pati?
Ergo bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus Lare egressus meo
Domum reuertar mimus. nimirum hoc die
Vno plus vixi mihi quam viuendum fuit.
Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum litterarum laudibus
Floris cacumen nostræ, famæ frangere,
Cur cum vigebam membris præuiridantibus,
Satis facere populo & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concuruasti vt carperes?
Nunc me quò deiicis? quid ad scenam affero:
Decorem formæ, an dignitatem corporis,
Animi virtutem, an vocis iocundæ sonum?
Vt hedera serpens vires arboreas necat;
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchri similis nihil nisi nomen retineo.

In ipsa quoque actione subinde se qua poterat vlciscebatur

inducto habitu Syri, qui velut flagris cæsus præripientique se similis exclamabat:

Porro Quirites! libertatem perdimus.

& paulo post adiecit:

Necesse est multos timeat quem multi timent,

quo dicto vniuersitas populi ad solum Cæsarem oculos & ora conuertit notantes impotentiam eius hac dicacitate lapidatam. ob hæc in Publium vertit fauorem. is Publius natione Syrus, cum puer ad patronum domini esset adductus, promeruit eum non minus salibus & ingenio quam forma. nam forte cum ille seruum suum hydropicum iacentem in area vidisset, increpuisset que quid in Sole faceret; respondit Aquam calefacit. *ioculari deinde super cœna exerta quæstione quodnam esset molestum otium, aliud alio opinante, ille* Podagrici pedes *dixit. ob hæc & alia manumissus & maiore cura eruditus, cum mimos componeret ingentique assensu in Italiæ oppidis agere cœpisset, productus Romæ per Cæsaris ludos omnes qui tunc scripta & operas suas in scenam locauerant prouocauit, vt singuli secum posita inuicem materia pro tempore contenderent. nec vllo recusante superauit omnes; in quis & Laberium: vnde Cæsar arridens hoc modo pronuntiauit:*

Fauente tibi me victus es Laberi a Syro:

statimque Publio palmam & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. tunc Publius ad Laberium recedentem ait: Qui cum cōtendisti scriptor hunc spectator subleua. *sed & Laberius sequenti statim commissione, mimo nouo interiecit hos versus:*

Non possunt primi esse omnes omni in tempore.
Summum ad gradum cum claritatis veneris;
Consistes ægre, & quam descendas, decides.
Cecidi ego. cadet qui sequitur. laus est publica.

Publij autem sententiæ feruntur lepidæ & ad communem

vsum

vsum accommodatißimæ. ex quibus has fere memini singulis versibus circumscriptas:

Beneficium dando accepit qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
Frugalitas inserta est rumoris boni.
Heredis fletus sub persona risus est.
Furor fit læsa sæpius patientia.
Improbe,
Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficij est, quod petitur, si cito neges.
Ita amicum habeas, posse vt fieri inimicum putes.
Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.
Nunquam periclum sine periclo vincitur.

Sed quia semel ingressus sum scenam loquendo, nec Pylades histrio nobis omittendus est, qui clarus in opere suo fuit temporibus Augusti & Hylam discipulum vsque ad æqualitatis contentionem eruditione prouexit. populus deinde inter vtriusque suffragia diuisus est. & cum canticum quoddam saltaret Hylas, cuius clausula erat;

τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα:

sublimem ingentemque Hylas velut metiebatur. Non tulit Pylades; & exclamauit è cauea:

Σὺ μακρὸν ἐ μέγαν ποιεῖς.

tunc populus eum coëgit idē saltare canticum. cumq. ad locum venisset, quem reprehēderat, expreßit cogitantem; nihil magis ratus magno duci cōuenire quam pro omnibus cogitare. Saltabat Hylas Oedipodē: & Pylades hac voce securitatem saltantis castigauit; σὺ βλέπεις. Cum in Herculē furentem prodisset, & nonnullis incessum histrioni conuenientem non seruare videretur; deposita persona ridentes increpuit,

 μωροὶ,

Μωροὶ, μαινόμενον ὀρχοῦμαι.

hac fabula & sagittas iecit in populum. Eandem personam cum iussu Augusti in triclinio ageret; & intendit arcum & spicula misit. nec indignatus est Cæsar eodem se loco pyladi, quo populum Romanum fuisse. Hic, quia ferebatur mutasse rudis illius saltationis ritum quæ apud maiores viguit & venustam induxisse nouitatem, interrogatus ab Augusto quæ saltationi contulisset respondit: αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν, ὅμαδόν τ' ἀνθρώπων. *Idem cum propter populi seditionem pro contentione inter se Hylamque habita concitatam indignationem excepisset Augusti, respondit:* καὶ ἀχαριστεῖς βασιλεῦ; ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.

CAP. VIII.

Quomodo Plato vino indulgendum esse præceperit: & quam periculosum turpeque sit, tactus ac gustus voluptatibus esse obnoxium.

His dictis, & excitata lætitia, cum in Auieno memoria florida & amœnitas laudaretur ingenij, mensas secundas minister admouit. & Flauianus: Multi, vt æstimo, in hoc a Varrone dissentiunt; qui in illa lepidissima satyra Menippea, quæ inscribitur; NESCIS QVID VESPER VEHAT; *de secunda mensa placentas remouit. sed, quæso, dicas Cæcina verba ipsa Varronis, si tibi beneficio memoriæ tenacioris hæserunt. & Albinus, Locus, inquit, Varronis, quem referri a me imperas, in his fere verbis est:* Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt. dulcibus enim cum pepsi societas infida. significant autem bellaria omne mensæ secundæ genus, nam quæ πέμματα Græci vel τραγήματα dixerunt, ea veteres nostri appellauere bellaria. vina quoque dulciora est inuenire in comœdiis antiquioribus hoc vocabulo, dicta-

lo, dictaque ea Liberi bellaria. *Et Euangelus: Agite, antequam surgendum nobis sit, vino indulgeamus: quod decreti Platonici auctoritate faciemus, qui aestimauit fomitem esse quemdam & ignitabulum ingenij virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagret. Tunc Eustathius, Quid agis, inquit, Euangele? an Platonem aestimas haurienda passim vina suasisse, & non magis inter minuta pocula iucundiorem liberaliorem que inuitationem quae fieret sub quibusdam quasi arbitris & magistris conuiuiorum sobriis non improbasse? & hoc est quod in primo & secundo de legibus non inutile viris esse decernit. nam & modicis honestisque inter bibendum remissionibus refici integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existimauit; redditosque sensim latiores ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores; & simul, si qui penitus in his affectionum cupiditatumque errores inessent, quos celaret alioquin pudor reuerens, ea omnia sine graui periculo libertate per vinum data detegi & ad corrigendum medendumque fieri opportuniora. Atque hoc etiã Plato ibidem dicit non diffugiendas esse huiuscemodi exercitationes aduersum propulsandam vini violentiam; neque vllum vmquam continentem prorsum aut temperantem satis fideliter visum esse, cui vita non inter ipsa errorum pericula & in mediis voluptatum illecebris explorata sit. nam cui Libentia Gratiaeque omnes conuiuiorum incognitae sint, quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas huiusmodi voluptates aut voluntas tulerit aut casus induxerit aut necessitas impulerit, mox deliniri & capi; neque mentem eius animumque subsistere. congrediendum igitur & tamquam in acie quadam cum voluptariis rebus cumque ista vini licentia cominus decernendum; vt aduersus eas non fuga nec absentia simus tuti, sed vigore animi & constanti praesentia moderatoque vsu temperantiam continentiamque tueamur; & calefacto simul*

mul refotoque animo, si quid in eo vel frigidæ tristitiæ vel torpentis verecundiæ fuerit, diluamus.

Sed, quoniam voluptatum fecimus mentionem, docet Aristoteles a quibus voluptatibus sit cauendum. quinque etenim sunt hominum sensus, quos Græci αἰσθήσεις appellant, per quos voluptas animo aut corpori quæri videtur; tactus, gustus, odoratus, visus, auditus. ex his omnibus voluptas quæ immodice capitur ea turpis atque improba est. sed enim quæ nimia ex gustu atque tactu est; ea igitur gemina voluptas, sicut sapientes viri censuerunt, omnium rerum fœdißima est; eosque maxime, qui sese duabus istis voluptatibus dediderunt, grauißimi vicij vocabulis Græci appellauerunt, vel ἀκρατεῖς vel ἀκολάστους: nos eos vel incontinentes dicimus [illegible] intemperantes. Istas autem voluptates duas, gustus atque tactus, id est, cibi & Veneris, solas hominibus communes videmus esse cum beluis. & idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis est his ferarum voluptatibus occupatus. ceteræ ex tribus aliis sensibus proficiscentes hominum tantum propriæ sunt. verba super hac re Aristotelis philosophi in medium proferam; vt quid de his infamibus voluptatibus tam clarus atque inclutus vir sentiat, publicetur.

Διατὶ οἱ κατὰ τὴν τῆς ἁφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν ἐγγιγνομένην ἂν ὑπερβάλλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται, οἵ τε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι οὗτοι, οἵ τε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις. τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφὴν, ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι· διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν. ἢ δὲ κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν οὐκέτι, ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γινομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις. ἅτε δὲ οὐσῶν κοινῶν αἰσχρὸν εἶναι τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν, καὶ ἀτιμόταταί εἰσι. διὸ καὶ μάλιστα μόναι ἐπονείδιστοι, ὥστε τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ. ἀκόλαστον λέγομεν. διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι. οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθήσεων πέντε, τὰ ἄλλα ζῶα ἀπὸ δύο μόνων

μόνων τῶν προειρημένων ἥδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας, ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο πάσχει.

Quis igitur habens aliquid humani pudoris, voluptatibus istis duabus coëundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Socrates quidem dicebat multos homines propterea velle viuere vt ederent & biberent; se bibere atque esse vt viueret. Hippocrates autem diuina vir scientia de coitu Venerio ita existimabat; partem esse quandam morbi tæterrimi, quem nostri comitialem dixerunt. namque ipsius verba hæc traduntur: τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν, id est, coitum esse paruum morbum comitialem.

CAP. IX

De luxu seu luxuria Q. Hortensij, Fabij Gurgitis, Metelli Pij, ac Metelli Pontificis maximi. Tum de porco Troiano, de leporum ac cochlearum saginatione.

ACCIPITE *& M. Varronis verba de agricultura libro tertio. qui cum de pauonibus in villa nutriendis loqueretur sic ait:* Primus hos Q. Hortensius augurali cœna posuisse dicitur. quod potius factum tum luxuriose quam seuere boni viri laudabant. quem cito secuti multi extulerunt eorum precia, vt oua eorum denariis veneant quinis, ipsi facile quinquagenis. *Ecce res non admiranda solum sed etiam pudenda, vt oua pauonum quinis denariis veneant; quæ hodie non dicam vilius sed omnino non veneunt. Is Hortensius platanos suas vino irrigare consueuit, adeo vt in actione quadam, quam habuit cum Cicerone susceptam, precario a Tullio postulasset, vt locum dicendi permutaret secum: abire enim in villam necessario se velle, vt vinum platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet. Sed forte ad notam sæculi sui non sufficit Hortensius vir alioquin ex professo mollis & in præ-*

Octo hæc sequētia capita ex libro tertio, vbi confuse hactenus lecta sunt, hūc retraximus indicio MS. Vide Notas.

in præcinctu ponens omnem decorem. fuit enim vestitu ad mundiciem curioso: & , vt bene amictus iret, faciem in speculo ponebat: vbi se intuens togam corpori sic applicabat, vt rugas non forte sed industria locatas artifex nodus constringeret, & sinus ex composito defluens nodum lateris ambiret. Is quondam, cum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de iniuriis diem dixit quod sibi in angustiis obuius offensu fortuito structuram togæ destruxerat : & capital putauit quod in humero suo locum ruga mutasset. Ergo hoc prætermisso ad viros venio triumphales, quos victores gentium luxuria vicit. & vt taceam Gurgitem à deuorato patrimonio cognominatum, quia insignibus virtutis secuta vitia primoris compensauit ætatis : Metellus Pius in quam foueam luxus & superbiæ successuum continuatione peruenit? & , ne multis morer, ipsa de eo Sallustij verba subieci:
At Metellus in vlteriorem Hispaniam post annum regressus, magna gloria, concurrentibus vndique virile & muliebre secus, per vias & tecta omnium visebatur. eum quæstor C. Vrbinus aliique cognita voluntate cum ad cœnam inuitassent, vltra Romanorum ac mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa & insignia scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis. Simul croco sparsa humus, & alia in modū templi celeberrimi, præterea cùm sedenti in transenna demissum victoriæ simulachrum cum machinato strepitu tonitruum coronam ei imponebat: tum venienti ture quasi deo supplicabatur. toga picta plerumque amiculo erat accumbenti. epulæ vero exquisitissimæ, neque per omnem modo prouinciam sed trans maria ex Mauritania volucrum & ferarum incognita antea plura genera. Quîs rebus aliquantam partem gloriæ dempserat maxime apud veteres & sanctos viros, superba illa, grauia, in-

digna Romano imperio æstimantes. *Hæc Sallustius, grauißimus alienæ luxuriæ obiurgator & censor.*

Accipite, & inter grauißimas personas non defuisse luxuriam. refero enim nobis pontificis vetustißimam cœnam, quæ scripta est in indice quarto Metelli illius pontificis maximi in hæc verba: Ante diem nonum kalendas Septembris, quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus est, domus ornata fuit. triclinia lectis eburneis strata fuerunt. duobus tricliniis pontifices cubuerunt Q. Catulus, M. Æmilius Lepidus, D. Silanus, C. Cæsar rex sacrorum, P. Scæuola Sextus, Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinouanus & L. Iulius Cæsar augur, qui eum inaugurauit. in tertio triclinio Popilia, Perpennina, Licinia, Arruntia virgines Vestales & ipsius vxor Publicia flaminica & Sempronia socrus eius. cœna hæc fuit. Ante cœnam echinos, ostreas crudas quantum vellent, peloridas, sphondilos, turdum, asparagos. subtus gallinam altilem patinam ostrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos: iterum spondylos, glycomaridas, vrticas, ficedulas, lumbos, capragines, aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas, murices & purpuras. In cœna sumina, sincipur aprugnum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amylum, panes Picentes: *Vbi iam luxuria tunc accusaretur, quando tot rebus farta fuit cœna pontificum? ipsa vero edulium genera quam dictu turpia? nam Cincius in suasione legis Fanniæ obiicit seculo suo, quod porcum Troianum mensis inferant. quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus grauidum; vt ille Troianus equus grauidus armatis fuit. Exigebat hoc quoque illa gulæ intemperantia vt & lepores saginarentur, teste Varrone; qui de agricultura libro tertio cum de leporibus loqueretur sic ait:*

ait : Hoc quoque nuper institutum vt saginarentur, cum exceptos e leporario condant in caueis & loco clauso faciant pingues. *Si cui hoc mirum videtur quod ait Varro lepores ætate illa solitos saginari, accipiat illud quod maiore admiratione sit dignum; cochleas saginatas, quod idem Varro in eodem libro refert. Verba ipsa qui volet legere vbi quærere debeat indicaui. Neque ego nunc antiquitati nos præferendos vel comparandos dico; sed respondi obiurganti Horo, asserens vti res habet maiorem illis sæculis deliciarum curam fuisse quam nostro.*

CAP. X.

Saltandi cantandique studium, atque adeo ne histrionicam quidem, apud vetustiores Romanos inter turpia nominatum fuisse.

SVBIECIT *Furius Albinus antiquitatis non minus quam Cæcina peritus, Miror te, inquit, non retulisse, quanta illis affluentia marinarum procurari solita fuerit copiarum; cuius relatu maximam conuiuiorum nostrorum sobrietatem doceres. & Cæcina, Profer, inquit, in medium, quæ de hac quoque parte lectu comperisti. vltra omnes enim polles memoria vetustatis. & Furius sic ingressus est, Vetustas quidem nobis semper, si sapimus, adoranda est. Illa quippe sæcula sunt, quæ hoc imperium vel sanguine vel sudore pepererunt, quod non nisi virtutum faceret vbertas. sed, quod fatendum est, in illa virtutum abundantia vitiis quoque ætas illa non caruit: e quibus nonnulla nostro sæculo morum sobrietate correcta sunt. & de luxu quidem illius temporis circa marinas copias dicere institueram. sed quia in assertionem nostræ emendationis alia ex aliis proferenda se suggerunt, de piscibus non omitto sed differo; dum de alia lasciuia qua nunc caremus admoneo. dic enim, Hore, qui antiquitatem nobis obiicis ante cuius triclinium modo saltatricem vel saltatorem*

tatorem te vidisse meministi? at inter illos saltatio certatim vel ab honestis appetebatur. ecce enim, vt ab illo ordiar tempore quod fuit optimus moribus, inter duo bella Punica ingenui, quid dicam ingenui? filij senatorum in ludum saltatorium cōmeabant, & illic crotala gestantes saltare discebant, taceo quod matronæ etiam saltationem non inhonestam putabant: sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa vsque ad artis perfectionem. quid enim ait Salustius: Psallere, saltare elegantius quam necesse est probæ. *adeo & ipse Semproniam reprehendit, non quod saltare sed quod optime scierit. nobilium vero filios, & quod dictu nefas est, filias quoque virgines inter studiosa numerasse saltandi meditationem testis est Scipio Africanus Æmilianus. qui in oratione contra legem iudiciariam Tib. Gracchi sic ait:* Docentur præstigias inhonestas cum cinædulis & sambuca psalterioq. eunt in ludum histrionū. discunt cantare; quæ maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt. eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinædos virgines puerique ingenui. Hæc cum mihi quisquam narrabat; non poteram animum inducere ea liberos suos homines nobiles docere: sed, cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusque quingentis. in his vnum quod me reipublicæ maxime misertum est puerum bullatum petitoris filium non minorem annis duodecim cum crotalis saltare: quam saltationem impudicus seruulus honeste saltare non posset. *Vides quemadmodum ingemuerit Africanus quod vidisset cum crotalis saltantem filium petitoris, id est, candidati; quem ne tum quidem spes & ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret quod scilicet turpe non habebatur. Ceterum superius*

superius plerumque nobilitatem hac propudia celebrare conquestus est. sic nimirum M. Cato senatorem non ignobilem Cæcilium spatiatorem & Fescenninum vocat, eumque staticulos dare his verbis ait: Descendit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. *& alibi in eundem:* Præterea cantat vbi collibuit, interdum Græcos versus agit, iocos dicit, voces demutat, staticulos dat. *hæc Cato. cui, vt videtis, etiam cantare non serij hominis videtur: quod apud alios adeo non inter turpia numeratum est, vt L. Sulla vir tanti nominis optime cantasse dicatur. Ceterum histriones non inter turpes habitos Cicero testimonio est, quem nullus ignorat Roscio & Æsopo histrionibus tam familiariter vsum, vt res rationesque eorum sua sollertia tueretur. quod cum aliis multis tũ ex epistolis quoque eius declaratur. nam illam orationem quis est qui non legerit in qua populum Romanum obiurgat quod Roscio gestum agente tumultuauerit? & certe satis constat contendere eum cum ipso histrione solitum, vtrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam sermone diuerso pronunciaret. quæ res ad hanc artis suæ fiduciam Roscium abstraxit, vt librum conscriberet quo eloquentiam cum histrionia compararet. Is est Roscius qui etiam L. Sullæ carissimus fuit, & annulo aureo ab eodem dictatore donatus est. tanta autem fuit gratia & gloria vt mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit. Æsopum vero ex pari arte ducenties sestertium reliquisse filio constat. Sed quid loquor de histrionibus? cum Appius Claudius vir triumphalis, qui salius vsque ad senectutem fuit, pro gloria obtinuerit quod inter collegas optime saltitabat. Ac priusquã a saltatione discedo, illud adiiciam; vno eodem tempore tribus nobilissimis ciuibus non modo studium saltandiq. sed etiam, si diis placet, peritiam, qua gloriarentur fuisse, Gabinio consulari Ciceronis ini-*

nis inimico, quod etiam Cicero non dissimulanter obiecit & M. Cælio noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, & Licinio Crasso Crassi eius qui apud Parthos exstinctus est filio.

CAP. XI.

Quanto in pretio fuerint apud paulo vetustiores Romanos, pisces, & præsertim muræna.

SED *de saltatione veterum ad præda marinæ transire luxum Liciniorum me nomen admonuit; quos Murænas cognominatos, quod hoc pisce effusissime delectati sunt, satis constat. huic opinioni M. Varro consentit asserens eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius Orata cognominatus est; quod ei pisces qui auratæ vocantur carissimi fuerint. Hic est Sergius Orata, qui primus balneas pensiles habuit, primus ostrearia in Baiano locauit, primus optimum saporem ostreis Lucrinis adiudicauit. fuit autem ætate L. Crassi illius diserti: qui quam grauis & serius habitus sit etiam Cicero docet. is tamen Crassus vir censorius (nam cum Cn. Domitio censor fuit) cum supra ceteros disertus haberetur essetque inter clarissimos ciues princeps, tamen murænam in piscina domus suæ mortuam atratus tamquam filiam luxit. Neque id obscurum fuit. quippe collega Domitius in senatu hoc ei quasi deforme crimen obiecit. neque id confiteri Crassus erubuit; sed vltro etiam, si dis placet, gloriatus est censor, piam affectuosamque rem fecisse se iactitans. Piscinas autem quam refertas habuerint preciosissimis piscibus Romani illi nobilissimi principes Lucilius, Philippus & Hortensius, quos Cicero piscinarios appellat, etiam illud indicium est quod M. Varro in libro de agricultura refert M. Catonem, qui post Vticæ periit, cum heres testamento Luciliĳ esset relictus, pisces de piscina eius quadraginta milibus vendidisse. accersebantur autem murænæ ad*

piscinas nostræ vrbis ab vsque freto Siculo, quod Rhegyum a Messana respicit. illic enim optimæ a prodigis esse credantur: tam Hercules quàm anguillæ. & vtræque ex illo loco Græce πλῶτ) vocantur, Latine flutæ: quod in summo supernantes sole torrefactæ curuare se posse, & in aquam mergere desinunt, atque ita faciles captu fiunt. Et, si enumerare velim quàm multi magnique auctores murænas e freto Siculo nobilitarint, longum fiat. sed dicam quid Varro in libro qui inscribitur Gallus de admirandis *dixerit his verbis:* In Sicilia quoque, *inquit*, Papirius manu capi murænas flutas, quod hæ in summa aqua præ pinguedine flutentur. *Hæc Varro. Sed quis neget indomitam apud illos, &, vt ait Cæcilius, vallatam gulam fuisse, qui ex tam longinquo mari instrumenta luxuriæ compararent? Nec rarus hic Romæ piscis, vt peregre accitus, erat. auctor est Plinius C. Cæsarem dictatorem cum triumphales cœnas populo daret sex millia murænarum a C. Hirrio ad pondus accepisse. huius Hirrij villam, quamuis non amplam aut latam, constat propter viuaria quæ habuit quadragies sestertium venundatam.*

CAPVT XII.

De acipensere, mullo, scaro, lupo.

NEC *acipenser, quem maria prodigis nutriunt, illius seculi delicias euasit. &, vt liqueat secundo Punico bello celebre nomen huius piscis fuisse, accipite vt meminerit eius Plautus in fabula, quæ inscribitur Baccharia, ex persona parasiti:*

Quis est mortalis tanta fortuna affectus vmquam,
Quam ego nunc sum, cuius hæc ventri portatur
pompa?
Vel nunc qui mihi in mari acipēser latuit antehac,
Caius

Cuius ego latus in latebras reddam meis dentibus & manibus.

&, ne vilior fit testis poëta, accipite assertore Cicerone in quo honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum & Numantinum. hæc sunt in dialogo de fato verba Ciceronis: Nam cum esset apud se ad Lauernium Scipio, vnaque Pontius; allatus est forte Scipioni acipenser, qui admodum raro capitur, sed est piscis, vt ferunt, in primis nobilis cum autem Scipio vnum & alterum ex his, qui eum salutatum venerant, inuitasset, pluresq. etiam inuitaturus videretur: in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas. acipenser iste paucorum hominum est, *Nec inficias eo temporibus Traiani hunc piscem in magno pretio non fuisse, teste Plinio Secundo: qui in naturali historia cum de hoc pisce loqueretur sic ait:* Nullo nunc in honore est quod quidem miror, cum sit rarus inuentu. *Sed non diu stetit hæc parsimonia. nam temporibus Seueri principis, qui ostentabat duritiam morum, Sammonicus Serenus vir sæculo suo doctus, cum ad principem suum scriberet faceretque de hoc pisce sermonem, verba Plinij quæ superius posui præmisit; & ita subiecit:* Plinius, vt scitis, ad vsque Traiani imperatoris venit ætatem. nec dubium est quod ait nullo honore hunc piscem temporibus suis fuisse verum ab eo dici. apud antiquos autem in precio fuisse ego testimoniis palam faciam, vel eo magis quod gratiam eius video ad epulas quasi postliminio redisse. quippe qui dignatione vestra cum intersum conuiuio sacro animaduertam hunc piscem a coronatis ministris cum tibicine introferri. Sed quod ait Plinius de acipenseris squamis, id verum esse maximus rerum naturalium indagator Nigidius Figulus ostendit. in cuius libro de animalibus quarto ita positum est: Cur

alij pisces squama secunda, acipenser aduersa sit. *hac Sammonicus: qui turpitudinem conuiuij principis sui laudando notat, prodens venerationem qua piscis habebatur, vt a coronatis inferretur cum tibicinis cantu, quasi quadam non deliciarum sed numinis pompa. Sed, vt minus miremur acipenserem graui precio taxari solitum, Asinius Celer vir consularis, vt idem Sammonicus refert, mullum vnum septem millibus nummum mercatus est. in qua re luxuriam illius saeculi eo magis licet aestimare, quod Plinius Secundus temporibus suis negat facile mullum repertum qui duas pondo libras excederet. at nunc & maioris ponderis passim videmus, & precia haec insana nescimus.* Nec contenta illa *ingluuies fuit maris sui copiis, nam Octauius praefectus classis sciens scarum adeo Italicis litoribus ignotū vt nec nomen Latinum eius piscis habeamus, incredibilem scarorum multitudinem viuariis nauibus huc aduectam inter Hostiam & Campaniae litus in mare sparsit; miroque ac nouo exemplo pisces in mari tamquam in terra fruges aliquas seminauit. idemque, tamquam summa in hoc vtilitatis publicae verteretur, quinquennio dedit operam vt si quis inter alios pisces scarum forte cepisset incolumem confestim & inuiolatum mari redderet.*

Quid stupemus captiuam illius saeculi gulam seruisse mari, cum in magno vel dicam maximo apud prodigos honore fuerit etiam Tiberinus lupus & omnino omnes ex hoc amni pisces? quod equidem cur ita illis visum sit ignoro. fuisse autem etiam M. Varro ostendit; qui, enumerans quae in quibus Italiae partibus optima ad victum gignantur, pisci Tiberino palmam tribuit his verbis in libro rerum humanarum vndecimo : Ad victum optima fert ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Cassinas oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tiberis. *Hac Varro de omnibus scilicet huius fluminis piscibus. sed inter*

eos,

eos, vt supra dixi, præcipuum locum lupus tenuit, & quidem is qui inter duos pontes captus est. id ostendunt cum multi alij, tum etiam C. Titius vir ætatis Lucilianæ in oratione qua legem Fanniam suasit. cuius verba ideo pono, quia non solum de lupo inter duos pontes capto erunt testimonio, sed etiam mores, quibus pleriqué tunc viuebant, facile publicabunt. describens enim homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quæque soleant inter se sermocinari, sic ait: Ludunt alea, studiose vnguentis delibuti, scortis stipati. vbi horæ decem sunt; iubent puerum vocari vt comitium eat percunctatum quid in foro gestum sit; qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus iusserint, quot vetuerint. inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant. dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam nõ impleant. quippe qui vesicam plenam vini habeant. Veniunt in comitium tristes, iubent dicere. quorum negotium est, dicunt. iudex testes poscit. ipsus it minctum. vbi redit; ait se omnia audiuisse, tabulas poscit. litteras inspicit. vix præ vino sustinet palpebras. eunti in consilium ibi hæc oratio: Quid mihi negotij est cũ istis nugacibus; quam potius potamus mulsum mixtum vino Græco, edimus turdum pinguem bonumque piscem lupum germanum, qui inter duos pontes captus fuit? *hac Titius. Sed & Lucilius acer & violentus poëta ostendit scire se hunc piscem egregij saporis, qui inter duos pontes captus esset; eumque quasi ligurritorem catillonem appellat. scilicet qui proxime ripas stercus insectaretur. proprie autem catillones dicebãtur, qui ad pollucum Herculis vltimi cum venirent catillos ligurribant. Lucilij versus hi sunt:*

Fingere præterea afferri quod quisque volebat,
Illum sumina ducebant atque altilium lanx,
Hunc pontes Tiberinos duo inter captus catillo.

CAP. XIII.

De legibus latis contra luxuriam veterum Romanorum.

LONGVM fiat si enumerare velim quot instrumenta gulæ inter illos vel ingenio cogitata sint vel studio confecta. & hæ nimirum causæ fuerunt propter quas tot numero leges de cœnis & sumptibus ad populum ferebantur: & imperari cœpit vt patentibus ianuis pransitaretur & cœnitaretur. sic oculis ciuium testibus factis luxuriæ modus fieret. Prima autem omnium de cœnis lex ad populum Orchia peruenit. quam tulit C. Orchius tribunus plebis de senatus sententia, tertio anno quam Cato censor fuerat: cuius verba quia prolixa sunt prætereo. summa autem eius præscribebat numerum conuiuarum. & hæc est lex Orchia, de qua Cato in orationibus suis vociferabatur quod plures quam præscripto eius cauebatur ad cœnam vocarentur. cumque auctoritatem nouæ legis aucta necessitas imploraret: post annum vicesimum secundum legis Orchiæ Fannia lex lata est, anno post Romam conditam, secundum Gellij opinionem, quingentesimo octuagesimo octauo, de hac lege Sammonicus Serenus ita refert: Lex Fannia Augusti ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. neque eam prætores aut tribuni, vt pleraſque alias, ſed ex omni bonorum consilio & ſententia ipſi consules pertulerunt, cum reſpublica ex luxuria conuiuiorum maiora quam credi poteſt detrimenta pateretur. ſiquidem eo res redierat, vt gula illecti plerique ingenui pueri pudicitiam & libertatem ſuam venditarent: plerique ex plebe Romana vino madidi in comitium venirent, & ebrij de reipublicæ ſalute conſulerent. *hæc Sammonicus. Fanniæ autem legis ſeueritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quod in ſuperiore numerus tantummodo cœnantium cohibebatur;*

cohibebatur, licebatque secundum eam vnicuique bona sua inter paucos consumere. Fannia autem etiam sumptibus modum fecit aßibus centum. Vnde a Lucilio poëta festiuitatis suæ more centussis *vocatur. Fanniam legem post annos decem & octo lex Didia consecuta est. eius ferendæ duplex causa fuit: prima & potißima, vt vniuersa Italia non sola vrbs lege sumptuaria teneretur, Italicis æstimantibus Fanniam legem non in se sed in solos vrbanos ciues esse conscriptam. deinde, vt non soli qui prandia cœnas ve maiore sumptu fecissent sed etiam qui ad eas vocitati essent atque omnino interfuissent pœnis legis tenerentur.*

Post Didiam Licinia lex lata est a P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferundæ probandæque tantum studium ab optimatibus impensum est, vt consulto senatus iuberetur vt ea tantummodo promulgata priusquam trinundino confirmaretur ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. lex vero hæc paucis mutatis in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæsita noua legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris, ita hercules vt de ipsis duodecim tabulis factum est: quarum vbi contemni antiquitas cœpit, eadem illa quæ illis legibus cauebantur in alia latorum nomina transierunt. Sed legis Liciniæ summa vt k,lendis, nonis, nundinis Romanis, cuique in dies singulos triginta duntaxat asses edundi causa consumere liceret: ceteris vero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur quam carnis aridæ pondo tria & salsamentorũ pondo libra, & quod ex terra, vite, arboreve sit natũ. Video quid remordeat. ergo indicium sobrij sæculi est, vbi tali præscripto legum coërcetur expensa cœnarum. non ita est. nam leges sumptuariæ a singulis ferebantur, quæ totius ciuitatis vitia corrigerent: at nisi peßimis effusißimisque moribus viueretur profecto opus ferundis legibus non fuisset. Vetus verbum est; leges, *inquit*, bonæ ex malis moribus procreantur.

Has sequitur lex Cornelia & ipsa sumptuaria, quam tulit Cornelius Sulla dictator, in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus; verùm minora precia rebus imposita: & quibus rebus, dij boni! quamque exquisitis & pæne incognitis generibus deliciarum! quos illic pisces quásque offulas nominat! & tamen precia illis minora constituit. ausim dicere, vt vilitas edulium animos hominum ad paranda opsoniorum copias incitaret; & gulæ seruire, etiam qui paruis essent facultatibus, possent. dicam plane quod sentio: Apprime luxuriosus mihi videtur & prodigus cui hæc tanta in epulis vel gratuita ponantur. Itaque tanto hoc sæculum ad omnem continentiam promptius, vt pleraque earum rerum, quæ Sullana lege vt vulgo nota comprehenduntur, nemo nostrûm vel fando compererit. Sulla mortuo Lepidus consul legem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dein paucis interiectis annis alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione. quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ & vitiorum firma concordia nullo abrogante irritam fecit. Illud tamen memorabile de Restione latore ipsius legis fertur; eum quoad vixit foris postea non cenasse, ne testis fieret contemptæ legis quam ipse bono publico pertulisset. His legibus annumerarem edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui postea triumuir fuit: ni indignum crederem inter cohibentes sumptum Antonio locum facere: cuius expensæ in cœnam solitæ conferri sola vnionis a Cleopatra vxore consumpti æstimatione superatæ sunt. nam cum Antonius, quicquid mari aut terra aut etiam cælo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet; eaque re captus de Romano imperio facere vellet Ægyptium regnum: Cleopatra vxor, quæ vinci a Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit insumere se posse in vnam cænam

sester-

sestertium centies. id mirum Antonio visum. nec moratus, sponsione contendit dignus sculna Munacio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. altera die Cleopatra pertentans Antonium pollucibilem sane cœnam parauit, sed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia quæ apponebantur ex cotidianis opibus agnosceret. tunc arridens regina phialam poposcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illuc vnionem demptum ex aure altera festinabunda demisit; eumque mature dissolutum vti natura est eius lapidis absorbuit. & , quamuis eo facto, sponsione vicisset (quippe cum ipsa margarita centies sestertium sine contentione euáluisset) manum tamen & ad alterius vnionis aurem similiter admouit, nisi Munacius Plancus iudex seuerissimus superatum Antonium mature pronunciasset. ipse autem vnio cuius fuerit magnitudinis inde colligi poterit; quod qui superfuit postea victa regina & capta Ægypto Romam delatus desectusque est; & facta ex vna margarita duæ impositaque simulachro Veneris, vt monstruosæ magnitudinis, in templo quod Pantheum dicitur.

CAP. XIV.

De nucum generibus.

ADHVC *dicente Furio secundæ mensæ illata bellaria nouo sermoni principium dederunt. Symmachus enim attrectans manu nuces, Vellem, inquit, ex te audire, Serui, tãta nucibus nomina quæ causa vel origo variauerit, aut vnde tot mala cum hac vna appellatione vocitentur; sint tamen seorsum diuersa tam vocabulo quam sapore. ac prius de nucibus absoluas volo, quæ tibi memoria crebræ lectionis occurrunt. & Seruius: Nux ista iuglans secundum nonnullorum opinionem a iuuando, & a glande dicta existimatur. Gauius vero Bassus in libro de significatione verborum*

barum hoc refert: Iuglans arbor proinde dicta est ac Iouis glans, nam quia id arboris genus nuces habet, quæ sunt suauiore sapore quam glans est: hunc fructum antiqui illi, qui egregium glandique similem ipsamque arborem deo dignam existimabant, Iouis glandem appellauerunt, quæ nunc litteris interlisis iuglans nominatur. *Cloatius autem Verus in libro a Græcis tractorum ita memorat:* Iuglans, di, prætermissum est, quasi diiuglans. id est, διὸς βάλανος, sicut Theophrastus ait: ἴδια δὲ τῶν ὀρεινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος, πρῖνος, φιλύρη, ἀφάρκη, κάρυα, ἣ καὶ διὸς βάλανος. *hanc Græci etiam basilicam vocant.*

Nux hæc Auellana seu Prænestina, quæ est eadem, ex arbore est quæ dicitur corylos. *de qua Vergilius dicit:* corylum sere. *est autem natio hominum iuxta agrum Prænestinum, qui Carsitani vocantur* ἀπὸ τῶν καρύων. *cuius rei meminit Varro in Logistorico, qui inscribitur,* Marius de fortuna. *inde scilicet Prænestinæ nuces. Est & illud apud Næuium in fabula Ariolo:*

Quis heri apud te? Prænestini & Lanuuini hospites.
Suopte vtrosque decuit acceptos cibo,
Alteris inanem bulbam madidam dari,
Alteris nuces in procliui profundere.

Hanc autem nucem Græci Ponticam vocant, dum vnaquæque natio indit huic nuci nomen ex loco in quo nascitur copiosior. Nux castanea, de qua Vergilius, Castaneasque nuces, *vocatur & heracleotica. nam vir doctus Oppius in libro quem fecit de siluestribus arboribus sic ait:* Heracleotica hæc nux, quam quidam castaneam vocant, itemque Pontica mox, atque etiam quæ dicuntur basilicæ iuglandes, germina atque flores agunt similiter isdem temporibus quibus Græcæ nuces.

Nunc dicendum est quæ sit Græca nux: ac simul hoc dicens

cens amygdalam de Lance tulit & ostendit. Nux Graeca haec est, quae & amygdale dicitur. sed & Thasia eadē nux vocatur. testis est Cloatius in ordinatorum Graecorum lib.4. cum sic ait: Nux Graeca amygdale. *Atta verò in supplicatione,* Nucem Graecam, *ait*, fauumque adde quantum libet. *Nucem mollusciam, licet hiemes nobis tēpus inuideat, tamen quia de nucibus loquimur indictā non relinquamus. Plautus in Chalcedolo sic eius meminit:* Molluscam nucem super eius dixit impendere tegulas. *ecce Plautus nominat quidem sed quid sit nux mollusca nō exprimit. est autē persicum quod vulgo vocatur & mollusca nux dicitur, scilicet quod ceteris omnibus nucibus mollior sit. huius rei idoneus assertor est Sueuius vir lōge doctissimus in idyllio quod inscribitur moretum. nam, cum loquitur de hortulano faciente moretum, inter cetera quae eo mittit & hoc pomum mitti ait his verbis:*

Admisce tu Acca basilicis haec nunc partim,
Partim Persica: quod nomen sic denique fertur,
Propterea quod qui quondam cum rege potenti
Nomine Alexandro Magno fera praelia bello
In Persas tetulere, suo post inde reuentu
Hoc genus arboris in praelatis finibus Graiis
Disseruere, nouos fructus mortalibus dantes.
Mollusca haec nux est, ne quis forte inscius erret.

Nux Terentina dicitur, quae ita mollis est vt vix attrectata frangatur. de qua in libro Fauorini sic reperitur: Itemque quidam Tarentinas oues vel nuces dicunt quae sunt Terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle. vnde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo. *quam in culpam etiam Horatius potest videri incidere qui ait:* & molle Tarentum.

Nux pinea hos nobis, qui oppositi sunt, nucleos dedit. Plautus in Cistellaria:

Qui è nuce nucleos esse vult, frangit nucem.

CAP.

CAP. XV.

De generibus malorum, & pirorum.

Et, quia mala videmus admissa bellariis, post nuces de malorum generibus differendum est. Sunt de agricultura scriptores qui nuces & mala sic diuidunt, vt nuces dicant omne pomum quod foris duro tegatur & intus habeat quod esui est; Malum vero, quod foris habeat quod esui & durum intus includat. secundum hanc definitionem Persicum, quod Sueuius poëta superius inter nuces numerat, magis erit inter mala numerandum.

His præmissis, malorum enumeranda sunt genera, quæ Cloatius in ordinatorum Græcorum libro quarto ita diligenter enumerat: Sunt autem genera malorum; Amerinum, cotonium, citreum, coccymelum, conditiuum, ἐπιμηλὶς, musteum, Mattianum, orbiculatum, ogratianum, præcox, pannuceum, Punicum, Persicum, quirianum, prosiuum, rubrum, scandiancum, siluestre, struthium, Scantianum, Tibur, Verianum. *Vides Persicum à Cloatio inter mala numeratum, quod nomen originis suæ tenuit, licet iamdudum nostri soli germen sit. Quod autem ait idem Cloatius*, citreum, *& ipsum Persicum malum est secundum Vergilium,*

Felicis mali quo non præstantius vllum.

& reliqua. Et vt nemo dubitet hæc de citreo dixisse Vergilium; accipite quæ Oppius in libro de siluestribus arboribus dicat: Citrea item malus & Persica: altera generatur in Italia & in Media altera. *& paulo post de citreo loquens ait:* Est autem odoratissimum, ex quo interiectum vesti tineas necat. fertur etiam venenis contrarium; quod tritum cum vino purgatione virium suarum bibentes seruat. generantur autem in Perside omni tempore mala citrea. alia enim præcarpuntur, alia

alia interim maturescunt. *Vides hic & citreum nominari, & omnia signa poni, quæ de eo Vergilius dixit; licet nomen citrei ille non dixerit. nam & Homerus; qui citreum* θύον *appellat, ostendit esse oderatum pomum,*

θύον δ' ἀπὸ καλὸν ὀδώδει.

&, quod ait Oppius inter vestem poni citreum, idem significat Homerus cum dicit:

Εἵματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεα σιγαλόεντα

hinc & Næuius poëta in bello Punico ait citrosam vestem.

Pira hæc quæ videmus varietas nominum numerosa discernit. nam idem Cloatius sic eorum vocabula describit: Anicianum, cucurbitiuum, cirritum, ceruisca, calculosum, crustuminum, decimanum, Græculum, Lollianum, Lanuuinum, lauteum, lateresianũ, murapium, Milesium, mutteum, Næuianum, orbiculatum, præcianum, tubile, Signinum, Fullianum, Titianum, Turrinianum, timosum, præcox, volemum, mespillum, serum, sementiuum serum, Sextilianum serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.

CAP. XVI.

De ficuum, olearum, vuarumque generibus.

ADMONENT *nos & fici aridæ, vt enumeremus genera ficorum, eodem Cloatio nos de his, vt de aliis, instruente. sic enim diuersas ficos diligentiæ suæ more dinumerat:* Africa, albula, harundinea, asinastra, atra, palusca, augusta, bifera, carica, caldica alba nigra, Chia alba nigra, Calpurniana alba nigra, cucurbitiua, duricoria, Herculanea, Liuiana, ludia, leptoludia, Marsica, Numidica, pulla Pompeiana, præcox, Tellana atra. *Sciendum quod ficus alba ex felicibus sit arboribus; contra nigra ex infelicibus. docent nos vtrumque pontifices. ait enim Veranius de verbis pontificalibus:* Felices arbores putan-

putantur esse, quercus, æsculus, ilex, suber, fagus, corylus, sorbus, ficus alba, pirus, malus, vitis, prunus, cornus, lotus. *Tarquinius autem Priscus in ostentario arborario sic ait:* Arbores quæ inferum deorum auertentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant. alternum sanguinem, filicem, ficum atram, quæque baccam nigram nigrosque fructus ferunt, itemque acrifolium, pirum siluaticum, ruscum, rubum, sentesque, quibus portenta prodigiaq. mala comburi iubere oportet. *Quid? quod ficum tanquam non pomum secerni a pomis apud idoneos reperimus? Afranius in Sella:* Pomum, holus, ficum, vuam. *sed & Cicero Oeconomicon libro tertio:* Neque serit vitem, neq. quæ sata est diligēter colit; oleum, ficos, poma, non habet. *Nec hoc ignorādum est ficum solam ex omnibus arboribus non florere, Lacte propric ficorū grossi appellantur fici, qui non maturescūt, hos Græci dicunt ὀλύνθους. Mattius:* In milibus tot ficorū non videbitis grossum. *& paulo post ait:* Sumas ab alio lacte diffluos grossos. *& Postumius Albinus annali primo de Bruto:* Ea causa sese stultum brutumq. faciebat; grossulos ex melle edebat.

Olearum genera hæc enumerantur: Africana, Albigerus, Aquilia, Alexandrina, Ægyptia, culminea, conditiua, Liciniana, Orchas, oleaster, pausia, Paulia, radius, Sallentina, Sergiana, Termutia. sicut vuarum ista sunt genera; Aminea, scilicet a regione. nam Aminei fuerunt vbi nunc Falernum est: asinusca, atrusca, albinerus, albena, apiana, apicia, bumamma, aut, vt, Græci dicunt βούμασθος, duracina, labrusca, melampsithia, maronia, mareotis, numentana, precia, prannia, psithia, pilleolata, Rhodia, stephanitis, venucula, variola, lagea. Inter hæc Prætextatus: Vellem Seruium nostrum diutius audire. sed hora nos quieti admonet, vt exorto iubare eloquio Symmachi domi suæ fruamur, atque ita facta discessio est.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII v. c. & illustris

CONVIVIORVM SECVNDI DIEI Saturnaliorum

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Quam accurate Vergilius expresserit diuersos ritus sacrificandi.

ONGREGATIS *in tempore constituto in domo Vettij, qui venire debuerant, inter cœnandum cœpit Euangelus Vettium taliter compellare: Dixisti, inquit, mi Vetti, inter omnia quibus eminet laus Maronis hoc te lectorem assiduum admirari, quia doctißime ius Pontificium, tanquam hoc professus, in multa & varia operis sui parte seruauit. Et si tantæ dissertationis sermo non cederet, promisisti fore vt Vergilius noster Pontifex maximus videretur. Nunc igitur comple promissum, vel sermonem a memoria tua credam cessisse, vel potius præsulem nostrum Vergilium Pontificem ignorasse. Tunc Prætextatus decenti rubore perfusus; non, inquit, O Euangele propter verba tua magis vana quam vera, sed propter totius cœtus reuerentiam, quem scio auide istud audire, ostendam nec me sermonis oblitum, nec sacrorum Vergilium imperitum. Hoc autem reputo principaliter præmittendum, quo ad hoc quis diis superis rem sacram recte perficiat, prius eum rite purificari oportere. Et hoc*

Vergilius

Vergilius prius plane demonstrat, quatem Æneam Pontificem introducit patri suo sic loquentem:

*Hactenus ex M S. Vide Notas.

* Tu genitor cape sacra manu patriosque Penates:
Me bello e tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine viuo
Abluero.

post Caietæ quoque nutricis sepulturam, quo potissimum nauigans appellitur, quam ad eam partem,

per quam fluuio Tiberinus amœno
In mare prorumpit,

vt confestim in ipso Italiæ limine fluuiali vnda ablutus posset quam purissime Iouem

Phrygiamque ex ordine matrem

inuocare. quid? quod Euandrum aditurus per Tiberim nauigat; quod eum esset reperturus Herculi sacra celebrãtem; vt sic purificatus sacris possit hospitalibus interesse? Hic & Iuno ipsa conqueritur non magis quod Æneam contigisset contra suum velle in Italiam peruenire, quam quod optato *potiretur* Tibridis alueo: *quia sciret eum hoc amne purificatum posse sacra etiam sibi rite perficere. nam nec supplicari quidem sibi ab eo vellet. Nunc quoniam purificationem ad sacra superorum pertinentem deorum in Vergiliana obseruatione monstrauimus, videamus vtrũ & circa inferorum deorum cultum proprietatem moris idem poëta seruauerit. Constat dis superis sacra facturum corporis ablutione purgari. cum vero inferis litandũ est, satis actum videtur si adspersio sola contingat. de sacris igitur superorũ ait Æneas:*

donec me flumine viuo
Abluero.

at Dido cum sacra dis inferis instituit ait;

Annam cara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

& alibi:

Sparserat

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

necnon cum Misenum sepulturæ mandari refert:

Idem ter socios pura circumtulit vnda
Spargens rore leui.

sic & cum facit Æneam apud inferos ramum Proserpinæ consecraturum ita infert:

Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua.

CAP. II.

Quam proprie Vergilius vsus sit verbis ad sacra pertinentibus.

VERBORVM *autem proprietas tam poëtæ huic familiaris est, vt talis obseruatio in Vergilio laus esse iam desinat. nullis tamen magis proprie vsus est, quam sacris vel sacrificalibus verbis. & primum illud non omiserim, in quo plerique falluntur:*

extaque salsos
Porriciam in fluctus,

non, vt quidam, proiiciam; *æstimantes dixisse Vergilium proiicienda exta, qui adiecit,* in fluctus. *sed non ita est. nam & ex disciplina haruspicum & ex præcepto pontificum verbum hoc sollemne sacrificantibus est: sicut Veranius ex primo libro Pictoris ita dissertationem huius verbi exsecutus est,* Exta porriciunto dis danto in altaria aramve focumve, eove quo exta dari debebunt. Porricere *ergo non* proiicere, *proprium sacrificij verbum est, & quia dixit Veranius* , in aram focumve eove quo exta dari debebunt; *nunc pro ara & foco mare accipiendum est, cum sacrificium diis maris dicatur. ait enim;*

Di quibus imperium est pelagi, quorum æquora carro,

Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras voti reus; extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

ex his docetur in mare rite potuisse porrici exta, *non*, proiici.

Constituam ante aras voti reus.

Hæc vox propria sacrorum est; vt reus vocetur qui suscepto voto se numinibus obligat; damnatus autem, qui promissa vota non soluit. Sed de hoc non opus est a me plura proferri, cum vir doctissimus Eustathius paulo ante hanc partem plenius exsecutus sit.

Est profundam scientiam huius poëtæ in vno sæpe reperire verbo, quod fortuito dictum vulgus putaret. multifariam enim legimus quod litare sola non possit oratio, nisi & is qui deos precatur etiam aram manibus apprehendat. inde Varro diuinarum libro quinto dicit aras primum asas dictas; quod esset necessarium a sacrificantibus eas teneri. ansis autem teneri solere vasa quis dubitet? commutatione ergo litterarum aras dici cœptas, vt Valesios & Fusios dictos prius nunc Valerios & Furios dici. hæc omnia illo versu poëta exsecutus est:

Talibus orantem dictis arasque tenentem
Audiit omnipotens.

nonne eo additum credideris non quia orabat tantum, sed quia & aras tenebat auditum? nec non cum ait,

Talibus orabat dictis, arasque tenebat.

item: Tango aras, medios ignes ac numina testor.

eandem vim nominis ex apprehensione significat.

Idem poëta tam scientia profundus quam amœnus ingenio nonnulla de veteribus verbis quæ ad proprietatem sacrorum nouerat pertinere ita interpretatus est, vt mutato verbi sono integer intellectus maneret. nam primo pontificij iuris libro apud Pictorem verbum hoc positum est, vitulari. *de cuius*

de cuius verbi significatu Titius ita retulit. Vitulari *est* voce lætari. Varro etiam in libro quintodecimo rerum diuinarum ita refert; quod pontifex in sacris quibusdam vitulari soleat, quod Græci παιανίζειν vocant. *Has tot interpretationum ambages quam paucis verbis docta eloquentia Maronis expreßit:*

Lætumque choro pæana canentes.

nam si vitulari *est* voce lætari, *quod est* παιανίζειν; *nonne in cantu læti* παιᾶνος *enarratio verbi perfecta seruata est? &, vt huic vocabulo diutius immoremur, Hyllus libro, quem de dis composuit, ait Vitulam vocari deam, quæ lætitiæ præest. Piso ait vitulam victoriam nominari cuius rei hoc argumentum profert; quod postridie Nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus à Tuscis in fugam versus sit, vnde* Populifugia *vocantur, post victoriam certis sacrificiis fiat vitulatio. quidam nomen eius animaduersum putant quod potens sit vitæ tolerandæ. ideo huic deæ pro frugibus fieri sacra dicuntur, quia frugibus vita humana toleratur. vnde hoc esse animaduertimus quod ait Vergilius;*

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito:

vt vitula *dixerit pro* vitulatione, *quod nomen esse sacrificij ob lætitiam facti superius expreßimus. Meminerimus tamen sic legendum per ablatiuum;*

Cum faciam vitula pro frugibus.

id est, cum faciam rem diuinam, non oue non capra sed vitula; tamquam dicat, cum vitulam pro frugibus sacrificauero, quod est, cum vitula rem diuinam fecero. Pontificem Æneam vel ex nomine referendorum laborum eius ostendit. pontificibus enim permissa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi; & hos annales appellant equidem maximos, quasi a pontificibus maximis factos. vnde ex persona Æneæ ait;

Et vacat annales tantorum audire laborum.

CAP. III.

De sacro, profano, sancto, & religioso: quid ea sint, & quam diligenter horum verborum proprietates expresserit Maro.

Et *quia inter decreta pontificum hoc maxime quaeritur quid* sacrum, *quid* sanctum, *quid* religiosum: *quaerendum vtrum his secundum definitionem suam Vergilius vsus sit, & singulis vocabuli sui proprietatem suo more seruarit.*

Sacrum est, *vt Trebatius libro primo de religionibus refert*, quicquid est quod deorum habetur. *Huius definitionis poëta memor, vbi sacrum nominauit, admonitionem deorum pene semper adiecit:*

Sacra Dioneæ matri diuisque ferebam.

item:

Sacra Ioui Stygio quæ rite incepta paraui.

item:

Tibi enim tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens,

Profanum *omnes pene consentiunt id esse, quod extra fanaticam causam sit, quasi porro a fano & a religione secretum. cuius significatus exemplum exsecutus est cum de luco & adytu inferorum sacro vtroque loqueretur:*

Procul o procul este profani
Conclamat vates, totoque absistite luco.

Eo accedit quod Trebatius profanum *id proprie dici ait,* quod ex religioso vel sacro in hominum vsum proprietatemque conuersum est. *quod apertissime poeta seruauit cum ait:*

Faune precor miserere, inquit, tuq. optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores.
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

dixerat enim,

Sed

Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant.

vnde oſtendit proprie profanum, *quod ex ſacro promiſcuum humanis actibus commodatum eſt.*

Sanctum *eſt, vt idem Trebatius libro decimo religionum refert,* interdum idem quod ſacrum idemque quod religioſum; interdum aliud, hoc eſt, nec ſacrum nec religioſum eſt. *quod ad ſecundam ſpeciem pertinet:*

Sancta ad vos anima atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendam.

non enim ſacro aut religioſo eius anima tenebatur, quam ſanctam, hoc eſt, incorruptam, voluit oſtendere. vt in illo quoque;

Tuque o ſanctiſſima coniunx
Felix morte tua.

In quo caſtitatis honorem incorruptæ vxoris amplexus eſt. vnde & ſanctæ leges*; quæ non debeant pœna ſanctione corrumpi. Quod autem ad priorem ſpeciei definitionem de ſancto attinet; id eſt vt non aliud ſit quam ſacrum aut religioſum;*

Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex,

Et paulo poſt:

Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtringuere fontibus ignes.

hic enim ſanctos ac ſi ſacros accipiemus, quia diuinitus contigerunt. item:

Tuque o ſanctiſſima vates
Præſcia venturi:

non aliud niſi ſacram vocat, quam videbat & deo plenam & ſacerdotem.

Supereſt vt quid ſit religioſum cum Vergilio communicemus. Seruius Sulpicius religionem eſſe dictam tradidit, quæ

 propter

propter ſanctitatem aliquam remota ac ſepoſita a nobis ſit; quaſi a relinquendo dicta, vt a carendo ceremonia. hoc Vergilius ſeruans ait:

Eſt ingens gelidum lucus prope Cæretis amnem
Relligione patrum late ſacer.

& adiecit, quo proprietatem religionis exprimeret:

Vndique colles
Incluſere caui, & nigra nemus abiete cingit.

quæ res vtique faciebat lucum a populi communione ſecretum. &, vt relictum locum oſtenderet non ſola adeundi difficultate, adiecit & ſanctitatem,

Siluano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos
Agrorum pecoriſque deo.

Secundum Pompeium Feſtum religioſi ſunt, qui facienda & vitanda diſcernunt. *hinc Maro ait:*

Riuos deducere nulla
Relligio vetuit.

Quod autem ait, deducere: *nihil aliud eſt quam detergere. nam feſtis diebus riuos veteres ſordidatos detergere licet, nouos fodere non licet.*

In tranſcurſu & hoc notandum eſt, quod & ipſe velut præteriens ſub vnius verbi ſignificatione proiecit. cauetur enim in iure pontificio vt, quoniam oues duabus ex cauſis lauari ſolent aut vt curetur ſcabies aut vt lana purgetur, feſtis diebus purgandæ lanæ gratia oues lauare non liceat, liceat autem ſi curatione ſcabies abluenda ſit: ideo hoc quoque inter conceſſa numerauit;

Balantumque greges fluuio merſare.

quod ſi hucuſque dixiſſet; licita & vetita confuderat: ſed adiiciendo, ſalubri, *cauſam conceſſæ ablutionis expreſſit.*

CAP.

CAP. IIII.

Quid delubrum, qui dij Penates. Et quod ne in his quidem Vergilius a sua recesserit diligentia.

NOMINA *etiam sacrorum locorum sub congrua proprietate proferre pontificalis obseruatio est. Ergo delubrum quid pontifices proprie vocent, & qualiter hoc nomine Vergilius vsus sit, requiramus. Varro libro octauo rerum diuinarum* Delubrum *ait* alios æstimare, in quo præter ædem sit area assumpta deum causa, vt est in circo Flaminio Iouis Statoris; alios in quo loco dei simulacrum dedicatum est. *& adiecit :* sicut locum in quo figerent candelam candelabrum appellatur. ita in quo deum ponerent nominatum delubrum. *His a Varrone præscriptis intelligere possumus id potissimum ab eo probatum quod ex sua consuetudine in vltimo posuit, vt a dei dedicato simulachro delubrum cœperit nuncupari. Vergilius tamen vtramque rationem diligenter est exsecutus. vt enim a postrema incipiamus; obseruauit delubrum nominaturus aut proprie deorum nomina aut ea quæ diis accommodarentur inserere.*

At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt.

&, vt mox simulachrum nominaret, subtexuit:

Sæuæque petunt Tritonidos arcem,
Sub pedibusque deæ clypeique sub orbe teguntur.

item:

Nos delubra deum miseri, quibus vltimus esset
Ille dies.

illam vero opinionem de area, quam Varro prædixerat, non omisit:

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt. *& mox :*

Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras.

quid enim est spatiatur, quam spatio lati itineris obambulat? quod adiiciendo, ante aras, ostendit arcam assumptam deorum causa. ita suo more velut aliud agendo implet arcana.

De diis quoque Romanorum propriis, id est, Penatibus, aspersa est huic operi non incuriosa subtilitas. Nigidius enim de diis libro nonodecimo requirit num dij Penates sint Troianorum Apollo & Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur; & num eos in Italiam Æneas aduexerit. Cornelius quoque Labeo de diis Penatibus eadem existimat. hanc opinionem sequitur Maro cum dicit,

Sic fatus meritos aris mactabat honores.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Varro humanarum secundo Dardanum refert deos Penates ex Samothrace in Phrygiam & Ænean ex Troia in Italiam detulisse. Qui sint autem dij Penates in libro quidem memorato Varro non exprimit: sed qui diligentius eruunt veritatem Penatis esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus: esse autem medium æthera Iouem, Iunonem vero imum aëra cum terra, & Mineruam summum ætheris cacumen. & argumento vtuntur, quod Tarquinius Demarati Corinthij filius, Samothracicis religionibus mystice imbutus, vno templo ac sub eodem tecto, numina memorata coniunxit. Cassius Hemina dicit Samothracas deos eosdemque Romanorum Penates proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστοὺς, θεοὺς δυνατοὺς. Noster hæc sciens ait;

Cum sociis natoque penatibus & magnis dis.

quod exprimit θεοὺς μεγάλους. Sed & omnia hæc nomina cum in vno de supradictis numinibus seruat; doctrinam procul dubio suam de omni hac opinione confirmat. cum enim ait:

Iunonis magnæ primum prece numen adora;

τὴν μεγάλην nominauit:

Assit

Assit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno;

τὴν χρηστὴν; dominamque potentem, τὴν δυνατήν. *Eodem nomine appellauit & Vestam. quam de numero Penatium aut certe comitem eorum esse manifestum est: adeo vt & consules prætores seu dictatores, cum adeunt magistratum, Lauinij rem diuinam faciant Penatibus pariter & Vestæ. Sed & Vergilius, vbi ex persona Hectoris dixit,*

Sacra suosque tibi commendat Troia Penates:

mox subiecit;

Sic ait & manibus vittas Vestamque potentem,

Æternumque adytis effert penetralibus ignem,

addidit Higinus in libro, quem de diis Penatibus scripsit, vocari eos θεοὺς πατρῴους sed nec hoc Vergilius ignoratum reliquit:

Dij patrij seruate domum, seruate nepotem.

& alibi,

patriique Penates.

CAP. V.

Quanta fuerit Vergilij cura in exprimendis diuersis hostiarum generibus: & cur Mezentium contemptorem dixerit deorum.

NEC *minus de sacrificiorum vsu quam de deorum scientia diligentiam suam pandit. Cum enim Trebatius libro primo de religionibus doceat hostiarum genera esse duo; vnum in quo voluntas dei per exta disquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur, vnde etiam haruspices animales has hostias vocant; vtrumque hostiarum genus in carmine suo Vergilius ostendit. & primo quidem illud quo voluntas numinum per exta monstratur.*

Mactat lectas de more bidentes;

& mox:

Pecudumque reclusis

Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.

alterum illud, in quo hoſtia animalis dicitur quod eius tantum anima ſacratur, oſtendit, cum facit Entellum victorem Eryci mactare taurum. nam, vt expleret animalis hoſtiæ cauſas, ipſo vſus eſt nomine :

Hanc tibi Eryx meliorẽ animã pro morte Daretis.

& vt nuncupata vota ſignaret, ait, perſoluo: *quod de voto proprie dicitur. vtque oſtenderet perſolutum diis ſignauit dicens ;*

Sternitur exanimiſq. tremens procũbit humi bos.

Videndum etiam ne & illam hoſtiam oſtendat animalem;

Sanguine placaſtis ventos & virgine cæſã,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica.

nam & animam, *id eſt hoſtiæ nomen poſuit, &* litare, *quod ſignificat ſacrificio facto placaſſe numen.*

In his ipſis hoſtiis vel animalibus vel conſultatoriis quadam ſunt, quæ hoſtiæ iniuges vocantur, id eſt, quæ numquam domitæ aut iugo ſubditæ ſunt. harum quoque noſter poëta ſic meminit ;

Nunc grege de niueo ſeptem mactare iuuencos
Præſtiterit totidem lectas de more bidentes.

&, vt iniuges euidentius exprimeret, adiecit;

& intacta totidem ceruice iuuencos.

Eximij quoque in ſacrificiis vocabulum non poeticum ἐπίθετον, ſed ſacerdotale nomen eſt, Veranius enim in pontificalibus quæſtionibus docet eximias dictas hoſtias quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximuntur e grege; vel quod eximia ſpecie quaſi offerendæ numinibus eligantur. hinc ait;

Quatuor eximios præſtanti corpore tauros.

vbi quod eximuntur eximios, *quod eliguntur* præſtanti corpore *dicendo monſtrauit. Ambarualis hoſtia eſt, vt ait*

Pompeius

Pompeius Feſtus, quæ rei diuinæ cauſa circum arua ducitur ab his qui pro frugibus faciunt. huius ſacrificij mentionem in Bucolicis habet, vbi de apotheoſi Daphnidis loquitur:

Hæc tibi ſemper erunt & cum ſollemnia vota
Reddemus nymphis, & cum luſtrabimus agros.

vbi luſtrare ſignificat circumire. hinc enim videlicet & nomen hoſtiæ acquiſitum eſt ab ambiendis aruis. ſed & in Georgicorum libro primo:

Terque nouas circum felix eat hoſtia fruges.

Obſeruatum eſt a ſacrificantibus vt ſi hoſtia, quæ ad aras duceretur, fuiſſet vehementius reluctata, oſtendiſſetque ſe inuitam altaribus admoueri, amoueretur: quia inuito deo offerri eam putabant. Quæ autem ſtetiſſet oblata, hanc volenti numini dari æſtimabant. hinc noſter:

Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aras.

& alibi:

Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum.

Adeo autem omnem pietatem in ſacrificiis, quæ dis exhibenda ſunt, ponit; vt propter contrariam cauſam Mezentium vocauerit contemptorem deorum. neque enim, vt Aſpero videtur, ideo contemptor diuum dictus eſt, quod ſine reſpectu deorum in homines impius fuerit. alioquin multo magis hoc de Buſiride dixiſſet; quem longe crudeliorem Illaudatum *vocaſſe contentus eſt. Sed veram huius contumaciſſimi nominis cauſam in primo libro Originum Catonis diligens lector inueniet. ait enim Mezentium Rutulis imperaſſe vt ſibi offerrent quas dis primitias offerebant, & Latinos omnes ſimilis imperij metu ita vouiſſe:* IVPITER. SI. TIBI. MAGIS. CORDI. EST. NOS. EA. TIBI. DARE. POTIVS. QVAM. MEZENTIO. VTEI. NOS. VICTORES. FACIAS. *Ergo, quod diuinos honores ſibi exegerat, merito dictus eſt a Vergilio contemptor deorum. hinc pia illa inſultatio ſacerdotis;*

Hæc

Hæc sunt spolia & de rege superbo
Primitiæ.

vt nomine contumaciæ, cuius pœnas luit, raptas de eo notaret exuuias.

CAP. VI.

Mirandam fuisse Vergilij cum circa Romana, tum circa externa etiam sacra doctrinam: quod ex Apollinis Delij & Herculis victoris sacris ostenditur.

MIRANDVM *est huius poeta & circa nostra & circa externa sacra doctrinam. neque enim de nihilo est quod cum Delon venit Æneas, nulla ab eo cæsa est hostia; cum proficisceretur, Apollini & Neptuno res facta diuina est. constat enim, sicut Cloatius Verus ordinatorum libro secundo docet, esse Deli aram; apud quam hostia non ceditur, sed tantum sollemni deum prece venerantur. verba Cloatij hæc sunt:* Deli ara est Apollinis Γενήτορος, in qua nullum animal sacrificatur: quam Pythagoram velut inuiolatam adorauisse produnt. *Hanc ergo esse quæ adoratur ab Ænea* Γενήτορος *aram poeta demonstrat. siquidem templum ingressus pontifex nullo acto sacrificio statim inchoat precem; &, vt* Γενήτορα *expressius nominaret:*

Da Pater augurium.

at vero cum taurum mox immolat Apollini & Neptuno, apud aliam vtique aram factum intelligimus. & bene supra tantummodo patrem, *quod ibi proprium est, & infra, quod commune est, Apollinem nominat. meminit huius aræ & Cato de liberis educandis in hæc verba:* Nutrix hæc omnia faciebat in verbenis ac tubis sine hostia, vt Deli ad Apollinis Genitiui aram. *Eodem versu non omittendum puto cur* saxo vetusto *dixerit exstructum templum. Velius Longus,* Immutatio est, *inquit,* epitheti. vult enim

dicere

dicere vetustatem templi. *hunc multi alij commentatores secuti sunt. sed frigidum est, ædificij ætatem notare. Epaphus autem, vir plurimæ lectionis, libro septimodecimo ait Delphis quodam tempore euenisse vt templum religiosum antea & intactum spoliatum incensumque sit : & adiicit, multas circa Corinthum vrbes insulasque proximas terræmotu haustas; Delon neque antea neque postea hoc incommodo vexatam, sed semper eodem manere saxo. Thucydides etiam historiarum libro tertio idem docet. non mirum ergo si præsidio religionis tutam insulam semper ostendens ad reuerentiam sibi locorum accessisse dicit continuam saxi eiusdem, id est, insulæ firmitatem. Vt seruauit Apollinis genitoris proprietatem vocando patrem: idem curauit Herculem vocando victorem.*

Hæc, *inquit*, limina victor
Alcides subiit.

Varro diuinarum libro quarto victorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium vicerit. Romæ autem Victoris Herculis ædes duæ sunt; vna ad portam trigeminam, altera in foro boario. Huius commenti causam Massurius Sabinus memorialium libro secundo aliter exponit. Marcus, *inquit*, Octauius Herrennius prima adolescentia tibicen, postquam artis diffisus suæ est, instituit mercaturam; & bene re gesta decimam Herculi profanauit. postea, cum nauigans hoc idem ageret, a prædonibus circumuentus fortissime repugnauit, & victor recessit. hunc in somnis Hercules docuit sua opera seruatum. cui Octauius impetrato à magistratibus loco ædem sacrauit & signum; Victoremque litteris incisis appellauit. dedit ergo epitheton deo, quo & argumentum veterum victoriarum Herculis & commemoratio nouæ historiæ, quæ recenti Romano sacro causam dedit, continetur. *Nec frustra in eodem loco dixit;*

Et domus

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

quidam enim aram maximam cum vicino conflagraret incendio liberatam a Pinariis ferunt; & ideo sacri custodem domum Pinariam dixisse Vergilium. Asper χῦ διασκλῶ, *inquit*, Potitiorum, qui ab Appio Claudio præmio corrupti sacra seruis publicis prodiderunt. *Sed Veratius pontificalis in eo libro quem fecit de supplicationibus ita ait:* Pinariis qui nouissimi comeso prandio venissent cum iam manus pransores lauarent præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi aut progenies ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi, sed ministrandi tantummodo causa non ad epulas conuenirent. *quasi* ministrantes ergo sacri custodes vocari: vt ipse Vergilius alibi;

At Triuiæ custos iamdudum in montibus Opis,

id est ministra; Nisi forte custodem dixit eam, qua se prohibuerit & custodierit a sacris: vt ipse alibi;

Et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

hic vtique custodem prohibitorem auium furumque significat.

Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula; gramineoque viros locat ipse sedili.

non vacat quod dixit sedili. *nam propria obseruatio est in Herculis sacris epulari sedentes, & Cornelius Balbus* ἐξηγητικῶν *libro octauodecimo ait apud aram maximam obseruatum ne lectisternium fiat. Custoditur in eodem loco vt omnes aperto capite sacra faciant. hoc fit ne quis in æde dei habitum eius imitetur, nam ipse ibi operto est capite. Varro ait Græcum hunc esse morem: quia siue ipse siue qui ab eo relicti aram maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerunt. hoc amplius addit Gauius Bassus. idcirco enim hoc fieri dicit; quia ara maxima ante aduentum Æneæ in Italia constituta est, quæ hunc ritum velandi capitis inuenit.*

CAP.

CAP. VII.

Ea etiam quæ negligenter in Vergilio transmittuntur a legentium vulgo, non carere sensuum profunditate. Et homines sacros cur occidere licuerit.

Ea quoque, quæ incuriose transmittuntur a legentium plebe, non carent profunditate. nam cum loqueretur de filio Pollionis, idque ad principem suum spectaret: adiecit;

Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto.

Traditur autem in libro Etruscorum, si hoc animal insolito colore fuerit indutum, portendi imperatori omnium rerum felicitatem. est super hoc liber Tarquitij transcriptus ex ostentario Thusco. ibi reperitur: Purpureo aureove colore ouis ariesve si adspergatur; principi ordinis & generis summa cum felicitate largitatem auget, genus progeniem propagat in claritate, lætioremque efficit. *Huiusmodi igitur statum imperatori in transitu vaticinatur.*

Verbis etiam singulis de sacro ritu quam ex alto petita significet, vel hinc licebit aduertere:

Iniecere manum Parcæ telisque sacrarunt
Euandri.

nam quicquid destinatum est dis, sacrum vocatur. peruenire autem ad deos non potest anima nisi libera ab onere corporis fuerit: quod nisi morte fieri non potest. ita ergo opportune sacratum Halesum facit, quia erat oppetiturus. & hic proprietatem & humani & diuini iuris secutus est. nam ex manus iniectione pæne mancipium designauit, & sacrationis vocabulo obseruantiam diuini iuris impleuit. Hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent: quia non ignoro quibusdam mirum videri quod cum cetera sacra violari nefas sit hominem sacrum ius fuerit occidi. cuius rei causa hæc est.

Veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed abigebant ad fines deorum quibus sacrum esset: animas vero sacratorum hominum, quos Graeci ζωάνας vocant, diis debitas aestimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat a se tamen dimittere non dubitabant; sic animas quas sacras in caelum mitti posse arbitrati sunt viduatas corpore quam primum illo ire voluerunt. Disputat de hoc more etiam Trebatius religionum libro nono. cuius exemplum ne sim prolixus omisi. cui cordi est legere, satis habeat & auctorem & voluminis ordinem esse monstratum.

CAP. VIII.

Quae male enuntiando apud Vergilium corrumpantur. Et quod ea nec ratione apud hunc poetam careant quae fortuita esse videntur: cum aliis quibusdam.

NONNVLLORVM, *quae scientissime prolata sunt male enuntiando corrumpimus dignitatem. vt quidam legunt;*

Discedo, ac ducente dea flammam inter & hostes
Expedior:

cum ille doctissime dixerit; ducente deo, *non,*dea. *nam & apud Caluum Acterianus affirmat legendum,*

Pollentemque deum Venerem,

*non,*deam. *Signum etiam eius est Cypri barbatum corpore, sed veste muliebri cum sceptro ac statura virili. & putant eandem marem ac feminam esse. Aristophanes eam Ἀφρόδιτον appellat. Laeuinus etiam sic ait:* Venerem igitur almum adorans, siue femina siue mas est, ita vti alma noctiluca est. *Philochorus quoque in Atthide eandem affirmat esse lunam; & ei sacrificium facere viros cum veste muliebri. mulieres cum virili: quod eadem & mas aestimatur & femina.*

Hoc

Hoc quoque de prudentia religionis a Vergilio dictum est:

Decidit exanimis vitamque reliquit in astris
Aeriis.

Higinus enim de proprietatibus deorum, cum de astris ac stellis loqueretur, ait oportere his volucres immolari. docte ergo Vergilius dixit apud ea numina animam volucris remansisse, quibus ad litandum data est. Nec nomen apud se, quod fortuitum esse poterat, vacare permittit:

Matrisque vocauit
Nomine Casmillæ mutata parte Camillam.

nam Statius Tullianus de vocabulis rerum libro primo ait dixisse Callimachum Tuscos Camillum appellare Mercurium; quo vocabulo significant praeministrum deorum. vnde Vergilius ait Metabum Camillam *appellasse filiam Dianæ scilicet praeministram. nam & Pacuuius, cum de Medea loqueretur;* Cælitum Camilla exspectata adueni. Salue hospita. *Romani quoque pueros & puellas nobiles & inuestes Camillos & Camillas appellant, flaminicarum & flaminum praeministros. Hanc quoque obseruationem eius non conuenit praeterire.*

Mos erat, *inquit*, Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit.

Varro de moribus morem *esse dicit in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Iulius Festus de verborum significationibus libro tertiodecimo* : Mos est, *inquit*, institutum patrium, pertinens ad religiones ceremoniasque maiorum. *ergo Vergilius vtrumque auctorem secutus. & primo quidem Varronem; quoniam ille dixerat morem praecedere, sequi consuetudinem. postquam dixit;* Mos erat: *subiunxit,*

quem protinus vrbes

Albanæ coluere, &,

nunc maxima rerum

Roma colit:

quod perseuerantiam consuetudinis monstrat. & quoniam Festus pertinere ad ceremonias ait; hoc idem docuit Maro adiiciendo, sacrum,

Quem protinus vrbes

Albanæ coluere sacrum.

mos ergo præcessit & cultus moris secutus est, quod est consuetudo. & hic definitionem Varronis impleuit. adiiciendo deinde, sacrum, *ostendit morem ceremoniis esse dicatum, quod Festus asseruit. idem obseruauit & in duodecimo libro cum ait:*

Morem ritusque sacrorum

Adiiciam.

in quo ostendit aperte morem esse ritus sacrorum. Sed historiæ quoque fidem in his versibus secutus est,

Mos erat Hesperio in Latio,

& reliqua. seruauit enim regnorū successionem. quippe primi regnauerunt, Latini, deinde Albani, & inde Romani. Ideo Mos erat, *primum dixit*, Hesperio in Latio: *& postea,*

quem protinus vrbes

Albanæ coluere sacrum:

deinde subiecit;

Nunc maxima rerum

Roma colit.

CAP. IX.

De carmine quo euocari solebant dij tutelares, & aut vrbes aut exercitus deuoueri.

EXCESSERE omnes adytis arisque relictis

Di, quibus imperium hoc steterat:

Et de vetustissimo Romanorum more & de occultissimis sacris

cris vox ista prolata est. constat enim omnes vrbes in alicuius dei esse tutela, moremque Romanorum arcanum & multis ignotum fuisse, vt, cum obsiderent vrbem hostium eamque iam capi posse confiderent, certo carmine euocarent tutelares deos: quod aut aliter vrbem capi posse non crederent, aut si posset nefas æstimarent deos habere captiuos. nam propterea ipsi Romani & deum in cuius tutela vrbs Roma est vt ipsius vrbis Latinum nomen ignotum esse voluerunt. sed dei quidem nomen nonnullis antiquorum licet inter se dissidentium libris insitum: & ideo vetusta persequentibus quicquid de hoc putatur innotuit. alij enim Iouem crediderunt, alij Lunam: sunt qui Angeronam quæ digito ad os admoto silentium denuntiat. alij autem, quorum fides mihi videtur firmior, Opem Consiuiam esse dixerunt. Ipsius vero vrbis nomen etiam doctissimis ignotum est; cauentibus Romanis ne quod sæpe aduersus vrbes hostium fecisse se nouerant idem ipsi quoque hostili euocatione paterentur, si tutelæ suæ nomen diuulgaretur. Sed videndum ne quod nonnulli male æstimauerunt nos quoque confundat, opinantes vno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos & ipsam deuotam fieri ciuitatem. nam reperi in libro quinto rerum reconditarum Sammonici Sereni vtrumque carmen, quod ille se in cuiusdam Furij vetustissimo libro reperisse professus est. est autem carmen huiusmodi, quo di euocantur cum oppugnatione ciuitas cingitur: SI. DEVS. SI. DEA. EST. CVI. POPVLVS. CIVITAS. QVE. KARTHAGINIENSIS. EST. IN. TVTELA. TE. QVE. MAXIME. ILLE. QVI. VRBIS. HVIVS. POPVLI. QVE. TVTELAM. RECEPISTI. PRECOR. VENEROR. QVE. VENIAM. QVE. A. VOBIS. PETO. VT. VOS. POPVLVM. CIVITATEM. QVE. KARTHAGINIENSEM. DESERATIS. LOCA. TEMPLA. SACRA.

VRBEM. QVE. EORVM. RELINQVATIS. ABSQVE. HIS. ABEATIS. EI. QVE. POPOLO, CIVITATI. QVE. METVM. FORMIDINEM. OBLIVIONEM. INIICIATIS. PRODITI. QVE. ROMAM. AD. ME. MEOS. QVE. VENIATIS. NOSTRA. QVE. VOBIS. LOCA. TEMPLA. SACRA. VRBS. ACCEPTIOR. PROBATIOR. QVE. SIT. MIHI. QVE. POPOLO. QVE. ROMANO. MILITIBVS. QVE. MEIS. PRÆPOSITI. SITIS. VT. SCIAMVS. INTELLIGAMVS. QVE. SI. ITA. FECERITIS. VOVEO. VOBIS. TEMPLA. LVDOS. QVE. FACTVRVM. *In eadem verba hostias fieri oportet, auctoritatemque videri extorum vt ea promittant futura. vrbes vero excercitusque sic deuouentur iam numinibus euocatis. sed dictatores imperatoresque soli possunt deuouere his verbis:* DIS. PATER. VEIOVIS. MANES. SIVE. VOS. QVO. ALIO. NOMINE. FAS. EST. NOMINARE. VT. OMNES. ILLAM. VRBEM. KARTAGINEM. EXERCITVM. QVE. QVEM. EGO. ME. SENTIO. DICERE. FVGA. FORMIDINE. TERRORE. QVE. COMPLEATIS. QVI. QVE. ADVERSVM. LEGIONES. EXERCITVM. QVE. NOSTRVM. ARMA. TELA. QVE. FERENT. VTI. VOS. EVM. EXERCITVM. EOS. HOSTES. EOS. QVE. HOMINES. VRBES. AGROS. QVE. EORVM. ET. QVI. IN. HIS. LOCIS. REGIONIBVS. QVE. AGRIS. VRBIBVS. VE. HABITANT. ABDVCATIS. LVMINE. SVPERO. PRIVETIS. EXERCITVM. QVE. HOSTIVM. VRBES. AGROS. QVE. EORVM. QVOS. ME. SENTIO. DICERE. VTI. VOS. EAS. VRBES. AGROS. QVE.

CAPITA.

CAPITA. ÆTATES. QVE. EORVM. DEVOTAS. CONSECRATAS. QVE. HABEATIS. ILLIS. LEGIBVS. QVIBVS. QVANDO. QVE. SVNT. MAXIME. HOSTES. DEVOTI. EOS. QVE. EGO. VICARIOS. PRO. ME. FIDE. MAGISTRATV. QVE. MEO. PRO. POPOLO. ROMANO. EXERCITIBVS. LEGIONIBVS. QVE. NOSTRIS. DO. DEVOVEO. VT. ME. MEAM. QVE. FIDEM. IMPERIVM. QVE. LEGIONES. EXERCITVM. QVE. NOSTRVM. QVI. IN. HIS. REBVS. GERVNDIS. SVNT. BENE. SALVOS. SIRITIS. ESSE. SI. HAEC. ITA. FAXITIS. VT. EGO. SCIAM. SENTIAM. INTELLIGAM. QVE. TVNC. QVISQVIS. HOC. VOTVM. FAXIT. VBI. VBI. FAXIT. RECTE. FACTVM. ESTO. OVIBVS. ATRIS. TRIBVS. TELLVS. MATER. TE. QVE. IVPITER. OBTESTOR. *Cum Tellurem dicit: manibus terram tangit. cum Iouem dicit: manus ad cælum tollit. cum votum recipere dicit: manibus pectus tangit. In antiquitatibus autem hæc oppida inueni deuota, Tonios, Fregellas, Gabios, Veios, Fidenas. hæc intra Italiam. præterea Karthaginem & Corinthum. sed & multos exercitus oppidaque hostium Gallorum, Hispanorum, Afrorum, Maurorum, aliarumque gentium, quas prisci loquuntur annales. Hinc ergo est quod propter eiusmodi euocationem numinum discessionemque ait Vergilius:*

Excessere omnes adytis, arisque relictis
Dij.

& vt tutelares designaret adiecit;

Quibus imperium hoc steterat,

vtque præter euocationem etiam vim deuotionis ostenderet, in qua præcipue Iupiter, vt diximus, inuocatur, ait

X 3 Ferus

Ferus omnia Iupiter Argos
Transtulit.

Videturne vobis probatum sine diuini & humani iuris scientia non posse profunditatem Maronis intelligi?

CAPVT X.

Cur Vergilius tertio Æneidos fecerit Ioui immolari taurum: & quibus diis tauri immolari soleant.

HIC, *cum omnes concordi testimonio doctrinam & poëtæ & enarrantis æquarent; exclamat Euangelus diu se succubuisse patientiæ, nec vltra dißimulandum: quin in medium detegat inscientiæ Vergilianæ vulnus. Et nos, inquit, manum ferulæ aliquando subduximus, & nos cepimus pontificij iuris auditum: & ex his quæ nobis nota sunt Maronem huius disciplinam iuris nesciisse constabit. quando enim diceret,*

Cælicolum regi mactabam in litore taurum,

si sciret tauro immolari huic deo vetitum: aut si comprehendisset quod Atteius Capito comprehendit? cuius verba ex libro primo de iure sacrificiorum hæc sunt:

Itaque Ioui tauro, verre, ariete immolari non licet.

Labeo vero sexagesimo & octauo libro intulit nisi Neptuno, Apollini & Marti taurum non immolari. ecce pontifex tuus quid apud quas aras mactetur ignorat: cum vel æditui hæc nota sint, & veterum non tacuerit industria. Ad hæc Prætextatus renidens: Quibus deorum tauro immoletur, si vis cum Vergilio communicare, ipse te docebit;

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher
Apollo.

vides in opere poëtæ verba Labeonis? igitur vt hoc docte, ita illud argute. nam ostendit ideo non litatum; ideo secutum

Horrendum dictu & visu mirabile monstrum.

ergo

ergo respiciens ad futura hostiam contrariam fecit. sed & nouerat hunc errorem non esse inexpiabilem. Atteius enim Capito, quem in acie contra Maronem locasti, adiecit hac verba: Si quis forte tauro Ioui fecerit, piaculum dato. *committitur ergo res non quidem impianda, insolita tamen. & committitur non ignorantia, sed vt locum monstro faceret secuturo.*

CAPVT XI.

Quod Vergilius illo versu primi Georgicon, *Cui tu lacte fauos & miti dilue Baccho*, significauit, Cereri mulso litandum esse. Tum quomodo & in primo & in octauo libro Aeneidos in mensam libari faciat, quum in aram tantum esset libandum.

SVBIECIT *Euangelus: Si euentu excusantur, illicita: dic quaeso, quod erat monstrum secuturum, & cum Cereri libari vino iuberet, quod omnibus sacris vetatur?*

Cui tu lacte fauos & miti dilue Baccho.

vinum autem Cereri non libari debuit illum vel Plautus docere: qui in Aulularia ait;

Cererin' mi Strobile hi sunt facturi nuptias?

Qui? quia temeti nihil allatum intelligo.

at hic vester flamen & pontifex & omnia tam quid immoletur quam quid libetur ignorat. & , ne non vbique in libando pari errore sit deuius, in octauo ait:

In mensam laeti libant, diuosque precantur:

cum non in mensam sed in aram secundum morem libare debuerint.

Vt prius tibi, Praetextatus inquit, de posteriore quaestione respondeam, fateor te non immerito de vsurpata in mensam libatione quaesisse; ampliusque speciem difficultatis auxeras, si magis Didonem in mensa similiter libantem notasses:

Dixit, & in mensam laticum libauit honorem.

 nam

nam & Tercius, cum de ritu sacrorum multa dissereret, ait sibi hunc locum in quæstione venisse: nec tamen hæsitationem suam requisita ratione dissoluit. ego autem quod mihi magistra lectione compertum est publicabo. In Papiriano enim iure euidenter relatum est aræ vicem præstare posse mensam dicatam: vt in templo, *inquit*, Iunonis Populoniæ augusta mensa est. namque in fanis alia vasorum sunt & sacræ supellectilis, alia ornamentorum. quæ vasorum sunt instrumenti instar habent, quibus sacrificia conficiuntur. quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ libationesque & stipes reponuntur. ornamenta vero sunt, clypei, coronæ & cuiuscemodi donaria. neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. at vero mensa arulæque eodem die quo ædes ipsæ dedicari solent. vnde mensa hoc ritu dedicata in templo aræ vsum & religionem obtinet puluinaris. *Ergo apud Euandrum quidem fit iusta libatio; quippe apud eam mensam, quæ cum ara maxima more vtique religionis fuerat dedicata, & in luco sacrato, & inter ipsa sacra in quibus epulabantur. in conuiuio vero Didonis, quod tantum regium constat non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam, in triclinio non in templo, quia non erat religiosa sed vsurpata libatio, solam fecit libasse reginam; in cuius persona nulla obseruationis necessitas, & multa ad vsurpandum in potestate permissio. At vero hic* ——— Omnes

In mensam læti libant, diuosque precantur.

quia quod recte fieri nouerat ab omnibus simul in templo epulantibus & vni sacrata assidentibus mensa factum esse memorauit. de illo autem versu;

Cui tu lacte fauos & miti dilue Baccho,

paucis quod male accusatur absoluam. poëta enim æque in rebus doctrina & in verbis sectator elegantiæ sciens Cereri

mulso libari adiecit, miti Baccho fauos dilue: *scilicet mitescere vinum dicens, cum mulsum cœperit fieri. nam ita hic mite vinum, dixit, vt alibi ait domitum:*

& durum Bacchi domitura saporem.

notum autem esse non diffitebere, quod ad diem duodecimum Kalendas Ianuarias Herculi & Cereri faciunt sue prægnate, Panibus mulso.

CAP. XII.

Herculi cur Salios assignarit Vergilius: curque hos populeis ramis coronatos induxerit.

OPPORTVNE *mehercule, Prætextate, fecisti Herculis mentionem, in cuius sacra hic vester gemino errore commisit:*

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum
Populeis assunt euincti tempora ramis.

nam & Salios Herculi dedit, quos tantum Marti dicauit antiquitas; & populeas coronas nominat, cum ad aram maximam sola lauro capita & alia fronde non vinciant. videmus & in capite prætoris vrbani laureā coronam, cum rem diuinam Herculi facit. testatur etiam Terentius Varro in ea satira, quæ inscribitur περὶ κεραυνῶ, maiores solitos decimam Herculi vouere, nec decem dies intermittere, quin pollucerēt ac populum ἀσύμβολον cum corona laurea dimitterent cubitum. Hiccine est, Vettius ait, error geminus? at ego in neutro dico errasse Vergiliū. nam vt primum de frondis genere dicamus; constat quidem nunc lauro sacrificantes apud aram maximam coronari. sed multo post Romam conditam hæc consuetudo sumpsit exordium. postquam in Auentino lauretum cœpit virere. quam rem docet Varro humanarum libro secundo. E monte ergo proximo decerpta laurus sumebatur operantibus, quam vicina offerebat occasio. vnde recte Maro noster ad ea tempora respexit quibus

Euander ante vrbem conditam apud aram maximam sacra celebrabat, & vtebatur populo vtique Alcidæ gratißima. Salios autem Herculi vbertate doctrinæ altioris aßignat: quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sane ita Menippea Varronis affirmat, quæ inscribitur, Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς. *in qua cum de Hercule multa loqueretur, eundem esse ac Martem probauit. Chaldæi quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis appellant. est præterea Octauij Hersennij liber, qui inscribitur de sacris saliaribus Tyburtium; in quo salios Herculi institutos operari diebus certis & auspicato docet. item Antonius Gnipho vir doctus, cuius scholam Cicero post laborem fori frequentabat, salios Herculi datos probat in eo volumine quo disputat quid sit* festra: *quod est ostium minusculum in sacrario. quo verbo etiam Ennius vsus est. Idoneis, vt credo auctoribus certisque rationibus, error qui putabatur, vterque defensus est. Si qua sunt alia quæ nos commoneant, in medium proferamus: vt ipsa collatio nostrum non Maronis absoluat errorem.*

Tunc Euangelus: Numquam ne tibi Prætextate venit in mentem toto, vt aiunt cælo errasse Vergilium, cum Dido sua rem diuinam pro nuptiis faceret?

Mactat *enim, inquit,* lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo.

& quasi expergefactus adiecit;

* Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.

* Hinc vsq. ad Tertij huius libri finem, ex eodem scripto. Adi Notas.

Tunc Seruius respondere rogatus, ait: Leges Ceres dicitur inuenisse; nam & Sacra ipsius Thesmisferia vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum a Cerere, paßim homines sine lege vagabantur. quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorum. itaque ex agrorum diuisione inuenta sunt iura. Phœbus vero præest auspiciis. Liæus vero id est, Liber, vrbibus libertatis est deus, vnde Marsias eius minister

nister in ciuitatibus libertatis est indicium. Communis hoc habet sensus; quod Dido sacrificabat numinibus quæ vrbi præsunt, quasi nuptura pro reipublicæ vtilitate. Demum Iunoni, cui curæ sunt nuptiæ. Est etiam sensus altior: Nam facturi aliquid ante aduersos placamus deos, & sic propitiis supplicamus, vt; Nigram hiemi pecudem Zephyris felicibus albam. *Igitur ante placat Cererem nuptura quæ propter raptum filiæ nuptias execratur; & Apollinem, qui expers vxoris est; & Liberum, qui nisi raptam vxorem habere non potuit. Et sic Iunonem consiliauit noster Seruius. Cum autem his dictis omnes applausissent, placuit eis audire Eusebium quo noster Vergilius tanquam rethor effulsit.*

FINIS LIBRI TERTII.

AVRE-

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. *& inlustris*

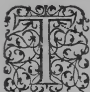
CONVIVIORVM QVARTI DIEI Saturnaliorum

LIBER QVARTVS.

CAP. I.

De affectu mouendo ex habitu personæ.

*Hæc item adusque *Inuitus Regina* ex codě MS.

*VNC *Eusebius taliter exorsus est: Rhetores omnes orationibus patheticis studere palam est, quales multas non erit difficile in Vergilio reperire. Nã Æneam apud inferos Didoni fugienti loquentem inducit:*

Inuitus Regina tuo de littore cessi,
Sed me iussa Deum imperiis egere suis.
Siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.

subiungit:

Nec magis incepto vultum sermone mouetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit se se, atque inimica refugit.

item pathos est & in hoc versu;

Obstipuit steteruntq. comæ & vox faucibus hæsit.

sed & tota Daretis fatigatio habitu depingitur:

Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem
Quassantemq. vtroque caput, crassumq. cruorem
Ore eiectantem.

sociorum quoque eius trepidationem breuiter ostendit:

Galeamque ensemque vocati
Accipiunt.

quasi non sponte accepturi munus, quod erat damnum verecundiæ. ex eodem genere est illud:

Totoque loquentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Est & in descriptione languoru habitus, vt est tota descriptio pestilentiæ apud Thucydidem. &:

Labitur infelix studiorum atque immemor herbæ
Victor equus. *&:*
Demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus.

Est inter pathe & pudor, vt,

Circa Deiphobum pauitantem & dira tegentem
Supplicia.

& luctus habitu proditur: vt in Euryali matre;

Expulsi manibus radij, reuolutaque pensa,
Euolat infelix.

& Latinus, quia miratur,

Defixa obtutu tenet ora.

& Venus, quia rogatura erat,

Tristior & lacrymis oculos suffusa nitentes.

& Sibylla quia insanit;

Subito non vultus, non color vnus,
Non comptæ mansere comæ.

CAP. II.

Pathos tenore ipso orationis quomodo exprimatur.

NVNC *videamus pathos quod tenore orationis exprimitur. Ac primum quæramus quid de tali oratione rhetorica arte præcipiatur. oportet enim vt oratio pathetica aut ad indignationem aut ad misericordiam dirigatur;* quæ

quæ a Græcis οἶκτος καὶ δείνωσις appellantur. horum alterum accusatori necessarium est, alterum reo. & necesse est initium abruptum habeat; quoniam satis indignanti leniter incipere non conuenit. ideo apud Vergilium sic incipit Iuno:

Quid me alta silentia cogis
Rumpere? *& alibi:*
Mene incœpto desistere victam?

& alibi:

Heu stirpem inuisam & fatis contraria nostris
Fata Phrygum. *& Dido:*
Moriemur inultæ.
Sed moriamur ait. *& eadem:*
Pro Iupiter ibit
Hic ait. *& Priamus:*
At tibi pro scelere exclamat pro talibus ausis.

Nec initium solum tale esse debet sed omnis si fieri potest oratio videri pathetica; & breuibus sententiis sed crebris figurarum mutationibus debet velut inter æstus iracundiæ, fluctuare. vna ergo nobis Vergiliana oratio pro exemplo sit:

Heu stirpem inuisam.

initium ab ecphonesi. deinde sequuntur breues quæstiunculæ:

Num Sigæis occumbere campis;
Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia viros?

deinde sequitur hyperbole:

Medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam. *deinde ironia:*
At credo mea numina tandem
Fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui.

deinde ausus suos inefficaces queritur:

Per vndas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.

secunda post hac hyperbole;

Absumptæ

Absumptæ in Teucros vires cælique marisque.

inde dispersæ querelæ:

Quid Syrtes aut Scylla mihi quid vasta Charybdis
Profuit?

iungitur deinde argumentum a minore, vt pathos augeatur:

Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit.

Minor scilicet persona. ideo illud sequitur;

Ast ego magna Iouis coniunx.

deinde, cum causas quoque contulisset, quanto impetu dea dixit?

Infelix quæ memet in omnia verti.

nec dixit, non possum perdere Ænean, sed, vincor ab Ænea. *deinde confirmat se ad nocendum; & , quod proprium est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen impedire contenta est:*

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
At trahere atque moras tantis licet addere rebus.
At licet amborum populos exscindere regum.

post hæc in nouissimo, quod irati libenter faciunt, maledicit;

Sanguine Troiano & Rutulo dotabere virgo,

& protinus argumentum a simili conueniens ex præcedentibus: Nec face tantum
Cyssæis prægnas ignes enixa iugales.

Vides quam sæpe orationem mutauerit ac frequentibus figuris variauerit: quia ira quæ breuis furor est nō potest vnum continuare sensum in loquendo. Nec desunt apud eundem orationes misericordiam cōmouentes. Turnus ad Iuturnam:

An miseri fratris letum vt crudele videres?

& idem cum auget inuidiam occisorum pro se amicorum,

Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murranum.

& idem,

& idem, cum miserabilem fortunam suam faceret vt victo sibi parceretur:

Vicisti, & victum tendere palmas
Ausonij videre:

id est, quos minime vellem. & aliorum preces orantium vitam:

Per te, per qui te talem genuere parentes.

& similia.

Cap. III.

Pathos ab ætate, a fortuna, debilitate, loco, tempore.

NVNC *dicamus de habitu pathus, quod est vel in ætate vel in debilitate & ceteris quæ sequuntur. eleganter hoc seruauit, vt ex omni ætate pathos misericordia moueretur. ab infantia:*

Infantumque animæ flentes in limine primo.

a pueritia:

Infelix puer atque impar congressus Achilli.

&: —— Paruumque patri tendebat Iulum.

Vt non minus miserabile sit periculum in paruo quam in filio. &:

Superest coniunxne Creusa?
Ascaniusque puer?

& alibi: —— & parui casus Iuli.

a iuuenta vero:

Impositique rogis iuuenes ante ora parentum.

a senecta:

Dauni miserere senectæ.

&: Ducitur infelix æuo confectus Aletes.

&: Caniciem multo deformat puluere.

Mouit & a fortuna modo misericordiam modo indignationem. misericordiam;

Tot

Tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. *& Sinon:*
Et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. *&:*
Ausoniisque olim ditissimus aruis.
indignationem vero ex verbis Didonis:
& nostris illuserit aduena regnis.
eleganter enim ex contemptu Æneæ auget iniuriam suam.
& Amata;
Exsulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris?
& Numanus,
Bis capti Phryges.
Mouit pathos misericordiæ & ex debilitate:
Ex quo me diuum pater atque hominum rex
Fulminis afflauit ventis, & contigit igne.
& alibi:
Et truncas inhonesto vulnere nares.
& de Mezentio:
Attollit in ægrum
Se femur. *&:*
Huc caput atque illuc humero ex vtroq. pependit.
&: aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentes.
Mouit pathos misericordiæ frequenter & à loco:
Cum vitam in siluis inter deserta ferarum
Lustra domosque traho. *&:*
Lybiæ deserta peragro. *&:*
At nos hinc alij sitientes ibimus Afros,
Pars Scythiã & rapidum Cretæ veniemus Oaxem.
& illud egregie & breuiter:
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.
Iliacos, *id est, patriæ muros, quos ipse defenderat, pro quibus efficaciter per decem annorũ spatia pugnauerat. & illud,*

Nos patriam fugimus. *&:*

Litora cum patriæ lacrymans portusque relinquo.

&:

Dulces moriens reminiscitur Argos. *&:*

Ignarum Laurens habet ora Mimanta,

Lyrnesi domus alta solo Laurente sepulchrum.

&, vt Agamemnonem indigne ostenderet occisum, assumpsit locum:

Prima inter limina dextra

Oppetiit. *& illud:*

Mœnibus in patriis atque inter tuta domorum.

Sacer vero locus præcipue pathos mouet. Occisum inducit Orphea, & miserabiliorem interitum eius a loco facit:

Inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi.

& in euersione Troiæ;

Perque domos & relligiosa deorum

Limina.

Cassandræ quoque raptum vel deminutionem quam miserabilem fecit sacer locus?

Ecce trahebatur a templo adytisque Mineruæ.

& alibi:

Diuæ armipotentis ad aram

Procubuit.

& Andromache, cum de Pyrrhi nece diceret, vt inuidiam occidentis exprimeret:

Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

& Venus, quod Æneas in mari vexatur ira Iunonis, quam inuidiose queritur Neptuno de loco?

In regnis hoc ausa tuis?

Fecit sibi pathos & ex tempore:

priusquam

Pabula gustassent Troiæ Xantumque bibissent.

& Orpheus miserabilis ex longo dolore,

Septem

Septem illum totos perhibent ex ordine menses.

& Palinurus:

Vix lumine quarto
Prospexi Italiam.

& Achemenides:

Tertia iam lunæ se cornua lumine complent. *&:*
Septima post Troiæ excidium iam vertitur æstas.

CAP. IIII.

Pathos a causa, modo, & materia.

FREQVENS *apud illum pathos a causa. reuera enim plerumque conficit causa, vt res aut atrox aut miserabilis videatur. vt Cicero in Verrem:* Quo ob sepulturam in carcere necatorum a parentibus rogabatur. *hic enim non tam rogari aut pecuniam exigere quam ob hanc causam indignum erat. & Demosthenes cum queritur quendam a Midia circumuentum ex causa auget inuidiam.* Circumuenit, *inquit*, arbitrum, qui inter me atque se integre iudicauerat. *ergo & Vergilius egregie sæpe ex hoc loco traxit affectum.* Occiditur, *inquit*, in acie Galesus. *hoc per se non est dignum misericordia belli tempore: sed admonuit causam;*

Dum paci medium se offert.

Idem alio loco,

Sternitur infelix.

deinde subiicit causam miserabilem;

alieno vulnere:

id est, cum in alium telum esset emissum. & cum Palamedem indigne occisum vellet;

Quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci.

& Æneas, vt ostenderet magnitudinem timoris sui, bene causam posuit:

    & pariter comitique onerique timentem

quid lapix, vt contemptus artificiis inglorius, quemadmodum poeta ait, viueret, qualis causa proponitur?

    Ille vt depositi proferret fata parentis.

Ex eodem genere est:

    Fallit te incautum pietas tua.

hæc enim causa illum hostibus etiam sic miserabilem fecit. sed & Æneas cum hortatur vt sepeliantur occisi quam causam proponit?

    Qui sanguine nobis
    Hanc patriam peperere suo.

Nec non & indignatio demonstratur a causa: vt illic;

    Multa gemens, ignominiam plagasque superbi
    Victoris, tum quos amisit inultus amores.

& illud a causa est ex affectu indignantis,

    An solos tangit Atridas
    Iste dolor? solisque licet capere arma Mycænis?

& illud: At tu dictis Albane maneres.

& illa omnia:

    Vendidit hic auro patriam.
    Quique ob adulterium cæsi.
    Nec partem posuere suis.

Ad pathos mouendum nec duos illos prætermisit locos, quos rhetores appellant a modo & a materia. modus est cum dico, occidit manifeste vel occulte. *Materia est cum dico,* ferro an veneno. *Demosthenes de modo inuidiam Midiæ facit, se pulsatum cothurno; Cicero Verri, cum nudum quendam dicit ab eo statua impositum. Vergilius non minus euidenter;*

    Altaria ad ipsa trementem
    Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati.

&:

&: capulo tenus abdidit ensem

& illa omnia a modo sunt:

Rostroque immanis vultur adunco
Immortale iecur tondens. *& reliqua.* *& :*
Quos super atra silex iamiam lapsura cadentique,
Imminet assimilis.

Sed & misericordiam a modo sæpe commouet: vt de Orpheo;

Latos iuuenem sparsere per agros.

& illud:

Obruit auster aqua inuoluens nauemq. virosque.

&: Saxum ingens voluunt alij.

&: Mortua quin etiam iungebat corpora viuis.

& in Georgicis:

Nec via mortis erat simplex.

& cetera in descriptione morbi. Sed & materia apud rhetores pathos mouet; vt dum queritur Cicero flammam ex lignis viridibus factam, atque ibi inclusum fumo necatum. hoc enim a materia est, quoniam hic vsus est fumo materia ad occidendum, vt alius gladio, alius veneno. & ideo acerrimum pathos ex hoc motum est. idem facit & cum flagellis cæsum queritur ciuem Romanum. inuenies idem apud Verg.

At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit. non ille faces nec fumea tædis.

& reliqua. eleganter autem illius quidem materiam elusit; ex huius autem vera & vehementi materia expressit iracundiam. & singula quidem enumerauimus, ex quibus apud rhetoras pathos nascitur, quibus ostendimus vsum Maronem. sed nonnunquam Vergilius in vna re ad augendum pathos duobus aut pluribus locis coniunctis vtitur: vt in Turno ab ætate;

Miserere parentis
Longæui. *A loco:*

 Quem

Quem nunc mœstum patria Ardea longe
Diuidit.

& circa Cassandram ex modo:

Ecce trahebatur

ex habitu corporis:

Passis Priameia virgo
Crinibus,

ex loco:

A templo adytisque Mineruæ.

& circa Agamemnonem a patria,

Ipse Mycenæus.

a fortuna:

Magnorum ductor Achiuum,

a necessitudine:

Coniugis infandum.

a loco: Prima inter limina dextra.

a caussa: possedit adulter.

Tacite quoque & quasi per definitionem pathos mouere solet, cum res quæ miserationem mouet non dilucide dicitur, sed datur intelligi: vt cum Mezentius dicit,

Nunc alte vulnus adactum.

quid enim aliud ex hoc intelligendum est, quam hoc altum vulnus esse amittere filium? & rursus idem;

Hæc via sola fuit qua perdere posses.

sed & hic scilicet accipiendum est perire esse amittere filium. & Iuturna cum queritur quod adiuuare fratrem prohibeatur;

Immortalis ego.

quid enim sequitur? non est immortalitas in luctu viuere. Hæc, vt dixi, vim definitionis habent & a poëta eleganter introducta sunt.

CAP.

CAPVT V.

Pathos a simili.

SVNT *in arte rhetorica ad pathos mouendum etiam hi loci, qui dicuntur circa rem; & mouendis affectibus peropportuni sunt. ex quibus primus est a simili. huius species sunt tres, exemplum, parabola, imago; Graece παράδειγμα, παραβολὴ, εἰκών. ab exemplo, Vergilius:*

Si potuit manes accersere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit.
Quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden?
Antenor potuit mediis elapsus Achiuis.

hac enim omnia misericordiam mouent; quoniam indignum videtur negari sibi, quod aliis indultum sit. deinde vide vnde auget inuidiam:

Si potuit manes accersere coniugis Orpheus. *habes causam disparem* manes *illic* coniugis, *hic* patris; *illic* accersere, *hic* videre.

Threicia fretus cithara,
hic materiam eius irrisit:

Si fratrem Pollux alterna morte redemit;
Itque reditque viam totiens.

hoc iam a modo. plus est enim saepe ire quam semel.

Quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden?

hic propter egregias personas non habuit quod minueret, atque augeret; verum quod in illis elucebat; hoc sibi iactat cum his esse commune:

Et mi genus ab Ioue summo.

simile est & illud ab indignatione; Quid enim? ait Iuno:

Pallas ne exurere classem Argiuum?

iam hoc plus est, classem victricem quam reliquias fugientium. Deinde causam minuit ;

Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei.

quam minuit, vt noxam *diceret, quod leuis culpa nomen est; &* vnius, *quod facile possit ignosci ; &* furentis, *vt nec culpa sit. & alibi:*

Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit.

*vides easdem obseruationes,*gentem *&* immanem.*deinde aliud exemplum:* Concessit in aras
Ipse deum antiquam genitor Calydona Dianæ.

antiquam; *vt plus honoris accederet ex vetustate. deinde in vtroque causam minuit :*

Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydonę merente ?

a parabola vero, quoniam magis hoc poeta conuenit, sæpissime pathos mouet; cum aut miserabilem aut iracundum vellet inducere. miserabilem sic:

Qualis populea mœrens philomela sub vmbra.
Qualis commotis excita sacris
Thyas.
Qualem virgineo demessum pollice florem.

& alia plurima pathetica parabola, in quibus miseratus est. quid de ira ?

Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili
Dum fremit ad caulas. &:
Mugitus veluti fugit cum saucius aram
Taurus.

& alia plura similia qui quærit inueniet. Et imago, quæ est a simili pars tertia, idonea est mouendis affectibus. ea fit, cum aut forma corporis absentis describitur aut omnino quæ nulla est fingitur. vtrumque Vergilius eleganter fecit. illud prius circa Ascanium:

O mihi

O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

fingit vero cum dicit:

quam fama secuta est,
Candida succinctam latrãtibus inguina monstris.

sed prior forma oculum præstat, hæc dinosin; id est, prior misericordiam commouet, horrorem secunda. sicut alibi:

Et scissa gaudens vadit Discordia palla,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

& omnia illa quæ de forma dixit. Sed & illud nimium pathetice:

Furor impius intus
Sæua sedens super arma, & centum vinctus aenis
Post tergum nodis fremit horridus ore cruento.

CAP. VI.

Pathos a maiori & minori.

DIXIMVS *a simili: nunc dicamus a minore pathos a poeta positum. Nempe cum aliquid proponitur quod per se magnum sit, deinde minus esse ostenditur quam illud quod volumus augeri, sine dubio infinita miseratio mouetur. Vt est illud:*

O felix vna ante alias Priameia virgo
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
Iussa mori.

primum quod ait felix; *comparationem sui fecit: deinde posuit a loco;* Hostilem ad tumulum. *& a modo, quod non minus acerbum est,* Iussa mori. *Sic ergo hæc accipienda sunt; quamuis hostilem ad tumulum, quamuis iussa mori; felicior tamen quam ego, quia* sortitus non pertulit vllos. *simile est & illud:*

O terque quaterque beati.

& quod de Pasiphaë dicit:

Prœtides implerunt falsis mugitibus agros.

deinde, vt minus hoc esse monstraret;

At non tam turpes pecudum tamen vlla secuta est
Concubitus.

Quid illud? nonne vehementer patheticum est a minore?

Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.

quid hic intelligimus, nisi omnia quæ passus erat minora illi visa quam patris mortem? A maiore negauerunt quidam rem augeri posse. sed eleganter hoc circa Didonem Vergilius induxit:

Non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Karthago, aut antiqua Tyros.

dixit enim non minorem luctum fuisse ex vnius morte, quam si tota vrbs, quod sine dubio esset maius, ruisset. & Homerus idem fecit:

ὡς εἰ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρας.

Est apud oratores & ille locus idoneus ad pathos mouendum, qui dicitur, præter spem. *hunc Vergilius frequenter exercuit:*

Nos tua progenies cæli quibus annuis arcem.

& cetera. & Dido:

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem;
Et perferre soror potero.

Æneas de Euandro:

Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors & vota facit. *& illud:*
Aduena nostri,
Quod nunquam veriti sumus vt possessor agelli
Diceret, hæc mea sunt: veteres migrate coloni.

Inuenio tamen posse aliquem ex eo, quod tam sperauerit, mouere pathos, vt Euander;

Haud

Haud ignarus eram quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus.

Oratores ὁμοιοπάθειαν vocant, quotiens de ſimilitudine paſsionis pathos naſcitur, vt apud Vergilium;

Fuit & tibi talis
Anchiſes genitor.

&: Patriæ ſtrinxit pietatis imago.

&: Subiit cari genitoris imago.

& Dido:

Me quoque per multos ſimilis fortuna labores.

Eſt & ille locus ad permouendum pathos, in quo ſermo dirigitur vel ad inanimalia vel ad muta. quo loco oratores frequenter vtuntur. vtrumque Vergilius bene pathetice tractauit: vel cum ait Dido;

Dulces exuuiæ dum fata deuſque ſinebant.

vel cum Turnus:

Tuque optima ferrum
Terra tene. *& idem alibi:*
Nunc o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos.
Rhebe diu, res ſi qua diu mortalibus vlla eſt,
Viximus.

Facit apud oratores pathos etiam addubitatio, quam Græci διαπόρησιν vocant. eſt enim vel dolentis vel iraſcentis dubitare quid agas.

En quid ago? rurſuſne procos irriſa priores
Experiar?

& illud de Orpheo

Quid faceret? quo ſe rapta bis coniuge ferret?

& de Niſo:

Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere?

& Anna permouetur:

Quid

Quid primũ deserta querar? comitemne sororem?

Et attestatio rei visa apud rhetores pathos mouet. hoc Vergilius sic exsequitur,

Ipse caput niuei fultum Pallantis & ora
Vt vidit, leuique patens in pectore vulnus.

& illud: Impleuitque sinus sanguis.

&: moriensque suo se in sanguine versat.

&: Crudelis nati monstrantem vulnera cernit.

&: Ora virum tristi pendebant pallida tabo.

&: Voluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor. *&:*

Vidi egomet duo de numero cum corpora nostro.

Facit hyperbole, id est, nimietas, pathos; per quam exprimitur ira vel misericordia. ira; vt cum forte dicimus: millies ille perire debuerat. *quod est apud Vergilium:*

Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.

miseratio, cum dicit:

Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum.

Nascitur præter hæc de nimietate vel amatorium vel alterius generis pathos.

Si mihi non hæc lux toto iam longior anno est.

& illud seorsum:

Maria ante exurere Turno
Quam sacras dabitur pinus.

&: Non si tellurem effundat in vndas.

Exclamatio, quæ apud Græcos ἐκφώνησις dicitur, mouet pathos. hæc fit interdum ex persona poetæ, nonnunquam ex ipsius quem inducit loquētem. ex persona quidem poëtæ est:

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.
Infelix, vtcunque ferent ea fata nepotes.
Crimen amor vestrum.

& alia similia. ex persona vero alterius:

Di capiti

Di capiti ipsius generique reseruent.

&: Di talia Graiis

Instaurate, pio si pœnas ore reposco.

&: Di talem terris auertite pestem.

Contraria huic figura ἀποσιώπησις, *quod est taciturnitas. nam vt illic aliqua exclamando dicimus; ita hic aliqua tacendo subducimus, quæ tamen intelligere possit auditor. hoc autem præcipue irascentibus conuenit. vt Neptunus:*

Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

Et Mnestheus: Nec vincere certo.

Quanquam o. Sed superent, quibus hoc Neptune dedisti. *& Turnus:*

Quanquam o si solitæ quicquam virtutis adesset.

& in Bucolicis:

Nouimus & qui te transuersa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.

Sed & miseratio ex hac figura mota est a Sinone;

Donec Calchante ministro.

Sed quid ego hæc autẽ nequiquã ingrata reuoluo?

Nascitur pathos & de repetitione, quam Græci ἐπαναφορὰν *vocant, cum sententiæ ab isdem nominibus incipiunt. hinc Vergilius:*

Eurydicen vox ipsa & frigida lingua
A' miseram Eurydicen anima fugiente vocabat.
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

& illud:

Te dulcis coniunx, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat. *& illud:*
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

Ἐπιτίμησις, *quæ est obiurgatio, habet & ipsa pathos: id est, cum obiecta isdem verbis refutamus:*

Æneas ignarus abest, ignarus & absit.

AVRE-

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & inlustris

Saturnaliorum

Liber Qvintvs.

Cap. I.

Si non aliis, hoc certe præferendum esse Ciceroni Vergilium, quod ille in vno tantum, hic omnibus dicendi generibus excelluerit. De quatuor generibus dicendi, deque duplici stylo.

POST *hac cum paulisper Eusebius quieuisset, omnes inter se consono murmure, Vergilium non minus oratorem quam poetam habendum pronuntiabant; in quo & tanta orandi disciplina, & tam diligens obseruatio rhetoricæ artis ostenderetur. Et Auienus, Dicas mihi, inquit, volo, doctorum optime, si concedimus, sicuti necesse est oratorem fuisse Vergilium, si quis nunc velit orandi artem consequi, vtrum magis ex Vergilio an ex Cicerone proficiat? Video quid agas, inquit Eusebius, quid intendas, quo me trahere coneris, eo scilicet quo minime volo, ad comparationem Maronis & Tullij. verecunde enim interrogasti vter eorum præstantior, quandoquidem necessario is plurimum collaturus sit, qui ipse plurimum præstat. sed istam mihi necessitatem altam & profundam remittas volo: quia non nostrum inter illos tantas componere lites. nec ausim in vtramuis partem talis sententia*

sententiæ auctor videri. hoc solum audebo dixisse, quia facundia Mantuani multiplex & multiformis est & dicendi genus omne complectitur. ecce enim in Cicerone vestro vnus eloquentiæ tenor est ille abundans & torrens & copiosus. oratorum autem non simplex nec vna natura est; sed hic fluit & redundat; contra ille breuiter & circumcise dicere affectat; tenuis quidam & siccus & sobrius amat quandam dicendi frugalitatem; alius pingui & luculenta & florida oratione lasciuit. In qua tanta omnium dissimilitudine vnus omnino Vergilius inuenitur, qui eloquentiam ex omni genere conflauerit. Respondit Auienus: Apertius vellem me has diuersitates sub personarum exemplis doceres. Quatuor sunt, inquit Eusebius, genera dicendi: copiosum; in quo Cicero dominatur: breue, in quo Sallustius regnat: siccum; quod Frontoni adscribitur: pingue & floridum; in quo Plinius Secundus quondam, & nunc nullo veterum minor noster Symmachus luxuriatur. Sed apud vnum Maronem hæc quatuor genera reperies. Vis audire illum tanta breuitate dicentem, vt artari magis & contrahi breuitas ipsa non possit?

Et campos vbi Troia fuit.

ecce paucissimis verbis maximam ciuitatem hausit & absorpsit: non reliquit illi nec ruinam. vis hoc ipsum copiosissime dicat?

Venit summa dies & ineluctabile fatum
Dardanidæ: fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum. ferus omnia Iupiter Argos
Transtulit. incensa Danai dominantur in vrbe.
O patria! o diuum domus Ilium, & incluta bello
Mœnia Dardanidum!
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare dolorem?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos.

Quis

Quis fons quis torrens quod mare tot fluctibus, quot hic verbis inundauit? Cedo nunc siccum illud genus elocutionis:

Turnus vt anteuolans tardum præcesserat agmen
Viginti lectis equitum comitatus, & vrbi
Improuisus adest; maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.

hoc idem quo cultu, quam florida oratione, cum libuerit, profertur?

Forte sacer Cybelæ Choreus olimque sacerdos
Insignis, longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemq. agitabat equum; quem pellis aënis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.

sed hæc quidem inter se seperata sunt. Vis autem videre quemadmodum hæc quatuor genera dicendi Vergilius ipse permisceat, & faciat vnum quoddam ex omni diuersitate pulcherrimum temperamentum?

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atq. leuem stipulam crepitantibus vrere flammis.
Siue inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt; siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium; atque exsudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat qua succus in herbas:
Seu durat magis & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluuiæ rapidiue potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat

Ecce dicendi genus quod nusquam alibi deprehendes, in quo nec præceps breuitas, nec infrunita copia, nec ieiuna siccitas, nec lætitia pinguis.

Sunt præterea styli dicendi duo dispari moralitate diuersi.

vnus

vnus est maturus & grauis; qualis Crasso aßignatur. hoc Vergilius vtitur, cum Latinus præcipit Turno;

O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere,

& reliqua.

alter huic contrarius, ardens, & erectus, & infensus; quali est vsus Antonius. Nec hunc apud Vergilium frustra desideraueris.

Haud talia dudum
Dicta dabas. morere; & fratrem ne desere frater.

Videsne eloquentiam omni varietate distinctam? quam quidem mihi videtur Vergilius non sine quodam præsagio quo se omnium profectibus præparabat de industria sua permiscuisse; idque non mortali sed diuino ingenio præuidisse; atque adeo non alium ducem secutus, quam ipsam rerum omnium matrem naturam, hanc prætexuit velut in musica concordiam sonorum. Quippe si mundum ipsum diligenter inspicias, magnam similitudinem diuini illius, & huius poetici operis inuenies. Nam qualiter eloquentia Maronis ad omnium mores integra est, nunc breuis, nunc copiosa, nunc sicca, nunc florida, nunc simul omnia; interdum lenis aut torrens: sic terra ipsa, hic læta segetibus & pratis, ibi siluis & rupibus hispida, hic sicca arenis, hic irrigua fontibus, pars vasto aperitur mari. Ignoscite, nec nimium me vocetis, qui naturæ rerum Vergilium comparaui. Intra ipsum enim mihi visum est, si dicerem decem rhetorum, qui apud Athenas Atticas floruerunt, stylos inter se diuersos hunc vnum permiscuisse.

CAP. II.

Quæ Vergilius traxerit a Græcis: quodque tota Æneis effigiata sit ad exemplar Iliadis atque Odysseæ Homericæ.

TVNC *Euangelus irridenti similis, Bene, inquit, opifici deo a rure Mantuano poëtam comparas; quem Graecos rhetoras, quorum fecisti mentionem, nec omnino legisse asseuerauerim. vnde enim Veneto, rusticis parentibus nato, inter siluas & frutices educto vel leuis Graecarum notitia litterarum?*

Et Eustathius, Caue, inquit, Euangele, Graecorum quemquam vel de summis auctoribus tantam Graecae doctrinae hausisse copiam credas, quantam sollertia Maronis vel assecuta est, vel in suo opere digessit. nam praeter philosophiae & astronomiae amplam illam copiam, de qua supra disseruimus, non parua sunt alia quae traxit a Graecis, & carmini suo tanquam illic nata inseruit.

Et Praetextatus: Oratus sis, inquit, Eustathi, vt haec quoque communicata nobiscum velis, quantum memoria repente incitata sufficerit. Omnes Praetextatum secuti ad differendum Eustathium prouocauerunt. ille sic incipit: Dicturumne me putatis ea quae vulgo nota sunt? quod Theocritum sibi fecerit pastoralis operis authorem, ruralis Hesiodum? & quod in ipsis Georgicis tempestatis serenitatisque signa de Arati phaenomenis traxerit? vel quod euersionem Troiae, cum Sinone suo & equo ligneo caeterisque omnibus quae librum secundum faciunt, a Pisandro paene ad verbum transcripserit? qui inter Graecos poetas eminet opere, quod a nuptiis Iouis & Iunonis incipiens, vniuersas historias quae mediis omnibus seculis vsque ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in vnam seriem coactas redegerit, & vnum ex diuersis hiatibus temporum corpus effecerit? in quo opere inter historias caeteras interitus quoque Troiae in hunc modum

relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando fabricatus est sibi Iliacæ vrbis ruinam. Sed & hæc & talia vt pueris decantata prætereo. Iam vero Æneis ipsa, nonne ab Homero sibi mutuata est errorem primum ex Odyssea, deinde ex Iliade pugnas? quia operis ordinem necessario rerum ordo mutauit, cum apud Homerum prius Iliacum bellum gestum sit, deinde reuertenti de Troia error contigerit Vlyssi: apud Maronem vero Æneæ nauigatio, bella quæ postea in Italia sunt gesta, præcesserit. Rursus, Homerus in primo cum vellet iniquum Græcis Apollinem facere, causam struxit de sacerdotis iniuria. Hic vt Troianis Iunonem faceret infestam, causarum sibi congeriem comparauit. Nec illud cum cura magna relaturus sum, licet (vt existimo) non omnibus obseruatum, quod cum primo versu promisisset producturum sese de Troiæ littoribus Æneam:

Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauinaque venit
Littora.

Vbi ad ianuam narrandi venit, Æneæ classem non de Troia, sed de Sicilia producit:

Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti.

Quod totum Homericis filis texuit. Ille enim vitans in poemate historicorum similitudinem, quibus lex est incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem vsque perducere: ipse poetica disciplina a rerum medio capit, & ad initium post reuersus est. Ergo Vlyssis errorem non incipit a Troiano littore describere, sed facit eum primo nauigantem de insula Calypsonis, & ex persona sua perducit ad Phæacas. Illic in conuiuio Alcinoi regis narrat ipse quemadmodũ de Troia ad Calypsonem vsq. peruenerit. Post Phæacas rursus Vlyssis nauigationem vsque ad Ithacam ex persona propria poeta describit. Quem secutus Maro, Æneam

de Sicilia producit, cuius nauigationem describendo perducit ad Libyam. Illic in conuiuio Didonis narrat ipse Æneas vsque ad Siciliam de Troia nauigationem suam: & addidit vno versu, quod copiose poeta descripserat:

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Post Africam quoque rursus poeta ex persona sua iter classis vsque ad ipsam describit Italiam:

Interea medium Æneas iam classe tenebat
Certus iter.

Quid quod & omne opus Vergilianum velut de quodam Homerici operis speculo formatum est? Nam & tempestas mira imitatione descripta est. Versus vtriusque qui volet conferat. vt Venus in Nausicaa locum Alcinoi filiæ successit. ipsa autem Dido refert speciem regis Alcinoi conuiuium celebrantis. Scyllæ quoque & Charybdis, & Circe decenter attingitur; & pro Solis armentis Strophades insulæ finguntur. at pro consultatione inferorum descensus ad eos cum comitatu sacerdotis inducitur. ibi Palinurus Epenori, sed & infesto Aiaci infesta Dido, & Tiresiæ consiliis Anchisæ monita respondent. Iam prælia Iliadis & vulnerum non sine disciplinæ perfectione descriptio & enumeratio auxiliorum duplex & fabricatio armorum & ludicri certaminis varietas ictumque inter reges & ruptum fœdus & speculatio nocturna & legatio reportans a Diomede repulsam Achillis exemplo, & super Pallante vt Patroclo lamentatio, & altercatio vt Achillis & Agamemnonis, ita Drancis & Turni (vtrobique enim alter suum alter publicum commodum cogitabat) pugna singularis Æneæ atque Turni vt Achillis & Hectoris, & captiui inferiis destinati vt illic Patrocli, hic Pallantis,

Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens

Viuentes

Viuentes rapit inferias quos immolet vmbris.
Quid? quod pro Lycaone Homerico (qui inter fugientes deprehensus non mirum si ad preces confugerat, nec tamen Achilles propter occisi Patrocli dolorem pepercit) simili conditione Magus in medio tumultu subornatus est?

Inde Mago procul infestam contenderat hastam.
& cum ille genua amplectẽs supplex vitã petisset, respondit:

Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.

sed & insultatio Achillis in ipsum Lycaonem iam peremptum in Tarquitium a Marone transfertur. ille ait:

Ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν, οἵ σ' ὠτειλῆς
Αἷμ' ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες. οὐδέ σε μήτηρ
Ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται, ἀλλὰ Σκάμανδρος
Οἴσει δινήεις εἴσω ἁλὸς εὐρέα κόλπον, &c.

at hic vester:

Istic nunc metuende iace. *& reliqua.*

CAP. III.

De diuersis Vergilij locis ex Homero traductis.

Et si vultis me & ipsos proferre versus ad verbum pæne translatos, licet omnes præsens memoria non suggerat: tamen qui se dederint obuios annotabo.

Νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον.

totam rem quanto compendio lingua ditior explicauit? vester, licet periodo vsus, idem tamen dixit:

Adduxit longe, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis
Læua aciem ferri, dextro neruoque papillam.

ille ait:

οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

 Αὐ

Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
Νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς· ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Nec iam amplius vlla
Apparet tellus, cælum vndique & vndique pontus.

Πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη οὔρεϊ ἶσον
Κυρτωθέν.

Curuata in montis faciem circumstetit vnda.

& de tartaro ille ait:

Τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.

Bis patet in præceps tantum tenditq. sub vmbras,
Quantus ad æthereum cæli suspectus olympum.

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

Postquam exempta fames, & amor conpressus edendi.

Ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεύς.
Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν.
Νηῶν μέν οἱ ἀπώσασθαι πόλεμόν τε μάχην τε
Δῶκε, σόον δ' ἀνένευσε μάχης ἐξαπονέεσθαι.

Audiit, & Phœbus voti succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

& alibi ille ait:

Καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ.
Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν.

& alibi.

hic de duobus vnum fabricatus est.

Extemplo Æneæ soluuntur frigore membra.

Πότνι' Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,
Ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος, ἠδὲ καὶ αὐτὸν
Πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.

Armipotens

Armipotens præfes belli Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub ipſis.
Η τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.

ille de ſomno ait:

Καὶ τῷ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
Νήγρετος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.

hic poſuit:

Dulcis & alta quies placidæque ſimillima morti.
Ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι,
Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
Φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
Οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψεν,
Φύλλα τε καὶ φλοιόν. νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται.
Vt ſceptrũ hoc (dextra ſceptrũ nam forte gerebat)
Numquã frõde leui fundet virgulta neq. vmbram,
Cum ſemel in ſiluis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro,
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.

Sed iam ſi videtur a collatione verſuum tranſlatorum faceſſo; vt nec vniformis narratio pariat ex ſatietate faſtidium, & ſermo ad alia non minus præſenti cauſæ apta vertatur. Perge quæſo, inquit Auienus, omnia quæ Homero ſubtraxit inueſtigare. quid enim ſuauius quam duos præcipuos vates audire idem loquentes? quia cum tria hæc ex æquo impoßibilia iudicentur vel Ioui fulmen vel Herculi clauam vel verſum Homero ſubtrahere (quod, etſi fieri poſſent, alium tamen nullum deceret vel fulmen præter Iouem

tacere, vel certare præter Herculem robore, vel canere quod cecinit Homerus) hic oportune in opus suum quæ prior vates dixerat transferendo fecit vt sua esse credantur. ergo pro voto omnium feceris si cum hoc cœtu communicata velis quæcunque a vestro noster poeta mutuatus est. Cedo igitur, Eustathius ait, Vergilianum volumen: quia locos eius singulos inspiciens Homericorũ versuum promptius admonebor. cumque Symmachi iussu famulus de bibliotheca petitum librum detulisset, temere voluit Eustathius vt versus, quos fors obtulisset, inspiceret. &, Videte, inquit, portum ad ciuitatem Didonis ex Ithaca migrantem:

Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit obiectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur inque sinus scindit sese vnda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes geminiq. minantur
In cælum scopuli; quorum sub vertice late
Æquora tuta silent. tum siluis scena coruscis
Desuper horrentiq. atrũ nemus imminet vmbra,
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum,
Intus aquæ dulces viuoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula naues
Vlla tenent: vnco non alligat anchora morsu.

Φόρκυνος δέ τις ἐστὶ λιμὴν ἁλίοιο γέροντος,
Ἐν δήμῳ Ἰθάκης, δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι,
Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα
Ἔκτοθεν· ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
Αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαία.
Ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδὲς
Ἱρὸν νυμφάων, αἳ νηϊάδες καλέονται.
Ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
Λάϊνοι, ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι.

CAP.

CAP. IIII.

De iis quæ in primo Æneidos sunt ex Homero traducta.

ET *cum rogasset Auienus vt non sparsim, sed ab initio per ordinem annotaret: ille manu retractis in calcem foliis, sic exorsus est*:

Æole, namque tibi diuū pater atq. hominum rex
Et mulcere dedit fluctus & tollere vento.
Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε κρονίων,
Ημὲν παυέμεναι ἠδ᾽ ὀρνύμεν ὅν κ᾽ ἐθελήσῃ.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopieam
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Αλλ᾽ ἴθ᾽, ἐγὼ δέ κέ τοι Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
Δώσω ὀπυιέμεναι, καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν,
Πασιθέην, ἧς αἰὲν ἱμείρεαι ἤματα πάντα.

Tempestas Æneæ Æolo concitante cum allocutione ducis res suas conclamantis de Vlyßis tempestate & allocutione descripta est; in qua Æoli locum Neptunus obtinuit. versus quoniam vtrobique multi sunt non inserui, qui volet legere, ex hoc versu habebit exordium:

Hæc vbi dicta: cauum conuersa cuspide montem.
& apud Homerum de primo Odysseæ:
Ως εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον,
Χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ᾽ ὀρόθυνεν ἀέλλας
Παντοίων ἀνέμων.
Vt primum lux alma data est: exire, locosque
Explorare nouos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nā inculta videt) homines ne feræ ne
Quærere constituit, sociisque exacta referre.
Αλλ᾽ ὅτε δὴ τρίτον ἦμαρ ἐϋπλόκαμος τέλεσ᾽ ἠώς,
Δὴ τότ᾽ ἐγὼν ἐμὸν ἔγχος ἑλὼν καὶ φάσγανον ὀξὺ,

Καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περιωπὴν,
Εἴ πως ἔργα ἴδοιμι βροτῶν, ἐνοπήν τε πυθοίμην.
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O quam te memorem virgo, namq. haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat, o dea certe
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis vna.
Γουνοῦμαί σε ἄνασσα. θεὸς νύ τις, ἢ βροτός ἐστι·
Εἰ μέν τις θεὸς ἐστὶ, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε Διὸς κούρῃ μεγάλοιο
Εἶδός τε, μέγεθός τε, φυήν τ' ἄγχιστα εἴσκω.
O dea si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso componet vesper olympo.
τίς κεν ἐκεῖνα
Πάντα γε μυθήσαιτο κατὰ θνητῶν ἀνθρώπων.
Οὐδ' εἰ πεντάετές γε καὶ ἑξάετες παραμίμνων
Ἐξερέοις ὅσα κεῖθι πάθον κακὰ δῖοι Ἀχαιοί.
At Venus obscuro gradientis aere sæpsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu;
Cernere ne quis eos neu quis contingere possit,
Molirive moram aut veniendi poscere causas.
Καὶ τότ' Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλιν δ' ἴμεν, ἀμφὶ δ' Ἀθήνη
Πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆι,
Μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
Κερτομέοι τ' ἐπέεσσι, καὶ ἐξερέοιθ' ὅτις εἴη.
Qualis in Eurotæ ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros; quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades. illa pharetram
Fert humero, gradiensq. deas supereminet omnis.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat.
Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα

Η κτ Τηΰγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον
Τερπομένη κάπροισι, καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι,
Τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο
Ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητὼ,
Πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
Ρεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι,
Ως ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.
Reſtitit Æneas claraque in luce refulſit,
Os humeroſque deo ſimilis.namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix lumenque iuuentæ
Purpureum & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Pariusve lapis circundatur auro.
Αὐτὰρ κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος ἀθήνη,
Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα· κὰδ δὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
Ως δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
Ἴδρις, ὃν ἥφαιστος δέδαεν καὶ παλλὰς ἀθήνη
Τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει,
Ως μὲν τῷ περίχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.
Coram quem quæritis adſum
Troius Æneas Libycis ereptus ab vndis.
Ενδον μὲν δὴ ὅδ' αὐτὸς ἐγὼ κακὰ πολλὰ μογήσας
Ηλυθον εἰκοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν.

CAP. V.

Quæ in ſecundo Æneidos traducta ſint ab Homero.

CONTICVERE omnes intentique ora tenebant.
Ως ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.
Infandum regina iubes renouare dolorem,
Troianas vt opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai.

Αρχα-

Ἀργαλέον βασίλεια διηνεκέως ἀγορεῦσαι
Κήδε' ἐπεί μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruæ;
Et molem mirantur equi? primuſque Timœtes
Duci intra muros hortatur & arce locari,
Siue dolo, ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant.
At Capys & quorum melior ſententia menti
Aut pelago Danaum inſidias ſuſpectaque dona
Præcipitare iubent, ſubiectiſque vrere flammis,
Aut terebrare cauas vteri & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Ὣς ὁ μὲν εἱστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον
Ἥμενοι ἀμφ' αὐτόν. τρίχα δέ σφισιν ἥνδανε βουλή,
Ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέϊ χαλκῷ.
Ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρας.
Ἢ ἐάαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι,
Τῇπερ δὴ καὶ ἔπειτα τελευτήσεσθαι ἔμελλεν.
Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
Δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἵατο πάντες ἄριστοι
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.
Vertitur interea cælum, & ruit oceano nox
Inuoluens vmbra magna terramque polumque.
Ἐν δ' ἔπεσ' ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
Ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.
Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes.
Ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι
Ἕκτωρ, ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.
iuueniſque Chorebus
Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
Venerat inſano Caſſandræ incenſus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibuſque ferebat.

Πέφνε γὰρ Ὀθρυονῆα Καβησόθεν ἔνδον ἐόντα,
Ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει.
Ἤτεε δὲ Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην,
Κασσάνδρην ἀνάεδνον. ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
Ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας Ἀχαιῶν.
Τῷ δ' ὁ γέρων Πρίαμος ὑπέσχετο καὶ κατένευσε
Δωσέμεναι· ὁ δὲ μάρναθ' ὑποσχεσίῃσι πιθήσας.
Sic animis iuuenum furor additus. inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exſpectant ſiccis, per tela per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque
tenemus
Vrbis iter. nox atra caua circumuolat vmbra.
Βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς
Δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ,
Μήλων πειρήσοντα, καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
Εἴπερ γάρ χ' εὕρῃσι παρ' αὐτόφι βώτορας ἄνδρας
Σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
Οὔ ῥά τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι·
Ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μεθάλμενος, ἠὲ καὶ αὐτὸς
Ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.
Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit
Attollentem iras & cærula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
Οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
Ἂψ τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τε μιν εἷλε παρειάς.
Ὣς αὖθις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων.
Δείσας ἀτρέος υἱὸν ἀλέξανδρος θεοειδής.
Qualis vbi in lucē coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc

Nunc positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι,
Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ᾽, ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνός·
Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ·
Ὡς Ἕκτωρ, ἄσβεστον ἔχων μένος, οὐχ ὑπεχώρει.
Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exiit, oppositasque erupit gurgite moles,
Fertur in arua furés cumulo, camposq. per omnes
Cum stabulis armenta trahit.
Ὡς δ᾽ ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
Χειμάρρους κατ᾽ ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,
Πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
Εἰσφέρεται, πολλὸν δέ τ᾽ ἀφυσγετὸν εἰς ἅλα βάλλει.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago
Par leuibus ventis volucrique simillima fumo.
Τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε,
Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν, σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ,
Ἔπτατ᾽· ἐμοὶ δ᾽ ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

CAP. VI.

Tertius & quartus Æneidos quæ habeant ab Homero sumpta.

ALIA *tempestas Aeneæ hic & illic Vlyßis numerosis amba versibus. sed incipiunt hæc ita:*
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllæ. *ille ait:*
Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ᾽ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων

Νηὸς

Νηὸς ὑπὸ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum Sint puer.

Δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ τέκνον φίλε τοῦτο δίδωμι
Μνῆμ' Ἑλένης χερῶν.

Tendunt vela noti. fugimus ſpumantibus vndis,
Qua curſum ventuſque gubernatorque vocabant.

Ἡμεῖς δ' ὅπλα ἕκαστα πονησάμενοι κατὰ νῆα
Ἥμεθα, τὴν δ' ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἴθυνεν.

Dextrum Scylla latus læuum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſuſque ſub auras
Erigit alternos, & ſidera verberat vnda.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris
Ora exſertantem & naues in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus; poſtrema immani corpore piſtrix,
Delphinum caudas vtero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem longos & circumflectere curſus,
Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scyllam, & cæruleis canibus reſonantia ſaxa.

Homerus de Charybdi.

Ἔνθεν μὲν γὰρ Σκύλλ', ἑτέρωθι δὲ δῖα Χάρυβδις
Δεινὸν ἀνερροίβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ.
Ἦ τοι ὅτ' ἐξεμέσειε, λέβης ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ,
Πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη, ὑψόσε δ' ἄχνη
Ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν.
Ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
Πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη, ἀμφὶ δὲ πέτρη
Δεινὸν ἐβεβρύχει, ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
Ψάμμῳ κυανέῃ, τοὺς δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

Homerus de Scylla:

Ἔνθα

Ενθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα·
Τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλλῆς
Γίνεται· αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν οὐδέ κε τίς μιν
Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
Τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι.
Εξ δέ τε οἱ δειραὶ περιμήκεες, ἐν δ' ἑκάστῃ
Σμερδαλέη κεφαλὴ. ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες,
Πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
Μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν
Εξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου.
Αὐτοῦ δ' ἰχθυάα σκόπελον περιμαιμώωσα
Δελφῖνάς τε κύνας τε, καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι
Κῆτος, ἃ μυρία βόσκει ἀγάστονος ἀμφιτρίτη.
O mihi sola mei supet Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.
Κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες,
Οφθαλμῶν τε βολαὶ, κεφαλή τ', ἐφύπερθέ τε χαῖται.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere.
Tet spumam elisam & rorantia vidimus astra.
Τῶ δ' ὕπο δῖα χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
Τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναρροιβδεῖ.
Qualis coniecta cerua sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius. illa fuga siluas saltusque peragrat
Dicteos. hæret lateri letalis harundo.
Αμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον ὅν τ' ἔβαλ' ἀνὴρ,
Ιῷ ἀπὸ νευρῆς, τὸν μέν τ' ἤλυξε πόδεσσιν,
Φεύγων ὄφρ' αἷμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρει.
Dixerat. ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea; quæ sublimem alis siue æquora iuxta
Seu terram rapido pariter cum flamine portant.
Tum

Tum virgam capit. hac animas ille euocat orco
Pallentes, alias ſub tartara triſta mittit:
Dat ſomnos adimitque; & lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos & turbida tranat
Nubila.

Ὣς ἔφατ'. οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος ἀργειφόντης.
Αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσὶν ἐδύσατο καλὰ πέδιλα,
Ἀμβρόσια, χρύσεια, τά μιν φέρον, ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν,
Ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν, ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.
Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει
Ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.
Τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς ἀργειφόντης.

Ac velut annoſo validam cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor: & alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes.
Ipſa hæret ſcopulis; & quantum vertice ad auras
Ætherias tantum radice in tartara tendit.

Οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐρειθηλὲς ἐλαίης
Χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ. ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ
Καλὸν, τηλεθάον. τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσιν
Παντοίων ἀνέμων, καί τε βρύει ἄνθεϊ λευκῷ·
Ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
Βόθρου τ' ἐξέρεψε καὶ ἐξετάνυσ' ἐπὶ γαίῃ.

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
Ὤρνυθ'. ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.
Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

CAP. VII.

Quæ in quinto & sexto libris Vergilius ab Homero sit mutuatus.

VT Pelagus tenuere rates; nec iam amplius vlla
Occurrit tellus;maria vndiq. & vndiq. cœlum:
Olli cæruleus supra caput adstitit imber
Noctē hiememq. ferēs,& inhorruit vnda tenebris.
Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ᾽ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα·
Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων.
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Οἶνον ἀφυσσόμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν,
Ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.
Leuibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto.
Δώσω οἱ θώρηκα τὸν Ἀστεροπαῖον ἀπηύρων
Χάλκεον, ᾧ περὶ χεῦμα φαεινοῦ κασσιτέροιο
Ἀμφιδεδίνηται.

& cursorum certamen vtrobique simile. & quia versibus est apud vtrunque numerosis, locum loco similem lector inueniet. initia hæc sunt :

Hæc vbi dicta; locum capiunt, signoque repente.
Στὰν δὲ μεταστοιχεί, σήμηνε δὲ τέρματ᾽ Ἀχιλλεύς.

Pugilum certamen incipit apud hunc:

Constitit in digitos extemplo arrectus vterque.

apud illum :

Ἄντα δ᾽ ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἄμ᾽ ἄμφω
Σύν ῥ᾽ ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν.

Si velis comparare certantes sagittis : inuenies hæc vtriusque principia :

Pro-

Protinus Æneas celeri certare ſagitta.

Αὐτὰρ ὁ τοξευτῆσι τίθει ἰόεντα σίδηρον,
Κὰδ δ' ἐτίθει δέκα μὲν πελέκεις, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα.

capita locorum, vbi longa narratio eſt, dixiſſe ſufficiet; vt quid vnde natum ſit lector inueniat.

Dixerat; & tenues fugit ceu fumus in auras.

Ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς
ᾤχετο τετριγυῖα.

Æneas, quo deinde ruis, quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te noſtris cõplexibus arcet?
Ter conatus erat collo dare brachia circum,
Ter fruſtra conprenſa manus effugit imago.

Ὣς ἔφατ'. αὐτὰρ ἔγωγ'. ἔθελον φρεσὶ μερμηρίξας
Μητρὸς ἐμῆς ψυχὴν ἑλέειν κατατεθνειυίης.
Τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε,
Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν, σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ,
Ἔπτατο.

Sepultura Palinuri fromata eſt de Patrocli ſepultura. hæc incipit:

Principio pinguem tædis & robore ſecto.

illa ſic:

Οἱ δ' ἴσαν ὑλοτόμους πελέκυς μετὰ χερσὶν ἔχοντες.

& alibi:

Κηδεμόνες δὲ παρ' αὖθι μένον, καὶ νήεον ὕλην.
Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.

ipſa vero vtriuſque tumuli inſignia quam paria?

At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Imponit ſuaque arma viro remumque tubamque
Monte ſub aerio; qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.

Αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ,
Τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες,
Πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Tunc consanguineus Leti sopor.
Ἔνθ' ὕπνῳ ξύμβλητο, κασιγνήτῳ θανάτοιο.
Quod te per cæli iucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
Iniice, nanque potes, portusque require Velinos.
Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ παρεόντων,
Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες.
Οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ ἀΐδαο,
Νῆσον ἐς αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα.
Ἔνθα σ' ἔπειτα ἄναξ κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο,
Μή μ' ἄκλαυτον, ἄθαπτον, ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν,
Νοσφισθεὶς, μή τοι τι θεῶν μήνιμα γένωμαι.
Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν ἅσσα μοι ἐστίν,
Σῆμά τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης,
Ἀνδρὸς δυστήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι, πυθέσθαι.
Ταῦτά τέ μοι τελέσαι, πῆξαι τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν,
Τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον, ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν.
Necnon & Tityon terræ omniparentis alumnum
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.
Καὶ Τιτυὸν εἶδον, γαίης ἐρικυδέος υἱὸν,
Κείμενον ἐν δαπέδῳ. ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα.
Γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον
Δέρτρον ἔσω δύνοντες. ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσί.
Λητὼ γὰρ εἵλκυσε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν,
Πυθώδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου πανοπῆος.
Non, mihi si linguæ centum sint oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
Omnia

Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω,
Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
Φωνὴ δ' ἄῤῥηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Cap. VIII.

In septimo & octauo qui versus sint ab Homero sumti.

Hinc exaudiri gemitus iræque leonum
Vincla recusantum & sera sub nocte rudentum,
Setigerique sues atque in præsepibus vrsi
Sæuire ac formæ magnorum vlulare luporum:
Quos hominũ ex facie dea sæua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Εὗρον δ' ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα Κίρκης
Ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ.
Ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες,
Τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.
Quid petitis? quæ causa rates aut cuius egentes
Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Siue errore viæ seu tempestatibus acti;
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto.
Ω ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;
Η τι κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε,
Οἷά τε λῃϊστῆρες, ὑπεὶρ ἅλα τοί τ' ἀλόωνται,
Ψυχὰς παρθέμενοι, κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες;
ceu quondam niuei inter nubila cycni
Cum sese e pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: sonat amnis & Asia longe
Pulsa palus.
Τῶν δ' ὥς τ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ.
Χηνῶν, ἢ γεράνων, ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ασίῳ ἐν λειμῶνι, καΰστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,

Ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμενα πτερύγεσσι,
Κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
Ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον οὐδὲ κατέκλων.
Ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης
Ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.
Veſcitur Æneas ſimul & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis & luſtralibus extis.
Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενεῖ Κρονίωνι.
Νώτοισι δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν.
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,
Rex Euandrus ait.
Ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο,
Τοῖς ὁ γέρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῆτιν.
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutinus volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atq. humeris Tegeæũ ſubligat enſem,
Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine in ipſo
Procedunt, greſſumq. canes comitantur herilem.
Ἕζετο δ' ὀρθωθεὶς, μαλακὸν δ' ἔνδυνε χιτῶνα,
Καλὸν, νηγάτεον· περὶ δ' αὖ μέγα βάλλετο φᾶρος·
Ποσσὶ δ' ὑπαὶ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.

Βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ἀγορήν· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος.
Οὐκ οἶος, ἅμα τῷ γε δύω κύνες ἀργοὶ ἕποντο.
O mihi præteritos referat si Iuppiter annos!
Qualis eram, cum primā aciem Præneste sub ipsa
Straui, scutorumque incendi victor aceruos,
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi;
Nascenti cui tris animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat, terna arma mouenda.
Ter leto sternendus erat; cui tunc tamen omnis
Abstulit hæc animas dextra & totidem exuit armis.
Εἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη,
Ὡς ὁπότ' Ἠλείοισι καὶ ἡμῖν νεῖκος ἐτύχθη
Ἀμφὶ βοηλασίην, ὅτ' ἐγὼ κτάνον Ἰτυμονῆα
Ἐσθλὸν ὑπερροχίδην· ὃ ἐν Ἤλιδι ναιετάασκεν,
Ῥύσι' ἐλαυνόμενος. ὁ δ' ἀμύνων ᾗσι βόεσσι,
Ἔβλητ' ἐν πρώτοισιν ἐμῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.
Κὰδ δ' ἔπεσεν.
Qualis vbi oceani perfusus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cælo tenebrasque resoluit.
Οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ,
Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera; ne mox aut Laurentis, nate, superbos
Aut acrem dubites in prœlia poscere Turnum,
Dixit & amplexus nati Cytherea petiuit.
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε σάκος μέγα τε στιβαρόν τε,
Τεῦξ' ἄρα οἱ θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.
Τεῦξε δέ οἱ κυνέην βριαρήν, κροτάφοις ἀραρυῖαν,
Καλήν, δαιδαλέην. ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε,
Τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πάνθ' ὅπλα κάμε κλυτὸς ἀμφιγυήεις,

Μητρὸς Ἀχιλλῆος θῆκε περὶ πάροιθεν ἀείρας.
Ille deæ donis & tanto lætus honore
Impleri nequit, atque oculos per singula voluit,
Miraturque, interque manus & brachia versat.
Τέρπετο δ' ἐν χείρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα,
Αὐτὰρ ἐπεὶ φρεσὶν ᾗσιν ἐτάρπετο δαίδαλα λεύσσων.

Cap. ix.

Nono libro quæ insint, sumpta ab Homero.

IRI decus cæli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras?
Ἶρι θεά, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκε;
Nec solos tangit Atridas
Iste dolor.
Τί δὲ λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ' ἀγείρας
Ἀτρείδης, ἦ οὐχ Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο;
Ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεῖδαι;
Sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum inuadit trepidantia castra?
Ορνυσθ' ἱππόδαμοι Τρῶες, ῥήγνυσθε δὲ τεῖχος
Ἀργείων, καὶ νηυσὶν ἐνίετε θεσπιδαὲς πῦρ.
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα.
Sic ait illacrymans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnesteus pellem horrentisque leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.
Τυδείδῃ μὲν δῶκε μενεπτόλεμος Θρασυμήδης
Φάσγανον ἄμφηκες. (τὸ δ' ἑὸν παρὰ νηυσὶ λέλειπτο.)

Καὶ

Καὶ σάκος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε.
Ταυρείην ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον, ἥτε καταῖτυξ
Κέκληται, ῥύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰζηῶν.
Μηριόνης δ' Ὀδυσῆϊ δίδου βιὸν, ἠδὲ φαρέτρην,
Καὶ ξίφος.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas iuuenumq. ſenumque
Proſequitur votis, necnon & pulcher Iulus.
Τὼ δ' ἐπεὶ ἐν ὅπλοισιν ἐπὶ δεινοῖσιν ἐδύτην,
Βὰν ῥ' ἴμεναι, λιπέτην δὲ κατ' αὐτόθι πάντας ἀρίστους.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per vmbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio: paſſim ſomno vinoque per herbam
Corpora fuſa vident, arrectos litore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma iacere,
Vina ſimul: prior Hyrtacides ſic ore locutus.
Euryale audendum dextra. nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & recto te limite ducam.
Τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα.
Αἶψα δ' ἐπὶ Θρηκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες
Οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδδηκότες· ἔντεα δέ σφιν
Καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο εὖ κατὰ κόσμον,
Τριστοιχεί, παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
& paulo poſt
Ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
Τὸν δ' Ὀδυσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδεϊ δεῖξεν.
Οὗτός τοι Διόμηδες ἀνὴρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι,
Οὓς νῶϊν πίφαυσκε Δόλων ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
Ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος, οὐδέ τι σὲ χρὴ
Ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν. ἀλλὰ λῦ' ἵππους.
Ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσι δέ μοι ἵπποι.

Sed non auguriis potuit depellere pestem.
Ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.
Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile.
Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
Ὤρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι.

Mater Euryali ad dirum nuntium, vt excussos de manibus radios & pensa demitteret, vt per muros & virorum agmina vlulans & coma scissa decurreret, vt effunderet dolorem in lamentationum querelas, totum de Andromacha sumpsit lamentante mortem mariti.

Ὣς φαμένη, μεγάροιο διέσσυτο, μαινάδι ἴση,
Παλλομένη κραδίην. ἅμα δ' ἀμφίπολοι κίον αὐτῇ.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ἷξεν ὅμιλον,
Ἔστη παπτήνασ' ἐπὶ τείχει· τὸν δ' ἐνόησεν
Ἑλκόμενον πρόσθεν πόλιος.
O vere Phrygiæ. neque enim Phryges.
Ὦ πέπονες, κάκ' ἐλέγχε' Ἀχαιΐδες, οὐκέτ' Ἀχαιοί.
Quos alios muros, quæ iam vltra mœnia habetis?
Vnus homo & vestris, o ciues, vndique sæptus
Aggeribus tantas strages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit orco?
Non infelicis patriæ veterumque deorum
Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?
Ἦέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω,
Ἠέ τι τεῖχος ἄρειον, ὅ κ' ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι;
Οὐ μέν τις σχεδόν ἐστι πόλις πύργοις ἀραρυῖα,
Ἧι κ' ἀπαμυναίμεσθ' ἑτεραλκέα δῆμον ἔχοντες
Ἀλλ' ἐν γὰρ Τρώων πεδίῳ.

CAP.

CAPVT X.

Quæ in reliquis libris mutuatus sit ab Homero Vergilius.

TELA manu iaciunt; quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atq. æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὣς
Ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
Αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον,
Κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπὶ ὠκεανοῖο ῥοάων.
Ardet apex capitis, cristisque ac vertice flamma
Funditur, & vastos vmbo vomit aureus ignes.
Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor,
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & læuo contristat lumine cælum.
Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ,
Ἀστέρ' ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅστε μάλιστα
Λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος ὠκεανοῖο.
Τοῖόν οἱ πῦρ δαῖεν ἀπὸ κρατός τε καὶ ὤμων.
Παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο.
Ος ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
Φαίνονται, πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ,
Οντε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν.
Λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
Καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.
Stat sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.
Μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
Αἰνότατε κρονίδη ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες;
Ἀνδρα θνητὸν ἐόντα, πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ,
Ἂψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηχέος ἐξαναλῦσαι;

Fata

Fata vocant, metaſque dati peruenit ad æui.
Ηϊε τὸν δ' ἄγε μοῖρα κακὴ θανάτοιο τέλος δέ.
Per patrios manes per ſpes ſurgentis Iuli
Te precor, hanc animam ſerues natoque patrique:
Eſt domus alta: iacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hic victoria Teucrum
Vertitur, aut anima vna dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta
Natis parce tuis. belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus galeam læua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Ζώγρει ἀτρέος υἱὲ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα.
Πολλὰ δ' ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κεῖται,
Χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρος.
Τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
Εἴκεν ἐμὲ ζωὸν πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν ἀχαιῶν.
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capream aut ſurgentem in cornua ceruum,
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper incumbens, lauit improba tæter
Ora cruor.
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας,
Εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν, ἢ ἄγριον αἶγα,
Πεινάων. (μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴπερ ἂν αὐτὸν
Σεύωνται ταχέες τε κύνες θαλεροί τ' αἰζηοί)
Ὣς ἐχάρη Μενέλαος Ἀλέξανδρον θεοειδέα
Ὀφθαλμοῖσιν ἰδών. φάτο γὰρ τίσασθαι ἀλείτην.

Βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς
Δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ,
Μήλων πειρήσοντα, καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
Εἴπερ γάρ χ' εὕρῃσι παρ' αὐτόφι βώτορας ἄνδρας
Σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
Οὔ ῥά τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι·
Ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μετάλμενος, ἠὲ καὶ αὐτὸς
Ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.
Ὥς ῥα τότ' ἀντίθεον Σαρπηδόνα θυμὸς ἀνῆκε
Τεῖχος ἐπαΐξαι, διά τε ῥήξασθαι ἐπάλξεις.
Spargitur & tellus lacrumis, sparguntur & arma.
Δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν Δάκρυσι.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus;
Iamque adeo rutilum thoraca indutus aēnis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, lateriq. accinxerat ensem:
Fulgebatque alta decurrens aureus arce.
Ὣς φάτο. Πάτροκλος δὲ κορύσσετο νώροπι χαλκῷ.
Κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
Καλάς, ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας.
Δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνε,
Ποικίλον, ἀστερόεντα, ποδώκεος Αἰακίδαο.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον,
Χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε.
Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν,
Ἵππουριν, δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
Εἵλετο δ' ἄλκιμα δοῦρα, τά οἱ παλάμηφιν ἀρήρει.
Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens, lassoue papauera collo
Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.
Μήκων δ' ὥς, ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥτ' ἐνὶ κήπῳ
Καρπῷ βριθομένη, νοτίῃσί τε εἰαρινῇσιν.
Ὣς ἑτέρωσ' ἤμυσε κάρη πήληκι βαρυνθέν.

CAP.

CAP. XI.

Quos locos ita transtulerit Vergilius vt Homero superior videatur.

ET *hæc quidem iudicio legentium relinquenda sunt, vt ipsi æstiment quid debeant de vtriusque collatione sentire. si tamen me consulas, non negabo nonnumquam Vergilium in transferendo densius excoluisse. vt in hoc loco:*

Qualis apes æstate noua per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fetus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus a præsepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων,
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων.
Βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
Αἱ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα.
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἠϊόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
Ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν.

Vides descriptas apes a Vergilio opifices, ab Homero vagas? alter discursum & solam volatus varietatem, alter exprimit natiuæ artis officium. in his quoque versibus Maro exstitit locupletior interpres:

O socij (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora, dabit deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem penitusque sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti: reuocate animos, mœstumque timorem
Mittite. forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπει κακὸν ἢ ὅτε Κύκλωψ
Εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι,
Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῇ τε νόῳ τε
Ἐκφύγομεν. καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω.

Vlysses ad socios vnam commemorauit ærumnam. hic ad sperandam præsentis mali absolutionem gemini casus hortatur euentu. deinde ille obscurius dixit,

Καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω:

hic apertius,

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Sed & hoc quod vester adiecit solatij fortioris est. suos enim non tantum exemplo euadendi sed & spe futuræ felicitatis animauit, per hos labores non solum sedes quietas sed & regna promittens. Hos quoque versus inspicere libet:

Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa vsque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paulatim euicta supremum
Congemuit, traxitque iugis auulsa ruinam.

Ἤριπε δ' ὡς ὅτε τὶς δρῦς ἤριπεν, ἢ ἀχερωΐς,
Ἠὲ πίτυς βλωθρὴ, τὴν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
Ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι, νήϊον εἶναι.

Magno cultu vester difficultatem abscidendæ arboreæ molis expressit. verum nullo negotio Homerica arbor absciditur,

Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cælo;
Arcturum, Pleiadasque Hyadas, geminosque
triones,
Armatumque auro circunspicit Orionem.

Αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
Ἥμενος, οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε,

Πληιά-

Πληϊάδας τ' ἐσορῶντι, καὶ ὀψὲ δύοντα βοώτην,
Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν.
Ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται, καί τ' ὠρίωνα δοκεύει.
Οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο.

Gubernator qui explorat cælum crebro reflectere ceruicem debet, captando de diuersis cæli regionibus securitatem sereni. hoc mire & velut coloribus Maro pinxit. nam quia arcturus iuxta septentrionem est, taurus vero in quo hyades sunt, sed & orion in regione austri sunt, crebram ceruicis reflexionem in Palinuro sidera consulente descripsit, Arcturum, *inquit. ecce intuetur partem septentrionis: deinde,* Pleiadasque Hyadas. *ecce ad austrum flectitur.* geminosque triones. *rursus ad septentriones vertit aspectum.*

Armatumque auro circumspicit Oriona.

iterum se ad austrum reflectit. sed & verbo circunspicit, *varietatem sæpe se vicissim conuertentis ostendit. Homerus gubernatorem suum semel inducit intuentem Pleiadas quæ in australi regione sunt, semel Booten & Arcton quæ sunt in septentrionali polo.*

Nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus; Hyrcanæque admorunt vbera tigres.

Νηλεὲς, ὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεὺς,
Οὐδὲ Θέτις μήτηρ. γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα.

Plene Vergilius non partionem solam, sicut ille quem sequebatur, sed educationem quoque nutricationis tanquam belualem & asperam criminatur. addit enim de suo;

Hircanæque admorunt vbera tigres:

quoniam videlicet in moribus inolescendis magnam fere partem nutricis ingenium & natura lactis tenet, quæ infusa tenero & mixta parentum semini adhuc recenti ex hac gemina concretione vnam indolem configurat. hinc est quod prouidentia naturæ similitudinem natorum atque gignentium

tium ex ipso quoque nutricatu præparans fecit cum ipso partu alimoniæ copiam nasci. nam postquam sanguinis ille opifex in penetralibus suis omne corpus effinxit atque aluit, aduentante iam partus tempore idem ad corporu materni superna conscendens in naturam lactis albescit, vt recens natis idem sit altor qui fuerat fabricator. quamobrem non frustra creditum est, sicut valeat ad fingendas corporis atque animi similitudines vis & natura seminis, non secus ad eandem rem lactis quoque ingenia & proprietates valere. Neque in hominibus id solum sed in pecudibus quoque animaduersum. nam si ouium lacte hedi aut caprarum agni forsitan alantur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. in arboribus etiam & frugibus ad earum indolem vel detrectandam vel augendam maior plerunque vis & potestas est aquarum & terrarum quæ alunt, quam ipsius quod iacitur seminis, ac sæpe videas lætam nitentemque arborem, si in locum alterum transferatur, succo terræ deterioris elanguisse. ad criminandos igitur mores defuit Homero, quod Vergilius adiecit:

Non tam præcipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Nec sic immissis aurigæ vndantia lora
Concussere iugis, pronique in verbera pendent.

Οἱ δ' ὡς ἐν πεδίῳ τετράοροι ἄρσενες ἵπποι,
Πάντοσ' ἀφορμηθέντες ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης,
Ὑψόσ' ἀειρόμενοι, ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθα.

Graius poëta equorum tantum meminit flagro animante currentium; licet dici non posit elegantius, quam quod adiecit ὑψόσ' ἀειρόμενοι *quo expreßit, quantum natura dare poterat, impetum cursus. verum Maro & currus de carcere ruentes & campos corripiendo præcipites mira celeritate descripsit; &, accepto breui semine de Homerico flagro, pinxit aurigas concutientes lora vndantia & pronos in verbera*

pendentes: nec vllam quadrigarum partem intactam reliquit, vt esset illa certaminis plena descriptio.

Magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis vndantis aeni,
Exsultantque æstu latices; furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis;
Nec iam se capit vnda: volat vapor ater ad auras
Ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ,
Κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
Πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται.
Ὡς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγετο. ζέε δ' ὕδωρ.

Græci versus aeni continent mentionem multo igne ebullientis: & totum ipsum locum hæc verba ornant πάντοθεν ἀμβολάδην. *nam scaturigines ex omni parte emergentes sic eleganter expreßit. in Latinis versibus tota rei pompa descripta est, sonus flammæ. & pro hoc quod ille dixerat,* πάντοθεν ἀμβολάδην, exsultant æstu latices, *& amnem fumidum exuberantem spumis atque intus furentem (vnius enim verbi non reperiens similem dignitatem compensauit quod deerat copia varietate descriptionis) adiecit post omnia;*

Nec iam se capit vnda.

quo expreßit quod semper vsu euenit suppositi nimietate caloris. Bene ergo se habet poëticæ tubæ cultus omnia quæ in hac re eueniunt comprehendens.

Portam, quæ ducis imperio est cõmissa, recludunt
Freti armis; vltroque inuitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læua pro turribus astant
Armati ferro & cristis capita alta coruscis.
Qualis aeriæ liquentia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cælo
Attollunt capita & sublimi vertice nutant.
Νῆπαι, ἐν δὲ πύλῃσι δύ' ἀνέρας εὗρον ἀρίστους,

Υἷας ὑπερθύμους λαπιθάων αἰχμητάων.
Τὸν μὲν, Πειριθόος υἷε, κρατερὸν Πολυποίτην,
Τὸν δὲ Λεοντῆα, βροτολοιγῷ ἶσον Ἄρηϊ.
Τὼ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων
Ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
Αἵ τ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
Ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.
Ὣς ἄρα τὼ χείρεσσι πεποιθότες ἠδὲ βίηφι,
Μίμνον ἐπερχόμενον μέγαν Ἄσιον, οὐδ' ἐφέβοντο.

Græci milites Polipoetes & Leonteus stant pro portis & immobiles Asium aduenientem hostem velut fixæ arbores opperiantur. Hactenus est Græca descriptio. verum Vergiliana Bitian & Pandarum portam vltro recludere facit oblaturos hosti quod per vota quærebat, vt compos castrorum fieret; per hoc futurus in hostiam potestate. & geminos heroas modo turres vocat, modo describit luce cristarum coruscos. nec arborum, vt ille, similitudinem prætermisit; sed vberius eam pulchriusque descripsit. Nec hoc negauerim cultius a Marone prolatum:

Olli dura quies oculos & ferreus vrguet
Somnus. in æternam clauduntur lumina noctem.
Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

CAP. XII.

In quibus par vtriusque poetæ sit splendor.

IN *aliquibus par pene splendor amborum est, vt in his;*
——— sparsit rara vngula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
αἵματι δ' ἄξων
Νέρθεν ἅπας πεπάλακτο, καὶ ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον,
Ἃς ἄρ' ἀφ' ἱππείων ὁπλέων ῥαθάμιγγες ἔβαλλον.
——— & luce coruscus ahena.
Αὐγῇ χαλκείῃ κορύθων ἄπο λαμπομενάων.

quærit pars ſemina flammæ.
Σπέρμα πυρὸς σώζων.
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur.
Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.
Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſic fata Iouis poſcunt ; hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus & armis ,
Finibus extorris, complexu auulſus Iuli
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera; nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem mediaq. inhumatus harena.
Κλῦθι Ποσείδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα.
Εἰ ἐτεόν γε σὸς εἰμὶ, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι,
Δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολίπορθον οἴκαδ' ἱκέσθαι,
Υἱὸν Λαέρτεω, Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα.
Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν, καὶ ἱκέσθαι
Οἶκον ἐϋκτίμενον, καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
Ὀψὲ κακῶς ἔλθοι, ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους,
Νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ.
Proxima Circeæ raduntur littora terræ:
Diues inacceſſos vbi Solis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum ,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Ἤϊεν ὄφρα μέγα σπέος ἵκετο, ᾧ ἔνι νύμφη
Ναῖεν ἐϋπλόκαμος· τὴν δ' ἔνδοθι τέτμεν ἐοῦσαν.
Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ
Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
Δαιομένων. ἡ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσ' ὀπὶ καλῇ,
Ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν,

Mœonio

Mæonio regi, quem ſerua Licinia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Troiam miſerat armis.
Βουκολίων δ' ἦν υἱὸς ἀγαυοῦ Λαομέδοντος,
Πρεσβύτατος γενεῇ. σκότιον δέ ἑ γείνατο μήτηρ.
Ille autem exſpirans, Non me, quicunq. es, inulto
Victor nec longum lætabere. te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. aſt de me diuum pater atque hominum rex
Viderit.
Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν,
Οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ, ἀλλά τοι ἤδη
Ἄγχι παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιὴ,
Χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο.
& alibi:
Τὸν καὶ τεθνειῶτα προσηύδα δῖος Ἀχιλλεύς,
Τέθναθι. κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι, ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
Qualis vbi leporẽ aut candenti corpore Cygnum
Suſtulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis;
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus: vndique clamor
Tollitur. inuadunt, & foſſas aggere complent.
Οἴμησεν δὲ ἀλεὶς, ὥστ' αἰετὸς ὑψιπετήεις,
Ὅστ' εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν,
Ἁρπάξων ἢ ἄρν' ἀμαλὴν, ἢ πτῶκα λαγωόν.
Ὣς Ἕκτωρ οἴμησε τινάσσων φάσγανον ὀξύ.

CAP. XIII.

In quibus Vergilius Homerici carminis maiestatem non æquet.

ET quia non est erubescendum Vergilio, si minorem se Homero vel ipse fateatur, dicam in quibus mihi visus sit gracilior auctore.

Tunc caput orantis nequiquam & multa parantis
Dicere deturbat terræ, truncumque reliquit.

hi duo versus de illo translati sunt:

Φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦγε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

vide nimiam celeritatem saluo pondere: ad quam non potuit conatus Maronis accedere. In curuli certamine Homerus alterum currum paululum antecedentem & alterum pæne coniunctum sequendo qua luce signauit?

Πνοιῇ δ' Εὐμήλοιο μετάφρενον εὐρέε τ' ὤμω
Θέρμετ', ἐπ' αὐτῷ γὰρ κεφαλὰς καταθέντε πετέσθην.

humescunt spumis, flatuque sequentum.

mirabilior est celeritas consequentis priorem in cursu pedum apud eundem vatem.

Ἴχνια τύπτε πόδεσσι πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι

est autem huius versus hic sensus. Si per solum puluereum forte curratur; vbi pes fuerit de terra a currente sublatus, vestigium sine dubio signatum videtur, & tamen celerius cogitatione puluis qui ictu pedis fuerat excussus vestigio superfunditur. ait ergo diuinus poëta ita proximum fuisse qui sequebatur vt occuparet antecedentis vestigium antequam puluis ei superfunderetur. at hic vester idem significare cupiens quid ait?

Calcemque terit iam calce Diores.

Vide & in hoc Homeri cultum.

Κεῖτ' ἀποδοχμώσας πλατὺν αὐχένα.

iste ait:

Ceruicem

Ceruicem inflexam posuit.

Hos quoque versus, si videtur, comparemus.

Ἄρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πίλνατο πουλυβοτείρῃ
Ἄλλοτε δ' ἀΐξασκε μετήορα.

Iamque humiles iamque elati sublime videntur
Aera per tenerum ferri.

Πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα.

ingredien sque deas supereminet omnes.

Ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε, ἴστε τε πάντα.

Et meministis enim diuæ, & memorare potestis.
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Qualis mugitus fugit cum saucius aram
Taurus, & incertam excussit ceruice securim.

Αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε καὶ ἤρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος
Ἤρυγεν ἑλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα,
Κούρων ἑλκόντων, γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων.

inspecto hic vtriusque filo quantam distantiam deprehendes? Sed nec hoc minus eleganter quod de tauro ad sacrificium tracto loquens meminit & Apollinis,

Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα.

sed & Neptuni meminit.

γάνυται δέ τε τοῖς ἐνοσίχθων.

His autem duobus præcipue rem diuinam fieri tauro testis est ipse Vergilius.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.
In segetem veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta boumque labores,
Præcipitesque trahit siluas. stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ,
Πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
Πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ. *& alibi:*

Θῦνε γὰρ ἂμ πεδίον, ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς
Χειμάῤῥῳ, ὅστ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας.
Τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
Οὔτ' ἄρα ἕρκεα ἴσχει ἀλωάων ἐριθηλέων,
Ελθόντ' ἐξαπίνης, ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος·
Πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν·
Ως ὑπὸ Τυδείδῃ πυκιναὶ κλονέοντο φάλαγγες
Τρώων.

& duas parabolas temerauit vt vnam faceret, trahens hinc ignem inde torrentem, & dignitatem neutrius impleuit:

Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusque Notusque & lætus Eois
Eurus equis: stridunt siluæ; sæuitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.

Ως δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
Βορέης καὶ ζέφυρος, τώ τε Θρήκηθεν ἄητον,
Ελθόντ' ἐξαπίνης, ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
Κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευεν. *& alibi:*
Ως δ' εὖρός τε νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν
Οὔρεος ἐν βήσσῃς, βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
Φηγόν τε, μελίην τε, τανύφλοιόν τε κράνειαν,
Αἵτε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους·
Ηχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων.
Ως Τρῶες καὶ Αχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
Δῄουν, οὐδ' ἕτεροι μνώοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.

demet huic vitium, quod superius incurrit, de duabus Græcis parabolis vnum dilucidius construendo.

Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.

Ημῖν δ' αὖ κατόπισθε νεὼς κυανοπρῴροιο
Ικμενον οὖρον ἵει, πλησίστιον, ἐσθλὸν ἑταῖρον.

quod noster dixit κατόπισθε νεὼς, vester ait, surgens à puppi, satis decore. sed excellunt epitheta, quæ tot & sic apta vento noster imposuit.

Visceribus

Viſceribus miſerorum & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet duo de numero cum corpora noſtro
Prenſa manu magna medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum.

Ἀλλ' ὅτ' ἀναΐξας ἑτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλε.
Σὺν δὲ δύω μάρψας, ὥστε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
Κόπτ'. ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
Τοὺς δὲ διαμελεϊστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον.
Ἤσθιε δ' ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ' ἀπέλειπεν
Ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα.
Ἡμεῖς δὲ κλαίοντες ἀνεσχέθομεν Διὶ χεῖρας,
Σχέτλια ἔργ' ὁρόωντες.

narrationem facti nudam & breuem Maro poſuit; contra Homerus πάθος miſcuit, & dolore narrandi inuidiam crudelitatis æquauit.

Hic & Aloidas geminos immania vidi
Corpora; qui manibus magnum reſcindere cælum
Aggreſſi, ſuperiſque Iouem detrudere regnis.

Ωτόν τ' ἀντίθεον, τηλέκλειτόν τ' Ἐφιάλτην,
Οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα,
Καὶ πολὺ καλλίστους, μετά γε κλυτὸν Ωρίωνα.
Ἐννέωροι γὰρ τοί γε καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν
Εὖρος, ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
Οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
Φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο.
Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη.

Homerus magnitudinem corporum alto latoque dimenſus eſt, & verborum ambitu membra depinxit. veſter ait, immania corpora, *nihilque vlterius adiecit, menſurarum nomina non auſus attingere. ille de conſtruendis montibus conatum inſanæ molitionis expreſſit. hic* aggreſſos reſcindere cælum *dixiſſe contentus eſt. poſtremò locum loco ſi*

 compares;

compares; pudendam inuenies differentiam.

Fluctus vti primo cœpit cum albescere ponto:
Paulatim sese tollit mare & altius vndas
Erigit; inde imo consurgit ad æthera fundo.

Ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης
Ὄρνυτ᾽ ἐπασσύτερον, ζεφύρου ὕπο κινήσαντος
Πόντῳ μέν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
Χέρσῳ ῥηγνύμενον, μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ᾽ ἄκρας
Κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ᾽ ἁλὸς ἄχνην.

Ille cum marino motu & litereos fluctus ab initio describit; hoc iste prætervolat. deinde quod ait ille,

Πόντῳ μέν τὰ πρῶτα κορύσσεται.

Maro ad hoc vertit;

Paulatim sese tollit mare.

ille fluctus incremento suo ait in sublime curuatos litoribus illidi, & aspergìnem collecta sordis exspuere: quod nulla expressius pictura signaret. Vester mare a fundo ad æthera vsque perducit,

Dixerat; idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Η καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.
Ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο, μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.
Καὶ τὸ κατειβόμενον στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος.

& alibi:

Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.

Phidias, cum Iouem Olympium fingeret, interrogatus de quo exemplo diuinam mutuaretur effigiem respondit archetypum Iouis in his se tribus Homeri versibus inuenisse:

Η καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.
Ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο, μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

nam

nam de superciliis & crinibus totum se Iouis vultum collegisse. quod vtrumque vedetis a Vergilio prætermissum. Sane concussum olympum nutus maiestate non tacuit. insiurandum vero ex alio Homeri loco sumpsit, vt translationis sterilitas hac adiectione compensaretur :

Ora puer prima signans intonsa iuuenta.

Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη:

prætermissa gratia incipientis pubertatis, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη, minus gratam fecit Latinam descriptionem,

Vt fera, quæ densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Iniicit & saltu supra venabula fertur.

Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίον ὦρτο, λέων ὣς
Σίντης, ὅν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν,
Ἀγρόμενοι πᾶς δῆμος. ὁ δὲ, πρῶτον μὲν ἀτίζων,
Ἔρχεται, ἀλλ' ὅτε κέν τις ἀρηϊθόων αἰζηῶν
Δουρὶ βάλῃ, ἐάλη τε χανὼν, περὶ τ' ἀφρὸς ὀδόντας
Γίγνεται. ἐν δέ τε οἱ κραδίῃ στένει ἄλκιμον ἦτορ,
Οὐρῇ δὲ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν
Μαστίεται, ἑὲ δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέσασθαι.
Γλαυκιόων δ' ἰθὺς φέρεται μένει, ἤν τινα πέφνῃ
Ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρώτῳ ἐν ὁμίλῳ·
Ὣς Ἀχιλῆ' ὤτρυνε μένος καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
Ἀντίον ἐλθέμεναι μεγαλήτορος Αἰνείαο·

Videtis in angustum Latinam parabolam sic esse contractam, vt nihil posset esse ieiunius: Græcam contra & verborum & rerum copia pompam veræ venationis impleße? In tanta ergo differentia pæne erubescendum est comparare.

Haud aliter Troianæ acies aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.

Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

quanta sit differentia vtriusque loci lectori æstimandum relinquo.

Vtque

Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitq. pedes, atq. vnguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis & sibilat ore
Arduus insurgens, illa haud minus vrget obunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.

Ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
Αἰετὸς ὑψιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων.
Φοινήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον,
Ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα, καὶ οὔπω λήθετο χάρμης.
Κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δειρὴν
Ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε,
Ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ·
Αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῇς ἀνέμοιο.

Vergilius solam aquilæ prædam refert nec Homericæ aquilæ omen aduertit; quæ & sinistra veniens vincentium prohibebat accessum, & accepto a captiuo serpente morsu prædam dolore deiecit; factoque tripudio solistimo cum clamore dolorem testante præteruolat. quibus omnibus victoria præuaricatio significabatur. His prætermissis, quæ animam parabolæ dabant, velut exanimum in Latinis versibus corpus remansit.

Parua metu primo mox sese attollit in auràs,
Ingrediturq. solum, & caput inter nubila condit.

Ἥ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Homerus ἔριν, hoc est, contentionem a paruo dixit incipere, & postea in incrementum ad cælum vsque subcrescere. hoc idem Maro de fama dixit sed incongrue. neque enim æqua sunt augmenta contentionis & famæ. quia contentio, etsi vsque ad mutuas vastationes ac bella processerit, adhuc contentio est & manet ipsa quæ creuit: fama vero cum in immensum prodit fama esse iam desinit; & fit notio rei iam cogniæ.

cognitæ. quis enim iam famam vocet cum res aliqua a terra in cælum nota sit? deinde nec ipsam hyperbolen potuit æquare. ille cælum dixit, hic auras & nubila. Hæc autem ratio fuit non æquãdi omnia quæ ab auctore transcripsit, quod in omni operis sui parte alicuius Homerici loci imitationem volebat inserere; nec tamen humanis viribus illam diuinitatem vbique poterat æquare: vt in illo loco, quem velo omnium nostrum iudicio in commune pensari. Mineruа Diomedi suo pugnanti duntaxat flammarum addit ardorem: & inter hostium cædes fulgor capitis vel armorum pro milite minatur.

Δαῖ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ.

Hoc miratus supra modum Vergilius immodice est vsus. modo enim ita de Turno dicit;

Tremunt sub vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulmina mittunt.

modo idem ponit de Ænea:

Ardet apex capiti, cristisque ac vertice flamma
Funditur, & vastos vmbo vomit æreus ignis.

Quod quam importune positum sit hinc apparet, quod necdum pugnabat Æneas, sed tantum in naui veniens apparebat. alio loco;

Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Sustinet Ætneos efflantem faucibus ignis.

quid? quod Æneas recens allatis armis a Vulcano & in terra positis miratur

Terribilem cristis galeam flammasq. vomentem?

Vultis aliam fruendi auiditatem videre. loci huius, cuius supra meminimus, fulgore correptus,

Η καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων.
Αμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο. μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

ferre voluit loquenti Ioui assignare parem reuerentiam. nam cum &

cum & in primo volumine & in quarto & in nono loquatur quædam Iupiter sine tumultu, denique post Iunonu & Veneru iurgium infit. eo dicente,

Deum domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther.
Tum Zephyri posuere. premit placida æquora pontus.

tanquam non idem sit, qui locutus sit paulo ante sine vllo mundi totius obsequio. Similis importunitas est in eiusdem Iouis lance, quam ex illo loco sumpsit:

Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα.

nam cum iam de Turno prædixisset Iuno,

Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies & lux inimica propinquat;

manifestumque esset Turnũ vtique periturum; sero tamen

Iuppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum.

Sed hæc & alia ignoscenda Vergilio, qui studij circa Homerum nimietate excedit modum. & re vera non poterat non in aliquibus minor videri, qui per omnem poesim suam hoc vno est præcipue vsus archetypo. acriter enim in Homerum oculos intendit, vt æmularetur non modo magnitudinem sed & simplicitatem & præsentiam orationis & tacitam maiestatem. hinc diuersarum inter heroas suos personarum varia magnificatio; hinc deorum interpositio; hinc auctoritas fabulosorum; hinc affectuum naturalis expreßio; hinc monumentorum persecutio; hinc parabolarum exaggeratio; hinc torrentis orationis sonitus, hinc rerum singularum cum splendore fastigium.

CAP.

CAP. XIIII.

In tantum Vergilio dulcem fuisse imitationem Homeri, vt vitia quoque nonnulla æmulari voluerit. Tum quantopere illius sit imitatus epitheta, cæteraque quæ gratiorem reddunt orationem.

ADEO autem Vergilio Homeri dulcis imitatio est, vt & in versibus vitia, quæ a nonnullis imperite reprehenduntur, imitatus sit, eos dico quos Græci vocant ἀκεφάλους, λαγάρους, ὑπερκαταληκτικούς. quos hic quoque Homericum stylum approbans non refugit : vt sunt apud ipsum, ἀκέφαλοι: Arietat in portis.

Parietibus textum cæcis iter.

& similia. Λαγάροι autem, qui in medio versu breues syllabas pro longis habent;

& duros obice postes.

Consilium ipse pater & magna incepta Latinus.

ὑπερκαταληκτικοὶ syllaba longiores sunt ;

Quin protinus omnia:

Vulcano decoquit humorem. *&,*

Spumas miscent argenti viuaque sulphura. *&:*

Arbutus horrida.

Sunt apud Homerum versus vulsis ac rasis similes & nihil differentes ab vsu loquendi. hos quoque tamquam heroice incomptos adamauit :

Ἵπποι δ᾽ ξανθαὶ ἑκατὸν, καὶ πεντήκοντα

Θήλειαι πᾶσαι.

Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.

Nudus in ignota Palinure iacebis harena.

Sunt amœna repetitiones, quas non fugit : vt ;

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,

Pan etiam Arcadia dicet se iudice victum.

Homerica quoque epitheta quantum sit admiratus, imitando

tando confessus est, Μοιρηγενὲς ὀλβιοδαίμων. Χαλκεοθωρήκων. Ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι. Θωρήκων νεοσμήκτων. Κυανοχαῖται. Ἐνοσίχθον. Ἐννοσίγαιος. Νεφεληγερέταο. Οὔρεά τε σκιόεντα, θάλασσά τε ἠχήεσσα. Κυανόχροες; *& mille talium vocabulorũ, quibus velut sideribus micat diuini carminis variata maiestas. Ad hæc a vestro respondetur*, malesuada fames, auricomi rami. centumgeminus Briareus. *adde &* fumiferam noctem, *& quicquid in singulis pæne versibus diligens lector agnoscit. Sæpe Homerus inter narrandum velut ad aliquem dirigit orationem:*

Φαίης κεν ζάκοτόν τινά ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως.
Ἔνθ' ἐκ ἂν βρείζοντα ἴδης Ἀγαμέμνονα δῖον.

nec hoc Vergilius prætermisit:

Migrantes cernas totaque ex vrbe ruentes.
rotumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten. *&:*
Pelago credas innare reuulsas
Cycladas: *&:*
studio in cassum videas gestire lauandi.

item diuinus ille vates res vel paulo vel multo ante transactas opportune ad narrationis suæ seriem reuocat; vt & historicum stylum vitet non per ordinem dirigendo quæ gesta sunt, nec tamen præteritorum nobis notionem subtrahat. Theben Asiæ ciuitatem aliasque plurimas Achilles antequam irasceretur euerterat. sed Homeri opus ab Achillis ira sumpsit exordium. ne igitur ignoraremus quæ prius gesta sunt, sit eorum tempestiua narratio:

Ὠχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος,
Τὴν δὲ διεπράθομέν τε, καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα.

& alibi:

Δώδεκα δὴ σὺν νηυσὶ πόλεις ἀλάπαξ' ἀνθρώπων.
Πεζὸς δ' ἕνδεκά φημι κατὰ Τροίην ἐρίβωλον.

item ne ignoraremus quo duce classis Græcorum ignotum
sibi

sibi Troiæ litus inuenerit, cum de Calchante quereretur, ait:

Καὶ νήεσσ' ἡγήσατ' Ἀχαιῶν ἴλιον εἴσω
Ην διὰ μαντοσύνην, τὴν οἱ πόρε φοῖβος Ἀπόλλων.

& ipse Calchas narrat omen, quod Græcis nauigantibus de serpente passerum populatore contigerit. ex quo denuntiatum est exercitum annos decem in hostico futurum. alio loco senex, id est, referendis fabulis amica & loquax ætas res refert vetustas.

Ἤδη γὰρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν
Ἀνδράσιν ὡμίλησα.

& reliqua. & alibi:

Εἴθ' ὡς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη.

& sequentia. Vergilius omne hoc genus pulcherrime æmulatus est.

Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum. *&:*
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire. *&:*
Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa
Straui.

& de furto vel pœna Caci tota narratio. nec vetustissima tacuit, quin & ipsa notitia nostra auctoris sui imitator ingereret:

Namq. ferunt luctu Cygnum Phaethontis amati.

& similia.

CAP. XV.

Quæ diuersitas catalogorum sit apud Vergilium & Homerum.

V*BI vero enumerantur auxilia, quem Græci catalogum vocant, eundem auctorem suum conatus imitari, in nonnullis paululum a grauitate Homerica deuiauit. primum quod Homerus prætermissis Athenis ac Lacedamo-*

 ne vel

ne vel ipsis Mycenis, vnde erat rector exercitus, Bœotiam in catalogi sui capite locauit, non ob loci aliquam dignitatem, sed notissimum promontorium ad exordium sibi enumerationis elegit. vnde progrediens modo mediterranea modo maritima iuncta describit. inde rursus ad vtrumque situm cohærentium locorum disciplina describentis velut iter agentis accedit, nec vllo saltu cohærentiam regionum in libro suo hiare permittit; sed obuiandi more procedens redit vnde digressus est & ita finitur quicquid enumeratio eius amplectitur. contra Vergilius nullum in commemorandis regionibus ordinem seruat, sed locorum seriem saltibus lacerat. adducit primum Clusio & Cosis Massicum. Abas hunc sequitur manu Populoniæ Ilu&q. comitatus. post hos Asilan mittunt Pisæ. quæ in quam longinqua sint Etruriæ parte notius est quam vt annotandum sit. inde mox redit Cære & Pyrgos, & Grauiscas, loca vrbi proxima, quibus ducem Asturem dedit. hinc rapit illū Cinirus ad Liguriam, Ocnus Mantuam. Sed nec in catalogo auxiliorum Turni si velis situm locorum mente percurrere inuenies illum continentiam regionum secutum. deinde Homerus omnes, quos in catalogo numerat, etiam pugnantes vel prospera vel sinistra sorte commemorat: &, cum vult dicere occisos quos catalogo non inseruit, non hominis sed multitudinis nomen inducit: & quotiens multam necem significare vult, messem hominum factam esse dicit; nulli certum nomen facile extra catalogum vel addens in acie vel detrahens. Sed Maro noster anxietatem huius obseruationis omisit. nam & in catalogo nominatos præterit in bello, & alios nominat ante non dictos sub Massico duce mille manus iuuenum venisse dixit,

qui mœnia Clusi,
Quique Cosas liquere.

deinde Turnus naui fugit,

Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris;

quem Osinium nunquam antea nominauit. & nunc ineptum est regem sub Maßico militare. Praeterea nec Maßicus nec Osinius in bello penitus apparet. sed & illi quos dixit,

fortemque Gyam, fortemque Serestum,
pulcher *quoque* Equicolus, &,
Mauortius Hæmon, &,
fortissimus Vmbro, &,
Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello,

nullum locum inter pugnantium agmina vel gloriosa vel turpi commemoratione meruerunt. Astur itemque Cupauo & Cygnus insignes Cygni Phaethontisque fabulis nullam pugnae operam praestant; cum Alesus & Sarato ignotissimi pugnent, & Atinas ante non dictus. deinde in his quos nominat fit saepe apud ipsum incauta confusio. in nono Corinaeum sternit Asilas. deinde in duodecimo Ebusum Corinaeus interficit.

Obuius ambustum torrem Corinæus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os.

sic & Numam, quem Nisus occidit, postea Æneas persequitur, Fortemque Numam.

Camertem in decimo Æneas sternit. at in vndecimo,

Iuturna formam assimulata Camertæ.

Clorea in vndecimo occidit Camilla, in duodecimo Turnus. Palinurus Iasides & Iapix Iasides quaero an fratres sint. Hyrtacides est Hippocoon, & rursus

Hyrtacides Corinæum sternit Asilas.

sed potuerunt duo vnum nomen habuisse. Vbi est illa in his casibus Homeri cautio? apud quem cum duo Aiaces sint modo dicit, τελαμώνιος Αἴας; *modo*

Οἰλῆος ταχὺς Αἴας.

item alio: ἴσον θυμὸν ἔχοντε ὁμώνυμοι.

Nec desinit quos iungit nomine, insignibus separare; ne cogatur

gatur lector suspiciones de varietate appellationis agitare. deinde in catalogo suo curauit Vergilius vitare fastidium; quod Homerus alia ratione non cauit, eadem figura sæpe repetita.

οἱ δ' ἀσπληδόν' ἔναιον.
οἱ δ' εὔβοιαν ἔχον.
οἵτ' ἄργος τ' εἶχον
οἵτ' εἶχον κοίλην λακεδαίμονα κητώεσσαν.

Hic autem variat velut dedecus aut crimen vitans repetitionem.

Primus init bellum Tyrrhenis Asper ab oris;
Filius huic iuxta Lausus.
Post hos insignem fama per gramina currum.
Tum gemini fratres.
Nec Prænestinæ fundator.
At Mesapus equum domitor.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine.
Hic Agamemnonius.
Et te montosæ.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos.
Ibat & Hippolyti proles.

Has copias fortasse putat aliquis diuinæ illi simplicitati præferendas. sed nescio quo modo Homerum repetitio illa vnice decet; & est genio antiqui poetæ digna, enumerationique conueniens: quod in loco mera nomina relaturus non incuruauit se neque minute torsit deducendo stylum per singulorum varietates; sed stat in consuetudine percensentium tamquam per aciem dispositos enumerans. quod non alius quam numerorum fit vocabulis. & tamen egregie vbi oportet de nominibus ducum variat.

Αὐτὰρ Φωκήων Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον.
Λοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας.
Νιρεὺς δ' αὖ Σύμηθεν ἄγε τρεῖς νῆας ἐΐσας.

Illum

Illam vero enumerationis congestionem apud Homerum Maro admiratus ita expreßit, vt pæne eum dixerim elegantius transtulisse.

Οἱ κνωσὸν τ' εἶχον, γόρτυνά τε τειχιόεσσαν
Λύκτον μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα λύκαστον
Φαιστόν τε.

Et similia. ad quod exemplum illa Vergiliana sunt:

Agmina densentur campis, Argiuaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Stant Gauranæ acies & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque iugum: quis Iupiter Anxuris aruis
Præsidet, *&c.*

CAP. XVI.

Quæ in vtriusque catalogis similitudo, quam crebræ apud vtrumque sententiæ. Tum in quibus siue casu siue sponte ab Homero Vergilius desciscat, & in quibus imitationem ipsam dissimulet.

VTERQVE *in catalogo suo post difficilium rerum vel nominum narrationem infert fabulam cum versibus amœnioribus, vt lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum & vrbium nomina facit locum fabulis quæ horrorem satietatis excludant.*

Οἱ δὲ πύλον τ' ἐνέμοντο, καὶ ἀρήνην ἐρατεινὴν,
Καὶ θρύον Ἀλφειοῖο πόρον, καὶ ἐΰκτιτον αἰπὺ,
Καὶ κυπαρισσήεντα, καὶ ἀμφιγένειαν ἔναιον,
Καὶ πτελεὸν, καὶ ἕλος, καὶ δώριον, ἔνθά τε μοῦσαι
Ἀντόμεναι, θάμυριν τὸν θρήϊκα παῦσαν ἀοιδῆς,
Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' εὐρύτου οἰχαλιῆος.
Στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἴπερ ἂν αὐταὶ
Μοῦσαι ἀείδοιεν κοῦραι διὸς αἰγιόχοιο·

Αἱ δὲ, χολωσάμεναι, πηρὸν θέσαν αὐτὰρ ἀοιδὴν
Θεσπεσίην ἀφέλοντο, καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν. *& alibi:*
Τῶν μὲν Τληπόλεμος δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν
Ον τέκεν ἀστυόχεια βίῃ ἡρακληείῃ,
Τὴν ἄγετ' ἐξ ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο σελλήεντος.
Πέρσας ἄστεα πολλὰ διοτρεφέων αἰζηῶν.
Τληπόλεμος δ' ἐπεὶ οὖν τράφ' ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτῳ
Αὐτίκα πατρὸς ἑοῖο φίλον μήτρωα κατέκτα
Ηδη γηράσκοντα λικύμνιον, ὄζον ἄρηος.

& reliqua, quibus protraxit iucunditatem. Vergilius in hoc secutus auctorem modo in priore catalogo modo de Auentino modo de Hippolyto fabulatur; in secundo Cygnus ei fabula est. & sic amenitas intertexta fastidio narrationũ medetur. In omnibus vero Georgicorum libris hoc idem summa cum elegantia fecit. nam post precepta, quæ natura res dura est, vt legentis animum vel auditum nouaret, singulos libros acciti extrinsecus argumenti interpositione conclusit, primum de signis tempestatum, de laudatione rusticæ vitæ secundum; & tertius desinit in pestilentiam pecorum. quarti finis est de Orpheo & Aristeo non otiosa narratio. ita in omni opere Maronis Homerica lucet imitatio. Homerus omnem poesim suam ita sentẽtiis farsit, vt singula eius ἀποφθέγματα *vicem prouerbiorum in omnium ore fungantur.*

Ἀλλ' οὔπως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι.
Χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν.
Μέζον δ' ὅτι πᾶσιν ἄεικον.
Οἱ πλέονες κακίες.
Δειλαί τοι δειλῶν τε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι.
Αφρων δ' ὅσκ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν.

& alia plurima quæ sententialiter proferuntur. nec has apud Vergilium frustra desideraueris:

Non omnia possumus omnes.
Omnia vincit amor.

Labor

Labor omnia vincit Improbus.
Vsque adeone mori miserum est?
Stat sua cuique dies.
Dolus an virtus quis in hoste requirit?
Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuset.
Auri sacra fames.

& ,ne obtundam nota referendo, mille sententiarum talium aut in ore sunt singulorum aut obuiæ intentioni legentis occurrunt. In nonnullis ab Homerica secta haud scio casune an sponte desciscit. Fortunam Homerus nescire maluit & soli deo quem μοῖραν vocat omnia regenda committit; adeo vt hoc vocabulum τύχη in nulla parte Homerici voluminis nominetur. contra Vergilius non solum nouit & meminit, sed omnipotentiam quoque eidem tribuit; quam & philosophi qui eam nominant nihil sua vi posse, sed decreti siue prouidentiæ ministram esse voluerunt. & in fabulis seu in historiis nonumquam idem facit. Ægeon apud Homerum auxilio est Ioui. hunc contra Iouem armant versus Maronis. Eumedes Dolonis proles bello præclara animo manibusque parentem refert; cum apud Homerum Dolon imbellis sit. nullam commemorationem de Iudicio Paridis Homerus admittit. idem vates Ganymedem non vt Iunonis pelicem a Ioue raptum, sed Iouialium poculorum ministrum in cælum a diis ascitum refert, velut θεοπρεπῶς. Vergilius tantam deam, quod cuiuis de honestis femina deforme est, velut specie victam Paride iudicante doluisse, & propter catamiti pelicatum totam gentem eius vexasse commemorat. Interdum sic auctorem suum dissimulanter imitatur, vt loci inde descripti solam dispositionem mutet, & faciat velut aliud videri. Homerus ingenti spiritu ex perturbatione terræ ipsum Ditem patrem territum prosilire, & exclamare quodammodo facit.

Δεινὸν δ' ἐβρόντησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε

Ὑψόθεν· αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε
Γαῖαν ἀπειρεσίην, ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα.
Πάντες δ' ἐσσείοντο πόδες πολυπιδάκου Ἴδης,
Καὶ κορυφαί· Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν
Ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς.
Δείσας δ', ἐκ θρόνου ἆλτο, καὶ ἴαχε μή οἱ ὕπερθε
Γαῖαν ἀναῤῥήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων.
Οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
Σμερδαλέ' εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοί περ.

Hoc Maro non narrationis sed parabolæ loco posuit vt aliud esse videretur;

Non secus ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, diis inuisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.

Hoc quoque dißimulando surripuit. nam cum ille dixisset deos sine labore viuere, θεοὶ ῥεῖα ζώοντες: *hoc idem dixit occultißime;*

Di Iouis in tectis casum miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.

quibus ipsi scilicet carent.

CAP. XVII.

Non satis apte Vergilium fecisse initium belli inter Troianos & Latinos. Inde, quæ ex Apollonio & Pindaro traduxerit: quamque Græcorum cum vocabulis tum inflexione etiam sit delectatus.

QVID *Vergilio contulerit Homerus hinc maxime liquet, quod vbi rerum neceßitas exegit a Marone dispositionem inchoandi belli quam non habuit Homerus (quippe qui Achillis iram exordium sibi fecerit, quæ decimo demum belli anno contigit) laborauit ad rei nouæ partum;*

certum

ceruum fortuito ſaucium fecit cauſam tumultus. ſed vbi vidit hoc leue nimiſque puerile, dolorem auxit agreſtium vt impetus eorum ſufficeret ad bellum. Sed nec ſeruos Latini & maxime ſtabulo regio curantes, atque ideo quid fœderis cum Troianis Latinus icerit ex muneribus equorum & currus iugalis non ignorantes, bellum generi deum oportebat inferre. quid igitur? deorum maxima deducitur e cælo, & maxima Furiarum de tartaris adſciſcitur: ſparguntur angues velut in ſcena parturientes furorem: regina non ſolum de penetralibus reuerentiæ matronalis educitur, ſed & per vrbem mediam cogitur facere diſcurſus: nec hoc contenta ſiluas petit, accitis reliquis matribus in ſocietatem furoris. Bacchatur chorus quondam pudicus, & orgia inſana celebrantur. quid plura? Maluiſſem Maronem & in hac parte apud auctorem ſuum vel apud quemlibet Græcorum alium, quod ſequeretur habuiſſe. Alium non fruſtra dixi: quia non de vnius racemis vindemiam ſibi fecit: ſed bene in rem ſuam vertit quicquid vbicumque inuenit imitandum: adeo, vt de Argonauticorum quarto, quorum ſcriptor eſt Apollonius, librum Æneidos ſuæ quartum totum pæne formauerit ad Didonem vel Ænean amatoriam continentiam Medeæ circa Iaſonem transferendo. quod ita elegantius auctore digeſſit; vt fabula laſciuientis Didonis, quam falſam nouit vniuerſitas, per tot tamen ſecula ſpeciem veritatis obtineat, & ita pro vero per ora omnium volitet; vt pictores fictoreſque & qui figmentis liciorum contextas imitantur effigies hac materia vel maxime in efficiendis ſimulacris tamquam vnico argumento decoris vtantur: nec minus hiſtrionum perpetuis & geſtibus & cantibus celebretur. tantum valuit pulchritudo narrandi, vt omnes Phœniſſæ caſtitatis conſcij nec ignari manum ſibi inieciſſe reginam, ne pateretur damnum pudoris, conniueant tamen fabulæ; & intra conſcientiam veri fidem prementes malint

pro vero celebrari, quod pectoribus humanis dulcedo fingentis infudit. Videamus vtrum attigerit & Pindarum, quem Flaccus imitationi inaccessum fatetur. & minuta quidem atque rorantia, quæ inde subtraxit, relinquo. vnum vero locum, quem tentauit ex integro pene transcribere, volo communicare vobiscum: quia dignus est vt eum velimus altius intueri. Cum Pindari carmen, quod de natura atque flagrantia montis Ætnæ compositum est, æmulari vellet: eiusmodi sententias & verba molitus est vt Pindaro quoque ipso, qui nimis opima & pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorque sit. atque vt vosmetipsos eius, quod dico, arbitros faciam, carmen Pindari quod est super monte Ætna, quantulum mihi est memoriæ, dicam.

Τὰς ἐρεύγονται μὲν ἀπλά-
του πυρὸς ἁγνόταται
Ἐκ μυχῶν παγαί. ποταμοὶ
Δ' ἁμέραισι μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
Αἴθων', ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
Φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖ-
αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ
Κεῖνο δ' ἁφαίστοιο κρουνοὺς, ἑρπετὸν
Δεινοτάτοις ἀναπέμ-
πει, τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέ-
σθαι, θαῦμα δὲ καὶ παριόν-
των ἀκοῦσαι.

Audite nunc Vergilij versus, vt inchoasse eum verius quam perfecisse dicatis:

Portus ab accessu ventorum immotus & ingens
Ipse: sed horrificis iuxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo & candente fauilla;
Attollitque globos flammarum & sidera lambit.

Interdum

Interdum scopulos auulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

In principio Pindarus veritati obsecutus dixit quod res erat quodque illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Ætnam, noctu flammigare. Vergilius autem dum in strepitu sonituque verborum conquirendo laborauit vtrumque tempus nulla discretione facta confudit. atque ille Græcus quidem fontes imitus ignis eructare & fluere amnes fumi & flammarum fulua & tortuosa volumina in plagas maris ferre quasi quosdam igneos angues luculente dixit. at hic vester atram nubem turbine piceo & fauilla fumante, ῥόον καπνοῦ αἴθωνα, interpretari volens crasse & immodice congessit, globos quoque flammarum, quod ille κρουνοὺς dixerat, duriter posuit & ἀκύρως. hoc vero vel inenarrabile est, quod nubem atram fumare dixit turbine piceo & fauilla candente. non enim fumare solent neque atra esse quæ sunt candentia; nisi forte candente dixit peruulgate & improprie pro feruenti, non pro relucenti. nam candens scilicet a candore dictum non a calore. Quod autem scopulos eructari & erigi eosdemque ipsos statim liquefieri & gemere atque glomerari sub auras dixit, hoc nec a Pindaro scriptum nec vnquam fando auditum, & omnium quæ monstra dicuntur monstruosissimum est.

Postremo Graiæ linguæ quam se libenter addixerit de crebris quæ vsurpat vocabulis æstimate.

dius Vlysses.
spelæa ferarum.
dædala tecta:
Rhodopeiæ arces.
altaque Panchæa.
Atque Getæ, atq. Hebrus, & Actias Orithyia. *&*:
Thyas vbi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia,

Orgia, nocturnusque vocat clamore Cytheron. &:
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ. &:
Ferte simul Faunique pedē Dryadesq. puellæ. &:
Hinc atque hinc glomerantur Oreades. &:
Pars pedibus plaudunt choreas. &:
Milesia vellera nymphæ
Carpebant hyali saturo fucata colore. &:
Drymoque Xantoque Lygeaque Phyllodoceque
Niseque Spioque Thaliaque Cymodoceque. &:
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytaninque. &:
Amphion Dyrcæus in Actaeo Aracintho
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon.

Versus est Partheniј, quo grammatico in Græcis Vergilius vsus est:

Γλαύκῳ καὶ νηρεῖ καὶ ἰνώῳ μελικέρτῃ.

hic ait:

Glauco, & Panopeæ & Inoo Melicertæ. &:
Tritonesque citi. &:
immania cete.

Adeo autem & declinationibus Græcis delectatur vt Mnesthea *dixerit pro* Mnestheum. *sicut ipse alibi*: Nec fratre Mnestheo. *& pro* Orpheo *dicere maluerit Orphi Græce declinando: vt;*

Orphi Calliopea, Lino formosus Apollo. &:
Vidimus o ciues Diomeden.

& talium nominum accusatiuus Græcus est in en *desinens. nam si quis eum putat Latine dixisse Diomedem; sanitas metri in versu desiderabitur. denique omnia carmina sua Græce maluit inscribere;* Bucolica, Georgica, Æneis: *cuius nominis figuratio a regula Latinitatis aliena est.*

CAP.

CAP. XVIII.

Quæ Vergilius tam occulte a Græcis traduxerit, vt vix vnde ducta sint possit agnosci.

SED *de his hactenus: quorum plura omnibus, aliqua nonnullis Romanorum nota sunt. ad illa venio, quæ de Græcarum litterarum penetralibus eruta nullis cognita sunt, nisi qui Græcam doctrinam diligenter hauserunt. fuit enim hic poeta vt scrupulose & anxie ita dissimulanter & clanculo doctus, vt multa trãstulerit, quæ vnde translata sint difficile sit cognitu. In exordio Georgicorũ posuit hos versus:*

Liber & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
Poculaque inuentis Acheloia miscuit vuis.

Nihil in his versibus grammaticorum cohors discipulis suis amplius tradidit, nisi illud opera Cereris effectum vt homines ab antiquo victu desisterent & frumento pro glandibus vterentur: Liberum vero vitis repertorem præstitisse humano potui vinum, cui aqua admisceretur. Cur autem Acheloum amnem potissimum Vergilius, cum aquam vellet intelligi, nominarit nemo vel quærit vel omnino subesse aliquid eruditius suspicatur. nos id altius scrutati animaduertimus doctum poetam, antiquissimorum Græcorum more, sicut docebit auctoritas, elocutum; apud quos proprie in aqua significationem ponebatur Achelous. neque id frustra. nam causa quoque eius rei cum cura relata est. Sed priusquam causam proponam, illud antiquo poeta teste monstrabo, hunc morem loquendi peruagatum fuisse vt Acheloum pro quauis aqua dicerent. Aristophanes vetus comicus in comœdia Cocalo sic ait:

Ημῖν ἄγειν ἔαρος.
Ητειρεν γάρ τοι μ' οἶνος ὁ μιγεὶς πόμα
Αχελώῳ.

grauabar,

grauabat, inquit vino, cui aqua non fuisset admixta, id est, mero. Cur autem sic loqui soliti sint Ephorus notißimus scriptor historiarum libro secundo ostendit his verbis:

Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ποταμοῖς οἱ πλησιόχωροι μόνον θύουσιν. τὸν δὲ Ἀχελῷον μόνον πάντας ἀνθρώποις συμβέβηκεν τιμᾶν, καὶ τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν ἰδίων τοῦ Ἀχελώου τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἐπὶ τὸ κοινὸν μεταφέροντας. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὅλως, ὅπερ ἐστὶ κοινὸν ὄνομα, ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνου προσηγορίας Ἀχελῷον καλοῦμεν, τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τὰ κοινὰ πολλάκις ἀντὶ τῶν ἰδίων ὀνομάζομεν, τοὺς μὲν Ἀθηναίους, Ἕλληνας, τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους, Πελοποννησίους ἀποκαλοῦντες. τούτου δὲ τοῦ ἀπορήματος οὐδὲν ἔχομεν αἰτιώτατον εἰπεῖν, ἢ τοὺς ἐκ Δωδώνης χρησμούς. σχεδὸν γὰρ ἐφ' ἅπασιν αὐτοῖς προστάσσειν ὁ θεὸς εἴωθεν, Ἀχελῴῳ θύειν. ὥστε πολλοὶ νομίζοντες οὐ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ῥέοντα, ἀλλὰ τὸ σύνολον ὕδωρ Ἀχελῷον ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ καλεῖσθαι, ἰδιοῦνται τὰς τοῦ θεοῦ προσηγορίας. σημεῖον δὲ ὅτι πρὸς τὸ θεῖον ἀναφέροντες, οὕτω λέγειν εἰώθαμεν. μάλιστα γὰρ τὸ ὕδωρ Ἀχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς ὅρκοις, καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ ἐν ταῖς θυσίαις ἅπερ πάντα περὶ τοὺς θεούς.

Potest ne lucidius ostendi Acheloum Graecis vetustißimis pro quacumque aqua dici solitum? vnde doctißime Vergilius ait vinum Acheloo Liberum patrem miscuisse. ad quam rem & si satis testium est cum Aristophanis comici & Ephori historici verba prodiderimus, tamẽ vltra progrediemur. Didymus enim grammaticorũ facile eruditißimus posita causa quam superius Ephorus dixit alteram quoque adiecit his verbis:

Αμεινον δὲ ἐκεῖνο λέγειν, ὅτι διὰ τὸ πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατον εἶναι Ἀχελῷον, τιμὴν ἀπονέμοντες αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους πάντα ἁπλῶς τὰ νάματα τῷ ἐκείνου ὀνόματι προσαγορεύειν. ὁ γοῦν Ἀγησίλαος διὰ τῆς πρώτης ἱστορίας δεδήλωκεν ὅτι Ἀχελῷος πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατος. ἔφη γὰρ, Ὠκεανὸς δὲ γαμεῖ Τηθὺν, ἑαυτοῦ ἀδελφήν. τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι ποταμοί· Ἀχελῷος δὲ αὐτῶν πρεσβύτατος, καὶ τετίμηται μάλιστα.

Licet

Licet abunde ista sufficiant ad probationem moris antiqui quo ita loquendi vsus fuit vt Achelous commune omnis aquæ nomen haberetur; tamen his quoque & id Euripidis nobilissimi tragœdiarum scriptoris addetur auctoritas: quam idem Didymus grammaticus in his libris quos τραγῳδουμένης λέξεως *scripsit, posuit his verbis:* Ἀχελῷον πᾶν ὕδωρ Εὐριπίδης φησὶν ἐν Ὑψιπύλῃ. λέγων γὰρ περὶ ὕδατος ὅτι ἐστὶ σφόδρα πόῤῥω τῆς Ἀκαρνανίας, (ἐν ᾗ ἐστὶ ποταμὸς Ἀχελῷος) φησὶ
Δείξω μὲν ἀργυροδίνην Ἀχελώου ῥόον.

Sunt in libro septimo illi versus, quibus Hernici populi & eorum nobilissima, vt tunc erat ciuitas, Anagni enumerantur,

Quos diues Anagnia pascit,
Quos Amasene pater: non illis omnibus arma,
Nec clypei currusve sonant, pars maxima glandis
Liuentis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fuluosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Hunc morem in Italia fuisse vt vno pede calceato altero nudo iretur ab bellū nusquam adhuc quod sciam reperi. sed eam Græcorum nonnullis consuetudinem fuisse locupleti auctore iam palam faciam. in qua quidem re mirari est poetæ huius occultissimam diligentiam. qui cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, a Pelasgis oriundos appellatosque ita a Pelasgo quodam duce suo qui Hernicus nominabatur, morem quem de Ætolia legerat Hernicis assignauit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum. Et Hernicum quidem hominem Pelasgum ducem Hernicis fuisse Iulius Higinus in libro secundo vrbium non paucis verbis probat. morem vero Ætolis fuisse vno tantummodo pede calceato in bellum ire ostendit clarissimus scriptor Euripides tragicus: in cuius tragœdia, quæ Meleager inscribitur, nuncius inducitur describens quo quisque habitu fuerit ex ducibus qui ad aprum capiendum

piendum conuenerant. in eo hi versus sunt;

Τελαμὼν δὲ χρυσοῦν αἰετὸν πέλτης ἔπι
Πρόβλημα θηρὸς, βότρυσι δ' ἔστεψεν κάρα,
Σαλαμῖνα κοσμῶν πατρίδα τὴν εὐάμπελον.
Κύπριδος δὲ μίσημ' ἀρκὰς Ἀταλάντη κύνας,
Καὶ τόξ' ἔχουσα, πελέκεως δὲ δίστομον
Γένυ, πέπλ' ἀλλακάτωρ. οἱ δὲ Θεστίου
Παῖδες τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδὸς,
Τὸν δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
Ἔχοιεν, ὃς δὴ πᾶσιν Αἰτωλοῖς νόμος.

animaduertis diligentissime verba Euripidis a Marone seruata? ait enim ille:

τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός.

& eundem pedem nudum Vergilius quoque dixit;

vestigia nuda sinistri
Instituere pedis.

in qua quidem re, quo vobis studium nostrum magis comprobetur, non reticebimus rem paucissimis notam: reprehensum Euripidem ab Aristotele, qui ignorantiam istud Euripidis fuisse contendit: Ætolos enim non læuum pedem habere nudum sed dextrum. quod ne affirmem potius quam probem ipsa Aristotelis verba ponam ex libro quem de poetis secundo subscripsit. in quo de Euripide loquens sic ait: Τοὺς δὲ Θεστίου κούρους τὸν μὲν ἀριστερὸν πόδα φησὶν Εὐριπίδης ἐλθεῖν ἔχοντας ἀνυπόδετον. λέγει γοῦν ὅτι.

Τὸ λαιὸν ἴχνος ἦσαν ἀνάρβυλοι ποδὸς,
Τὸν δ' ἐν πεδίλοις ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
Ἔχοιεν. ὡς δὴ πᾶν τοὐναντίον ἔθος
Τοῖς Αἰτωλοῖς.

τὸν μὲν γὰρ ἀριστερὸν ὑποδέδενται, τὸν δὲ δεξιὸν ἀνυποδετοῦσιν. δεῖ γὰρ οἶμαι τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐλαφρὸν, ἀλλ' οὐ τὸν ἐμμένοντα.

Cum hæc ita sint: videtis tamen Vergilium Euripide auctore quam Aristotele vti maluisse. nam vt hæc ignorauerit vir tam

vir tam anxiè doctus minimè crediderim. iure autem prætulit Euripiden. est enim ingens ei cum Græcarum tragœdiarum scriptoribus familiaritas: quod vel ex præcedentibus licet vel ex his quæ mox dicentur opinari.

CAP. XIX.

De aliis locis quos Vergilius a Græcis sumpsit, quarto & nono Æneides.

I*N libro quarto in describenda Elisæ morte ait quod ei crinis abscisus esset, his versibus:*

Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnauerat orco.

deinde Iris a Iunone missa abscidit ei crinem & ad orcum fert. Hanc Vergilius non de nihilo fabulam fingit, sicut vir alias doctissimus, Cornutus existimat. qui adnotationem eiusmodi apposuit his versibus: Vnde hæc historia, vt crinis auferendus sit morientibus, ignoratur. sed assueuit poëtico more aliqua fingere, vt de aureo ramo. *hæc Cornutus. Sed me pudet quod tantus vir Græcarum etiam doctissimus litterarum ignorauit Euripidis nobilissimam fabulam Alcestim. in hac enim fabula in scenam Orcus inducitur gladium gestans, quo crinem abscidat Alcestidis & sic loquitur;*

Η δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ἅδου δόμους.
Στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
Ιερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
Οτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Proditum est, vt opinor, quem secutus Vergilius fabulam abscidendi crinis induxerit, ἁγνίσαι autem Græce dicunt dis consecrare; vnde poëta vester ait ex Iridis persona:

hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.

Nunc quia pleraque omnia, quæ supra dixi, instructa auctoritate tragicorum probaui; id quoque, quod a Sophocle tractum

tractum est, annotabo. in libro enim quarto Vergilius Elissam facit, postquam ab Ænea relinquitur, velut ad sacricolarum sagarumque carmina & deuotiones fugientem, & inter cetera ait sedandi amoris gratia herbas quæsitas, quæ æneis falcibus secarentur. Hæc res nonne quæstione digna est vnde Vergilio æneæ falces in mentem venerint? ponam itaque Vergilianos versus, mox & inde Sophoclis quos Maro æmulatus est.

Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ nigri cum lacte veneni.

Sophocli autem tragœdia id, de quo quærimus, etiam titulo præfert. inscribitur enim ῥιζοτόμοι, in qua Medeam describit maleficas herbas secantem, sed auersam, ne vi noxij odoris ipsa interficeretur, & succum quidem herbarum in cados æneos refundentem, ipsas autem herbas æneis falcibus exsecantem. Sophoclis versus hi sunt:

Ἡ δ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρέπουσα
Ὀπὸν ἀργινεφῆ στάζοντα τομῆς
Χαλκέοισι κάδοις δέχεται.

& paulo post:

Αἱ δὲ καλυπταὶ κίσται ῥιζῶν κρύπτουσι τομάς,
Ἃς ἥδε βοῶσα ἀλαλαζομένη γυμνὴ
Χαλκέοισιν ἤμα δρεπάνοις τομάς.

hæc Sophocles. quo auctore sine dubio Vergilius protulit æneas falces. Omnino autem ad rem diuinam plæraq. ænea adhiberi solita multa indicio sunt; & in his maximè sacris, quibus delinire aliquos aut deuouere aut denique exigere morbos volebant. taceo illud Plautinum cum ait:

Mecum habet patagus, æs, morbus,

& quod alibi Vergilius:

Curetum sonitus crepitantiaque æra.

Sed Carminij curiosissimi & docti verba ponam. qui in libro de Italia secundo sic ait : Prius itaq. & Tuscos æneo vomere

vomere vti, cum conderentur vrbes, ſolitos in Tageticis eorum ſacris inuenio; & in Sabinis ex ære cultros, quibus ſacerdotes tonderentur. *Poſt hæc Carminij verba, longum fiat, ſi velim percenſere, quam multis in locis Græcorum vetuſtiſsimi æris ſonos tamquam rem validiſsimam adhibere ſoliti ſunt. ſed præſenti operi docuiſſe nos ſufficiat falces æneas Maronis exemplo Græci auctoris inductas. In libro nono Vergilius poſuit hos verſus:*

Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem & ferrugine clarus Ibera,
Inſignis facie; genitor quem miſerat Arcens
Eductum matris luco Symetia circum
Flumina, pinguis vbi & placabilis ara Palici.

quis hic Palicus deus vel potius qui dij Palici (nam duo ſunt) apud nullum penitus auctorem Latinum quod ſciam reperi. ſed de Græcorum penitiſsimis litteris hanc hiſtoriam eruit Maro. nam primum vt Symetus fluuius, cuius in his verſibus meminit, in Sicilia eſt; ita & dij Palici in Sicilia coluntur; quos primum omnium Æſchylus tragicus vir vtique Siculus in litteras dedit. interpretationem quoque nominis eorum, quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, expreſsit verſibus ſuis. ſed, priuſquam verſus Æſchyli ponam, paucis explananda eſt hiſtoria Palicorum. In Sicilia Symetus fluuius eſt. iuxta hunc Nympha Thalia compreſſu Iouis grauida, metu Iunonis optauit vt ſibi terra dehiſceret. factum eſt. ſed vbi venit tempus maturitatis infantum, quos alue illa geſtauerat, recluſa terra eſt, & duo infantes de alue Thaliæ progreſsi emerſerunt; appellatique ſunt Palici ἀπὸ τοῦ πάλιν ἱκέσθαι; quoniam prius in terram merſi, denuo inde reuerſi ſunt. nec longè inde lacus breues ſunt, ſed in immenſum profundi, aquarum ſcaturigine ſemper ebullientes, quos incolæ crateras vocant, & nomine dellos appellant; fratreſque eos Palicorum æſtimant: & habentur in

cultu maximo: praecipueque circa exigendum iuxta eos iusiurandum praesens & efficax numen ostēditur. nam, cum furti negati vel eiuscemodi rei fides quaeritur, & iusiurandum a suspecto petitur, vterque ab omni contagione mundi ad crateras accedunt, accepto prius fideiussore a persona quae iuratura est, de soluendo eo quod peteretur, si addixisset euentus. illic inuocato loci numine testatum faciebat esse iurator, de quo iuraret. quod si fideliter faceret; discedebat illaesus: si vero subesset iurijurando mala conscientia; mox in lacu amittebat vitam falsus iurator. Haec res ita religionem fratrum commendabat, vt craterae quidem implacabiles, Palici autem placabiles vocarentur. Nec sine diuinatione est Palicorum templum. nam, cum Siciliam sterilis annus arefecisset, diuino Palicorum responso admoniti Siculi heroi cuidam certum sacrificium celebrauerunt: & reuertit vbertas. qua gratia Siculi omne genus frugum congesserunt in aram Palicorum. ex qua vbertate ara ipsa pinguis vocata est. Haec est omnis historia, quae de Palicis eorumque fratribus in Graecis tantummodo litteris inuenitur, quas Maro nō minus quam Latinas hausit. Sed haec quae diximus auctoritatibus approbanda sunt. Aeschyli tragoedia est, quae inscribitur Aetna. in hac cum de Palicis loqueretur sic ait:

Τί δῆθεν αὐτοῖς ὄνομα τίθενται βροτοί;
Σεμνοὺς παλικοὺς ζεὺς ἐφίεται καλεῖν,
Ἢ καὶ παλικῶν δ' ἰλόγως μένει φάτις;
Πάλιν γὰρ ἵκουσ' ἐκ ζκότους τόδ' ἐς φάος.

haec Aeschylus. Callias autem in septima historia de rebus Siculis ita scribit: Ἡ δὲ ἐρύκη τῆς μὲν Γελώας ὅσον ἐνενήκοντα στάδια διέστηκεν. ἐπιπεδὸς δὲ χερρός ἐστιν τό τ' ὄρος καὶ τὸ παλαιὸν σικελῶν γεγενημένη πόλις, ὑφ' ἧ καὶ τοὺς δείλλους καλουμένους εἶναι συμβέβηκεν. οὗτοι δὲ κρατῆρες δύο εἰσίν, οὓς ἀδελφοὺς τῶν παλίκων οἱ σικελιῶται νομίζουσιν. τὰς δὲ ἀναφορὰς τῶν πομφολύγων παραπλησίας βραζούσαις ἔχουσιν. *hactenus Callias. Polemon*

lemon vero, in libro qui inscribitur περὶ τῶν ἐν σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν, *sic ait:* οἱ δὲ παλίκοι προσαγορευόμενοι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, αὐτόχθονες θεοὶ νομίζονται, ὑπάρχουσιν δὲ τούτων ἀδελφοὶ κρατῆρες χαμαίζηλοι. προσιέναι δὲ ἁγνεύοντας χρὴ πρὸς αὐτοὺς ἀπό τε παντὸς ἄγους καὶ συνουσίας, ἔν τε κοινῶν ἐνδυμάτων. φέρεται δὲ ἀπ' αὐτῶν ὀσμὴ βαρεῖα θείου, καὶ τοῖς πλησίον ἱσταμένοις καρηβάρουσιν ἐμπίπτουσα δεινήν. τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ θολερὸν αὐτῶν, καὶ τὴν χρόαν ὁμοιότατον χαμαὶ ῥύπῳ λευκῷ. φέρεται δὲ κολπούμενόν τε καὶ παφλάζον, οἷαί εἰσιν αἱ δῖναι τῶν ζεόντων ἀναβολάδην ὑδάτων. φασὶν δ' εἶναι καὶ τὸ βάθος ἀπέραντον τῶν κρατήρων τούτων, ὥστε καὶ βοῦς εἰσπεσόντας ἠφανίσθαι, καὶ ζεῦγος ὀρικὸν ἐλαυνόμενον, ἔτι δὲ φορβάδας ἐναλλομένας. ὅρκος δέ ἐστιν τοῖς σικελιώταις μέγιστος καθηραμένων τῶν προσκληθέντων. οἱ δὲ ὁρκωταὶ γραμματεῖον ἔχοντες ἀπροδικοῦσιν τοῖς ὁρκουμένοις περὶ ὧν ἀπαιτήσουσι τὸν ὅρκον. ὁ δὲ ὁρκούμενος θαλλὸν κραδαίνων, ἐστεμμένος, ἄζωστος καὶ μονοχίτων, ἐφαπτόμενος τοῦ κρατῆρος ἐξ ὑποβολῆς δίεισι τὸν ὅρκον. καὶ ἂν μὲν ἐμπεδώσῃ τοὺς ῥηθέντας ὅρκους, ἀσινὴς ἄπεισιν οἴκαδε. παραβάτες δὲ γινόμενος τῶν θεῶν ἐμποδὼν τελευτᾷ. τούτων δὲ γινομένων ἐγγυητὰς ὑπισχνοῦνται καταστήσειν τοῖς ἱερεῦσιν, ἐάν τι νεαρὸν γένηται κάθαρσιν ὀφλισκάνουσιν τοὺς περιγινομένους. περὶ δὲ τὸν τόπον τοῦτον ᾤκησε παλικηνοὶ πόλιν ἐπώνυμον τούτων τῶν δαιμόνων παλικηνήν. *haec Polemon. Sed & Xenagoras in tertia historia sua de loci diuinatione ita scribit:* Καὶ οἱ σικελοὶ τῆς γῆς ἀφορούσης ἔθυσαν τινὶ ἥρωϊ προστάξαντος αὐτοῖς τοῦ ἐκ παλικῶν χρησηρίου, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς εὐφορίας πολλοῖς δώροις τὸν βωμὸν τῶν παλικῶν ἐνέπλησαν. *Absoluta est astimo & auctoribus idoneis asserta explanatio Vergiliani loci; quem litteratores nostri nec obscurum putant, contenti vel ipsi scire vel insinuare discipulis Palicum dei esse cuiusdam nomen. quid sit autem deus iste vel vnde sit dictus tam nesciunt quam scire nolunt; quia nec vbi quaerant suspicantur quasi Graecae lectionis expertes.*

CAP. XX.

De Gargaris & Mysia, ex primo Georgicon.

NEC *illos versus relinquemus intactos, qui sunt in primo Georgicon:*

Humida solstitia atque hiemes orate serenas,
Agricolæ, hiberno lætissima puluere farra.
Lætus ager; nullo tantum se Mysia cultu
Iactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.

sensus hic cum videatur obscurior pauloq. perplexius quam poëta huius mos est pronuntiatus, tamen habet in se animaduertendam quæstionem ex Græca antiquitate venientem; quæ sint ista Gargara quæ Vergilius esse voluit fertilitatis exemplar. Gargara hæc igitur sunt in Mysia, quæ est Hellesponti prouincia. sed significatio nominis & loci duplex est. nam & cacumen montis Idæ & oppidum sub eodem monte hoc nomine vocantur. Homerus significationem cacuminis ita ponit:

Ἴδlω δ' ἵκανεν πολυπίδακα, μητέρα θηρῶν
Γάργαρον.

hic Gargarum pro excelsissimo montis loco accipi conuenire & ipse sensus indicium facit. nam de Ioue loquitur. sed & alibi eodem Homero teste manifestius exprimitur:

Ὡς ὁ μὲν ἀτρέμας εὗδε πατὴρ ἀνὰ γαργάρῳ ἄκρῳ.

& Epicharmus vetustissimus poëta in fabula, quæ inscribitur, Troës, *ita posuit:*

Ζεὺς ἄναξ ναίων γάργαρ' ἀγάννιφα.

ex his liquido claret Gargara cacumen Idæ montis appellitari. pro oppido autem Gargara qui dixerint enumerabo. Ephorus notissimus historiarum scriptor in libro quinto sic ait:

Μετὰ δὲ τ̃ Ἄσσον ἐςὶν γάργαρα πλησίον πόλις. *nec Ephorus solus, sed etiam Phileas vetus scriptor in eo libro qui inscribitur*

scribitur Asia, ita meminit; Μετὰ Ἄσσον πόλις ἐστὶν ὄνομα γάργαρα. ταύτης ἔχεται Ἀντανδρος.
Arati etiam liber fertur elegion: in quo de Diotimo quodam poëta sic ait;

Αἰάζω Διότιμον, ὃς ἐν πέτρῃσι κάθηται
Γαργαρέων παισὶν βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.

ex his versibus etiam ciuium nomen innotuit; quia Gargares vocantur. Cum igitur constet Gargara nunc pro montis cacumine nunc pro oppido sub eodem monte posito accipienda: Vergilius non de summo monte sed de oppido loquitur. cur tamen Gargara posuerit vt locum frugum feracem requiramus. & omnem quidem illam Mysiam opimis segetibus habitam satis constat, scilicet ob humorem soli. vnde & Vergilius in supradictis versibus cum dixisset,

Humida solstitia,

intulit:

Nullo tantum se Mysia cultu ——— Iactat.

atque diceret: Omnis regio quæ opportunos habuerit humores æquiperabit fecunditates aruorum Mysia. sed Homerus cum ait;

Ἴδην δ' ἵκανε πολυπίδακα,

humidum designat subiacentem monti agrum. nam πολυπίδακα *significat fontibus abundantem. vnde hæc Gargara tanta frugum copia erant, vt, qui magnum cuiusque rei numerum vellet exprimere, pro multitudine immensa Gargara nominaret. testis Alcæus: qui in Cælo tragœdia sic ait;*

Ετύγχανον μὲν ἀχθόθεν πλείστους φέρων
Εἰς τὴν ἑορτὴν, ὅσον ὁ εἴκοσι.
Ὁρῶ δ' ἄνωθεν γάργαρ' ἀνθρώπων κύκλῳ.

Gargara, vt videtis, manifeste posuit pro multitudine. nec aliter Aristomenes ἐν μύθοις,

Ἔνδον γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀνδρῶν γάργαρα.

Aristophanes autem comicus composito nomine ex arena

& Gargaris innumerabilem, vt eius lepos est, numerum conatur exprimere. in fabula enim Acharnensiu ait,

Ἀδ᾽ ἀδινάθλων, ψαμμοκοσιογάργαρα.

ψαμμακόσια autem seorsum pro multis Varro sæpe in Menippeis suis posuit. sed Aristophanes adiecit Gargara; *ad significationem numerositatis innumeræ. est ergo secundum hæc sensus horum versuum talis. Cum ea sit anni temperies vt hiems serena sit, solstitium vero imbricum: fructus optime proueniunt. hæc autem adeo agris necessaria sunt, vt sine his nec illi natura fecundissimi Mysiæ agri responsuri sint opinioni fertilitatis, quæ de his habetur. addit Mysiæ nominatim Gargara: quod ea vrbs posita in imis radicibus Idæ montis defluentibus inde humoribus irrigetur; possitque videri solstitiales imbres non magnopere desiderare. Hoc in loco ad fidem sensui faciendam quod vliginosa sint non sola Gargara pro vicinia montis sed & vniuersæ Mysiæ arua adhiberi potest testis Æschylus:*

Ἰὼ καΐκε μύσιαί τ᾽ ἐπιῤῥοαί.

Quid de Græcis in hoc loco traxerit diximus. addemus præterea hoc iucunditatis gratia, & vt liqueat Vergilium vestrum vndique veterum sibi ornamenta traxisse, vnde hoc dixerit;

Hiberno lætissima puluere farra.

in libro enim vetustissimorum carminum, qui ante omnia quæ a Latinis scripta sunt compositus ferebatur, inuenitur hoc rusticum vetus canticum: Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.

CAP.

CAP. XXI.

De poculorum generibus.

NOMINA *poculorum Vergilius plerumque Græca ponit, vt carchesia, vt cymbia, vt cantharos, vt scyphos. de carchesiis ita:*

Cape Mæonij carchesia Bacchi:
Oceano libemus ait:

& alibi:

Hic duo rite mero libans carchesia Baccho.

de cimbiis:

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte.

de scyphis:

Et sacer impleuit dextram scyphus.

de canthare:

Et grauis attrita pendebat cantharus ansa.

Ea autem cuius figura sint quisve eorum fecerit mentionem nemo quærit, contenti scire cuiuscemodi esse pocula. & scyphos quidem cantharosque consueta vulgi nomina ferendum si transeant. sed de carchesiis cymbiisque quæ apud Latinos haud scio an vnquam reperias, apud Græcos autem sunt rarissima, non video cur non cogantur inquirere quid sibi noua & peregrina nomina velint. est autem carchesium poculum Græcis tantummodo notum. meminit eius Pherecydes in libris historiarum; aitque Iouem Alcmenæ precium concubitus carchesium aureum dono dedisse. sed Plautus insuetum nomen reliquit; aitque in fabula Amphitryone pateram datam: cum longe vtriusque poculi figura diuersa sit. patera enim, vt & ipsum nomen indicio est, planum ac patens est. carchesium vero procerum & circa mediam partem compressum, ansatum mediocriter, ansis a summo ad infimum pertinentibus. Asclepiades autem vir inter Græcos apprime doctus ac diligens carchesia a nauali re existimat

mat dicta. ait enim naualis veli partem inferiorem πτέρναν vocari; at circa mediam ferme partem τράχηλον dici; summam vero partem carchesium nominari, & inde diffundi in vtrumque veli latus ea quæ cornua vocantur. Nec solus Asclepiades meminit huius poculi; sed & alij illustres poëta: vt Sappho quæ ait;

Κοινῇ δ' ἄρα πάντες καρχήσι' εἶχον, καὶ ἔλειβον.
Ἀράσαντο δὲ πάμπαν ἐσθλὰ τῷ γαμβρῷ.

Κρατῖνος ἐν Διονυσαλεξάνδρῳ,

* * * * * * *

Θύρσον κροκωτὸν, ποικίλον καρχήσιον.

Sophocles in fabula, quæ inscribitur, Tyro:

Προσῆλθε μέσην τράπεζαν ἀμφὶ σιτία τε καὶ καρχήσια.

Hæc de carchesiis ignoratis Latinitati & a sola Græcia celebratis. sed nec cymbia *in nostro sermone reperies. est enim a Græcorum paucis relatum. Philemon notissimus comicus in Fasmate ait:*

Ἐπεὶ δὲ ἡ ῥόδη κυμβίον ἀκράτου
Κατασέσεικεν ὑμῖν ἄνω.

Anaxandrides etiam comicus in fabula Ἀγροίκοις:

Μεγάλ' ἴσως κυμβία προπινόμενα
Καὶ μετ' ἀκράτου ἐκκάνωσιν ὑμᾶς.

Meminit eius & Demosthenes in oratione quæ est in Midiam: Ἐπ' ἀστράβης δ' ὀχούμενος ἐξ Ἀργούρας καὶ ἐξ Εὐβοίας, χλανίδας δὲ καὶ κυμβία ἔχων, ὧν ἐπελαμβάνοντο οἱ πεντηκοστολόγοι. *Cymbia autem hæc, vt ipsius nominis figura indicat, diminutiue a cymba dicta: quod & apud Græcos & apud nos ab illis trahentes nauigij genus est. ac sane animaduerti ego apud Græcos multa poculorũ genera a re nauali cognominata; vt carchesia supra docui, vt hæc* cymbia *pocula procera ac nauibus similia. Meminit huius poculi Eratosthenes vir longe doctissimus in epistola ad Hagetorem Lacedæmonium his verbis:* Κρατῆρα γὰρ ἵστη τοῖς θεοῖς, οὐκ ἀργύρεον,

οὐδὲ

οὐδὲ λιθοκόλλητον, ἀλλὰ τῇ Κωλιάδος. τοῦτον δ' ὁσάκις ἐπιπληρώσαιεν, ἀποσπείσαντες τοῖς θεοῖς ἐκ τῆς φιάλης, ἀφροχόουν ἐφεξῆς βάπτοντες τῷ κυμβίῳ. fuerunt qui cymbium a cissybio per syncopam dictum existimarent. Cissybij autem, vt de Homero taceam qui hoc poculum Cyclopi ab Vlysse datum memorat, multi faciunt mentionem: voluntque nonnulli propriè cissybium ligneum esse poculum ex edera, id est, cissu. & Nicander quidem Colophonius in primo Ætolicon sic ait: Ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τοῦ Διδυμαίου Διὸς κισσοῦ σπονδοποιέονται πετάλοισιν. ὅθεν τὰ ἀρχαῖα ἐκπώματα κισσύβια φωνεῖται. sed & Callimachus meminit huius poculi.

Καὶ γὰρ ὁ Θρηΐκιον μὲν ἀπηνίνατο χανδὸν ἄμυστιν
Ζωροποτεῖν, ὀλίγῳ δ' ἥδετο κισσυβίῳ.

Qui autem cissybium ex edera factum poculum οἱονεὶ κισσινὸν dici arbitrantur, Euripidis auctoritate niti videntur: qui in Andromeda sic ait;

Πᾶς δ' ποιμένων ἔρρει λεώς.
Ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφον,
Πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

hac de cymbio. Sequitur vt, quando cantharum & poculi & nauigij genus esse supra diximus, probetur exemplis. & pro poculo quidem nota res est vel ex ipso Vergilio, qui aptissime proprium Liberi patris poculum assignat Sileno. sed id, vt supra polliciti sumus, etiam pro nauigio poni solitum debemus ostendere. Menander in Nauclero:

Ἥκει λιπὼν αἰγαῖον ἁλμυρὸν βάθος
Θεόφιλος ἡμῖν ὦ Στράτων, ὡς ἐς καλὸν
Τὸν υἱὸν εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον.
Πρῶτος δ' ἐγὼ σοὶ τὸν δ' ἐχρυσοῦν κάνθαρον.
Ποῖον; τὸ πλοῖον, οὐδὲ μ' οἶσθα σ' ἄθλιε.

& facer impleuit dextram scyphus.

scyphus Herculis poculum est ita vt Liberi patris cantharus. Herculem vero fictores veteres non sine causa cum poculo

culo fecerunt, & nonnumquam casabundum & ebrium: non solum quod is heros bibax fuisse perhibetur; sed etiam quod antiqua historia est Herculem poculo tanquam nauigio ventis immensa maria transisse. Sed de vtraque re pauca ex Græcis antiquitatibus dicam. & multibibum heroa istum fuisse, vt taceam quæ vulgo nota sunt, illud non obscurum argumentum est, quod Ephippus in Busiride inducit Herculem sic loquentem:

Οὐκ οἶσθα μ' ὄντα, πρὸς θεῶν, Τιρύνθιον
Ἀργεῖον; οἱ μεθύοντες ἀεὶ τὰς μάχας
Πάσας μάχονται. τοιγαροῦν φεύγουσ' ἀεί.

Est etiam historia non adeo notissima nationem quandam hominum fuisse prope Heracleam ab Hercule constitutam Cylicranorum composito nomine ἀπὸ τοῦ κύλικος. quod poculi genus nos vna littera immutata calicem dicimus. poculo autem Herculem vectum ad Ἐρύθειαν Hispaniæ insulam nauigasse & Panyasis egregius scriptor Græcorum dicit & Pherecydes auctor est: quorum verba subdere supersedi, quia propiora sunt fabulæ quam historiæ. Ego tamen arbitror non poculo Herculem maria transuectum sed nauigio cui scypho nomen fuit; ita vt supra cantharum & carchesium & a cymbis diriuata cymbia, omnia hæc asseruimus esse nauigiorum vocabula.

CAP. XXII.

De aliis quibusdam locis Vergilij.

NOMINA *quoque Vergilius nonnumquam ex antiquissimis Græcorum historiis mutuatur. scitis apud illum vnam ex comitibus Dianæ Opin vocari. quod nomen vulgo fortasse temere impositum vel etiam fictum putatur ab ignorantibus, ingeniosum poëtam cognomen, quod a veteribus Græcis scriptoribus ipsi Dianæ fuerat impositum, comiti eius aßignare voluisse. sed Vergilius sic ait:*

Velocem

Velocem interea superis in sedibus Opin
Vnam ex virginibus sociis sacraque caterua
Compellabat, & has tristis Latonia voces
Ore dabat.

& infra:

At Triuiæ custos iamdudum in montibus Opis.

Opin, inquit, comitem & sociam Dianæ. Sed audite vnde Vergilius hoc nomen acceperit; qui, vt dixi, quod epitheton ipsiusce legerat, sociæ eius imposuit. Alexander Ætolus poëta egregius in libro, qui inscribitur Musæ, refert quanto studio populus Ephesius dedicato templo Dianæ curauerit præmiis propositis vt qui tunc erant poëtæ ingeniosissimi in deam carmina diuersa componerent. in his versibus Opis non comes Dianæ sed Diana ipsa vocata est. loquitur autem, vti dixi, de populo Ephesio:

Ἀλλ' ὅγε πελθόμενος πάγχυ χαικοῖσι μελέων
Τιμόθεον κιθάρης ἴδμονα καὶ μελέων,
Υἱὸν θερσάνδρου τὸν ἤνεσεν ἀνέρα σίγλων
Χρυσείων ἱερὴν δὴ πάντοτε χιλιάδα.
Υμνῆσαι ταχέων ὦπιν βλητῆρα οἰσῶν.
* * *

& mox:

** *** ***

Apparuit, ni fallor, Opin Dianam dictam & Vergilium de nimia doctrina hoc nomen in eius comitem transtulisse.

Excessere omnis adytis arisque relictis
Di.

Hoc vnde Vergilius dixerit nullus inquirit. sed constat illum de Euripide traxisse, quod in fabula Troadibus inducit Apollinem, cum Troia capienda esset, ista dicentem:

Ἐγὼ δὲ νικῶμαι γὰρ ἀργείας θεοῦ
Ἥρας, ἀθάνας θ', αἳ συνεξεῖλον φρύγας,
Λείπω τὸ κλεινὸν ἴλιον. βωμούς τ' ἐμούς.

Ερμμία

Ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακή,
Νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν, οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.

qui versus docent vnde Vergilius vsurpauerit discessisse deos a ciuitate iam capta. nec hoc sine auctoritate Graca vetustatis est quod ait;

Ipsa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem.

Euripides enim inducit Mineruam ventos contrarios Græcorum classi a Neptuno petentem, dicentemq. debere illum facere quod Iupiter fecerit, a quo in Græcos fulmen acceperit. Apud Vergilium Pan niueo lanæ munere lunam illexisse perhibetur,

In nemora alta vocans,

Munere sic niueo lanæ, si credere dignum est,

& reliqua. in hoc loco Valerius Probus vir perfectissimus notat nescire se hanc historiam siue fabulam quo referat auctore. quod tantum virum fugisse miror. nam Nicander huius est auctor historiæ, poëta, quem Didymus grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus fabulosum vocat. quod sciens Vergilius adiecit,

si credere dignum est.

adeo se fabuloso vsum fatetur auctore. in tertio libro cursim legitur; neque vnde translatum sit quæritur:

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo

Prædixit, *&c.*

in talibus locis grammatici excusantes imperitiam suam inuentiones has ingenio magis quam doctrinæ Maronis assignant; nec dicunt eum ab aliis mutuatum ne nominare cogantur auctores. sed affirmo doctissimum vatem etiam in hoc Æschylum eminentissimum tragœdiarum scriptorem secutum: qui in fabula, quæ Latina lingua Sacerdotes inscribitur, sic ait;

Στέλλειν ὅπως τάχιστα. ταῦτα γὰρ πατὴρ

Ζεὺς ἐγκαθίει λοξίᾳ θεσπίσματα.

& alibi,

Πατρὸς προφήτης ἐστὶ λοξίας Διός.

Et quid clarum factum est inde sumpsisse Vergilium, quod Apollo ea vaticinetur, quæ sibi Iupiter fatur? probatum ne vobis est Vergilium vt ab eo intelligi non potest qui sonum Latinæ vocis ignorat, ita nec ab eo posse, qui Græcam non hauserit extrema satietate doctrinam? nam si fastidium facere non timerem, ingentia poteram volumina de his, quæ a penitißima Græcorum doctrina transtulisset, implere. sed ad fidem rei propositæ relata sufficient.

FINIS LIBRI QVINTI.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII

V. C. & *inlustris*

Saturnaliorum

Liber Sextus.

Caput I.

Quos vel ex dimidio sui vel solidos etiam versus ab antiquis Latinis poëtis sit mutuatus Vergilius.

Hic *Praetextatus, Mirum, inquit, in modum digessit Eusthathius quae de Graeca antiquitate carmini suo Vergilius inseruit. sed meminimus vires inter omnes nostra aetate longe doctissimos Furium Caecinamque Albinos promisisse se proditutos quid idem Maro de antiquis Romanis scriptoribus traxerit. quod nunc vt fiat tempus admonet. cumque omnibus idem placeret: tum Furius Albinus; Etsi vereor ne, dum ostendere cupio quantum Vergilius noster ex antiquiorum lectione profecerit, & quos ex omnibus flores vel quae in carminis sui decorem ex diuersis ornamenta libauerit, occasionem reprehendendi vel imperitis vel malignis ministrem exprobantibus tanto viro alieni vsurpationem, nec considerantibus hunc esse fructum legendi aemulari ea quae in aliis probes, & quae maxime inter aliorum dicta mireris in aliquem vsum tuum opportuna diriuatione conuertere; quod & nostri tam inter se quam a Graecis & Graecorum excellentes inter saepe fecerunt. &, vt de alienigenis taceam, possem*

possem pluribus edocere quantum se mutuo compilarint bibliotheca veteris anctores. quod tamen opportune alias, si volentibus vobis erit, probabo. Vnum nunc exemplum proferam, quod ad probanda quæ assero pæne sufficiet. Afranius enim togatarum scriptor, in ea togata quæ Compitalia *inscribitur, non inuerecunde respondens arguentibus quod plura sumpsisset a Menandro, Fateor, inquit, sumpsi, non ab illo solo modo sed vt quisque habuit quod conueniret mihi, quodque me non posse melius facere credidi, etiam a* Latino. *Quod si hæc societas & rerum communio poëtis scriptoribusque omnibus inter se exercenda concessa est; quis fraudi Vergilio vortat, si ad excolendum se quædam ab antiquioribus mutuatus sit? cui etiam gratia habenda est quod nonnulla ab illis in opus suum, quod æterno mansurum est, transferendo fecit ne omnino memoria veterum deleretur: quos, sicut præsens sensus ostendit, non solum neglectui verum etiam risui habere iam cœpimus. denique & iudicio transferendi & modo imitandi consecutus est, vt quod apud illum legerimus alienum, aut aliud esse malimus, aut melius hic quam vbi natum est sonare miremur. dicam itaque primum quos ab aliis traxit vel ex dimidio sui versus vel pæne solidos. post hoc locos integros cum paruæ quadam mutatione translatos sensusve ita transcriptos vt vnde essent eluceret, immutatos alios vt tamen origo eorum non ignoraretur. post hæc quædam de his, quæ ab* Homero *sumpta sunt, ostendam non ipsum ab* Homero *tulisse, sed prius alios inde sumpsisse, & hunc ab illis quos sine dubio legerat transtulisse.*

Vertitur interea cælum, & ruit oceano nox.

Ennius in libro sexto.

Vertitur interea cælum cum ingentibus signis.

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Ennius in primo:

Qui cælum versat stellis fulgentibus aptum.

& in tertio:

Cælum prospexit stellis fulgentibus aptum.

& in decimo:

Hinc nox processit stellis ardentibus apta.

Conciliumque vocat diuum pater atque hominum rex

Ennius in sexto:

Tum cum corde suo diuum pater atque hominum rex.

Effatur.

Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt.

Ennius in primo:

Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.

Tuque o Tybri tuo genitor cum flumine sancto.

Ennius in primo:

Teque pater Tiberine tuo cum flumine sancto.

Accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello

Pectora.

Ennius in primo;

Accipe daque fidem fœdusque feri bene firmum.

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Ennius in primo;

Cum superum lumen nox intempesta teneret.

Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas

Persolues.

Ennius in primo.

Non pol homo quisquam faciet impune animatus

Hoc nisi tu; nam mi calido das sanguine pœnas.

——— *Vergilius*, Concurrunt vndique telis

Indomiti agricolæ.

Ennius in tertio.

Postquam defessi sunt; stant & spargere sese

Hastis;

Haſtis; anſatis concurrunt vndique telis.

Summa nituntur opum vi.

Ennius in quarto.

Romani ſcalis ſumma nituntur opum vi.

& in ſextodecimo.

Reges per regnum ſtatuaſq. ſepulchraq. quærunt;
Ædificant nomen; ſumma nituntur opum vi.
Et mecum ingentes oras euoluite belli.

Ennius in ſexto.

Quis potis ingentes oras euoluere belli?
Nequa meis dictis eſto mora. Iuppiter hac ſtat.

Ennius in ſeptimo.

Non ſemper veſtra euertit. nunc Iuppiter hac ſtat.
Inuadunt vrbem ſomno vinoque ſepultam.

Ennius in octauo.

Nunc hoſtes vino domiti ſomnoque ſepulti.
Tollitur in cælum clamor; cunctique Latini.

Ennius in ſeptimodecimo.

Tollitur in cælum clamor exortus vtriſque.
Quadripedãte putrem ſonitu quatit vngula campum.

Ennius in ſexto.

Explorant Numidæ. totam quatit vngula terram.

idem in octauo.

Conſequitur, ſummo ſonitu quatit vngula terram.

idem in ſeptimodecimo.

It eques, & plauſu caua concutit vngula terram.
Vnus qui nobis cunctando reſtituit rem.

Ennius in duodecimo.

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.
Corruit in vulnus. ſonitum ſuper arma dedere.

Ennius in ſextodecimo:

Concidit, & ſonitum ſimul inſuper arma derũt.

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras.

Lucretius in ſecundo:

Cum primum aurora reſpergit lumine terras.
Flammarum longos a tergo inuoluere tractus.

Lucretius in ſecundo:

Nonne vides longos flammarum ducere tractus?
Ingeminant abruptis nubibus ignes.

Lucretius in ſecundo:

Nunc hinc,nunc illinc abruptis nubibus ignes.
Belli ſimulacra ciebant.

Lucretius in ſecundo:

Componunt,complent; belli ſimulacra cientur.
ſimulacraque luce carentum.

Lucretius in quarto;

Cum ſæpe figuras
Contuitur mirans,ſimulacraque luce carentum.
Aſper acerba tuens retro redit.

Lucretius in quinto:

Aſper,acerba tuens,immani corpore ſerpens.
Tithoni croceum linquens aurora cubile.

Furius in primo annali.

Interea oceani linquens aurora cubile.
Quod genus hoc hominum,quæue hunc tam barbara morem?

Furius in ſexto:

Quod genus hoc hominum Saturno ſancte creare?
Rumoreſque ſerit varios,ac talia fatur.

Furius in decimo:

Rumoreſque ſerunt varios,& multa requirunt.
Nomine quemque vocans, reficitque ad prœlia pulſos.

Furius in vndecimo:

Nomine quemque ciet; dictorum tempus adeſſe
Com-

Commemorat.

deinde infra:

Confirmat dictis, ſimul atque exſuſcitat acris
Ad bellandum animos,reficitq́ ad prœlia mentes.
Dicite Pierides,non omnia poſſumus omnes.

Lucilius in quinto;

Maior erat natu. non omnia poſſumus omnes.
Diuerſi circunſpiciunt. hoc acrior idem.

Pacuuius in Medea:

Diuerſi circunſpicimus,horror percipit.
Ergo iter inceptum peragunt rumore ſecundo.

Sueuius in libro quinto:

Redeunt referunt petita rumore ſecundo.
Nunquam hodie effugies,veniam quocunque vocaris.

Nauius in equo Troiano;

Numquam hodie effugies, quin mea manu moriare.
Vendidit hic auro patriam,dominumq. potentem
Impoſuit; fixit leges precio atque refixit.

Varius de morte:

Vendidit hic Latium populis,agroſque viritim
Eripuit,fixit leges precio atque refixit.
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.

Varius de morte:

Incubet & Tyriis,atque ex ſolido bibat auro.
Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fuſis.

Catullus:

Currite ducenti ſubtemine currite fuſi.
Felix heu nimium felix,ſi litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.

Catullus:

Iuppiter omnipotens vtinam non tempore primo

Gnosia Cecropiæ tetigissent litora puppes.

magna ossa lacertosque

Extulit.

Lucilius in septimodecimo.

magna ossa lacertique

Apparent homini.

Placidam per membra quietem

Irrigat.

Furius in primo.

Mitemque rigat per pectora somnum.

& Lucretius in quarto.

Nunc quibus ille modis somnus per mẽbra quietẽ

Irrigat.

campósque liquentes.

Lucretius in sexto simile de mari.

Et liquidam molem, camposque natantes.

Et geminos duo fulmina belli

Scipiadas.

Lucretius in tertio.

Scipiades belli fulmen Katthaginis horror.

& ora

Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

Lucretius in secundo.

Fœdo pertorquent ora sapore.

Morte obita quales fama est volitare figuras.

Lucretius in primo.

Cernere vti videamur eos, audireque coram,

Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

hinc est & illud Vergilij.

Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa.

Ora modis attollens pallida miris.

Lucretius in primo.

Sed quædam simulacra modis pallentia miris.

Tum

Tum gelidus toto manabat corpore ſudor.

Ennius ſextodecimo.

Tunc timido manat ex omni corpore ſudor.

Labitur vncta vadis abies.

Ennius in quartodecimo.

Labitur vncta carina; volat ſuper impetus vndas.

Ac ferreus ingruit imber.

Ennius in octauo.

Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.

Apicem tamen incita ſummum

Haſta tulit.

Ennius in ſextodecimo.

Tamen induuolans ſecum abſtulit haſta

Inſigne.

Puluerulentus eques furit: omnes arma requirunt.

Ennius in ſexto,

Balantum pecudes quatit. omnes arma requirunt.

Nec viſu facilis, nec dictu affabilis vlli.

Accius in Philoctete;

Quem neque tueri contra nec affari queas.

Aut ſpoliis ego iam raptis laudabor opimis,

Aut leto inſigni.

Accius in armorum iudicio:

Nam trophæum ferre me a forti viro pulchrum eſt.

Si autem vincar; vinci a tali nullum eſt probrum.

nec ſi miſerum fortuna Sinonem

Finxit; vanum etiam mendacemq. improba finget.

Accius in Telepho.

Nam ſi a me regnum fortuna atque opes

Eripere quiuit, at virtutem non quiit.

Diſce puer virtutem ex me, verumque laborem;

Fortunam ex aliis.

Accius in armorum iudicio;

Virtuti is par, dispar fortunis patris.

Iamiam nec maxima Iuno

Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.

Accius in Antigona:

Iamiam neque dij regunt,

Neq. profecto deum summus rex omnibus curat.

Num capti potuere capi? num incensa cremauit

Troia viros?

Ennius in vndecimo cum de Pergamis loqueretur:

Quæ neque Dardaniis campis potuere perire,

Nec cum capta capi, nec cum combusta cremari.

Multi præterea, quos fama obscura recondit.

Ennius in Alexandro;

Multi alij aduentant, paupertas quorum obscurat nomina.

Audentes fortuna iuuat.

Ennius in septimo.

Fortibus est fortuna viris data.

recoquunt patrios fornacibus enses:

Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.

Lucretius in quinto;

Inde minutatim processit ferreus ensis;

Versaque in obscœnum species est falcis aënæ.

Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Flumina.

Lucretius in quinto;

Ad sedare sitim fluuij fontesque vocabant.

Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura

Sponte tulere sua carpit.

Lucretius in quinto:

Quod sol atq. imbres dederant, quod terra crearat

Sponte sua, satis id placabat pectora donum.

CAP.

CAP. II.

Quos locos, aut integros, aut paucis admodum immutatis, ex antiquis Latinis scriptoribus Vergilius transtulerit: quosque ita mutauerit vt origo tamen eorum facile deprehendatur.

Post versus ab aliis vel ex integro vel ex parte translatos, vel quædam immutando verba tanquam fuco alio tinctos, nunc locos locis componere sedet animo, vt, vnde formati sint, quasi de speculo cognoscas.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, & angustis húc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.

Lucretius in primo:

Nec me animi fallit quam sint obscura; sed acri
Percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
Et simul incussit suauem mi in pectus amorem
Musarum; quo nunc instinctus mente vigenti,
Auia Pieridum peragro loca nullius ante
Trita solo.

Accipite & alterum locum Maronis illi, vnde traxerat, comparandum, vt eundem colorem ac pæne similem sonum loci vtriusque reperias.

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus vndam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postes.

& mox:

At secura quies & nescia fallere vita
Diues opum variarum, at lætis otia fundis,
Speluncæ, viuique lacus; at frigida tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni,

Non absunt illic, saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum exiguoque assueta iuuentus.
Lucretius in libro secundo.
Si non aurea sunt iuuenum simulachra per ædes
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis vt suppeditentur,
Nec domus argento fulgens auroque renidens,
Nec citharam reboant laqueata aurataque Tempe;
Cum tamen inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquæ riuum sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus iucunde corpora curant,
Præsertim cum tempestas arridet,& anni
Tempora conspergunt viridantes floribus herbas.
Non vmbræ altorũ nemorũ non mollia possunt
Prata mouere animum,non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis.
Lucretius in secundo.
Nec teneræ salices atque herbæ rore virentes
Fluminaque vlla queunt summis labentia ripis
Oblectare animum,subitamque auertere curam.
Ipsius vero pestilentiæ,quæ est in tertio Georgicorum, color totus & liniamenta pæne omnia tracta sunt de descriptione pestilentiæ,quæ est in sexto Lucret. nam Vergiliana incipit.
Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est
Tempestas,totoque autumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudũ dedit,omne ferarum.
Hæc ratio quondam morborum & mortifer æstus
Finibus in Cecropis funestos reddidit agros,
Vastauitque vias; exhausit ciuibus vrbem.
Sed quatenus totum locum vtriusque ponere satis longum est; excerpam aliqua: ex quibus similitudo geminæ descriptionis appareat. Vergilius ait:
Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
Spiritus

Spiritus interdum gemitu grauis, imaque longo
Ilia singultu tendunt. it naribus ater
Sanguis; & oppressas fauces premit aspera lingua.
Principio caput incensum feruore gerebant
Et duplices oculos suffusa luce rubentes:
Sudabant etiam fauces intrinsecus atro
Sanguine; & vlceribus vocis via sæpta coibat;
Atque animi interpres manabat lingua cruore
Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.

& quæ darent supra retulit idem.

demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & attactu tractanti dura resistit.
Multaque præterea mortis tunc signa dabantur.
Perturbata animi mens in mærore metuque.
Triste supercilium, furiosus vultus & acer,
Sollicitæ porro plenæque sonoribus aures,
Creber spiritus aut ingens, ratoque coortus,
Sudorisq. madens per collum splendidus humor,
Tenuia sputa, minuta, croci contacta cruore,
Salsaque per fauces raucas vix edita tussis.

Vergilius ait;

Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos. ea visa salus morientibus vna;
Mox erat hoc ipsum exitio.

Lucretius ait;

Nec ratio remedi communis certa dabatur.
Nam quod aliis dederat vitalis aëris auras
Voluere in ore licere & cæli templa tueri;
Hoc aliis erat exitio, letumque parabat.

Vergilius ait;

Præterea nec mutari iam pabula refert;

Quæsi-

Quæsitæque nocent artes; cessere magistri.
Lucretius ait;
Nec requies erat vlla mali, defessa iacebant
Corpora, mussabat tacito medicina timore.
Vergilius ait;
Ipsis est aër auibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Lucretius ait;
Nec tamen omnino temerè illis sedibus vlla
Comparebat auis; nec tristia sæcla ferarum
Exibant siluis; languebant pleraque morbo
Et moriebantur.
Nonne vobis videntur membra huius descriptionis ex vno fonte manasse? Sed rursus locos alios comparemus.
Gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos & dulcia limina mutant.
Lucretius in tertio:
Sanguine ciuili rem conflant, diuitiasque
Conduplicant auidi, cædem cæde accumulantes;
Crudeles gaudent in tristi funere fratris.
Multa dies variusque labor mutabilis æui
Rettulit in melius, multos alterna reuisens
Lusit & in solido rursus fortuna locauit.
Ennius in octauo.
Multa dies in bello conficit vnus:
Et rursus multæ fortunæ forte recumbunt.
Haud quaquam quemquam semper fortuna secuta est.
O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere atq. omnes metuentē expendere causas.
Accius in Antigona.
Quanto magis te istiusmodi esse intelligo,
Tanto,

Tanto, Antigona, magis me par est tibi
Consulere & parcere.
O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum.
& reliqua.

Ennius in Alexandro.

O lux Troiæ germane Hector,
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?
Aut qui te sic respectantibus tractauere nobis?
Frena Pelethronij Lapythæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Varius de morte:

Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ,
Qua velit ire; sed angusto prius ore coërcens
Insultare docet campis, fingitque morando.
Talis amor Daphnin; qualis cum fessa iuuencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ riuum, viridi procumbit in vlua
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti.

Varius de morte:

Ceu canis vmbrosam lustrans Gortynia vallem,
Si veteris potuit ceruæ comprendere lustra,
Sæuit in absentem; & circum vestigia lustrans
Æthera per nitidum tenues sectatur odores.
Non amnes illam medij non ardua tardant;
Perdita nec seræ meminit decedere nocti.
Nec te tua funera mater
Produxi, pressiue oculos, aut vulnera laui.

Ennius in Ctesiphonte:

Neque terram iniicere, neque cruenta
Conuestire mihi corpora licuit,
Neq. miseræ lauêre lachrymæ salsum sanguinem.
Namque canebat vti magnum per inane coacta
Semina

Semina terrarumque animæq. marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis
Omnia & ipse tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare solum & discludere Nerea Ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Iamque nouum terræ stupeant lucescere solem.

Lucretius in quinto; vbi de confusione orbis ante hunc statum loquitur:

His neque tum solis rota cerni lumine claro
Altiuolans poterat; neque magni sidera mundi,
Nec mare, nec cælum, nec denique terra, nec aër,
Nec similis nostris rebus res vlla videri.
Sed noua tempestas quædam molesque coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
Cum paribus iungi res, & discludere mundum,
Membraque diuidere, & magnas disponere partes.

& infra:

Hoc est a terris magnum secernere cælum,
Et seorsum mare vti secreto humore pateret,
Seorsus irem puri secretique ætheris ignes.

& infra:

Omnia enim magis hæc ex leuibus atq. rotundis.
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.

Ennius in Alexandro:

Nam maximo saltu superauit
Grauidus armatis equus,
——— Qui suo partu ardua perdat
Pergama.

Tum pater omnipotens, rerũ cui summa potestas,
Infit. eo dicente deum domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus; silet arduus æther.
Tum venti posuere. premit placida æquora põtus.

Ennius

Ennius in Scipione;

Mundus cæli vaſtus conſtitit ſilentio,
Et Neptunus ſæuus vndis aſperis pauſam dedit.
Sol equis iter repreſſit vngulis volantibus:
Conſiſtere amnes perennes, arbores vento vacant.
Itur in antiquam ſiluam ſtabula alta ferarum.
Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fiſſile robur
Sciditur. aduoluunt ingentes montibus ornos.

Ennius in ſexto;

Incedunt arbuſta per alta ſecuribus cædunt,
Percellunt magnas quercus: exciditur ilex:
Fraxinus frangitur, atque abies conſternitur alta:
Pinus proceras peruertunt. omne ſonabat
Arbuſtum fremitu ſiluai frondoſai.
Diuerſi magno ceu quondam turbine venti
Confligunt, zephyruſque, notuſque, & lætus Eois
Eurus equis.

Ennius in ſeptimodecimo.

Concurrunt, veluti venti cum ſpiritus auſtri
Imbricitor aquiloque ſuo cum flamine contra
Indu mari magnos fluctus extollere certant.
Nec tamen, hæc cum ſint hominumque boumque
labores
Verſando terram experti, nihil improbus anſer.

Lucretius in quinto.

Sed tamen interdum magno quæſita labore,
Cum iam per terras frondent atq. omnia florent.
Aut nimiis torrens feruoribus æthereus ſol,
Aut ſubiti perimunt imbres gelidæque pruinæ,
Flabraque ventorum violento turbine vexant.

Sunt alij loci plurimorum verſuum, quos Maro in opus ſuum cum paucorum immutatione verborum a veteribus tranſtu-

transtulit. & quia longum est vniuersos versus ex vtroque transcribere, libros veteres notabo; vt qui volet illic legendo æqualitatem locorum conferendo miretur. In principio Æneidos tempestas describitur, & Venus apud Iouem queritur de periculis filij. & Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. hic locus totus sumptus a Nauio est ex primo libro belli Punici. illic enim aque Venus Troianis tempestate laborantibus cum Ioue queritur: & sequuntur verba Iouis filiam consolantis spe futurorum. item de Pandaro & Bitia aperientibus portas, locus acceptus est ex libro quintodecimo Ennij; qui induxit Histros duos in obsidione erupisse portam, & stragem de obsidente hoste fecisse. Nec Tullio compilando, dummodo vndique ornamenta sibi conferret, abstinuit.

O fama ingens ingentior armis
Vir Troiane.

nempe hoc ait: Æneam famam suam factis fortibus supergressum, cum plerumque fama sit maior rebus. sensus hic in Catone Ciceronis est his verbis: Contingebat in eo, quod plerisq. contra solet, vt maiora omnia re quam fama viderentur: id quod non sæpe euenit, vt exspectatio cognitione, aures ab oculis vincerentur. *item,*

Proximus huic longo sed proximus interuallo.

Cicero in Bruto: Duobus igitur summis Crasso & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo, tamen proximus.

Cap. III.

Quos locos primum alij ex Homero transtulerint, inde Vergilius operi suo asciuerit.

SVNT *quædam apud Vergilium, quæ ab Homero creditur transtulisse: sed ea docebo a nostris auctoribus sumpta; qui priores hæc ab Homero in carmina sua transtulerant.*

tulerant. quod quidem summus Homericæ laudis cumulus est, quod, cum ita a plurimis aduersus eum vigilatum sit coactaque omnium vires manum contra fecerint,

Ille velut pelagi rupes immota resistit.

Homerus de Aiacis forti pugna ait:

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσι.
Δάμνα μὲν Ζηνός τε νόος καὶ Τρῶες ἀγαυοί,
Βάλλοντες. δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
Πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε· βάλλετο δ' αἰεὶ
Κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'. ὃ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν,
Εμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον· οὐδὲ δύναντο
Αμφ' αὐτῷ πελεμίξαι, ἐρείδοντες βελέεσσιν·
Αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι. κὰδ δέ οἱ ἱδρὼς
Πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
Αμπνεῦσαι, πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

Hunc locum Ennius in duodecimo ad pugnam Caly tribuni his versibus transfert:

Vndique conueniunt velut imber tela tribuno;
Configunt parmam; tinnit hastilibus vmbo
Ærato sonitu galeæ. sed nec pote quisquam
Vndique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitque quatitque.
Totum sudor habet corpus; multumque laborat
Nec respirandi fit copia. præpete ferro
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

hinc Vergilius eumdem locum de incluso Turno gratia elegantiore composuit:

Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra valet; obiectis sic vndique telis
Obruitur. strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea; & saxis solida æra fatiscunt:
Discussæque iubæ capiti; nec sufficit vmbo
Ictibus. ingeminant hastis & Troës & ipse

Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur,& piceum (nec respirare potestas)
Fulmen agit fessos quatit æger anhelitus artus.

Homerus ait:

Ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ᾽ ἀνήρ.

Furius in quarto annali:

Pressatur pede pes, mucro mucrone; viro vir.

hinc Vergilius ait:

Hæret pede pes, densusque viro vir.

Homeri est:

Οὐδ᾽ εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ᾽ εἶεν.

Hunc secutus Hostius poëta in libro secundo belli Histrici ait:

non si mihi linguæ
Centum atque ora sient totidem, vocesq; liquatæ.

hinc Vergilius ait:

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum.

Homerica descriptio est equi fugientis in hac verba:

Ὡς δ᾽ ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ,
Δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ πεδίοιο κροαίνων,
Εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋρρεῖος ποταμοῖο,
Κυδιόων, ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
Ὤμοις ἀΐσσονται. ὁ δ᾽ ἀγλαΐηφι πεποιθὼς,
Ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ᾽ ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων

Ennius hinc traxit.

Et tum sicut equus qui de præsepibus fartus
Vincla suis magnis animis abrupit,& inde
Fert sese campi per cærula lætaque prata
Celso pectore, sæpe iubam quassat simul altam,
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Vergilius:

Qualis vbi abruptis fugit præsepia vinclis. &c.

Nemo ex hoc viles putet veteres poëtas, quod versus eorum scabri nobis videntur. ille enim stylus Enniani sæculi auribus

solus

solus placebat: & diu laborauit ætas secuta, vt magis huic molliori filo acquiesceretur. Sed vlterius non moror Cæcinam quin & ipse prodat, quæ meminit Maronem ex antiquitate transtulisse.

CAP. IIII.

De vocabulis Latinis, Græcis, barbarisque: quibus Vergilius primus vsus esse videri possit, quum tamen ante & veteres iisdem vsi sint.

TVM Cæcina: *In versibus vel in locis quantum sibi Maro ex antiquitate quæsiuerit Furius vt memor & veteris & nouæ auctorum copiæ disseruit. ego conabor ostendere hunc studiosissimum vatem & de singulis rebus veterum aptissime iudicasse, & inseruisse electa operi suo verba, quæ nobis noua videri facit incuria vetustatis, vt ecce,* addita, *pro,* inimica & infesta, *qui non æstimet poëtam arbitrio suo nouum verbum sibi voluisse fabricari? sed non ita est. nam, quod ait,*

nec Teucris addita Iuno
Vsquam aberit;

Id est, adfixa & per hoc infesta: hoc iam dixerat Lucilius in libro quartodecimo his versibus.

Si mihi non prætor siet additus, atque agitet me:
Non male sic ille, vt dico, me extenderat vnus.
Mane salutantum totis vomit ædibus vndam,

pulchre, vomit vndam *& antique. nam Ennius ait:*

& Tiberis flumen vomit in mare salsum.

vnde & nunc vomitaria *in spectaculis dicimus, vnde homines glomeratim ingredientes in sedilia se fundunt.* Agmen *pro* actu & ductu *quodam ponere non inelegans est, vt,*

Leni fluit agmine Tibris.

imo & antiquum est. Ennius enim quinto ait:

Quod per amœnā vrbē leni fluit agmine flumen.

Quod ait,

Crepitantibus vrere flammis.

non nouum vsurpauit verbum, sed prior Lucretius in sexto posuit;

Nec res vlla magis quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Tum ferreus hastis
Horret ager.

horret, *mire se habet. Sed & Ennius in quartodecimo.*

Horrescit telis exercitus asper vtrimque.

& in Erechtheo:

Arma arrigunt: horrescunt tela.
Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

Sed & ante omnes Homerus:

Ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι
Μακρῆς, ἃς εἶχον ταμεσίχροας.

Splendet tremulo sub lumine pontus.

tremulum lumen *de imagine rei ipsius expressum est. sed prior Ennius in Menalippe:*

Lumine sic tremulo terra, & caua cærula candent.

& Lucretius in sexto:

Præterea solis radiis iactatur aquai
Humor, & in lucem tremulo rarescit ab æstu.

Hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt vmbracula vites.

Sunt qui æstiment hoc verbum, vmbracula, *Vergilio auctore compositum, cum Varro rerum diuinarum libro decimo dixerit;* Nonnullis magistratibus in oppido id genus vmbraculi concessum. *Et Cicero in quinto de legibus;* Vis ne igitur (quoniam sol paululum a meridie iam deuexus videtur, nequedum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur) descendatur ad Lirim; eaque, quæ restant, in illis alnorum vmbraculis prosequamur? *similiter in Bruto;* Sed vt & Theo-

phrasti doctissimi hominis vmbraculis.

Transmittunt cursu campos, atque agmina cerui

Puluerulenta fuga glomerant.

Quod ait speciose, transmittunt, *pro,* transeunt: *sic & Lucretius in secundo:*

Et circumuolitant equites, mediosque repente

Transmittunt valido quatientes impete campos.

*** *sed & Pestanus Vibonensis sic ait:* Pedibus equos transmisimus, *quod est,* transiuimus.

Quam tota cohors imitata, relictis

Ad terram defluxit equis.

Ille graui subito deuinctus vulnere habenas

Misit equi, lapsusque in humum defluxit, & armis

Reddidit æratis sonitum.

Tum durare solum, & discludere Nerea ponto

Cœperit.

ferit aures nostras hoc verbum, discludere, *vt nouum: sed prior Lucretius in quinto;*

Diffugere inde loci partes cœpere, paresque

Cum paribus iungi res, & discludere mundum.

Pastorem Tityre pingues

Pascere oportet oues, deductum dicere carmen.

deductum *pro* tenui *&* subtili *eleganter positum est. sic autem & Afranius in Virgine:* Verbis pauculis respondit, tristis voce deducta, malleque se non quieuisse dixit. *item apud Cornificium:*

Deducta mihi voce garrienti.

Sed hæc ab illo fluxerunt, quod Pomponius in Attellana, quæ Kalendæ Martiæ inscribitur, ait: Vocem deducas oportet, vt mulieris videantur verba. Iube modo afferatur munus; ego vocem reddam tenuem & tinnulam. *& infra:* Etiam nunc vocem deducam.

Proiectaque saxa Pachyni Radimus.

proiecta, *si secundum consuetudinem dicatur*, *intelligitur* abiecta; *si secundũ veteres*, proiecta, *porro iacta: vt alibi ait*;

Proiecto dum pede læuo Aptat se pugnæ.

Sed & Sisenna in secundo dixit:

Et Marsi propius succedunt, atq. ita scutis proiectis, tectis saxa certatim lenta manibus coniiciunt in hostes. *& in eodem.* Vetus atque ingens erat arbor ilex: quæ circum proiectis ramis maiorem partem loci summi tegebat.

Et Lucretius in tertio.

Quamlibet immani proiectu corporis exstet.
Et tempestiuam siluis euertere pinum.

Hoc verbum de pino tempestiua a Catone sumpsit, qui ait: Pineam nucem cum effodies, luna decrescente eximitò, pôst meridiem sine vento austro. tum vero erit tempestiua, cum semen suum maturum erit. *Inseruit operi suo & Græca verba; sed non primus hoc ausus. auctorum enim veterum audaciam secutus est.*

Dependent lychni laqueatibus aureis.

sicut Ennius in nono;

Lychnorum lumina bis sex.

Et Lucretius in quinto:

Quin etiam nocturna tibi terrestria quæ sunt
Lumina, pendentes lychni.

Lucilius in primo;

Porro chænopadas, clinopodas, lychnosque
vt diximus semnos ante pedes lecti atque lucernas.

& quod dixit;

nec lucidus æthra
Siderea polus:

Ennius prior dixerat in sextodecimo;

interea fax
Occidit, oceanumque rubra tractim obruit æthra.

& Illius

& Ilius in Theutrante:

Flammeam per æthram alte feruidam ferri facem.

Dædala Circe;

quia Lucretius dixerat;

Dædala tellus.

Reboant siluæque & longus Olympus;

quia est apud Lucretium:

Nec cithara reboant laqueata aurataque tecta.

Sed hac licentia largius vsi sunt veteres, parcius Maro. quippe illi dixerunt & pausam & machæram & asoüan, & malacen, & alia similia. necnon & Punicis Oscisque verbis vsi sunt veteres: quorum imitatione Vergilius peregrina verba non respuit, vt in illo;

Siluestres vri assidue.

vri enim Gallica vox est, qua feri boues significantur. &,

camuris hirtæ sub cornibus aures.

camuris *peregrinum verbum est, id est, in se redeuntibus. & forte nos quoque cameram hac ratione figuramus.*

CAP. V.

Epitheta, quæ apud Vergilium noua videntur, vetustioribus quoque in vsu fuisse.

MVLTA *quoque epitheta apud Vergilium sunt, quæ ab ipso ficta creduntur. sed & hæc a veteribus tracta monstrabo. Sunt autem ex his alia simplicia: vt,* Gradiuus, Mulciber: *alia composita; vt,* arquitenens, vitisator. *Sed prius de simplicibus dicam:*

Et discinctos Mulciber Afros.

Mulciber est Vulcanus;

quod ignis sit, & omnia mulceat ac domet. Accius in Philoctete;

Heu Mulciber

Arma ignauo inuicta es fabricatus manu.

& Egnatius de rerum natura libro primo.

Denique Mulciber ipse ferens altissima cæli
Contingunt.

hædique petulci
Floribus insultent.

Lucretius in secundo;

Præterea teneri tremulis in vocibus hædi
Corniferes norunt matres agnique petulci.

Illud audaciæ maximæ videri possit quod ait in Bucolicis:

Et liquidi simul ignis;

pro puro vel lucido, seu pro effuso & abundanti, nisi prior hoc epitheto Lucretius vsus fuisset in sexto:

Hac etiam fit vti de causa mobilis ille
Deuolet in terram liquidi calor aureus ignis.

tristis *pro* amaro *translatio decens est. vt;*

tristisque lupini.

& ita Ennius in libro Sabinarum quarto: Neque triste quæritat sinapi, neque cæpe mæstum. Auritos lepores *non Maro primus vsurpat sed Afranium sequitur; qui in prologo ex persona Priapi ait:*

Nam quod vulgo prædicant
Aurito me parente natum; non ita est.

&, vt composita subiungam, quod ait Vergilius:

Vidi turicremis cum dona imponeret aris:

iam Lucretius in secundo dixerat,

Nam sæpe ante deum vitulus delubra decora
Turicremas propter mactatus concidit aras.
Quam pius arquitenens.

Hoc epitheto vsus est Næuius belli Punici libro secundo:
Deinde pollens sagittis inclytus arquitenẽs, sanctusque Delphis prognatus Pythius Apollo. *idem alibi:* Cum tu arquitenens sagittis pollens dea. *Sed & Hostius libro secundo belli Histrici:*

Dia Minerua, simul autem inuictus Apollo,
Arqui-

Arquitenens, Latonius.
Siluicolæ Fauni.

Næuius libro primo belli Punici:

Siluicolæ homines bellique inertes.

Accius in Bacchis:

Et nunc Siluicolæ ignota inuisentes loca.
Despiciens mare veliuolum.

Liuius in Helena:

Tu qui permensus ponti maria alta veliuola.

Ennius in quartodecimo:

Cum procul aspiciunt hostes accedere ventis
Nauibus veliuolis.

Idem in Andromacha:

Rapit ex alto naues veliuolas.
Vitisator curuam seruans sub imagine falcem.

Accius in Bacchis:

O Dionyse pater optime vitisator Semela genitus
Euthya
Almaque curru noctiuago Phœbe.

Egnatius de rerum natura libro primo:

Roscida noctiuagis astris labentibus Phœbe
Pulsa loco cessit concedens lucibus altis.
Tu nubigenas inuicte bimembres.

Cornificius in Glauco:

Centauros fœdare bimembres.
Caprigenumque pecus nullo custode per herbas.

Pacuuius in Paulo:

Quamuis caprigeno pecori grandior gressio-st.

Accius in Philoctete:

Caprigenum trita vngulis.

Idem in Minotauro:

Taurigeno semine ortum an humano?

Decenter & his epithetis Vergilius vsus est; pro sagitta,

 volatile

volatile ferrum, *&* *pro* Romanis, gentemque togatam; *quorum altero Sueuius, altero Laberius vsus est. nam Sueuius in libro quinto ait:*

Volucrumque volatile telum.

Ac Laberius in Ephæso. Licentiam ac libidinem vt tollam Togatæ stirpis. *idem infra,*

Idcirco ope nostra dilatatum est dominium togatæ gentis.

CAP. VI.

De figuris illis quæ ita sunt peculiares Vergilio vt apud alios aut raro aut nunquam reperiantur.

FIGVRAS *vero, quas traxit de vetustate, si volentibus vobis erit, cum repentina memoria suggesserit, enumerabo. Sed nunc dicat volo Seruius quæ in Vergilio notauerit ab ipso figurata, non a veteribus accepta, vel ausu poëtico noue quidem sed decenter vsurpata. quotidie enim Romanæ indoli enarrando eumdem vatem necesse est habeat huius annotationis scientiam promptiorem. Placuit vniuersis electio in reliqua suffectis: & adhortati sunt Seruium vt quæ in se refusa sunt annotaret. Ille sic incipit. Vates iste venerabilis varie modo verba, modo sensus figurando multum Latinitati leporis adiecit. qualia sunt hæc;*

Supposita de matre nothos furata creauit:

vt ipsa creauerit, quos creari fecit.

Tepidaque recentem

Cæde locum;

Cum locus recens cæde *noue dictus sit.* *&*;

Hæc ait, & socij cesserunt æquore iusso:

pro eo quod, iussi cesserunt.

& cæso sparserunt sanguine flammas,

qui ex cæsis videlicet profunditur.

Vota deum primo victor soluebat Eoo:

pro, quæ dis vota sunt.

Et me

Et me consortem nati concede sepulchro.
alius dixisset;
Et me consortem nato concede sepulchri. *&*;
Illa viam celerans per mille coloribus arcum;
id est, per arcum mille colorum. *&*;
Hic alij spolia occisis derepta Latinis
Coniiciunt igni.
pro, in ignem. *&*:
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
tela exit, *pro*, vitat. *&*:
Senior leto canentia lumina soluit.
pro, vetustate senilia.
Exesæque arboris antro.
pro, cauerna. *&*:
Frontem obscœnam rugis arat.
arat, *non nimie sed pulchre dictum.*
Ter secum ærato circumfert tegmine siluam.
pro, iaculis. *&*:
Vir gregis: *pro* capro. *Et illa quam pulchra sunt*;
Aquæ mons, telorum seges, ferreus imber:
vt apud Homerum;
Λαΐνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ᾽ ὅσσα ἔοργας. *&*:
Dona laboratæ Cereris; *&*:
Oculisque aut pectore noctem
Accipit. *&*:
Vocisque offensa resultat imago. *&*:
Pacemque per aras
Exquirunt. *&*:
Paulatim abolere Sychæum
Incipit.
Sæpe etiam verba pro verbis pulchre ponit.
Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis.
ora, *pro* personis. *&*:
Discolor

Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit.
quid eſt enim aura auri, aut quemadmodum aura refulget? ſed tamen pulchre vſurpauit. &:
Simili frondeſcit virga metallo.
quam bene vſus eſt, frondeſcit metallo? &:
Nigri cum lacte veneni.
nigro *imponere nomen lactis.* &:
Haud aliter iuſtæ quibus eſt Mezentius iræ.
odio eſſe aliquem, *vſitatum:* iræ eſſe, *inuentum Maronis eſt. item de duobus incipit dicere, & in vnum deſinit:*
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadriiugo vehitur curru.
vt eſt apud Homerum:
Οἱ δ' ὃ δύω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
Ὀξείῃ κορυφῇ· νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκεν. &:
Protinus Orſilochũ & Buten, duo maxima Teucrũ
Corpora, ſed Buten auerſum cuſpide fixit. &c.
Iuturnam fateor miſero ſuccurrere fratri
Suaſi.
cum ſolitum ſit dici, Iuturnæ ſuadeo. &:
Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt. &:
Tu modo quos in ſpem ſtatues ſubmittere gentis.
Præcipuum iam inde a teneris impende laborem.
pro, in eos impende. *Facit pulcherrimas repetitiones:*
Nam neque Parnaſſi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere.
Quæ vobis quæ digna viri pro talibus auſis?
Vidiſtis quo Turnus equo, quibus ibat in armis?
Nec interpoſitiones eius otioſa ſunt.
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum.
At ramum hunc (aperit ramum qui forte latebat)
Agnoſcas.
Vt ſceptrũ hoc (dextra ſceptrũ nam forte gerebat)
Num-

Numquam fronde leui.

Et illa mutatio elegantißima est; vt, de quo loquebatur, subito ad ipsum verba conuerteret:

Vt bello egregias idem disiecerit vrbes,
Troiamque, O Echaliamq. & duros mille labores
Rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquæ
Pertulerit: tu nubigenas inuicte bimembreis.

& reliqua. illa vero intermißio,

Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

tracta est a Demosthene: ἀλλ᾽ ἐμοὶ μὲν. οὐ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου. *Hæc vero quam poëtica indignatio!*

Pro Iuppiter ibit
Hic, ait.

hæc miseratio:

O patria, o rapti nequiquam ex hoste penates!

& illa trepidatio:

Ferte citi ferrum, date tela & scandite muros,
Hostis adest.

& conquestio:

Mene igitur socium tantis adiungere rebus
Nise fugis?

Quid illa excogitatio nouorum intellectuum? vt,

Mentitaque tela. *&:*
Ferrum armare veneno.
Cultusque feros mollire colendo.
Exuerint siluestrem animum. *&:*
Virgineumque alte bibit acta cruorem.

vt apud Homerum de hasta:

Λιλαιομένη χροὸς ἆσαι. *&:*

Pomaque degenerant succos oblita priores. *&:*
Glacie cursus frenaret aquarum. *&:*
Mixtaque ridenti colocasia fundat acantho. *&:*

Est

Est mollis flamma medullas
Interea,& tacitum viuit sub pectore vulnus. &:
Duro sub robore viuit
Stuppa vomens tardum fumum. &:
Sæuitque canum latratus in auras. &:
Cælataq. amnem fundens pater Inachus vrna.&:
Affixæ venis,animasque in vulnera ponunt.

& quicquid de apibus dixit in virorum fortium similitudinem,vt adderet queq. mores & studia & populos & prælia. quid plura? vt & Quirites vocaret. dies me deficiet,si omnia persequi a Vergilio figurata velim. sed ex his quæ dicta sunt omnia similia diligens lector annotabit.

CAP. VII.

Vexare,Illaudatus,& Squalere,apud Vergilium quid significent.

CVM Seruius ista dissereret: Prætextatus Auienum Eustathio insusurrantem videns, Quin age, inquit, Eustathi verecundiam Auieni probi adolescentis iuua: & ipse publicato nobis quod immurmurat. Eustathius iamdudum,inquit, multa de Vergilio gestit interrogare Seruium, quorum enarratio respicit officium litteratoris; & tempus indulgeri optat, quo de obscuris ac dubiis sibi a doctiore fiat certior. & Prætextatus,Probo,inquit, mi Auiene, quod ea de quibus ambigis clam te esse non pateris: vnde exoratus sit a nobis doctissimus doctor, vt te secum negotium habere patiatur. quia in commune proficient, quæ desideras audire: ne tu modo vltra cesses aperire Seruio viam de Vergilio disserendi. tunc Auienus totus conuersus in Seruium, Dicas volo, inquit, doctorum maxime, quid sit quod cum Vergilius anxie semper diligens fuerit in verbis pro causæ merito vel atrocitate ponendis, incuriose & abiecte in his versibus verbum posuit;

Candida

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates.

vexasse *enim verbum est leuis ac parui incommodi nec tam atroci casui congruens, cum repente homines a belua immanissima rapti laniatique sint. Sed & aliud huiuscemodi deprehendi:*

Quis aut Eurysthea durum
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

hoc enim verbum, illaudati, *non est idoneum ad exprimendam sceleratissimi hominis detestationem; qui, quod homines omnium gentium immolare solitus fuit, non laude indignus sed detestatione exsecrationeque totius humani generis dignus est. Sed nec hoc verbum ex diligentia Vergiliana venire mihi videtur:*

Per tunicam squalentem auro.

non enim conuenit dicere, auro squalentem: *quoniam nitori splendorique auri contraria sit squaloris illuuies. & Seruius: De verbo*, vexasse, *ita responderi posse arbitror.* vexasse *graue verbum est, tractumque ab eo videtur quod est* vehere; *in quo inest iam vis quadam alieni arbitrij. non enim sui potens est qui vehitur.* vexare *autem, quod ex eo inclinatum est, vi atque motu proculdubio vastiore est. nam qui fertur & raptatur atque huc & illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur. sicuti* taxare *pressius crebriusque est quam* tangere; *vnde id proculdubio inclinatum est. &* iactare *multo fusius largiusque est quam* iacere; *vnde id verbum traductum est.* quassare *etiam quam* quatere *grauius violentiusque est. Non igitur, quia vulgo dici solet vexatum esse quem fumo aut vento aut puluere, propterea debet vis vera atque natura verbi deperire, quæ a veteribus qui proprie atque signate locuti sunt, ita vt decuit conseruata est. M. Catonis verba sunt ex oratione quam de Achais scripsit:* Cumque Hannibal terram Italiam laceraret atque

atque vexaret. *vexare Italiam Hannibalem, quando nullum calamitatis aut sauitiæ aut immanitatis genus reperiri queat, quod in eo tempore Italia non perpessa sit. M. Tullius quarto in Verrem:* Quæ ab isto sic spoliata atque direpta est, non vt ab hoste aliquo qui tamen in bello religionem & consuetudinis iura retineret, sed vt a barbaris prædonibus vexata esse videatur. *De* illaudato *autem duo videntur respondere posse. Vnum est eiusmodi. Nemo quisquam tam efflictis est moribus, quin faciat aut dicat nonnumquam aliquid quod laudari queat. vnde hic antiquissimus versus vicem prouerbij celebratus est:*

Πολλάκι γὰρ καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.

Sed enim qui omni in re atque omni tempore laude omni vacat, is illaudatus est; isque omnium pessimus deterrimusque est. ac sicuti omnis culpæ priuatio inculpatum facit: inculpatus autem instar est absolutæ virtutis, illaudatus quoque igitur finis est extremæ malitiæ. itaque Homerus non virtutibus appellandis sed vitiis detrahendis laudare ampliter solet. Hec enim est:

Τὸν δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην.

& item illud:

Ενθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Αγαμέμνονα δῖον,

Οὐδὲ καταπτώσσοντ' οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.

Epicurus quoque simili modo maximam voluptatem priuationem detractionemque omnis doloris definiuit, his verbis: ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. *Eadem ratione idem Vergilius* inamabilem *dixit* Stygiam paludem. *nam sicut* illaudatum κατὰ στέρησιν *laudis, ita* inamabilem *per amoris* στέρησιν *detestatus est. Altero modo* illaudatus *ita defenditur.* laudare *significat prisca lingua nominare appellareque. sic in actionibus ciuilibus auctor laudari dicitur, quod est nominari.* illaudatus *ergo est, quasi* illaudabilis, *id est,* numquam nominandus;

dus; *ficuti quondam a communi concilio Asiæ decretum est, vti nomen eius qui templum Dianæ Ephesiæ incenderat ne quis vllo in tempore nominaret. Tertium restat ex his quæ reprehensa sunt, quod* tunicam squalentem auro *dixit. id autem significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti.* squalere *enim dictum est ab squamarum crebritate asperitateque, quæ in serpentum pisciumue coriis visuntur. quam rem & alij & hic idem poëta locis aliquot demonstrat.*

Quem pellis, *inquit*, aënis
In plumam squamis auro conserta tegebat.

& alio loco:

Iamque adeo rutilum thoraca indutus aënis
Horrebat squamis.

Accius in Pelopidibus ita scribit: Eius serpentis squamæ squalido auro & purpura prætextæ. *Quicquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua re erat, vt incuteret visentibus facie noua horrorem, id* squalere *dicebatur. sic in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium,* squalor, *appellatur. cuius significationis multo assiduoque vsu totum id verbum ita contaminatum est, vt iam* squalor *de re alia nulla quam de solis inquinamentis dici cœperit.*

CAP. VIII.

Alij tres loci apud Vergilium explicati.

GRATVM *mihi est, Auienus ait, correptum quod de optimis dictis male opinabar. sed in hoc versu videtur mihi deesse aliquid:*

Ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
Succinctus trabea.

si enim nihil deesse concedimus; restat vt fiat lituo & trabea succinctus, quod est absurdissimum. quippe cum lituus sit virga breuis in parte qua robustior est incurua, qua au-

gures vtuntur. nec video qualiter lituo possit succinctus videri. Respondit Seruius sic hoc dictum esse, vt pleraque dici per defectionem solent. veluti cum dicitur; M. Cicero homo magna eloquentia, & Roscius histrio summa venustate, non plenum hoc vtrumque neque perfectum est sed enim pro pleno ac perfecto auditur. vt Vergilius alio in loco:

Victorem Buten immani corpore,

id est, corpus immane habentem. & item alibi;

In medium geminos immani pondere cæstus
Proiecit.

ac similiter:

Domus sanie dapibusque cruentis.

Sic igitur id quoque dictum videri debet:

Ipse Quirinali lituo.

id est, lituum Quirinalem tenens. Quod minime mirandum foret, si ita dictum fuisset, Picus Quirinali lituo erat: sicuti dicimus; statua grandi capite erat. Et, est, *autem* & erat, & fuit, *plerumque absunt cum elegantia sine detrimento sententiæ. Sed quoniam facta litui mentio est, prætermittendum non est, quod posse quæri animaduertimus, vtrum a tuba lituus auguralis appelletur, an tuba a lituo augurum lituus dicta sit. vtrumque enim pari forma & pariter in capite incuruum est. Sed si, vt quidam putant, tuba a sonitu lituus appellata est ex illo Homeri versu* λίγξε βιός: *necesse est vt virga auguralis a tubæ similitudine* lituus *vocetur. Vtitur autem vocabulo isto Vergilius & pro tuba, vt ibi;*

Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Subiecit Auienus: Maturate fugam, *quid sit parum mihi liquet. contraria enim videtur mihi fuga maturitati. vnde quid de hoc verbo sentiendum sit quæso me doceas. Et Seruius: Nigidius homo omnium bonarum artium disciplinis egregius*, Mature, *inquit*, est quod neque citius neque serius sed medium quiddam & temperatum est. *Bene atque*

atque proprie Nigidius. nam & in frugibus & in pomis matura *dicuntur, quæ neque cruda & immitia sunt neque caduca & nimium cocta; sed tempore suo temperate adulta. Hanc interpretationem Nigidianam diuus Augustus duobus verbis Græcis eleganter exprimebat. nam & dicere in sermonibus, & scribere in epistolis solitum ferunt,* σπεῦδε βραδέως. *per quod monebat vt ad rem agendum simul adhiberetur & industriæ celeritas & tarditas diligentiæ. ex quibus duobus contrariis fit maturitas. Sic ergo & Vergilius inducit Neptunum discessum ventis imperantem, vt & tam cito discedant tanquam fugiant, & tamen flandi mediocritatem in regressu teneant, tanquam mature, id est, temperate, abeuntes. veretur enim ne in ipso discessu classi noceant, dum raptu nimio tanquam per fugam redeant. Idem Vergilius duo ista verba* maturare & properare *tanquam plane contraria scitissime seperauit in his versibus:*

Frigidus agricolas si quando continet imber;
Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno,
——— Maturare datur.

Bene & eleganter duo ista verba diuisit. namque in præparatu rei rusticæ, per tempestates pluuias, quoniam ex necessitate otium est, maturari potest: per serenas vero, quoniam tempus instat, properari necesse est. Sane cum significandum est coactius quid & festinantius factum, rectius hoc dicitur præmature *factum, quam* mature. *sicuti Afranius dixit in Togata, cui titulus* ῥῆμος *est:*

Appetis dominatum demens præmature præcocem.

in quo versu animaduertendum est quod præcocem *inquit non,* præcoquem. *est enim casus eius rectus non* præcoquis, *sed* præcox. *Hic Auienus rursus interrogat. Cum Vergilius, inquit, Ænean suum tamquam omnia pium à contagione atrocis visus apud inferos vindicauerit, & magis*

cum fecerit audire reorum gemitus, quam ea ipse videre tormenta, in ipsos vero campos piorum licenter induxerit: cur hoc tantum versu ostendit illi partem locorum, quibus impij cohibebantur?

Vestibulum ante ipsum primisq. in faucibus Orci. *qui enim vestibulum & fauces videt, intra ipsam ædem iam sine dubitatione successit: aut si quid aliud de* vestibuli *vocabulo intelligendum est, scire desidero. ad hæc Seruius: Pleraque sunt vocabula quibus vulgo vtimur: neque tamen liquido animaduertimus quid ea ex vera proprietate significent. sicuti est* vestibulum *in sermonibus celebre atque obuium verbum; non omnibus tamen, qui illo facile vtuntur, liquido spectatum. putant enim* vestibulum *esse partem domus priorem, quam* atrium *vocant. sed Cæcilius Gallus vir doctissimus in libro, de significatione verborum quæ ad ius ciuile pertinent, secundo, vestibulum dicit esse non in ipsis ædibus neque ædium partem, sed locum ante ianuam domus vacuum, per quem de via aditus accessusq. ad fores ædium sit. Ipsa enim ianua procul a via fiebat, area intersita, quæ vacaret. Quæ porro huic vocabulo ratio sit quæri multum solet. sed quæ scripta apud idoneos auctores legi proferre in medium non pigebit.* Væ *particula, sicuti quædam alia, tum intentionem significat tum minutionem. nam* vetus & vehemens *alterum ab ætatis magnitudine compositum elisumque est, alterum a nimio impetu & vi mentis instructum.* vecors *autem &* vesanus *priuationem significant sanitatis & cordis. diximus autem superius eos qui amplas domus antiquitus faciebant locum ante ianuam vacuum relinquere solitos, qui inter fores domus & viam medius esset. in eo loco, qui dominum eius domus salutatum venerant, priusquam admitterentur, consistebant: & neque in via stabant, neque intra ædes erant. ab illa ergo grandis loci consistione & quasi quadam stabulatione* vestibula

ſtibula *appellata ſunt ſpatia, in quibus multum ſtaretur ab aduenientibus priuſquam intromitterentur in domum. Alij conſentientes veſtibula eadem eſſe, quæ diximus, in ſenſu tamen vocabuli diſſentiunt. referunt enim non ad eos qui adueniunt, ſed ad illos qui in domo commanent: quoniam illic numquam conſiſtunt; ſed ſolius tranſitus cauſa ad hunc locum veniunt exeundo ſiue redeundo. Siue igitur ſecundum priores per augmentum, ſiue per ſecundos per diminutionem intelligendum eſt: tamen* veſtibulum *conſtat aream dici, quæ a via domum diuidit.* fauces *autem iter anguſtum eſt, per quod ad veſtibulum de via flectitur. Ergo Æneas, cum videt fauces atque veſtibulum domus impiorum, non eſt intra domum, nec contactu ædium ſæuo exſecrabilique polluitur; ſed de via videt loca inter viam & ædes locata.*

CAPVT IX.

Bidentes quid ſignificent, & vnde dictæ. Deinde, equitẽ idipſum ſignificare nõnumquã quod ſignificatur nomine equi.

BIDENTES hoſtiæ *quid eſſent, inquit Auienus, interrogaui quendam de grammaticorum cohorte; & ille* bidentes *oues eſſe reſpondit, idcircoque* lanigeras *adiectum vt oues planius demonſtrarentur. Eſto, inquam, oues* bidentes *dicantur. Sed quæ ratio huius in ouibus epitheti, ſcire, inquam, volo. Atque ille nihil cunctatus, Oues, inquit,* bidentes *dictæ ſunt, quod duos tantum dentes habeant. tunc ego: Vbi terrarum, quæſo te, inquam, duos ſolos per naturam dentes habere oues aliquando vidiſti? oſtentum enim hoc eſt & factis piaculis procurandum. tum ille permotus mihi & irritatus, Quære, inquit, ea, quæ a grammatico quærenda ſunt. nam de ouium dentibus opiliones percunctator. Facetias nebulonis hominis riſi, & reliqui. ſed te percunctor quaſi ipſius verborum naturæ conſcium. tum Seruius: De numero dentium quem ille opinatus eſt reprehendendus a me non eſt, cum ipſe iam riſeris. verum procuran-*

curandam mihi est, ne illud obrepat, quod bidentes *epitheton sit ouium; cum Pomponius egregius Atellanarum poëta in Gallis transalpinis hoc scripserit:*

Mars tibi voueo facturum, si vmquam rediero, bidente verre.

P. autem Nigidius, in libro quem de extis composuit, bidentes *appellari ait, non oues solas, sed omnes bestias bimas. neque tamen dixit cur ita appellentur. sed in commentariis ad ius pontificium pertinentibus legi,* bidennes *primo dictas,* d, *littera ex superfluo, vt sæpe assolet, interiecta, sic pro,* reire, redire, *dicitur; & pro,* reamare, redamare, *&,* redarguere, *non,* rearguere. *ad hiatum enim duarum vocalium procurandum interponi solet,* d, *littera. ergo* bidennes *primum dictæ sunt quasi* biennes; *& longo vsu loquendi corrupta est vox ex* bidennibus *in* bidentes. *Higinus tamen, qui ius pontificium non ignorauit, in quinta librorum quos de Vergilio fecit,* bidentes *appellari scripsit hostias, quæ per ætatem duos dentes altiores haberent: per quos ex minore in maiorem transscendisse constaret ætatem. Iterum quærit Auienus in his versibus,*

Frena Pelethronij Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos:

cur Vergilius equi officium equiti dederit. nam insultare solo, & glomerare gressus, *equi constat esse non equitis. Bene, inquit Seruius, hæc tibi quæstio nata est ex incuria veteris lectionis. nam, quia sæculum nostrum ab Ennio & omni bibliotheca vetere desciuit, multa ignoramus, quæ non laterent si veterum lectio nobis esset familiaris. omnes enim antiqui scriptores vt hominem equo insidentem, ita & equum cum portaret hominem equitem vocauerunt, &* equitare *non hominem tantum sed equum quoque dixerunt. Ennius libro annalium septimo ait;*

Denique

Deniq. vi magna quadrupes eques atq; elephanti
Proiiciunt sese.

Nunquid dubium est quin equitē in hoc loco ipsum equum dixerit, cum addidisset epitheton quadrupes? *sic & equitare, quod verbum e vocabulo equitis inclinatum est, & homo vtens equo & equus sub homine gradiens dicebatur. Lucilius namque vir apprime lingua Latinæ scius equum equitare dicit hoc versu:*

Nempe hunc currere equum nos atque equitare
videmus.

Ergo & apud Maronem, qui antiquæ Latinitatis diligens fuit, ita intelligendum est,

Atque equitem docuere sub armis,

id est, docuerunt equum portantem hominem

Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Subiecit Auienus:

Cum iam trabibus contextus acernis
Staret equus;

*Scire vellem in equi fabrica casune an ex industria hoc genus ligni nominauerit. nam licet vnum pro quolibet ligno ponere poëticæ licentiæ sit: solet tamen Vergilius temeritatem licentiæ non amare, sed rationis certæ vim in rerum vel nominum positionibus seruare.** Tum Seruius; Non sine ratione Vergilius hoc loco abietem commemorat, item acerem & pinum paulo post; nam fulminata abies interitum Dominæ significabat: Et Troia per fœminam periit. Acer autem in tutela stuporis, & viso equo stupuere Troiani, vt;* pars stupet innuptę donum exitiale Mineruæ. *Pinus quidem in tutela est Matris Deum, sed & fraudium & insidiarum; quia eius poma cadentia per fraudem interimunt, & hic scilicet equus plenus insidiarum est. His a Seruio perorati statuerunt in crastino Flauianum audire quoniam Maro in Augurali iure refulsit.*

* Clausula hæc tota restituta de scripto.

AVRELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & inlustris CONVIVIORVM POSTREMI DIEI. Saturnaliorum

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

Quando & quibus de rebus philoſophandum in conuiuio.

RIMIS *menſis poſt epulas iam remotis & diſcurſum variantibus poculis minutioribus: Prætextatus, Solet, inquit, cibus cum ſumitur tacitos efficere, potus loquaces. at nos & inter pocula ſilemus, tamquam debeat ſeriis vel etiam philoſophicis carere tractatibus tale conuiuium. & Symmachus; Verumne? ita ſentis Vetti, vt philoſophia conuiuiis interſit; & non tamquam cenſoria quædam & plus nimio reuerenda mater familias penetralibus ſuis contineatur; nec miſceat ſe Libero, cui etiam tumultus familiares ſunt; cum ipſa huius ſit verecundia vt ſtrepitum non modo verborum ſed ne cogitationum quidem in ſacrarium ſuæ quietis admittat? doceat nos vel peregrina inſtitutio vel diſciplina a Parthis petita; qui ſolent cum concubinis non cum coniugibus inire conuiuia: tamquam has & in vulgus produci & laſciuire quoque, illas non niſi domi abditas tueri deceat tectum pudorem. An ego cenſeam producendam philoſophiam, quo rethorica venire ars & profeßio popularis erubuit?*

buit? Isocrates enim Graecus orator, qui verba prius libera sub numeros ire primus coëgit, cum in conuiuio a sodalibus oraretur vt aliquid in medium de eloquentiæ suæ fonte proferret, hac venia deprecatus est: Quæ præsens, inquit, locus & tempus exigit ego non calleo; quæ ego calleo nec loco præsenti sunt apta nec tempori. Ad hæc Eustathius: Probo, Symmache, propositum tuum, quod philosophiam ea, quam maximam putas, obseruatione veneratus, vt tantum intra suum penetral æstimes adorandam. sed si propter hoc a conuiuiis exulabit; procul hinc facessant & alumnæ eius. honestatem dico & modestiam; nec minus cum sobrietate pietatem. quam enim harum dixerim minus esse venerabilem? ita fit vt ab eiusmodi cœtibus relegatus matronarum talium chorus libertatem conuiuiorum solis concubinis, id est, vitiis & criminibus addicat. Sed absit vt philosophia, quæ in scholis suis solicite tractat de officiis conuiualibus, ipsa conuiuia reformidet; tamquam non possit rebus asserere quæ solet verbis docere; aut nesciat seruare modum cuius in omnibus humanæ vitæ actibus terminos ipsa constituit. Neque enim ita ad mensas inuito philosophiam, vt non se ipsa moderetur; cuius disciplina est rerum omnium moderationem docere. Vt ergo inter te & Vettium velut arbitrali iudicatione componam: aperio quidem philosophiæ tricliniorum fores: sed spondeo sic interfuturam, ne mensuram notæ sibi ac sectatoribus suis dispensationis excedat. tunc Furius, Quia te vnicum, Eustathi, inquit, sectatorem philosophiæ nostra ætas tulit, oratus sis vt modum dispensationis, quam das ei conuiuanti, nobis ipse patefacias. & Eustathius: Primum hanc eam scio seruaturam, vt secum æstimet præsentium ingenia conuiuarum: &, si plures peritos vel saltem amatores sui in conuiuii societate repererit, sermonem de se patietur agitari. quia, velut paucæ litteræ mutæ dispersæ inter multas vocales in societatem vocis facile mansuescunt,

sueſcunt, ita rariores imperiti gaudentes conſortio peritorum aut conſonant ſi qua poſſunt, aut rerum talium capiuntur auditu. ſi vero plures ab inſtitutione diſciplinæ huius alieni ſint: prudentibus, qui pauciores intererunt, ſanciet diſsimulationem ſui; & patietur loquacitatem maiori parti amiciorem ſociare: ne rara nobilitas a plebe tumultuoſiore turbetur. & hæc vna eſt de philoſophiæ virtutibus quia, cum orator non aliter niſi orando probetur, philoſophus non minus tacendo pro tempore quam loquendo philoſophatur. ſic ergo pauci qui aderunt doctiores in conſenſum rudis conſortij, ſalua & intra ſe quieſcente veri notione, migrabunt, vt omnis diſcordiæ ſuſpicio faceſſat. Nec mirum ſi doctus faciet, quod fecit quondam Piſiſtratus Athenarum tyrannus. qui, cum filiis ſuis rectum dando conſilium non obtinuiſſet aſſenſum atque ideo eſſet in ſimultate cum liberis, vbi hoc æmulis cauſam fuiſſe gaudij comperit ex illa diſcordia ſperantibus in domo regnantis naſci poſſe nouitatem: vniuerſitate ciuium conuocata, ait ſuccenſuiſſe quidem ſe filiis non acquieſcentibus patriæ voluntati; ſed hoc ſibi poſtea viſum paternæ aptius eſſe pietati, vt in ſententiam liberorum ipſe concederet: ſciret igitur ciuitas ſubolem regis cum patre concordem. hoc commento ſpem detraxit inſidiantibus regnantis quieti. Ita in omni vitæ genere præcipueque in lætitia conuiuali omne quod videtur abſonum in vnam concordiam ſoni ſalua innocentia redigendum eſt. Sic Agathonis conuiuium, quia Socratas, Phædros, Pauſanias & Eriſymmachos habuit, ſic & cœna, quam Callias doctiſsimus dedit, Charmadam dico Antiſthenen & Hermogenen ceteroſq. his ſimiles, verbum nullum niſi philoſophum ſenſit. at vero Alcinoi & Didonis menſa, quaſi ſolis apta deliciis, habuit hæc Iopam, illa Demodocum cithara canentes. nec deerant apud Alcinoum ſaltatores viri, & apud Didonem Bitias ſic hauriens merum vt ſe totum ſuperflua

eius

eius effusione prolueret. Nonne, si quis aut inter Phaacas aut apud Pœnos sermones de sapientia erutos conuiualibus fabulis miscuisset, & gratiam illis cœtibus aptam perderet & in risum plane iustum moueret? Ergo prima eius obseruatio erit æstimare conuiuas. Deinde, vbi sibi locum patere viderit, non de ipsis profunditatis suæ secretis inter pocula loquetur, nec nodosas & anxias sed vtiles quidem faciles tamen quæstiones mouebit. nam sicut inter illos, qui exercitij genus habent in mediis saltare conuiuiis, si quis vt se amplius exerceat vel ad cursum vel ad pugillatum sodales lacessiuerit, quasi ineptus relegabitur ab alacritate consortij; sic apud mensam, quando licet, aptis philosophandum est: vt crateri liquoris ad lætitiam nati adhibeatur non modo nympharum sed Musarum quoque admixtione temperies. nam sicut fateri necesse est, in omni conuentu aut tacendum est aut loquendum; quæramus silentium ne conuiuiis an & opportunus sermo conueniat. Nam si, vt apud Æthenas Atticas Areopagitæ tacentes iudicant ita inter epulas oportet semper sileri: non est vltra quærendum inter mensas philosophandum nec ne sit. Si vero non erunt muta conuiuia: cur; vbi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur? maxime cum non minus quam dulcedo vini hilarent verba conuiuium. nam, si Homeri latentem prudentiam scruteris altius, delenimentum illud quod Helena vino miscuit:

Νηπενθές τ', ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων,

non herba fuit, non ex India succus, sed narrandi opportunitas quæ hospitem mæroris oblitũ flexit ad gaudium. Vlyssis enim præclara facinora filio præsente narrabat,

Οἷον καὶ τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνήρ.

Ergo paternam gloriam & singula eius fortia facta digerendo animum filij fecit alacriorem; & ita credita est contra mærorem vino remedium miscuisse. Quid hoc, inquis, ad philosophiam? immo nihil tam cognatum sapientiæ quam

locis

locis & temporibus aptare sermones, personarum quæ aderunt æstimatione in medium vocata. alios enim relata incitabant exempla virtutum, alios beneficiorũ, nonnullos modestiæ; vt qui aliter agebant sæpe auditis talibus ad emendationem venirent. Sic autem vitiis irretitos, si & hoc in conuiuiis exegerit loquendi ordo, feriet philosophia non sentientes, vt Liber pater thyrso ferit per obliquationem circumfusa hedera latentem mucronem: quia non ita profitebitur in conuiuio censorem vt palam vitia castiget. Ceterum his obnoxij repugnabunt: & talis erit conuiuij tumultus, vt sub huiusmodi imitati videantur edicto;

Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.

aut vt Homerus breuius & expreßius dixit;

Νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, ἵνα ξυνάγωμεν ἄρηα.

Ergo si opportunitas necessariæ reprehensionis emerserit, sic a philosopho proficiscetur, vt & tecta & efficax sit. quid mirum, si feriet sapiens, vt dixi, non sentientes, cum interdum sic reprehendat, vt reprehensus hilaretur? nec tantum fabulis suis sed interrogationibus quoque vim philosophiæ nihil ineptum loquentis ostendet. Hanc ergo nullus honestus actus locusve, cœtus nullus excludat; quæ ita se aptat, vt vbiq. sic appareat necessaria, tanquã abesse illã nefas fuerit.

CAP. II.

De quibus libenter quisque interrogetur.

ET *Auienus: Nouas mihi duas disciplinas videris inducere interrogandi & reprehendẽdi, vt alacritas vtrimque his, ad quos sermo est, excitetur: cum dolor semper reprehensionem vel iustam sequatur. vnde hæc, quæ leuiter attigisti, fac quæso enarrando planiora. Primum, inquit Eustathius, hoc teneas volo, non de ea me reprehensione dixisse quæ speciem accusationis habet, sed quæ vituperationis instar*

instar est. hoc Græci scomma vocant non minus quidem amarum quam accusatio, si importune proferatur: sed a sapiente proferetur vt dulcedine quoque non careat. Et,vt prius tibi de interrogatione respondeam, qui vult amœnus esse consultor ea interrogat quæ sunt interrogato facilia responsu, & quæ scit illum sedula exercitatione didicisse. gaudet enim quisquis prouocatur ad doctrinam suam in medium proferendam: quia nemo vult latere quod didicit; maxime si scientia quam labore quæsiuit cum paucis illi familiaris & plurimis sit incognita, vt de astronomia vel dialectica ceterisque similibus. tunc enim videntur consequi fructum laboris, cum adipiscuntur occasionem publicandi quæ didicerant sine ostentationis nota; qua caret qui non ingerit sed inuitatur vt proferat. contra magnæ amaritudinis est si coram multis aliquem interroges,quod non optima scientia quæsiuit.cogitur enim aut negare se scire (quod extremum verecundiæ damnum putant) aut respondere temere & fortuito se euentui veri falsi ve committere. vnde sæpe nascitur inscitiæ proditio: & omne hoc infortunium pudoris sui imputat consulenti.necnon & qui obierunt maria & terras gaudent cum de ignoto multis vel terrarum situ vel sinu maris interrogantur; libenterque respondent & describunt modo verbis modo radio loca; gloriosum putantes quæ ipsi viderint aliorum oculis obiicere. quid duces vel milites? quam fortiter a se facta semper dicturiunt & tamen tacent arrogantiæ metu? nonne hi si vt hæc referant inuitentur mercedem sibi laboris æstimant persolutam, remunerationem putantes inter volentes narrare quæ fecerint? Adeo autem id genus narrationum habet quendam gloriæ saporem, vt si inuidi vel æmuli forte præsentes sint, tales interrogationes obstrependo discutiant, & alias inserendo fabulas prohibeant illa narrari quæ solent narranti laudem creare.Pericula quoque præterita vel ærumnas penitus

nitus absolutas qui euasit, vt referat gratißime prouocatur. nam qui adhuc in ipsis vel paululũ detinetur, horret admonitionem & formidat relatum. Id adeo Euripides expreßit,

Ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

adiecit enim σωθέντα *vt ostenderet post finem malorum gratiam relationis incipere. & poëta vester adiiciendo,* olim, *quid nisi post emensa infortunia futuro tempore iuuare dicit memoriam sedati laboris?*

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Nec negauerim esse malorum genera, quæ non vult qui pertulit vel transacta meminisse: nec minus interrogatus offenditur, quam cum in ipsis malis fuit, vt qui carnifices expertus est & tormenta membrorum; aut qui infaustas pertulit orbitates: vel cui nota quondam afflicta censoria est. caue interroges, ne videaris obiicere. illum sæpe si potes ad narrandũ prouoca, qui recitando fauorabiliter exceptus est, vel qui libere & feliciter legationem peregit, vel qui ab imperatore comiter affabiliterq. susceptus est, vel si quis tota pæne classe a piratis occupata seu ingenio seu viribus solus euasit. quia vix implet desiderium loquẽtis rerum talium vel longa narratio. Iuuat, si quem dicere iusseris amici sui repentinam felicitatem, quam sponte non audebat vel dicere vel tacere modo iactantia modo malitia metu. Qui venatibus gaudet, interrogetur de silua ambitu, de ambage lustrorum, de venationis euentu. Religiosus si adest: da illi referendi copiam quibus obseruationibus meruerit auxilia deorũ, quantus illi ceremoniarum fructus. quia & hoc genus religionis existimant numinum beneficia non tacere. adde quia volunt & amicos se numinibus æstimari. si vero & senex præsens est: habes occasionem qua plurimũ illi contulisse videaris, si eum interroges vel quæ ad illum omnino non pertinent. est enim huic ætati loquacitas familiaris. hæc sciens Homerus quandam congeriem simul interrogationum Nestori fecit offerri:

Ὦ Νέστορ

Ὦ Νέστορ Νηληϊάδη, σὺ δ' ἀληθὲς ἐνίσπες.
Πῶς ἔθαν' Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων;
Ποῦ Μενέλαος ἔην;
Ἢ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαιϊκοῦ.

Tot loquendi ſemina interrogando congeſſit, vt pruritum ſenectutis expleret. & Vergilianus Æneas gratum ſe ad omnia præbens Euandro varias illi narrandi occaſiones miniſtrat. neque enim de vna re aut altera requirit,

ſed ſingula lætus
Exquiritque, auditq. virum monumenta priorum.

& Euander conſultationibus captus ſcitis quam multa narrauerit.

CAP. III.

De vario ſcommatum genere: & quam caute his vtendum inter conuiuas.

HÆC dicentem fauor omnium excepit. ſed mox ſubiecit Auienus: Vos omnes qui doctorum doctiſſimi adeſtis orauerim, vt hortatu veſtro Euſtathius quæ de ſcommate paulo ante dixerit animetur aperire: omnibuſque ad hoc prouocantibus ille contexuit. Præter categoriam quæ ψόγος eſt & præter διαβολὴν quæ delatio eſt, ſunt alia duo apud Græcos nomina, lædoria & ſcomma; quibus nec vocabula Latina reperio, niſi forte dicas lædoriam exprobrationem eſſe ac directam contumeliam. ſcomma enim pæne dixerim morſum figuratum, quia ſæpe fraude vel vrbanitate tegitur, vt aliud ſonet aliud intelligas. nec tamen ſemper ad amaritudinem pergit, ſed nonnumquam his in quos iacitur & dulce eſt. quod genus maxime vel ſapiens vel alias vrbanus exercet, præcipue inter menſas & pocula, vbi facilis eſt ad iracundiam prouocatio. nam ſicut in præcipiti ſtantem vel leuis tactus impellit; ita vino vel infuſum, vel aſperſum paruus quoq. dolor incitat in furorem. Ergo cautius in conuiuio

conuiuio abstinendum scommate, quod tectam intra se habet iniuriam. tanto enim pressius hærent dicta talia quam directa lœdoria, vt hami angulosi quam directi mucrones tenacius infiguntur: maxime quia dicta huiusmodi risum præsentibus mouent, quo velut assensus genere confirmatur iniuria. Est autem lœdoria huiusmodi: Oblitusne es quia salsamenta vendebas? *Scomma autem, quod diximus sæpe contumeliam esse celatam, tale est:* Meminimus quando brachio te emungebas. *nam, cum res eadem vtrobique dicta sit; illud tamen lœdoria est quod aperte obiectum exprobratumque est, hoc scomma quod figurate. Octauius, qui natu nobilis videbatur, Ciceroni recitanti ait; Non audio quæ dicis. ille respondit;* Certe solebas bene foratas habere aures. *hoc eo dictum est, quia Octauius Libys oriundus dicebatur, quibus mos est aurem forare. In eumdem Ciceronem Laberius cum ab eo ad consessum non reciperetur dicentem*, Reciperem te nisi anguste sederem: *ait mimus ille mordaciter;* Atquin solebas duabus sellis sedere; *obiiciens tanto viro lubricum fidei. Sed & quod Cicero dixit;* nisi anguste sederem, *scomma fuit in C. Cæsarem; qui in senatum passim tam multos admittebat vt eos quatuordecim gradus capere non possent. Tali ergo genere, quod fatum contumeliæ est, abstinendum sapienti semper, ceteris in conuiuiis est. Sunt alia scommata minus aspera quasi edentatæ beluæ morsus. vt Tullius in consulem qui vno tantum die consulatū peregit,* Solent, *inquit,* esse flamines diales; modo consules diales habemus. *& in eundem;* Vigilantissimus est consul noster, qui in consulatu suo somnum non vidit. *eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non venisset,* Veniebam, *inquit*, sed nox me comprehendit. *Hæc & talia sunt, quæ plus vrbanitatis minus amaritudinis habent: vt sunt & illa de nonnullis corporeis vitiis aut parum aut nihil*
gignentia

gignentia doloris: vt si in caluitium cuiusquam dicas vel in nasum seu curuam erectionem seu Socraticam depressionem. hac enim, quanto minoris infortunij sunt, tanto leuioris doloris. contra oculorum orbitas non sine excitatione commotionis obiicitur. quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iurauerat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. cum enim quasi puniendus ad Antigonum raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omnimodè clementiam regis experturus esset cum ad oculos eius venisset: respondit; Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis. *erat autem Antigonus vno orbatus oculo. & importuna vrbanitas maledicacem luce priuauit. Nec negauerim philosophos quoque incurrisse nonnunquam per indignationē hoc genus scommatis. nam cum regis libertus ad nouas diuitias nuper erectus philosophos ad conuiuium congregasset, & irridendo eorum minutulas quaestiones scire se velle dixisset, cur ex nigra & ex alba faba pulmentum vnius coloris edatur: Aridices philosophus indigne ferens, Tu nobis, inquit, absoluas cur & de albis & nigris loris similes macula gignantur. Sunt scommata qua in superficie habent speciem contumeliae, sed interdum non tangunt audientes, cum eadem si obnoxio dicantur exagitent: vt contra sunt qua speciem laudis habent, & personam audientis efficiunt contumeliae plenam. De priore genere prius dicam. L. Quintius praetor de prouincia nuper reuerterat obseruata, quod mireris Domitiani temporibus, praeturae maxima castitate. is cum aeger assidenti amico diceret frigidas se habere manus; renidens ille ait;* Atquin eas de prouincia calidas paulo ante reuocasti. *risit Quintius delectatusque est, quippe alienissimus a suspicione furtorum. contra si hoc diceretur male sibi conscio & sua furta recolenti, exacerbasset auditum. Critobulum famosa pulchritudinis adolescentem Socrates cum ad compa-*

rationem formæ prouocaret; iocabatur, non irridebat. certe si dicas consummatarum diuitiarum viro, tibi excito creditores tuos, *aut si nimis casto*, gratæ sunt tibi meretrices, quia continua eas largitate ditasti: *vterque delectabuntur, scientes his dictis suam conscientiam non grauari. sicut contra sunt quæ sub specie laudis exagitant, sicut paulo ante diuisi. nam si timidissimo dixero*, Achilli vel Herculi comparandus es, *aut famosæ iniquitatis viro*, ego te Aristidi in æquitate præpono: *sine dubio verba laudem sonantia ad notam vituperationis suæ vterque tracturus est. Eadem scommata eosdem modo iuuare modo mordere possunt, pro diuersitate præsentium personarum. sunt enim quæ si coram amicis obiiciantur nobis libenter audire possimus. vxore vero seu parentibus vel magistris præsentibus dici in nos aliquod scomma nolumus; nisi forte tale sit quod illorum censura libenter accipiat. vt si quis adolescentem coram parentibus vel magistris irrideat, quod insanire posit continuis vigiliis lectionibusque nocturnis; aut vxore præsente, quod stulte faciat vxorium se præbendo nec vllam elegantiam eligendo formarum. hæc enim & in quos dicuntur & præsentes hilaritate perfundunt.* Commendat *scomma & conditio dicentis si in eadem causa sit: vt si alium de paupertate pauper irrideat, si obscure natum natus obscure. nam Tharsius Amphias, cum ex hortulano potens esset & in amicum quasi degenerem nonnulla dixisset, mox subiecit*; Sed & nos de iisdem seminibus sumus; *& omnes pariter lætos fecit. Illa vero scommata directa lætitia eum in quem dicuntur infundunt; si virum fortem vituperes quasi salutis suæ prodigum & pro aliis mori volentem, aut si obieceris liberali quod res suas profundat minus sibi quam aliis consulendo. Sic & Diogenes Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat veluti vituperando laudare.* Ipse me, *aiebat*, mendicum fecit ex diuite, & pro ampla

domo

domo in dolio fecit habitare. *Melius autem ista dicebat quam si diceret*, gratus illi sum, quia ipse me philosophum & consummatæ virtutis virum fecit. *Ergo, cum vnum nomen scommatis sit, diuersi in eo continentur effectus. ideo apud Lacedæmonios inter cetera exacta vitæ instituta, hoc quoque exercitij genus a Lycurgo est institutum vt adolescentes & scommata sine morsu dicere & ab aliis in se dicta perpeti discerent. ac si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, vlterius ei in alterum dicere non licebat. Cum ergo videas, mi Auiene (instituenda est enim adolescentia tua quæ ita docilis est vt discenda præcipiat) cum videas, inquam, anceps esse omne scommatum genus; suadeo in conuiuiis, in quibus lætitiæ insidiatur ira, ab eiusmodi dictis facessas, & magis quæstiones conuiuales vel proponas vel ipse dissoluas. quod genus veteres ita ludicrum non putarunt; vt & Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, & Plutarchus, & vester Apuleius: nec contemnendũ sit, quod tot philosophantium curam meruit.*

CAP. IIII.

Cibum simplicem præferendum esse multiplici, vt qui sit digestu facilior.

ET *Prætextatus: Hoc quæstionum genus, cum & senilem deceat ætatem, cur soli iuueni suadetur? Quin agite omnes, qui adestis hic, apta conuiuio fabulemur; nec de cibatu tantum, sed & siqua de natura corporum, vel alia; præsente maxime Disario nostro, cuius plurimum ad hoc genus quæstionum poterit ars & doctrina conferre: sortiamurque, si videtur, vt per ordinem vnusquisq. proponat quam soluendam æstimat quæstionem. Hic assensi omnes Prætextato anteloquium detulerunt, orantes vt, cum ipse cœpisset, ceteris ex filo consultationis eius interrogandi constitueretur exemplum. tum ille Quæro, inquit, vtrũ simplex*

an multiplex cibus digestu sit facilior: quia multos hunc, nonnullos illum sectantes videmus. & est quidem superba & contumax & veluti sui ostentatrix continentia: contra amœnam se & comem appetentia vult videri. cum ergo vna censoria sit, delicata altera; scire equidem velim quæ seruandæ aptior sit sanitati. Nec longe petendus assertor est, cum Disarius adsit; qui quid conueniat corporibus humanis non minus callet, quam ipsa natura fabricæ huius auctor & nutrix. dicas ergo velim quid de hoc quod quæritur medicinæ ratio persuadeat. Si me, Disarius inquit, aliquis ex plebe imperitorum de hac quæstione consuluisset: quia plebeia ingenia magis exemplis quam ratione capiuntur, admonuisse illum contentus forem institutionis pecudū: quibus cum simplex & vniformis cibus sit, multo saniores sunt corporibus humanis; & inter ipsas illæ morbis implicantur, quibus vt altiles fiant offæ composita & quibusdam condimentis variæ farciuntur. nec dubitaret post hæc; cum aduertisset animalibus simplici cibo vtentibus familiarem sanitatem, ægrescere autem inter illa quæ saginam composita varietate patiuntur. quia constat id genus alimoniæ non magis copia quam varietate crudescere. fortasse illum attentiorē exemplo altero fecissem, vt consideraret nullum vmquam fuisse medicorum circa curas ægrescentium tam audacis negligentiæ vt febrienti varium & non simplicem cibum daret. adeo constat quam facilis digestu sit vniformis alimonia, vt ei vel cum infirma est natura sufficiat. nec tertium defuisset exemplum, ita esse vitandam ciborum varietatem, vt varia solent vina vitari. quis enim ambigat eum qui diuerso vino vtitur in repentinam ruere ebrietatem, nec dum hoc potus copia postulante? tecum autem, Vetti, cui soli perfectionem disciplinarum omnium contigit obtinere, non tam exemplis quam ratione tractandum est, quæ & me tacente clam te esse non poterat. Cruditates eueniunt aut qualitate succi in quem

in quem cibus vertitur si non sit aptus humori qui corpus obtinuit, aut ipsius cibi multitudine non sufficiente natura ad omnia quæ congesta sunt concoquenda. ac primum de succi qualitate videamus. Qui simplicem cibum sumit, facile quo succo corpus eius vel iuuetur vel grauetur vsu docente cognoscit. nec enim ambigit cuius cibi qualitate possessus sit, cum vnum sumpserit. & ita fit vt noxa, cuius causa deprehensa sit, facile vitetur. qui autem multiplici cibo alitur, diuersas patitur qualitates ex diuersitate succorũ: nec concordant humores ex materiæ varietate nascentes, nec efficiunt liquidum purumve sanguinem in quem iecoris ministerio vertuntur, & in venas cum tumultu suo transeunt. hinc morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur. Deinde quia non omnium quæ esui sunt vna natura est, non omnia simul coquuntur; sed alia celerius, tardius alia: & ita fit vt digestionum sequentium ordo turbetur. neque enim cibi quem sumimus vna digestio est: sed vt corpus nutriat quatuor patitur digestiones. quarum vnam omnes vel ipsi quoque hebetes sentiunt; alias occultior ratio deprehendit. quod vt omnibus liqueat, paulo altius mihi causa repetenda est. Quatuor sunt in nobis virtutes, quæ administrandam alimoniam receperunt. quarum vna dicitur καθεκτικὴ, *quæ deorsum trahit cibaria confecta mandibulis. quid enim tam crassam materiam per faucium angusta fulciret, nisi eam vis naturæ occultior hauriret. hausta vero vt non continuo lapsu per omne corpus succedentibus sibi foraminibus peruium ad imum vsque descendant & talia qualia accepta sunt egerantur, sed salutare officium digestionis exspectent, secundæ hoc cura virtutis est; quam Græci, quia retentatrix est, vocant* καταδεκτικὴν. *Tertia, quia cibum in aliud ex alio mutat, vocatur* ἀλλοιωτικὴ. *Huic obsequuntur omnes; quia ipsa digestionibus curat. ventris enim duo sunt orificia. quo-*

rum superius erectum recipit deuorata & in follem ventris recondit. hic est stomachus, qui paterfamilias dici meruit, quasi omne animal solus gubernans. nam, si ægrescat, vita in ancipiti est, titubante alimoniæ meatu; cui natura tanquam rationis capaci velle ac nolle contribuit. inferius vero demissum intestinis adiacentibus inseritur, & inde via est egerendis. Ergo in ventre fit prima digestio, virtute ἀλλοιωτικῇ in succum vertente quicquid acceptum est. cuius fæx retrimenta sunt, quæ per intestina inferiore orificio tradente labuntur: & officio quartæ virtutis, cui ἀποκριτικὴ nomen est, procuratur egestio. Ergo, postquam in succum cibus reformatur, hic iam iecoris cura succedit. est autem iecur concretus sanguis, & ideo habet natiuum calorem quod confectum succum vertit in sanguinem. & sicut cibum in succum verti prima est, ita succum transire in sanguinem secunda digestio est. hunc calor iecoris administratum per venarum fistulas in sua quæque membra dispergit, parte qua ex digestis frigidissima est in lienem refusa. qui, vt iecur caloris, ita ipse frigoris domicilium est. nam ideo omnes dexteræ partes validiores sunt, & debiliores sinistræ; quia has regit calor visceris sui, illæ contagione frigoris sinistra obtinentis hebetantur. in venis autem & arteriis quæ sunt receptacula sanguinis & spiritus tertia fit digestio. nam acceptum sanguinem quodammodo defæcant; & quod in eo aquosum est, venæ in vesicam refundunt: liquidum vero purumque & altilem sanguinem singulis totius corporis membris ministrant. & ita fit vt, cum cibum solus venter accipiat, alimonia eius dispersa per vniuersos membrorum meatus, ossa quoque & medullas & vngues nutriat & capillos. & hæc est quarta digestio quæ in singulis membris fit, dum quod vnicuiq. membro datum est ipsi membro fit nutrimentum. nec tamen huic totiens defæcato retrimenta sua desunt; quæ, cum membra omnia in sua sunt sanitate, per occultos

euanescunt

euanescunt meatus. si qua vero pars corporis ægrescat; in ipsam quasi infirmiorem vltima illa quæ diximus retrimenta labuntur. & hinc nascuntur morborum causæ quæ ῥεύματα medicis vocare mos est. si enim fuerit vltimi succi iusto vberior multitudo: hanc a se repellit pars corporis illa quæ sanior est, & sine dubio labitur in infirmam, quæ vires non habet repellendi. vnde alieni receptio distendit locum in quem ceciderit; & hinc creantur dolores. Hæc est ergo triplex causa vel podagræ vel cuiuslibet morbi, multitudo humoris, fortitudo membri a se repellentis & recipientis infirmitas. Cum igitur asseruerimus quatuor in corpore fieri digestiones quarum altera pendet ex altera, & si præcedens fuerit impedita nullus fit sequentis effectus: recurramus animo ad illam primam digestionem quæ in ventre conficitur, & inuenietur quid impedimenti ex multiformi nascatur alimonia. diuersorum enim ciborum diuersa natura est: & sunt qui celerius sunt qui tardius digeruntur. Cum ergo prima digestio vertit in succum, quia non simul accepta omnia vertuntur, quod prius versum est dum alia tardius vertuntur acescit: & hoc sæpe etiam eructando sentimus. Alia quoque quibus tarda digestio est, velut ligna humida quæ vrgente igne fumum de se creant: sic & illa imminente igne naturæ fumant dum tardius concoquuntur. siquidem nec hoc sensum eructantis euadit. cibus autem simplex non habet controuersam moram, dum simul in simplicem succum vertitur. nec digestio vlla turbatur, dum omnes sibi stata momentorum dimensione succedunt. Siquis autem (quia nihil impatientius imperitia) rationes has dedignetur audire, æstimans non impediri digestionem, nisi sola ciborum multitudine, nec velit de qualitate tractare: hic quoque multiformis alimonia deprehenditur causa morborum. nam pulmentorum varietas recipit varia condimenta, quibus gula vltra quam naturæ

necesse est lacessitur: & fit inde congeries, dum pruritu desiderij amplius vel certe de singulis parua libantur: hinc Socrates suadere solitus erat illos cibos potusve vitandos, qui vltra sitim famemve sedandam producunt appetentiam. denique vel propter hoc edendi varietas repudietur quia plena est voluptatis; a qua seriis & studiosis cauendum est. quid enim tam contrarium quam virtus & voluptas? Sed modum disputationi facio, ne videar hoc ipsum in quo sumus, licet sobrium sit, tamen quia varium est, accusare conuiuium.

CAP. V.

Contra, cibum multiplicem aptiorem esse quam sit simplex.

HÆC *cum Pratextato & ceteris prona assensione placuissent: Euangelus exclamauit, Nihil tam indignum toleratu, quam quod aures nostras gratia linguæ captiuas tenet, & verborum rotunditati assentire cogimur circumuenti volubilitate sermonis, qui ad extorquendam fidem agit in audientes tyrannum. & quia his loquendi labyrinthis impares nos fatemur; age, Vetti, hortemur Eustathium vt, recepta contraria disputatione, quicquid pro vario cibo dici potest velit communicare nobiscum. vt suis telis lingua violenta succumbat, & Græcus Græco eripiat hunc plausum, tanquam cornix cornici oculos effodiat. & Symmachus: Rem iucundam, Euangele, amarius postulasti. audire enim contra tam copiose & eleganter inuenta, res est quæ habeat vtilem voluptatem, sed non tanquam ingeniis insidiantes & gloriosis tractatibus inuidentes hoc debemus expetere. nec abnego potuisse me quoque, tanquam palinodiam canere. est enim rhetorica prolusio cõmunes locos in vtramuis partem inuentorum alternatione tractare. Sed quia facilius Græcorum inuentionibus a Græcis forte aliis relata*

respon-

respondent; te, Eustathi, oramus omnes vt sensa & inuenta Disarij contrariis repellendo in integrum restituas exauctoratum conuiuiorum leporem. Ille diu hoc a se officium deprecatus, vbi tot impellentium procerum quibus obuiandum non erat, hortatui succubuit, Bellum, inquit, duobus mihi amicissimis cogor indicere, Disario & continentiæ. sed ab auctoritate vestra tanquam ab edicto prætoris impetrata venia gulæ patronum, quia necesse est, profitebor. In primo speciosis magis quam veris, vt docebitur, exemplis pæne nos Disarij nostri cepit ingenium. ait enim pecudes vti simplici cibo & ideo expugnari difficilius earum quam hominum sanitatem, sed vtrumque falsum probabo. nam neque simplex est animalibus mutis alimonia; nec ab illis quam a nobis morbi remotiores. testatur vnum varietas præterum quæ depascuntur, quibus herbæ sunt amaræ pariter & dulces, aliæ succum calidum aliæ frigidum nutrientes: vt nulla culina possit tam diuersa condire quam in herbis natura variauit. Notus est omnibus Eupolis inter elegantes habendus veteris comœdiæ poëtas. is in fabula, quæ inscribitur Æges, inducit capras de cibi sui copia in hac se verba iactantes:

Βοσκόμεθ᾽ ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς, ἐλάτης,
Πρίνου κομάρου τε, πτόρθους ἁπαλοὺς ἀποτρώγουσαι.
Καὶ πρὸς τούτοισιν ἔτ᾽ ἄλλ᾽ οἷον κύτισόν τ᾽ ἠδὲ
Φάσκον εὐώδη, καὶ σμίλακα τὴν πολύφυλλον.
Κότινον, σχῖνον, μελίαν, πεύκην, ἀλίαν, δρῦν, κιττὸν, ἐρίκην,
Πρόμαλον, ῥάμνον, φλόμον, ἀνθερικὸν, κισσὸν,
Φηγὸν, θύμα, θύμβραν.

Videtur ne vobis ciborum ista simplicitas, vbi tot enumerantur vel arbusta vel frutices, non minus succo diuersa quam nomine? Quod autem non facilius morbis homines quam pecudes occupentur Homero teste contentus sum, qui pestilentiam refert a pecudibus incohatam: quando morbus, antequam in homines posset irrepere, facilius captis pecoribus

 incubuit.

incubuit. Sed & quanta sit multis animalibus infirmitas vitæ breuitas indicio est. quod enim eorum quibus notitia nobis in vsu est potest annos hominis æquare? nisi recurras forte ad ea quæ de coruis atq. cornicibus fabulosa dicuntur. quos tamen videmus omnibus inhiare cadaueribus vniuersisq. seminibus insidiari, fructus arborum persequi. nam non minus edacitatis habent, quam de longæuitate eorum opinio fabulatur. Secundum si bene recordor exemplum est solere medicos ægris simplicem cibum offerre non varium: cum hunc offeratis, vt opinor, non quasi digestu faciliorem sed quasi minus appetendum; vt horrore vniformis alimoniæ edendi desiderium languesceret, quasi multis concoquendis per infirmitatem non sufficiente natura. ideo, siquis agrescentium vel de ipso simplici amplius appetat, subducitis adhuc desideranti. ideo vobis commento tali non qualitas sed modus quæritur. Quod autem in edendo sicut in potando suades varia vitari; habet latentis captionis insidias: quia nomine similitudinis coloratur. ceterum longe alia potus alia ciborum ratio est. quis enim vmquam edendo plurimum mente sauciatus est; quod in bibendo contingit? fartus cibo stomachum vel ventrem grauatur: infusus vino fit similis insano. opinor, quia craßitudo cibi vno in loco permanens exspectat administrationem digestionis, & tunc demum membris sensim confectus illabitur; potus vt natura leuior mox altum petit, & cerebrum, quod in vertice locatum est ferit fumi calentis aspergine. & ideo varia vina vitantur, ne res quæ ad poßidendum caput repentina est, calore tam diuerso quam subito consilij sedem sauciet. quod æque in cibi varietate metuendum nulla similitudo, ratio nulla persuadet. In illa vero disputatione, qua digestionum ordinem sermone luculento & vario digeßisti, illa omnia quæ de natura humani corporis dicta sunt, & nihil nocent propositæ quæstioni & eloquenter dicta non abnego. illi soli

non

non assentior, quod succos varios de ciborum varietate confectos dicis contrarios esse corporibus; cum corpora ipsa de contrariis qualitatibus fabricata sint. ex calido enim & frigido, de sicco & humido constamus. cibus vero simplex succum de se vnius qualitatis emittit. scimus autem similibus similia nutriri. dic quaeso vnde tres aliae qualitates corporis nutriantur? singula autem ad se similitudinem sui rapere, testis est Empedocles, qui ait:

Ὡς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτε, πικρὸν δ' ἐπὶ πικρὸν ὄρουσεν,
Ὀξὺ δ' ἐπ' ὀξὺ ἔβη, θερμὸν δ' ἐποχεῖτο θερμῷ.

te autem saepe audio Hippocratis tui verba cum admiratione referentem: εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἤλγεεν· ἀλγεῖ δὲ, οὐκ ἄρα ἕν ἐστι. *Ergo si homo non vnum, nutriendus est non ex vno. nam & deus omnium fabricator aërem quo circumfundimur & cuius spiramus haustu non simplicem habere voluit qualitatem vt aut frigidus sit semper aut caleat, sed nec continuae siccitati nec perpetuo eum addixit humori; quia vna nos non poterat qualitate nutrire de permixtis quatuor fabricatos. ver ergo calidum fecit & humectum. sicca est aestas & calida; autumnus siccus & frigidus. hyems humida pariter & frigida est. Sic & elementa quae sunt nostra principia ex diuersitatibus & ipsa constant & nos nutriunt. est enim ignis calidus & siccus; aër humectus & calidus; aqua similiter humecta sed frigida; at terra frigida pariter & sicca. cur ergo nos ad vniformem cibum redigis, cum nihil nec in nobis nec circa nos nec in his de quibus sumus vniforme sit? Quod autem acescere vel nonnumquam fumare in stomacho cibum, vis assignare varietati: vt credamus, pronuncies oportet, aut semper eum qui vario cibo vtitur haec pati, aut numquam illum pati qui simplicem sumit. si vero & qui mensa fruitur copiosa hoc vitium saepe non sentit, & qui se vno cibo afficit saepe sustinet quod accusas: cur hoc varietati & non modo edacitatis assignas?*

aßignas? nam & de simplici auidus noxam patitur cruditatis; & in vario moderatus digestionis commodo fruitur. At, inquies, ipsa immoderatio ex ciborum varietate nascitur, titillante gula & ad sumenda plura quam necesse est prouocante. Rursus ad ea, quæ iam dixi, reuoluor; cruditates de modo non de qualitate prouenire. modum vero seruat, qui sui potens est & in mensa Sicula vel Asiana excedit impatiens, etsi solis oliuis aut holere vescatur. & tam ille copiosus, si moderationem tenuit, sanitatis compos est; quam insanus fit ille, cui merus sal cibus est, si hoc ipsum voraciter inuaserit. Postremo, si in his quæ sumimus varietatem noxiam putas, cur potionum remedia quæ per os humanis visceribus infunditis ex tam contrariis ac sibi repugnantibus mixta componitis? succo papaueris admiscetis euforbium; mandragoram aliasque herbas conclamati frigoris pipere temperatis: sed nec monstrosis carnibus abstinetis inserentes poculis testiculos Castorum & venenata corpora viperarum; quibus admiscetis quicquid nutrit India, quicquid deuehitur herbarum quibus Creta generosa est. Cum ergo ad custodiam vitæ hoc faciant remedia quod cibus (si quidem illa eam reuocent, iste contineat) cur illis prouidere varietatem laboras, istum squalori vniformitatis addicis? Post omnia in voluptatem censura cothurnati sermonis inuectus es: tanquam voluptas virtuti semper inimica sit, & non cum in luxum spreta mediocritate prolapsa est. quid enim agit ipse seruus non edendo nisi cogente fame nec potando præter sitim, nisi vt de vtroque capiat voluptatem? ergo voluptas non mox nomine ipso infamis est; sed fit modo vtendi vel honesta vel arguenda. Parum est si excusata sit & non etiam laudetur voluptas. nam cibus qui cum voluptate sumitur desiderio tractus in ventrem reconditur patula exspectatione rapientem; &, dum animose fruitur, mox eum concoquit. quod non ex aquo cibis euenit, quos

nulla sui dulcedo commendat. quid ergo accusas varietatem quasi gulæ irritamentum, cum salus sit hominis vigere appetentia? qua deficiente languescit & periculo fit propior. nam sicut in mari gubernatores vento suo, etiam si nimius sit, contrahendo in minorem modum vela præteruolant, & flatum cum maior est coërcent, sopitum vero excitare non possunt: ita & appetentia cum titillatur & crescit rationis gubernaculo temperatur; si semel ceciderit, animal exstinguitur. Si ergo cibo viuimus, & cibum appetentia sola commendat: elaborandum nobis est commento varietatis vt hæc semper prouocetur; cum præsto sit ratio qua intra moderationis suæ terminos temperetur. Memineritis tamen lepido me conuiuio adesse non anxio. nec sic admitto varietatem, vt luxum prebem; vbi quæruntur æstiua niues & hibernæ rosæ; & dum magis ostentui quam vsui seruitur, siluarum secretum omne lustratur, & peregrina maria solicitantur. ita enim fit vt, etiam si sanitatem sumentium mediocritas obseruata non sauciet, ipse tamen luxus morum sit ægritudo. His fauorabiliter exceptis Disarius, Obsecutus es, inquit, Eustathi dialecticæ, ego medicinæ. qui volet eligere sequenda, vsum consulat: & quid sit vtilius sanitati experientia docebit,

* * *

CAPVT VI.

Vinum natura frigidum potius videri quam calidum: & cur raro fœminæ, senes cito inebrientur.

POST *hac Flauianus: Et alios quidem medicos idem dicentes semper audiui vinum inter calida censendum. sed & nunc Eustathius cum causas ebrietatis attingeret prædicabat vini calorem. Mihi autem hoc sæpe mecum reputanti visa est vini natura frigori propior quam calori: & in medium profero, quibus ad hoc æstimandum trahor, vt vestrum*

vestrum sit de mea æstimatione iudicium. Vinum, quantum mea fert opinio, sicut natura frigidum est ita capax vel etiam appetens est caloris cum calidis fuerit admotum. nam & ferrum cum tactu sit frigidum, ψυχρὸν δ' ἕλε χαλκὸν ὀδοῦσιν, si tamen solem pertulerit concalescit; & calor aduena natiuum frigus expellit. hoc vtrum ita esse ratio persuadeat requiramus. Vinum aut potu interioribus conciliatur, aut fotu vt superficiem curet adhibetur. cum infunditur cuti quin frigidum sit nec medici inficias eunt: calidum tamen in interioribus prædicant, cum non tale descendat sed admixtum calidis concalescat. certe respondeant volo cur stomacho in lassitudinem degeneranti ad instaurandas constrictione vires offerant ægrescenti vinum, nisi frigore suo lassata cogeret & colligeret dissoluta? & cum lasso, vt dixi, stomacho nihil adhibeant calidum, ne crescat vlterius lassitudo, a vini potu non prohibent, defectum in robur hac curatione mutantes. Dabo aliud indiciũ accidentis vino quam ingeniti caloris. nam, si quis aconitum nesciens hauserit, non nego haustu eum meri plurimi solere curari. infusum enim visceribus trahit ad se calorem, & veneno frigido quasi calidum iam repugnat. si vero aconitum ipsum cum vino tritum potui datum sit: haurientem nulla curatio a morte defendit. Tunc enim vinum natura frigidum admixtione sui frigus auxit veneni, nec in interioribus iam calescit; quia non liberum sed admixtum alij imo in aliud versum descendit in viscera. sed & sudore nimio vel laxato ventre defessis vinum ingerunt, vt in vtroque morbo constringat meatus. Insomnem medici frigidis oblinunt modo papaueris succo modo mandragora vel similibus; in quibus est & vinum. nam vino somnus reduci solet. quod non nisi ingeniti frigoris testimonium est. deinde omnia calida Venerem prouocant & semen excitant & generationi fauent. hausto autem mero plurimo fiunt viri ad coitum pigriores. sed nec

idoneum

idoneum conceptioni ferunt; quia vini nimietas vt frigidi facit semen exile vel debile. Hoc vero vel manifestiß: mam æstimationis meæ habet assertionem; quod quæcunq. nimium algentibus, eadem contingunt ebriis. fiunt enim tremuli, graues, pallidi, & saltu tumultuantes spiritus artus suos & membra quatiuntur. idem corporis torpor ambobus; eadem lingua titubatio. multis autem & morbus ille quem παράλυσιν Græci vocant sic nimio vino vt multo algore contingit. Respicite etiã quæ genera curationis adhibeantur ebriis. nonne cubare sub multis operimentis iubentur, vt exstinctus calor refoueatur? non & ad calida lauacra ducuntur? non illis vnctionum tepore calor corporis excitatur? Postremo qui fiunt crebro ebrij cito senescunt. alij ante tempus competentis ætatis vel caluitio vel canicie insigniuntur. quæ non nisi inopia caloris eueniunt. quid aceto frigidius, quod culpatum vinum est? solum enim hoc ex omnibus humoribus crescentem flammam violenter exstinguit; dum per frigus suum calorem vincit elementi. nec hoc prætereo quod ex fructibus arborum illi sunt frigidiores, quorum succus imitatur vini saporem: vt mala seu simplicia seu granata vel cytonia, quæ cotonia vocat Cato. *Hæc ideo dixerim, quod me sæpe mouit & exercuit mecum disputantem: quia in medium proferre volui quid de vino æstimauerim sentiendum. Ceterum consultationem mihi debitam non omitto. te enim Disari conuenio vt quod quærendum mihi occurrit absoluas. Legisse apud philosophũ Græcum memini (ni fallor, ille Aristoteles fuit) in libro quem de ebrietate composuit, mulieres raro in ebrietatem cadere, crebro senes. nec causam vel huius frequentiæ vel illius raritatis adiecit. Et quia ad naturam corporũ tota hæc quæstio pertinet, quam nosse & industriæ tuæ & professionis officium est, volo te causas rei, quam ille sententia loco dixit, si tamen philosopho assentiris, aperire. tum ille: Recte & hoc Aristoteles; vt cetera. nec possum*

possum non assentiri viro, cuius inuentis nec ipsa natura dissentit. Mulieres, inquit, raro ebriantur, crebro senes. rationis plena gemina ista sententia: & altera pendet ex altera. nam, cum didicerimus quid mulieres ab ebrietate defendat, iam tenemus quid senes ad hoc frequenter impellat. contrariam enim sortita naturam sunt muliebre corpus & corpus senile. mulier humectissimo est corpore. docet hoc & leuitas cutis & splendor. docent præcipue assiduæ purgationes superfluo exonerantes corpus humore. cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit humorem: vim suam perdit & fit dilutius, nec facile cerebri sedem ferit fortitudine eius exstincta. sed & hæc ratio iuuat sententiæ veritatem, quod muliebre corpus crebris purgationibus deputatum pluribus consertum est foraminibus, vt pateat in meatus & vias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. per hæc foramina vapor vini celeriter euanescit. contra senibus siccum corpus est. quod probat asperitas & squalor cutis. vnde & hæc ætas ad fletum fit difficilior. quod est indicium siccitatis. intra hos vinum nec patitur contrarietatem repugnantis humoris, & integra vi sua adhæret corpori arido; & mox loca tenet, quæ sapere homini ministrant. dura quoque esse senũ corpora nulla dubitatio est. & ideo etiam ipsi naturales meatus in membris durioribus obserantur: & hausto vino exhalatio nulla contingit; sed totum ad ipsam sedem mentis ascendit. hinc fit vt & sani senes malis ebriorum laborent, tremore membrorũ, linguæ titubantia, abundantia loquendi, iracundiæ concitatione: quibus tam subiacent iuuenes ebrij quam senes sobrij. Si ergo leuem pertulerint impulsum vini: non accipiunt hæc mala sed incitant; quibus ætatis ratione iam capti sunt.

CAP.

Cap. VII.

Fœminis frigidiorne sit natura quam viris, an calidior. Et cur mustum non inebriet.

PROBATA *omnibus Disarij disputatione, subiecit Symmachus: Ut spectata est tota ratio, quam de muliebris ebrietatis raritate Disarius inuenit; ita vnum ab eo prætermissum est; nimio frigore, quod in earum corpore est, frigescere haustum vinum, & ita debilitari, vt vis eius quæ elanguit nullum calorem possit de quo nascitur ebrietas excitare. ad hæc Horus: Tu vero Symmache frustra opinaris frigidam esse mulierum naturam; quam ego calidiorem virili, si tibi volenti erit, facile probabo. Humor naturalis in corpore, quando ætas transit pueritiam, fit durior, & acuitur in pilos. ideo tunc & pubes & genæ & aliæ partes corporis vestiuntur. sed in muliebri corpore hunc humorem calore siccante fit inopia pilorum. & ideo in corpore sexus huius manet continuus splendor & leuitas. Est & hoc in illis indicium caloris, abundãtia sanguinis, cuius natura feruor est, qui, ne vrat corpus si insidat, crebra purgatione subtrahitur. quis ergo dicat frigidas, quas nemo potest negare plenas caloris; quia sanguinis plenæ sunt? deinde, licet vrendi corpora defunctorum vsus nostro sæculo nullus sit, lectio tamen docet eo tempore quo igni dari honor mortuis habebatur, siquando vsu venisset vt plura corpora simul incenderentur, solitos fuisse funerum ministros denis virorum corporibus adiicere singula muliebria. & vnius adiutu, quasi natura flammei & ideo celeriter ardentis, cetera flagrabant. Ita nec veteribus calor mulierum habebatur incognitus. Nec hoc tacebo; quod, cum calor semper generationis causa sit; feminæ ideo celerius quam pueri fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. nam & secundum iura publica duodecimus annus in femina & quartusdecimus in puero*

definit pubertatis ætatem. quid plura? nonne videmus mulieres, quando nimium frigus est, mediocri veste contentas nec ita operimentis plurimis inuolutas vt viri solent, scilicet naturali calore contra frigus quod aër ingerit repugnante? Ad hæc renidens Symmachus Bene, inquit, Horus noster tentat videri orator ex cynico qui in contrarium vertit sensus quibus potest muliebris corporis frigus probari. nā quod pilis, vt viri, non obsidentur, inopia caloris est. calor est enim qui pilos creat. vnde & eunuchis desunt; quorum naturam nullus negauerit frigidiorem viris. sed & in corpore humano illæ partes maxime vestiuntur, quibus amplius inest caloris. leue autem est mulierum corpus, quasi naturali frigore densetum. comitatur enim algorem densitas, leuitas densitatem. quod vero sæpe purgantur non multi sed vitiosi humoris indicium est. indigestum est enim & crudum quod egeritur, & quasi infirmum effluit; nec habet sedem; sed natura quasi noxium & magis frigidum pellitur. quod maxime probatur quia mulieribus, cum purgantur, etiam algere contingit. vnde intelligitur frigidum esse quod effluit, & ideo in viuo corpore non manere quasi inopia caloris exstinctum. quod muliebre corpus iuuabat ardentes viros, non caloris erat sed pinguis carnis & oleo similis. quod non in illis contingeret ex calore. quod cito admonentur generationi, non nimij caloris sed naturæ infirmioris est: vt exilia poma celerius maturescunt, robusta serius. sed si vis intelligere in generatione veram rationem caloris: considera viros longe diutius perseuerare in generando quam mulieres in pariendo: & hæc tibi sit indubitata probatio in vtroque sexu vel frigoris vel caloris. nam vis eadem in frigidiore corpore celerius exstinguitur, in calidiore diutius perseuerat. quod frigus aëris tolerabilius viris ferunt; facit hoc suum frigus. similibus enim similia gaudent. ideo ne corpus earum frigus horreat facit consuetudo naturæ

quam

quam sortitæ sunt frigidiorem. Sed de his singuli, vt volunt, iudicent. Ego vero ad sortem vento consulendi; & quod scitu dignum æstimo ab eodem Disario quæro, & mihi vsque ad affectum nimio amico & cum in ceteris tum in his optime docto. Nuper in Tusculano meo fui cum vindemiales fructus pro annua sollennitate legerentur. erat videre permixtos rusticis seruos haurire vel de expresso vel de sponte fluente mustum, nec tamen ebrietate capt. quod in illis præcipue admirabar, quos impelli ad insaniam paruo vino noueram. quæro quæ ratio de musto ebrietatem aut tardam fieri faciat aut nullam. Ad hæc Disarius: Omne quod dulce est cito satiat nec diuturnam desiderij sui fidem tenet. sed in locum satietatis succedit horror. in musto autem sola dulcedo est; suauitas nulla. nam vinum cum in infantia est, dulce; cum pubescit, magis suaue quam dulce est. esse autem harum duarum rerum distantiam certe Homerus testis est; qui ait;

μέλιτι γλυκερῷ, καὶ ἡδέϊ οἴνῳ.

vocauit enim mel dulce, & vinum suaue. mustum igitur, cum nec dum suaue est sed tantummodo dulce, horrore quodam tantum sumi de se non patitur quantum sufficiat ebrietati. Addo aliud: naturali ratione ebrietati dulcedinem repugnare; adeo vt medici eos qui vsque ad periculum distenduntur vino plurimo, cogant vomere: & post vomitum contra fumum vini qui remansit in venis panem efferunt melle illitum. & ita hominem ab ebrietatis malo dulcedo defendit. ideo ergo non inebriat mustum, in quo est sola dulcedo. Sed & hoc de idonea ratione descendit; quod mustum graue est & flatus & aquæ permixtione, & pondere suo in intestina delabitur ac profluit, nec manet in locis obnoxiis ebrietati: delapsum vero relinquit sine dubio in homine ambas qualitates naturæ suæ: quarum altera in flatu altera in aquæ substantia est. sed flatus quidem quasi

æque ponderosus in ima delabitur: aqua vero qualitas non solum ipsa non impellit in insaniam; sed &, siqua vinalis fortitudo in homine resedit, hanc diluit & exstinguit. inesse autem aquam musto vel hinc docetur; quod cum in vetustatem procedit fit mensura minus sed acrius fortitudine: quia, exhalata aqua qua molliebatur, remanet vini sola natura cum fortitudine sua libera, nulla diluti humoris permixtione mollita.

Cap. VIII.

De facilitate vel difficultate digestionis quorundam ciborum: deque aliis quibusdam quæstiunculis oppido quam argutis.

POST *hæc Furius Albinus: Ego quoque pro virili portione Disarium nostrum inexercitum non relinquo. dicas, quæso, quæ causa difficile digestu facit insicium: quod ab insectione insicium dictum (amißione enim littera postea quod nunc habet nomen obtinuit) cum multum in eo digestionem futuram iuuerit tritura tam diligens & quicquid graue erat carnis assumpserit consummationemq. eius multa ex parte confecerit. & Disarius: Inde hoc genus cibi difficile digeritur, vnde putas ei digestionem ante prouisam. leuitas enim, quam tritura præstitit, facit vt innatet vdo cibo, quem in medio ventris inuenerit; nec adhæreat cuti ventris, de cuius calore digestio promouetur: sic & mox tritum atque formatum cum in aquam coniicitur natat. ex quo intelligitur quod idem faciens in ventris humore subducit se digestionis neceßitati; & tam sero illic coquitur quam tardius conficiuntur, quæ vapore aquæ quam quæ igne soluuntur. deinde, dum instantius teritur, multus ei flatus inuoluitur, qui prius in ventre consumendus est: vt tum demum conficiatur quod remansit de carne iam liberum. Hoc quoque scire haueo, Furius inquit, quæ faciat causa*

causa nonnullos carnes validiores facilius digerere quam tenues. nam, cum cito coquant offas bubulas, in asperis piscibus concoquendis laborant. In his, Disarius ait, huius rei auctor est nimia in homine vis caloris: quæ, si idoneam materiem suscipit, libere suscipitur, libere congreditur, & cito eam in concertatione consumit. leuem, modo prateriit vt latentem, modo in cinerem potius quam in succum vertit: vt ingentia robora in carbonum frusta lucentia igne vertuntur: paleæ si in ignem ceciderint; mox solum de eis cinerem restat videri. Habes & hoc exemplum non dissonum quod potentior mola ampliora grana confringit, integra illa quæ sunt minutiora transmittit. vento nimio abies aut quercus auellitur; cannam nulla facile frangit procella. cumque Furius delectatus enarrantis ingenio plura vellet interrogare: Cæcina se Albinus obiecit; Mihi quoque desiderium est habendi paulisper negotij cum tam facunda Disarij doctrina. Dic, oro te, quæ facit causa vt sinapi & piper, si apposita cuti fuerint, vulnus excitent & loca perforent; deuorata vero nullam ventris corpori inferant læsionem. & Disarius Species inquit, & acres & calidæ superficiem cui opponuntur exulcerant: quia integra virtute sua sine alterius rei admixtione vtuntur ad noxam. sed si in ventrem recepta sint: soluitur vis earum ventralis humoris alluuione, qua fiunt dilutiores. deinde prius vertuntur in succum ventris calore, quam vt integra possint nocere. Cæcina subiecit: Dum de calore loquimur, admoneor rei quã semper quæsitu dignam putaui. Cur in Ægypto, quæ regionum aliarum calidissima est, vinum non calidæ, sed pæne dixerim, frigidæ virtute nascatur. Ad hoc Disarius: Vsu tibi, Albine, compertum est aquas, quæ vel de altis puteis vel de fontibus hauriuntur, fumare hieme, æstate frigescere. quod fit non alia de causa nisi quod aëre, qui nobis circumfusus est, propter temporis rationem calente, frigus in terrarum ima demergitur &

aquas inficit, quarum in imo eſt ſcaturigo. & contra, cum aër hiemem præfert, calor in interiora demergens aquis in imo naſcentibus dat vaporem. quod ergo vbique alternatur varietate temporis, hoc in Ægypto ſemper eſt, cuius aër ſemper eſt in calore. frigus enim ima petens vitium radicibus inuoluitur; & talem dat qualitatem ſucco inde naſcenti. ideo regionis calidæ vina calore caruerunt. Tractatus noſter, Albinus inquit, ſemel ingreſſus calorem non facile alio digreditur. Dicas ergo volo cur qui in aquam deſcendit calidam ſi ſe non mouerit minus vritur; ſed, ſi agitatu ſuo aquam mouerit, maiorem ſentit calorem; & totiens aqua vrit amplius, quotiens nouus ei motus acceſſerit. & Diſarius Calida, inquit, quæ adhæſerit noſtro corpori mox præbet tactum ſui manſuetiorem; vel quia cuti aſſueuit, vel quia frigus accepit a nobis. motus vero aquam nouam ſemper ac nouam corpori applicat: & ceſſante aſſuetudine, de qua paulo ante diximus, ſemper nouitas auget ſenſum caloris. Cur ergo, Albinus ait, æſtate cum aër calidus flabro mouetur, non calorem ſed frigus acquirit? eadem enim ratione & in hoc feruorem deberet motus augere. non eadem ratio eſt, Diſarius inquit, in aqua & aëris calore. illa enim corporis ſolidioris eſt; & craſſa materies cum mouetur, integra vi ſua ſuperficiem cui admouetur inuadit: aër motu in ventum ſoluitur, & liquidior ſe factus agitatu flatus efficitur. porro vt flatus illud remouet quod circumfuſum nobis erat (erat autẽ circa nos calor) remoto igitur per flatum calore, reſtat vt aduenam ſenſum frigoris præſtet agitatus.

CAP.

CAPVT. IX.

Cur se in orbem rotantes patiantur vertiginem capitis. Et quomodo cerebrum ipsum sensus expers, sensus tamen in in cæteris membris gubernet. Ibique obiter, quæ partes humani corporis sensu careant.

INTERPELLAT *Euangelus pergentem consultationem: &, Exercebo, inquit, Disarium nostrum, si tamen minutis illis suis & rorantibus responsionibus satisfaciet consulenti. Dic, Disari, cur qui ita se vertunt, vt sæpe in orbem rotentur, & vertiginem capitis & obscuritatem patiuntur oculorum; postremo, si perseuerauerint, ruunt, cum nullus alius motus corporis hanc ingerat necessitatem? Ad hæc Disarius Septem, inquit, corporei motus sunt. aut enim accedit priorsum, aut retrorsum recedit, aut in dexteram lænamve diuertitur, aut sursum promouetur aut deorsum, aut orbiculatim rotatur. ex his septem motibus vnus tantum in diuinis corporibus inuenitur: sphæralem dico quo mouetur cœlum, quo sidera, quo cetera mouentur elementa. terrenis animalibus illi sex præcipue familiares sunt. sed non numquam adhibetur & septimus. sed sex illi vt directi; ita & innoxij. septimus, id est, qui gyros efficit, crebro conuersu turbat & humoribus capitis inuoluit spiramentum, quod animam cerebro quasi omnes sensus corporis gubernanti ministrat. hoc est autem spiramentum quod ambiens cerebrum singulis sensibus vim suam præstat; hoc est, quod neruis & musculis corporis fortitudinem præbet. Ergo vertigine turbatum & simul agitatis humoribus oppressum languescit & ministerium suum deserit. inde fit his qui raptantur in gyros hebetior auditus, visus obscurior. postremo neruis & musculis nullam ab eo virtutem quasi deficiente, sumenti us totum corpus, quod is sustinetur & in robur erigitur, desertum iam fulcimentis suis, labitur in ruinam. sed contra hæc omnia consuetudo, quam secundam naturam pronuntiauit vsus, illos iuuat qui in tali motu*

ſæpe verſantur. ſpiramentum enim cerebri, quod paulo ante diximus, aſſuetum rei iam non ſibi nouæ, non paueſcit hunc motum, nec miniſteria ſua deſerit. ideo conſuetis etiam iſte agitatus innoxius eſt. & Euangelus: Irretitum te iam, Diſari, teneo: &, ſi vere opinor, nuſquam hodie effugies. & alios enim in arte tibi ſocios & ipſum te audiui ſæpe dicentem cerebro non ineſſe ſenſum; ſed vt oſſa, vt dentes, vt capillos, ita & cerebrum eſſe ſine ſenſu. Verumne eſt hæc vos dicere ſolitos? an vt falſum refelles? Verum, ait ille. Ecce iam clauſus es. vt enim concedam tibi præter capillos in homine aliquid eſſe ſine ſenſu, quod non facile perſuaſu eſt; tamen cur ſenſus omnes paulo ante dixiſti a cerebro miniſtrari, cum cerebro non ineſſe ſenſum ipſe fatearis? poteſtne excuſare huius contrarietatis auſum vel veſtri oris nota volubilitas? & Diſarius renidens: Retia quibus me inuolutum tenes, nimis rara ſunt, nimis patula. ecce me, Euangele, ſine niſu inde exemptum videbis. Opus naturæ eſt vt ſenſum vel nimium ſicca vel nimium humecta non capiant. oſſa, dentes cum vnguibus & capillis, nimia ſiccitate ita denſeta ſunt, vt penetrabilia non ſint affectui animæ qui ſenſum miniſtrat. adeps medulla & cerebrum ita in humore atq; mollicie ſunt, vt eundem affectum animæ, quem ſiccitas illa non recipit, mollicies iſta non teneat. ideo tam dentibus, vnguibus, oßibus & capillis, quam adipi, medullis & cerebro ſenſus ineſſe non potuit. & ſicut ſectio capillorum nihil doloris ingerit: ita ſi ſecetur vel dens, vel os ſeu adeps ſeu cerebrum, ſeu medulla; aberit omnis ſenſus doloris. Sed videmus, inquies, tormentis affici, quibus ſecantur oſſa, torqueri homines & dolore dentium. hoc verum eſſe quis abneget? ſed, vt os ſecetur, omentum quod impoſitum eſt oßi cruciatum, dum ſectionem patitur, importat. quod cum medici manus tranſit, os iam cum medulla quam continet habent indolentiam ſectionis ſimilem capillorum: & cum dentium dolor

eſt, non

eſt, non os dentis in ſenſu eſt, ſed caro quæ continet dentem. nam & vnguis, quantus extra carnem creſcendo pergit, ſine ſenſu ſecatur: qui carni adhæret, iam facit ſi ſecetur dolorem non ſuo ſed ſedis ſuæ corpore. ſicut capillus dum ſuperior ſecatur neſcit dolorem; ſi auellatur ſenſum accipit a carne quam deſerit. & cerebrum, quod tactu ſui hominem vel torquet vel frequenter interimit, non ſuo ſenſu ſed veſtitus ſui, id eſt, omenti hunc importat dolorem. ergo diximus quæ in homine ſine ſenſu ſint & quæ hoc cauſa faciat indicatum eſt. reliqua pars debiti mei de eo eſt, cur cerebrum, cum ſenſum non habeat, ſenſus gubernet. ſed de hoc quoque tentabo ſi potero eſſe ſoluendo. Senſus, de quibus loquimur, quinque ſunt; viſus, auditus, odoratus, guſtus & tactus. hi aut corporei ſunt aut circa corpus; ſoliſque ſunt caducis corporibus familiares. nulli enim diuino corpori ſenſus ineſt; anima vero omni corpore, vel ſi diuinum eſt, ipſa diuinior eſt. ergo ſi dignitas diuinorum corporum ſenſum dedignatur, quaſi aptum caducis: multo magis anima maioris eſt maieſtatis quam vt ſenſu egeat. vt autem homo conſtet & viuum animal ſit anima præſtat, quæ corpus illuminat. porro illuminat inhabitando; & habitatio eius in cerebro eſt. ſphæralis enim natura & ad nos veniens de alto partem in homine & altam & ſphæralem tenuit, & quæ ſenſu careat qui non eſt animæ neceſſarius. ſed quia neceſſarius animali eſt, locat in cauernis cerebri ſpiramentum de effectibus ſuis. cuius ſpiramenti natura hæc eſt, vt ſenſus ingerat & gubernet. de his ergo cauernis, quas ventres cerebri noſtra vocauit antiquitas, naſcuntur neruorum ſeptem σύζυγίαι: cui rei nomen quod ipſe voles Latinum facito. nos enim σύζυγίαν neruorum vocamus, cum bini nerui pariter emergunt & in locum certum deſinunt. ſeptem igitur neruorum σύζυγίαι de cerebri ventre naſcentes vicem implent fiſtularum ſpiramentum ſenſificum ad ſua quæque loca naturali

turali lege ducentes; vt sensum vicinis & longe positis membris animalis infundant. Prima igitur συζυγία neruorum talium petit oculos, & dat illis agnitionem specierum & discretionem colorum. secunda in aures diffunditur; per quam eis innascitur notitia sonorum. tertia naribus inseritur vim ministrans odorandi. quarta palatum tenet; quo de gustatibus iudicatur. quinta vi sua omne corpus implet. omnis enim pars corporis mollia & aspera, frigida & calida discernit. sexta de cerebro means stomachum petit; cui maxime sensus est necessarius, vt quæ desunt appetat, superflua respuat, & in homine sobrio se ipse moderetur. septima συζυγία neruorum, infundit sensum spinali medullæ; quæ hoc est animali quod est naui carina. & adeo vsu aut dignitate præcipua est, vt longum cerebrum a medicis sit vocata. ex hac denique vt ex cerebro diuersi nascuntur meatus virtutem tribus animæ propositis ministrantes. tria sunt enim quæ ex animæ prouidentia accipit corpus animalis; vt viuat, vt decore viuat, & vt immortalitas illi successione quæratur. his tribus propositis, vt dixi, animæ per spinalem medullam præbetur effectus. nam cordi & iecori & spirandi ministeriis, quæ omnia ad viuendum pertinent, vires de spinalibus, quos dixi, meatibus ministrantur. neruis etiam manuum, pedum aliarumve partium per quas decore viuitur, virtus inde præstatur. & vt ex his successio procuretur, nerui ex eadem spinali medulla pudendis & matrici, vt suum opus impleant, ministrantur. ita nulla est in homine pars corporis sine spiramento, quod in ventre cerebri locatum est, & sine spinalis medullæ beneficio constat. Sic ergo fit vt, cum ipsum cerebrum sensu careat, sensus tamen a cerebro in omne corpus proficiscatur. Euge Græculus noster, Euangelus ait, tam plane nobis ostendit res opertu naturæ tectas, vt quicquid sermo descripsit oculis videre videamur. sed Eustathio iam cedo, cui præripui consulendi locum. Eustathius:

ſtathius: Modo vel vir omnium diſertiſſimus Euſebius vel quicumque volent alij ad exercitium conſultationis accedant. nos poſtea liberiore otio congrediemur.

CAP. X.

Qui fiat vt caluitium pariter atque canities anteriores capitis partes primum inuadant. Deinde, cur fœminis atque eunuchis vox ſit quam viris exilior.

ERGO, *ait Euſebius, habendus mihi ſermo, Diſari, tecum de ætate, cuius ianuam iam pæne ambo pulſamus. Homerus, cum ſenes πολιοκροτάφους vocat, quare virum ex parte poëtico more totum caput ſignificare velit, an ex aliqua ratione canos huic præcipue parti capitis aſſignet? & Diſarius: Et hoc diuinus ille vates prudenter vt cetera. nam pars anterior capitis humidior occipitio eſt; & inde crebro ſolet incipere canicies. Et ſi pars anterior, ait ille, humidior eſt, cur caluicium patitur? quod non niſi ex ſiccitate contingit. Opportuna, inquit Diſarius, obiectio. ſed ratio non obſcura eſt. Partes enim priores capitis fecit natura rariores, vt quicquid ſuperflui aut fumei flatus circa cerebrum fuerit euaneſcat per plures meatus. vnde videmus in ſiccis defunctorum capitibus velut quaſdam ſuturas, quibus hemiſphæria, vt ita dixerim, capitis illigantur. quibus igitur illi meatus fuerint ampliores, humorem ſiccitate mutant; & ideo tardius caneſcunt, ſed non caluicio carent. Si ergo ſiccitas caluos efficit, & poſteriora capitis ſicciora eſſe dixiſti; cur caluum occipitium numquam videmus? ille reſpondit: Siccitas occipitij non ex vitio ſed ex natura eſt. ideo omnibus ſicca ſunt occipitia. ex illa autem ſiccitate caluicium naſcitur, quæ per malam temperiem, quam Græci δυσκρασίαν ſolent vocare, contingit. vnde quibus capilli ſunt criſpi, quia ita temperati ſunt vt capite ſicciores ſint, tarde caneſcunt, cito in caluicium tranſeunt. contra qui capillo ſunt*

sunt rariore, non eo facile nudantur, nutriente humore quod φλέγμα vocitatur; sed fit illis cita canicies. nam ideo albi sunt cani; quia colorem humoris quo nutriuntur imitantur. Si ergo senibus abundantia humoris capillos in caniciem tingit: cur senecta opinionem exactæ siccitatis accepit? Quia senecta, inquit ille, exstincto per vetustatem naturali calore, fit frigida: & ex illo frigore gelidi & superflui nascuntur humores. ceterum liquor vitalis longæuitate siccatus est. inde senecta sicca est inopia naturalis humoris; humecta est abundantia vitiosi ex frigore procreati. hinc est quod ex vigiliis ætas grauior afficitur: quia somnus qui maxime ex humore contingit de non naturali humore nascitur. sicut est multus in infantia, quæ humida est, abundantia non superflui sed naturalis humoris. Eadem ratio est, quæ pueritiam canescere non patitur, cum sit humectissima. quia non ex frigore nato phlegmate humida est; sed illo naturali & vitali humore nutritur. ille enim humor, qui aut de ætatis frigore nascitur aut cuiuslibet vitiositatis occasione contrahitur, vt superfluus ita & noxius est. hunc videmus in feminis nisi crebro egeratur extrema minitantem; hunc in eunuchis debilitatem tibiis ingerentem: quarum ossa quasi semper in superfluo humore natantia naturali vigore caruerunt; & ideo facile intorquentur, dum pondus superpositi corporis ferre non possunt: sicut canna pondere sibi imposito curuatur. Et Eusebius: Quoniam nos a senectute vsque ad eunuchos traxit superflui humoris disputatio, dicas volo cur ita acutæ vocis sint vt sæpe mulier an eunuchus loquatur nisi videas ignores? Id quoque facere superflui humoris abundantiam ille respondit. Ipse enim ἀρτηρίαν, per quam sonus vocis ascendit, efficiens crassiorem angustat vocis meatum: & ideo vel feminis vel eunuchis vox acuta est; viris grauis; quibus vocis transitus habet liberum & ex integro patentem meatum. nasci autem in

eunuchis & in feminis ex pari frigore parem pæne importuni humoris abundantiam etiam hinc liquet; quod vtrumque corpus sæpe pinguescit. certe vbera prope similiter vtrique grandescunt.

CAP. XI.

Cur ij quos pudet, aut qui gaudent, rubescant: at metuentes pallor inuadat.

HIS *dictis, cum ad interrogandum ordo Seruium iam vocaret: naturali pressus ille verecundia vsque ad proditionem coloris erubuit. & Disarius: Age, Serui, non solum adolescentium qui tibi æquaui sunt sed senum omnium doctissime, commascula frontem; & sequestrata verecundia, quam in te facies rubore indicat, confer nobiscum libere quod occurrerit; interrogationibus tuis non minus doctrinæ collaturus quam si aliis consulentibus ipse respondeas. cumq. diutule tacentē crebris ille exhortationibus excitaret, Hoc, inquit Seruius, ex te quæro, quod mihi contigisse dixisti; quæ faciat causa vt rubor corpori ex animi pudore nascatur? & ille, Natura, inquit, cum quid ei occurrit honesto pudore dignum, imum petendo penetrat sanguinem: quo commoto atque diffuso cutis tinguitur; & inde nascitur rubor. dicunt etiam physici quod natura pudore tacta ita sanguinem ante se pro velamento tendat, vt videmus quemque erubescentem manum sibi ante faciem frequenter opponere. nec dubitare de his poteris, cum nihil aliud sit rubor nisi color sanguinis. addit Seruius: Et qui gaudent cur rubescunt? & Disarius, Gaudium, inquit, extrinsecus contingit. ad hoc animoso occursu natura festinat; quam sanguis comitando quasi alacritate integritatis suæ compotem tinguit cutem. & inde similis color nascitur. idem refert: Contra qui metuunt qua ratione pallescunt? Nec hoc, Disarius ait, in occulto est. natura enim cum quid de extrinsecus contingentibus*

gentibus metuit in altum tota demergitur: sicut nos quoque cum timemus latebras & loca nos occulentia quærimus. ergo tota descendens vt lateat trahit secum sanguinem, quo velut curru semper vehitur. hoc demerso humor dilutior cuti remanet; & inde pallescit. ideo timentes & tremunt: quia virtus animæ introrsum fugiens neruos relinquit, quibus tenebatur fortitudo membrorum; & inde saltu timoris agitantur. hinc & laxamentum ventris comitatur timorem: quia musculi, quibus claudebantur retrimentorum meatus, fugientis introrsum animæ virtute deserti laxant vincula, quibus retrimenta vsque ad digestionis oportunitatem continebantur. Seruius his dictis venerabiliter assensus obticuit.

Cap. XII.

De quæstionibus quindecim Disario ab Auieno propositis.

TVNC *Auienus Quia me ordo, ait, ad similitudinem consultationis applicat, reducendus mihi est ad conuiuium sermo, qui longius a mensa iam fuerat euagatus & ad alias transierat quæstiones. Sæpe apposita salita carne, quam* laridum *vocamus, vt opinor,* quasi large aridum, *quærere mecum ipse constitui qua ratione carnem ad diuturnitatem vsus admixtio salis seruet. hoc licet æstimare mecum possim: malo tamen ab eo qui corporibus curat certior fieri. & Disarius: Omne corpus suapte natura dissolubile & marcidum est, &, nisi quodam vinculo contineatur, facile defluit. continetur autem quamdiu inest anima reciprocatione aëris qua vegetantur conceptacula spiritus, dum semper nouo spirandi nutriuntur alimento. hoc cessante per animæ discessum membra marcescunt; & omne pondere suo conflictū corpus obteritur. tum sanguis etiam, qui quamdiu fuit compos caloris dabat membris vigorem, calore discedente versus in saniem non manet intra venas,*

sed

sed foras exprimitur : atque ita laxatis spiramentis effluit tabes fæculenta. id fieri sal admixtus corpori prohibet. est enim natura siccus & calidus: & fluxum quidem corporis calore contrahit; humorem vero siccitate vel coërcet vel exsorbet. certe humorem sale differri siue consumi sit hinc cognitu facile. quod si duos panes pari magnitudine feceris, vnum sale aspersum, sine sale alterum; inuenies indigentem salis pondere propensiorem; scilicet humore in eo per salis penuriam permanente. Et hoc a Disario meo quæsitum volo, cur defæcatum vinum validius sit viribus sed infirmius ad permanendum; & tam bibentem cito permouet, quam ipsum si manserit facile mutatur; Quod cito, inquit Disarius, permouet hæc ratio est : quia tanto penetrabilius in venas efficitur bibentis, quanto fit liquidius fæce purgata. ideo autem facile mutatur; quod nullo firmamento nixum vndique sui ad noxam patet. fæx enim vino sustinendo & alendo & viribus sufficiendis quasi radix eius est. Et hoc quæro, Auienus ait, cur fæx in imo subsidit omnium nisi mellis: mel solum est quod in summum fæcem exspuat? ad hæc Disarius; Fæcis materia vt spissa atque terrena ceteris laticibus pondere præstat, melle vincitur. ideo in illis grauitate deuergens ad fundum decidit; in melle vero, vt leuior, de loco victa sursum pellitur. Quoniam ex his quæ dicta sunt ingerunt se similes quæstiones; cur, Disari, ita mel & vinum diuersis ætatibus habentur optima: mel quod recentissimum, vinum quod vetustissimum; vnde est & illud prouerbium, quo vtuntur gulones : Mulſum quod probe temperes miſcendum eſſe nouo Hymetio & vetulo Falerno. *Propterea, inquit ille, quia inter se ingenio diuersa sunt. vini enim natura humida est, mellis arida. si dicto meo addubitaueris; medicinæ cōtemplator effectum. nam, quæ vdanda sunt corporis, vino fouentur; quæ siccanda sunt, melle detergentur. igitur longinquitate temporis de*

vtroque

vtroque aliquid exsorbente vinum sit meracius, mel aridius: & ita mel succo priuatur, vt vinum aqua liberatur. Nec hoc, quod sequitur, dissimile quæsitis est: cur, si vasa vini atque olei diutule semiplena custodias, vinum ferme in acorem corrumpitur, oleo contra sapor suauior conciliatur. Vtrumque, Disarius ait, verum est. in illud enim vacuum, quod superne liquido caret, aër aduena incidit; qui tenuissimum quemque humorem elicit & exsorbet. eo siccato vinum quasi spoliatum viribus prout ingenio imbecillum aut validum fuit vel acore exasperatur vel austeritate restringitur. oleum autem, superfluo humore siccato velut mucere qui in eo latuit abstersо, acquirit nouam suauitatem saporis. Rursus, ait Auienus, Hesiodus cum ad medium dolij peruentum est, compercendum, & ceteris eius partibus ad satietatem dicit abutendum; optimum vinum sine dubio significans quod in dolij medietate consisteret. sed & hoc vsu probatum est in oleo optimum esse quod supernatat, in melle quod in imo est. quæro igitur cur oleum quod in summo est, vinum quod in medio, mel quod in fundo, optima esse credantur? nec cunctatus Disarius ait: Mel quod optimum est reliquo ponderosius est. in vasa igitur mellis pars, quæ in imo est, vtique præstat pondere; & ideo supernante preciosior est. contra in vase vini pars inferior admixtione facis non modo turbulenta sed & sapore deterior est: pars vero summa aëris vicinia corrumpitur, cuius admixtione fit dilutior. vnde agricolæ dolia non contenti sub tecto reposuisse defodiunt, & operimentis extrinsecus illitis muniunt, remouentes in quantum fieri potest a vino aëris contagionem; a quo tam manifeste læditur, vt vix se tueatur in vase pleno & ideo aëri minus peruio. ceterum si inde hauseris, & locum aëris admixtioni patefeceris: reliquum quod remansit omne corrumpitur. media igitur pars quantum a confinio summi vtriusque tantum a noxa remota est

quasi

quasi nec turbulenta nec diluta. adiecit Auienus: Cur eadem potio meracior videtur ieiuno, quam ei qui cibum sumpsit? & ille: Venas inedia vacuefacit, saturitas obstruit. igitur cum potio per inanitatem penitus influit, quia non obtusas cibo venas inuenit, neque fit admixtione dilutior & per vacuum means gustatu fortiore sentitur. Hoc quoque sciendum mihi est, Auienus ait; cur qui esuriens biberit aliquantulum famem subleuat; qui vero sitiens cibum sumpserit, non solum non domat sitim sed magis magisque cupidinem potus accendit? Nota est, inquit Disarius causa. nam liquori quidem nihil officit, quin sumptus ad omnes corporis partes quoquo versus permanet, & venas compleat. & ideo inedia quæ inanitatem fecerat accepto potus remedio quasi iam non in totum vacua recreatur. cibatus vero vtpote concretior & grandior in venas non nisi paulatim confectus admittitur. ideo sitim quam reperit nullo subsidio subleuat; immo quicquid foris humoris nactus est exsorbet: & inde penuria eius quæ sitis vocatur augetur. Nec hoc mihi, Auienus ait, ignoratum relinque: cur maior voluptas est cum sitis potu extinguitur, quam cum fames sedatur, cibo? & Disarius: Ex prædictis hoc quoque liquet. nam potionis totus haustus in omne corpus simul penetrat & omnium partium sensus facit vnam maximam & sensibilem voluptatem. cibus autem exiguo subministratu paulatim penuriam consolatur. ideo voluptas eius multifariam comminuitur. Hoc quoque, si videtur, addo quæsitis: cur qui auidius vorant facilius satias capit quam qui eadem quietius ederint. Breuis est, inquit illa responsio. nam, vbi auide deuoratur, tunc multus aër cum edulibus infertur propter hiantium rictus & crebritatem respirandi. igitur vbi aër venas compleuit ad obiiciendum fastidium pro cibo pensatur. Ni molestus tibi sum, Disari, patere plus nimio ex discendi cupidine garrientem; & dicas, quæso, cur

edulia satis calida facilius comprimimus ore quam manu sustinemus; & si quid eorum plus feruet quam vt diutius possit mandi, ilico deuoramus, & tamen aluus non perniciose vritur? & ille: Intestinus calor qui in aluo est quasi multo maior vehementiorque quicquid calidum accipit magnitudine sua circumuenit ac debilitat. ideo præstat si quid ori feruidum admoueris, non, vt quidam faciunt, hiare (ne nouo spiritu feruori vires ministres) sed paulisper labra comprimere; vt maior calor qui de ventre etiam ori opitulatur comprimat minorem calorem. manus autem vt rem feruidam ferre possit nullo proprio iuuatur calore. Iamdudum, inquit Auienus, nosse haueo cur aqua quæ obsita globis nubium perducitur ad niualem rigorem minus in potu noxia est, quam ex ipsa niue aqua resoluta. scimus enim quot quantaq. noxæ epotæ niuis humore nascantur. & Disarius: Addo aliquid a te quæsitis. aqua enim ex niue resoluta etiam si igne calefiat & calida bibatur, æque noxia est, ac si epota sit frigida. ergo non solo rigore niualis aqua perniciosa est, sed ob aliam causam; quã non pigebit aperire auctore Aristotele; qui in physicis quæstionibus suis hanc posuit, & in hunc sensum, ni fallor, absoluit: Omnis aqua, inquit, habet in se aëris tenuißimi portionem, quo salutaris est; habet & terream fæcem, quæ est corpulenta post terram. cum ergo aëris frigore & gelu coacta coalescit; necesse est per euaporationẽ velut exprimi ex ea auram illam tenuißimam: qua discedente conueniat in coagulũ sola terrea in se remanente natura quod hinc apparet. quia, cum fuerit eadẽ aqua solis calore resoluta, minor modus eius reperitur quam fuit antequam congelasceret. deest autem quod euaporatio solum in aqua salubre consumpsit. nix ergo, quæ nihil aliud est quam aqua in aëre denseta, tenuitatem sui cum denseretur amisit: & ideo ex eius resolutæ potu diuersa morborum genera visceribus inseminantur. Nominatum gelu veteris, qua me so-

lebat

lebat agitare, admonuit quæstionis, cur vina aut numquam aut rarenter congelascant, ceteris ex magna parte humoribus nimietate frigoris cogi solitis? num quia vinum semina quædam in se caloris habet, & ob eam rem Homerus dixit αἴθοπα οἶνον, non, vt quidā putant, propter colorem? an alia quæpiam causa est? quam quia ignoro scire cupio. ad hæc Disarius: Esto, vina naturali muniantur calore, num oleum minus ignitum est, aut minorem vim in corporibus calefaciendis habet? & tamē gelu stringitur. certe, si putas ea quæ calidiora sunt difficilius congelascere, congruens erat nec oleum concrescere, & ea quæ frigidiora sunt facile gelu cogi. acetum autem omnium maxime frigorificum est; atq. id tamen numquā gelu stringitur. num igitur magis oleo causa est coaguli celerioris quod & leuigatius, & spissius est; faciliora enim ad coëundam videntur, quæ leuatiora densioraq. sunt. vino autem non contingit tanta mollities; & est quam oleum multo liquidius. acetum vero & liquidissimum est inter ceteros humores; & tanto est acerbius, vt sit acore tristiscum; & exēplo marinæ aquæ quæ ipsa quoq. amaritudinē sui aspera est, numquam gelu contrahitur. nam quod Herodotus historiarum scriptor, contra omnium ferme qui hæc quæsiuerant opinionē, scripsit mare Bosphoricum, quod & Cimmerium appellat, earumque partium mare omnē quod Scythicum dicitur id gelu constringi & consistere; aliter est quam putatur. nam nō marina aqua contrahitur: sed quia plurimū in illis regionibus fluuiorum est & paludum in ipsa maria influentium, superficies maris cui dulces aquæ innatant congelascit: & incolumi aqua marina videtur in mari gelu sed de aduenis vndis coactum. hoc & in Ponto fieri videmus, in quo frusta quædā, & vt ita dixerim, prefriciæ gelida ferantur contractæ de fluuialiū vel palustrium vndarum multitudine: in quas licet frigori quasi leuatiores marina. plurimum autem aquarum talium influere Ponto & totam

superficiem eius infectam esse dulci liquore, præter quod ait Sallustius, mare Ponticum dulcius quam cetera. *est hoc quoque testimonio: quod si in Pontum vel paleas vel ligna seu quæcumque alia natantia proieceris, foras extra Pontum feruntur in Propontidem, atq. ita in mare quod alluit Asiæ oram; cum constet in Pontum influere maris aquam, non effluere de Ponto. meatus enim qui solus de oceano receptas aquas in maria nostra transmittit in freto est Gaditano, quod Hispaniam Africamque interiacet, & sine dubio inundatio ipsa per Hispaniense & Gallicanum litora in Tyrrhenum prodit: inde Hadriaticum mare facit. ex quo dextra in Parthenium, læua in Ionium, & directim in Ægeum pergit; atque ita ingreditur in Pontum. Quæ igitur ratio facit vt riuatim aqua de Ponto fluant, cum foris influentes aquas Pontus accipiat? sed constat vtraque ratio. nam superficies Ponti propter nimias aquas quæ de terra dulces influunt foras effluit: deorsum vero intro pergit influxio. vnde probatum est natantia, quæ, vt supra dixi, iaciuntur in Pontum, foras pelli; si vero columna deciderit, introrsum minari. & hoc sæpe vsu probatum est, vt grauiora quæque in fundo Propontidis ad Ponti interiora pellantur. Adiecta hac vna consultatione reticebo. Cur omne dulcium magis dulce videtur cum frigidum est quam si caleat? respondit Disarius: Calor sensum occupat, & gustatum linguæ feruor interpedit. ideo ex asperatione oris prauenta suauitas excluditur. quod si caloris absit iniuria: tum demum potest lingua incolumi blandimento dulcedinem pro merito eius excipere. præterea succus dulcis per calorem non impune penetrat venarum receptacula: & ideo noxa minuit voluptatem.*

CAP.

CAP. XIII.

De quæstionibus tribus quas Horus Disario proposuit.

SVCCESSIT *Horus, & , Cum multa, inquit, de potu & cibatu quæsisset Auienus, vnū maxime necessarium, sponte an oblitus ignoro, prætermisit; cur ieiuni magis sitiant quam esuriant. hoc in commune nobis, Disari, si videtur, absolue. & ille* Rem *tractatu dignam, inquit*, Hore *quæsisti; sed cuius ratio in aperto sit. cum enim animal ex diuersis constet elementis: vnum est de his quæ corpus efficiunt, quod & solum aut maxime vltra cetera aptum sibi quærat alimentum: calorem dico, qui liquorem sibi exigit ministrari. certe de ipsis quatuor elementis extrinsecus videmus nec aquam, nec aërem, neque terram aliquod quo alatur aut quod consumat exigere, nullamque noxam vicinis vel appositis sibi rebus inferre. solus ignis alimenti perpetui desiderio quicquid offendit absumit. inspice & primæ ætatis infantiam, quantum cibum nimio calore conficiat: & contra senes cogita facile tolerare ieiunium, quasi exstincto in ipsis calore, qui nutrimentis recreari solet. sed & media ætas, si multo exercitio excitauerit sibi naturalem calorem, animosius cibum appetit. consideremus & animalia sanguine carentia, quæ nullum cibum quærant penuria caloris. Ergo si calor semper est in appetentia; liquor autem proprium caloris alimentum est, bene in nobis, cum ex ieiunio corpori nutrimenta quæruntur, præcipue calor suum postulat: quo accepto corpus omne recreatur, & patientius expectat cibum solidiorem. His dictis anulum Auienus de mensa retulit, qui illi de breuissimo dexteræ manus digito repente deciderat. cumq. a præsentibus quæreretur cur eum alienæ manui & digito & non huic gestamini deputatis potius insereret: ostendit manum læuam ex vulnere tumidiorem. hinc Horo nata quæstionis occasio. & dic, inquit, Disari, (omnis*

enim situs corporis pertinet ad medici notionem. tu vero doctrinam & vltra quam medicina postulat consecutus es) dic, inquam, cur sibi communis assensus anulum in digito, qui minimo vicinus est, quem etiam medicinalem vocant, & manu præcipue sinistra gestandum esse persuasit? & Disarius: De hac ipsa quæstione sermo quidam ad nos ab Ægypto venerat, de quo dubitabam fabulamne an veram rationem vocarem. sed libris anatomicorum postea consultis verum reperi, neruum quendam de corde natum priorsum pergere vsque ad digitum manus sinistræ minimo proximum, & illic desinere implicatum ceteris eiusdem digiti neruis: & ideo visum veteribus, vt ille digitus anulo tamquam corona circundaretur. & Horus Adeo, inquit, Disari, verum est ita vt dicis Ægyptios opinari, vt ego sacerdotes eorum, quos prophetas vocãt, cum in templo vidissem circa deorum simulachra hunc in singulis digitum confictis odoribus illinire, & eius rei causas requisissem: & de neruo quod iam dictum est principe eorum narrante didicerim, & insuper de numero qui per ipsum significatur. complicatus enim senarium numerum digitus iste demonstrat, qui omnifariam plenus, perfectus, atque diuinus est. causasque cur plenus sit hic numerus ille multis asseruit. ego nunc vt præsentibus fabulis minus aptas relinquo. Hæc sunt quæ in Ægypto diuinarum omnium disciplinarum compote cur anulus huic digito magis inferatur agnoui. Inter hæc Cæcina Albinus Si volentibus vobis erit, inquit, in medium profero quæ de hac eadem causa apud Ateium Capitonem pontificij iuris inter primos peritum legisse memini: qui, cum nefas esse sanciret deorum formas insculpi anulis eo vsque processit, vt & cur in hoc digito vel in hac manu gestaretur anulus non taceret. veteres, *inquit*, non ornatus, sed signandi causa anulum secum circumferebant. vnde nec plus habere quam vnum licebat, nec cuiquam nisi libero:

libero: quos solos fides deceret, quæ signaculo continetur. ideo ius anulorum famuli non habebant. imprimebatur autem sculptura materiæ anuli siue ex ferro siue ex auro foret: & gestabatur vt quisq. vellet, quacunque manu, quolibet digito. postea, *inquit*, vsus luxuriantis ætatis signaturas preciosis gemmis cœpit insculpere: & certatim hæc omnis imitatio lacessiuit, vt de augmento precij quo sculpendos lapides parassent gloriarentur. hinc factum est vt vsus anulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in læuam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu & officio manus dextræ preciosi lapides frangerentur. Electus autem, *inquit*, in ipsa læua manu digito minimo proximus, quasi aptior ceteris, cui commendaretur anuli pretiositas. nam pollex, qui nomen ab eo quod pollet accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est. vnde apud Græcos ἀντίχειρ, *inquit*, vocatur, quasi manus altera. pollici vero vicinus nudus & sine tuitione alterius appositi videbatur. nam pollex ita inferior est vt vix radicem eius excedat. medium & minimum vitauerunt, *inquit*, vt ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum: & electus est qui ab vtroque clauditur, & minus officij gerit, & ideo seruando anulo magis accommodatus est. *Hæc sunt quæ lectio pontificalis habet. vnusquisque vt volet vel Etruscam vel Ægyptiacam opinionem sequatur. Inter hæc Horus ad consulendum reuersus Scis, inquit, Disari, præter hunc vestitum qui me tegit, nihil me in omni censu aliud habere. vnde nec seruus mihi est, nec vt sit opto: sed omnem vsum, qui viuo ministrandus est, ego mihimet subministro. Nuper ergo, cum in Hostiensi oppido morarer, sordidatum pallium meum in mari diutule laui: & super litus sole siccaui:*

 nihiloquo

nihiloque minus eadem in ipso post ablutionem maculæ sordium visebantur. cumque me res ista stupefaceret: assistens forte nauta, Quin potius, ait, in fluuio ablue pallium tuum, si vis emaculatum? parui vt verum probarem; & aqua dulci ablutum atque siccatum vidi splendori suo redditum: & ex illo causam requiro, cur magis dulcis quam salsa aqua idonea sit sordibus abluendis. Iamdudum, Disarius inquit, hæc quæstio ab Aristotele & proposita est & soluta. ait enim aquam marinam multo spissiorem esse quam est dulcis: immo illam esse fæculentam, dulcem vero puram atque subtilem. hinc facilius, ait, vel imperitos nandi mare sustinet: cum fluuialis aqua quasi infirma & nullo adiumento fulta mox cedat, & in imum pondera accepta transmittat. ergo aquam dulcem dixit quasi natura leuem celerius immergere in ea quæ abluenda sunt: & dum siccatur, secum sordium maculas abstrahere: marinam vero quasi crassiorem nec facile penetrare purgando propter densitatem sui, & dum vix siccatur non multum sordium secum trahere. cumque Horus his assentiri videretur: Eustathius ait; Ne decipias, quæso, credulum, qui se quæstionemq. suam commisit fidei tuæ. Aristoteles enim, vt nonnulla alia, magis acute quam vere ista disseruit. adeo autem aquæ densitas non nocet abluendis; vt sæpe qui aliquas species purgatas volunt, ne sola aqua vel dulci tardius hoc efficiant, admisceant illi cinerem, vel si defuerit, terrenum puluerem; vt crassior facta celerius possit abluere. nihil ergo impedit marinæ aquæ densitas. sed nec ideo quia salsa est minus abluit. salsitas enim findere & velut aperire solet meatus: ideo magis elicere debuit abluenda. sed hæc vna causa est cur aqua marina non sit ablutioni apta, quia pinguis est; sicut & ipse Aristoteles sæpe testatus est; & sales docent, quibus inesse quiddam pingue nullus ignorat. est & hoc indicium pinguis aquæ marinæ, quod, cum inspergitur flammæ, non tam extinguit

quam

quam pariter accenditur aquæ pinguedine alimoniam igni subministrante. postremo, Homerum sequamur, qui solus fuit naturæ conscius. facit enim Nausicaam Alcinoi filiam abluentem vestes, cum super mare esset, non in mari sed in fluuio. idem locus Homeri docet nos marinæ aquæ quiddam inesse pingue permistum. Vlysses enim cum iamdudum mare euasisset, & staret siccato corpore, ait ad Nausicaæ famulas:

Αμφίπολοι στῆθ' οὕτω ἀπόπροθεν, ὄφρ' ἐγὼ αὐτὸς
Αλμὴν ὤμοιιν ἀπολούσομαι.

post hoc cum descendisset in fluuium,

Εκ κεφαλῆς ἔσμηχεν ἁλὸς χνόον.

diuinus enim vates, qui in omni re naturam secutus est, expressit quod fieri solet; vt, qui ascendunt de mari si in sole steterint, aqua quidem celeriter sole siccetur, maneat autem in corporis superficie veluti flos quidam, qui & in detergendo sentitur. & hæc est aquæ marinæ pinguedo, quæ sola impedit ablutionem.

CAP. XIIII.

Simulacra cur sub aquis maiora esse videantur quam reuera sint. Tum in vniuersum quomodo visio fiat: an susceptione simulacrorum quæ a rebus in oculos promanant, an potius emissione radiorum ex ipsis oculis.

ET, quia a ceteris expeditus mihi te paulisper indulges, modo autem nobis de aqua sermo fuit: quæro cur in aqua simulachra maiora veris videntur? quod genus apud popinatores pleraque scitamentorum cernimus proposita, ampliora specie quam corpore. quippe videmus in doliolis vitreis aquæ plenis & oua globis maioribus & iecuscula fibris tumidioribus & bulbas spiris ingentibus: & omnino ipsum videre, qua nobis ratione constat? quia solent de hoc nonnulli nec vera nec verisimilia sentire. Et Disarius Aqua, inquit, densior est aëris tenuitate: & ideo eam cunctatior

visus penetrat. cuius offensa repercussa videndi acies scinditur, & in se recurrit. scissa dum redit; iam non directo ictu sed vndique versum incurrit liniamenta simulachri: & sic fit vt videatur imago archetypo suo grandior. nam & solis orbis matutinus solito nobis maior apparet: quia interiacet inter nos & ipsum, aër adhuc de nocte roscidus: & grandescit imago eius tamquam in aqua speculo visatur. ipsam vero videndi naturam non insubide introspexit Epicurus: cuius in hoc non est vt aestimo improbanda sententia, adstipulante praecipue Democrito. quia sicut in ceteris ita & in hoc paria senserunt. Ergo censet Epicurus ab omnibus corporibus iugi fluere quaepiam simulachra manare; nec vnquam tantulam moram interuenire, quin vltro ferantur inani figura cohaerentes corporum exuuiae, quarum receptacula in nostris oculis sunt: & ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprij sensus recurrunt. haec sunt quae vir ille commemorat. quibus si occurris obuius, exspecto quid referas. ad haec renidens Eustathius, In propatulo est, inquit, quod decepit Epicurum. a vero enim lapsus est aliorum quatuor sensuum secutus exemplum: quia in audiendo gustando & odorando atq. tangendo nihil e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus quod sensum sui moueat. quippe & vox ad aures vltro venit, & aura in nares influunt; & palato ingeritur quod gignat saporem; & corpori nostro applicantur tactu sentienda. hinc putauit & ex oculis nostris nihil foras proficisci; sed imagines rerum in oculos vltro meare. cuius opinioni repugnat, quod in speculis imago aduersa contemplatorem suum respicit: cum debeat, si quidem a nobis orta recto meatu proficiscitur, posteram sui partem cum discedit ostendere, vt laeua laeuam dextera dexteram respiciat. nam & histrio personam sibi detractam ex ea parte videt, qua induit; scilicet non faciem sed posteriorem cauernam. deinde interrogare hunc virum vellem, an tunc

imagines

imagines e rebus auolant, cum, est qui velit videre: an & cum nullus aspicit emicant vndiq. simulachra. nam si quod primum dixi teneat, quæro cuius imperio simulachra præsto sint intuenti, & quotiens quis voluerit ora conuertere, totiens se & illa conuertant? sin secundo inhæreat, vt dicat perpetuo fluore rerum omnium manare simulachra: quare quamdiu cohærentia permanent nullo coagulo iuncta ad permanendum? aut si manere dederimus, quemadmodum aliquem retinebunt colorem: cuius natura cum sit incorporea tamen numquam potest esse sine corpore? dein quis potest in animum inducere simulatque oculos verteris incurrere imagines cæli, maris, litoris, prati, nauium, pecudum, & innumerabilium præterea rerum quas vno oculorum iactu videmus; cum sit pupula quæ visu pollet oppido parua? & quo nam modo totus exercitus visitur? an de singulis militibus profecta simulachra se congerunt, atque ita collecta tot milia penetrant oculos intuentis? Sed quid laboramus opinionem sic inanem verbis verberare, cum ipsa rei vanitas se refellat? constat autem visum nobis hac prouenire ratione. Geminum lumen e pupula, quacunque eam verteris, directa linea emicat. id oculorum domesticum profluuium, si repererit in circunfuso nobis aëre lucem, per eam directim pergit, quandiu corpus offendat: & si faciem verteris vt circunspicias, vtrobique acies videndi directa procedit. ipse autem iactus, quem diximus de nostris oculis emicare, incipiens a tenui radice in summa fit latior: sicut radij a pictore finguntur. ideo per minutissimum foramen contemplans oculus videt cæli profunditatem. Ergo tria ista nobis necessaria sunt ad effectum videndi; lumen quod de nobis emittimus, & vt aër qui interiacet lucidus sit, & corpus quo offenso desinat intentio. quæ, si diutius pergat, rectam intentionem lassata non obtinet; sed scissa in dexteram lauamque diffunditur. hinc est quod vbicunque terrarum steteris videris

videris tibi quandam cæli conclusionem videre; & hoc est quod horizontem *veteres vocauerunt. quorum indago fideliter deprehendit directam ab oculis aciem per planum contra aspicientibus non pergere vltra centum octoginta stadia, & inde iam recuruari.* per planum, *ideo adieci, quia altitudines longissime aspicimus. quippe qui & cælum videmus. ergo in omni horizontis orbe ipse qui intuetur centrum est. & quia diximus quantum a centro acies vsque ad partem orbis extenditur: sine dubio in horizonte διάμετρος orbis trecentorum sexaginta stadiorum est: &, si vlterius qui intuetur accesserit seu retrorsum recesserit, similem circa se orbem videbit. Sicut igitur diximus cum lumen quod pergit e nobis per aëris lucem in corpus inciderit, impletur officium videndi: sed vt possit res visa cognosci, renuntiat visam speciem rationi sensus oculorum; & illam aduocata memoria recognoscit. Ergo videre oculorum est, iudicare rationis, memoriæ meminisse. quia trinum est officium, quod visum complet ad dignoscendam figuram, sensus, ratio, memoria. sensus rem visam rationi refundit. illa quid visum sit recordatur. adeo autem in tuendo necessarium est rationis officium, vt sæpe in vno videndi sensu etiam alium sensum memoria suggerente ratio deprehendat. nam, si ignis appareat, scit eum & ante tactum ratio calere. si nix sit illa quæ visa est; intelligit in ipsa ratio etiam tactus rigorem. hac cessante visus inefficax est: adeo vt quod remus in aqua fractus videtur, vel quod turris eminus visa cum sit angulosa rotunda existimatur, faciat rationis negligentia: quæ, si se intenderit, agnoscit in turre angulos & in remo integritatem; & omnia illa discernit, quæ Academicis damnandorum sensuum occasionem dederunt: cum sensus vnus inter certissimas res habendus sit, comitante ratione; cui nonnumquam ad discernendam speciem non sufficit sensus vnus. nam si eminus pomi, quod malum dicitur,*

figura

figura visatur; non omnimodo id malum est. potuit enim ex aliqua materia fingi mali similitudo. aduocandus est igitur sensus alter, vt odor iudicet. sed potuit inter congeriem malorum positum auram odoris ipsius concepisse. hic tactus consulendus est, qui potest de pondere iudicare. sed metus est ne & ipse fallatur, si fallax opifex materiam qua pomi pondus imitaretur elegit. confugiendum est igitur ad saporem. qui si formæ consentiat; malum esse nulla dubitatio est. Sic probatur efficaciam sensuum de ratione pendere. ideo deus opifex omnes sensus in capite, id est, circa sedem rationis, locauit.

CAP. XV.

Satin' recte scriptum sit a Platone, cibum per stomachum trahi: potum vero per arteriam quæ τραχεῖα dicitur, fibris pulmonis illabi.

HIS dictis; fauor ab omnibus exortus est admirantibus dictorum soliditatem, adeo vt attestari vel ipsum Euangelum non pigeret. Disarius deinde subiecit: Isti plausus sunt, qui prouocant philosophiam ad vindicandos sibi de aliena arte tractatus, vnde sæpe manifestos occurrit errores. vt Plato vester, dum nec anatomica quæ medicinæ propria est abstinet, risum de se posteris tradidit. dixit enim diuisas esse vias deuorandis cibatui & potui; & cibum quidem per stomachum trahi; potum vero per arteriam quæ trachia dicitur fibris pulmonis allabi. quod tantum virum vel æstimasse vel in libros retulisse mirandum est vel potius dolendum. vnde Erasistratus medicorum veterum nobilißimus in eum iure inuectus est, dicens retulisse illum longe diuersa quam ratio deprehendit. duas enim esse fistulas instar canalium, easque ab oris faucibus proficisci deorsum; & per earum alteram induci delabique in stomachum esculenta omnia & poculenta, ex eoque ferri in ventriculum, quod Græce

Græce appellatur ἡ κάτω κοιλία; atque illic subigi degerique; ac deinde aridiora ex his retrimenta in aluum conuenire, quod Græce κῶλον dicitur; humidiora autem per renes in vesicam trahi, & per alteram de duabus superioribus fistulam, quæ Græce appellatur τραχεῖα ἀρτηρία, spiritum a summo ore in pulmonem, atque inde rursum in os & in nares, commeare; perque eandem vocis fieri meatum: ac ne potus cibusve aridior, quem oporteret in stomachum ire, procideret ex ore laberetur que in eam fistulam per quam spiritus reciprocatur, ex eaque offensione intercluderetur animæ via, impositam esse arte quadam & ope naturæ ἐπιγλωττίδα, quasi claustrum mutuum vtriusque fistulæ, quæ sibi sunt cohærentes: eamque ἐπιγλωττίδα inter edendum bibendumque operire ac protegere τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν, ne quid ex esca potuve incideret in illud quasi æstuantis animæ iter; ac propterea nihil humoris influere in pulmonem ore ipso arteriæ communito. hac Erasistratus. cui, vt æstimo, vera ratio consentit. cum enim cibus non squalidus siccitate sed humoris temperie mollis ventri inferendus sit: necesse est eandem viam ambobus patere; vt cibus potu temperatus per stomachum in ventrem condatur: nec aliter natura componeret nisi quod salutare esset animali. Deinde, cum pulmo & solidus & leuigatus sit, si quid spissum in ipsum deciderit, quemadmodum penetrari aut transmitti potest ad locum digestionis; cum constet si quando casu aliquid paulo densius in pulmonem violentia spiritus trahente deciderit, mox nasci tussim nimis asperam, & alias quassationes vsque ad vexationem salutis? si autem naturalis via potum in pulmonem traheret: cum polenta bibuntur, vel cum hauritur potus admixtis granis seu ex re aliqua densiore, quid his sumptis pulmo pateretur? vnde ἐπιγλωττὶς a natura prouisa est; quæ, cum cibus sumitur, operimento fit arteriæ, ne quid per ipsam in pulmonem spiritu passim

trahente

trahente labatur. sicut, & cum sermo emittendus est, inclinatur ad operiendam stomachi viam, vt ἀρτηρίαν voci patere permittat. Est & hoc de experientia notum quod qui sensim trahunt potum ventres habent humectiores, humore qui paulatim sumptus est diutius permanente. si quis vero auidius hauserit: humor eodem impetu quo trahitur praeterit in vesicam; & ficciori cibo prouenit tarda digestio. haec autem differentia non nasceretur, si a principio cibi & potus diuisi essent meatus. Quòd autem Alcaeus poëta dixit & vulgo canitur;

Οἴνῳ πνεύμονα τέγγε
Τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται,

ideo dictum est, quia pulmo reuera gaudet humore, sed trahit quantum sibi aestimat necessarium. Vides satius fuisse philosophorum omnium principi alienis abstinere, quam minus nota proferre. ad haec Eustathius paulo commotior Non minus te, inquit, Disari, philosophis quam medicis inserebam. sed modo videris mihi rem consensu generis humani decantatam & creditam obliuioni dare; philosophiam artem esse artium & disciplinam disciplinarum. & nunc in ipsam inuehitur paricidali ausu medicina; cum philosophia illic se habeatur augustior, vbi de rationali parte, id est de incorporeis disputat, & illic inclinetur, vbi de physica, quod est de diuinis corporibus vel caeli vel siderum, tractat. medicina autem physicae partis extrema faex est, cui ratio est cum testeis terrenisque corporibus. sed quid rationem nominaui, cum magis apud ipsam regnet coniectura quam ratio? quae ergo coniicit de carne lutulenta, audet inequitare philosophiae de incorporeis & vere diuinis certa ratione tractanti. Sed ne videatur communis ista defensio tractatum vitare pulmonis: accipe causas quas Platonica maiestas secuta est. ἐπιγλωττὶς quam memoras inuentum natura est ad tegendas detegendasq. certa alternatione vias

cibatus

cibatus & potus, vt illum stomacho transmittat, hunc pulmo suscipiat. propterea tot meatibus distinctus est & interpatet rimis, non vt spiritus egreßiones habeat, cui exhalatio occulta sufficeret; sed vt per eos, si quid cibatus in pulmonem deciderit, succus eius mox migret in sedem digestionis. deinde ἀρτηρία si quo casu scissa fuerit, potus non deuoratur, sed quasi fisso meatu suo reiectatur foras incolumi stomacho. quod non contingeret nisi ἀρτηρία via esset humoris. Sed & hoc in propatulo est; quia quibus æger est pulmo accenduntur in maximam sitim. quod non eueniret nisi esset pulmo receptaculum potus. Hoc quoque intuere; quod animalia quibus pulmo non est, potum nesciunt. natura enim nihil superfluum, sed membra singula ad aliquod viuendi ministerium fecit: quod cum deest; vsus eius non desideratur. Vel hoc cogita: quia si stomachus cibum potumq; susciperet, superfluus foret vesicæ vsus. poterat enim vtriusque rei stomachus retrimenta intestino tradere, cui nunc solius cibi tradit: nec opus esset diuersis meatibus quibus singula traderentur, sed vnus vtrique sufficeret ab eadem statione transmisso. modo autem seorsum vesica, & intestinum seorsum saluti seruit: quia illi stomachus tradit, pulmo vesicæ. Nec hoc prætereundum est, quod in vrina, quæ est retrimentum potus, nullum cibi vestigium reperitur; sed nec aliqua qualitate illorum retrimentorum vel coloris vel odoris inficitur. quod si in ventre simul fuissent; aliqua illarum sordium qualitas inficeretur. nam postremo lapides, qui de potu in vesica nascuntur, cur numquam in ventre coalescunt, cum non nisi ex potu fiant & nasci in ventre quoque debuerint, si venter esset receptaculum potus? In pulmonem defluere potum nec poëtæ nobiles ignorant. ait enim Eupolis in fabula, quæ inscribitur Colaces: Πίνειν γὰρ ὁ Πρωταγόρας ἐκέλευεν, ἵνα πρὸ τοῦ κυνὸς τὸν πνεύμον' ἔκλυρον φορῇ. *& Eratosthenes testatur idem.*

Καὶ

Καὶ βαθοῦ ἀκρήτῳ πλύμονα τεγγόμενος.

Euripides vero huius rei manifestissimus astipulator est:

Οἶνος περάσας πλευμόνων διαῤῥοάς.

Cum igitur & ratio corporeæ fabricæ, & testium nobilis auctoritas astipuletur Platoni: nonne quisquis contra sensit insanit?

CAP. XVI.

Ouumne prius fuerit an gallina.

INTER *hæc Euangelus gloriæ Græcorum inuidens & illudens: Facessant, ait, hæc quæ inter vos in ostentatiônem loquacitatis agitantur. quin potius, si quid callet vestra sapientia, scire ex vobis volo ouumne prius exstiterit an gallina? Irridere te putas, Disarius ait; & tamen quæstio quam mouisti, & inquisitu & scitu digna est. cur enim tibi de rei vtilitate comparans consuluisti, vtrum prius gallina ex ouo an ouum ex gallina cœperit.* * * * *sed hoc ita serius inserendum est, vt de eo debeat vel anxie disputari. & proferam quæ in vtranque partem mihi dicenda subuenient, relicturus tibi vtrum eorum verius malis videri. Si concedimus omnia quæ sunt aliquãdo cœpisse: ouum prius a natura factum iure æstimabitur. semper enim quod incipit imperfectum adhuc & informe est, & ad perfectionem sui per procedentis artis & temporis additamenta formatur. ergo natura fabricans auem ab informi rudimento cœpit, & ouum, in quo necdum est species animalis, effecit. ex hoc perfectæ auis species exstitit procedente paulatim maturitatis effectu. deinde, quicquid a natura variis ornatibus comptum est, sine dubio cœpit a simplici; & ita contextionis accessione variatum est. ergo ouum visu simplex & vndique versum pari specie creatum est: & ex illo varietas ornatuum quibus constat auis species absoluta est. nam sicut elementa prius exstiterunt, ita & reliqua corpora*

de commixtione eorum creata sunt: ita rationes seminales quæ in ouo sunt, si venialis erit ista translatio, velut quædam gallinæ clementa credenda sunt. nec importune elementu de quibus sunt omnia ouum comparauerim. in omni enim genere animantium, quæ ex coitione nascuntur, inuenies ouum aliquorum esse principium instar elementi. aut enim gradiuntur animantia, aut serpunt, aut nando volandove viuunt. in gradiētibus lacertæ & similia ex ouis creantur. quæ serpunt oui nascuntur exordio. volantia vniuersa de ouis prodeunt; excepto vno quod incertæ naturæ est. nam vespertilio volat quidem pellitis alis, sed inter volantia non habendus est; quia quatuor pedibus graditur formatosque pullos parit & nutrit lacte quos generat. nantia pæne omnia de ouis oriuntur generis sui; crocodilus vero etiam de testeis, qualia sunt volantium. &, ne videar plus nimio extulisse ouum elementi vocabulo, consule initiatos sacris Liberi patris; in quibus hac veneratione ouum colitur, vt ex forma tereti ac pene sphærali atque vndique versum clausa & includente intra se vitam, mundi simulachrum vocetur. mundum autem consensu omnium constat vniuersitatis esse principium. Prodeat qui priorem vult esse gallinam; & in hæc verba tentet quod defendit asserere. Ouum rei cuius est nec initium nec finis est. nam initium est semen, finis auis ipsa formata. ouum vero digestio est seminis. Cum ergo semen animalis sit, & ouum seminis: ouum ante animal esse non potuit; sicut non potest digestio cibi fieri antequam sit qui edit. & tale est dicere ouum ante gallinam factum; ac si quis dicat matricem ante mulierem factam. &, qui interrogat quemadmodum gallina sine ouo esse potuit, similis est interroganti quonam pacto homines facti sint ante pudenda; de quibus homines procreātur. vnde sic vt nemo recte dicet hominem seminis esse sed semen hominis; ita nec oui gallinam sed ouum esse gallinæ. deinde si concedamus, vt ab

aduersa

aduersa parte dictum est, hac quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium: natura primum singula animalia perfecta formauit; deinde perpetuam legem dedit vt continuaretur procreatione succeßio. perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoq. non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur: vt in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ, serpentesque, & similia. oua autem nunquã de terra sunt procreata; quia in illis nulla perfectio est. natura vero perfecta format; & de perfectis ista procedunt, vt de integritate partes. nam, vt concedam oua auium esse seminaria; videamus quod de semine ipsa philosophorum definitio testatur. quæ ita sancit; Semen generatio est ad eius ex quo est similitudinem pergens. non potest autem ad similitudinem pergi rei quæ necdum est: sicut nec semen ex eo quod adhuc non subsistit emanat. ergo in primo rerum ortu intelligamus cum ceteris animantibus quæ solo semine nascuntur, de quibus non ambigitur quin prius fuerint quam semen suum, aues quoque opifice natura exstitisse perfectas. &, quia vis generandi inserta sit singulis, ab his iam procedere nascendi modis, quos pro diuersitate animantium natura variauit. Habes Euangele vtrubique quod teneas: & dißimulata paulisper irrisione tecum delibera quid sequaris. & Euangelus: Quia & ex iocis seria facit violentia loquendi: hoc mihi absoluatis volo, cuius diu me exercuit vera deliberatio. Nuper enim mihi de Tiburti agro meo exhibiti sunt apri, quos obtulit silua venantibus. &, quia diutule continuata venatio est, perlati sunt alij interdiu noctu alij. quos perduxit dies; integra carnis incolumitate durarunt: qui vero per noctem lunari plenitudine lucente portati sunt; putruerunt. quod vbi scitum est: qui sequenti nocte deferebant infixo cuicumque parti corporis acuto æneo apros carne integra pertulerunt. quarè igitur, cur noxam quam pecudibus occisis solis radij non

dederunt lunare lumen efficit? Facilis est, Disarius inquit, & simplex ista responsio. nullius enim rei fit aliquando putredo nisi calor humorque conuenerint. pecudum autem putredo nihil aliud est nisi cum defluxio quadam latens soliditatem carnis in humorem resoluit. calor autem, si temperatus sit & modicus, nutrit humores: si nimius; exsiccat & habitudinem carnis extenuat. Ergo de corporibus enectis sol vt maioris caloris haurit humorem: lunare lumen, in quo est non manifestus calor sed occultus tepor, magis diffundit humecta & inde prouenit iniecto tepore & aucto humore putredo. His dictis Euangelus Eustathium intuens, Si rationi dicta assentiris, ait, annuas oportet; aut si est quod moueat, proferre non pigeat: quia vis vestri sermonis obtinuit ne inuita aure vos audiam. Omnia, inquit Eustathius, a Disario & luculente & ex vero dicta sunt. sed illud pressius intuendum est vtrum mensura caloris sit causa putredinis, vt ex maiore calore non fieri & ex minore ac temperato prouenire dicatur. Solis enim calor, qui nimium feruet quando annus in æstate est, & hieme tepescit, putrefacit carnes æstate non hieme. ergo nec luna propter summißiorem calorem diffundit humores. sed nescio quæ proprietas, quam Græci ἰδίωμα vocant, & quædam natura inest lumini, quod de ea defluit; quæ humectet corpora & velut occulto rore madefaciat: cui admistus calor ipse lunaris putrefacit carnem, cui diutule fuerit infusus. neq. enim omnis calor vnius est qualitatis, vt hoc solo a se differat si maior minorve sit. sed esse in igne diuersißimas qualitates nullam secum habentes societatem rebus manifestis probatur. Aurifices ad formandum aurum nullo nisi de paleis vtuntur igne: quia ceteri ad producendam hanc materiam inhabiles habentur. medici in remediis concoquendis magis de sarmentis quam ex alio ligno ignem requirunt. qui vitro soluendo firmandoque curant, de arbore cui myrica nomen

ca nomen est igni suo escam ministrant. calor de lignis oleæ, cum sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis, & ad dissoluendas iuncturas marmorum efficaciter noxius. non est ergo mirum si ratione proprietatis quæ singulis inest, calor solis arefacit, lunaris humectat. hinc & nutrices pueros alentes operimentis obtegunt cum sub luna prætereunt; ne plenos per ætatem naturalis humoris amplius lunare lumen humectet; & sicut ligna adhuc virore humida accepto calore curuantur, ita & illorum membra contorqueat humoris adiectio. Hoc quoque notum est; quia si quis diu sub luna somno se dederit ægre excitatur & proximus fit insano, pondere pressus humoris, qui in omne eius corpus diffusus atque dispersus est proprietate lunari: quæ vt corpus infundat omnes eius aperit & laxat meatus. hinc est quod Diana, quæ luna est, ἄρτεμις dicitur, quasi ἀερότεμις hoc est aërem secans. Lucina à parturientibus inuocatur; quia proprium eius munus est distendere rimas corporis, & meatibus viam dare; quod est ad celerandos partus salutare. & hoc est, quod eleganter poëta Timotheus expressit;

Διὰ λαμπρὸν πόλον ἄστρων

Διά τ' ὠκυτόκοιο σελάνας.

Nec minus circa inanima lunæ proprietas ostenditur. nam ligna quæ luna vel iam plena vel adhuc crescente deiecta sunt, inepta fabricis sunt quasi emollita per humoris conceptionem. & agricolis cura est frumenta de areis non nisi luna deficiente colligere, vt sicca permaneant. contra quæ humecta desideras luna crescente conficies. tunc & arbores aptius seres, maxime cum illa est super terram: quia ad incrementa stirpium necessarium est humoris alimentum. aër ipse proprietatem lunaris humoris & patitur & prodit. nam cum luna plena est vel cum nascitur, (& tunc enim a parte qua sursum suspicit plena est,) aër aut in pluuiam soluitur, aut si sudus sit multum de se roris emittit. vnde

& Alcman Lyricus dixit, rorem Aëris & Lunæ filium. ita vndique versum probatur ad humectandas dissoluendasque carnes inesse lunari lumini proprietatem; quam magis vsus quam ratio deprehendit. Quod autem dixisti Euangele de acuto æneo, ni fallor, coniectura mea a vero non deuiat. est enim in ære vis acrior, quam medici stipticam vocant. vnde squamas eius adiiciunt remediis quæ contra perniciem putredinis aduocantur. deinde qui in metallo æris morantur semper oculorum sanitate pollent; & quibus ante palpebræ nudatæ fuerant, illic conuestiuntur. aura enim quæ ex ære procedit in oculos incidens haurit & exsiccat quod male influit. vnde & Homerus modo εὐήνορα, modo νώροπα χαλκὸν has causas secutus appellat. Aristoteles vero auctor est vulnera quæ ex æreo mucrone fiunt minus esse noxia, quam ferro, faciliusque curari. quia inest, inquit, æri vis quædam remedialis & siccifica, quam demittit in vulnere. Pari ergo ratione infixum corpori pecudis, lunari repugnat humori.

AM-

AMBROSII MACROBII THEODOSII DE DIFFERENTIIS ET SOCIETATIBVS GRÆCI LATINIQ. VERBI, LIBELLVS.

Nunc primum iunctim editus.

Ex Libro
AMBROSII MACROBII THEODOSII
De differentiis & societatibus Græci Latinique verbi.

RÆCÆ Latinæque linguæ coniunctissimam cognationem natura dedit. Nam & iisdem orationis partibus absque articulo, quem Græcia sola sortita est, iisdem pene obseruationibus, figuris, constructionibusque vterque sermo distinguitur; vt propemodum qui vtramuis artem didicerit, ambas nouerit: in multis tamen differunt, & quasdam proprietates habent, quæ Græce idiomata vocantur.

De verborum vtriusque differentiis vel societatibus.

ACCIDVNT *verbis vtriusque linguæ persona, numeri, figura, coniugatio, tempus, modus quem Græci enclisin vocant. Latini cum formis qualitatem posuerunt. genus, quod apud Græcos diathesis nuncupatur. eandem pene cum casibus constructionem seruant, vt* misereor illius, pareo illi, veneror illum : *φροντίζω τοῦδε, πείθομαι τῷδε, φιλῶ τόνδε. Ablatiuum Græcia non recipit. Eadem illis personarum similitudo : prima* voco, *secunda* vocas, *tertia* vocat: *καλῶ, καλεῖς, καλεῖ. In numeris vna dissensio est, quod δυϊκὸν, id est dualem, nulla Latinitas admisit, Græci vero in verbis nominibusque δυϊκὰ videntur habere.*

De

De figuris.

FIGVRÆ *ambobus non sine discretione pares. Nos dicimus* curro, percurro: *illi* τρέχω, διατρέχω. *Quatuor quoque modis & hæc & illa componuntur : ex duobus integris*, produco; *ex integro & corrupto*, perficio; *ex corrupto & integro*, accedo; *ex duobus corruptis*, occipio: *Similiter* ἐκ δύο τελείων, συντρέχω· ἐκ τελείου καὶ ἀπολείποντος, προσκυνῶ. ἐξ ἀπολείποντος καὶ τελείου, συμβάλλω· ἐκ δύο ἀπολειπόντων, κωμῳδῶ. *Sunt quædam composita quæ non possunt resolui, vt* suspicio, complector; *ita apud illos* τὸ μὲν συντρέχω. *Sunt apud Græcos admissa post compositionem, cum essent simplicia non recepta:* νομῶ *nihil significat, tamen* οἰκονομῶ *dicitur; similiter* δομῶ *&* δομέω, οἰκοδομῶ *&* βυσσοδομεύω *componuntur. Ita* facior *&* grego *non dicunt*; conficior *vero*, *&* afficior, *&* congrego, *probe dicunt. Vtrique verbo bina præpositiones iunguntur. Homerus*, προπροκυλινδόμενος. *Vergilius*, pede prosubigit terram. *Latinitas compositi verbi sæpe primam syllabam mutat*; teneo, contineo; *sæpe non mutat*, lego, neglego. *In Græco verbo nunquam prima syllaba adiecta præpositione violatur*, βάλλω, ἀμφιβάλλω, διαβάλλω, καταβάλλω· ἄγω, συνάγω, προάγω, διάγω· φέρω, προφέρω, διαφέρω, ἀναφέρω· δέρω, ἐκδέρω· φιλῶ, καταφιλῶ. *Vltro equidem intemerato verbo præpositio sæpe corrumpitur*, λέγω, συλλέγω, βάλλω, συμβάλλω, τρέχω, ἐκτρέχω. *Hoc item in Latinis*; fero, ecfero: aufugio *&* aufero *a præpositione* ab *componuntur, & in his solu* ab *mouetur in auctore Cicerone, sensumque habent retrorsum trahendi. Nigidius tamen putat verbum* autumo *eadem præpositione componi, quasi* ab *&* æstimo, *sicut* abnumero *idem est &* numero autumo *vero &* dico *&* censeo *significat. Græca verba quando componuntur cum præpositione, eundem accentum sine dubio*

 seruant,

seruant, καταγράφω, περιφέρω, ἀναγλύφω, ὑπομένω, διατρέχω, καταλαλῶ, περιορῶ. *Cum vero eis alia pars orationis adiungitur, modo mutant priorem, modo tuentur accentum. Seruant in his*, τίω, ἀτίω· ὅσσω, κακόσσω, *vnde* κακοσσόμενος· νίπτω, χερνίπτω, *vnde est*, χερνίψαντο δ' ἔπειτα· κιθαρίζω, χειροκιθαρίζω. *In aliis mutant*, γλύφω, κοιλαμογλυφῶ· γράφω, χειρογραφῶ· θένω, ἀθενῶ· σέβω, ἀσεβῶ. *Latini similiter seruant*, præpono, præcurro: *mutant*, colligo, affero. *Apud Latinos nulla præpositio adiuncta mutat coniugationem*, clamo clamas, declamo declamas: *Græci nonnunquam in compositione mutant coniugationem*, συλῶ συλᾷς, ἱεροσυλῶ ἱεροσυλεῖς· τιμῶ τιμᾷς, ἀτιμῶ ἀτιμοῖς· περῶ περᾷς, ἐμπειρῶ ἐμπειρεῖς· *licet sint qui dicant hæc non* σύνθετα, *sed* παρασύνθετα, *id est non ipsa composita, sed ex compositu facta nominibus; vt* ἱεροσυλῶ *non sit* ἀπὸ τοῦ συλῶ, *sed* ἀπὸ τοῦ ἱερόσυλος: *&* ἀτιμῶ, *non* ἀπὸ τοῦ τιμῶ, *sed* ἀπὸ τοῦ ἄτιμος: *&* ἐμπειρῶ, *non* ἀπὸ τοῦ περῶ, *sed* ἀπὸ τοῦ ἔμπειρος. *& hæc vocant* παρασύνθετα, *quæ ex* συνθέτοις, *id est ex compositis veniunt. nam* ἀβλεπτῶ *non* ἀπὸ τοῦ βλέπω *deriuatum est (cæterum* τ *non haberet) sed* ἀπὸ τοῦ ἄβλεπτος. *Contra* χειροκοπῶ *non* ἀπὸ τοῦ κόπτω *(cæterum* τ *haberet) sed* ἀπὸ τοῦ χειροκόπος. *Vnde hæc nomina* σύνθετα *vocant, & verba ex ipsis facta* παρασύνθετα. *Sunt alia composita quæ foris declinantur*; κιθαρῳδῶ ἐκιθαρῴδουν, δημηγορῶ ἐδημηγόρουν, παιδαγωγῶ ἐπαιδαγώγουν, δυσφορῶ ἐδυσφόρουν. *Intus vero declinantur*, καταγράφω κατέγραφον, περιτρέχω περιέτρεχον, διαβάλλω διέβαλον: *quæ imperatiuo faciunt* κατάγραφε, περίτρεχε, διάβαλε. *Accentus autem de verbo non tolleretur, nisi ei præcedētem partem orationis compositio agglutinasset: quod euenit & in aliis verbis, in quibus modo longi temporis pondus priorem retinet accentum, modo correpti leuitas sursum repellit*: ἐνῆκε, ἔνεκε, πολλοὶ δ' ἔνεκε στονόεντες ὀϊστοί ἀνῆκε, ἄνεκε, ἄλλοτε δ' ἤθελεν ἀνῆκε· κατεῖχε, κάτεχε, νὺξ δ' ἄρα μάλα ἀτωρθῆ κάτεχ' οὐρανόν: *item*

συνήψας σύναψον, συνήξας σύναξον, συνεῖλον σύνελε, συνῆλθον σύνελθε· οὕτως καὶ προεῖπον, πρόειπε. *Memineris nullam fere inueniri apud Latinos præpositionem, quæ nihil addat sensui, sicut apud Græcos sæpe præpositio nullā sensus facit permutationem: hoc est enim* εὕδω *quod* καθεύδω, *hoc* ἕζομαι *quod* καθέζομαι, *hoc* μύω *quod* καμμύω: *sicut* surgo & cōsurgo.

De coniugationibus.

APVD *Græcos eorum verborum in quorum prima positione circumflexus accētus vltimam syllabam tenet, tres sunt coniugationes, quibus discretionē facit secunda persona, quia prima coniugatio habet in* εῖς *diphthongum desinentem, vt* λαλεῖς: *secunda in* ᾷς, *cui ascribitur quidem* ι, *sed nihil sono cōfert, vt* τιμᾷς: *tertia in* οῖς *diphthongum, vt* στεφανοῖς. *Eorum vero verborū in quorum prima positione grauis accentus penultimam syllabam signat, sex sunt coniugationes, sed in his non secunda persona discretionē facit, quippe cum in omnibus secūda persona in* εις *diphthongum finiatur: sed harum coniugationum in prima persona differentiæ deprehenduntur. quæritur enim in prima positione verbi cuiusq., quæ littera præcedant* ω *finalem litteram verbi, & si inueneris ante* ω, β, φ, π, πτ, λείβω, γράφω, τέρπω, κόπτω, *primæ coniugationis pronuntiabis. si autem repereris* γ, κ, χ, λέγω, πλέκω, τρέχω, *secundam vocabis. quod si* δ, θ, τ, ᾄδω, πλήθω, ἀνύτω, *tertiam dices. quarta erit, si habuerit* ζ, *aut duo* σσ, φράζω, ὀρύσσω. *si vero fuerint liquidæ* λ, μ, ν, ρ, ψάλλω, νέμω, κείνω, σπείρω, *quintam notabūt. Sexta profertur διὰ καθαροῦ τοῦ ω*, ῥέω, θεραπεύω. *Nonnulli & septimam esse voluerunt præcedentibus* ξ, ψ, ἀλέξω, ἕψω *Apud Latinos quorum nullum verbum in finalem syllabam admittit accentum, cessant differentiæ quas apud Græcos circumflexus grauisve fecerunt, quorum alterum in verbis vltimæ, alterum penultimæ Græciam diximus deputasse. Restat igitur in his*

in his Latinitati vnus accentus, grauem dico, quẽ solus Romana verba sortitus est; sed hoc proprium in verbis Latinis habet, quod non semper, vt apud Græcos, vbi fuerit in penultimam syllabam cadit, sed sæpe & a fine tertiam tenet, vt aggero, refero. *quod apud Græcos non potest, euenire, apud quos in communi lingua fieri non potest. vt cum finalis syllaba longa est, tertius a fine habeatur accentus. ω autem naturaliter longa est. ergo nunquam accentus in huiusmodi verbis apud illos in tertium gradum syllabarum recedit. Singula tempora Græcorum verborum non simpliciter sicut Latinitas compendio vtitur, proferuntur; & vt exempli causa vnius verbi declinatio notetur,* τύπτω *perfectum facit* τέτυφα, *& sequitur altera eiusdem temporis declinatio, quod medium perfectum vocant,* τέτυπα: *item plusquam perfectum* ἐτετύφειν, *medium plusquam perfectum* ἐτετύπειν: *aoristus* ἔτυψα, *medius aoristus* ἔτυπον: *futurum primum facit* τύψω, *futurum secundum* τυπῶ. *similiter in passiuo variantur tempora.*

De tempore præsenti.

GRÆCORVM *verba omnia quæ in* ω *exeunt, seu perispomena seu barytona sint, in quacumque coniugatione eundem tam in prima quam in secunda persona seruant numerum syllabarum: omnia vero in* μαι *terminata, varia syllabarum vicissitudine pensantur. Porro præsens omne tempus quod in* μαι *terminatur, omnimodo in secunda persona vnam syllabam minuit,* φιλοῦμαι φιλῇ, τιμῶμαι τιμᾷ, στεφανοῦμαι στεφανοῖ, λέγομαι λέγῃ, γράφομαι γράφῃ: *cum in actiuo pares syllabas vtraque persona seruauerit. Item præsens tempus apud Græcos primæ positionis quod in* ω *exit, alios modos de se generat. Nam tertia persona eius adhibito sibi* ν, *facit ex se infinitum modum,* ποιεῖ ποιεῖν, τιμᾷ τιμᾷν, χρυσοῖ χρυσοῦν. *Tertia enim coniugatio* περισπωμένων *ει*

diphthon-

diphthongum in prima positione tantum tenet, in reliquis autem verbi declinationibus mutat eam in ου. *Sed & in barytonis eadem infiniti modi creandi obseruatio reperitur:* τύπτεις τύπτειν, λέγει λέγειν, *&c. Necnon & imperatiuum modum eadem tertia persona de se creat: in perispomenis quidem accentu ad superiorem syllabam translato,* ποιεῖ ποίει, τιμᾷ τίμα, χρυσοῖ χρύσου: *in barytonis autem subtracto* ι, λέγει λέγε, γράφει γράφε, ἄρχει ἄρχε. *In coniunctiuo modo nihil omnino mutatur, sed prima persona præsentis temporis modi indicatiui, eadem in coniunctiuo modo prima persona præsentis,* ποιῶ, ἐὰν ποιῶ, βοῶ, ἐὰν βοῶ, θέλω, ἐὰν θέλω, γράφω, ἐὰν γράφω. *Verum differentiam facit secunda persona,* ποιῶ, ποιεῖς, ἐὰν ποιῶ, ἐὰν ποιῇς. *Item apud Græcos prima persona præsentis adiecto sibi* ν, *facit participiũ,* λαλῶ λαλῶν, γράφω γράφων. *Præsens tempus Græcorum verborum quod in* μαι *syllabam terminatur, in* περισπωμένοις *quidem si abiiciat* μαι *syllabam, facit imperatiuum,* φιλοῦμαι φιλοῦ, τιμῶμαι τιμῶ, χρυσοῦμαι χρυσοῦ: *in barytonis vero, si abiecta* μαι *syllaba, accipiat* υ *litterã,* λέγομαι λέγου, γράφομαι γράφου.

De præterito imperfecto.

GRÆCA *verba omnia, seu barytona, siue perispomena, in tempore imperfecto eandem habent primam personam numeri singularis, quæ tertia pluralis,* ἐποίουν ἐγὼ, ἐποίουν ἐκεῖνοι. *Item in Græcis verbis omnibus, quorum positio prima in* ω *desinit, imperfectum tempus vltimam syllabam suam ab his incipere litteris facit, a quibus vltima syllaba præsentis cœpit,* τιμῶ ἐτίμων, γράφω ἔγραφον, τρέχω ἔτρεχον: *aut si vocalis sola illic fuit, & hic in capite vltimæ syllaba vocalis erit,* ποιῶ ἐποίουν, θεραπεύω ἐθεράπευον. *Omne Græcorum imperfectum actiuum vel actiuo simile in* ν *litteram desinit: sed barytona in breuem syllabam finiuntur, id est in* ον *semper,* ἔτρεχον, ἔγραφον: *perispomena vero*

vel

vel a verbis in μι exeuntibus, longa terminantur, ἐκάλυν, ἐτίμων, ἐδίδουν, ἐτίθην. Deniq. ῥιπτῶ, quia modo acuto, modo circumflexo accentu pronũtiatur, & ἔρριπτον & ἐρρίπτουν facit. Κιῶ propter eandem causam & ἔκιον & ἐκίουν Et hoc etiam obseruandum, vt aut imperfectum retineat numerum syllabarum quem præsens habet, aut crescat vna. Manet æqualitas in illis quorum præsens a vocali cœpit: incrementum patiuntur quorũ præsens a consonante inchoat: ἄγω ἦγον, λέγω ἔλεγον. Nec sine ratione. Nam quæ syllaba non crescunt, adiectione temporis crescunt, dum incipientem vocalem de breui longam faciunt, vt ἄγω, α breuis mutata est in η longum, ἦγον. Sæpe tamen licentia poëtica incremẽto carent. Nonnunquam prima ipsa vocalis, si breuis est, immobilis manet, sed vocalem alterã recipit, vt iunctæ longam faciant syllabam: ἔχω εἶχον, ἕλκω, εἷλκον, ἕρπω εἷρπον. Aliquotiens nec mutata, nec altera recepta, quæ fuit ipsa producitur, ἱδρύω ἵδρυον, ὑδρεύω ὕδρευον. hic enim ι & υ in præsenti correpta, in imperfecto vero longa pronuntiantur. ᾐοθετῶ autem manet vt fuit, ᾐόθετουν, quia non potuit habere quo cresceret. in præsenti enim lõga fuit diphthõgi priuilegio. Licet in diphthongis maxime cõmunibus permutatio sit recepta in diphthongos longiores. Vt αι & οι quia communes sunt, & nonnunquam pro breuibus habeantur, in η aut in ω mutantur, αἰνῶ ᾔνουν, οἰκῶ ᾤκουν. Nec me præterit etiam αυ diphthongũ, quæ nunquam pro cõmuni habita est, solere mutari, αὐδῶ ηὔδουν, εὐχῶ ηὔχουν: licet ου & ει immutabiles maneãt, οὐρῶ οὔρουν, οὐτάζω οὔταζον, εἰκονίζω εἰκόνιζον, εἰκάζω εἴκαζον. τὸ γὰρ ᾔκαζον ἀττικόν ἐστι. Multo constantius manent, quod incrementũ perfectio tanta nõ recipit. ὠνοῦμαι ὠνούμην, ἠχῶ ἤχουν. excipiũtur ἑορτάζω & ὀφείλω. Cũ enim apud Græcos omnia imperfecta nunquã medias, sed tantũ vltimam vel primam moueant, illorũ alterum solam mediã mouit, ἑώρταζον, cum ἡόρταζον facere debuisset: alterũ & primam & mediam, ὀφείλω ὤφειλον.

ὁρῶ

ὁρῶ enim & ἑώρων non sunt contra regulam; quia ὁρῶ cum ὤρων facere debuit, ex abundanti principio ε addita est, & fecit pro ὤρων ἑώρων: vt οἰνοχόω ᾠνοχόουν, & tamen dicitur ἐῳνοχόουν: & pro ἧν ἕην dicunt. Non solum in verbis hæc superuacua adiectio, sed etiam in nominibus vsurpata est, ἕδνα ἔεδνα, & similia. ἀναβαίνω & ἐπέχω non primam sed secundam syllabam mutauerunt, quia prima non verbi sed præpositionis est. Verba enim sunt βαίνω, ἔχω, & faciunt ἔβαινον, εἶχον: inde ἀνέβαινον, ἐπεῖχον. ἀναισχυντῶ mutat primã, ἠναισχύντων, quia ex nomine cõpositũ est, id est ῥῆμα ὀνοματικόν: ἀναίσχυντος, ἀναισχυντῶ. Verba autem ex compositis nominibus parasyntheta vocantur, & a prima syllaba declinãtur, vt φίλιππος, φιλιππίζω, ἐφιλίππιζον. Licet non ignorem, quod σύμμαχος & συνήγορος composita sint nomina, & ex se faciant verba parasyntheta, συμμαχῶ, συνηγορῶ: quæ tamen non foris, sed intus declinantur, συμμαχῶ συνεμάχουν, συνηγορῶ συνηγόρουν. Sed hoc ideo, quia præpositio hic habet significationem suam. Cæterum vbi nullus ex præpositione sensus accedit, foris declinatur imperfectum, id est, adiicitur illi vocalis, tanquam præsens tempus incipiat a consonanti, καθίζω ἐκάθιζον, καθεύδω ἐκάθευδον. hoc est ἵζω quod καθίζω, hoc εὕδω quod καθεύδω, quia præpositio nihil significat. vbi vero additur ex præpositione sensus, tunc in declinatione imperfecti quærimus, vnde incipiat verbum ipsum sine præpositione: & si verbũ a vocali incipit, quamuis præpositio habeat consonantẽ verbi, tamẽ vocalem ex breui mutamus in longã: vt συνάγω συνῆγον, quia aliud est ἄγω, aliud συνάγω. Item si præpositio quæ sensum confert, incipiat a vocali, incipiente verbo a consonante, imperfectum manente eadem nec mutata præpositionis vocali aliam addit consonanti verbi vocalem, vt est ἐπιχαίρω, ἐπέχαιρον, quia aliud est ἐπιχαίρω, aliud χαίρω. Sane hoc obseruatur, vt vocalis quæ additur consonanti, breuis sit, quia non potest

vltra

vltra vnum tempus excrescere: λέγω ἔλεγον, λέγομαι ἐλεγόμην. vnde βέλομαι & δύναμαι secundum communem regulam ex se faciunt ἐβελόμην, ἐδυνάμην. sed quod sæpe legimus ἠβελόμην, ἠδυνάμην, Attica licentia est. Vltima quoque syllaba imperfecti nonnihil diuersitatis habet, vt in perispomenis prima & tertia in ευ mittunt, ἐποίευ, ἐχρύσευ: secunda in ων, ἐβόων: quæ fiunt in passiuo vel passiuis similibus, ἐποιέμην, ἐχρυσέμην, ἐβοώμην. Apud Græcos solus diffinitiuus modus præsens ab imperfecto disiungit, cæteri omnes modi iungunt, vt φιλῶ, ἐφίλευ. At in imperatiuo φίλε, præsens & imperfectum confunditur: similiter in coniunctiuo ἐὰν φιλῶ, & in optatiue εἰ φιλοῖμι, & in infinitiuo φιλεῖν, vtrumque simul tempus appellant.

De tempore perfecto.

PERFECTVM *tempus apud Græcos non a præsenti, sed a futuro figuratur: nec sine ratione. omne enim quod factum est, prius faciendum fuit. In Græcis omne perfectum aut syllaba aut vno tempore maius prima positione sui profertur, vt λέλυκα, ὥπληκα. Nec moueat quod πεποίηκα vel πεφίληκα, & similia, non vna, sed duabus syllabis primam verbi vincunt positionem. Diximus enim primam perfecti positionem non esse præsens, sed futurum, quod vna, non duabus syllabis, superant: vt ποιήσω πεποίηκα; φιλήσω πεφίληκα. Hoc etiam argumento probatur. nam cum nunquam perfectum tempus a prima positione sui & syllaba crescat & tempore, sed tantum altero; restat vt ὥπληκα, ἠγάπηκα, si a præsentibus facta sunt ὁπλῶ, ἀγαπῶ, & syllaba maiora inueniantur & tempore: quod fieri per regulam non potest. a futuro igitur veniunt, ὁπλήσω, ὥπληκα, & ἀγαπήσω, ἠγάπηκα, prima vocalis correptæ productione facta. Item cum nunquam perfectum a consonanti incipiens par origini suæ sit numero syllabarum, aduersabitur regulæ*

omne

omne perfectum τῶν εἰς μι, quia parem præsentis syllabarum numerum tenet, δίδωμι δέδωκα, τίθημι τέθεικα. Sed non ita est. δώσω enim δέδωκα fecit, & θήσω τέθεικα, & creuit syllaba. Nunquam apud Græcos perfectum minus præsenti vel futuro inuenitur. Item cum præsens a vocali incipit, omnimodo in præterito mouetur in longam. Nunquam apud Græcos præteritum perfectum in duabus syllabis inuenitur, sed est interdum sex syllabarum, vt πεπολεμάρχηκα, est quinque πεπολέμηκα, est quatuor πεποίηκα, est trium λέλυκα. Nec vnquam inuenies trisyllabo minus. Necesse est enim vt prima syllaba declinationis sit, vt λε: secunda originis, vt λυ: tertia finalis, vt κα. Quidquid igitur plus fuerit, ad mediam syllabam, quæ quidem originis est, refertur: declinatio vero & finis singulas possident, vt est πεφίληκα, πε declinationis, φιλη originis, κα finis. Ergo παρακείμενος, id est perfectum minus trisyllabo non inuenitur, excepto οἶδα, quod bissyllabum est & παρακείμενος. Nec mirum, cum hoc verbum in multis regulæ resistat. Nullum namque perfectum, hoc excepto, ab οι diphthongo incohare reperies. Item cum prima verbi positio ε diphthongo inchoat, in nullo tempore mutatur. Huius verbi origo, id est εἴδω, mutauit ε in οι. Quotiens perfectum a longa oritur, necesse est plusquam perfectum ab eadem semper insipere: quod hoc verbum neglegit. nam plusquam perfectum εἴδειν est, cum perfectum οἶδα sit. Deinde omne participium in ως desinens solam vltimam syllabam in α mutando idem tempus efficit, γεγραφηκὼς γεγράφηκα, λελυκὼς λέλυκα· εἰδὼς autem non facit εἶδα, sed οἶδα. Solus igitur iste παρακείμενος vitiis obsessus non nocebit. Omne verbum Græcum si in præsenti a simplici (excepto γ) incipit consonante, primam in tempore perfecto syllabam geminat, γράφω γέγραφα, λέγω λέλεχα. Nec talis geminatio præpositionis adiectu impeditur, προσκομίζω προσκεκόμικα, συγγράφω συγγέγραφα. Omne perfe-

ctum tempus in perispomenis, vel solum primum in barytonis, desinit aut in κα, *aut in* φα, *aut in* χα, τετήρηκα, γέγραφα, πέπληχα. *adeo vt omne pene verbum similium declinationem sequatur:* τηρῶ τηρεῖς, χωρῶ χωρεῖς, τετήρηκα, κεχώρηκα· γράφω γράφεις, τρέφω τρέφεις, γέγραφα, τέτραφα· πλήττω πλήττεις, τάττω τάττεις, πέπληχα, τέταχα. *Nec te moueat, quod si Græcum verbum incipiat ab vna de his litteris quas* δασέα σύμφωνα *vocant, cum ad geminationem venitur, non* δασὺ *iteratur, sed* ἀντίστοιχον *eius,* θαῤῥῶ τεθάῤῥηκα, φονδύω πεφόνδυκα, χέω κέχυκα. *In Latinis vero eadem littera geminatur*, fallo, fefelli. *f enim apud Latinos* δασὺ *non est, quia nec habent consonantes* δασείας, *& f digammon est* Αἰολέων: *quod illi solent magis contra vim aspirationis adhibere, tantum abest vt pro* φ *habendum sit. Ipsum autem* φ *adeo Latinitas non recipit, vt pro ea etiam in Græcis nominibus* p *&* h *vtatur, vt* Philippus, Phædon. Frigeo, frixit *facit a secunda coniugatione*: frigo *vero*, frixi, *a tertia: vnde* frixum, frixorium, *id est calefactorium. Similiter* aceo, aces, acui, *vnde inchoatiuum* acesco; *&* acuo, acuis, acuit. fero, tuli, *&* tollo, tuli; sustulo sustuli; adtulo, adtuli. *Accius vero in Andromeda etiam ex eo quod est* tulo, *quasi a themate*, tuli *declinat*: nisi quod tua facultas nobis tulat operam. Vertor *&* verror, versus sum. Patior *&* pandor, passus sum, *non* pansus. *Vergilius*, passis crinibus. Explico, explicui, *quia* plico, plicui: *sed Cicero pro Tullio* explicauit *ait*.

De plusquam perfecto.

IN *Græcis verbis quæ in* ω *exeunt, omne perfectum tempus mutat in fine* α *in* ειν, *& facit plusquam perfectum, quod illi* ὑπερσυντελικὸν *vocant. In capite vero si perfectum a vocali incipit, ab eadem vocali & plusquam perfectum incipiat necesse est*, ἔφθαρκα ἐφθάρκειν, εἴρηκα εἰρήκειν: *si vero*

initium

initium perfecti consonans fuerit, tunc ὑπερσυντελικὸς ab adiecta sibi vocali incipit, πεποίηκα ἐπεποιήκειν, γέγραφα ἐγεγράφειν. nec immerito. Bina enim tempora, vt & supra diximus, naturalis quædam cognatio copulauit: cum præsenti imperfectum, cum perfecto plusquam perfectum, cum aoristo Græcorum futurum. Ideo apud illos sicut incipiente præsente a vocali, imperfectum similiter a vocali incipit; si vero præsens a consonante cœpit, additur imperfecto vocalis, φθείρω, ἔφθαρκα: ita & plusquam perfectum simili obseruatione de initio perfecti cognati sibi leges assumit, excepto eo quod breuem quam in principio perfecti reperit, non mutat in longam, sicut mutat imperfectum de capite præsentis acceptam, ἄγω ἦγον. Post plusquam perfectũ consequens erat vt de infinito tempore, id est περὶ ἀορίστου, tractaremus, sed ideo prætermittimus, quia eo Latinitas caret.

De futuro.

TRES *sunt omnino syllabæ quæ in Græcis verbis futuro tempori terminum faciunt. Aut enim in* σω *exit, aut in* ξω, *aut in* ψω, λαλήσω, πράξω, γράψω, *nisi quod quinta barytonωn ante* ω *liquidam suam retinet. Item Græca verba, si perispomena sint, cuiuscumque coniugationis, vltra numerum syllabarum præsentis augent vna syllaba futurum,* ποιῶ ποιήσω, τιμῶ τιμήσω, δηλῶ δηλώσω. *Barytona in quacunque coniugatione eundem numerum seruant.* λέγω λέξω, ἄγω ἄξω, ἐγείρω ἐγερῶ, Ἰσχυρίζω Ἰσχυρίσω *In Græcis Latinisque verbis penultima præsentis manet in futuro,* ἀγαπῶ, ἀγαπήσω, γα *mansit;* θεραπεύω, θεραπεύσω, πευ *mansit;* cogito, cogitabo, gi *mansit. Si verbum barytonon sit habens in præsenti* μετάβολον *ante* ω, *id est liquidam consonantem, tunc penultima quæ in præsenti longa fuit, fit breuis in futuro,* πλύνω πλυνῶ, χαίρω χαρῶ, ἐγείρω ἐγερῶ.

Diximus perispomena augere vna syllaba futurum, quia crescit vltima, φιλῶ φιλήσω, νικῶ νικήσω, στεφανῶ στεφανώσω, sed non semper sub eadem præcedentis litteræ obseruatione succedit adiectio. Nam in prima coniugatione aut η, aut ε, ante ω reperitur, πωλῶ πωλήσω, φορῶ φορέσω. Et apud illos quotiens in futuro ε ante ω ponitur, breuem esse præsentis penultimam obseruatum est. Nec tamen reciproca est necessitas, vt quotiens breuis est penultima præsentis, ε ante ω sit in futuro: ecce enim νοῶ νοήσω, φιλῶ φιλήσω. Secunda coniugatio aut η ante ω in futuro habet, vt ὀπτῶ ὀπτήσω: aut α productum, vt περάσω: aut α correptum, vt γελάσω. Deprehensumque est eorum futurorum α in penultima produci, quorum præsens aut nullam consonantem ante ω, aut ρ habet, ἐῶ ἐάσω, περῶ περάσω, contrarium non redeunte necessitate: siquidem χρῶ χρήσω facit, ἐγγυῶ ἐγγυήσω. Illic vero corripi, vbi in præsenti ante ω, λ inuenitur, γελῶ γελάσω: sed nec in hoc hæc in se necessitas redit, κολλῶ κολλήσω. πινάσω autem & διψάσω Dorica sunt per solā litteram, non etiam per accentum. Illi enim in omni futuro in ω desinente vltimam circumflectunt. Tertia aut ω in pænultima futuri habet, aut ο: sed hic certa distinctio est. Nam verba quæ deriuatiua sunt, ω habent; quæ vero principalia, nec ex alio tracta, ο: τέκνον, τεκνῶ, τεκνώσω· στέφανος, στεφανῶ, στεφανώσω· ὁμῶ autem, ὁμοῖς, quia non deriuatum est, ὁμόσω facit, & ἀρῶ ἀροῖς, ἀρόσω. Apud Græcos non facile prima syllaba præsentis mutatur in futuro, quod præmissis patebit regulis. Futurum apud illos altero e duobus locis mouetur, aut vltimo, aut pænultimo. Vltimus duobus modis mouetur, aut litteris, aut accentu: litteris, vt γράφω γράψω, νύσσω νύξω: accentu, vt νέμω νεμῶ, δέρω δερῶ. Et cum mouetur vltimus, non omnimodo mouet pænultimum: motus autem pænultimæ omnimodo vltimam mouet, ἀγείρω ἀγερῶ, μιαίνω μιανῶ. hic enim & de pænultima subtracta est littera, & in vltimam cecidit

cecidit accentus. necnon & πνίγω πνίξω, ἐρύκω ἐρύξω, mutata est & finalis in littera, & quæ antecedit in tempore. siquidem ι & υ verborum supra dictorum in præsenti quidem producuntur, corripiuntur autem in futuro. Si ergo necesse est vt in barytonis verbis quæ habent in præsenti ante ω liquidam consonantem, in futuro pænultima ex longa breuis fiat, vt ἀγείρω ἀγερῶ, μαίνω μανῶ: sequitur vt cum huiusmodi verba bissyllaba reperiuntur, in quibus syllaba quæ incipit ipsa est vtiq. in pænultima, tunc mutetur non quasi prima, sed quasi pænultima, κείρω κερῶ, σπείρω σπερῶ. Ita fit vt apud Græcos mutari nonnunquam futuri syllabà prima dicatur. Item τρέφω primam litteram permutantes θρέψω faciunt, & ἔχω ψιλὸν, ἕξω δασὺ pronuntiant: sed θρέψω quidem vt diceretur, Ιωνες obtinuerunt, quibus libido est aspirationem modo addere, modo demere: addere, vt τρέφω, θρέψω, & τρέχω, θρέξω: demere, cum θρὶξ τριχὸς faciunt. Εχω autem & ἕξω circa aspirationem certa ratione dissentiunt, quia cum fas esset vtrique aspirationem dari, vt ἕλκω ἕλξω, hanc τῷ ἔχω aßignari neceßitas illa non passa est; quia fieri non potest vt vlla vocalis præposita χ litteræ aspirationem habeat. Denique υ quia nunquam sine aspiratione incipit, nunquam χ litteræ præponitur, ne alterius natura violetur, aut τοῦ υ, si incipiat sine aspiratione; aut τοῦ χ, si qua vocalem cum aspiratione sustineat. Futurum ergo ἕξω, subducta aspiratione neceßitate χ litteræ, spiritum vehementiorem aut recipit aut tenuit. In nonnullis vero verbis in μι exeuntibus fit primæ syllabæ non permutatio, sed amißio, vt τίθημι θήσω, δίδωμι δώσω, κίχρημι χρήσω.

De præsenti tempore paßiuo.

OMNE *præsens tempus apud Græcos in ω desinens modi indicatiui, generis actiui, verbi perispomeni, si secundæ coniugationis sit, adhibet fini suo μαι syllabam, &*

 facit

facit de se passiuum; βοῶ βοῶμαι, τιμῶ τιμῶμαι. Si vero sit prima vel tertia, ω in ȣ mutato & accepta similiter μαι passiuum creat; φιλῶ φιλȣ̃μαι, χρυσῶ χρυσȣ̃μαι. Permutationem autem ω in ȣ de circumflexo accentu nasci, indicium est futurum linguæ Doricæ, quod hanc permutationem cum in alterum genus transit, sibi vindicat; ποιήσω ποιησȣ̃μαι, λέξω λεξȣ̃μαι. At in barytonis omnibus ω in ο mutato & adiecta μαι passiuum figuratur, λέγω λέγομαι, τύπτω τύπτομαι, ὑπισχνῶ ὑπισχνοῦμαι. Ita ergo breuiter diffiniteque dicendum est: Omne præsens passiuum habet in penultima aut ω, aut ȣ, aut ο: τιμῶμαι, φιλȣ̃μαι, γράφομαι. Quæ aliter habuerint, ex illis verbis sunt, quorum prima positio in μι exit, quæ semper passiui penultimam breuem faciunt, vt τίθεμαι, ἵσαμαι, δίδομαι. Item ex secunda vel tertia coniugatione eadem est secunda persona passiui quæ actiui tertia, νικᾷ ἐκεῖνος, νικᾷ σύ· στεφανοῖ ἐκεῖνος, στεφανοῖ σύ. Item præsens quod in μαι desinit, seu perispomenon, seu barytonon, & cuiuscunque coniugationis sit, præter illa quorum prima positio in μι exit, secundam personam vna syllaba minorem profert. λαλȣ̃μαι λαλῇ, τιμῶμαι τιμᾷ, στεφανȣ̃μαι στεφανοῖ, λέγομαι λέγῃ, θεραπεύομαι θεραπεύῃ.

De tempore minus quam perfecto passiuo.

MINVS *quam perfectum passiuum apud Græcos duobus nascitur modis. Aut enim omne præsens tempus passiuum mutata in fine αι diphthongo in ην, cum adiectione temporis crescentis in capite, facit ex se minus quam perfectum, ἄγομαι ἠγόμην, τρέφομαι ἐτρεφόμην: aut minus quam perfectum actiuum ante vltimam litteram suam inserit μη, & facit ex se passiuum, ἐποίειν ἐποιέμην, ἔγραφον ἐγραφόμην. Apud Græcos minus perfecto passiuum minorem syllabam in verbis omnibus profert secundam personam*

ſonam, præter illa quæ in μι exeunt: ἐποιούμην ἐποίου, ἐτιμώμην ἐτιμῶ, ἐδηλούμην ἐδήλου, ἐλεγόμην ἐλέγου.

De perfecto pluſquamperfecto paſſiuis.

PERFECTVM *actiuum quod in κα deſinit, ſi habuerit penultimam natura longam, transfert finalem ſyllabam in μαι, & facit de ſe paßiuum: νενόηκα νενόημαι, τετίμηκα τετίμημαι, κεχρύσωκα κεχρύσωμαι. Si vero penultima breuis ſit, σίγμα ſuper addit vltimæ. Oportet enim penultimam in hoc tẽpore aut natura aut poſitione longam fieri, τετέλεκα τετέλεσμαι, γεγέλακα γεγέλασμαι, ἤροκα ἤροσμαι. Denique & in ſexta verbi barytoni, quia interdum in illa παρακείμενος habet penultimam longam, interdum breuem: vbi longa eſt, tantum mutat κα in μαι: vbi vero breuis eſt, addit & σίγμα: θεραπεύω, τεθεράπευκα, τεθεράπευμαι· σβεννύω, ἔσβεκα, ἔσβεσμαι· ξύω, ἔξυκα, ἔξυσμαι. λέλυκα autem λέλυμαι, & τέθυκα τέθυμαι, non carent vitio: quia cum breuis υ, σ non recipit. Sane in barytonis tertia coniugatio & cum penultimam longam habeat, tamen adhibet σίγμα, πέπεικα πέπεισμαι. Quæ in φα deſinunt, vel quæ ante α habent γ, κ, hæc διὰ δύο μῦ in paſsiuo pronuntiantur; τέτυφα, τέτυμμαι. Quæ vero in χα, tranſeunt in γμαι; νένυχα νένυγμαι, πέπληχα πέπληγμαι. Cum ante vltimam ſyllabam aut ρ, aut λ reperitur, κα tranſit in μαι, ἔψαλκα ἔψαλμαι, κέκαρκα κέκαρμαι. Idem ſeruant & verba quæ in prima poſitione ν habent in vltima ſyllaba, κρίνω, κέκρικα, κέκριμαι· πλύνω, πέπλυκα, πέπλυμαι. Ὑπερσυντελικὸς paßiui generis de paracımeno ſuo naſcitur. ille enim incipiens a vocali in ην terminum mutat, & hunc efficit, ἔφθαρμαι ἐφθάρμην, ἤλημαι ἠλήμην: aut ſi ille cœpit a conſonanti, hic præter finis mutationem quam diximus, etiam vocalem principio ſuo adhibet, πεποίημαι ἐπεποιήμην, λέλεγμαι ἐλελέγμην.*

De futuro passiuo.

PÆNVLTIMA *syllaba apud Græcos futuri actiui, quarta fit a fine passiui,* νοήσω νοηθήσομαι, θεραπεύσω θεραπευθήσομαι, ἐλάσω ἐλαθήσομαι. *Secunda persona minor syllaba fit quam prima,* λαληθήσομαι λαληθήσῃ, τιμηθήσομαι τιμηθήσῃ. *Illa vero species propria Græcorum est, quod habet in genere passiuo futurum quod rem significat non multo post sed mox futuram, vt* πεποιήσομαι, γεγράψομαι. *Hoc autem tempus ex perfecto eiusdem generis nascitur. Insertis enim secundæ personæ perfecti duabus litteris* σ *&* μ, *futurum paulo post, quod Atticum vocatur, efficitur;* πεποίησαι πεποιήσομαι, γέγραψαι γεγράψομαι. *Nec ab re erat paulo post futurum ex paulo ante transacto tempore procreari. Inueniuntur huiusmodi tempore figurata & ex verbis in* ω *exeuntibus, vt est* δεδοικήσω, *quod proprium Syracusanorum est, &* δεδώσω, *vt apud Dracontem,* ἀτὰρ καὶ δῶρα δεδώσομεν, *quasi* paulo post dabimus.

De indicatiuo, qui & diffinitiuus.

INDICATIVVS *habet solutam de re quæ agitur pronuntiationem. Nam qui dicit* ποιῶ, *ostendit fieri; qui autem dicit* ποίει, *vt fiat imperat; qui dicit* εἰ ποιοῖμι, *optat vt fiat; qui dicit* ἐὰν ποιῶ, *nec dum fieri demonstrat; cum dicit* ποιεῖν, *nulla diffinitio est. Solus igitur diffinitus perfecta rei diffinitione continetur. Vnde Græci* ὁριστικὴν ἔγκλισιν, *Latini modum diffinitiuum vocitauerunt. Deniq. omnia tempora in hoc solo modo disiuncta & libera proferuntur. Dicunt enim* ἐνεστῶτος ποιῶ, παρατατικοῦ ἐποίουν. *At in imperatiuo iunguntur hæc tempora,* ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ, ποίει. *item in coniunctiuo* ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ, ἐὰν ποιῶ. *& in optatiuo* ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ, εἰ ποιοῖμι. *in infinito* ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ, ποιεῖν. *Similiter indicatiuus*

catiuus παρακειμένου facit πεποίηκα, & ὑπερσυντελικοῦ ἐπεποιήκειν. Imperatiuus vero παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ facit πεποίηκε, πεποιηκέτω. Et coniunctiuus παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, ἐὰν πεποιήκω. Optatiuus παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, εἰ πεποιήκοιμι. Infinitus πεποιηκέναι. Rursus indicatiuus vtitur temporibus separatis, cum dicit ἀορίστου ἐποίησα, μέλλοντος ποιήσω: sed imperatiuus facit ἀορίστου καὶ μέλλοντος, ποίησον. Coniunctiuus ἀορίστου καὶ μέλλοντος, ἐὰν ποιήσω. Optatiuus vero & infinitus hæc sola tempora proferunt separata, ποιήσαιμι καὶ ποιήσοιμι, & ille ποιῆσαι καὶ ποιήσειν. Optatiuus Græcorum nec minus quam perfectum nec perfectum tempus admisit. Vtrique ergo modum integritate temporum liberum contractis & coartatis iure præponunt. Deriuatiua verba, id est quæ ex verbis aliis deriuantur, non nisi ex diffinitiuo originem sortiuntur, vt est θρῶ principale, & ex eo deriuatiuum θραύω. Sic apud Latinos meditatiua, & inchoatiua, & frequentatiua verba sunt ex diffinitiuo modo verborum principalium deriuata. Speciatim vero verba apud Græcos quæ in μι exeunt, ex diffinitiuo tracta sunt verbi in ω exeuntis, vt τιθῶ τίθημι, διδῶ δίδωμι, ἱστῶ ἵστημι. Item nomina ex verbis nascentia, quæ illi ὀνόματα ῥηματικὰ vocant, de hoc solo modo sub varia vel personarum vel temporum declinatione procedunt. Nam nomen γράμμα ex prima persona, id est γέγραμμαι, natum, & nomen ψάλτης ex tertia persona, quæ est ἔψαλται, profectum, litterarum quæ in vtroque sunt similitudo docet. Item τύμμα ἀπὸ παρακειμένου τοῦ τέτυμμαι: ποίησις autem ἀπὸ μέλλοντος τοῦ ποιήσω composita sunt. Omnia tamen hæc nomina ab indicatiuo veniunt. Denique Stoici hunc solum modum rectum veluti nominatiuum, & reliquos obliquos sicut casus nominum vocauerunt. Rationabiliter autem declinatio ab actiuo incheat, quod actus passionē præcedit. Bene etiam a prima, non alia persona; quod prima de tertia ad secun-

dam loquitur. Apte quoque a singulari numero. εἰ γὰρ πᾶς ἀριθμὸς ἐκ μονάδων σύγκειται, ἐκ μονάδος κατάγεται. *Et si omnis multitudo constat ex singulis, recte est præmissa vnitas & secuta populositas. Iuste etiam a præsenti. ex instanti enim tempore possunt reliqua cognosci, non instans apparebit ex reliquis. Siquidem* ἀπὸ τοῦ λείβω, λείβεις, ποιεῖ ἀόριστον ἔλειψα, μέλλοντα λείψω: *item* ἀπὸ τοῦ λείπω *fit* ἀόριστος ἔλειψα, καὶ μέλλων λείψω. *Cum ergo dico vel* ἔλειψα *vel* λείψω, *quod esse velim huius præsens verbi tempus incertum est: cum autem dico* λείπω *aut* λείβω, *de reliquis eius temporibus nemo dubitat.* ἠρχόμην *imperfectum tempus est a præsenti* ἔρχομαι, *similiter a præsenti* ἄρχομαι. *Cum ergo dico* ἠρχόμην, *incertum relinquo vtrum* venıebam *an* ıncipiebam *intelligi velim, & ideo* ἐνεστὼς *eius in dubio est* ἔρχομαι *sit an* ἄρχομαι: *cum vero dico* ἄρχομαι *aut* ἔρχομαι, *nihil de imperfecto dubitabitur. Coniugationum quoque diuersitates in Græco Latinoque verbo præsens facit.* ποιεῖς, τιμᾷς, στεφανοῖς, *nō nisi instantis secunda persona discernit. Cæterum in* πεποίηκα *&* τετίμηκα, *in* ποιήσω *&* τιμήσω, *item in* ἐποίει *&* ἐχρύσουν, *nulla discretio. Sed & in barytonis* τύπτω *prima esse coniugationis faciunt* π καὶ τ, *quæ in præsentis prima persona* ω *litteram antecedunt: quæ signa desunt & in* τέτυφα, *& in* ἔτυψα, *& in* τύψω. λέγω *propter* γ *secunda est; quod signum habere desinit in* λέλεχα, ἔλεξα, λέξω. *sic in reliquis coniugationibus. Præsens tempus ostendit & genera verborum. Nam actiuum aut neutrum Græcus intelligit, si in* ω *præsens desinat: passiuum vel commune & his similia, si in* μαι. *Declinandi autem verbi series non nisi cum de modis tractatur, apparet. hinc modus apud Græcos* ἔγκλισις *nuncupatur, id est,* ἐν ᾧ ἡ κλίσις.

De declinatione indicatiui.

OMNE apud Græcos verbum indicatiuum in ω desinens, seu barytonum, seu perispomenum sit seu præsentis, seu futuri, omnimodo in secunda persona sine diphthongum habeat necesse est, id est, ἰῶτα vel cum ε, vt ποιεῖς, vel cum α, vt τιμᾷς, vel cum ο, vt δηλοῖς. In omni autem futuro cum ε, vt νοήσεις, βοήσεις, χρυσώσεις, λέξεις, τύψεις. Item in omni Græco verbo cuius prima positio in ω desinit, secunda persona amisso σῖγμα tertiam facit. Omne verbum in ω desinens, cuiuscunque coniugationis & temporis. ἰσοσυλλαβεῖ in prima, secunda, & tertia persona, ποιῶ, ποιεῖς, ποιεῖ· ἐρῶ, ἐρᾷς, ἐρᾷ· ἀργυρῶ, ἀργυροῖς, ἀργυροῖ λέγω, λέγεις, λέγει· λέξω, λέξεις, λέξει· νοήσω, νοήσεις, νοήσει. In verbis in ω desinentibus prima pluralis a prima singulari fit, operose tamen ac varie. In præsenti enim tempore μεν syllaba semper adiicitur, sed modo nihil additur vel permutatur, vt in secunda περισπωμένων, βοῶ, βοῶμεν, τιμῶ τιμῶμεν: modo ω in ου diphthongum mutantes, vt in prima & tertia περισπωμένων, νοῶ νοοῦμεν, φανδῶ φανδοῦμεν: in reliquis autem, id est barytonis omnibus, vel etiam perispomenωn futuris, ω in ο transferentes, λέγω λέγομεν, τρέχω τρέχομεν, θεραπεύω θεραπεύομεν, λαλήσω λαλήσομεν, ἐάσω ἐάσομεν, ἀργυρώσω ἀργυρώσομεν. Secunda pluralis a tertia singulari nascitur; primæ quidem & secundæ syzygiæ perispomenωn instanti τε addentes, ποιεῖ ποιεῖτε, βοᾷ βοᾶτε: in tertia vero vltimum ἰῶτα in υ mutantes, & idem τε addentes, χρυσοῖ χρυσοῦτε: at in omnibus barytonis & in περισπωμένων futuris ipsum ἰῶτα vltimum detrahentes, & eandem addentes syllabam τε, πέμπει πέμπετε, τρέχει τρέχετε, ἀθλεύει ἀθλεύετε, ποιήσει ποιήσετε, ἀροτριάσει ἀροτριάσετε, ἱδρώσει ἱδρώσετε. Tertiam quoq. personam pluralem eorundem verborum de prima eiusdem numeri faciunt, μεν mutantes in σι, & quia pluralis

pluralis tertia ſemper exigit pænultimam longam, ideo in præſentibus periſpomenis in quibus hoc euenit, ſolam facit mutationem ſyllabæ, vt diximus, μεν in σι, φιλοῦμεν φιλοῦσι, τιμῶμεν τιμῶσι, στεφανοῦμεν στεφανοῦσι. At in barytonis & in παραλελειμμένων futuris addit pænultimæ υ, vt longam ex breui faciat; ἔχομεν ἔχουσι, πέμπομεν πέμπουσι, ἀλλήσομεν ἀλλήσουσι. ο enim littera cum apud illos naturaliter corripitur, adiecta υ producitur, vt in nominibus κόρη, κόρος, κούρη, κοῦρος, ὄλυμπος, οὔλυμπος: eademque retracta corripitur, βούλεται βόλεται, τετράπους τετράπος. Omne ergo verbum Græcum quod in σι repereris terminari, tertiæ perſonæ pluralis eſſe pronuntia, excepto ἐστὶ, quod ſolum cum ſic deſinit, ſecundæ eſt, cuius prima ἐσμὶ, & pluralis prima ἐσμέν. Omnia autem verba in μι mutant μι in σῖγμα, & faciunt ſecundam perſonam, φημὶ φῆς, τίθημι τίθης, ſic debuerat ἐσμὶ ἐσς, ſed quia nulla ſyllaba in geminum σῖγμα deſinit, additum eſt ἰῶτα, ἐστὶ, & propter differentiam a ſecunda ſingulari, tertia pluralis quæ ſimiliter ἐστὶ debuerat fieri, aſſumpſit τ, ἐστὶτ. Verba enim in μι terminata, tertiam pluralis in σι mittunt, διδῶσι, ἱστᾶσι. Omne παρατατικὸν naturaliter in ον terminatur, & ſecundam perſonam ν in σῖγμα mutando & ο in ε transferendo figurat, ἔλεγον ἔλεγες, ἔφερον ἔφερες. Tertia de ſecunda vltimæ litteræ detractione procedit. Sed quod periſpomena in ουν vel in ων deſinunt, ἐκάλουν, ἐχρύσουν, ἐτίμων, duarum ſyllabarum in vnam contractio fecit. Nam integrum erat ἐκάλεον, ἐχρύσοον, ἐτίμαον, ex quo cum breues duæ contrahuntur, in vnam longam coaleſcunt. Ideo ε & ο in ου familiarem ſibi diphthongum conuenerunt, ἐκάλεον ἐκάλουν, ἐχρύσεον ἐχρύσουν: α vero & ο in ω, ἐτίμαον ἐτίμων. Ideo & ſecunda perſona ω in α, vnde fuerat natum, reducit, ἐτίμων ἐτίμας. ου autem diphthongum illic ſeruat, vbi reperit primam eius litteram familiarem primæ poſitioni fuiſſe, χρυσοῖς, ἐχρύσουν ἐχρύσους: ibi tranſit in ει, vbi ες primæ

prima positioni meminit contigisse, κάλεις, ἐκάλευ ἐκάλεις. In omnibus vero his diuersitatibus detractio finalis litteræ personam (vt diximus) tertiam facit, ἐποίεις ἐποίει, ἐβόας ἐβόα, ἐκεραύνους ἐκεραύνου, ἔλεγες ἔλεγε, ἔφερες ἔφερε. Ex hoc apparet quod in ἔλεγεν & ἔφερεν ν superuacuum est, & integrum est ἔλεγε, ἔφερε. quod asserit & apostrophos, quæ facit ἔλεγ', ἔφερ'. quando enim hæc vsurparetur, si ν naturaliter adhæreret, cum duas litteras nunquam apostropho liceat excludi? Indicio est imperatiuus, cuius secunda persona præsentis semper de tertia imperfecti indicatiui nascitur, amissa in capite vel syllaba, vel tempore: ἐκάλει κάλει, ἐτίμα τίμα, ἐδήλου δήλου, ἦγε ἄγε. Ergo si imperatiuus λέγε, ibi sine dubio ἔλεγε, non ἔλεγεν. Sed ε littera sæpe sibi τὸ ν familiariter adhibet. Testes huius rei Αἰολεῖς, apud quos λεγόμεθα, φερόμεθα, & similia, finale ἄλφα in ε mutatur, & mox ε aduocat sibi τὸ ν, & fit prima persona λεγόμεθεν, φερόμεθεν. Contra si quando ε in ἄλφα mutatur, ν inde discedit, sicut Δωριεῖς τὸ πρόσθεν, πρόσθα dicunt, καὶ τὸ ἔνθεν, ἔνθα. Sed & Ἴωνες cum ᾔδειν ᾔδεα faciunt, & ἑστήκειν ἑστήκεα, ν repudiant, ne cum ἄλφα iungatur. Ex his omnibus facile colligitur sufficere tertiæ personæ de secunda faciendæ, si σῖγμα retrahatur. quod in capite Græci pronominis sæpe contingit, σέθεν ἕθεν, σοὶ οἷ. Græci primam pluralem παρατατικοῦ faciunt interponentes με ante ν finalem primæ singularis, ἐνόουν ἐνοοῦμεν, ἑώρων ἑωρῶμεν, ἐφανέρουν ἐφανεροῦμεν, ἔλεγον ἐλέγομεν. Et secunda illis pluralis efficitur addita τε tertiæ singulari, ἐποίει ἐποιεῖτε, ἐτίμα ἐτιμᾶτε, ἵδρυ ἱδρῦτε, ἔλεγε ἐλέγετε. Ex quo iterum ν littera superuacua probatur. Tertia vero pluralis in hoc tempore semper eadem est primæ singulari, ἐγάμουν ἐγώ, ἐγάμουν ἐκεῖνοι. sic ἐτίμων, sic ἐστεφάνουν, sic ἔτρεχον. Vnde Δωριεῖς in illis verbis quæ in ον mittunt parataticon, & propter βραχυκαταληξίαν tertiam a fine patiuntur accentum, tertiam numeri pluralis discretionis gratia βαρυτονοῦσι: ἔτρεχον ἐγώ, τρεχον

παρο-

παροξυτόνως, ἔβρεχον ἐκεῖνοι, βαρυτόνως. *Prima persona paraceimeni semper in α terminatur, & de hac cæteræ sine operosa circuitione nascuntur. Accepto enim* σῖγμα *facit secundam; & hoc rursus abiecto, atque* ἄλφα *in* ε *mutato, tertiam creat,* πεποίηκα, πεποίηκας, πεποίηκε *Primam quoque pluralem addita sibi* μεν *syllaba facit,* πεποίηκα, πεποιήκαμεν. *Si pro* μεν, τε *acceperit, secunda pluralis est,* πεποιήκατε: *si* σι, *tertia,* πεποιήκασι. Ὑπερσυντελικὸς *de prima persona facit tres singulares, tres vero plurales de tertia singulari,* ἐπεποιήκειν, *ν in* σῖγμα *mutato fit* ἐπεποιήκεις, *ν abiecto fit* ἐπεποιήκει: *ipsum vero* ἐπεποιήκει *assumpta* μεν *facit* ἐπεποιήκειμεν, *assumpta* τε ἐπεποιήκειτε: *si* σαν *acceperit, pluralem tertiam* ἐπεποιήκεισαν. *Nam* ἐπεποιήκεσαν *correpta penultima Iones protulerunt. Ideo autem prætermisimus disputare de duali numero, & de tempore aoristo, & de multiplici ratione temporum quia his omnibus carent Latini, id est,* περὶ δευτέρων ἢ μέσων, ἢ παρακειμένων, ἢ ὑπερσυντελικῶν, ἢ μελλόντων. *quibus latius gratia sola diffunditur. De passiua igitur declinatione dicamus.*

De passiua declinatione.

GRÆCI *actiuo instanti verborum in* ω *exeuntium addunt syllabam* μαι, *& fit passiuum. quæ syllaba omni verbo sola sociatur, ita vt* ω *prius vltimum, nunc penultimum, aut maneat, vt in secunda perispomenon* ἀποτειῶμαι: *aut in* ου *diphthongum transeat, vt in prima & tertia* ποιοῦμαι, στεφανοῦμαι: *aut in* ο *corripiatur, vt in omnibus barytonis,* πλέκομαι ἄγομαι. *Ergo nunquam passiuum Græcum inuenitur non suo actiuo maius. Verbum Græcum in* μαι *desinens si in secunda persona* μ *in* σῖγμα *demutet, hoc aut est præsens τῶν εἰς* μι, *vt* τίθημι, τίθεμαι, τίθεσαι· δίδωμι, δίδομαι, δίδοσαι· ἵσημι, ἵσαμαι ἵστασαι: *aut est τῶν εἰς* ω *temporis præteriti perfecti,* πεφίλημαι πεφίλησαι, τετίμημαι τετίμησαι.

μᾶται. Et in his semper ἰσοσυλλαβεῖ prima secunda persona. alioquin reliqua omnia quæ in μαι desinunt, siue præsentis seu futuri sint, tam paßiui generis quam communis, vnam secunda personæ syllabam detrahunt; καλοῦμαι καλῇ, ὁρῶμαι ὁρᾷ, δηλοῦμαι δηλοῦ, βλέπομαι βλέπῃ, πημηθήσομαι πημηθήσῃ, λεχθήσομαι λεχθήσῃ, τιμήσομαι τιμήσῃ, λέξομαι λέξῃ. Et vt aduertas faciliori compendio quæ Græca verba paßiua secundam personam minorem syllaba proferunt, accipe generalis regulæ repertam necessitatem. Omnis apud illos prima persona paßiua quæ actiuo suo syllaba maior est, hæc syllabam detrahit de secunda; quæ æqualis actiuo est, parem & in secunda tenet: φιλῶ, φιλοῦμαι, quia paßiuum maius actiuo est, φιλῇ facit: ἕλκω, ἕλκομαι, ἕλκῃ· ἔλεγον, ἐλεγόμην, ἐλέγου· ἐβόων, ἐβοώμην, ἐβοῶ· λελήσω, λεληθήσομαι, λεληθήσῃ. Contra εἴρηκα, εἴρημαι, quia par actiuo suo est, facit secundam ἰσοσύλλαβον primæ, εἴρησαι· εἰρήκειν, εἰρήμην, εἴρησο· λελάληκα, λελάλημαι, λελάλησαι· ἐλελαλήκειν, ἐλελαλήμην, ἐλελάλησο. In omni verbo cuiuscunq. temporis prima persona in μαι terminata, translato μ in τ litteram, migrat in tertiam seruato numero syllabarũ. Sed pænultimam retinet in παρακειμένῳ quidem omne verbum, πεφίλημαι, πεφίληται: in præsenti vero sola tertia συζυγία περισπωμένων, χρυσοῦμαι, χρυσοῦται. Cæterum prima transfert in ει diphthongum, quæ in prima verbi positione fuerat eius indicium, καλοῦμαι, καλεῖται, ὅτι καλῶ, καλεῖς: secunda in α propter eandem causam, τιμῶμαι, τιμᾶται, ὅτι τιμᾷς. nam & χρυσοῦται ideo retinuit ου, quia propinqua priori est. Vtraq. enim diphthongus οι & ου, per ο litteram componuntur. Futurum autem perispomenon, & in barytonis tam præsens quam futurũ, ο litteram quæ fuit pænultima primæ, per tertiam in ε transfert, vt naturalis breuis in natura breuem, φιληθήσομαι φιληθήσεται, λέγομαι λέγεται, λεχθήσομαι λεχθήσεται. Cuiuscunque verbi paßiui vel paßiuo similis prima persona pluralis in quocunq.

tempore

tempore in θα *syllabam desinit,* νοούμεθα, ἐνοούμεθα, νενοήμεθα, ἐνενοήμεθα, νοηθησόμεθα. ἀόριστον *enim qui solus in* μεν *exit,* ἐνοήθημεν, *transeo, quia Latini ignorant. Per omnia tempora primam personam pluralem maiorem proferunt singulari,* ποιῶ ποιοῦμεν, ἐποίουν ἐποιοῦμεν, πεποίηκα πεποιήκαμεν, ἐπεποιήκειν ἐπεποιήκειμεν, ποιήσω ποιήσωμεν: *sic &* ποιοῦμαι ποιούμεθα. ἐποιούμην ἐποιούμεθα, πεποίημαι πεποιήμεθα, ἐπεποιήμην ἐπεποιήμεθα, ποιηθήσομαι ποιηθησόμεθα. *Sic & apud Latinos*, amo amamus, amabam amabamus, amaui amauimus, amaueram amaueramus, amabo amabimus: *sic &* amor amamur, amabar amabamur, amabor amabimur. *In Græcis verbis secũda persona pluralis actiua vnam vltima syllabæ suæ litteram* τ *mutat in* σ καὶ θ, *& fit passiua,* ποιεῖτε ποιεῖσθε, γράφετε γράφεσθε. *quod non mireris in præteritis perfectis non euenire, cum* πεποιήκατε πεποιήκασθε *non faciat, sed* πεποίησθε, *nec* λελύκατε λελύκασθε, *sed* λέλυσθε, *nec* πεφράκατε πεφράκασθε, *sed* πέφρασθε, *& similia. Alia enim regula his temporibus obuiauit, cuius imperium est vt omnia verba quorum prima persona in* θα *exit, secundam minorem syllaba proferant. Si ergo fecisset* πεποιήκασθε, *par foret numerus syllabarum cum prima* πεποιήμεθα, *si* λελύκασθε, *cum* λελύμεθα, *si* πεφράκασθε, *cum* πεφράμεθα. *ideo necessario syllaba media subtracta resedit,* πεποίησθε, λέλυσθε, πέφρασθε. *Cæterum* ποιεῖτε ποιεῖσθε, λέγετε λέγεσθε, *priori regulæ obsequitur, quia non repugnat sequenti.* ποιούμεθα *enim* ποιεῖσθε, λεγόμεθα λέγεσθε. *In verbis paßiuis vel paßiuo similibus persona secunda pluralis addito* ν *ante* τ *cum primæ personæ penultima tertiam pluralem facit,* λέγεται λέγονται, ποιεῖται ποιοῦνται, πεποίηται, πεποίηνται, εἴρητο εἴρηντο, ἐλέγετο ἐλέγοντο, ἐὰν λέγηται, ἐὰν λέγωνται, εἰ λέγοιτο, εἰ λέγοιντο. *Vnde illa præterita perfecta quæ his litteris in medio contexta sunt, vt in tertia persona plurali* ν *non poßit adiungi, aduocant*

sibi

ſibi participia. τέπλϑ; *quia inter* λ *&* τ, *v eſſe non potuit, cum nec finali eſſe poſt* λάμϐδα, *nec incipere ante* ταῦ *fas erat, factum eſt* τεπλμένοι εἰσί. γέγραπϑ *ſimiliter, quia inter* π καὶ τ *non admittebat v*, γεγραμμένοι εἰσί, *ſic* τέτυπϑ, τετυμμένοι εἰσὶν, ἐσφράγισται, ἐσφραγισμένοι εἰσὶν, *& ſimilia. Omne Græcum verbum indicatiuum cuiuſcunque generis in prima ſui poſitione aut in* ω *exit, vt* λέγω, πλέκω: *aut in* μαι, *vt* λέγομαι, βέλομαι: *aut in* μι, *vt* φημὶ, τίθημι. *licet & in* α *eſſe credatur, quia* ἐγρήγορα *nonnulli auſi ſunt primum thema verbi pronuntiare. Apud Græcos* ω *non ſolum in verbis, ſed in omni parte orationis littera eſt naturaliter longa. Latinorum verborum finale* o *ſunt qui longum æſtiment, ſunt qui breue diffiniant.* Nam ſcribo ne, cædo ne, o *non minus conſenſu omnium productum habet, quam* amo ne, doceo ne, nutrio ne. *Ego tamen de re quæ auctores magni nominis dubitare fecit, certam quidem non auſim ferre ſententiam: aſſeuerauerim tamen Vergilium, cuius auctoritati omnis retro ætas & quæ ſequuta eſt vel ſequetur, libens ceſſerit, o finale in vno omnino verbo, aduerbio, nomine, vno pronomine corripuiſſe;* ſcio, modo, duo, ego:

— Scio me Danais e claſſibus vnum.
— Modo Iuppiter aſſit.
Si duo præterea. —
Non ego cum Danais. —

De imperatiuo modo.

SEMPER *apud Græcos modi indicatiui temporis præſentis ſecunda perſona pluralis eadem eſt quæ & imperatiui.* ποιεῖτε *& indicatiuo ſecunda eſt & in imperatiuo.* τιμᾶτε, χρυσοῦτε, χαίρετε, ποιεῖσθε, τιμᾶσθε, χρυσοῦσθε, λέγεσθε, χαίρεσθε, *& ſimilia. Hac regula memoriæ mandata alteram ſubiiciemus, vt vna ex vtraque obſeruandæ ra-*

tionis necessitas colligatur. Omne verbum quod in μεν desinit, qualem pænultimam habuerit in prima persona, talem transmittit secundæ, id est tempus retinet vel productæ vel breuis syllabæ: λαλοῦμεν λαλεῖτε, quia in prima ου erat, & in secunda ει diphthongus æque longa successit. τιμῶμεν τιμᾶτε, μα longa syllaba locum quem in μω habuerat, occupauit. στεφανοῦμεν στεφανοῦτε, eadem diphthongus perseuerauit. λέγομεν quia ο littera breuis est, λέγετε, ε æque natura breuem recipit. At in coniunctiuo quia producit pænultimam, ἐὰν λέγωμεν, ideo & in secunda persona, ἐὰν λέγητε produxit, ε in η mutando. Si igitur φεύγωμεν primam personam imperatiui esse dicemus, sequitur vt quia in μεν exit ω præcedente, etiam secundæ personæ pænultimam ex necessitate producat. quod si est, φεύγητε faciet, quemadmodum ἐὰν λέγωμεν, ἐὰν λέγητε. sed constitit eandem semper esse secundam personam imperatiui, quæ & indicatiui fuit: φεύγετε autem in indicatiuo fuit, non φεύγητε. Ex his colligitur neque aliam imperatiui secundam personam esse nisi φεύγετε, nec in declinatione φεύγετε secundam esse posse post φεύγωμεν, & ideo φεύγωμεν non potest imperatiui prima esse persona. Manifestum est ergo imperatiuum nec singularem nec pluralem habere primam personam. Cum autem dicimus, fugiamus, discamus, nutriamus, aremus, doceamus & similia, ad exhortatiuum sensum, non ad imperatiuum modum pertinere dicenda sunt. Apud Græcos imperatiuus singularis actiuus temporis præsentis & præteriti imperfecti, in secunda scilicet persona, aut in ει, aut in α, aut in ου, aut in ε, aut in θι terminatur. prima tria ad perispomena pertinent, νόει, τίμα, δήλου: quartum ad barytona, λέγε, γράφε: quintum ad verba τὰ εἰς μι, vt ἵσταθι, ὄμνυθι, φάθι. Sed & illa similem habent terminum, quorum infinitiuus in ναι exit, etsi non sint τῶν εἰς μι, βλῶναι βλῶθι, γνῶναι γνῶθι, δαμῆναι δάμηθι. excepta sunt ἴσθι, δοῦναι, δὸς. Cæterum νενοηκέναι
vel

vel huic similia, vt magis νενόηκε νενοηκέτω *quam* νενόηθι *faciat, multiplex ratio cogit: de qua vnum pro exemplo argumentum ponere non pigebit. Quæ in* θι *exeunt ab infinitis in* ναι *desinentibus, necesse est vt sint infinitis suis* ἰσοσύλλαβα, τύγηθι τυγλῶναι, δάμηθι δαμῆναι, βῆθι βῆναι. πεποίηθι *autē* πεποιηκέναι *æqualitate iam caruit; inde non receptum est* πεποίηθι, *sed* πεποίηκε. *Similiter apud Latinos imperatiuus nascitur ab infinito abiecta vltima,* cantare canta, monere mone, legere lege, ambire ambi, ferre fer, esse es, & ades, & prodes. *Lucilius,* Prodes amicis. *Vergilius,* Huc ades o Lenææ. *Terentius,* Bono animo es. Facere face, dicere dice, *& per syncopam* fac, dic. *Græci secundæ personæ addita* τω *syllaba tertiam eiusdē præsentis efficiunt,* ποίει ποιείτω, τίμα τιμάτω, χρυσοῦ χρυσούτω, λέγε λεγέτω. *Quod si secunda in* θι *desiit, ipsam mutat in* τω, βῆθι βήτω. τε *vero syllabam adiicientes præsenti singulari imperatiuo pluralem faciunt,* ποίει ποιεῖτε, βοᾶ βοᾶτε, δήλου δηλοῦτε, τύπτε τύπτετε. *Tertiam pluralem faciunt addendo* σαν *tertiæ singulari,* ποιείτω ποιείτωσαν. *Hanc declinationem quæ decursa est, Græci duobus simul temporibus assignant, instanti & præterito imperfecto. Et re vera si pressius quæras, magis de imperfecto quam de instanti tantum apud illos imperatiuum videbis. Tertia enim imperfecti indicatiui persona capite deminuta, vel in syllaba, vel in syllabæ tempore, facit imperatiui secundam,* ἐλάλει λάλει, ἐβόα βόα, ἐστεφάνου στεφάνου, ἔλεγε λέγε, ἦγε ἄγε, εἷλκε ἕλκε. *ita & in passiuis,* ἐνοοῦ νοοῦ, ἐτιμῶ τιμῶ, ἐχρυσοῦ χρυσοῦ, ἐτύπτου τύπτου, ἤγου ἄγου, εἵλκου ἕλκου. *Latini non æstimauerunt vllum præteritum imperatiuo dandum, quia imperatur quid, vt aut nunc, aut in posterum fiat. ideo præsenti & futuro in modi huius declinatione contenti sunt. Sed Græci introspecta sollertius iubendi natura, animaduerterunt posse comprehendi præcepto tempus elapsum, vt est* ἡ θύρα κεκλείσθω,

quod aliud est quam ἡ θύρα κλείσθω. Nam κλείσθω cum dico, ostendo hactenus patuisse, cum vero dico κεκλείσθω, hoc impero vt claudendi officium iam peractum sit : quod & Latinitas iubendum nouit, cum περιφραστικῶς dicit, ostium clausum sit. *Hinc iam per omnia præteriti tempora declinatio vagatur, sed vtroque perfecto simul iuncto. Dicunt enim παρακείμενε καὶ ὑπερσυντελικοῦ, νενίκηκε νενικηκέτω, & νενίκησο νενικήσθω. quod quam necessarium sit, hinc sumpto argumento requiratur. Præponamus senatum pugnaturo consuli vel militibus imperare conficiendi belli celeritatem, πρὸ ὥρας ἕκτης ἡ συμβολὴ πεπληρώσθω, ἢ ἡ μάχη πεπλήσθω, ἢ ὁ πόλεμος νενικήσθω. Futurum quoque suum Græci cum aoristo iungunt, quia iisdem signis indicatiuo vtrumque dinoscitur. Nam si aoristus desinat in σα, futurum in σω terminatur, ἐλάλησα, λαλήσω: si hoc in ξα, illud in ξω, ἔπραξα, πράξω: si in ψα, in ψω, ἔπεμψα, πέμψω. Ergo λάλησον, πράξον, πέμψον, aßignatur simul vtrique tempori, quod vtriusque signa demonstrant. Tertia vero persona magis aoristum respicit quam futurum. facit enim λαλησάτω, πραξάτω, πεμψάτω, cum σα, ξα, ψα, χαρακτῆρες sint ἀορίστου. Idem sonat & plurale ποιήσατε : cuius tertia persona rursus cum additamento tertia singularis efficitur ποιησάτωσαν. Et vt hoc idem tempus, id est futurum imperatiui, paßiuum fiat, sumitur aoristus infiniti, & nulla omnino littera mutata, tantumque accen tusursum ad præcedentem syllabam tracto, futurum imperatiuum paßiuum fit, ποιῆσαι ποίησαι, λαλῆσαι λάλησαι. Cuius tertia persona fit de tertia actiui mutato τ in θ, ποιησάτω ποιησάσθω: sicut & ποιεῖτε ποιεῖσθε, & ποιήσατε ποιήσασθε.*

De

De coniunctiuo modo.

CONIVNCTIVA *Latinorum, quæ ὑποτακτικὰ Græcorum, causam vocabuli ex vna eademque origine sortiuntur. Nam ex sola coniunctione quæ ei accidit, coniunctiuus modus appellatus est. vnde & Græci ὑποτακτικὸν διὰ τὸ ὑποτετάχθαι vocitauerunt. Apud quos hoc habet præcipuum hic modus, quod omne tempus eius actiuum primam personam singularem in ω mittit, ἐὰν ποιῶ, ἐὰν πεποιήκω, ἐὰν ποιήσω: adeo vt & illa verba quæ in μι exeunt, cum ad hunc modum venerint, redeant ad illa in ω desinentia, de quibus deriuata sunt, τιθῶ, τίθημι, & in coniunctiuo ἐὰν τιθῶ. item διδῶ, δίδωμι, ἐὰν διδῶ. Ὑποτακτικὰ Græcorum syllabas quæ in aliis modis breues fuerunt, in sua declinatione producunt, λέγομεν, ἐὰν λέγωμεν: sed & ει diphthongum in ῆτα mutant, λέγω, λέγεις, ἐὰν λέγω, ἐὰν λέγῃς. & quia natura verborum omnium apud Græcos hæc est, vt ex prima persona in ω exeuntium, secunda in duas vocales desinat, ideo ἐὰν λέγῃς cum ι ascripto post η profertur, vt duarum vocalium salua sit ratio. Tertia vero persona de secunda fit retracta vltima littera, ἐὰν ποιῇς, ἐὰν ποιῇ. & quia, vt diximus, amore productionis ο pluralis indicatiui in ω mutant, λέγομεν, ἐὰν λέγωμεν, in secunda quoque persona ε in η transferunt, λέγετε, ἐὰν λέγητε. Tertia, ἐὰν λέγωσιν: quia omne verbum apud Græcos quod exit in μεν, mutat μεν in σιν, & personam tertiam facit. Horum passiua de actiuis ita formantur, vt primæ personæ actiuæ si addas μαι syllabam, passiuum eiusdem temporis facias, ἐὰν ποιῶ, ἐὰν ποιῶμαι, ἐὰν πεποιήκω, ἐὰν πεποιήκωμαι, ἐὰν ποιήσω, ἐὰν ποιήσωμαι. Item actiui tertia, secunda passiui est, ἐὰν ποιῶ, ἐὰν ποιῇς, ἐὰν ποιῇ, ἐὰν ποιῶμαι, ἐὰν ποιῇ. hæc eadem actiui tertia, addita sibi ται syllaba, passiuam tertiam facit, ἐὰν ποιῇ, ἐὰν ποιῆται. Græci in coniunctiuo modo tempora*

bina coniungunt. Proprium Latinorum est, vt modo indicatiua pro coniunctiuis, modo coniunctiua pro indicatiuis ponant. Cicero de Legibus tertio, Qui poterit socios tueri. *Idem Cicero in primo de Republ.* Libenter tibi Læli, vti eum desideras, equidem concessero.

De optatiuo modo.

D*E hoc modo quæstio Græca præcessit, si præteritum tempus possit admittere, cum vota pro rebus aut præsentibus aut futuris soleant accitari, nec in specie possint transacta reuocari; pronuntiatumque est præteritum quoque tempus optanti necessarium, quia sæpe in longinquis quid euenerit nescientes, optamus euenisse quod nobis commodet. Qui enim Olympiacæ palmæ desiderium habuit, domi residens ipse, certatum equos suos cum aurigante filio misit, transacto iam die qui certamini status est, exitum adhuc nesciens, & desiderium votis adiuuans, quid aliud dicere existimandus est, quam* εἶϑε ὁ ὑός μϰ νενικήκοι. *Hæc & quæstio & absolutio cum Latinitate communis est, quia in causa pari hæc vox esse deberet optantis,* vtinam filius meus vicerit. *Sed rari Latinarum artium auctores admiserunt in optatiuo declinationem præteriti perfecti,* vtinam vicerim. *In hoc enim modo Latini tempora Græcorũ more coniungunt, imperfectum cum præsenti, plusquamperfectum cum perfecto: & hoc assignant duobus antecedentibus, quod in coniunctiuo præteriti imperfecti fuit,* vtinam legerem: *hoc duobus sequentibus, quod in coniunctiuo plusquamperfecti fuit,* vtinam legissem: *& hoc dant futuro, quod habuit coniunctiuus præsens,* vtinam legam. *Sunt tamen qui & præterito perfecto adquiescant,* vtinam legerim. *quorum sententia Græca ratio, quam supra dixi- ... postulatur. In Græco optatiuo quæ in* μι *exeunt, actiuæ*

tantum sunt; quæ in μην, paßiua tantum vel paßiuis similia, λέγοιμι, λεγοίμην. Sed quæ in ην exeunt præcedente vocali, modo actiua, modo paßiua sunt, & non nisi ex illis verbis veniunt quæ in μι exeunt, φαίην, δοίην. Paßiua autem & de hisdem verbis fiunt, vt δοθείην, τεθείην: & de exeuntibus in ω vt ζυγείην, δαρείην. Actiua ergo quæ in μι exeunt, mutant μι in μην, & paßiua faciunt λέγοιμι, λεγοίμην: quæ vero in ην exeunt, μ interserunt, & in paßiuum transeunt, τιθείην τιθείμην, διδοίην διδοίμην. Græci omne tempus optatiui modi maius syllaba proferunt quam fuit in indicatiuo, ποιῶ ποιοῖμι, πεποίηκα πεποιήκοιμι, ποιήσω ποιήσοιμι. Aoriston enim prætereo quem Latinitas nescit. Ideo ἡβῷμι & ἡβώοιμι apud Græcos legimus, quia propter necessarium augmentum syllabæ ἀπὸ τοῦ ἡβῶ fit ἡβῷμι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡβώω fit ἡβώοιμι. Omne apud Græcos optatiuum singulare habet sine dubio in penultima diphthongum quæ per ι componitur, λέγοιμι, γράφοιμι, σταίην, δοίην: vnde est ἡβῴην. post ω ascribitur ι, ne sine hac vocali optatiui penultima proferatur. Græca quæ in μι exeunt, ι vltimum in εν mutant, & fiunt pluralia, ποιοῖμι ποιοῖμεν, γράφοιμι γράφοιμεν. Semper apud Græcos pluralis prima persona aut vnam vocalem habet in penultima præcedentem, vt σταίημεν. ζυγείημεν: aut duas, vt λέγοιμεν, γράφοιμεν. sed priora, sine mutato in σαν, tertiam personã de se efficiunt; sequentia vero, μ subtracto, idem faciunt, σταίημεν σταίησαν, λέγοιμεν λέγοιεν. Paßiua Græcorum quæ in μην exeunt, hanc ipsam syllabam in ο mutant, & secundam personam faciunt, ποιοίμην ποιοῖο, γραφοίμην γράφοιο. quæ vero exeunt in ην, ν in σ mutant, & faciunt secundam, σταίην σταίης, δοίην δοίης. Ipsa vero secunda persona si in ο exit, addit τ, & facit tertiam, ποιοῖο ποιοῖτο, γράφοιο γράφοιτο: quæ in σ desinit, hoc amittit, & facit tertiam, σταίης σταίη, δοίης δοίη.

De infinito modo.

INFINITVM *modum, quem* ἀπαρέμφατον *dicunt, quidam Græcorum inter verba numerare noluerunt, quia nullius* ἐγκλίσεως *verbum verbo alterius iunctum efficit sensum. Quis enim dicat,* βουλοίμην λέγω, λέγοιμι βούλομαι, γράφοιμι τρέχω? *Paremphatum vero cum quolibet modo iunctum, facit sensum,* θέλω γράφειν, θέλε γράφειν, ἐὰν θέλω γράφειν, εἰ θέλοιμι γράφειν *Similiter & apud Latinos dici non potest* velim scribo, debeam curre, *& similia. Dicuntque aduerbium esse magis, quia infinitum, sicut aduerbium, præponitur & postponitur verbo, vt* γράφω καλῶς, καλῶς γράφω, scribo bene, bene scribo: ἑλληνιστὶ διαλέγομαι, διαλέγομαι ἑλληνιστί, latine loquor, loquor latine. *ita & hoc,* θέλω γράφειν, γράφειν θέλω. volo scribere, scribere volo: ἐπίσταμαι τρέχειν, τρέχειν ἐπίσταμαι, scio loqui, loqui scio. *Nec mirũ aiunt, cum multa aduerbia nascantur a verbis, hoc quoque ex verbo esse profectum. si enim* ἑλληνίζω, ἑλληνιστὶ *facit, &* κάμπω, ἀκαμπτὶ, *cur non & ἀπὸ τοῦ* γράφω *nascatur aduerbium* γράφειν. *hoc etiam addunt: si ab eo quod est* γράφω, *cum fit* γράφων, *iam verbum non dicitur, sed participium, quia vltimam mutat & personam amittit; cur non &* γράφειν *in alterum nomen migret ex verbo, cum non solum finem moueat, sed etiam significationem personæ numerique perdat; maxime cum sicut participium in distinctionem personarum additamento pronominis mutatur,* ἐμὲ φιλῶν, σὲ φιλῶν, ἐκεῖνον φιλῶν: *ita &* ἀπαρεμφάτῳ *contingit,* ἐμὲ φιλεῖν, σὲ φιλεῖν, ἐκεῖνον φιλεῖν. *Sed illi qui talia de infinito putant, hac maxime ratione vincuntur, quod in aduerbio temporum significationes non de eiusdem soni inflexione nascuntur, sed vt tempora, mutantur & voces.* νῦν, πάλαι, ὕστερον, nunc, antea, postea: *in infinito autem vox eadem paululum flexa tempus immutat,*

tat, γράφειν, γεγραφέναι, γράψειν, scribere, scripsisse, scriptum ire. *Nec omne* ἀπαρέμφατον *cuicunq. verbo iunctum sensum exprimit, sed illis tantum quæ nullam rem per se dicta significant, quæ ab illis* προαιρετικὰ, *ab his* arbitraria *non absurde vocari possunt; quia per ipsa significatur dispositionem seu amorem vel arbitrium subesse nobis rei adhuc incertæ, sed per adiunctionem verbi alterius exprimendæ. Nam* ἐσθίω μετὰ τοῦ τύπτειν, *aut* περιπατῶ μετὰ τοῦ πλουτεῖν *iungi non possunt. Item* lego *cum* sedere *iunctum, aut* scribo *cum* cædere, *nullam efficit sensus perfectionem; quia &* lego *rem significat &* sedere, *&* scribo *similiter &* cædere. *Si vero dixero* volo, *aut* opto, *aut* soleo, *aut* incipio, *& similia, nullam rem ex huiusmodi verbi pronuntiatione significo. Et hæc sunt, vel talia, quæ bene a paremphatis implicantur, vt ex vno arbitrium, ex altero res notetur:* volo currere, opto inuenire, dispono proficisci, soleo scribere. *Ex hoc intelligitur maximam vim verbi in infinito esse modo: siquidem verba rerum nomina sunt. Et videmus ab aparemphatis rei significationem alterius quoq. verbis non habentibus accommodari. Adeo autem hic modus absolutum nomen rerum est, vt in significationibus rerum quas Aristoteles numero decem* κατηγορίας *vocat, quatuor per* ἀπαρέμφατον *proferantur,* κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. *Græco vocabulo propterea dicitur* ἀπαρέμφατον, *quod nullum mentis indicat affectum. Nam* γράφω, τύπτω, τιμῶ, *& rem & ipsum animi habitum expressit agentis:* γράφειν *vero, vel* τύπτειν, *vel* τιμᾶν, *nullam continet affectus significationem; quia incertum est quid sequatur,* θέλω, μέλλω, διατυπῶ, *an contra* οὐ θέλω, οὐ μέλλω, οὐ διατυπῶ. *Hinc de ipsius declinatione tractemus.*

Græci infiniti vnum tempus duo tempora complectitur indicatiui modi: ποιῶ, ἐποίουν *in indicatiuo; in infinitiuo autem ita pronuntiatur,* ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ, ποιεῖν: *item*

πεποίηκα, ἐπεποιήκειν, & in infinito παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, πεποιηκέναι. Apud Graecos omne ἀπαρέμφατον aut in ν desinit, aut in αι diphthongum: sed & cum in ν desinit, diphthongus praecedat necesse est, vt ποιεῖν, χρυσοῦν. ideo τῷ βοᾶν, ἰῶτα ascribitur, ne sit ἀπαρέμφατον sine diphthongo. Unde quae in ην desinunt, vt ζῆν, πεινῆν, διψῆν, non sunt communia, sed Dorica, vt ὁρῆν. Eiusdem sunt dialecti & quae in εν exeunt, vt ἀπὸ τοῦ νοεῖν νόεν, & ἀπὸ τοῦ δασμοφορεῖν δασμοφόρεν. Licet sint & communia in εν, sed integritatis extremitate praecisa, vt est ἀπὸ τοῦ ἔμεναι ἔμεν, ἀπὸ τοῦ δόμεναι δόμεν. Perfecti temporis indicatiui Graecorum tertia persona, fini suo adiecta ναι syllaba, transit in ἀπαρέμφατον, πεποίηκε πεποιηκέναι, λέλεχε λελεχέναι. Latini primae personae perfecti addunt geminatum ss & e, dixi dixisse. Graeci ἀπαρέμφατα sua actiua in αι desinentia per omnes semiuocales litteras proferunt, excepto ζ, στεῖλαι, νεῖμαι, χεῖναι, σπεῖρσι, νοῆσαι, λέξαι, γράψαι. excepta sunt εἶπαι καὶ ἐνέγκαι, quae sola non semiuocales sortita, sed mutas. Passiua vero per vnam tantum litteram θ proferuntur, praemissa aut liquida, κεκάρθαι, τετίλθαι, ἐῤῥάνθαι: aut σ, λέγεσθαι, φιλεῖσθαι: aut altera ex mutis quae vocantur δασεῖαι, id est siue χ, vt τετύχθαι, siue φ, vt γεγράφθαι. Cum Latini nullum infinitum monosyllabum habeant, Graeci paucissima habent quae referantur ad solam secundam συζυγίαν περισπωμένων, vt σπᾶν, θλᾶν. etenim πνεῖν, χεῖν, ῥεῖν, non sunt integra, sed ex collisione contracta. fuit enim integritas, πνέειν, χέειν, ῥέειν, & medio ε subtracto in vnam syllabam sunt redacta, & ex themate verborum veniunt πνέω, χέω ῥέω. Nullum enim Graecum verbum ἀπαρέμφατον ex verbo in ω desinente factum non eundem numerum syllabarum tenet qui in prima positione verbi fuit, νοῶ νοεῖν, τιμῶ τιμᾶν, χρυσῶ χρυσοῦν, τρέχω τρέχειν, τύπτω τύπτειν. fit πνέω πνέειν. χέω χέειν, ῥέω ῥέειν, ex quibus πνεῖν, χεῖν, ῥεῖν sunt facta. Ἀπαρέμφατα quae in ν desinunt,

nunt, si de verbo sunt perispomeno, amisso ν. & accepta syllaba σθαι, faciunt ex se passiua, ποιεῖν ποιεῖσθαι, τιμᾶν τιμᾶσθαι, δηλοῦν δηλοῦσθαι. quod si sint de barytono, etiam ι amittunt, λέγειν λέγεσθαι, γράφειν γράφεσθαι. Fiunt & de indicatiuo passiuo. Mutat enim τ in σ καὶ θ, & facit ἀπαρέμφατον. Nec solum hoc in præsenti tempore, sed & in præterito & futuro, φιλεῖται φιλεῖσθαι, πεφίληται πεφιλῆσθαι, πεφιληθήσεται πεφιληθήσεσθαι. Est & alia diligentior obseruatio circa παρακείμενον. Nam quotiens in penultima habet κ, tunc amissa vtraque syllaba & accepta σθαι in passiuum transit, πεπατηκέναι πεπατῆσθαι, γεγελακέναι γεγελάσθαι, πεπλυκέναι πεπλύσθαι aut interdum θαι solam accipit sine σ, sed tunc quotiens ante κ, liquida reperitur, vt τετιλκέναι τετίλθαι, κεκαρκέναι κεκάρθαι, ἐρραγκέναι ἐρράνθαι. Unde intelligitur in hoc verbo γ quod fuit ante κ, δυνάμει ν fuisse. Quod si παρακείμενος actiuus habuit in penultima aut φ, aut χ, tunc quoq. θ accipit, γεγραφέναι γεγράφθαι, τετυχέναι τετύχθαι. Latini futuri infinitum faciunt adiuncto participio vel magis gerundi modo, ire seu iri; & vel in passiuo doctum iri, vel in actiuo doctum ire pronunciant. Ἀπαρέμφατα quæ in θαι exeunt, aut tertium a fine acutum sortiuntur accentum, vt λέγεσθαι, γράφεσθαι: aut secundum, vt τετίλθαι, κεκάρθαι: aut circumflectunt penultimam, vt ποιεῖσθαι, νοεῖσθαι. Ἀπαρέμφατον quod in θαι exit, si habeat in penultima υ, modo præsentis temporis est, modo præteriti perfecti: & hanc diuersitatem discernit accentus. Nam si tertius a fine sit, præsens tempus ostendit, vt ὄλλυσθαι, ῥήγνυσθαι, ζεύγνυσθαι: si secūdus, præteritum perfectū, vt λελύσθαι, ἐξύσθαι. vnde εἴρυσθαι si in capite habeat accentum, σημαίνει ἕλκεσθαι, quod est præsentis; si in penultima sit, σημαίνει εἰλκύσθαι, quod est præteriti: οἷα κατειρύσθαι. In ἀπαρεμφάτοις compositio non mutat accentum, sed hunc composita custodiunt qui simplicibus adhærebat, φιλεῖσθαι καταφιλεῖσθαι, κεῖσθαι κατακεῖσθαι. Denique καταγράψαι,

quia

quia & actiui aparemphati est & paßiui imperatiui, cum est aparemphatum in verbo habet accentum, καταχέασθαι: *& cum est imperatiuum, ad præpositionem recurrit*, κατάχεασθαι. *In infinito Græco præteritum perfectum si dissyllabum fuerit, omnimodo a vocali incipit*, ὦφθαι, εἶρχθαι. *Si ergo inueniantur dissyllaba huiusmodi a consonantibus incipientia, manifestum est non esse integra, vt* πέρθαι, βλῆσθαι, δέχθαι. *quorum integra sunt* πεπέρθαι, βεβλῆσθαι, δεδέχθαι. *Græci aparemphato nonnunquam pro imperatiuo vtuntur: Latini pro indicatiuo.* θαρσέων νῦν Διόμηδες ἐπὶ Τρώεσσι μάχεσθαι. *id est* μάχου. *hic pro imperatiuo. At pro indicatiuo Salustius*; Hic vbi primum adoleuit, non se luxuriæ neq. inertiæ corrumpendum dedit, sed vt mos gentis illius est, iaculari, equitare, & cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esse. Idem pleraque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, minimum de se loqui. *Infinitum nonnunquam pro coniunctiuo ponunt. Cicero pro Sestio*, Reipublicæ dignitas me ad se rapit, & hæc minora relinquere hortatur; *pro* hortatur vt relinquam. Hortor amare focos, *pro* hortor vt ament. *Ponuntur & pro gerundi modo. Cicero pro Quintio*, Consilium cepisse hominis fortunas funditus euertere, *pro* euertendi. *Vergilius*, Sed si tantus amor casus cognoscere nostros, *pro* cognoscendi. *Et aliter Terentius in Hecyra*, It ad eam visere, *pro* visitatum. *&*, Cantare pares & respondere parati, *pro* ad respondendum. *Ponuntur & pro participio præsentis. Varro in Scæuolam*, Et vt matrem audiui dicere. *Cicero in Verrem*, Charidemum cum testimonium dicere audistis, *pro* dicentem. *Eant nunc qui infinito calumniantur, & verbum non esse contendant, cum pro omnibus fere verbi modis probetur adhiberi.*

De

De impersonalibus.

SVNT *impersonalia Græcis Latinisque communia, sunt tantum concessa Latinitati.* Decet me, te, illum, nos, vos, illos, *impersonale est. Sed & Græci hoc verbo similiter vtuntur,* πρέπει ἐμοὶ, σοὶ, ἐκείνῳ, ἡμῖν, ὑμῖν, ἐκείνοις. *Hoc autem impersonale nascitur a verbo* deceo, deces, decet, πρέπω, πρέπεις, πρέπει, πρέπομεν, πρέπετε, πρέπουσιν. Decent domum columnæ, πρέπουσιν τῇ οἰκίᾳ οἱ κίονες. Placet mihi lectio, *verbum est*; placet mihi legere, *impersonale est. Ita & apud Græcos*, ἀρέσκει μοι ἡ ἀνάγνωσις, *ad personam relatum est*; ἀρέσκει μοι ἀναγιγνώσκειν, *impersonale est.** Contingit me venisse. *similiter apud Græcos*, συνέβη μοι ἡ ἐλπὶς, *declinationis est*; συνέβη με ἐληλυθέναι, *impersonale est.* Pœnitet me, *hoc est quod apud illos* μεταμέλει μοι. *Impersonalia apud Græcos per tēpora non flectuntur. Nam impersonaliter* τρέχειν, περιπατεῖν, *nemo dicit. Nullum impersonale in pluralis numeri forma inuenitur. Nam* bene legitur liber, *impersonale est:* libri *autē* bene legūtur, *elocutio est Græcæ similis*, αἱ βίβλοι ἀναγινώσκονται.

De formis vel speciebus verborum.

HIS *subiunguntur quæ verborum formæ vel species nominantur, meditatiua, inchoatiua, frequentatiua & vsurpatiua: quæ sunt fere propriæ Latinitatis, licet meditatiua etiam Græci habere putantur.*

De meditatiua.

EST *autem meditatiua, quæ significat meditationem rei cuius imminet & speratur effectus*; *vt* parturio, *quod est* parere meditor; esurio, esse meditor: *& sunt semper tertiæ coniugationis productæ. Huic similis in Græcis*

quoque

quoque verbis inuenitur ſpecies, θανατιῶ, δαιμονιῶ, κινητιῶ, ἐρητιῶ, ἐρωτιῶ. *his enim verbis tentamentum quoddam rei & meditatio, non ipſe effectus exprimitur. his ſimilia videntur,* ῥιγείω, ὀκνείω, γαμησείω, πολεμησείω, βρωσείω.

De inchoatiua.

INCHOATIVA *forma eſt, quæ iam aliquid inchoaſſe teſtatur, vt* palleſcit, *cui necdum diffuſus eſt totus pallor. Et hæc forma ſemper in* ſco *quieſcit: nec tamen omnia in* ſco *inchoatiua ſunt, & ſemper dum ſit deriuatiua, tertiæ coniugationis fieri cogitur. Hæc forma præteritum neſcit habere tempus perfectum. Quid enim ſimul & adhuc incipere, & iam præteriſſe dicatur? Hanc quoque formam ſunt qui Græcis familiarem dicant, aſſerentes hoc eſſe* μελαίνομαι καὶ θερμαίνομαι, *quod eſt* nigreſco *&* caleſco: *ſed apud illos aliqua huius ſignificationis in* σκω *exire contendunt,* τελίσκω, γαμίσκω, πιπρώσκω, γηράσκω. διδάσκω *autem licet eiuſdem finis ſit, nemo tamen perfectum, & non inchoatiuum eſſe dubitauit.*

De frequentatiua.

FREQVENTATIVA *forma compendio Latinitatis obſequitur, cum vno verbo frequentationem adminiſtrationis oſtendit. Hæc forma nonnunquam vno gradu, nonnunquam duobus deriuatur, vt* cano, canto, cantito: *nec tamen eſt in poſterioribus maior quam in prioribus frequentationis expreſſio. Sicut nec in diminutiuis ſecundus gradus minus priore ſignificat,* anus, anilla, anicula. Sternuto *frequentatiuum eſt a principali* ſternuo. *Propertius,*
Candidus Auguſtæ ſternuit omen amor. Pulto *ſunt qui accipiant pro eo quod eſt* pulſo, *&* ἀττικισμὸν *quendam Latinitatis exiſtiment, vt apud illos* θάλασσα θάλαττα, πλάσσω πλάττω: *ſed* pultare *eſt* ſæpe pulſare, *ſicut* tractare *eſt* ſæpe tra-

pe trahere. Eructat *frequentatiuum est a principali* erugit aquæ vis. *&* grassatur *iteratio est a* graditur. *Salustius*, Cum inferior omni via grassaretur. *Sunt quædam huius formæ sine substantia principalis*, cyathissare, tympanissare, crotalissare. *Sunt quæ magis moram quam iterationem explicant*, — Hastamq. receptat Ossibus hærentẽ. *Hic enim recipiendi difficultas sub specie frequentationis exprimitur. Hanc formam in Græcis verbis inuenire non potui.*

De vsurpatiua.

HANC *quidam gerundi modi vel participalem vocant, quia verba eius pæne omnia similia participiis sunt, & sola significatione distantia. Nam* vado salutatum, *hoc est dicere* vado salutare, *aut* vt salutem. *item* ad salutandum eo, *participium esse iam desinit, nisi adieceris vel* hominem, *vel* amicum. *hac enim adiectione participij vim tenebit, sed tunc cum ex verbo est habente passiuam declinationem, vt*, ad videndum, ad salutandum. Ad declamandum *vero cum dico, non possum adiicere* illum, *quia* declamor *Latinum non est. Hæc forma Latinitati non solum præstat ornatum, sed illud quoq. vt aliquid habere videatur quæ Græci iure desiderent.*

De generibus verborum.

QVOD *Græci* διάθεσιν ῥημάτων *vocant, hoc Latini appellant genera verborũ. Affectus enim Græco nomine* διάθεσις *nuncupatur. Græci igitur* διαθέσεις *hac distinctione definiunt. Quæ in* ω *exeunt actiuam vim significantia, & iunguntur casibus vel genitiuo, vel datiuo, vel accusatiuo, & accepta* μαι *syllaba transeunt in passiua; hæc actiua dixerunt: vt* ἄρχω σου, κελεύω σοι, τιμῶ σε. *hac assumpta* μαι *passiua fiunt. Contra* παθητικὰ *dixerunt quæ in* μαι *desinentia significant passionẽ, & necesse habent iungi genitiuo*

cum

cum præpositione ὑπὸ, *ac possunt amissa* μαι *syllaba in actiuum redire*, ἄρχομαι ὑπό σε, κήδομαι ὑπὸ σε, τιμῶμαι ὑπὸ σε. *Cui ex supra scriptis diffinitionibus vna defuerit, nec* ἐνεργητικὸν, *nec* παθητικὸν *dicitur. Sed si in* ω *exit*, οὐδέτερον *vel* ἀπολελυμένον *vocatur; vt est* ζῶ, πλουτῶ, ὑπάρχω, ἑορτάζω. *In his inuenies aliqua aperte & absolute actum, aliqua designare passionem. Nam* τρέχω, ἀριστῶ, περιπατῶ, *de agente dicuntur:* νοσῶ *autem &* ὀφθαλμιῶ *sine dubio passionem sonant. Sed neque actiua illa dicuntur, quia & nulli de supradictis casibus iungi possunt, nec* μαι *recipiunt. Nam nec* τρέχω σε, *nec* ἀριστῶ σε, *nec* περιπατῶ σε *dicitur: nec potest transire in* τρέχομαι ὑπό σε, ἀριστῶμαι ὑπό σε, περιπατοῦμαι ὑπό σε. *Sed nec* νοσῶ *&* ὀφθαλμιῶ *quamuis verba sint passionis, dici* παθητικὰ *possunt. quia nec in* μαι *desinunt, nec quisquam significatur passionis auctor, nec subiungitur illis* ὑπό σε, *quod proprium passiuorum est. nam & in actiuo & in passiuo debent omnimodo duæ, & administrantis & sustinentis, subesse personæ. Hæc igitur quia vtroque nomine carent, apud illos* οὐδέτερα *vel* ἀπολελυμένα *dicuntur; sicut apud Latinos* volo, viuo, valeo. *Sed sicut aliqua apud Græcos in* ω *exeuntia significant passionem, ita multa reperies in* μαι *desinentia, & actiuam tantum habent significationem: vt* κήδομαί σε, φείδομαί σε, ἐπιμέλομαί σε, ἱππάζομαί σε, μάχομαί σοι, διαλέγομαί σοι, δωρέομαί σοι, χαρίζομαί σοι, εὔχομαί σοι, ἄγαμαί σε, περιβλέπομαί σε. *Sunt apud Græcos communia quæ ab illis* μέσα *vocantur, quæ dum in* μαι *desinant, & actum & passionem vna eademque forma designant: vt* βιάζομαί σε, καὶ βιάζομαι ὑπό σε, ἀνδραποδίζομαί σε, καὶ ἀνδραποδίζομαι ὑπό σε. *Sola quoque passiua hoc nomine, id est* μέσα *vocantur, vt* ἠλειψάμην, ἠσάμην, ἐλουσάμην. *hac enim licet* τῆς μέσης διαθέσεως *dicant, nihil tamen aliud significant nisi* πάθος. *Nam hoc est* ἠλειψάμην *quod* ἠλείφθην, *hoc est* ἠσάμην *quod* ἤσθην. *Item* ἐγραψάμην,

ἐγράμμην, ἐδόμην, μέσα appellant, cum nihil significent præter actum. hoc est enim ἐγεγραψάμην quod ἔγραψα, nec vnquam dicitur * περιεγραφάμην. & hoc ἐφάμην quod ἔφην. hoc est ἐδόμην quod ἔδων. Ergo & illa quæ superius diximus, φίλομαί σε, κήδομαί σε, ἱππάζομαι. μάχομαι, διαλέγομαι, περιβλέπομαι, δωροῦμαι, χαρίζομαι, ἔρχομαι, ἄγαμαι, cum actum solum significent, μέσα tamen appellantur: licet his similia Latini non communia, sed deponentia nominent. Est & hæc Græcorum a Latinitate dissensio, quod cum Latini nunquam verbum commune dicant, nisi quod sit simile passiuo: Græci tamen quædam & actiuis similia μέσα dixerunt, vt πέπηγα quod μέσον dicitur, & sub actiuo sono solam significat passionem. hoc est enim πέπηγα quod πέπηγμαι. πέπληγα vero, ἀφ᾽ οὗ τὸ πεπληγὼς ἀργυρίτην, καὶ κέκοπα, ἀφ᾽ οὗ τὸ ἀμφοτέρω κεκοπὼς, tam de actu quam de passione dicuntur. Lectum est enim & πεπληγώς σε, & πεπληγὼς ὑπὸ σοῦ, πεπληγὼς ἀργυρίτην, καὶ ῥάβδοι πεπληγυῖα. Similiter apud Latinos quædam modo neutra, modo fiunt deponentia, vt labo labor, fabricor fabrico, ructo & ructor. quod etiam Græci non ignorant, βουλεύομαι βουλεύω, πολιτεύομαι πολιτεύω.

De defectiuis verbis.

TAM apud Græcos quam apud Latinos deficiunt verba in declinatione. Tribus enim modis dicunt verborum euenire defectum; aut intellecta exigente, aut litteris non conuenientibus, aut vsu desistente. In primis duobus necessitati, in tertio vero reuerentiæ obsequimur vetustatis. Intellectu deficiunt illa quæ dicuntur πεποιημένα, id est quæ ad similitudinem soni alicuius expressa

ſunt, vt λίγξε βιὸς, σίζε ὀφθαλμὸς, *& ſimilia. In his enim verbis nec vlla perſona, nec modus declinationis quæritur. Litterarum inconuenientia deficiunt, quotiens verbum habet ante* ω, μ *vel* μν. *hæc enim ſecundum regulam ſuam proferri vel in* παρακειμένῳ, *ſeu* ὑπερσυντελικῷ, *vel in* ἀορίστῳ, *ſeu* μέλλοντι *non poſſunt. vt* νέμω *cum regulariter fieri debuiſſet* νενέμκα, ἐνενέμκειν, *quia non potuerunt hæ litteræ conuenire, interceſſit* η, νενέμηκα, ἐνενεμήκειν. *item* ἐνέμφθην *vel* νεμφθήσομαι *eandem ſumpſere litteram propter euphoniam,* ἐνεμήθην, νεμηθήσομαι. *Item in tertia perſona ſingulari quæ* τ *habet in vltima ſyllaba, accepta* ν *facit pluralem,* λέγεται λέγονται, μάχεται μάχονται. *Verum* κέκαρται *in plurali declinatione* ν *non potuit admittere, ideoque defecit. ſic* ἔσπαρται, *ſic* κέκοπται, *& alia mille, & remedium de participio mutuata ſunt. Alia ſunt apud illos quæ conſuetudo deſtituit, vt omnia verba quæ deſinunt in* νω, λανθάνω, αὐδάνω, μανθάνω, *quæ non niſi vſque ad præteritum imperfectum declinantur. Similiter & quæ in* σκω, γηράσκω, τελίσκω, γαμίσκω, πτρώσκω. *Nam quod legimus* διδάξω, *a themate eſt non* διδάσκω, *ſed* διδάχω, *cuius indicium eſt* διδαχὴ. *Item patiuntur quæ in* νω *exeunt diſſyllabis maiora,* ὀμνύω ὄμνυμι, πηγνύω πήγνυμι, ῥηγνύω ῥήγνυμι. *Similiter imperfectum præteritum non excedunt & quæ in* ειω *exeunt, vt* ὀκνείω, γαμησείω, βρωσείω. *necnon & quæ ex monoſyllabo per* ἰῶτα *geminantur, vt* πρῶ πιπρῶ, βῶ βιβῶ, χρῶ κιχρῶ. *Hæc omnia vſque ad imperfectum tempus poſſunt extendi, non plus. Apud Latinos deficiunt* inquam *&* ſum. *nam ſequentes perſonæ analogiam primæ perſonæ non ſeruant. alterum enim facit* inquam, inquis, inquit, *alterum* ſum, es, eſt. *& illud quidem in reliquis omnibus defecit temporibus,* ſum *vero in aliud tranſit, vt tempora compleat,* eram, fui, ero. *Sunt quæ in prima ſolum perſona deficiunt,*

ficiunt, ouas, ouat, ouo *enim lectum non est. Similiter* daris datur. Soleo *nescit futurum.* Verro *perfectum ignorat.* Genui *ex quo themate venit, nullus scit, licet Varro dixerit* genunt. *Nec mirum. Nam & apud Græcos tam præterita inuenies quam futura quæ præsenti careant,* ἐνήνοχα, ἔδραμον, εἶπον.

Explicit defloratio de libro AMBROSII MACROBII THEODOSII, quam IOHANNES carpserat ad discendas Græcorum verborum regulas.

Τὸ ῥῆμα ἐνεργητικὸν τῆς ὁριστικῆς ἐγκλίσεως κατὰ τὴν πρώτην συζυγίαν τῶν περισπωμένων.

ἐνεστῶτος.

ποιῶ, ποιεῖς, ποιεῖ·
ποιοῦμεν, ποιεῖτε, ποιοῦσι.

παρατατικοῦ.

ἐποίουν, ἐποίεις, ἐποίει·
ἐποιοῦμεν, ἐποιεῖτε, ἐποίουν.

παρακειμένου.

πεποίηκα, πεποίηκας, πεποίηκε·
πεποιήκαμεν, πεποιήκατε, πεποιήκασι.

ὑπερσυντελικοῦ.

ἐπεποιήκειν, ἐπεποιήκεις, ἐπεποιήκει·
ἐπεποιήκειμεν, ἐπεποιήκειτε, ἐπεποιήκεισαν.

μέλλοντος.

ποιήσω, ποιήσεις, ποιήσει·
ποιήσομεν, ποιήσετε, ποιήσουσι.

Imperatiuus ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ.

ποίει, ποιείτω,
ποιεῖτε, ποιείτωσαν.

παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ.

πεποίηκε, πεποιηκέτω·
πεποιήκετε, πεποιηκέτωσαν.

ἀορίστου καὶ μέλλοντος.

ποίησον, ποιησάτω·
ποιήσατε, ποιησάτωσαν.

Con-

Coniunctiuus, ὑποτακτικὸς, ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ.

ἐὰν ποιῶ,	ἐὰν ποιῇς,	ἐὰν ποιῇ·
ἐὰν ποιῶμεν,	ἐὰν ποιῆτε,	ἐὰν ποιῶσιν.

Παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ.

ἐὰν πεποιήκω,	ἐὰν πεποιήκῃς,	ἐὰν πεποιήκῃ·
ἐὰν πεποιήκωμεν,	ἐὰν πεποιήκητε,	ἐὰν πεποιήκωσιν.

μέλλοντος.

ἐὰν ποιήσω,	ἐὰν ποιήσῃς,	ἐὰν ποιήσῃ·
ἐὰν ποιήσωμεν,	ἐὰν ποιήσητε,	ἐάν ποιήσωσιν.

Optatiuus ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ.

εἰ ποιοῖμι,	ποιοῖς,	ποιοῖ·
ποιοῖμεν,	ποιοῖτε,	ποιοῖεν.

παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ.

εἰ πεποιήκοιμι,	πεποιήκοις,	πεποιήκοι·
πεποιήκοιμεν,	πεποιήκοιτε,	πεποιήκοιεν.

ἀορίστου.

εἰ ποιήσαιμι,	ποιήσαις,	ποιήσαι·
ποιήσαιμεν,	ποιήσαιτε,	ποιήσαιεν.

μέλλοντος.

εἰ ποιήσοιμι,	ποιήσοις,	ποιήσοι·
ποιήσοιμεν,	ποιήσοιτε,	ποιήσοιεν.

Infinit. ἐνεστῶτος καὶ παρατατικοῦ.

ποιεῖν.

παρακειμένου & ὑπερσυντελικοῦ.

πεποιηκέναι.

ἀορίστου.

ποιῆσαι.

μέλλοντος.

ποιήσειν.

Excerptoris Monitio.

QVONIAM *Macrobius Theodosius librum de differentiis deque societatibus verborum vtriusque linguæ, Græcæ scilicet atque Latinæ, composuit, in quo varie confuseq. verborum regulas miscuerit; visum mihi est primo eundem eiusdem eodem quo ipse vsus est ordine breuiter deflorare, aliquando permutatis, sæpius eisdem quibus & ille vtendo sermonibus: deinde singularum coniugationum regulas inquantum ex rationibus prædicti auctoris colligi potuerunt, exponere. In quibus si quis multa nos prætermisisse perspexerit, sciat illud nõ nostra desidia esse factum, sed quia de his quæ intacta videntur, aut ambiguam, aut nullam potuimus inuenire rationis auctoritatem. Quædam tamen inseruimus, quæ nobis ex proportione aliorum verisimilia fieri visa sunt. Cum igitur Græci coniugationum suarum numerum denario contineant, verborum tamen omniũ bina diuisio est: aut enim in* περισπώμενα, *id est in ea quæ vltimam circumflectũt, aut in* βαρύτονα, *hoc est panultimam grauem habentia, diuiduntur. Addunt quidam tertiam speciẽ, quam* * ὀξύτονα *vocant, id est acualem. habet enim, vt dicunt, acutum in vltima. Macrobius vero duas tantum species ostendit. Vnam in his quibus, vt diximus, vltimam semper circumflexus tenet accentus, atque ideo* περισπωμένη *meruit appellari, quæ dum immutabiliter in panultima grauem teneat, nullum tamen in fine certum potest habere sonum. Denique barytona dicitur, id est tono extranea in vltima, non quia non habeat, sed quod certum stabilemque habere non possit. Aliquando namque grauatur, aliquando vero acuitur, nunquam tamen circumflectitur. Hoc etiam videtur non esse transeundum, quod cum quorundam auctoritas sola perispomena ipsiusque tertiæ speciei quam illi addunt verba ω naturaliter producto terminari contendat: barytona vero semper ο naturaliter correpto: omnia Græcorum verba vna eademque littera producta*

ducta scilicet ω Theodosius finiri pronuntiet. Inde fit vt illorum finem accentus discernat, non tempus. Videtur quoque idem simili ratione velle, non tamen affirmare, omnia Latinorum verba rationabilius secundum Græcam formam o producto concludi quam correpto, cum iuxta pene omnes dubiorum sit. Prima igitur species in tribus coniugationibus concluditur, in quibus circumflexus vltimam tanquam perpetuam poßidet sedem. Secunda vero sex vel septem videtur comprehendere συζυγίας, quarum pænultimas graui accentu non dubitant naturaliter esse possessas. Quorum omnium regulas modo generales modo speciales, non tamen plene docendas esse promisimus. in qua tamen promißione lectorem præmonemus ne plus quærat, quia nec plus inueniet quam quæ pertinent ad declinationem conformationemque verborum, in quibus pene tota huius libelli vtilitas, si aliquantula quidem est, versatur. Hinc iam tractare incipientes, primo de perispomenis dicemus. quorum prima ω productum primæ personæ in ει diphthongum conuertens, secundam efficit personam, vt φιλῶ φιλεῖς, ipsa autem secunda σίγμα sublato tertiam gignit, φιλεῖ. Notandumque quod omnes personæ singulares in hac coniugatione, sicut & in aliis duabus eiusdem speciei, & æqualem syllabarum numerum teneant, & circumflexum semper in vltima custodiant. Prima etiam pluralis a singulari prima egreditur, conuersa scilicet ω in ου diphthongum & adiecta syllaba μεν, φιλῶ φιλοῦμεν: secunda pluralis a tertia singulari addita τε, φιλεῖ φιλεῖτε: tertia vero pluralis a prima eiusdem numeri nascitur mutata με in σι, φιλοῦμεν φιλοῦσι. Sic igitur verbum actiuum præsentis temporis indicatiui modi primæ coniugationis circumflexibilium flectitur, φιλῶ, φιλεῖς, φιλεῖ, pluraliter φιλοῦμεν, φιλεῖτε, φιλοῦσιν. Paßiui quoque generis prima persona singularis ab actiua prima singulari fit conuerso ω in ου & adsumpta μαι, φιλῶ φιλοῦμαι.

φιλοῦμαι. *secunda semper minor vna syllaba quam prima inuenitur, & in ητα desinit,* φιλοῦμαι φιλῇ. *tertia vero a prima eiusdem generis mutato* μ *in* τ, *& diphthongo* ου *in* ει *diphthongum conuersa,* φιλοῦμαι φιλεῖται, *semperque prima & tertia æquasyllabæ fiunt. Prima persona pluralis a prima plurali actiua abiecta* ν, *& addita* θα, *vbique fit,* φιλοῦμεν φιλούμεθα. *secunda pluralis actiua mouet* ταῦ *vltimæ suæ in* σίγμα *&* θῆτα, *fitque passiua,* φιλεῖτε φιλεῖσθε. *tertia pluralis a tertia singulari passiua oritur addito* ν *ad* τ, *& pænultima primæ personæ singularis seruata,* φιλεῖται, φιλοῦνται. *Igitur paßiui verbi declinatio sic est,* φιλοῦμαι, φιλῇ, φιλεῖται: *pluraliter* φιλούμεθα, φιλεῖσθε, φιλοῦνται.

IOHAN. ISACI PONTANI AD LIBROS SATVRNALIORVM NOTÆ.

LECTORI.

HABES *Macrobium, Lector, & habes, vt dixi, non vt antea truncatum & lacerum, sed sua & veteri forma. Meruerat certe hanc operam Macrobius, quo nescio an hodie cumulatior in Latio alius omnigenæ scientiæ spico. Quis illo ad Pythagoræ Platonisq; diuina mysteria vel ductor melior aut doctor? Quis in orbium cælestium ratione & positu, quis in eorum ex Samij placito concentione prodenda sublimior? Antiquitatis vero in eo ille cultus, ea Sacrorum Rituumque enodatio, illa in Veterũ obtectioribus aperiendis locis accuratio, ea denique in ipsis Naturæ lasciuientis miraculis, aliisq; humani ingenij delitiosis inuentis eminentia, vt laudis iam diu delatæ vitium sit talia velle laudare. Meritissimo idcirco hæc ista præstitimus, & debuimus fortassis (de Notis his loquor) vberius. Sed primi hanc viã insistimus, nec omnia, quæ rariora præsertim ac recondita, intuitu amant vno pernosci, nec ab vno.* Alius alio inuenire potest plura, nemo omnia. *Nos pro tempore quod potuimus, id fecimus; nec obuia illa aut prompta quæsitoribus anxie indagauimus, sed valetudini Aurelij magis quam splẽdori studuimus. Tu, Lector, singula arbitraberis, & peto sicubi lapsus sum (quis non in hoc scribendi genere?) humaniter feras aut corrigas. Nam, vt ait Romanus Philosophus,* Nullum sine venia placuit ingenium.

IOHAN. ISACI
AD
LIBRVM I.
SATVRNALIORVM
NOTÆ.

V. C. *& inlustris.*) Magnifica scriptoris huius, & muneris quoq. eius mētio in codice Theodosiano, lib. 6. Titulo 8. de præpositis sacri cubiculi. Verba sunt; *Sed vt nos ad hanc promulgationem Macrobij viri inlustris merita prouocarunt, ita obseruationem quoque legis ab eius volumus sumere prouectionis auspicium, vt qui ante ipsum fuerunt sub hac conditione, præstituto honore lætentur, vt non sua promotionis tempora ad legis vsurpationem reuoluant, nec præferri postulent iis qui prætorianam vel vrbanam præfecturam vel militare magisterium post eorum prouectionem sortiti sunt, sed perinde habeantur ac si nunc cœperint, & in eodem ordine permanentes, in quo nunc eos liberalitas nostra cōstituit, prouectionis viri inlustris Macrobij tempora metiant, vt ex huius administrationis exordio, prout quisque prouectus est vel fuerit prouehendus, sua locum vindicet dignitatis.* Quem locum indicio debeo atque humanitati [redacted] viri Iosephi Scaligeri; cui & maiora debebo.

LIBER PRIMVS) Semel hoc dixero. Stephani textum, qui optimus visus, expressimus, nisi si operarum alicubi aut alias error fuerit. Cæterum de Scripto quæ vel addita vel immutata ad autographum pariter edidimus; id & alia suis indicabimus locis.

PRO-

PROLOGO.

PAG.156. *Et fit concentus ex dissonis*) Apulei de Mundo locus geminus est. Eum, quia leui vitio hactenus nutat, apponam vt confirmetur: *At enim vt in choreis, cum dux carminis hymno pracinit, concinentium vulgus virorum & feminarum mixtis grauibus & acutis clamoribus vnam harmoniam resonant: Sic diuina mens mundanas varietates, ad instar vnius concentionis, reuelat*. Scripserat Lucius, *euelat*. Festus, *euelatum euentilatum, vnde velabra quibus frumentum ventilatur*. Certe non potuit significantiori, quod voluit, dictione depromere.

Correctus Apuleius,

Oratio solertior, sermo incorruptior) Circumludit Agellij verba quæ lib.20. capite postremo. Et ea ipsa quia similiter ibi labe correctorum, etiam in scriptis, quos vidi, aspersa, huc adducam, vt emaculem: *Ex quo facile adolescant ingenia hominum vegetiora, aut memoria adminiculatior, aut oratio solertior, aut sermo incorruptior aut delectatior motio aut in ludis liberalior*. Quid enim hic, *delectatior motio*? Mea fide rescribe, *delectatior in otio*.

item Agellius.

CAP. II.

PAG.158. *Et mollissima consultandi tempora.*) Adumbratum de Marone. Martialis quoque notauit:

Nosti tempora tu Iouis sereni
Cum fulget placidus suoque vultu,
Quo nil supplicibus solet negare.

PAG.161. *Edoctum tibi comprehensumque est*) Erat in Anglicano recte, *eductum tibi*.

CAP. III.

Qui me in hunc sermonem inducitis) Idem vetus, *adducitis*, quod fuerit, *abducitis*.

PAG.163. *Dicere solitum: lege non ipse vsurpatum mulierem*) Eadem & Anglicano scriptura fuit. Videatur tamen immissa voce legend. *solitum legi: lege*.

Inde conticuum) Et veteres excusi & scriptus retinent, *conticinium*.

Mane autem dictum, aut quod ab inferioribus id est a manibus) Idem, *inferioribus locis*, ſed male. Toto vero hoc loco Varronem ſequitur, aut potius non ſequitur. Non enim a *manibus* ille, ſed *manando* dictionem iſtam deducit. Ait Varro: *Diei principium mane, quod tunc manat dies ab oriente. Niſi potius quod bonum antiqui dicebant manum, ad cuiuſmodi religionem Græci quoque, cum lumen adfertur, ſolent dicere φῶς ἀγαθόν.* Sed ad poſteriorem hanc ſententiam Macrobius quoque poſt inclinat.

PAG. 164. *Solis occaſus ſuprema tempeſtas*) Mirum ſimiliter hanc formulam concipi etiam in editionibus priſcis, cum manifeſtum ſit & proculcarum iam in XII. Tabulis legi, SOL OCCASVS. Et fallor? an apud Valerium cap. 3. lib. 7. legendum hac itidem forma; *Vt equis inſidentes, ſole orto curſum in quendam locum dirigerent*, pro quod editur, *ſolis ortu*. In Valeriũ, ſuſpicio.

Deinde veſpera; quod a Græcis tractatum eſt.) Omnino verum, *tractum eſt*. Ita liber; & iſtud Typographi mendum putaſſem, niſi reperiſſem in pluribus editionibus.

CAP. IIII.

PAG. 165. *Maſurius Faſtorum ſecundo*) Idem hic Maſurius de quo Perſius;

Cur mihi non liceat, iuſſit quodcunque voluntas,
Excepto ſiquid Maſuri rubrica notauit?

Ad quod vetus Gloſſarius, *Maſurius hic Sabinus, legis conſultus fuit.*

Et vt ipſos quoque Grammaticos in teſtimonium citem) Petron. *Et ne poëtas quidem ad teſtimonium, citem.* Nec fugit ad Petronium filium Douzam. Douſam breues illos & longum deflebiles reipublicæ literariæ amores.

PAG. 167. *Reliqua autem verba quæ, Auieno noſtro noua viſa ſunt, veterum nobis.*) Probaturum ſe ait antiquitus ſolitum dici, *hac noctu* & *concubia noctu*. Item *diequarte, diecraſtini*. Quæ autem, ſi verba ipſa ſpectemus, quomodo Auieno noua viſa ſint, mihi nouum. Sed tollit hunc ſcrupulum liber, qui ſcribit; *Reliqua autem a verbi ore Auieno noſtro noua viſa, veterum.* Et hoc veriſſimum eſt, ab vſu ſuo & efferendi forma nouiora paruerunt. Non ceperunt hanc dictionem muſtei homines, *a verbi ore*, ideoque pro libidine interpolarunt. at nos pro priſco & probo aſſeremus vel ipſius Macrobij monitu,

monitu, qui alibi non dissimilius locutus, *Quæ*, inquit, *cum in ore prisca auctoritatis crebro fuerint*. Porro de *Noctu futura* & alia quæ hoc capite disseruntur, ad Agellij librum octauum cap. I. pertinere, vel index ibidem adhuc reliquus indicio sit.

CAP. V.

PAG. 169. *Sic fugiam infrequens atque insolens verbum*) Ad consuetudinem itaque vocamur, quam & ipse omnino probem, sed caute tamen & cum veteri magistro Fabio: *Consuetudo*, inquit, *si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modo, sed (quod maius est) vitæ*. Et paulo post, *Ergo consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut viuendi, consensum bonorum.*

PAG. 171. *Qui quantum sit, mirandum, viro venusto*) Ita Stephanus. Cantabrigiensis scriptus, *qui quanto sit mirando viro, venusto patre*. Et similia vestigia in vulgatis auorum memoria. Tamen, si displicebit, coniecturis quid aliud eruatur. Ecce exemplum: *qui quanto sit, mirandum, vir venusto patre præstantior.*

CAP. VI.

PAG. 172. *Eusebium Graia & doctrina & facundia rhetorem*) Plenior laus in Veteri, *clarum rhetorem*.

PAG. 175. *Vna potius vt duobus nupta foret, quam vni duæ*) Sciuit apud Aristænetum Apollogenes Epistola XI. li. 2. Ἀλλ' εἴθε καθάπερ οἱ ἔρωτες τῇ ἐμῇ συνομιλοῦντες ἐνδιαιτῶνται ψυχῇ, οὕτω ζηλοτυπίας χωρὶς αἱ γυναῖκες συνῴκουν ἀλλήλαις. id est, *Sed vtinam, sicut diuersi in animo meo conuersantur cupidines, ita & mulier vtraq. sine æmulo liuore possent conuiuere.*

CAP. VII.

PAG. 177. *Et lingua proterua, mendacij procax & securus*) Hæc iterum Cl. V. Stephani lectio, quam reliquimus. Germanior tamen, imo germana plane quæ in scripto, & vetuste quoque cusis; *Et lingua proterue mordaci, procax & securus offens.*

PAG. 178. *Et otium in negotium verteremus*) Anglicanus & item editio vetus: *in negotium vtile.*

Quibus

Quibus vt omnes hodie, qui præsentes sunt acquiescant, impetratum teneo) Apud Festum est, *Impetritum, impetratum.* Id porro in transcursu dictum sit, formularē videri fuisse loquutionem priscis, *Si impetrari possit, non impetrari potest*, ab auspiciis ductam, in quis *impetrire* siue *impetrare* id erat, quod in Sacrificiis *litare*. Plautus, quod dico, Casina extulit, *Nolo ames*. St. *Non potest impetrari.* & alibi sæpius. Curculio hinc emaculanda videtur scena, *Date viam*; vbi editum,

Recte hic monstrat, si imperare possit,

Et attentatum viris eruditis, *se imperare posse*, sed sequentia qui cogitat, minime id huc facere facile videat. Puto itaque, quod innui, verum esse, *si impetrare possit*. Nam & a vulgato, qua literis, vix abit, qua sententia, polcunt cōtinua illa verba: Ad Plautum coniectura.

Nam ita nunc mos viget,

Ita nunc seruitium est, profecto modus haberi non potest.

PAG. 179. *Horum alterum vix ægre admissum audio.*) Editiones tamen præter Stephani, omnes, & M S. *vix egreque*. Illud nihilominus, & magis si libri auctoritas iuuet, omnino amplectendum. Apuleius sic extulisse videatur, *curiose sedulo*, lib. 1. *Et ego curiose sedulo arbitratus iugulum comitis.* Nec aliter fortasse Catullus:

Et hæc pessima se puella vidit In Catullo vetus lectio constituta.

Iocose lepide vouere diuis.

Nam in scripto fuit, *ioco se lepide*; quod tamen tuetur eruditissimus castigator, quem video.

PAG. 180. *Anteuorta & postuorta diuinitatis scilicet peraptissimæ comites*) Videbatur referre Anglicanus ille vetus, *diuitiarum scilicet*. Quod quæramus. In Fastis est:

Porrima placatur, postuortaque. siue sorores

Siue fugæ comites Manali Diua tuæ.

Quo Saturni memoriā etiam in posteros propagaret. ita fuisse signatum) In codē planius; *Æs ita fuisse signatū*. Hinc Naso:

At bona posteritas puppim signauit in ære,

Hospitis aduentum testificata Dei.

Capita aut nauia) Affinis huic lusui ille Augusti, *par impar*; Græcis est ζυγὰ ἢ ἄζυγα.

PAG. 181. *Hunc Romani etiam Stercutum vocant*) Scriptus, *sterguttius*, quod valet, *stercutius*. Solēnis enim veteribus commutatio fuit literarum, G. C. item C. Q. Notata hæc passim excellentissimis ingeniis, imo erratorum ab iisdem talium acerui multoties eliminati latifundiis bonorum scriptorum.

ptorum. Et fallor? an nobis etiamnum vnum alterum reliquum factũ? Exstat Catulliano Epithalamio Manlij & Iuliæ:

Non tuus leuis in mala
Deditus vir adultera.
Probra turpia persequens
A tuis teneris volet
Secubare papillis.

Catullus nouiter correctus. Sed lectio scripta & vetus est, *Proca, turpia persequens.* Vnde indubie fecerim, *præ qua, (turpia persequens)* scriptum enim fuerat, *præ ca*; quomodo *aca* pro *aqua*, item, *coad* pro *quoad*, & similia, antiqua fere semper scriptio est. A mente vero ista, non abit quod mox in Epigrammatibus: *Nec præ me velle tenere Iouem*: De lege verò pedia non est quod quis iam dubitet. nam aliquoties inserit spondæum, statim,

Lusisti nucibus. lubet
Iam seruire Thalassio.

Alterum deinde quod innuo legitur Elegia ad Manlium,

Nam mihi quam dederit duplex Amathusia curam
Scitis, & in quo me torruerit genere.

Vbi, *in quo genere* Græcorum more positum, qui ἐν ποίᾳ ἰδέᾳ. Et valde blanditur. Suspicabar nihilominus, *in quo me torruerit cenere*, pari cum Macrobiano hoc errore, G. pro C. quomodo etiam in Glossario, *gras* & *grassum* pro *cras*, *crassum*. Sed vt hoc suspicari tamen obiter libeat, ita prius præstare non verear.

PAG. 182. *Per amnem fluctibus vagabatur*) De Cutiliensi lacu loquitur, quem an amnem recte dixerimus, cogiremus. Calamo exararus, *per omnem lacum.* Vetuste editus, *per omne mare.* Res tanti non est: monitum volui ramen.

Per maria ambulabat) Iterum iidem veteres: *migrabat.*

Καὶ κεφαλὰς Αδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα) In Lactantio tamen est, καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ. At abnuit Macrobius, qui Ditem capitibus, Saturnum vero viris air placatum. Αδῃ itaque in Firmiano refingendum sit; & τὸ πατρὶ Saturnum denotauerit.

Oscilla ad humanam effigiem arte simulata) Libens rescribo, *similata*, id erit, ficta & formata. Sæpicule hæc vox in melioribus libris corrupta. Petronio redonanda videatur pag. XXIX. vbi vulgatur:

Mox vbi ridendas inclusit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.

Nec

Nec effugit Nobiliss. viri Douzæ acumen. Vidit enim inueni dictione ista, *dissimulata*, versiculi totius mentem. Reposuit idcirco apposite, *assimilata*. Sed de germanitate vocis cum cogito, putem ex reliquis scripturæ veteris, tefingendum vti innui *desimilata*, rara quidẽ, sed, ita Musis placeam, vt digna Petronio dictione. Quid ni enim ea, vt, *deformo, depingo, defiguro*, & talia?

PAG.183. *Pueri mactarentur Maniæ deæ*) Interpres vetus Persij: *Manium dicit deformem & ignotum. eo quod Maniæ dicuntur indecori vultus personæ, quibus pueri terrentur.*

Capitibus allij & papaueris supplicari iussit) Forte huc allusum Satyrico: — *Si non*

Prædictum ter mane caput gustaueris alli.

Et quod statim addit Macrobius, *Periculum si quod imminet familiis, expiarent*, non absimile videatur. quod iterum, quem dixi, Persij interpres ad illud; *ouoque pericula rupto*, ita enarrat: *Sacerdotes qui explorandis periculis sacra faciebant, obseruare solebant ouum igni impositum, vtrum in capite an in lateribus desudaret. Si autem ruptum effluxerat, periculum ei portendebat pro quo factum fuerat, vel rei familiari eius.*

Eumque diem celebrant, per agros vrbes fere omnes) Accij versus est ex annalibus. Sed cur tam sollicite appictum, *fere omnes*? an historica fide, an qua alia re? Anglicanus diserte, *vrbesque per omnes*. Deinde *imque*, pro *eumque* fecero, vt fiat illud Festi: *Nis antiqui dicebant pro nobis, sam pro suam, im pro eum.*

CAP. VIII.

PAG.184. *Habet aram & ante senatulum*) Alij excusi: *Et ante se cænaculum*. Illud ex scriptis est. Valerius quoque notauit lib.2. cap.2. Vbi ita constituenda eius verba: *Ante a Senatus stationem eo loci peragebat qui hodieque Senatulum appellatur*. Nec aliter Achilles Statius ad librũ de illust. Grammaticis cap.17. legend. censuit hunc Tranquilli locum; *Statuam habet Præneste, in inferiori fori parte, contra Senatulum.* In vet. impres. *hemicylium* est. Valerio vetus lectio reddita.

Ædem vero Saturni ærarium esse voluerunt quod) Aliam assignat causam in illud Persij *Saturniaq. impulit æra*. Interpres vetus: *Æs*, inquit, *in æde Saturni condebatur nondum argento auroque signato. Vnde ærarium nomen accepit.*

PAG.185. *Quæ a ſpuma vnde coaluit, ἀφροδίτη nomen accepit)* Arnobius non longe diſſimilibus verbis; *Nunquid a nobis dicitur ex pelagi ſpuma & ex cæli genitalibus amputatis, Cythereæ Veneris concretum coaluiſſe candorem.* Eleganter. Sed & illud ſupra hanc ipſam deam decenti orationis velo in eiuſdem Peruigilio:

Tunc cruore de ſuperno ac ſpumeo Ponti e globo,
Cæruleas inter catervas inter & bipedes equos,
Fecit vndantem Dionem de maritis imbribus.

Animalium vero æternam propagationem) Orationis mens imo nec oratio ſtabit, niſi cum ſcripto ſcribas, *ad animalium.*

CAP. IX.

PAG. 187. *Manu dextra trecentorum & ſiniſtra ſexaginta & quinque numerum retinens)* Eſt quidem hæc anni perfecta dimenſio, qualis a Cæſare conſtituta. At cum Numa, qui ſimulachrum hoc dedicauit, C C C. LV. ſolummodo ſciuerit, malim cum Plinio legere, qui diſerte lib. 34. cap.7. *Præterea,* inquit, *Ianus geminus a rege Numa dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, vt trecentorum quinquaginta quinque dierum nota, per ſignificationem anni temporis, & æui ſe Deum indicet.* Georgius tamen Codinus in Conſtantinopoli, περὶ ἀγάλματος Ἰανουαρίου, cum Macrobio facit.

Vt demonſtrat ſimulachrum eius Phaleris aduectum) In Scripto erat, *adactum.* Quod alij cogitabunt. Camerarius *Valeriis* diuinarat. Apud Stephanum de Vrbibus eſt: φάλαρα, πόλις Θετταλίας, πλησίον λαμίας. τὸ ἐθνικὸν Φαλαρεύς, ὡς μεγαρεύς.

Duas vis diſpares colligauit) Ἀρχαϊκῶς. Saluſtius III. Hiſt. *Aſſuetum ad omnes vis controuerſiarum.* In Macrobio vulgo, *vires diſpares.*

CAP. X.

PAG.191. *Conuiuio diſſoluto Saturnalia clamitabantur)* Camerarij & item editio priſca: *conuiuio ſolito.* Forte, *ſoluto.* Nam, diſſolutus, ἄσωτος hic eſt. Deinde Anglicanus, non *clamitabantur* ſed, *comitabantur.* An *committebantur,* quomodo ludos committere? Aut remotior potius vox fuit, ſcriptumque, *comiſſabantur,* vel, vt in Orthographicis ſcribendum præcipit Velius Longus, *comiſabantur?* Super tota voce ita

De Macrobij ſcriptura hæſitatio.

ita Festus: *Comisatio*, inquit, *a vicis, quos Graci κώμας dicunt, appellatur. quibus in locis alij alios conuictus causa inuitabant.* Glossæ Latinæ, *comisatum*, ἐπὶ κῶμον. Græcæ, κῶμον, *comisatum, comisatio*. Aristophanes Pluto, ἔοικε δ' ἐπὶ κῶμον βαδίζειν. quod ita vertunt, *videtur ad lasciuum conuiuium ire*.

Ex dicto Augusti, quo trium dierum) Et Caligula post, vt notat Suetonius, vnum quoque adiecit. cap. 17. *Et vt lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret adiecit diem Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Dio LX. Quintum Saturnalium hunc credidit.

CAP. XI.

PAG. 192. *Ante spectaculi commissionem per circum egit*) Recte dixit ante spectaculi commissionem. & consonat id cum reliquorum, qui eandem historiam enarrant, relatione. Sed ego iis omissis, testem vnicum vel emendationis vel in hoc Notarum meatum exordio ominis ergo Valerium producam. Ait is lib. 1. cap. 7. *Cum plebeis ludis quidem pater familias per circum Flaminium priusquam pompa induceretur, seruum suum verberibus multatum, sub furca ad supplicium egisset.* Vbi vox *pompa* ad rem Circensem idonea quidem; nec ea quæsitoribus molestiæ aut æstus quicquam attulisset, nisi codices casci æui suggessissent eius vicem, *croma*. Quod cum sistat & illiget etiam eruditissimos seculi nostri & in hoc scriptionis genere exercitatissimos homines, operæ pretium putaui de eodem per otium cogitasse. Et vide, velut insusurrante bono genio, hæc mihi correctio desubito enata, *priusquam acroama induceretur*. *Acroama* Græca quidem dictio, sed circo sæpicule & ludis etiam a Latinis aptata. Docet vel Cic. pro Sestio: *Ille ipse ludens non solum spectator, sed actor & acroama*. Recte autem dixi in Macrobio expressum, *ante spectaculi commissionem*, quia in ipsis commissionibus huiusmodi acroamatia habebantur: Seneca Epist. 85. *In commissionibus nostris plus cantorum est, quam olim in theatris spectatorum fuit.* Facit huc quoque Apuleius lib. 10. *Ac dum ludicris scenicorum choreis primitiæ spectaculi dedicantur.* Valerius fortassis emaculatus.

Annio cuidam per quietem imperauit) Super hominis huius nomine inter Auctores dissensus est. Valerio, Liuio, Plutarcho & Dionysio *T. Latinus* appellatur. Lactantius diuinarum Institutionum 2. cap. 8. *T. Atinium* extulit, & amplectitur Pighius, qui antiquam & plebeiam ait familiam Atiniam.

niam. Certe Macrobij scriptura parum ab hac Lactantij voce deuiat, & corrupta potius censenda quam falsa.

PAG. 193. *Additus est illis Circensibus dies is, qui instauratitius dictus est*) Vetus, *dies, isque instauratitius.*

In seruos tantum & tam immane fastidium) Plautus Milite: *Ergo iste me metus macerat, quod ille fastidiosus est.* Anglicanus autem scriptus non *immane* legebat, sed, *inane.* quod palato quidem non hebeti mouendæ sit saliuæ. Persius, *O quantum est in rebus inane.* Et Maro: *inania murmura.*

Alius ambitioni, omnes spei, omnes timori) Seneca, ex quo hausit, strictius: *Alius ambitioni, omnes timori.* Alias Macrobianum istud non absonum. Iuuenal. *Quid enim ratione timemus aut cupimus.* Vbi spes & metus similiter iunguntur.

Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat.) Imo iuxta illud: SVI CVIQVE MORES FINGVNT FORTVNAM In Seneca est, *ministeria casus assignat.* Epist. 47.

PAG. 194. *Virga murmur omne compescitur*) Iuuenalis Sat. 14.

Hic lauet argentum, vasa aspera tergeat alter,
Vox domini fremit instantis, virgamque tenentis.

PAG. 199. *Epicadus refert Herculem occiso Geryone*) An eumpse intelligat de illustribus Grammaticis Tranquillus? *Cornelius Epicadus*, inquit, *Lucij Corn. Syllæ Dictatoris libertus, calatorque Sacerdotio augurali.*

CAP. XII.

PAG. 200. *Eodem ductu orandi reliqua contexit*) Vetus, *contexuit.* Glossarius, *contexit* συνυφαίνει.

PAG 200. *Arcades annum suum tribus mensibus explicabant*) Ex Hori vt putatur instituto Censorinus, *Sunt qui tradant hunc annum trimenstrem Horon instituisse, eoque ver, æstatem, autumnum, hiemem,* ὥρας *& annum dici & Græcos annales Horos, eorumque scriptores Horographos.* Imo & Dani nostrates (quod per occasionem dictum sit) diserte hodieque *Oor* pro *anno* & vulgo frequentant.

PAG. 201. *Qui annus incipiebat a Martio*) Vetus idem & editiones priscæ, *Quia annus.*

Mercedes exsoluebant magistris, quas completus annus deberi fecit) Iuuenal.

Hæc, inquit, cures, & cum se verterit annus,
Accipe, victori populus quod postulat, aurum.

Mercedem

Mercedem autem hanc fuisse quinque aureos, annotat ibidem interpres vetus.

PAG.204. *Quod virgam myrteam in templo haberi nefas sit*) Scripsit antiquitus rituum talium rationes & causas Butas. Arnobius super eadem hac re lib.5. *Cum ei diuinam rem mulieres faciunt, vini amphora constituitur obtecta, nec myrteas fas est inferre verbenas, sicut suis scribit in causalibus Butas.* Porro in Macrobio quod sequitur, *Vas, in quo vinum inditum est, mellarium nominetur*, indubie corrigendum legendumque, *miliarium*. Glossarij auctor, χαλκεῖον, *olla, aeneum, miliarium*. Glossae Latinae, *miliarium*, Θερμηρόν corrupte. Faciendum fors, Θερμαντήριον. Sed ab aliis, Θερμιστὸν laudatum inuenio; quod praefero. Macrobij occasione Glossarium tentatum.

PAG.206. *Item plebiscitum factum ob eandem rem*) Non auscultandum Camerarij seu vetustis editionibus, *idem plebiscitum* legentib. Disparati enim debent, *plebiscitum* & *senatusconsultum*.

Mensis Septemb principalem sui retinet appellationem; quem Germanici appellatione, Octobrem vero suo nomine Domitianus inuaserat) In aliis fere omnibus editionibus est: *retinet appellationem ex Germanici appellatione. Octobrem vero.* Firmat priorem lectionem illud Suetonij in Domitiano: *Post autem duos triumphos, Germanici cognomine assumto, Septembrem mensem & Octobrem, ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominauit: quod altero suscepisset imperium, altero natus esset.* Hanc eiusdem haec verba in Caligula: *At in memoriam patris, Septembrem mensem Germanicum appellauit.*

CAP. XIII.

PAG.207. *Vt in trecentos quinquaginta quatuor*) Ita & Plutarchus. Solinus & Censorinus, *trecentos quinquaginta quinque.*

PAG.208. *Additum esse ad Graecum numerum*) A quonam additus iste numerus: a Romanisne an a Graecis? aegre prima fronte exsculpseris. Quare cum Scripto & vetuste vulgato legend. *additum a se.* Ab ipsis Romanis adiectus iste dies, & vt supra docuit a Numa, idque in imparis numeri honorem.

CAP. XIIII.

PAG. 211. *Vt Cato in Originibus, anterminum, id est, circum terminum*) Vide Festum in voce, *Antermini*, & ad eum V.C. Ioseph. Scaligeri castigationes. Docet autem non diuulse hoc vocabuli legendum sed coniuncte, cum sit adiecti vicem. Et adde quod etiam in Scripto ego inuenerim, *Oratorum anterminum*, quomodo reponendum. In Glossario est, *Anterminus*, Διχόθεν ὅρος.

CAP. XV.

PAG. 215. *Ipsi curiæ, ad quam vocabantur, Kalabræ nomen datum est. ideo autem*) Addebatur in Anglicano & vetustis item editionibus, *Calabra nomen datum est, & classi, quod omnis in eam populus vocaretur.* Cui etymo & Fabius astipulatur lib. 1. cap. 10. *Iam fit*, inquit, *& classis a calando.* Porro facit etiam vt afferam ea verba lib. 2. Arnobius, qui diserte huncquoq. ordinem siue gradum classi dat. *Desinite*, inquit, *hominem, proletarius cum sit, classibus, & capite cum censeatur adscribere ordinibus primis.* Nam proletarij & capite censi vilissimæ atque tenuissimæ fortunæ erant in populo. Hinc Salustius in historia, *Ipse interea milites scribere, non more maiorum nec ex classibus, sed vt libido cuiusque erat, capite censos plerosque.* Ex quibus & *Calabram classe* quiddam secretius ac honoratius fuisse colligere sit, & Festus innuere videtur; *Calabra*, inqnit, *curia dicebatur vbi tantum ratio sacrorum gerebatur.* Et Glossarij auctor, *Calabra*, ἱερατῶν βουλή, ex diuinatione nostra. vulgo enim est corrupte, ἱππέων βουλή.

In Glossario diuinatio.

Sed diuinationem meam memini me aliquando probasse D. Scaligero. Scripseram hæc eum, vt fit, in Tullij ad Atticum inuenio: *Equites curia bellum, non mihi. nam ego dissensi.* Ita inquam inuenio sed a Bosio formatum, qui fuisse fatetur in Scripto compendio literatum, *Equit. curia.* Vnde si quis, *Equitum curia* fecerit, forte rei & vero similius fecerit. Locus est Epist. 1. lib. 2.

Item in Epistolis ad Atticum.

Dies suos rei diuinæ) Placet I. Lipsij coniectura; *die suo.* Vide cap. 21. I. Electorum.

Accepturos causas feriarum a rege sacrorum scituros que) Elidit ibidem idem Lipsius trinas hic voces, legitque, vt ait, cum primis editionibus, *cautus Sacrorum.* At meus & item vetuste cusi diserte, vt posui, promunt; possitque videri probum,

bum, nisi vox *causas* turbaret. Fecerim itaque ex ea, *pausas feriarum*, & videatur huc facere quod sequitur statim; *scituresque quid esset eo mense faciendum.* Nec abludit Symmachi locus: *Vbi fruendis feriis modus nullus est. Modus nullus* est *pausa nulla.* Porro *pausa feriarum* elegantissime vsurpabitur ad exemplum Lucretij:

Nec quisquam expergitus exstat
Frigida quem semel est vitai pausa secuta.

PAG. 216. *Vnde & Lucetium Salij*) Glossæ, *Lucerius*. Ζεύς. Sed illud putem rectius. M. Capella, vt Iouem *Lucetium* sic quoq. Iunonem Lucetiam dicendam censuit. Ait lib. 2. cap. 5. *Te Lucinam quod lucem nascentibus tribuas ac Lucetiam conuenit nuncupari.*

Splendorem diei & noctis continuat, illustrante luna) Diei quidem splendorem admiserim, at quomodo recte *noctis*, qui splendor meræ tenebræ? Scriptus habet, *noctem.* Elicio ex vestigijs prioris lectionis, *splendorem diei & noctu continuat*, vel ex hac, *splendore diei & noctem.*

PAG. 217. *Ideo & Nonas inhabiles nuptiis*) De Maio quoque mense notum adagium: *Mense malas Maio nubere vulgus ait.*

CAP. XVI.

PAG. 219. *Scæuola pontifex affirmabat*) Libri prisci, *asseuerabat.* nam vix versu supra dictum iam, *affirmabant.*

Qui opus ad Deos pertinens, Sacrorumve causa fecisset) Scriptus reticebat, *causa.* Nec est cur exprimamus.

PAG. 220. *Mundus cum patet, Deorum tristium atque inferum quasi ianua patet.*) De Mundi huius patore apud Festum quoque est, vbi & quando patuerit, additur. At interim eo nomine quid intellexere veteres? An de Eleusinæ Cereris Mundo dictum, de quo Apuleius apologia? *Quoniam*, inquit, *vt res est, maius periculum decernis, speculum philosopho, quam Cereris mundum prophano videre.* Fuerit enim arcanus seu mysticus ille ornatus de quo luculenter lib. 5. Arnobius. Quid mundus in Varronis verbis, quæsitum.

PAG. 222. *Geminus ait*) Sola Lugdunensis editio: *Geminius.* Apud D. Hieronymum prænomen eius & elogium (modo is sit) tale est: *Vnde pulchre Varius Geminius sublimis orator, Qui non litigat cælebs est.* Exstat aduersus Iouinianum libro primo.

PAG.223. *Homerus vester Mantuanus*) In aliis fere omnibus, *noster*, est. Male. nam Eustathij verba sunt.

Quasi ad quem per omnes statur.) Iidem, *eatur*.

CAP. XVII.

PAG.229. *Hisce hostiis sacrum facerent Apollini*) Scripto aberat, *sacrū*. benissime. Notum hoc Maronis: *Cum faciam vitula*. Et mirum quam affectet eius vbiq. dictionem Macrob.

PAG.230. *Λυκάβαντα appellant*) Ælianus, λέγουσι δὲ φίλον ἡλίῳ εἶναι αὐτὸν καὶ διὰ ταῦτα εἰς τιμὴν τὴν τοῦ ζώου κεκλῆσθαι καὶ τὸν ἐνιαυτὸν λυκάβαντα εἰσίν οἳ λέγουσι. χαίρειν δὲ αὐτῷ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα λόγος. Id est. *Iam porro lycabanta ideirco annum nominari existimant, quod erga lupum Sol amorem habeat. Tum eo Apollinem delectari aiunt.* Glossarium, λυκόφως, *crepusculum, diluculum.*

PAG.231. *Vnde & ἀκερσεκόμης*) Alias ἀκειρεκόμης. Vtrumque rectum. Homerus εἰς Ἀπόλλωνα:

Ὡς εἰπὼν ἐδίδασκε ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
Φοῖβος ἀκερσεκόμης.

Correctus Apuleius.

PAG.232. *Lunam vero humidiori & velut famineo sexu*) Adumbratus quodammodo locus de Apuleio. Ait is Milesij sermonis vndecimo: *Ista luce faminea collustrans cuncta mænia: & nudis ignibus nutriens læta semina.* Nisi quod Lucij hisce verbis non clucet, quod notat in hoc astro signanter Macrobius, *humidiori sexu*. Mea sententia leuis corruptelæ nubes Apuleium inuoluit, quam leui motu discutio; *vuidis ignibus*. *Vuidos ignes* plane ex sensu Caldæorum, qui nutrientem illam Lunæ virtutem humectantem vaporem appellant. Iuuat in commentariis Beroaldus qui in quibusdam libris legisse ait, *vdis*. Sed Plauti sui voce *vuidus* indubie vsus fuerat Lucius, quæ ob insolentiam degenerarit tandem in *nudis*. Hoc facile & vere suspicor, solum miror Beroaldi monitum non sequi potuisse Apulei editores.

PAG.233. *Per humosi aëris densitatem*) Humoris aërij: libri veteres.

Cancro & capricorno hæc omnia contigerunt) Hæc nomina ex iisdem.

PAG.234. *Ἀπόλλωνα δέλφιον vocant, quod quæ obscura sunt claritudine lucis ostendit*) Videatur etiam allusisse Poeta illo versu, — αὐτὰρ ὁ βωμὸς
αὐτὸς δέλφειος, καὶ ἐπόψιος ἔσσεται αἰεί.

Sed

Sed ara

Ipsa Delphia, & visenda erit semper.

Exstat hymno εἰς Ἀπόλλωνα.

PAG. 235. *Aquila propter exprimunt instar volatus*) Habes sententiam fors & verba, si legas: *Aquilas propter exprimunt instar volantum.* Nam de pluribus aquilis nō vna solum agi, ex sequentibus liquet. Locutio fere par libro 7. cap. 15. *Duas esse fistulas instar canaliū.* Porro, *propter exprimunt*, est, *iuxta exp.* quod sciunt quibus linguae Latiae vel minimus sensus.

Iouis capite pregnata memoratur, id est, *de summa aetheris parte*) Arnobius doctissime: *Eandem hanc alij aetheream verticem & summitatis ipsius esse summam dixerunt. Memoriam nonnulli, vnde ipsum nomen Mineruae quasi quaedam Meminerua formatum est.*

CAP. XVIII.

PAG. 236. *Etiam Euripides his docet* Διόνυσος θύρσοισι) Versus illi in Aristophanis Ranis sunt. Act. 5. Sc. 1. Tu videto.

CAP. XIX.

PAG. 242. *Quibus solem moderatorem natura constituit*) Et tunc Persica voce *Mithram* dictum insuper noto. Statius Thebaidos 1.

— Seu te roseum Titana vocari
Gentis Achaemeniae ritu, seu praestat Osyrim
Frugiferum, seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mithram.

Nam *cornua indignata sequi* Lunam aliosque planetas interpreter. Tertullianus aduersus Marcionem lib. 1. *Sicuti arida & ardentis naturae sacramenta leones Mithrae philosophantur.* Sed omnium disertissime Claudianus de laudibus Stiliconis: *Et vaga testatur voluentem sidera Mithram.* Atque haec causa est simulachrū huius Dei vultu fuisse leonis, cum tiara Persico (ita legerim apud Lutatium non *prisci* vt laudat Bernartius) habitu, vtraque manu reluctantis tauri cornua comprimens. Lutatij vera lectio.

CAP. XX.

PAG. 243. *Quod sit nuncupatus ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id est, videre.*) Iisdem fere verbis Festus: *Dracones dicti ἀπὸ τοῦ δρακεῖν quod est videre. Clarissimam enim dicuntur habere oculorum aciem: quae ex causa incubantes eos thesauris custodiae causa finxerunt.* Vnde liquet non abs re dictum Martiali:

Largiris nihil incubasque gaza
Vt magnus Draco.

Pag.244. *Virtutem ad similitudinem praestat Deorum*) Aurem mihi vellit hic locus & admonet plane parilis apud Senecam Tragicum supereodem hoc Hercule loci. Sed loci, qui iam diu censores exercuit, & ita exercuit, vt nec industria vlla aut libris deuenire ad verum valuerint; Anglicanus vero vetus, quo ego nuper vsus, inter tineas & blattas obscure sepositus niuea eius veste & vultu solus & occulte fruebatur. Ego hac occasione non inuitus in luce locabo. Vulgatur Agamemnone vers. 805.

Semper ingentes educas alumnos,
Imparem aequasti numerum Deorum.

Senecae Tragico ex veteri libr. lux. At in veteri illo, quem dixi erat: *impetu aequasti.* & sequutus sum libens (quisquis ille fuit) optimi sensus optimum scribam: risi vero quae super *impare hoc Deorum numero* varie philosophati interpretes viri, & vidi denique quam simplex semper oratio veritas.

Vel primum Herculem nuncupatum) Recte annotat Macrobius non illi, simulac genitus fuit, Herculis nomē datum. Ex Historia enim & Pythiis sermonibus notum Heraclidem appellatum primitus: Post certa de causa oraculum consulenti Apollinis & compoti votorum facto, hoc insuper carmen & omen a Deo editum:

Ἡρακλῆ δή σε Φοῖβος ἐπώνυμον ἐξονομάζει,
Ἥρᾳ γὰρ ἀνθρώποισι φέρων, κλέος ἄφθιτον ἕξεις.

Quod & signanter adumbrauit Aurelius noster illis statim verbis, *Meruit nomen Dei virtutem regentis.* Vbi tamen vocem, *regentis* (probabo spero doctis) refinxero libens in *vegentis.* Pomponius Maiali: *Animes Venus, veget ingentibus ventis.*

Pag.245. *Caput leonis exoritur.*) *Caput canis* reposuimus ex libris. Anubis enim intelligendus, de quo Iuuenalis Sat. 6.

Qui grege lanigero circundatus, & grege caluo,
Plangentis populi currit derisor Anubis.

Interpres, *Anubis dictus quia caput caninum accepit per mysteria.* Porro locus Macrobij, qui praecessit cap. 19. pag. 242. *Argumentum caducei ad genituram quoque hominis qua genesis appellatur, Aegiptij protendunt.* faciat forte ad hunc ipsum Iuuenalis locum, sed vt hodie in Iuuenale editur nihil minus. Est enim in omnibus libris: *Magnaque debetur violato*

lato pœna caduceo. Et interpretes quot adeo tot quoque sententias refero. In codice vero, qui penes me scripto (quomodo & alij in aliis licet non probent) inuenio: *pœna caduceo.* Locum totum videamus & clara indicia dabit ita legendum: Id solum præmonendum Anubin quoque sub forma Mercurij cultum vt diserte ad illud Maronis, *Omnigenumque Deum monstra & latrator Anubis,* annotat Honoratus. Ait itaque iam Iuuenalis: In Iuuenali reuocata vetus lectio, & fors probata.

Plangentis populi currit derisor Anubis.
Ille petit veniam, quoties non abstinet vxor
Concubitu sacris obseruandisque diebus,
Magnaque debetur violato pœna caduceo,
Et mouisse caput visa est argentea serpens
Illius lachrimis, meditataque murmura præstant
Vt veniam culpæ non abnuat.

Erit ergo, *violatum caduceum*, ipsum numen seu vt Aurelius locutus, *genituræ præstes Deus. Argenteam* autem *serpentem Draconem* vbiuis dixit Macrobius. quomodo & in ipsa caducei descriptione. Etiam Lycophron Cassandra: νήσῳ δ᾽ ἐνὶ δράκοντος, nam Cychreum intelligit qui ὄφις dictus, vt docet Stephanus.

PAG. 245. *Ex his apparet Serapis & solis vnam esse & indiuiduam naturam*) Æliani locus libro de Animalibus 10. cap. 28. lepidus est: Μισοῦσι δὲ οἱ αὐτοὶ θεραπευταὶ τοῦ Διὸς τοῦ προειρημένου καὶ τὸν ὄρυγα. Τὸ δὲ αἴτιον, ἀποστραφεὶς πρὸς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, τὰ περιττὰ τῆς ἑαυτοῦ τροφῆς ἐκθλίβει, φασὶν Αἰγύπτιοι, id est, *Et vero etiam quos modo commemoraui Serapidis colentes. ex eo Orygem oderunt, quod ad Solis exortũ conuersus, sicut Ægyptij ferunt, aluum deiiciat.* Nec absimilia narrat Apollo Orus ἱερογλυφικῶν libro priore. Qui volet, videto.

CAP. XXI.

PAG. 246. *Apud quos Veneris Architidis*) Monuit coniectaneis ad Varronem clarissimus Scaliger refingendum, *Dercetidis,* detorta nimirum voce a Syriaco *Adardaga.* Sed causas qui vberius volet ibidem videto.

PAG. 247. *Cuius ambitu aër continetur, qui vehit terram*) Notabilis hic locus de Telluris aërea vectione; nec præterit Batauæ iuuentutis gloria, Douza filius, qui Notis ad Tibullum apte hinc firmauit irrisum imperitis Lucani versiculum & men-

& mentem; *dum terra fretum terramque leuabit Aër.* Sed ipsum vidisse operæ erit impensa.

PAG.248. *Hinc Osirim Ægyptij*) Magnus ab Ægyptiis huic idolo honos habitus. Satyrici carmen de eodem capiendum:

Exclamare libet populus quod clamat Osiri
Inuento.

Clamatum autem, vti inuenio in Glossis vetustis, εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.

Inque eo speciem oculi exprimunt) Placet Cl. Lipsij inuentum, æstimantis vix aliam notam super impressam cruci commissæ; vtpote quæ Tau literam referat cum annulo vel ansula superne. Ipsum T. *vitam venturam* interpretati Ægyptij, vnde hieroglyphicas & apposite, vt & idem censet, Sol adscriptus qui auctor vitæ. Sed ipsum adisse non pigeat Notis ad primum lib. de cruce cap.8.

Solem Iouis oculum appellat antiquitas) Carphilides: τί ἥλιος; ὁ οὐράνιος ὀφθαλμός. *Quid Sol? calestis oculus.* Et apud Hesiodum, πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμός.

Naturaque manente extantia.) Faciendum, *angusta manente extantia.* indicio Anglicani scripti, cui, vt fere solet, assentitur vetuste cusus.

Primumque impetu & calore præstat animalia, vt præstat Sol sidera) Leonis indolē eleganter etiam adumbrauit Manilius in eius asterismo, sed loco tamen necdum satis firmato. Vulgatur lib.IIII.

Hoc habet, hoc studium postes ornare superbos
Pellibus, & captas domibus configere predas,
Et purgare metu siluas & viuere rapto.

Sed repperit in chirographis vir clarissimus, *parare metu.* vnde & ipse formandum censuit, *purare.* sed scriptum aio Poëtæ: *pacare metu*, conuenientissime in hoc animal, quod vt dixit Macrobius, præstat cetera. Tyrannus enim dominatorq. quodammodo in siluestri illo ac vasto regno est, quem oderunt dum metuunt. Deinde ridet magis *viuere victor*, nam in scriptis intelligo esse, *victo* non *rapto.* Plautus, *virtute dixit vos victores viuere*, &c. Denique *Hoc habet*, fuerit, *hoc hauet.*

Manilij versus restituti.

PAG.249. *Signa quoque vniuersa Zodiaci ad naturam solis*) Nec signa solum sidera, sed & reliqua quoq. quæ stata Censorinus dixit ad mirabile hoc validumque astrum referri,

Poëtis

Poëtis testibus docere non sit difficile. Quid? Nonne Maro per *Sirium* stellam solem intellexisse dicendus illo versu,

Iam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cælo.

Et Suidas annotat σείριον a multis exponi τὸν ἥλιον, id est, *Sirium solem*. Sed vt hoc obiter addam, *Sirius* cum indubie sit stella in lingua Canis lucida, variant tamen auctores cuius proprie dicatur, an videlicet Orionis, an Isidis, aut denique Cephali. Pollux lib.5.cap.5. Icarij canem fuisse vult innuere, quod firmandum censeo assensu Nasonis. In Nuce; De Sirio quæsitum.

Quid si non aptas solem fugientibus vmbras,
Finditur Icario cum cane terra, darem.

Gemini autem qui alternis mortibus) In scripto legebatur, *motibus*. Sed ego non audio. Minutius: *Castores alternis moriuntur, vt viuant*. Manilius numerose, *Otia & æternam peragunt in morte iuuentam.*

CAP. XXII.

PAG.250. *Nemesis, quæ contra superbiam colitur.*) Diserte expressit Catullus:

Nunc audax caue sis: precesque nostras
Oramus caue despuas ocello;
Ne pœnas Nemesis reposcat a te.
Est vehemens Dea, lædere hanc caueto.

Est enim *audax* hoc loco θρασὺς ex Glossario, quomodo nescio an alijs sumptum.

CAP. XXIII.

PAG.252. *Cui vnda Oceani velut dapes ministrat*) Anglicanus: *cui vndam Oceani*. Sed hac lectione oratio vix stat, nec vulgata sententia. Non ambigo quin scripserit longæuus, *cui vndam oceanus*. Et hoc est quod clarius in Somnium dixit, cap.10.lib.2. *Ignem æthereum physici tradidere humore nutriri*. Et statim, *ideo Sol sub Zona cæli perusta vltro citroque discurrit, vt habeat subiecti humoris alimoniam.*

PAG.255. *Adad nomen dederunt, eius nominis interpretatio significat vnus.*) Significauerit itaque appellatio Dei *vnum*, at ipse Deus Solem. Non discriminauit Scaliger paret excercit. CLIII.4. *Adad*, inquit, *legi olim Solem dictum Persarum lingua. Eiusdem nominis in Africa radix est* &c.

CAP.

CAP. XXIIII.

PAG. 257. *Vt pene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar.*) Epistola Maronis est ad Augustum, excusantis operis inchoati moram. Sed aberat a Scripto; *vitio*. Fallor? an scripserat Maro: *Penuria mentis*? *Penuria* enim, teste Festo, *id est, quod pene minus sit quam necesse est*. Coniecturam tamen quis præstet?

PAG. 258. *Introspexisse in ædem Deæ, a qua mares absterrentur*) Idem, *exterrentur*, nisi fuerit, *externantur*. *Mares* autem *γενικῶς* accipio, nam nec bestias mares intrare fas fuit. Iuuenalis:

Illuc, testiculi sibi conscius vnde fugit mus,
Intulerit.

Ex symbolo conferamus) Anglicanus idem, *symbola. symbolum*, item *symbolus* & *symbola* indifferenter dici litteratoribus obseruatum est. Macrob. iterum pag. 178. *Diem totum doctis fabulis velut ex symbola conferendis daturi.*

In multa & varia operis sui arte) Parte, libri vet.

Assurgens quisque in desiderium alios audiendi non vidit se) Scriptus iterum, *audienti non inuidit*. Verum erit, *audiendi, non inuidit*. Et puto mens liquet.

Et si tanta differtationis sermo concesserit.) Idem haber, *sermo non cesserit*. Et recte.

PAG. 259. *Quasi litteratorum omnium longe maximus palam faciat.*) Præclarum hoc de Seruio elogium. In Scripro tamen erat: *longius maxime palam faciat*. Ambigo an fuerit, *linguis maxime p. f.*

Vt honore vestro hac mensa dignetur.) Ἀξιάζω. *dignor* passiue protulit secutus Maronem:

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.

Imo Plautum potius, qui in re conuiuiali similiter dixerat, absque correctoribus fuisset, Pseudolo, Scen. *Quid hoc.*

Ita victu excurato, ita munditiis dignati,
Itaque in loco festiuo sumus festiue accepti.

In Plauto emendatio. Ita, inquam, dixerat Accius, & hodieq. legeremus si per istos licuisset, quorum opera contaminate vulgatur: *Ita munditiis digni ab.* Et conatus aliquando mederi vir doctus, *ita munditiis digne ab.* At nobis, nisi me ludat amabilis insania, alluxit hic melior & verior Phœbus.

IOH.

IOHAN. ISACI
AD
LIBRVM II.
SATVRNALIORVM
NOTÆ.

ONVIVIORVM SECVNDI DIEI) Hæc Pag.260. conuiuiorum in dies discretio Stephani solius inuentum est. SECVNDI hic DIEI conuentum fecit qui reuera adhuc PRIMI est. Hoc si mihi non creditur, credatur vel exodio libri præmissi, vbi non discessus indicitur, sed ad epulas & pocula concessus. De cetero suo videbimus loco.

CAP. I.

PAG.261. *Qui tantum fuit fortis ad crimina*) Iuuenal. *Solaque libidine fortis.* Et Seneca rhetor: *In istis vulsis atque expolitis & nusquam nisi in libidine viris quærite oratores.*

Canora dulcedine & saltationis lubrico) Intelligit Gaditanas saltationes; molles illas & oppido salaces. Iterum Iuuenalis Sat.11.

Forsitan expectes, vt Gaditana canoro
Incipiat prurire choro, plausuque probatæ
Ad terram tremulo descendant clune puellæ,
Irritamentum Veneris languentis, & acres
Diuitis vrticæ.

Et audeo dicere in mentem fuisse Macrobio hæc ipsa Satyrici verba. Certe adumbrauit quam proxime.

Nec nubilum multum in bonis ducere) Ita Steph. At Anglicanus & vetuste omnes cusi, *nubilum vultum.* Allusum, vt puto, ad istud vetus: *Super omnia vultus Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.*

Hæc nobis sit literata lætitia & docta cauillatio, vicem planipedis) Tale quoque Prisci sympofium, apud Martial.

Quod

Quod optimum sit disputat conuiuium
Facunda Prisci pagina.
Et multa dulci, multa sublimi refert,
Sed cuncta docto pectore.
Quod optimum sit quaritis conuiuium?
In quod choraules non venit.

Planipedes vero *neanifcologi* sunt, vt docet ad illud Iuuenalis, *Planipedes audit Fabios*, interpres vetus. Sed videndum num apud interpretem illud legi præstet, *nealefchologi*. Illud enim quo magis cogito magis euilet. Certe qui delicet, optem.

Ad Iuuenalis interpretem coniectura.

Et iam primum animaduerto duos) Ineptam reddit orationem immissa vox, *iam* eliminanda fide libri.

PAG. 262. *Quos is de iocis patroni composuit.*) Eiusmodi antiquitus libelli, *Ineptiæ* inscripti. Tranquillus de Caio Melisso Grammatico: *Atque vt ipse tradit, sexagesimum ætatis annum agens libellos* INEPTIARVM *qui nunc* IOCORVM *inscribuntur, componere instituit; absoluitque centum & quinquaginta.* Poëtæ illud hinc fortassis capiendum:

Turpe est difficiles habere nugas,
Et stultus labor est ineptiarum.

Ex libro Fufii Bibaculi) Macrobius lib. 3. cap. 2. *Valesi & Fusii dicti prius nunc Valerios & Furios dicimus.* Non itaque hic mendum sed scribendi vetus norma.

Non raro dicta nominant) Nihil id noui, nam iam docuerat ex Cicerone. Sed aliud vult & seruat liber, in quo: *dicteria*. Varro ὄνῳ λύρας·

Et orthophallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Gracia dicteria.

CAP. II.

PAG. 263. *Gloriabundus Hannibalem aspicit*) Scriptus, *inspicit*. Gloss. *inspicit*, ἐπιβλέπει.

Quod vocabatur propter viam) Emendauit ex Festo Turnebus. vulgo, *proteruiam*.

Igne consumeretur) Idem Scriptus, *combureretur*. Quæ vox in re simili apud Festum: *Culina vocatur locus, in quo epulæ in funere comburuntur.*

Tertia deducta) Ex ambiguo iocus. *Tertia* aut filia Seruiliæ intelligi potuit aut pecuniæ dandæ portio. Deducitur siue aufertur in emptionibus pars pretij, in re amorum puella. Tibullus: *Vt iuueni primum virgo deducta marito.* Quod Naso

Naſo imitatus in Faſtis: *Cum primum cupido Venus eſt deducta marito.* Huius contrarium eſt, *producere*: producebantur enim meretrices. Petron. *Rogaui vt in Platona produceret dominam.* vnde Gloſſæ, *producit* προάγει. Græcæ, προαγωγὸς, προβοσκὸς, *lenocinator*. At *deducere* in iiſdem θέξ exponitur, quod eſt ſibi vindicare & veluti adoptare. Sed antequam claudo, obnoxium mihi reddam, ſi fors, D Hieronymum Epiſtola de vitando ſuſpecto contubernio. Vox enim iſta Gloſſarij, προβοσκὸς ibi reſtituenda videatur, vbi editur: *Si autem & tertius ille γηροβοσκὸς tuus, abire non vult & ſeditiones ac turbas concitat ſit biga, ſit triga.* Nam & Eraſmus in Scholiis admonet varie eam dictionem in libris adſcriptam; & hanc, quia commodiſſima viſa, reſeruatam. At προβοσκὸς ex filo totius epiſtolæ omnino probabilius; & alluſerat quoq. ſupra Epiſtola ad Chromatium: *acceſſit huic patella (iuxta tritum populi ſermone prouerbium) dignum operculum, Lupicinus ſacerdos.* *Lupicinus* enim, vt ego reor, detortum huc vocabulum eſt. Ad D. Hieronymum coniectura.

PAG. 264. *Vnius pretium noctis*) Mos iſte paciſcendi noctes ex Comicis, poëtis, aliiſque notus. Apul. *Cum ipſo de vxoris noctibus paciſcuntur.* Iterum, *Votis nuptialibus pacto iugali pridem deſtinatus.* Sed vt id notum, ita non item Petronium ſic emendandum loco, qui paſſim & corrupte hactenus in hunc modum editus: *Pro, pudor quemadmodum mulier ſecutuleia, vnius noctis tactu omnia vendidit.* Quid enim eſt *vnius noctis tactu*? At, *vnius noctis pacto*, non coniectura ſed res eſt. Petronius correctus.

Otacilius Pitholaus) Et ita legendum ex veteri nummo cenſuit ad Tranquillum Torrentius. In aliis eſt *Votacilius*. Exſtat iterum huius vocabulum apud Suetonium de claris Rhetoribus. At ibi *Lucius* prænomen eſt non *Marcus*: Item *Pilitus* agnomen non *Pitholaus*. *Lucius*, inquit, *Otacilius Pilitus ſeruiſſe dicitur, atque etiam hoſtiarius, veteri more, in catena fuiſſe.*

PAG. 265. *Antiquæ feſtiuitatis ſapore*) Petron. *Adoleſcens quoniam ſermonem habes non publici ſaporis.*

Cucurrit ad labias mihi) Plautus Stycho: *Refer ad labias tibias.* In Anglicano tamen erat, *ad labiam mihi.*

Fuiſſet in catu oſculi) Aliæ editiones: *coitu oſculi.* Sed dixit Auſonius: *Vbi laſſa libido famineos catus & non ſua bella laceſſit*, ex Lucretio, vt puto, qui lib. 3.

Nil tamen hoc ad nos qui cœtu coniugioque
Corporis atque animæ consistimus vniter apti.

Aristænetus μῖξιν appellauit lib.2.c.18 Καὶ ἡ μῖξις ἄυτη γλυκεῖα, γίνεται τῶν ψυχῶν. quod indubie manauit ab hoc Petron. *Animarum quoque mixturam facerent.*

CAP. III.

Vt adituus responsa numinis sui prædicat) Seneca, *Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditutus vt nos ad aures simulachri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est a te Deus, tecum est, intus est.* Tacitus, *internuncium* dixit lib.4. Historiarum. Et omnino, vt hinc liquet, legendum ibi ad exemplar Romanum faciendumque: *Ipsa adyta intrare delectus e propinquis, consulta responsaque vt internuncius numinis portabat.* pro, quod in aliis est, *ipsa edita in turre.* Porro Græcis *hierophantæ* hi dicti: & aliquoties vsum ea voce reperio etiam D. Hieronymum: Imo & P. Arbitrum eadem lusisse existimem in Trimalcionis coniugem. Nam ille quicquid hæc diceret oraculi vicem censebat. Itaque legam in Petron. *Nunc nec quid nec quare in cælum abiit & Trimalcionis hierophanta est. ad summam mero meridie si dixerit illi tenebras esse, credet.* vulgo est, *topanta*, & varie mederi conati viri eruditi. Sed nos de eo aliàs, si videbitur, vberius.

In Tacito verior lectio.

Ad Petron. coniectura.

PAG.267. *Minime sero veni; nam nihil hic paratum video*) Delitescit hic Tullij iocus in voce *Sero.* Magnus tamen Desiderius in Apophthegmatibus vix eum eruisse censendus. *Sero* enim, inquit, *venit qui tarde venit, & sero qui post tempus.* At *sero* in Ciceronis responsu non *tarde* notat, sed ipsum cænæ tempus siue vesperam. Apuleius obseruauit lib.3. *Et conuiuij cui te sero desponderas appropinquantis admonet.* nam præterita vespera siue cæna Birrhenæ ad conuiuium promiserat. Iterum lib.1. *Vnde autem scio an conuentore illo, cum quo sero deuerteras, iugulato, fuga mandes præsidium.* Martialem sic quoque capio lib.7.

Apuleius & Martialis expliciti.

Mane veni potius. nam cur te quinta moretur?
Aut cur non sero Cæciliane venis?

Tangit cæcilianum, qui ante quintam ad Cœnam festinaueratteumque monet, ne moræ tædium incurreret, mane potius adesset. Cur enim, inquit, non ipsa vespernæ hora te sistis?

Ἐὰν ἐπιτύχῃς περὶ ἡμῶν) Aliter concipitur in Camerarij seu vetustis

vetustis editionibus. ἐὰν ἐπιτύχῃς καὶ περὶ ἡμᾶς παρέσβευσον. Quod erit; *si impetraueris & pro nobis intercede.*

Vigebat in eo excedens iocos & seria mordacitas) Hæc Camerarij & Stephani editionis, quam sumus secuti, scriptura. At quid denique reliquum, si iocos & seria eius dicta excesserint? Potius æstimandum serium semper aliquid infuisse dictis Ciceronis. Et tale præfert scriptus: *excedens iocus, & seria mordacitas*, quomodo & libri antiquiores.

CAP. IIII.

Postea Lucius grauis tragœdiarum scriptor) Iterum ex nummis Torrentius, *L. Itium* hunc nuncupat.

PAG. 270. *Hoc est vere monumentum patris colere*) Colimus ea quæ veneramur & colitur ager, cum exaratur. Suspicatur tamen Erasmus dixisse Cæsarem: *hoc est vere memoriam patris colere.* Quem vide nec forsan displicebit.

Vale mel gentium, melcule, ebur ex Hetruria) Idem est ad oram Camerarianæ editionis. In Anglicano tamen nostro & veteri vulgato constanter remanet, *metuelle*. Quod quid sit quis facile expediat? Coniecturæ tamen si sit locus, valde verisimiliter refinxerim: *mi tenelle.* Albinouanus in eius obitum: *Iam nunc ille tener, tunc grauis hostis erat.* Nec aliter Iuuenal. Sat. XII.

Præcipitare volens etiam pulcherrima, vestem
Purpuream teneris quoque Mæcenatibus aptam.

Hæc exaraueram cum offendi in Aduersariis diuinasse Turnebum: *Vale mel gentium Meduliæ* vel *Vetuloniæ*. Et vero *Vetuloniæ* non absimile vero sit. Casaubonus tamen ad Sueton. *Meduliæ* retinet & legit in super, *mel gemmeum*. Et ante eum Simeo Bosius, *Mel Centinum & Veiens*. Lector arbitrabitur.

Berille Porsenna) Allusum ad impensum eiusdem in gemmas similesque delitias Lapillorum studium. Nec dissimulat ipsemet hoc epigrammatio super Horatij obitu:

Lugent, o mea vita, te Smaragdus,
Berillus quoque; nec nitentes
Nuper, candida Margarita, quæro,
Nec quos Thynica lima perpoliuit
Anellos, nec Iaspios lapillos.

Sed malus & magnus in secundo horum versuum hiatus siue vitium est. Sanabit hoc cui fauebit aliquando libri aura. Ego

 interim

In Mæcenatis Epigrammate conatus. interim fomenti nescio quid adportabam, & quis scit an ex Apollinis medicina? Faciebam:

Lugent, o mea Vita, te Smaragdus,
Berillus quoque, & ipse, nec nitentes.

Carbunculum habeas, ἵνα συντίμω) Coniectauit Is. Casaubonus, *Carbunculum Italiæ*, καὶ ἵνα. Simeo Bosius licentius, *Carbunculum Telumnij: haueas, ἵνα συντίμω πάντα, μάλαγμα macharum.*

PAG. 271. *Excedentem ducenties celauerat.)* In editionibus priscis, *ducenties* LLS. Et solent sic quoque sestertia notare Veteres. Omitti tamen honeste potest. Martial. *O quanta est gula centies comesse.*

In adulationem Cæsaris male existimante) Male existimante valet quod apud Graios, λοιδορῶν. Quomodo & Seneca de Vita beata, sub finem; *Nec ille tertius de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam quam ratione efficit firmam sibi.*

Cum de Tyria purpura) Facit ad ioci huius lucem illud Senecæ lib. 1. Nat. Quæst. *Purpuram Tyriam, quo melior saturiorq. est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat.*

Et ciuis & vir bonus est) Hoc de Catone Augusti iudicium exprimere quoque voluit Valerius lib. 2. sub finem: *Qua quidem effecit, vt quisquis egregium & sanctum virum ciuemque significare velit, sub nomine Catonis definiat.* At in hodie vulgatis solum est: *vt quisquis sanctum & egregium ciuem significare velit.* Sed illud in bonis & vetustis membranis inuenimus.

Valerius expletus de Scripto.

PAG. 273. *Toronij Flacci mangonis) Thoranium* appellat Tranquillus Augusto. Item Plinius lib. 7. cap. 12. Et eum imitatus Solinus cap. 5. Sed Solini verba operæ erit adscribere, vt insigni loco turpe erratum eradam:

Denique cum Antonio iam Triumuiro Thoranius quidam eximios forma pueros, velut geminos, trecentis (*ducentis* est in Plinio) *sestertiis vendidisset, quorũ alterum de transalpina Gallia, alterum ex Asia comparauerat; adeoque vna res viderentur, nisi solus sermo fidem panderet.*

Cui enim non displiceat dictio, *adeoque vna res.* Et adde quod id sententiæ Solini minime satisfaciat cum formatio extra litem vnius rei & fili fuerit, natio tantum, de qua controuertebatur, disparata. Scripturam itaque consuluimus quæ referebat, *adeoque vt vna res vid.* Meo periculo refinge,

Solinus correctus.

adeoque

adeoque vt vterini viderentur. Plinius habet, *eodem vtero editis.* Sed ad rem.

Ad molas sunt) *Frumentarias* videlicet. Dicit autem id indignatus Augusto Thoranius, quod pueros symphoniacos quasi molarum curatores frumento donauerat. Luserat non absimiliter ad Atticum Tullius, *vt Rhodi videretur molis potius quam Moloni operam dedisse.*

Satis domi salutatorum talium habeo) Aberat a Scripto: *habeo.* Nec male. commendat enim dicteria arguta illa breuitas.

PAG. 274. *Et sestertia centum millia numerare Graculo iussit*) Liberalitatem hanc suam nec ignorari voluit ipse Cæsar. Exstat in Epistola eius ad Tiberium: *Ego perdidi viginti millia nummum, meo nomine; sed cum effuse in lusu liberalis fuissem, vt soleo plerumque. Nam si quas manus remisi cuique, exegissem, aut retinuissem quod cuique donaui, vicissem vel quinquaginta millia. Sed hoc malo. Benignitas enim mea me ad cælestem gloriam efferet.*

CAP. V.

Quod in illa domo facile erat.) Notat Camerarius alias legi, *quæ in illa esset.* Ego lectionem, quam posui, probo & explico ex Suetonio: *Filiam* (inquit, de Augusti familia & domo loquens) *& neptem ita instituit vt etiam lanificio assuefaceret, vetaretque loqui aut agere quidquam nisi propalam, & quod in diurnos commentarios referretur.* Quod sumptum indubie a Lacedæmoniis: Plutarchus Lycurgo: εἰθίζοντο μηδέποτε χρῆσθαι τῷ λόγῳ παρέργως, μηδὲ ἀφιέναι φωνὴν ἥτις οὐκ ἀμωσγέπως ἔχει θεωρίας ἀξίαν διάνοιαν. id est. *Assuefiebant* (*pueri*) *vt non nisi in tempore loquerentur, neque vocem emitterent, quin aliquam vtique sententiam complecteretur notatu dignam.*

Præterea mitis humanitas, minimeq. sanus animus) Dictio *sanus* parum videtur hic apta. Satis sæuitiæ notam excusat & adimit illud, *præterea mitis humanitas.* Arbitror fuisse voce vereri *minimeque scæuus animus.* Agellius; *scæuus profecto & cæcus animi forem, si cum haberem tui copiam, issem magis ad alium quam ad te.* Nam *Scæuus* hic non tam sinistri & mali ominis intelligitur quam Graia forma, δεινὸς καὶ χαλεπὸς. Aristophanes in Nebulis: οὐκ εἶδον ἄνδρα ἄγροικον οὐδένα, οὐδ' ἄπορον, οὐδὲ σκαιόν.

CAP. VI.

Cascellius iurisconsultus) Editiones vetustæ omnes, *Casellius*.

PAG. 276. *Vna manu ludo, & non duabus, vt plus habere possim*) Venustius & breuius in Anglicano: *Quid? ego vna manu ludam?* Et frangunt profecto reliqua illa & veluti elumbant dicti leporem.

CAP. VII.

Excitare pollicentur, imitari) Præoprem, *imitati*.

PAG. 277. *Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo.*) Laberij versus est, sed libri fide deleo, *aeque*. Libenter enim & crebro sic veteres. In Priapæis, *Quæ succo caret, atque petra pumex*. Et Valerius ita refingendus lib. 5. cap. 1. *Affirmantes se atque illas virilis concubitus expertes futuras*. Nam, *aeque se* quomodo excuditur, in M S S. quos euolui, non legitur. Cæterum super Laberij istis versibus, & Agellius aliquid euulgauerat cap. 15. libri octaui. quod & eius hodie soli indices superstites loquuntur.

Valerij melior lectio.

Non flexibilem me concuruasti, vt carperes) Iani Gulielmi coniectura animo meo verum est; *vt paceres*. *Pacere* pangere est doctore Festo. Sciunt autem res rusticas callentes, tenerarum arborum ramos decerpi aut curuari, vt pangantur nouæ. Et tale in se debuisse fieri ait Laberius, dum adolescentia mollis & flexibilis esset. Nam nunc, inquit, cur deiicior, hoc est in humum & scenam e dignitate equestri deprimor, cum suppullulare elegantia nulla possit? Sed operæ est ipsum adiisse Gulielmium.

Quid ad scenam affero) Non absimilis fuit Catonis ad Seruium Galbam oratio: *Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, ætas, vox, vires, senectus*. Extat apud Agellium.

Vt hedera serpens vires arboreas necat) Malim, *secat*. præsertim quia subnectitur: *Ita me vetustas amplexu annorum necat*. Iuuenal. *Necat hic ferro, secat ille cruentis verberibus*. Et Catul. *Aut si quem merito tarda podagra secat*.

Et quam descendas, decides) Vel versus doceat absonum esse in aliis editionibus: *citius quam ascendas, decides*. Frustra itaque & ille Senecæ adductus locus: *Ad summam perducta rursus ad infimum, velocius quidem quam ascenderant, relabuntur*. Nam id solum acute voluit Laberius, quod is qui ad

summum

summum claritatis gradum peruenerit, ægre consistet, imo quod, antequam descendere & locum cedere aliis cogitauerit, ruet. Porro Senecæ istius loci postrema vox, *relabuntur*, germana non est, sed *reuelluntur*. quomodo nos in membranis vetustis inuenimus & in *Obseruationum libris* probabimus.

Pag. 279. *Beneficium dando accepit*) Præmitte, *Malum consilium est quod mutari non potest*, ex Agellio & libris.

Frugalitas inserta est rumoris boni.) *Inserta*, ἔμβλημα. Idem Publius apud Arbitrum: *Probitas est carbunculus*. Porro super Græcanica voce ἔμβλημα vide Suetonium Tiberio; vbi de Latina requirenda satagitur.

Coëgit idem saltare canticum) Qualis ea saltatio, expressit Cassiodorus, IIII. Variorum: *His sunt addita Orchestarum loquacissimæ manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita.* Et Glossarij auctor, *saltat* ὀρχεῖ, ἐρχεῖ. Vide ad Aristænetum elegantissimum Mercerum.

Saltabat Hylas OEdipodem; & Pylades hac voce) Error in his histrionum duumuiris apud Athenæum lib. 1. cap. 16. *Hunc Bathyllum scribit Aristonicus & Pylades, cuius extat quoddam de saltationibus volumen, Italicam inuenisse saltationem.* Ita enim recte reddes, vbi in Græco: ὅτι βαθύλλον φησὶ ἀριστόνικος καὶ πυλάδης &c. Sed scribes & vertes πυλάδην, & errorem omnem absterseris. De Bathyllo enim & Pylade id scripserit Aristonicus, non autẽ de Bathyllo vna Pylades. Zosimus li. 1. *Octauiani temporibus pantominorum saltatio prius incognita in vsu esse cepit, Pylade ac Bathyllo primis eius auctoribus.* Et eo respicere hic Athenæum siue Aristonicum liquet ex vtriusque, quam subdit statim, æstimatione: ἦν δὲ, inquit, ἡ πυλάδου ὄρχησις ὀγκώδης, παθητική τε καὶ πολύεργος· ἡ δὲ βαθύλλειος, ἱλαρωτέρα, id est: *Erat ea Pyladæ saltatio fastu plena & affectu, laboriosaque admodum. Bathylli vero iucundior.* Ad Athenæum coniectura.

Αὐλῶν συρίγγων) Ita & Camerarij. Vetustior tamen editio: λυδῶν συρίγγ. Forte, λυδίων, vt apud Lucianum, λύδιος ἁρμονία. Pindari Scholiastes, ἁρμονίαι δὲ πλείονες: δώριος, φρύγιος, λύδιος. Apuleius Miles. 10. *Iam tibiæ multiforatiles cantus Lydios dulciter consonant.* Λύδιος igitur dixerit Pylades vt suauiori concentu mulsisse aures audientium innuat. quod ad rem potenter faciat. Prius tamen haud immutaui.

Pro contentione inter se Hylamque) Hylam semper dicit, at Bathyllus tamen capiendus: quomodo & Suetonij Augusto: *Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus suæ*

nemine excluso, flagellis verberauit. At isto cur nomine Macrobio hic Suetonioque ibi, nec legi si aliis, nuncupatus? An quod in amoribus fuerit Pyladæ domino, quomodo Alcidæ ille toties clamatus Hylas? Visum id fere clariss. peritissimoque viro Francisc. Iunio. quem & memini de hoc per occasionem consuluisse. Et vero præterquæ apud Tertullianum aliosque super pantomimorum illo morbo, proprie de Bathyllo hoc intelligi dat Iuuenalis illo versu: *Chironomon Ledam molli saltante Bathyllo.* Porro contentionis, quam rangit hic Macrobius, meminit quoque lib.54. Dio. Vbi & Mæcenatis erga eundem Bathyllū affectus honeste proditur. Vide quæ notauit ad illud Taciti, *Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli*, Lipsius Annal. I. De Anacreontis Bathyllo habes apud Horatium & Agellium libro 19.

Cur dictus Bathyllus Hylas.

Concitatam indignationem excepisset Augusti) Imo & serio aliquando in eum animaduertit Augustus. Tranquillus: *Pyladem vrbe atque Italia submouit, quod spectatorem a quo exibilabatur, demonstrasset digito conspicuumque fecisset.* Dio restitutum dicit libro iam citato.

Cap. VIII.

Pag. 280. *Dulcibus enim cum pepsi*) Ex Agellio videatur faciendum: πέμμασιν *enim cum* πέψῃ. Adi ad lib. 13. cap. 11.

Significant autem bellaria omne mensæ secundæ genus, nam quæ πέμματα Græci vel τραγήματα, *ea veteres nostri appellauere bellaria*) Nuncupabat hæc etiam *Mattyas* Macedonum lingua Græcia vetus; Sparta, ἐπάϊκλα. Athenæus lib. 14. cap. postremo, *Illud quod apud alios mattya dicitur, apud Spartanos* ἐπάϊκλα, *dici scribit Molpis Lacon, quod secundas mensas significat.* Et de epæclis clarius apud eundem Athenæum lib. 4. cap. 4. Perseus: ἀθὶς, inquit, ἐκ τῶν εὐπόρων ζημιοῖ εἰς ἐπάϊκλα· ταῦτα δ' ἐστὶ μετὰ δεῖπνον τραγήματα. *statim diuites mulctat in epæcla, quæ sunt bellaria post cœnam.* Priorem vocem Latinitas asseruit, & exstat apud Suetonium Augusto. Martialis notionem eius sic circumscripsit lib. 10.

Diues, & ex omni posita est instructa macello
Cœna tibi; sed te mattya sola iuuant.
Non opus est nobis nimium lectore guloso:
Hunc volo, qui fiat non sine pane satur.

Quæ

Quæ appinxi prolixius vt insignem maculam ex elegantissimo Hieronymiano loco eluerem. Inualuit ea Epistola ad Nepotianum in vita Clericorum, vbi vulgatur: *Modica in hamo esca ponitur, vt matronarum in eo sacculi protrahantur.* Et sudauit in eo olim, nec mederi tamen valuit magnus Desiderius. At me iam emendantem quis non sequatur? *vt mattyarum in eo sacculi protrahantur.* Quibus addo Anglos hodieque (ne vel id occasione hac indictum sit) & Cimbros quoque siue Danos vocem eam eiusque notionem retinere. Angli tamen proprie eâ edulia omnia delicatiora vt carnes & talia signant; Cimbri promiscue omnem cibum. Illi *meet* dicunt, hi *maed*. Correctus D.Hieronymi locus.

PAG. 281. *Non fugiendas esse huiusmodi exercitationes*) Cl. Lipsio omnino emendandum placuit, *exerrationes*, vt videlicet ita appellauerit mentis illos errores, & quasi primas halucinationes, ante plenam ebrietatem. Nos tamen receptam libris lectionem non immutauimus.

Cui vita non inter ipsa errorum pericula) Agellius auctior: *cui vita victusque inter.* Sed in Scripto & veteribus illud est.

PAG. 283. *Propterea velle viuere vt ederent & biberent*) Talis ille apud Plautum: *Non hic vt possit edit, sed posse cupit vt edat.*

Paruum morbum comitialem) Hic Libri huius, in omnibus ad hoc æuum editionibus, finis fuit, & viderunt tamen homines eruditi plurima desiderari, quæ deplorare facilius potuerunt, quam emendare. Nos Anglicani indicio primi hunc hiatum sanauimus, & octo ex Tertij Libri iniusta possessione extorsimus Capita, veterique huic suæ & veræ sedi redonauimus. Instituta enim de luxuria & voluptatibus, & præsertim περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις narratio conuenienter iam istis pertexitur, finiturq. Secundus Liber. Paucula interim deesse post verba, *paruum morbum comitialem*, & sub initium quoque sequentis capitis, non inficiar, sed paucula, inquam, id est, verba duo quatuor quibus parabatur responsus obiectanti Horo priscorum abstinentiam. Patet ex fine subsequi capitis: *Neque ego nunc antiquitati nos praeferendos vel comparandos dico; sed respondi obiectanti Horo, asserens vt res habet, maiorem illis seculis delitiarum curam fuisse, quam nostro.*

Paruum morbum comitialem) Dixi desiderari, post hæc, paucula; quæ, nisi fallor, repperi, & sunt ista: *Fugienda sunt*

ergo omnibus modis & abscindenda igne & ferro, totoque artificio superanda, languor a corpore, imperitia ab animo, luxuria a ventre, a ciuitate seditio, a domo discordia, & in communi a cunctis rebus intemperantia. Laudat sub Macrobij nomine Ioh. Sarisberiensis lib. 8. cap. 15. Ego apud Macrobium legisse non memini. Hic autem insanum in modum conueniunt. Fallor itaque? aut loci huius fragmentum est.

Macrobij fragmentum.

CAP. IX.

PAG. 284. *Vt bene amictus iret, faciem in speculo ponebat.*) Scriptus habebat, *gerebat*: vnde facile eruitur firmaturque antiqua scriptio, *in speculo quaerebat*. Allusum ad vetus dicterium, quo victu aut vestitu mollem notabant: *Hic virum quaerit*. Nec aliter perstrictus a Cinna poëta Magnus Pompeius:

Fasciola qui crura tegit, digito caput vno
Scalpit: quid credas, hunc sibi velle? virum.

Porro Macrobio conuenienter ad Marcellam D. Hieronymus: *Vidua nostra ante morosius ornabatur, & die tota quid sibi deesset, quaerebat ad speculum.*

Gurgitem a deuorato patrimonio) Respexit Iuuenal. Sat. 11.

Ac rebus mersis in ventrem, fanoris atque
Argenti grauis, & pecorum agrorumque capacem.

Iterum Sat. 6.

Dicite vos neptes Lepidi, caecique Metelli
Gurgitis, aut Fabij, quae Ludia sumserit vnquam
Hos habitus.

Ostreas crudas) De ostreis & spondylis adi ad Plinium. Plautus ab *ostreis*, *ostreatum tergum* dixit Paenulo:

Itaque iam quasi ostreatum tergum vlceribus gestito.

Plautus interpretatus. Vbi tamen *ostreatum* non sumendum cum interpretibus pro verberibus duratum, sed puncturis asperum, & vt ipse Plautus alibi loquitur, *scruposum*. Quam vocem proprie & conuenienter accipit Glossarius vetus pro Σηραγγώδης. Sed male in eodem, *scrupulosum* pro *scruposum* expressum est. Plautus Captiuis:

In Glossario emendatio.

Nam meus scruposam victus commeat viam.

Erit itaque *ostreatum tergum vlceribus*, flagris & stigmatibus Σηραγγώδες, id est, rimosum & cauernosum, quo modo ostreorum testae.

Lumbos,

Lumbos, capragines) Tentatum reperio, *lumbos caprigines*. Sed iis ignoratum *lumbos* ἁπλῶς siue *lumbulos*, vti nuncupat Apicius, in amoribus ac delitiis fuisse voluptariis viris. Glossæ, *lumbi*, ὀσφύες, ἰξύες. Porro *Capragines*, quod sequitur, non satis expedio, & labor, vt corrigam, *capras oryges*. Plinius talium caprarum meminit lib. 8. cap. 53. Nec præterit me illud Iuuenal. *Et Phœnicopterus ingens & Getulus oryx, habiti lautissima ferro caditur* &c. Columella non luxuriæ solum sed lucro quoq. fecisse hæc animalia ait lib. 10. *Nec minus*, inquit, *Orygum, ceruorumque genera & aprorum, modo lautitiis & voluptatibus dominorum seruiunt, modo quæstui ac reditibus.*

Patina piscium, patina suminis.) Hinc *patinarius* apud Plautum: *Is habet succum, is suauitatem, eum quouis pacto condias, vel patinarium vel assum, vorses quo pacto lubet.*

Panes Picentes) Plinius: *Durat sua Piceno in panis inuentione gratia.* Martialis:

Picentina Ceres niueo sic nectare crescit,
Vt leuis accepta spongia turget aqua.

CAP. X.

PAG. 287. *Inter studiosa numerasse saltandi meditationem*) Puto fuisse, *studia seria* Scriptus variat legitque, *studiosas*. Sed Seneca Pater huc fecerit; *Cantandi*, inquit, *saltandique nunc obscæna*, vel vt in membranis inueni, *obscæua, studia effeminatos teneat*. In Seneca varia lectio.

Cum cinædulis & sambuca psalterioque) Anglicanus, *sabuca*; forte, *sabulo*, cuiusmodi organi musici meminit Apuleius 2. Floridorum; *Dextra psallentis gestu suo* (an *sua*?) *Sabulum cithara admouet, ceu parata percutere.* Deinde pro *cinædulis*, malim, *cinædicis*. Varro:

Et orthophallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Græcia dicteria,
Qui fabularum collocant exordia,
Vt comici, cinædici, scenatici.

Inter cinædos virgines puerique ingenui) Iuuenalis:

— *Conscia matri*
Virgo fuit; ceras nunc, hac dictante, pusillas
Implet, & ad machos dat easdem ferre cinædis.

Ita

Ita enim legendus ex libro ſcripto Iuuenalis, nam vulgo *machum* & *eiſdem*.

PAG.288. *Et annulo aureo ab eodem dictatore donatus eſt.)* Martialis, *Annuli.*

Ante frequens, ſed nunc rarus nos donat amicus:
Felix cui comes eſt non alienus eques.

Quo lemmate duplicem ritum noto, alterum hunc ſeu vulgarem de donandis inter amicos annulis: Alterum vero non ita tritum, ſoluiſſe videlicet veteres & potiſſimum magnates amicis digredientibus comites adeſſe, idque ad annulos hærere nuncupatum. Martialem ſane ita capio, & corrigo locum e Panegyrico Conſtantino Cæſari dicto, qui iam diu ſumma torſit ingenia:

Quid oro ſibi voluit? quid optauit? aut quid amplius adipiſceretur his, quæ a te fuerat conſecutus? cui tu ſumma & diuerſiſſima bona, priuatum otium & regias opes dederas: cui digrediendi ad annulos ſederas: cui impenſius etiam quam tibi occurrere obſequia noſtra mandaueras.

Panegyricus enodatus & fors correctus. Corrigo, inquam, *cui digredienti ad annulos hæſeras.* Plinius Panegyr. *Tenuis adhuc & obſcurus obtinenti Africam comes hæſerat.* Iterum Martialis,

Quis largitur opes veteri, fidoque ſodali?
Aut quem proſequitur non alienus eques.

Et hinc natum reor amicos primos, ſecundos, de quis v. de Beneficiis Seneca, *dextram, ſiniſtram* magnatum indigetatos. Statius:

Vidi omni te pridem in flore iuuenta
Te magna propius, propiuſque accedere dextra.

Martialis clarius; *Lydia dicebar domino fidiſſima dextra.* Porro de donandis annulis; ij potiſſimum iis ornabantur, qui equeſtrem ſpectabant dignitatem. Suetonius Vitellio, cap. 12.

In Suetonio coniectura. *Ac primo imperij die aureis donauit annulis ſuper cœnam, cum mane rogantibus pro eo cunctis, deteſtatus eſſet ſeueriſſime talem equeſtris ordinis maculam.* Iterum idem, Galbâ, ſed loco controuerſo quem ita legam: *Libertus Icelus, paulo ante annulis aureis & Martiani cognomine ornatus, ac iam ſumme equeſtris gradus candidatus.* Scriptio enim vetus eſt, *ſumma equeſtris gradus.* At *ſumme* indubie ſcripſit intellexitq. ἄκρως eius ordinis Icelum iſtum candidatum. *Summi* quod in Animaduerſionib. amplectitur & tueri nititur vir doctus, neſcio qui probem. Gloſſariũ: ἄκρως, *ſumme, eximie, excellenter.*

CAP.

Cap. XI.

Atratus vt filiam luxit) Nam, vt narrat Ælianus, ita in amoribus habita Crasso sua muræna, vt puellari eam & habitu & mundo adornaret, & addit, καὶ καλοῦντος τοῦ Κράσσου τὸ φώνημα ἐγνώριζε, καὶ ἀνενήχετο· καὶ ὀρέγοντος ὅ,τι οὖν, ἡ δὲ ἤσθιε, προθύμως καὶ ἑτοίμως λαμβάνουσα. *Et appellantis vocem Crassi agnoscebat, & ad eum adnatabat, cumq. ei quippiam porrigebat edendum, prompto & parato animo accipiebat.*

Domitius in senatu hoc ei quasi deforme crimen obiecit) Iterum Ælianus: καί ποτε Δομιτίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, Ω μῶρε μύραιναν ἔκλαυσας τεθνεῶσαν· ὁ δὲ ὑπολαβὼν, Εγὼ θηρίον ἔφασκε, σὺ δὲ τρεῖς γυναῖκας θάψας οὐκ ἔκλαυσας. *Et cum aliquando Domitius ei dixisset, stulte, murænam fleuisti mortuam. Ego vero, inquit Crassus, fleui; tu autem ne tres quidem vxores, quas sepulturæ mandasti, fleuisse vnquam visus es.* Ita fere interpres; at si verteris: *Et cum aliquando Domitius ei dixisset, More murænam fleuisti mortuam; Ego vero, inquit, bestiam; Tu autem ne tres quidem vxores sepultas luxisti.* magis liquebit acumen. Æliani locus expositus.

Quod Rhegium a Messana respicit) Libri forte non absone, *a Messana despicit.* Varro; *Inter Italiam & Siciliam, qui fretus est inter Rhegium & Messanam.*

Papirius manu capi) Dele, *Papirius*, volentibus libris. & statim pro *flutentur* iidem *fluitent*, item, *fluctentur.* Plinius de testudinibus; *Vt solis vapore, siccato cortice, non queant mergi, inuitaque fluitent.*

Cap. XII.

Mullum vnum septem millibus) Mauult cum Iuuenale & Tertulliano Cl. V. Francis. Iunius, 6. *mil.* Porro hæc ista occasio Catoniani dicterij, *Pluris Romæ piscem venire quam bouem*, quo & ganeonum trahit adagium eruditiss. Had. Iunius; σήμερον ἀκτάσωμεν, quod esset, vt idem, ficto verbo, vertit, *hodie littorisemus*, vt ego, *hodie amanemus. Amanare* enim apud Diomedem est; & Cyprianus dixit, *oculos amanare.* Sed Glossarij auctor sententiæ nostræ fundus est. *amana*, inquit, αἱ ἀκταί. *amanare* itaque ἀκτάζειν. Tacitus, *Noctu dieque fluxi & amena littorum personantes.* Adagio Græca aliter interpreta.

Inter alios pisces scarum) Enniano elogio, *cerebrum Iouis:*

Scarum

Scarum praterij, cerebrum Iouis pane supremi.
Nestoris ad patriam hic capitur magnusque bonusque.

Cuius ego latus in latebras reddam) Ita forte scripserit Plautus. suspicari tamen libet, *in latebras condam*. Idem Epidico: *in latebras condas pectori penitissimo.* Turnebum vero quem *illatebras* legere reperio & tueri, quomodo sequar?

Ad victum optima fert ager Campanus frumentum) Ex vestigiis scripturæ apud Iohan. Sarisberiensem, fecerim: *Optimum fert ager Campanus frumentum.*

Pag. 293. *Quippe qui vesicam plenam vini habeant*) Varro περὶ νομισμάτων; *In quo nobilius est Philippeum quod accipimus, quam quod bibimus, cum alterum addamus in bulgam, alterum in vesicam.* Sed ibi legi malim, *abdamus in bulgam.* Et vsus fere pari forma verbo *condere* Caper Grammaticus; *in profundum nummi vel in arcam conduntur.*

In Varrone leuis correctio.

Quid mihi negotij est cum istis nugatoribus, quam potius) Hinc illud in Copa, vti & obseruatum clariss. Scaligero,

Quid iuuat æstiuo defessum puluere abesse,
Quam potius bibulo decubuisse thoro?

Lupum germanum) *Germanum* fortassis ideo, vt γνήσιον ostendat, & eum, qui inter duos pontes captus. *Catillones* deinde quid sint, obseruauit quoque Glossarius; λίχνος, inquit, *Gulosus, ligurius, Catillo.* & alibi, *ligurio*, λίχνος.

Hunc pontes Tiberinos duo) Legendum me monuit Francisc. Douza, *Tiberinus duo.* Et docebit propediem ad Lucilium ipsum.

Cap. XIII.

Pag. 294. *Sic oculis ciuium testibus factis luxuriæ modus fieret*) Et hæc Syssitiorum causa apud Lacedæmonios. Iustinus lib. 3. *Conuiuari omnes publice iussit, ne cuius diuitiæ vel luxuria in occulto essent.* Plutarchus clarius: ἐπειδὴ δὲ τῇ τροφῇ καὶ τὸν ζῆλον ἀφείλετο τοῦ πλούτου διαρρηθεὶς, τὰ συσσίτια εἰσηγήσατο.

Pag. 296. *Quos illic pisces quasque offulas nominat*) Facit huc Claudij Cæsaris verbum: *Rogo vos quis potest sine offula viuere?*

Pag. 297. *Dignus sculna Munacio Planco*) Censeo legendum, *Munacius Plancus*, Is enim sculna siue sequester fuit, non Antonius. Qui nec potuit. Faciendum quoque

punctum

punctum post, *contendit*. Quomodo fere apud Iohan. Sarisberiensem.

Vti natura est eius lapides absorbuit) Hoc Cleopatræ facinus imitatus magnifice Cæsar Caligula. Suetonius, *Vt pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet: Conuiuis ex auro panes & opsonia apponeret: Aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.*

CAP. XIIII.

PAG. 298. *Alteris inanem bulbam madidam dari*) Bulbos capit, de quis ita Apicius: *Aqua decoquant bulbos, qui Veneris vsum quærunt.* Adagio quoque apud Athenæum est, incerti auctoris, hac mente: lib. 2. 25.

Οὐδέν σ' ὀνήσει βολβὸς ἂν μὴ νεῦρ' ἔχῃς.
Nil tibi profuerit bulbus, nisi neruus adesset.

Quod aspexit indubie Iuuenalis illo versu:

Si tibi sidera cessant
Nil faciet longi mensura incognita nerui.

Alteris nuces in procliui profundere.) Cantabrigiensis scriptus: *in pliuis.* Diuinabam: *in proluuiis.* Laberius, *Quo quidem me a matronali pudore proluuiem meretricis progredi coëgit.* Apuleius, *vnguento fragrantissimo, proluuium Veneris suscitaram.* Et Arnobius, *proluuium intestinorum* dixit. Porro nuces, vtpote pineas, facere ad Venerem, ex Celso & aliis clarum est. *Nihil*, inquit, *ex his assumere quæ contrahere semen videntur vt bulbi, nuclei pinei* &c. Et D. Hieronymus aduersus Iouinianum: *Non potestis implere opera nuptiarum nisi mulsam & carnes & nucleum sumseritis.* Vbi tamen *nucleus* vberioris sensus est. Omne enim medium *nucleus* erat veteribus. Celsus, quem dixi, aliquoties similiter frequentauerat: at hodie *trunculi* reperies corrupte. *Internuculi* vero siue *nuclei* germanum esse, meliorum aliquando codicum opera monstrasse spero. C. Cels. lectio notata.

PAG. 299. *Idoneus assertor est Suenius*) Male aliis laudatum reperio, *Succium.* Tranquillus videndus libro de illustribus Grammaticis, cap. 5. vbi tamen *Sauius* est.

Suo post inde reuentu) Magis arridet Anglicani scriptura, *primo inde reuentu.*

In prælatis finibus Graiis differuere) Vetus idem veteri forma, *deseruere.* Antiqui enim, *deserui, desertum* efferebant, cuius vicem hodie, *deseui, desitum* frequentatur. Tibullus:

Nam

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in triuio florea serta lapis.

Qui e nuce nucleum esse vult, frangat nucem) Laudat ex Cistellaria Macrobius, at Curculione legitur. Et nota in re trita & vulgata rem nouam; Anglicanus noster non *esse* referebat, sed *icere*, vt manifesto fuisse credam:

In Plauto insolens lectio.

Qui e nuce nucleum icere vult, frangat nucem.

Certe conuenienter & honeste sic frequentabitur; & redonanda hæc dictio eidem Plauto etiam Truculento. Editur scen. *Nam omnis ætas.*

Idem correctus.

Sin iecit rete pisces ne effugiant cauet.

Scribendum aio: *Sin icit rete pisces, ne eff. Icit* similiter interpreter, fixit siue attraxit. Nec aliter Vidularia: *Ibi vt piscabar fuscina ici vidulum.*

CAP. XV.

PAG. 301. *Alia interim maturescunt*) Præfero scriptionem Anglicani; *alia interim procreantur*. Palladius: *Quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis nostris comperi (quibus solum & cælum tepidum est, & humor exundans) per gradus quosdam sibi semper poma succedere, cum maturis se acerba substituant, acerborum vero ætatem florentia consequantur.*

Milesium, murteum) Vetus, *musteum*, quod placet. Plinius: *Dixit volema Virgilius a Catone sumpta, qui & sementina & mustea nominat. Mustea* vero, vt idem annotat, dicta a celeritate mitescendi.

Crustuminum ac Nauianum) Hæc *fragilia* Celso. *Ex pomis*, inquit, *carasium, morum, sorbum. Pirum fragile, quale Crustuminum vel Nauianum.*

CAP. XVI.

Asinastra, atra) Editio Lugdunensis non habet hoc loco, *atra*, forte quia sequitur statim, *Tellana, atra.* Alij libri constanter agnoscunt. Quocirca laborare potius putem quam abundare. Et fuerit fors, *aratia*. Plinius mihi tibicen lib. XV. cap. XXIX. *Est & Herculanea, & albicerata, & aratia alba.*

Tellana atra) Idem Plinius, vt iam laudaui, disparate, *Tellana, atra.*

Pag. 302. *Vbi nunc Falernũ est*) Scriptus diserte, *Salernum. Vt exor-*

Vt exorto iubare eloquio Symmachi domi sua fruamur) Nugæ verborum. Cum Scripto reſcribendum: *Vt exorto iubare, eloquio Symmachi doniſque fruamur.* Non enim apud Symmachum ſequens aut vlla harum habita diſſertatio, ſed apud Vettium Prætextatum. Liquet vel ex iis quæ ſuppleuimus initio ſequentis libri. Alluſit autem ad dona quæ mitti mos Saturnalibus.

Eloquio Symmachi) Nec turbet quem, quod non Symmachus ſequenti ſtatim libro, ſed Prætextatus eloquij partes ſuſtineat. Fit autem id ideo quod libri quinque reliqui, vnius conuentus, id eſt, ſecundi diei ſermo ſint. Quatuor eorum, id eſt, Tertius, Quartus, Quintus & Sextus ante cænationem de Marone pertractant. Septimus tandem ipſius conuiuij confeſſum & ſermonem continet. atque ibi Symmachus dicendi vices, quas hîc epularis & varius ad eum ſermo perduxerat, aſſumit. Hoc annotandum cenſui, quia non ſatis hæc hactenus, imo omnino non ſpectata ſunt.

Atque ita facta diſceſſio eſt.) Iſtis adde quæ notauimus ſub finem Sexti.

IOHAN. ISACI AD LIBRVM III. SATVRNALIORVM NOTÆ.

CAP. I.

CONGREGATIS *in tempore conſtituto*) Omnia hæc adusque, *Tu genitor cape Sacra manu*, ex veteri eodem eruimus, genuina germana Macrobij noſtri. PAG. 303.

Promiſiſti fore) Supra pag. 258. *Et ſi tanta*, inquit, *diſſertationis ſermo non ceſſerit, promitto fore vt Virgilius noſter pontifex maximus aſſeratur.*

PAG. 304. *Patri ſuo ſic loquentem*) Quod in vetuſtis licet libris eſt; *Violatum cum ſe noſſet Æneas multa cade pollutũ, ait.*

Sensui solum turbando est. In Scripto quodammodo quoque comperi, sed confusum & lacerum.

Prius eum purificari oportere) Martialis ad Domitianum: *Meminerit non nisi religionis purificatione lustratus, accedere ad templa debere.* Glossarium, ἁγνίζω, *purgo, purifico.*

Tu genitor cape Sacra manu patriosque penates) Respexit Seneca libro de Beneficiis 3. *Cum complexus sacra ac penates religiosus senex, vadentem non simplici sarcina premeret.*

Potiretur Tibridis alueo) Vocem, *alueum*, contrahere poëtis solenne. Et vidi tamen vbi nec id deuenire ad nos potuerit inuiolatum. Certe insigne illud Papinij Propemticon super Metio Celere labem hanc sensit statim sub initium. Vulgant enim versu 5. *Iuuenis dubio committitur alto Metius.* Nam licet recte dici possit, *dubio alto,* hic tamen quomodo recte dicatur? Dixerat iam versu ante se mari & Neptuno concredere suum Celerem; hic si subito adeo iteret, nonne

In Papinio diuinatio. ταυτολογία etiam vatibus inepta sit? Omnino itaque verum, quod volo; fuisse videlicet: *dubio committitur alueo.* & firmat non leuiter, quod subdit; *atque animæ partem super æquora nostræ maiorem transferre parat.* Vbi transferendi vox de mari coacte, de naui liquido intelligitur. Sed vt hoc de carina capiendum & corrigendum; ita vicissim ad priorem illam & Maronis formam ipse Mato emaculandus, si recte diuino, illo loco Catalect.

Flauum prope Tibrim olentes nauticum
Vocare.

Et Marone. Nam amem refingere: *Alueumque propter Tibrim olentes nauticum Vocare. Alueum Tibrim,* vt, *rete iaculum, Marmera monumenta,* & talia. Omnino autem illud de *Tibri* intelligendum & veto iam alueoso & ab aquis sterili. Docent vel illa sequentia:

Vbi appulsæ rates
Stant in vadis cœno retentæ sordido
Macraque luctantes aqua.

Item lapis vetus: CVR. ALBEI TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS.

Cum Sacra Diis inferis instituit) Erat in calamo exarato: *inferis statuit.* Et ea vox propria sacrorum est. Maro: *Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui.* Respexisse quoq. Suetonium credam Augusto, sub finem: *Quem vellet incidi in aneis tabulis, quæ ante Mausoleum statuerentur.* Vbi tamen insolentia

insolentia dictionis suspecta accuratissimo Casaubono; quasi *pilis* potius conueniat verbum, *statuerentur*. Ego non sollicitem. Firmata Suetonij lectio.

CAP. II.

PAG.305. *Qui adiecit in fluctus*) Retraxerim ex proxima dictione, literulam, *Quia adiecit*.

Exta porriciunto, diis danto) Ita refinximus ex Scripto, in quo: *porriciunto distanto*.

CAP. III.

PAG.308. *Quid sacrum, quid sanctum*) Inserit Anglicanus, *Quid sacrum, quid prophanum*. Quod germanissimum est. & agitur de eo altero statim loco. Plautus etiam dixit *Quid sacrum, quid prophanum habeas, parui penditur*.

CAP. IIII.

PAG.311. *In quo Deum ponerent delubrum*) Glossarium *delubrum*, καθίδρυμα. Ζόανον, Ἀνάθημα, item, ἵδρυμα, *delubrum*

PAG.312. *Penates proprie dici* θεὺς μεγάλυς) Petron. *Dii maiores sunt qui me restituerunt in integrum.*

CAP. V.

PAG.315. *Hostia quæ ad aras duceretur*) Ducere solennis ea in re dictio, & reddenda Iuuenali Satyra 12. *Niueam reginæ ducimus agnam*, ex Scripto nostro. Vulgo *cadimus*. At illud interpres quoque vetus agnoscit. Iuuenalis vetus scriptura.

CAP. VI.

PAG.316. *Deli ara est Apollinis* γενέτορος) Meminit Laërtius Diogenes lib. 8. Βωμὸν προσκυνῆσαι μόνον ἐν Δήλῳ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ γενέτορος, ὅς ἐστιν ὄπισθεν τοῦ κερατίνου, διὰ τὸ πυρὸς καὶ κριθὰς, καὶ τὰ πόπανα, μόνα τίθεσθαι ἐπ' αὐτοῦ ἄνευ πυρὸς, ἱερεῖον δὲ μηδέν. *Adorasse modo (Pythagoram) Apollinis Genitoris aram in Delo, quæ retro corneam est posita, quoniam farra, hordeum, placentasque solas citra ignem apponere illic moris est, victimas vero nullas.* Flaccus quoque allusit: *Phœbi Genitoris ad aram Ventum ait.*

PAG.317. *Massurius Sabinus*) *Masurius*, ex Persio, *Masuri rubrica*. Notauimus superius pag. 589. & probauimus ex interprete vetere. cui addas velim ex Athenæo: Οἱ δὲ ἐν τῷ

δεῖπνον δῆθεν ἐπιδημήσαντες δειπνοσοφισαὶ ἦσαν: Μασέριος, νόμων ἐξηγητὴς, καὶ πάσης παιδείας οὐ παρέργως ἐπιμέλειαν πεποιημένος, id est, *illi autem dipnosophistæ qui accesserant ad conuiuium hi erant; Masurius legum interpres, quique non leuiter omnes disciplinas attigerat.* Exstat in Argumento Operis.

Decimam Herculi profanauit) Profanare in his Masurij verbis non βεβηλοῦν est, vt supra in Trebatij, sed τεμενίζειν. Varro *fanare* dixit lib. 5. Verba eius, quia huic loco voce illustrando sunt, sic habent: *Hinc profanum est quod ante fanum, id est, coniunctum fano. Hinc profanatum quod in sacrario pollutum. Atque inde Herculi decuma data ab eo est, quod sacrificio quo fanatur, id est, vt fani lege sit id dicitur. Pollutum* (malim, *lege sit. Id dicitur pollutum*) *quod a porriciendo est fictum. Cum enim ex mercibus libamenta porrecta sunt Herculi in ara, tum pollutum est: vt cum profanatum dicitur, id est, proinde vt sit fani factum.*

CAP. VII.

PAG. 319. *Tarquitij transcriptus ex ostentario Thusco*) In veteri recte: *Tarquinij*. Supra: *Tarquinius autem Priscus in ostentario arborario.*

Sacrum Halesum facit quia erat oppetiturus) Fortassis eadem hac ratione, *sacrum* appellat imperatorem Claudium Seneca Tragicus, cum iam Agrippinæ occultis artibus, res eius & vita in extrema starent tegula. Versus est 153. Octauia,

Ausa imminere est hostis imperio sacri.

In Tragico Seneca inuisa hactenus lectio.

Ita enim diserte exstat in Codice veteri & scripto, quo ego apud Britannos nuper vsus. Vulgo est, *Orbis imperio sacri.* At *hostis* peregrinitatem Claudij notauerit. Erat enim, vt ait ille, Lugduni natus, Gallus germanus. Cogitabitis tamen vos curiosi.

CAP. VIII.

Scriptura Glossarij constituta.

PAG. 320. *Vti alma noctiluca est*) Glossarius, *Necticula* Ἑκάτη νυκτοφαίνουσα. Scribendum fors *Noctiluca*. Sed in Ioh. Sarisberiense lib. 2. c. 17. reperio Glossarij lectionem: *Quale est quod nocticulam quandam vel Herodiadem, vel præsidem, noctis dominam concilia & conuentus de nocte asserunt conuocare.* Vbi refingendum obiter; *heroidem. Heroides*, ἡρωΐνας. Papinius: *Quæ veteres Latias, Graiasque heroidas æquas.*

Quod

Quod eadem & mas aestimatur & famina) Et hoc est quod Parthi eam *Lunum* coluerunt non sexu solum, sed nomine quoque masculo.

PAG.321. *Iulius Festus*) Indicatum iam aliis, rescribendum videri, *Pompeius Festus*. At libris auctoribus destitutus quis mutet?

Ait dixisse Callimachum Tuscos Camillum appellare Mercurium) In eadem voce Varro lib.6. *Verbum Gracum, arbitror quod apud Callimachum in poëmatis eius inueni.* Porro interpres Apollonij; Κάσμιλος Ἑρμῆς ἐστι, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος.

Casmillos & camillas appellabant flaminicarum & flaminum praministros) Iterum Varro: *Camillam qui glossemata interpretati sunt dixerunt administram.* Et statim, *Dicitur in nuptiis Casmillus, qui cumerum fert, in quo quid sit in ministerio plerique extrinsecus nectunt.* Sed bene emendatum Scaligero: *extrinsecus nesciunt.* Et forte insuper faciendum: *in quo quid insit mysterij.* Porro de Macrobij hoc loco & *Casmillis* quid senserit Turnebus operae est videre in Aduersariorum libris. Ad Varronem coniectura.

CAP. IX.

PAG.323. *Deos habere captiuos*) Arnobius: *Ista non prima & maxima contumelia est, habitationibus Deos habere districtos?*

Sunt qui Angeronam) Variae super hac Dea opiniones. Clarissimus Scaliger ad Varronem, amat rescribere; *Angenora*, quia cohibet os & Dea sit ἐχεμυθίας, vnde Sophocles, ὧς καὶ χρύσεα κλῆις ἐπὶ γλώσσα βέβακεν.. Verrius vero ideo Angeronam dici censet *quod angores ac animorum solicitudines propitiata depellat.* Masurius propterea ore obligato in Volupiae ara collocatam docet, quod qui dolores suos anxietatesque dissimulat, perueniat patientiae beneficio ad maximam voluptatem. Iulius autem Modestus Festi fere rationem adfert, quem adi. Glossarius denique nulli horum consentit, sed consilij atque oportunitatum Deam facit. *Angerona*, inquit, ἡ θεὸς τῆς βουλῆς καὶ καιρῶν. Quod Conso tribuit in *Consulia* Festus. *Consi*, inquit, *quem Deum consilij putabant.*

PAG. 325. *Excessere omnes adytis*) Quid etiam hic ex Aeschyli interprete, obseruet Turnebus, videndum Aduersariorum 14. cap.15.

CAP. X.

PAG 326. *Et nos inquit, manum aliquando ferulæ subduximus & nos cepimus pontificij iuris auditum*) D. Hieronymus ad Domnionem: *Et nos didicimus literas & nos sæpe manum ferulæ subduximus.* Respexit vterque Iuuenalem Satyr. 1. *Et nos ergo manum ferulæ subduximus.* At Iuuenalis quia tam commode incidit, non differam hac occasione vadimonium; sed paucula in eo post eruditos & serios censores, vel ingenio vel libro indice obseruata, propalabo. Exstat Sat. 2. *Nemo repente fuit turpissimus.* Sed antiquissimum & ideo verissimum est, quod ego in Scripto meo veteri inueniebam: *Nemo repente venit turpissimus.* Propertius: *Non tamen hæc vlli venient ingrata legenti*, item, *Seu tristis venias, seu contra lætus amicis.* Deinde Satyra 6. hærent omnino ista;

Iuuenalis bis ter emaculatus.

Quædam parua quidem, sed non toleranda maritis.

Nisi ex eodem expediamus; *Quædam parua loquar.* Et solent sic poëtæ, Tibullus, *Magna loquar; sed magnifice.* &c. Sed leue id tamen. Illud vero grauius paulo ibidem statim:

— *Nec illud*

Quod prima pro nocte datur cum lance beata
Dacicus, & scripto radiat Germanicus auro.

Intelligit, vt ait vetus Glossarius, solidos ita signatos, qui pro virginitate deposita, nouæ nuptæ offerebantur. Bene quidem ille. At vetus noster non *scriptum* illud *aurum* agnoscit; verum vt ego coniecto valde signanter dictum poëtæ, suspicari dat: *Scutilo radiat Germanicus auro.* Nam *sculto* referuat. Est autem *scutilum*, quod fere vt aranearum telæ, variegatum est. Plinius: *Quanta arte celant pedicas, scutilato rete grassantes.* Hinc ad vestes translatum est. Idem Iuuenalis:

Reticulumque comis auratum ingentibus implet
Cærulea indutus scutilata, aut galbana rasa.

Valerius denique Martialis loco, quem iam refinximus, quam simillime dixit:

Sic implet gabatas paropsidasque
Et leues scutulas cauasque lances

Vbi & *scutulas*, (licet alio sensu) & *lances* similiter iunxit. Quod vel vnicum coniecturam nostram firmet. Sed plura sunt quæ in hunc poëtam annotauimus, alibi commodius dicenda. Nunc μνημονευτέον Μακροβίῳ.

CAP.

CAP. XI.

PAG.328. *Vnde mensa hoc ritu dedicata*) Apud Petron. est: *OEnothea mensam veterem posuit in medio altari, quam viuis impleuit carbonibus.*

Quæ cum ara maxima more vtique religionis fuerat dedicata) Formula dedicationis aræ fere talis est: QVANDO. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQ. HIS. LEGIBVS. HISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDICABOQ. QVAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. VTI. INFIMVM. SOLVM. HVIVSQVE ARÆ. TITVLORVMQVE. EST. SIQVIS. TERGERE. ORNARE. REFICERE. VOLET. QVOD. BENEFICII. CAVSA. FIAT. IVS. FASQVE. ESTO. cetera vide in Notis ad Festi Scedas.

PAG.329. *Ad diem duodecimum Kalendas Ianuarias Herculi & Cereri faciunt sue pragnate, Panibus mulso*) In Cameratij & vetuste cuso est *Penatibus mulso*, nec aliter fuit in Scripto nostro. Falsum tamen, & certum mihi reseribere: *panibus, mulso*. Probauerat Maronem per, *mitem Bacchum, mulsum* intellexisse. restabat itaque vt & Cereri mulso libatum antiquitus ostenderet. Cur autem *panibus* factum Festus quodammodo aperiet: *Panibus*, inquit, *redimebant caput equi immolati Idibus Octobribus in campo Martio, quia sacrificium fiebat ob frugum euentum*. Hæc exarata ueram, cum video firmatam conjecturam eam Gryphiano calculo, qui plane, quomodo conjecimus, edidit.

CAP. XII.

PAG.330. *Cui vincla iugalia curæ*) Quæ deinde sequuntur ad finem vsque libri huius, ex eodem Cantabrigiensi expleuimus. Seruio vero vti ista dicendi partes dat, ita apud eundem quoque ad Maronem, eadem fere inuenies. Paucula tamen meliora hic quam ibi reperies, vti istud: *Sic propitiis supplicamus*. nam ibi est: *Sic protinus inuocamus*. Porro, *Thesmisferia* adscriptum expressimus, quæ Seruio & aliis *Themisphoria* Arnob. *Valtis enim consideremus mysteria & illa diuina, quæ Thesmophoria nominantur a Græcis: quibus gente ab Attica sancta illa peruigilia consecrata sunt.* In Seruio melior lectio.

Leges Ceres dicitur inuenisse) Tribuit item politicum munus Cereri Homerus in eius Hymno: χαῖρε θεὰ, καὶ τήνδε σάου πόλιν.

Quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorum) Erant enim id æui homines βαλανηφάγοι. Vnde & vetus illud natum, ἄλλος βίος ἄλλη δίαιτα.

PAG. 331. *Facturi aliquid ante aduersos placamus Deos & sic propitiis supplicamus*) Respexit etiam magnus Hippocrates libro de insomniis: καὶ τοῖς θεοῖς εὔχεσθαι (χρὴ) ἐπὶ μὲν τοῖσιν ἀγαθοῖσιν, ἡλίῳ, Διὶ οὐρανίῳ, Διὶ κτησίῳ, Ἀθηνῇ κτησίῃ, Ἑρμῇ, Ἀπόλλωνι. ἐπὶ δὲ τοῖς ἐναντίοισιν, τοῖσιν ἀποτροπαίοισι, καὶ γῇ, καὶ ἥρωσιν ἀποτρόπαια γενέσθαι τὰ χαλεπὰ πάντα. *Et diis supplicare oportet; in secundis rebus, Soli; Ioui calesti, Ioui possessori, Mineruæ opulentæ, Mercurio, Apollini. In contrariis, diis depellentibus & terræ & heroibus quo mala ac grauia omnia auertant.*

IOHAN. ISACI
AD
LIBRVM IIII.
SATVRNALIORVM
NOTÆ.

CONVIVIORVM QVARTI DIEI) Imo SECVNDI adhuc; quod monuimus sub finem libri II. & probamus porro sub finem VI.

CAP. I.

PAG. 332. *Tunc Eusebius*) Libri huius initium, cum hactenus similiter editionibus omnibus exularet, quale excudi curauimus, in Anglicano siue Veteri deprehendimus. Tantum pro: *orationibus patheticis studere est*, sententia & re exigente refinximus expressimusque: *studere palam est.*

Nec magis incepto) Hucusque ex M S. Ad oram quod potuimus, adusq. *inuitus regina*, memoriæ nostræ ἁμάρτημα est.

CAP. II.

PAG. 334. *Quoniam satis indignanti leniter incipere non conuenit*) Quid est? *satis indignanti?* An *fatis indig.* & de Iunone

none capiendum, cuius istud subnectitur? *Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris Fata Phrygum.* Sed hoc nisi sit omnino legendum credam: *satisagents*, quia & Scriptus, *satis indignanti*, pertinaciter præferebat. Agellius, lib. 9. *Instruebaturque acies a consulibus de vi ac multitudine hostium satisagentibus.* Mihi certe id blanditur. Et quis ignorat Agellium Macrobiani oris quasi normam?

PAG. 335. *Vides quam sæpe orationem mutauerit ac frequentibus figuris variauerit*) Absque libro fuisset non offendissem. Sed erat in illo, *procedentibus*. Festus, *procedere dicebant interdum pro succedere*.

CAP. III.

PAG. 336. *Ante ora parentum*) Nec ille versus ab re, quem subserunt veteres: *Pubentesque genæ, iuuenili in corpore pallor.* Vbi & M S. habebat, *iuuenali*. Ausonius: *Facete, comis, animo iuuenali senex.* Virgilij alia lectio.

PAG. 337. *Illuserit aduena regnis*) Fortassis & ita reliquerat lib. 4. in asterismo Aquarij Manilius: Manilius tentatus.

Littoribusque nouis per luxum illudere ponto.

Non vti vulgatur, *ludere*. Innuit enim nouos fabricaturum siue euripos siue lacus, quibus, spreto quasi oceano, luxuriabitur. Legi, ni fallor, apud Tacitum: *Et quasi in summa abundantia pecuniæ illudere*, quod a Maniliano hoc non admodum discedit aut dissidet.

CAP. IIII.

PAG. 340. *Se pulsatum cothurno*) Non inueniebam in Veteri, *cothurno*. Et tamen tale quid requiritur.

PAG. 341. *Aqua inuoluens nauemque virosque*) Solet enim in eiusmodi semper casu censeri ac notari ipsa potissimum nauis, vt cardo videlicet discriminis omnis aut salutis. Obseruauit quoque Rudente Plautus:

CH. *Pol minime miror, nauis si fracta est tibi*
Scelus te & scelestè parta quæ vexit bona.

Sed eiusdem Plauti in re simili locus Trinummo, manifesto non contaminatus solum, Scena, *Salsipotenti*, sed hactenus quodammodo depositus. Verba sunt:

Latus, lubens laudes ago, & grates gratiasque habeo
fluctibus salsis,
Quos penes mei potestas boni, misque foret & mea vita.

Interpres tamen attollere conatur: *Quos penes mei potestas, bonorumque foret & mea vita.* At quis non videt in *mei* & *mea vita* liquido idem iterari? Et taceo superuacuam talem correctionem cum vulgatum eiusdem valoris siue sensus sit. Nam *mis* gignendi casu antique pro *mei* quid ni feramus? Deinde quietum & in sua forma relinquendum illud; *mei potestas boni.* Nam *bonum* vnitatis numero pro peculio & rebus, Plauti genuinum germanum esse probabimus aliquando, si Deus & Musæ volent, in *Decimationum libris.* Alia itaque via ad medicinam grassandum; Versus, inquam, syllaba vnica ad formam illam Maronis siue, quam protuli ex Rudente, Plauti augendus, & cetera aperta exibunt ac sana: *Quos penes mei potestas boni, nauisque foret & mea vita.*

Plautus, si foss. correctus.

CAP. V.

PAG. 345. *Quæ de forma dixit*) In scripto erat *fame.* Camerarij editio ad oram, *fama.* Verisimile est respicere descriptionem *famæ*, apud Maronem.

CAP. VI.

Solini vetus lectio.

PAG 347. *Frustrata vocatus hasta meos*) Sic cap. I. Solinus, *ob meritus profanæ vocis, neci datum.* Vulgatur tamen, *meritum.* Sed illud scriptum vidimus.

Maro emendatus.

PAG. 348. *Mierensque suo se in sanguine versat*) Immensum melius Anglicanus noster: *Suo se in sanguine mersat.*

PAG. 349. *Vitrea te Fucinus vnda*) Apuleius; *videt fontem vitreo latice placidum.* Et possint huiusmodi ad comparationẽ plurima aduocari; sed ego ambitiones illas libens euito: tantum quod tali contentione melius fieri posse putem, non reticebo. Et, recte si iudico, tale est apud eundem Apuleium libro Milesi.

Et haud ita longe radices platani lenis fluuius in speciem placida paludis ignauus ibat, argento vel vitro æmulus in colorem. En, inquam, explere latice fontis lacteo. Adsurgit & opertus.

Insimulat enim posterius membrum vitij varietas lectionum. Nam & *laceto* & *laqueo* reperitur in Scriptis. Deinde cum æmulus fuerit iste larex argento vel vitro in colorem, quomodo *lacteus* locum hic habeat? Placuit Grutero, *tacito adsurgit.* Sed cui bono tam insidiosa hic & sollicita surrectio? Omnino ἐπίθετον aliquod huius *laticis* desiderari existimem, idque

idque a vulgi ore remotius, fueritque ni fallor: *Latice fontis bracteo.* *Bracteam* laminam quandam tenuissimam ex Isidoro & aliis scimus. Hinc *Bracteus* & *bracteum* quod politie & leuigatura probe & decenter exasciatum sit, qualis in speciem vel hic amnis depingitur Apuleio. Nec aliter philosophus Seneca *bractealem felicitatem* dixit, quæ externo illo mundo & apparatu spectantium fascinat oculos. Et Prudentius *fulgorem* nominauit *bractealem.* Sed Lucius *bracteus* & *bracteum* maluit quomodo a *pluuia pluuius* & *pluuium* vulgo frequentamus. In Glossario denique veteri, *Bractea* πέταλον, legend. pro, *Brattea*, quod vulgatur. In Apuleiū melior coniectura.

IOHAN. ISACI
AD
LIBRVM V.
SATVRNALIORVM
NOTÆ.

CAP. I.

SED *istam mihi necessitatem altam & profundam remittas volo*) Scriptura fere referebat, *& profundam rem mittas volo.* Sententiam meam non vrgebo pertinaciter, quod tamen iniecit suspicio non silebo, compendio nimirum scribendi elapsam fortassis legitimam lectionem, *necessitatem alteram.* Id certe a re non alienum, vt alluserit obiter ad augurum disciplinam, qui *alteram auem* pro non bona siue improspera vsurpabant. Vnde postmodum, vt Festus docet, *Alter* pro *aduerso* subinde dicebatur ac *malo.* Quid? nonne conuenienter hic & loco sic frequentabitur, vbi Auienus Eusebio inopinam illam & odiosam contentionem oggerit atq. expetit super Marone videlicet ac Tullio? Scripserit itaque Macrob. *necessitatem alteram & profundam rem mittas volo.* PAG. 350.

CAP. III.

Vel certare præter Herculem robore) Scriptus, *clarere præter Herculem*, non absone; nam vt verba Firmiani sunt, *Hercules ob virtutem clarissimus*, cap. 9. lib. 1.

Nec amplius vlla apparent terra) Seneca Troade non dissimiliter:

Et nihil præter mare cum viderent
Vnici terris homines relicti.

Quod ex Scripto ita refingimus, cum in excusis sit, *relicti*.

CAP. V.

Volucrique simillima fumo) Ita conceptus etiam in Scriptis hic versus. Vulgo, vt notum, *simillima somno*. Sed dixit & alibi Maro: *Et tenues fugit ceu fumus in auras*. Et apud Sophoclē lego: καπνοῦ σκιά. Nolo tamen magnopere defendere.

CAP. VII.

Vinaque fundebant pateris, animamque vocabant Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos) Geminus quidem sed controuersus apud Tibullum locus lib. 3. Elegia 2. Ego vt relictum poëtæ credo, appingam:

Præfata ante meos manes, animamque rogata,
Perfusaque pias ante liquore manus.

Nam ita editiones omnes vetustæ & optima illa Scaligeri membrana. Maluerunt tamen correctores, *animamque precata*. quod putabant *rogari* non dici vt *precari*. At ego existimo omnino, imo non aliter accipiendum, quam illud Maronis *animamque vocabant*. Extulit enim Tibullus, *animamque rogata* ἀρχαϊκῶς patiendi potius quam agendi verbo. Valerius Max. *Spreto mortali habitu, diuinum captatus est*. Item Solinus si cum scriptis legatur: *Egredientem in littore occurrens honoratus est*. nam vulgo, *honorauit eum*. Deinde *rogare & vocare* quam cognata sint docet vel illo Apuleius, *clamitans rogansque vicinos*: Et Macrobius noster lib. 1. c. 2. *ad cœnam tum rogatus*. Et dum bella adeo occasio est, addo vocem *rogare* ἁπλῶς veteribus frequentatam in solennibus conuiuiorum inuitationibus, quomodo *vocare* vsurpatum, aliis abunde disputatum. Apuleius 1. Miles. *Et ecce Fotis ancilla, rogat te, inquit, hospes. At ego iam inde Milonis abstinentia cognitor, excusaui comiter*. Iterum lib. 3. *Et ecce quidam intro*

Tibulli vetus lectio firmata.

Apuleius interpretatus.

intro currens Famulus, rogat te, inquit, *tua parens Byrrhena, & conuiuij cui te sero desponderas, iam appropinquantis admonet.* Hoc cum ita sit, Lucij, qua locutione, parentem Plautum hanc etiam ad formam redigendum censeo, Captiuis, Scena *Aduorte animum.*

Heg. *Age sis roga emptum.* Pa. *nisi qui meliorem afferat.* Ita enim editur, at animo meo confuse. Nec minus intricate Lambinus, Heg. *emptum nisi.* Dico distinguendum legendumque: Heg. *Age sis, rogo.* Par. *emptum nisi qui.* Obseruauit quoque Mostelaria: *Hic apud nos hodie canes, te rogo.* Clarissime itaq. liquere puto, *præfata ante meos manes animamque rogata*, idem valere ac si dixerit, *vbi manes meos præfata eritis atque animam rogaueritis*, id est, *vocaueritis*, quod erat demonstrandum. Plautus fors correctus.

Cap. XIIII.

Pag. 400. *Non per ordinem dirigendo*) Amplector lectionem, quæ ad oram Camerarianæ editionis: *digerendo.* Naso: *Tempora digereret cum conditor vrbis.*

Pag. 401. Ἤδη γάρ ποτ') Locus ille ex Iliados primo est. In editione tamen quæ penes me, vetustiori, laudatur:

> Μέμνημαι τό γε ἔργον, ἐγὼ πάλαι, ὅτε νέον γε
> Ὡς ἦν, ἐν δ' ὑμῖν ἐρέω πάντεσσι φίλοισι.
> Κουρῆτές τ' ἐμάχοντο &c.

Quod exstat Iliad. nono, & vt ego opinor, accedit quam proxime ad locum qui comparatur, istum:

> *Nam memini Hesionæ.*

Cap. XV.

Vbi vero enumerantur auxilia, quem Græci Catalogum vocant) Nec aliter fere hanc apud Plautum vocem intellexerunt viri eruditi. Exstat locus Milite Scena, *Cohibete intra:*

> *Nam consilium surripitur sæpissime*
> *Si minus cum cura, aut catalogo loquendi lectum id est.*

Alciatus enim catalogum hic ordinem loquendi credidit, & nescio quis alius enumerationem sermonis. Lipsius litterarum harum illustre lumen iuste reiecit, & sagaciter subodoratus est: *aut cate locus loquendi lectu' est.* Mihi nihilominus quod in mentem venit nondum euiluit; diuinabam, Iterum in Plauto coniectura.

> *Sin minus cum cura, aut capto loco loquendi lectum id est.*

Festus,

Festus, *captus locus dicitur ad sacrificandum legitime constitutus.* Quid autem? nonne insigni similiter metaphora Plautus *captum* ibi *locum* vocet, quem adeo curiose & ab arbitiis immunem decernendum satagit? Virgilius imitatus est, *Telum ex insidiis cum tandem tempore capto Conicit.*

PAG. 402. *Vnde progrediens modo mediterranea*) Panegyricus incerti auctoris ad Constantinum Mag. Aug: huius occasione loci commode emendabitur. Editur fere sub finem:

> *Massilia enim (vt audio) in profundum mare prominens & eminentissimo accincta portu, in quem angusto aditu meridianus refluit sinus.*

Quid enim est meridianus sinus? Meo monitu rescribe, *mediterraneus sinus.*

Hinc rapit illum Cinirus) *Cygnus*, editiones fere omnes.

Quoties multam necem significare vult, messem hominum) Hanc fere Homericam cautionem adumbrauerat Nazarius Panegyrico Constantino Magno dicto: imo meliori & meliori genere extulerat si per correctores licuisset. Adscribam locum, quomodo vulgatur:

> *Non enim qui bellorum euentus solet esse per varios & volubiles casus Mars dubius errauit, nec fortuna vicissitudo, quæ plerunq. prosperis rebus triste aliquid agglutinat, victorum lætitiam vulnerauit, sed tanta hostium & tam ampla cædes, tam felix & incruenta victoria fuit, vt crederes non bello ancipiti dimicatum, sed solas impiorum pœnas expetitas.*

In Nazarij Panegyrico correctio. At, si tam ampla cædes, quomodo itaque incruenta victoria fuerit? Scribo, *tanta hostium & tam ampla seges.* Et ita sensisse ac scribsisse, innuunt etiam illa paulo inferius; *Incrementum quidem adepta felicitatis malorum commemorata depulsio, verum vt in segetibus, etiam si multa, quæ humum obsederant industria releuanda sunt, laborē tamen purgati soli nesciunt qui fructus editos intuentur, sic Constantini laudibus satis est, dum efflorescentia bona cernimus ne mala excisa reputemus.* Præclare & valde mihi laudabiles hi Panegyrici. Plurima enim in iis melioris auræ; & ideo multa quoq. exscriptorum imperitia siue æuo male habita male lancinata. Qua causa non tempero mihi quin vnum insuper aut alterū in medium adducam, &, vt ominor, in medelam. Exstat Mamertini ad Iulianum:

> *Primum quod imperitia rudes indoctissimum quemque in consilium deligebant, scilicet vt eorum prudentia vulgo sue aliquatenus emineret.*

Acumen

Acumen sententiæ euoluo, faciendo: *primum quod illi peritia rudi indoctissimum.* Vel, *peritia rudes.* Sed attentius qui considerabit, probabit prius. *Rudem peritiam* appellat barbarum illud siue iudicium siue inuentionem asciscendi in consilium indoctos, vt illis prudentia aliqua ipsi principes præualerent. Non absimile quod sequitur statim: Et Mamertini.

Qui ideo tantum honorem in suos, ne in honores contemnerent, conferebant.

Sed Stephano video placuisse; *ne inhonores contemnerent*: id esset, *inhonoratos.* At bonum sensum ægre sic excito; facillime si legas, *ne in honores contenderent.*

PAG.405. *Stant Gaurana acies*) Libri vetustiores *Sarrana acies.* Propertius adumbrauit, *stant mihi cum domina prælia dura mea.* Et Naso, *Iam steterant acies ferro mortique paratæ.*

CAP. XVI.

PAG.407. *Ab Homerica secta*) Secta hic, vti etiam Glossæ docent, ἀγωγή est. Quod cum non ignorē, paulo magis quam qui ante me locum istum expediam Apulei lib.5. Miles.

Dissimulanter occipiunt sciscitari qualis ei maritus & vnde natalium sectacula proueniret.

Nam præterid; solens quoq. criticorum peccatum, remotior, inquam, a literarum ductu deuiatio hæc hactenus in mendo ligat. Quare nec *signaculo*, nec tale quid aliud loci languorem tollet, at interpuncta & diuisa leuiter vocula, quæ male coalita, exsurget germanissimæ lectionis & sententiæ facies, ita: *Et vnde natalium, secta cuia proueniret.* Ipse Apuleius alibi sæpicule similiter lib.9. *Nam & ipse semper cum mea coniuge tam concorditer vixi, vt ex secta prudentium, eadem nobis ambobus placerent.* Iterum, Floridorum libro, *Enimuero & pueritia apud vos & secta licet Athenis Atticis confirmata, tamen hic inchoata.* Denique Burdigalensi vati, locus, quem iam emaculauimus, quodammodo in mentem fuit. Loquitur de se ipse: Apuleius emendatus.

Ausonius genitor nobis, ego nomine eodem
Qui sim, qua secta, stirpe, lare & patria.

Adeo vt hoc vocabulum τύχη in nulla parte Homerici voluminis nominetur) Iohan. Sarisberiensis: *Homerus in illo celeberrima perfectionis opere dedignatus est nosse fortunam, adeo quidem vt in nulla parte tanti carminis nominetur.* Et statim: *Maluit enim soli Deo, quem Morphan nominat vniuersa regenda*

genda committere. Sed scribes, μοῖραν. Porro notat in Arcad. Pausanias reperisse se tamen in Hymnis Cereris. Tu videbis.

Paride iudicante doluisse) Petron. *Ipse Paris Dearum libidinantium iudex.* Iudicium vero istud vbi habitum obseruauit de vrbibus Stephanus: Ἐστὶ καὶ τόπος ἐν τῇ Ἴδῃ τρωϊκῇ ἀλεξάνδρεια λεγόμενος, ἐν ᾧ φασὶ τὸν πάριν διακρῖναι τὰς θεάς.

CAP. XVII.

PAG. 409. *Vt fabula lasciuientis Didonis, quam falsam nouit vniuersitas per tot iam secula)* Exstat venustissimum super eadem hac re Ausonij Epigrammatium, quod meruisset vel propter rotunditatem adscribi nisi molem euitassemus commentationum. Clausula tamen talis est:

Inuida cur in me stimulasti Musa Maronem,
Fingeret vt nostra damna pudicitiæ?
Vos magis Historicis lectores credite de me,
Quam qui furta Deum concubitusque canunt,
Falsidici vates: temerant qui carmine verum:
Humanisque Deos assimilant vitiis.

Hac re vel maxime in efficiendis simulachris) Malim, *effigiandis.* Apul. Apologia: *Quid sibi statuæ & imagines variis artibus effigiatæ volunt?* Et quod præcessit: *figmentis liciorum contextas imitantur effigies*, valde suspicor exaratum, *filamentis liciorum.* Arbiter licet in re alia: *Illa de sinu licium protulit varij coloris filis intortum.*

Macrobius extra ordinem tentatus.

PAG. 411. *Atque ille Græcus quidem, fontes imitus ignis eructare & fluere)* In Steph. & aliis editionibus corruptissime legitur; *Græcos*, item *imitatus* pro *imitus*, & *angues* pro *ignis.* Sed nos Agellij hæc verba expressimus, quomodo emaculata olim Cl. Lipsio 11. Electorum. & respondent ad verbum illis Pindari Græcis, τᾶς πυρὸς ἁγνόταται ἐκ μυχῶν παγαί. Porro *imitus* positum vt *stirpitus*, *medullitus*; Et ita reliquerat quoque Martian. Capella lib. 2. *Postquam igitur illam bibliothecalem copiam nixa imitus virgo diffudit, exhausto pallore confecta.* Nam male quoque vulgo, *imitatus.* Etiam Arnobius sic forrasse legend. lib. 5. *Acdestis blandus adulto comes, & qua solum poterat amans imitus.* Seruat enim Romanus codex, *amans minus.* Vnde Amplissimum postea Canterum *mimus* refinxisse comperio, cui non operose refragor, imo accedo libens; sicuti vicissim illo statim loco, eodem hoc Arnobij libro:

n Capella strictiuscula.

Quem

Quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium fœminis, impia res quidem sed tolerabilis esset maledictionis crimen.

Facilem humanissimi viri assensum mihi spero si ex vestigiis vetustæ lectionis, *malectionis* quæ seposita, reduxero germanissimam auctoris scripturam & mentem; *maletractationis*. Tò *maletractatio* vt *maledictio* vnica voce intelligo, nec existimo inusitatum iurisconsultis. Non refugit certe Arnobius. Supra lib. 4. *Et tolerari forsitan maletractatio hæc possit.* Quod isti plane geminum. Alibi iterum commemini visum, sed non occurrit iam locus. Item Arnobio.

CAP. XVIII.

PAG. 413. *Poculaque inuentis Acheloia miscuit vuis*) Propertius:

Ach pereat quicunque meracas repperit vuas,
Corrupitque bonas nectare primus aquas.

Porro Poëtas Acheloium fabulari præ amoris impenso ardore in amnem siue aquam liquatum, notum vel ex isto eiusdem Propertij:

Num rursus licet Ætoli referas Acheloi
Fluxerit vt magno factus amore liquor.

Sed vt hoc norum: ita hinc denique verba *liquescere* & *liqui* in re amoris reseruari non omnibus puto suboluisse, sicuti nec Catulli locum isto fortassis pacto interpolandum in Epigrammatibus: In Catullo conatus.

Non solum meminit, sed qua multo acrior est res,
Irata est, hoc est, vritur & liquitur.

Nam vulgatur, *loquitur*. At indubie auxilium tale poscit id Epigrammation, vt arguto epilogo innuat iratam esse, hoc est, non vri solum, sed præ amoris penito illo igne quodammodo liqui. Ita idem alibi,

Lesbia mi dicit semper male, nec tacet vnquam
De me; dispeream me nisi Lesbia amat.

Vult enim dicere iram eius amoris esse notam. Viri vero docti inuentum, *coquitur*, ex illo Ennij,

Quæ nunc te coquit & versat sub pectore cura:

vix existimem hanc siue poëtæ mentem plenitus exprimere. Denique Grammaticis, qui solum hoc verbi *liquor* perpetua prioris syllabæ longitate damnarunt quomodo auscultandum? Quasi videlicet *liquidum* in isto Lucretij: *Crassaque*

conueniunt liquidis & liquida crassis; ideo indifferenter prolatum sit, quod alterum vt illi definiunt a *liquor*, alterum vero a *liqueo* fuerit deductum. Sed demus, quod volunt isti, tamen ex veteri declinatu tuebimur conuenientissimam emendationem. Cæcilius apud Varronem, *præ lætitia liquitur animus.* Facit quoque ad rem illud Maronis:

Limus vt hic durescit & hæc vt cera liquescit,
Vno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.

CAP. XIX.

PAG. 417. *Orcus inducitur*) An rectior lectio quæ ad oram editionum veterum, *Charon*? Euariat valde Seruius: *Traxit hoc*, inquit, *de Alceste Euripidis, qui inducit Mercurium comam secantem quia fato peribat mariti. Mercurium* dicit, quem hic *Orcum* Macrobius. Gloss. χάρων, *Orcus*.

PAG. 418. *Pubentes herbæ*) Arnobius: *Cur quotidie gemmulas & pubescentes herbas adurit atque interficit nocentissimum frigus*? Deinde quod ait Macrobius; *in qua Medeam describit maleficas herbas secantem*; animaduertendum eiusmodi herbas veteribus seu poëtis, *pallentes* nuncupatas. Maro, Naso, Arnobius & alij ita posuerunt. Tibullus hac parte sollicitatur, illo versu:

Num te carminibus, num te pallentibus herbis
Deuouit tacito tempore noctis anus?

Tibulli scriptura firmata. *Pollentibus* enim vrgeri comperi; sed minus, vt existimo, cogitate. Ouidius aspexit, & imitatus est:

Nupta quid expectas? non tu pallentibus herbis,
Non prece nec magico carmine mater eris.

Et ideo forsan, *pallentes herbæ*, quod pallorem imo letum denique concilient. Propertius:

At vos deductæ quibus est fallacia lunæ,
Et labor in magicis sacra piare focis;
En agedum Dominæ mentem conuertite nostræ,
Et facite illa meo palleat ore magis.

Vel quod inferis & defunctis dicatæ, quomodo χὰς, id est, *vinum inferium* interpretatur illustris Scaliger. Iterum Propertius: *Sensi ego cum insidiis pallida vina bibi.* Naso omne frugum genus a vera sua & ingenita indole siue ad corruptionem siue alio deriuatum, *pallere* dixisse videtur, in Fastis:

Interea crescat scabra rubiginis expers,
Nec vitio cæli palleat vlla seges.

Siue

Siue denique palles eiusmodi herbæ intelligentur quasi lectæ funestis & Stygiis locis. Quod blanditur, & firmabitur quodammodo hoc Nasonis:

Omnia tentabo latis medicamina terris,
Et freta, tartareos excutiamque sinus.

Vnde & *vmbra* & *vnda* quoque apud poëtas *pallentes*. Tibullus, *Parcite, pallentes vndas quicunque tenetis*. Et Claudianus in Rufinum:

— simulacra coloni
Pallida, defunctasque videt migrare figuras.

Mecum habet patagus, as, morbus.) Locus est ex Plauti aliqua comœdia cuius adhuc in quæstione nomen. Referam autem ad Corybantas seu Cybeles sacerdotes. *Patagus* itaque capitum istam conquassationē denotabit, de qua apud Strabonem lib. 10. *Æs* inconditum æris sonitum. Vnde poëta: *Nec te progenitum Cybeleius ære sonoro Lustrauit Corybas.* *Morbus* ipse κορυβαντιασμὸς erit. Obnoxij enim huic malo perpetuis mactabantur insomniis vigiliisque, & solent, vt ait Catullus, imaginosum. Plato Critone: ὥσπερ οἱ κορυβαντιῶντες τῶν αὐλῶν δοκοῦσιν ἀκούειν. Claudianus etiam allusisse videatur, libro in Rufinum: *Impatiensque sui Morbus*. Festi autem truncata verba, *Patagus, morbus*, omnino huc facere autumo; non, vt diuinauit eximius alias Turnebus, vitiis morbum intelligi. Eum tamen qui volet videto lib. 16. cap. 22. Aduersariorum. Plauti locus excussus.

CAP. XXI.

PAG. 425. *Ansatum mediocriter, ansis a summo ad imum pertingentibus*) Carchesium nobis adumbrat Macrobius: At quomodo pote ansatum id esse mediocriter vbi ansæ, vt ipse sit, a summo ad infimum demerserint? Ego quantum ex his & Calixeni quoque Rhodij verbis quæ ex Athenæo, vt puto, Macrobius hic transtulit, coniecto; fuit hoc poculum, vt Græca verba sunt, ἱκανῶς ἐπίμηκες, & ideo compressum quidem circa meditullium sed protuberans leuiter. Quod Macrobius, vti opinio mea est, signate Latinitati reddiderat scripseratque: *ancatum mediocriter*, nisi aliter fuisset visum exscriptoribus. *Ancatum* autem ab *ancus* formatum est. Festus: *Ancus appellatur qui aduncum habet brachium, vt exporrigi non possit.* Glossæ: *ancus*, λορδός. Athenæus lib. 11. cap.

CAP. XXII.

PAG. 430. *Ingenio magis quam doctrina Maronis*) Vtrumque desiderauit in eo Caligulæ liuor. Extat apud Tranquillum: *Sed & Virgilij & Titi Liuij scripta & imagines, paulum abfuit quin ex omnibus bibliothecis amoueriet: quorum alterum vt nullius ingenij, minimaque doctrina, alterum, vt verbosum in historia negligentemque carpebat.*

IOHAN. ISACI AD LIBRVM VI. SATVRNALIORVM NOTÆ.

CAP. I.

Ex *diuersis ornamenta libauerit*) Optimus ille Anglicanus non, *libauerit*, sed, *leuauerit*, & animo meo germanissime. Vult enim dicere Macrobius, subtraxisse eum ornamenta præcipua veteribus, & subtraxisse plena manu. Dixerat libro ante; *Virgilium nostrum vndique veterum sibi ornamenta traxisse.* Nunc facile, vti puto, innotescet apud Arbitrum dictio sub finem: *Vnde plani autem vnde leuatores viuerent nisi.* Vbi vir doctus in nuperis ad eum scriptorem Notis seu collectaneis admonuit sibi nusquam lectum vocabulum, *leuatores*, quod ego non absone ex superiori mente fures interpretet, siue, vt ipse Petronius alibi dixit, *Nocturnos*, qui pallia & talia lucrifacere satagunt. *Plani* autem eodem Arbitri loco, idem erit quod voluit Glossarium vetus: *Stlatarus*, πλάνος. Ita enim corrigo Glossarium, nam editum inepte, *Silatarus*. Docuit me grammaticus priscus & probus Caper; qui tamen *Stlataris* scribit non *stlatarus*, & forte vtrumque rectum. Verba sunt: *Stlataris sine c litera scribendum, a stlata rate pyratica.* Vnde iterum in

Petron. Macrobij occasione illustratus.

Glossarium emaculatũ.

Glossario pro *ſlatta* faciendum, *ſtlata*; πειρατικοῦ σκάφους εἶδος.

PAG. 432. *Vt quod apud illum legerimus alienum, aut aliud eſſe malimus, aut melius hic.*) Placet priſca lectio: *aut illius eſſe malimus*, ſententia diſerte vera.

PAG. 434. *Poſtquam defeſſi ſunt; ſtant & ſpargere ſeſe Haſtis.*) Coniectabam: *Poſtquam defeſſi ſunt ſtando, & ſpargere*. Et apte ita applicabitur ſtatim, *anſatis concurrunt undique telis.*

PAG. 435. *Clamor exortus utriſque*) Malim, *utrimque*. Idem Ennius in decimoqnarto: *Horreſcit telis exercitus aſper utrimque*. Nec editum aliter Cl. Merulæ.

PAG. 437. *Horror percipit*) Adumbrauit Plautus Menæchmis: *Quid ceſſas dare potionis aliquid, priuſquam percipit inſania?* Ad quem locum exigunt quoque illum, Stycho:

D. *At ego perij cui medullam laſſitudo perbibit.*

P. *Quid ego cui miſero medullam ventris percepit fames?*

Cl. tamen Lipſio placuit, *perrepit*. Meo iudicio loci illius germana lectio & mens nondum viſa Criticis, & abeſſet ambitio, dicerem viſam mihi. Lego: *Cui miſero medullam ventris peredit fames.* Captauit manifeſto ἀντίθεσιν Plautus in *perbibit*, & *peredit*, quomodo Curculione feſtiue ex illis ipſis vocibus regiones finxit a milite ſubiugatas, *peredeſiam* & *perbibeſiam*. Hinc Feſtus; *Plautus peredeſiam & perbibeſiam commentus eſt cum notare voluit cupiditatem edendi & bibendi.* Itaque a fame peredi ventris medullam apte & argute reſponſum exiſtimo a Comico paraſito. Catullus alluſit: *Ignes interiorem edunt medullam.* Et Maro: *Eſt mollis flamma medullas.* Ad Plautum coniectura.

Redeunt referunt petita) Vel ob verſus legem legendum *referuntque*, & ita Camerarij libet.

Varius de morte) Lucanus panegyrico ad Piſonem:

Mæcenas Tragico quatientem pulpita geſtu
Euexit Varium.

Magna oſſa lacertique Apparent homini) Herculem ſentit Lucilius, & exſtat Priapæis: *Phœbus comoſus, Hercules lacertoſus.* Monuit me item Franciſ. Douza legere ſe ad Lucilium, *hominis.*

Incubet & Tyriis) Veſtimenta intelligit quæ cubitoria priſcis dicta. Petronius: *Veſtimenta mea cubitoria perdidit, Tyria, ſine dubio.* Quo tamen loco quid eſt, *Tyria ſine dubio?* Putem ego laborare lectionem, pictumque antiquitus, *elubie.* In Petronium diuinatio. Vnde

Vnde factum *dubio*, cum deberet, *eluuie. Tyria* ergo, *sine eluuie*, sunt vestimenta pura nec sordidata. De sordidatis Festus & alij. Lucilius illo versu: *Hac vestimentis maculosis aspicis ipse*. Claudianus autem cubitorias similiter vestes Tyrias intellexit in Fescenninis. Ait:

Et Vestes Tyrio sanguine fulgidas
Alter virgineus nobilitet cruor.

Alia in Claudianum. Sed au Claudiani illo versu honeste satis dictum: *alter virgineus cruor*? Malim ego: *Alte virgineus nobilitet cruor*. Et nisi fallor in mentem habuit illud Poëta; *Virgineumque alte bibat acta cruorem.*

PAG. 440. *Virtuti is par dispar fortunis patris*) Rescribo: *Virtute sis par, dispar fortunis patri.* Clarum ex Maronia imitatione: *Disce puer virtutem ex me verumq. laborem: Fortunam ex aliis.* Et addo Lucam Fruterium in Verisimilium olim libris idem incurrisse. quod dissimulasse & rei & ingeniosissimi capitis causa piaculum censui.

CAP. II.

PAG. 443. *Moxerat hoc ipsum exitio*) Non differam hac occasione Plautini loci medelam Captiuis, Scen. *Nunc illud est.* Vulgatur:

Neque exilium est, neque adeo spes qua mihi
Hunc aspellat metum.

Plauti locus. Sed scriptum vidi, *Neque exilium exitio est.* Vnde me iudice repones, *Neque exitium exitio est.* Quod fere dictum quomodo vulgo, *nec salus saluti*, & talia.

PAG. 445. *Ennius in Ctesiphonte*) Faciendum, *in Cresiphonte.* Et monuit in Ennianis reliquiis ille Italiæ nuper columen Hieronymus Columna.

CAP. III.

PAG. 449. *Ennius in duodecimo ad pugnam Cælij tribuni*) *C. Ælij* substituit ex historia Merula. item *decimoseptimo* vicem *duodecimo.* Causas habes ad Fragmenta ipsa.

Semper abundantes hastas frangitque quatitque) Displicet hic, *abundantes hastas.* Velim, *obundantes.* Metaphoram enim a re nauali seu littoribus monstrant vel illa: *frangitque quatitq.* Papinius: *Interiore sinu frangentia littora curuat Tænarus.* Vbi addit interpres vetus Lutatius: *Frangentia, quia in litteribus solent fluctus frangi.* Nec absimile est quod Maro

Arcades

Arcades inundare armis fecit Æneid. 12. *Hic densi rursus inundant Troës Agyllinique & pictis Arcades armis.* Hæc exarauetam cum reperio, laudante Cl. Merula, placuisse Castricomio, *adundantes hastas*. Sed illud fortius est.

CAP. IIII.

PAG. 451. *Si mihi non prætor siet additus*) *Si mihi nunc*, ex monitu Nobiliss. iuuenis Francisc. Douzæ; & statim *extenderet* pro *extenderat*.

Totis vomit ædibus vndam) Allusit Iuuenalis Sat. 4. *Ante tamen veniet: nobis properantibus obstat Vnda prior.*

PAG. 453. *Ille graui subito*) Furij eos versus esse loquuntur editiones priscæ. Habent, *Sic Furius in primo, Ille graui* &c.

Deducta mihi voce garrienti) Propert. *Et mea deducta carmina voce legis.*

PAG. 454. *Atque ita scutis proiectis, tectis saxa certatim lenta manibus coniiciunt in hostes*) Confusa & corrupta Sisennæ hæc verba. Scriptura non iuuat. Coniecto: *scutis proiectis tecti, saxa.* Quod profecto placet. & cogitandum porro de *lentis* illis *saxis*. Mihi suspicio oborta, quod fortassis verum est, scriptum videlicet, *saxa certatim leuia.* Et certe quis anxie ambigat? Manibus enim, vt addit, hæc proiecta. Sisennæ locus restitutus.

Pineam nucem cum effodies, luna decrescente eximito) Puto fuisse, *effodis*, quod erit *effoderis*.

Porro chenopodas, clinopodas) Lucilij corruptissimos hos versus ita reformasse intelligo Douzam patrem:

Porro chenopodas, vt clinopodas lychnosque
Dicimu' κοινᾶς ἀντὶ pedes lecti atque lucernas.

Videndum tamen ne *Cœnopodas* sit verior lectio. κοινόποδες enim Sophocli οἱ ὁμοῦ ὁδοιπορήσαντες, *vie comites, socij.*

PAG. 455. *Quippe illi dixerunt & pausam & macheram & asotian*) Ita reposuit H. Stephanus. *Acaciam* tamen quod in plerisque editionibus est, religio mihi sit peruertere. Reperio aliquoties id vocis apud Curopalatem, ὃ βλάτιον inquit, ἔχει χῶμα ἐντὸς καὶ καλεῖται ἀκακία, ὡς εἴπομεν, τὸ τὸν βασιλέα ταπεινὸν εἶναι ὡς θνητὸν &c. Id est. *Aureum hoc textile habet aliquid aggestum intus quod appellatur acacia, vt diximus, imperatorem docens humilem esse vt mortalem.* Exstat quoque apud Tullium de Finibus libro, ni fallor, quinto. Quare me arbitro reuocandum. Macrobij vetus lectio contra Stephanum probata.

Vri enim Gallica vox est) Glossarium, *vror*, βοῦς γερμανός. Quod fuerit *vrus*. Tertia vox quid velit etiamnum quæro.

Camuris peregrinum verbum est id est in se redeuntibus) Festus, *camera & camuri boues a curuatione & Græco* καμπὴ *dicuntur.* Scribo: καμπὴ. Glossarium, καμπὴ flexus. Sed in eodem Glossario quod est, *camuris*, ἄγνος πῦρος, quomodo expediam? An legend. ἄγνοις, πῦροις. Nam vt idem alibi, ἄγνος, ἔθεν οἱ λύγοι, *vimen*. Orus Apollo vocem κάμηλον huc quoque trahit, vbi ait: ἐκείνη γὰρ μόνη τῶν ἄλλων ζώων τὸν μηρὸν κάμπτει, διὸ καὶ κάμηρος λέγεται.

Cap. v.

Pag.456. *Denique Mulciber ipse ferens altissima Cæli Contingunt*) Difficile ex tam abrupto loco statuere de lectionis veritate. Coniicere tamen ex filo rei libet: *Contigna*, modo id Latium agnoscat. Nam *tignum* & *tignus* crebra. Vide itaque ne fuerit, *Cum tigna.*

Ennius in libro Sabinarum quarto) Iterum Columna: *Satyrarum quarto.*

Prædicant aurito parente me natum) Afranij ait versum esse, qui ita in prologo ex persona Priapi. Quod itaque, *aurito parente* id est lepore genitum illum Deum prædicabant, non puto temerarium. Petron. *At illa gaudio exultans vides, inquit, Chrysis mea, vides quod aliis leporem excitaui.* Quid velit facile capitur, & recte adaptatur illud Nasonis:

Credula si fueris aliæ tua gaudia carpent,
Et lepus hic aliis exagitatus erit.

Nec abludit quod in Fastis idem Ouidius, vbi salacem Deam Floram poscit, cur ei capreatum potissimum leporumque venatus cesserit, scribat:

Est breue præterea de quo mihi quærere restat,
Si liceat, dixi: dixit & illa, licet.
Cur tibi pro Libycis clauduntur rete leænis
Imbelles capreæ sollicitusque lepus?
Non sibi respondit siluas cessisse, sed hortos
Armaque pugnaci non adeunda feræ.

Porro ex his lucem aliquam sperẽ loco isti Casinæ, prologo:

Face iam tu præco omnem auritum poplum.

Plautus explicatus. Nam non ita id languidum, vt censuit olim iuuenis doctus, si videlicet ex animalis, quod dixi, natura, *auritum poplum*, attentum & excitatum intelligamus. Imo tale est illud Comici Afri, *Arrige aures Pamphile:* De quo ita Diomedes, *Cacephaton est vitio compositionis inuerecunda suspicio, vt,*

arrige

arrige aures Pamphile. Denique Afranij verba videtur respexisse Plautus illo loco.

Sed & Hostius libro secundo belli Histrici) Hunc Cynthiæ, quæ & Hostia dicta & Propertij poëtæ fuit amata, auum fuisse censet Illustris Scaliger. Ait Propertius:

Est tibi forma potens, sunt castæ Pallados artes,
Splendidaque a Docto fama refulget auo.

PAG. 457. *Siluicolæ homines*) Restituit in Ennianis Fragmentis Cl. v. Merula,

Siluicolæ homones bellii inertes.

Roscida noctiuagis astris labentibus Phœbe) Aspexit quoque Thebaidos primo Papinius:

Titanis late mundo subuecta silenti
Rorifera gelidum tenuauerat aëra biga.

CAP. VI.

PAG. 459. *Ora pro personis*) Martial. *Personam capiti detrahet ille tuo.* Plautus *ora,* Pænulo: *Quæ habent nocturna ora, noctu sacrificatum ire occupant.* Porro Cornificius *oscillantes* hinc dictos credidit. Festus: *Oscillantes, ait Cornificius, ab eo quod os celare sint soliti personis, propter verecundiam, qui eo genere lusus vtebantur.*

CAP. VII.

PAG. 463. *Vexasse graue verbum est*) Nec latuit Glossarium, *Vexat,* ὀχλεῖ, σκύλλει, χλιάζει.

CAP. VIII.

PAG. 465. *Gratum mihi est, Auienus ait, correptum*) In aliis editionibus atque adeo etiam Camerarij *correctum* est. At illud omnino verum. Gloss. *Corripies* ἐπιλημψόμενος.

PAG. 467. *Cui titulus nomen est*) Fecimus *νόμος est* ex Agellio. Afranius tamen an eiusmodi Togatam scripserit alibi non reperio laudatum. In Glossario est, *Satura,* νόμος πολλὰ περιέχων. In Festo, *Satura, etiam lex multis aliis conferta legibus.* Laudat deinde Afranium, *Homine* Nonius; nisi quod Hadrian. Iunius eius vicem *omine* depromit ex Scripto. Crepera hæc & dubia in tanta nocte Scriptorum veterum. & quis illustret?

Æneam suum tanquam omnia pium) Expressit lectionem scriptam Stephan. Excusi disertim: *hominem pium.* Sed dixit

& Statius, *Di bene quod tales stirpemque animosque venitis.*

PAG.468. *Liquido exspectatum*) Ita libri plerique omnes. At nos ex Agellio refinximus, *spectatum*: Quod & Glossis vetustis obseruatum, *Spectata*, Δοκιμασθέντα.

Sed Cacilius Gallus vir doctissimus in libro de significatione verborum quæ ad ius ciuile pertinent) Eiusmodi opusculum scripsisse Ælium Gallum legitur in legum libris; & monuit me amicus meus insignis adolescens Petrus Scriuerius. Certe coniectura inde probabilis fit fuisse, *C. Ælius Gallus*. Seruant tamen ad oram Gelliani aliquot codices, *Aquilius Gallus*. Ille nisi sit, dispiciendum accuratius.

Titul. de Verborum Sig. L.157.

CAP. IX.

PAG.471. *Tum Seruius, Non sine ratione Vergilius*) Clausula hæc tota de Scripio est. Seruium vero vt ea dicentē facit Macrob. ita quoq. apud eundē Seruium eadem fore reperies. Vide ad versum: *Cum iam trabibus cōtextus acernis Staret equus.*

Statuerunt in crastino Flauianum audire quoniam Maro in Augurali iure refulsit) Ergone hoc aut præcedentibus libris super Augurali apud Maronem disciplina quicquam tractatum? Velint quidem id manifesto ea verba, *quoniam Maro in Augurali iure refulsit*. Sed errauit, me iudice, leuiter hic exscriptor, faciendumq. *quo etiam Maro*. Flauiani enim, vt liquet ex fine libri primi, partes fuere differendi de augurali apud Maronem disciplina. Verba sunt, *Post hunc Flauianus, apud poëtam nostrum, inquit, tantam scientiam iuris auguralis inuenio, vt si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur, hæc illum vel sola professio sublimaret*. Et statim, *Huic tu, mi Flauiane, succedes vt & auditu vestro recreer & aliquanto silentie instaurem vires dicendi.* Sed an hæc a Flauiano differtata, nequeo dicere. Si tamen; necessario post septimum nouus huic sermoni liber tributus fuerit isq. tertij diei conuentum fecerit. Nam vt docui sub finem Secundi, Tertius liber & subsequi quatuor secundi solius Diei conuentus sunt. Octauus itaq. Macrobij liber exstiterit, id est, tertij diei noua confabulatio, quomodo & dies tres legitimi Saturnales.

Maro in Auguraliiure) Octauus ergo is Macrobij liber de re ea tota accurate pertractauerit. Et nisi plane iudicij fallor interpolauit compilauitq. id operis, vt pletaq. Macrobij alia Ioh. Sarisb. Lege libri primi postrema duo capita & quædam etiam Secūd., & claras reperies reliquias melioris huius auri.

Macrobiani libri *de Auguriis* vestigia apud Sarisb. riensem.

Fla-

Flauianum audire) An is ipſe Flauianus de quo ſæpe quem iam dixi Sariſberienſis? Ait lib. 2. cap. 26. *Hæc autem aſſerit Flauianus in libro qui de veſtigiis Philoſophorum inſcribitur.* Et lib. 8. cap. 11. *Tu hiſtoriam aut fabulam, quod his verbis refert Petronius, pro libitu appellabis. Ita tamen ex facto accidiſſe Epheſi, & Flauianus auctor eſt.*

IOHAN. ISACI
AD
LIBRVM VII.
SATVRNALIORVM
NOTÆ.

CONVIVIORVM POSTREMI DIEI) SECVNDI adhuc dici, liquet, vt puto, ex præmiſſis. Proprie autem hic conuiualis ſermocinatio eſt. Nam quæ hactenus dicta, ante epulas intelligenda ſunt. PAG. 472.

CAP. I.

Diſcurſum variantibus poculis) Camerarij editio, *diſcurſim*. Prius retinet & Lugdunenſis. Varro: *Dum ſermone cenulam variamus*. Petronius *volantibus* dixit. *Volabant inter hæc potiones meraca.*

Quæ præſens inquit locus & tempus) Græcum non minus lepidum: *ἐν οἷς μὲν ἐγὼ δεινὸς οὐχ ὁ νῦν καιρός: ἐν οἷς ἢ νῦν καιρὸς, οὐκ ἐγὼ δεινός.* Senecæ illud quodammodo geminum: *Quod ego ſcio neſcit populus quod populus ſcit ego neſcio.* Et id quia tam oportune ſe offert, notandum vocem *populum* ſæpe ἄθροον ὄχλον ſignare in libris antiquorum. Quod ignoratum duos reddidit controuerſos locos, alterum Apulei, alterum ipſius Senecæ. Ait Lucius lib. 3. *Ac dum primum angiportum inſiſtimus ſtatim ciuitas omnis in populum effuſa, mira denſitate nos inſequitur.* Diuinatum enim, *in publicum effuſa*. Fruſtra: & ſiſtere eum impetum debuit, ſi non librorum conſenſus, at ipſe Apuleius, cui familiaris & ſuus quodam-

quodam modo hic sermo.lib.10. *Venus ecce cum magno fauore cauea, in ipso meditullio, circumfuso populo lætissimorum paruulorum, dulce subridens.* Nec capiendum aliter istud Catulli, *Per medium densi transit iter populi.* Sed firmabit hæc vnice quem dixi Senecæ philosophi locus, imo his firmabitur. Nam & illum iam diu abducere nisus est non vnus sponsus. Pincianum certe insignem alias Criticum, lapsum hic repulsumque comperio, nec vsi meliore fato ipsi repellentes. Sed locus quem tango legitur Epist.105. *Vt garrulitatem suam custodiat & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Populus* enim & hic πλῆθος siue hominum multitudo est, quomodo etiam in Quæstionibus Naturalibus *Stellarum populum* figurate & eleganter extulit. Sed & sententiam id poscere liquido videbit, qui non aspicere solum Philosophi torum locum volet sed inspicere. Ianus Gruterus doctus & diligens censor interpretatione fere verum erat assecutus, modo abstinuisset mentem diuinando. Nam, *publicum* etiam hic contra codicum constantem fidem est.

PAG.474. *Carmadam dico*) Editiones pleræque aliæ omnes, *Carneadem.* Videndus Plutarchus lib. Symposiacῶν 1.

Et in risum plane iuste moueret) Clarius veteres, *& in se risum.*

CAP. II.

PAG.478. *Cui nota quondam afflicta censoria est*) Alias *affixa* siue *adficta*. *Adficta* videatur non absonum. Propert. *Quid mihi desidia non cessas fingere crimen.*

CAP. III.

PAG.480. *Quibus mos est aurem forare*) Imo & mollem hoc scommate Octauium istum denotauerit Tullius. Septimius Tertul. *Aurem quoque foratu effeminatus. Quod illi apud Sigæum statua seruat plane.* Et Iuuenal. Sat.1. *Quamuis Natus ad Euphratem, molles quod in aure fenestra Arguerint, licet ipse negem.* Quibus addit interpres vetus: *Arguit homines qui cum propter libidinem libertatem meruissent, & in libertinorum corpus & tribus relati essent, pertusis auribus signa libertinorum celare non poterant.*

Vt Tullius in consulem qui vno tantum die) Non Tullio hoc tribuit scomma superius Seruius, sed M. Otacilio Pitholao. Vide lib.2. cap.2.

PAG.481.

PAG.481. *In nasum seu curuam erectionem seu Socraticam depressionem)* Plato lib.5. Politicorum. & ex eo Aristænetus, lib.1. Epist.18. *καὶ ὁ μὲν ὅτι τῶν νέων εἶ σιμὸς, ἐπίχαρις παρὰ σοὶ κληθεὶς ἐπαινεῖται· ὁ δὲ τὸ γρυπὸν βασιλικὸν ἔφης. Itaque iuuenum si quis simus, laudas vt gratiosum; aduncum nasum regium appellas.*

Cur de albis & nigris loris similes maculæ gignantur) Seruos lororum siue flagrorum gymnasia esse scimus luculenter ex Plauto. Et ita fortassis capiendum legendumque istud eiusdem comici Asinaria: In Plautum coniectura.

Eas nunc legiones, copias, exercitusque lorūm.

Nam in vulgatis est, *eorum*. In scriptis quos vidi *forum*, quod *furum* fors erit, sed hic, vt existimo, minus conuenienter. Respicit enim, quas enumerauerat ibidem, seruorum cruces, laminas, neruos, boias.

PAG.483. *Inter cetera exacta vita)* Non dissimiliter Petronius, *exactam legem* dixit. Sic enim legerim locum istum Pag.4. *prius amore*

Frugalitatis, legem pellat exactam.

Et videtur idem voluisse poëta Venusinus ad Mæcenatem: Item in Petronium.
Fastidiosam desere copiam. Legem enim *exactam*, dixtæ exactum illud siue plenum, vt ita dicam, dimensum intelligo. Meminit etiam alibi Petronius; *Vellem tam innocens esset frugalitatis meæ hostis vt deliniri possit.* Sed aptissime ei loco Romanæ Philosophiæ Siren Seneca: *Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura.* Totum itaque Arbitri locum sic constituerim;

Artis seueræ si quis amat effectus,
Mentemque magnis aptat, prius amore
Frugalitatis legem pellat exactam.

Interim non me latet aliorum super his commentatio, quibus si ita videbitur, libens cedam de semita.

Hoc quoque exercitij genus a Lycurgo est institutum vt adolescentes & scommata sine morsu dicere) Scommata sine morsu videtur id esse quod dixit Plutarchus Lycurgo: *παίζειν εἴθιζον καὶ σκώπτειν ἄνευ βωμολοχίας. Assuefiebant iocari & dicteria citra scurrilitatē iacere.* Nam fuit alias acuta & aculeata Lacedæmoniorum dictio. Idem Plutarchus Sympos.2.quæst.1. *Enimuero præclara illa Lacedæmone inter alias hæc fuit disciplina salse dictis impetere citra molestiā, & æquo animo dicteria ferre. nam si quis iniquius ferret, alter statim mordendi finem facie-*

faciebat. Ita quidem interpres. Rei tamen & rationi consentaneum magis, si dixisset, *is statim alterum mordendi finem faciebat*, vt indignanti potius quam indignationem inferenti reticentiæ pœna statuta fuerit. Verba Græca sunt: εἰ δέ τις ἀπείποι σκωπτόμενος, εὐθὺς ὁ σκώπτων ἐπέπαυτο, quæ pressius intuenda; nam Macrobius, quod dixi ego, omnino sensisse videtur aut vertisse, *Ac si quis*, inquit, *eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, vlterius ei in alterum dicere non licebat.* Nec aliter capio Heraclidem Ponticum: Μελετᾶσι δὲ ἐμμελῶς καὶ σκώπτειν καὶ σκώπτεσθαι: quasi dicat, *scommata iacere argute & excipere seu pati animose.* Sed de his optimus tu censor eris, amice noster Nicolae Cragi. Nam olim,

Respicio ad libros eius De Repub. Lacedæmoniorum.

Quod fuit hoc vni debebat Sparta Lycurgo,
Quod nunc est, tota est gloria lausque tua.

Et vester Apuleius) Ioh. Sarisberiensis, qui locum hunc exscripsit, locupletius: *Et vester Apuleius cum Frontone.* Vide lib. 8. cap. 10.

CAP. IIII.

PAG. 484. *Ægrescere autem inter illa quæ saginam composita varietate patiuntur*) Hæc item Camerarij editionis scriptura. Et statim, *quia constat id genus alimoniæ non magis copia quam varietate crudescere.* Vetustior tamen editio ea omnia breuius: *ægrescere autem quæ saginantur & composita varietate crudescere.*

PAG. 487. *Vt cuiuslibet morbi*) Necessario ex Scripto & veteribus supplendum: *Vel cuiuslibet ex confluentia morbi.* Nam mala capit quæ ἐκ ῥεύματος oriuntur.

CAP. V.

PAG. 489. Ποίνα) Omnino legerim, πρίνα, cum Camerario & Lugdunensi editione veteri. Gaza ilicem interpretatur. Xylander eodē versu pro ἁπαλὲς ἁπαλὲς adducit. At πολόρους ἁπαλὲς dixit Eupolis; quomodo apud Athenæū ἁπαλὸς ἄρτος dictus ob mollitiem & teneritudinem. Lacte enim & oleo ac sale panis iste condiebatur. Exstat Athenæi libro tertio.

Κόκκον, χῖνον) Sola Lugdunensis editio, ἐχῖνον, quod & animalis nomen, quem erinaceum indigitant. Vnde adagio, ἐχῖνος τραχύτερος. Est tamen & herba, alias ἐρῖνος appellata. Sed χῖνον non spreuerim. Constantinus in Geoponicis, ἡ σχῖνος, τρεῖς δὲ καρπούς, φησί, φέρει. Quod ipsum ab Arato est, cuius verba vertit Diuinationum primo Cicero,

Iam

Iam vero semper viridis, semperque grauata
Lentiscus, triplici solita grandescere fætu;
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

Sed de σχίνῳ vide ad Theophrastum, & in eum Animaduersionum Iulij Cæsaris Scaligeri librum tertium cap. 10.

Φλόμον) Camerarij & Lugdunensis codex, φλῶμον. Apud Suidam est φλῶμος, quæ & φλόνος, θρυαλλίς. At φλόνος ἀντὶ τοῦ φλόμος erit. φλόμος itaque recte, & eadem sit quæ *Lucernaria* Empirico Marcello.

Κισσὸν) Iterum Camerarij & Lugdun. κισθὸν. Ego prius retinuerim.

PAG. 490. *Sed & quanta sit multis animalibus*) Expressimus Stephani & quam inuenimus scriptam lectionem. Non ambigo tamen quin exarauerit Macrobius, *mutis animalibus*: quomodo etiam editiones vetustæ. Geuetarim autem notat in animalibus brutis vitæ breuitatem, speciatim vero, quod de coruis & cornicibus obiici possit obuiat his statim verbis, *Nec recurras*, inquit, *ad ea quæ de cornis & cornicibus fabulose dicuntur*. Adi & Plutarchum Sympos. 4. Quæst. 1.

Et non modo edacitatis) Scriptus, *perpetua edacitatis*. Fortassis, *perpetis edacitatis*. vt *noctem perpetem* Plautus.

PAG. 492. *In mensa Sicula vel Asiana*) Est apud Suidam, Σικελικὴ τράπεζα. Lautam eam & opiparam fuisse docet apud Athenæum Eubulus Comicus:

Καὶ ποικίλα Σικελικὰ πατάνια, συρβήνεα.

Vbi πατάνια συρβήνεα (quomodo & illustri Scaligero obseruatum) adumbrauit Curculione Plautus, *Tantas struices concinnat patinarias*. Porro adagium a Diogeniano annotatum, ἀεὶ λεόντιοι περὶ τοὺς κρατῆρας, *Semper Leontini iuxta crateres*, huc quoque facit. Nam Leontini Siciliæ populus est.

CAP. VII.

PAG. 497. *Deinde licet vrendi corpora defunctorum vsus nostro seculo nullus sit*) Signandum hoc, & quod sequitur porro: *Solitos funerū ministros denis virorum corporibus adijcere singula muliebria: & vnius adiutu quasi natura flammei & ideo celeriter ardentis cætera flagrabant*. Adiungo Cornelij Taciti super Christianis locum Annal. 15.

Et pereuntibus addita ludibria vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi aut flammandi; atque vbi defecisset dies in vsum luminis vrerentur.

Sed

Sed ambigo an satis is cohærens & firmus. Scribit Sulpitius Seuerus, qui Tacitum sæpe transcribit: *Multi crucibus affixi, aut flamma vsti. Plerique in id reseruati, vt cum defecisset dies in vsum nocturni luminis vrerentur.* Vnde cogitandum ne concinnius fuerit in Cornelio: *aut crucibus affixi aut flamma vsti; aliqui vbi defecisset dies.*

Constituta fors ex Sulpitio Taciti verba.

PAG. 498. *Non caloris erat sed pinguis carnis & oleo similis*) In Scripto reperiebam: *oleo similioris.* Sed caro quomodo honeste assimulabitur oleo? Non dubitabis verum esse, *oleosioris.*

PAG. 500. *Quia exhalata aqua*) Nec aliter de hoc liquore Auctor Geoponicῶn: τὸ γὰρ ἐν αὐτῷ ὑδατῶδες ὁ χρόνος ἀναλίσκει. Communicauit filius Douza.

CAP. IX.

PAG. 503. *Minutis illis & rorantibus responsionibus*) Bellissime *Rorantibus*, quasi quæ responsioni iustæ & plenæ præluderent, quomodo rorarij olim milites, pugnæ. Transtulit quoq. facete ad pocula Tullius: *Pocula, vt in Symposio Xenophontis, minuta atque rorantia.* Dicenda hæc censui quia obsidet turpiter editiones passim *rotantibus.*

CAP. X.

PAG. 507. *Vnde quibus capilli sunt crispi*) Venustius & breuius veteres, *Vnde capillo crispi.*

PAG. 508. *Aut cuiuslibet vitiositatis occasione*) Anglicanus emendatissime, *viscositatis occasione.* Et confidenter superius paulo, pariter restituo: *Inde senecta sicca est inopia naturalis humoris, humecta est abundantia viscosi ex frigore procreati.* Nam *vitiosi* similiter vitiosum est. Senescentium enim phlegma innuit; & quis illud Plautiui senis non meminit?

Macrobius extra ordinem emaculatus.

Minime sputator, screator sum, itidem minime muccidus.

CAP. XI.

PAG. 509. *Commascula frontem & sequestrata verecundia, quam in te facies rubore indicat.*) Præclare de hac re Seneca Epist. 11. *Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit sapientem quoque sequetur.*

PAG. 510. *Trahit secum sanguinem, quo, velut curru, semper vehitur*) Suspicionem meam, remp uto: *quo velut curru super-*

superuehitur. Apuleius de Deo: *curru volucri superfertur*, in libello de Mundo.

Cap. XII.

Pag. 511. *Mulsum quod probe temperes, miscendum esse nouo hymettio & falerno vetulo*) Apuleius 10. *Lautum diligenter ecce illum aureum cantharum mulso & multo contempera*. Putem, *musto*. Martial. — In Apuleio dubia lectio.

Attica nectareum turbatis mella falernum,
Misceri decet hoc a Gamymede merum.

Vbi *misceri*, *infundi* est. Glossarium Arabico Latinum, *misceo*, *infundo*. Et Iuuenal. *Nescit tot millibus emtus Pauperibus miscere puer*. Glossarium vero, quod dixi, ineditum est; fuitque penes peritissimum Orientalium linguarum Franciscum Raphelengium. Fuit dico, sed inuitus. Cogit tamen illa vis nupera fati, quæ & hunc nobis inuidit virum & rapuit. Sed rapuit, vt res humanæ sunt, lucem ei solicitam, & ætatem senilem: famam vero meritorumque gloriam adeo non abstulit vt etiam auxerit. Viuit viuetque per hominum memoriam Raphelengius, & operum monumentis posteritati traditus *crescet laude recens*.

Pag. 514. *Aqua qua obsita globis nubium*) Hæc quoque scripta lectio. Et videatur ita niuem rigide conuolutam, proprie appellasse. Sammonicus Serenus:

Desinet interea glomerari farrea nubes,
Cessabitque grauis crebra porriginis imber.

Non minus in potu noxia est) Primam dictionem vel Mureti libri fide eliminauimus. Nam omnino vetum, *minus in potu noxia est*. Et vidimus ipsi, in Vrbe Orbis quondam domina, hanc, quam tangit Macrobius, rationem, niuibus videlicet intra vitreas phialas circumuallandi sine mixtione potabilem liquorem. Martialis quoque intellexit illo versu:

Non potare niuem, sed aquam potare rigentem,
De niue commenta est ingeniosa sitis.

Sed maxime si tali interpunctione legas, *sed aquam potare rigentem De niue, commenta est ingeniosa sitis*. Et ita Raphelengiana editio. Idem enim vult quod dixit Macrobius istis paulo ante verbis; *Aqua qua obsita globis niuium, perducitur ad niualem rigorem. Rigentem* itaque *de niue*, est ob niuem phialæ circumiectam.

Pag. 515. *In quas licet frigori quasi leuatiores marina*)

Hiantia hæc verba & fracta. Libri vetustiores & Camerarij: *In quas licet frigore concreta, tamen sunt natantes, quasi leuatiores marina*: quæ pleniora, nec plena tamen plane aut proba. Quo enim referas istud, *in quas?* Rem ipsam vide; nec ambigo quin probabis quod coniectando inuenimus: *Inquantum licet frigore concreta*. Vult enim dicere Ponti illas glacierum proficias, quantæcunque licet rigiditatis & molis fuerint, fluere tamen & vagari vtpote leuiores aqua, quæ subsidet, salsa. Fefellit autem librarios insolentior dictio, *inquantum licet frigore concreta*, quæ tamen & Plinio iuniori frequentata. *Quæ*, inquit, *vt demus ipsa, perierunt, a me tamen inquantum poterit, requirentur*. Porro de Pontico mari, imo omni marina aqua quod differit contra Herodotum Macrobius, vix esse videlicet eam congelationis capacem; nos, vt de Ponto nostro Danico omittamus dicere, contrarium ex Nasone (nisi eum vt poëtam eleuemus) cognoscimus. Ait ipse non stringi modo leuiter gelu Bosphoricum, & illum sinum, aut proficias ei solas, vt verba Macrobij sunt, innatare & superfluere; sed tegi planitus & transuehi plaustris. Versus sunt:

De Ponto & mari notatio.

Ipse vides certe glacie concrescere Pontum,
Ipsa vides gelido stantia vina gelu.
Ipse vides onerata ferox vt ducat Iacis,
Per medias Istri plaustra bubulcus aquas.

Vbi & de vino obiter habes, quod idem Aurelius noster nunquam aut rarenter credidit stringi. Cui addas velim insignem hunc ex Cominæo locum: *Vinum sic erat astrictum gelu in ipsis vasis, vt securi fractum distribueretur militibus, qui ascito aliunde calore, circumferebant illud, donec liquesceret.*

Item de vini congelatione.

CAP. XIII.

PAG. 519. *Quos soles fides deceret*) Seruosne igitur fides decet? Putem verius quod in Scripto & editionibus priscis: *decerneret*. Decernebantur a seruis liberi, signaculi potestate & possessione. Postea tamen & inualescente Romanorum luxu aliter obtinuit. Plinium videto & alios.

Cui commendaretur annuli pretiositas) Vetus idem, *otiositas*.

Vnde nec seruus mihi est) Catullus, *Furi, cui neque seruus est neque arca.*

CAP.

CAP. XIV.

Ab omnibus corporibus iugi fluore) Admonet me hic locus loci Velleiani; cui quis non symbolam suam contulit pag. 56. editionis postremæ, *Nusquam erat Pompeius corpore adhuc vbique Iubæ nomine?* Versatur, inquam is, vexaturque a Criticis & inuicem eos vexat. Coniecturas has reperio: *adhuc vbique ibat nomine*. item *viuebat nomine*; item, *vbi vbique nomine*. Tirij antagonistæ deleri turbantem vocem *Iubæ* placuit; quod & mihi perplaceat, nisi constanter adeo libri omnes suggererent. Quocirca, *Me quoque permixtum ducibus cognoscite Achiuis*; lego, *adhuc vbique iugi nomine*. Corruptelæ indoles manifesta est, & aliam similem in eodem Velleio, sed rei maioris & quæ ad historiæ seriem faciebat, probauimus olim elegantissimo & publici rei literariæ boni meique amantissimo viro Martino Lydio. Sed nunc prætersugimus occasioni reseruaturi & tempori. Coniectura in Paterculum.

PAG. 524. *Cum sit angulosa rotunda existimatur, facit rationis negligentia*) Pulchre Petronius & apposite:

Fallunt nos oculi, vagique sensus
Oppressa ratione mentiuntur.
Nam turris, prope quæ quadrata surgit,
Attritis procul angulis rotatur.

CAP. XV.

PAG. 525. *Isti plausus sunt*) Arbiter, *Damus omnes plausum a familia captum.* Vnde emaculandus obiter Epistolarum libro septimo Plinius iunior:

Quum libros Galli legerem, quibus ille parenti
Plausus de Cicerone daret, palmamque decusque.

Nam vulgo est, *ausus de Cicerone dare.* & corrigitur alias ex veteri, vti intelligo, libro, *daret.* Sed liber ille firmauerit solum quod diuinauimus alioqui frigida lectione. Plinius iunior correctus.

PAG. 526. *Cum polenta bibuntur*) Ita scripta & Stephani editionis lectio, quam reliquimus. Aliæ editiones, *corpulenta*. *Polenta* hoc genere aut forma alibi non reperio. Apuleius vsurpauit vulgariter. Locum quia ab hoc non admodum abit, adscribam vt corrigatur, statim sub initium libri primi Miles. Sermonis:

Ego denique vesperna, dum polenta caseata offulam grandiorem in conuiuas æmulus contruncare gestio, mollitie cibi

glutinosi faucibus inhærentis, & ima gula spiritus detinentis, minimo minus interij.

Ita quidem editiones recentiores. In antiquis auctius legitur, vti etiam in Beroaldina Venetiis cusa. Nam habent: *Ego denique vesperna, dum polenta caseata modice securius*, item *mordico securius*. De vtroque varie commentatur idem Beroaldus. Ego conabar: *dum polenta caseata immordico securius, offulamque grandiorem.* Ita certe rite decurret oratio; imo vix alias cohærebit solide. Causa enim offensionis securitas fuit inglutiendi. Introduxit autem erroris hanc primam labem particulæ *q;* in dictione *offulam* a proxima absorptio. Hoc quam sæpe turbauerit in optimis scriptoribus alij abunde monuerunt. Ego sub vnico insuper & claro ostendam exemplo ac desinam. Exstat in Culice Virgiliano pag. 4.

Apulei scriptura constituta.

Illi dulcis adest requies, & pura voluptas
Libera simplicibus curis.

Et vidit tamen accuratus ille & nuperus editor mendo obsideri postrema ista verba, *libera simplicibus curis.* Nam quomodo, *simplicibus curis*, cum liquido graues sententia deposcat molestasque? Quare quod tunc concinnarum non est ipse postliminio expediam; scioque pictum Poëtæ, *Liberaque implicibus curis*, eleganti nec obuia cuinis voce.

Ad Culicem Maronis certa diuinatio.

PAG. 527. Τὸ γὰρ ἄκρον ϖϛετίκει) Videtur legisse Agellius, ἄκρον, quomodo quoque noster Vetus. Et quæ præcedunt; *Alcaus poëta dixit & vulgo canitur*, Οἴνῳ πνεύμονα τέγγε, vinosum eum arguant, nisi scriberet insuper Athenæus lib. 10. c. 9. καὶ Ἀλκαῖος δ' ὁ μελοποιὸς, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ κωμῳδοποιὸς μεθύοντες ἔγραφον τὰ ποιήματα.

Quibus ager est pulmo accenduntur in maximam sitim) Aliamque famem cum pulmo falerno Arderet. Iuuenal. Sat. 6.

CAP. XVI.

PAG. 530. *In quibus hac veneratione ouum colitur, vt ex forma tereti ac pane sphærali*) Plutarchus in Sympoſiacis: ὅθεν οὐκ ἀπὸ τρόπου τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμοῖς, ὡς μίμημα τοῦ τὰ πάντα γεννῶντος καὶ περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ, συγκαθωσιῶται τὸ ᾠόν. *Quare non abs re in Bacchi orgiis ouum sacratum est, veluti simulachrum mundi e quo cuncta nata sunt, cuiusque complexu cuncta continentur.* Vide quæ super hoc annotauit vberius Hadr. Iunius libro Animaduersionum 4. cap. 4.

PAG. 532.

PAG. 532. *Qui vitro soluendo firmandoque curant*) Scriptus videbatur referre: *nitro*, sed falso. Firmatur enim lectio illa calculo Plutarchi Sympos. lib. 3. Quæstione 10. vbi est, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ὑέλου *μάλαξιν καὶ τύπωσιν*, vnde firmiter in Aurelio etiam refingo, *soluendo formandoque*. *μάλαξις* enim ea *καὶ τύπωσις emollitio formatioque* vitri fit, non *firmatio*.

Hinc & nutrices pueros alentes operimentis obtegunt) Locus quem non temere aut leuiter transuolem. Quæ enim gratia aut notatio verborum, *nutrices pueros alentes?* Nam infantes innuere vult qui lacte adhuc & manu veluti aliena nutriuntur. Ad quod liquido ducit & iuuat vetus siue scripta lectio, quæ habebat, *pallentes*, nec dubitabis germanissimum verum esse: *pueros pascentes*. Isidorus, *pascere, natos cibo saginare*. Loquendi autem mos ex prisca elegantia est; nec abludit hoc Virgilianum: *sponte sua sandix pascentes vestiet agnos*. Sed Macrobius istud suum de Petronio, si rectũ indicium meum est, adumbrauerat, pag. 3. editionis postremæ; vbi vulgatur:

Et eloquentiam, qua nihil esse maius confitentur, pueris induunt adhuc nascentibus.

Nam omnino imbibi exaratum Arbitro: *pueris induunt adhuc pascentibus*. *Nascentibus* enim enormis esset figura ac oppido intempestiua; quod aliis quoque visum. Deinde literæ *p* facilem & crebrum esse deflexum in *n* annotaui aliquot locis in Veterum scriptis. Duo iam adducere non pigebat, vt, quod dico penitus stabiliatur. Martialis lib. 3. Epigr. 25. in pigros nautas, *Cessatis pueri nihilque nostis*. Fallor enim? aut scribendum, *nihilque postis*. *Postis* pro *potestis*, vt *bistis*, *terstis* pro *bibistis*, *tersistis*, & similia veteribus & potissimum poëtis crebra. Præluxit ad hanc correctionem Cl. Lipsius. Ille, inquam, qui hodie Belgio suo, imo Europæ vniuersæ doctrina, virtute prælucet. Coniecerat tamen ipse, *nihilque mostis*, animo meo minus conuenienter præmissæ & subsequis vocibus: *mouetis* enim ex poscunt non *mouistis*. Scriptum continenter: *Cessatis, figitis, luditis*. Apte itaque consonat his, *potestis*, quod & sensu isto elegantissime frequentari, clarum. Ipse alibi Martialis,

Macrobij occasione Petronius emendatus.

Ad Martialem coniecturam.

Possum nil ego sobrius, bibenti
Succurrunt mihi quindecim poëtæ.

Plautus quoque non inuenuste vsurpauit: *Non hic vt possit, edit, sed posse cupit, vt edat*. Alterum deinde quod innuo, in Peruigilio Veneris est, & ita editur:

Vere concordant amores, vere nubent alites.

Item ad peruigilij Scriptorem. Emendant, *nubunt*. At scripsit quisquis ille scriptor; *vere pubent alites*, idque valet quod dicitur vulgo, *vernant*. Plautus, *Dum auiculæ vernant*. Et Arbiter, *vernanteque comas tristis abegit hiems*. Sententiam vero hanc esse adstruit quoq. quod sequitur: *Et nemus comam resoluit de maritis imbribus*. Totum ita expressit Naso:

Prataque pubescunt variorum flore colorum,
Indociliique loquax gutture vernat auis.

Sed vt ad prius & rem redeam, quomodo itaq. *pueros pascentes* dicebant veteres, sic quoque *inuberes* & *sububeres* dixerunt. Glossæ, *sububeres*, ὑπομάστιοι. Priorem vocem redonandam Catullo puto, vbi vulgatur, de Atty: *Ego puber, ego adolescens, ego ephebus, ego puer*. Sic enim meliores libri. Pudenter tamen veritatis indagandæ ab illis dissentior. Nam dici certe aliquid hic possit de pubertate & adolescentia; vtramque videlicet vocem eodem quasi spectari ac referri. Sed talia iam

In Catullo noua lectio. omitto. Lectio verus; *Ego mulier*. Vnde elementis & sententia plane manuducentibus eliciebam; *Ego inuber*. Et quis dubitabit ita fuisse rescribendum? Notetur dictio tota; litterula vix mutat. Innuit vero Poëta ætatem quæ vberum suctum

Libro tertio Aphorismorum. iam primulum desueuit, &, vt Hippocrates ait ὀδοντοφυεῖν προσάγῃ. Græci ἀπογαλακτῆς appellabant, quomodo etiam infantes *exuberes* intellexit magnus Festi censor. Nec absimile valde est, quod Agellius, *ostreas inuberes* dixit, quæ senio Lunæ macrescunt; plenitudine enim illius & vbertate quodammodo pascuntur & increscunt. Et dum hic sum, vnicum adhuc adferam ex eodem Catullo Coronidis veluti vicem. Exstat versu de Acme & Septimio:

Hoc vt dixit, Amor sinistra vt ante,
Dextram sternuit approbationem.

Corruptum arguit sententia. Nam hoc demum loco sternit Amor *dextram approbationem* non *ante*. Quod etiam vir doctus admonuit; & obiter concinnabat hac forma; *Hoc vt dixit amans, Amor sinistra*. Sed scripsit doctiss. poëtarum:

Hoc vt dixit, Amor sinistra amanti.

Vitij causa fuit quod *a* in alterum vicinius abierit ac remanserit *manti* vnde natum ineptum istud, *vt ante*. Quod quam pronum fuerit quis non videt? Recte vero iam sequitur infra: *Hoc vt dixit, Amor sinistra, vt ante*. Hæc dum scribo redit in memoriam parilis plane apud Plautum corruptio, quæ hactenus

hactenus & turpiter occupauit. Ego non vltra permittam tam bella præsertim occasione. Editur Menæchmis Scena *si voltis*.

M. 50. *Postquam ad nos renunciatum est, te & patrem esse mortuum,*

Auos noster mutauit, quod tibi nomen est, fecit mihi.

Quid ais Acci? Vide ne si hoc verum sit, comœdia ea tota probetur vana. Nam quid hanc operam sumpsisse fratrem scribis, quæritandi & omnes oras, quasi mare (vt ipse loqueris) insulas, circumeundi, si mortuum germanum rumor attulisset, non surreptum? Et adde quod in fabula hac omni de nuncio tali ne mu quidem. Quid multa? Falsitatis conuincunt vel illa prologi tui verba:

Postquam Syracusas de re ea nuncius redit,
Ad auom puerorum, puerum subductum alterum,
Patrem pueri Tarenti esse emortuum,
Immutat nomen auos huic gemino alteri.

Clare parentem emortuum inquit; puerum vero subductum. Quapropter similis, vt dixi, absorptio hic facta, nec elementi tantum sed vocabuli pleni. Scribo: Plautus emendatus.

Postquam ad nos renunciatum est de te, & patrem esse emortuum.

Huius illiusque in Catullum coniecturæ Hafniæ olim arbitrum approbatoremque habuisse memini virum elegantissimum veterisque literaturæ diligentissimum Ionam Venusinum; cuius mihi multis de causis merito colenda memoria. Atque hæc digressio non inutilis, spero, fuerit. Certe constare iam putem Macrobio Petronioq. suam, id est, genuinam germanam lectionem de *pueris pascentibus*. Et ne vel minima porro supersit erroris suspicio; iniecit, dum hæc ista fabulamur, feliciffimi ingenij adolescens Petrus Scriuerius, Iuuenalis illo loco Sat. 14. Item Iuuenalis.

Hæc monstrant vetula pueris reptantibus assa.

Iniecit, inquam, concipi in M S S. *pueris poscentibus*, quomodo diserte etiam in nostro Scripto. Quocirca & illic, *pueris pascentibus* legendum, ne vel ipsi Pyrrhonij, Philosophi qui de omnibus dubitare solebant, addubitent.

IN LIBELLVM DE DIFFERENTIIS ET SOCIETATIBVS

Græci Latinique verbi,

IOHAN. OPSOPOEI ET IOH. ISACI PONTANI BREVIORES NOTÆ.

Libellus hic, Lector, P. Pithœi munus est. Dedit eum primus eiusdem Pithœi liberalitate Ioh. Opsopœus, adiectis his, quæ subdimus, Monitis siue Notis.

MAGNA cum teligione secuti sumus veteris codicis auctoritatem, ita vt Græca vocabula Latinis litteris scripta, iisdem hic quoq. repræsentauerimus, vt *idiomata, enclisis, diathesis, perispomenon, barytonon, aparemphaton*, & similia: quia τεχνικὰ ista Latinis satis trita sunt. Iῶτα quod vulgo subscriptum vocant, in plerisque neglexímus, quod auctor ne huius quidem vsquam meminerit. At vbi adscriptum fuit, fideliter expressimus. Et pag. 545. v. 33. συνγράφω cum eodem scribere voluimus, quanquam Grammaticorum consuetudo συγγράφω probet. Verum licentia maiore vsi sumus in accentuum notatione, & Græcarum vocum repræsentatione, quæ in antiquo exemplari partim Latinis, partim Græcis characteribus deformatæ, nullis aut prauis apicibus insignitæ, perperam modo coactæ, modo distractæ fuerant. De mendosis vero in sequentibus monuimus.

PAG. 536. versus 17. & duo primi sequentis non bene cohærent. Concinnior foret lectio: *modus quem Græci* ἔγκλισιν *vocant, qualitas, forma siue species, genus quod apud Græcos* διάθεσις *nuncupatur. Latini eandem pæne cum Græcis in casibus constructionem seruant.*

PAG. 537.

PAG.537.verſ.6. Exemplum non conuenit. nam σωτρέχω ἐκ δύο πλειών compoſitum eſt, vt auctor ipſe præmiſit, & in duo integra reſolui poteſt. aliud itaque exemplum quærendum erit. Vet.cod. habebat ΤΟΜΕΝ CΙΝΤΡΕΧω.

Lin.12. δομεύω quidem nihil ſignificat, at δομῶ Heſychio idem eſt quod compoſitum οἰκοδομῶ, ædifico. ſed id apud maiorum gentium auctores vix reperias.

PAG.538.lin.32. Verſus eſt ex Hom. Odyſ. φ. Sequens exemplum ex eodem videtur depromptum, ſed, vt hic legitur, metro repugnat. Lector viderit num verius aliquid elicere poſſit ex hac vet.cod. ſcriptura, ΝΥξ ΔΕΜΑΛΑ ΑΝΟ ΦΕΡΗ; ΚΑΤΑΙΧ ΟΥΡΑΝΟΝ.

PAG.539.lin.26.Vet.c.πωλω cum ſuperſcripta ſignificatione *vendo*. quod primæ declinationis contractorum eſt, nec ad quintam ſimplicium referri poteſt. Idcirco ψάλλω ſubſtitui. at propius accedit πάλλω, *vibro*.

PAG.542.lin.2.ρίπτω & κιω apicibus notata non ſunt, quod accentus diuerſitatem, quæ eſt in ῥίπτω & ῥιπτῶ, κίω & κιῶ, in vna eademque voce exprimere non licebat.

Lin.3. In hiſce Grammatici ρ geminare ſolent, ἔῤῥιπτον, ἐῤῥίπτειν. at vet.cod.ρ vnicum vtrobique habet, idque ab analogia non alienum eſſe his teſtimoniis confirmari poteſt. In oraculo Athenienſibus dato apud Euſebium lib.5. de Euang. præparat. πολλὰ ἢ τῇδ' ἀπλᾶ πυργώματα, καὶ καθερίψῃ. quod vulgus καθεῤῥίψῃ ſcribit. Lib.8. Sibyllin. orac. vt vet. cod. refert, αὐτὸς δ' εἰς θάνατον καὶ πρὸς αἰῶνα ἔριψεν, vbi vulgatæ editiones præter metri regulam ἔῤῥιψεν. Zoſimus lib.2. in oraculo de Byzantina vrbe, —τεχὺ δὴ ῥαβδὸ αἰμορυτος. quod Grammaticis eſt αἱμοῤῥοής.

Lin.15. Vet. ΕΑΚω ΕΙΑΚΟΝ. tale thema nullum eſt apud Græcos. nam ἴακος, ἰακὼς & ἰακότες, *dolentes*, quæ Heſychius habet, deriuantur ab inuſitato ἄχω, vnde ἀχέω, *doleo*. Quare vel dempto κ, ἑάω, εἴασον, *ſino*, vel α in λ mutato, ἕλκω εἵλκυσν ſcribendum erit. Et de hoc poſteriori non dubito, quod in ſcripto cod. α, λ & δ ſæpe confunduntur.

Lin.28. Temere excuſum eſt ἀττικόν ἐσι. Vetus ſcriptura ΑΤΤΙΚΟΝωC. *Multo*, veſtigia veræ lectionis retinet, quæ (vt exempla ab auctore ſubiuncta indicant) huiuſmodi eſt: ἀττικόν. ω & η *multo conſtantius manent*. harum enim vocalium tempus creſcere nequit.

PAG.543.lin.31. forte ἐγχαίρω. ἐγχαίρω poëticum eſt.

Pag.546.l.32. Vet.c. perfectum habet ἔφθαρκα. sed præcedentia minus perfectum postulant, ἔφθειρον.

Pag.547.lin.31. Vet. χρειώα χρεωδ. quod nemo agnoscit. reposui χρεώνω.

Pag.548.lin.14. forte leg *in contrarium non redeunte necessitate*, vt lin.vlt. *hæc in se necessitas redit.*

Pag.549.lin.23. Ita v.c. sed legendum est, *siquam vocalem.* Mox suspectum est verbum *tenuit*. forte leg. *renuit.*

Pag.551.lin.20. lege sine virgula γκ. Huius exemplum omissum repræsentabit πέφαγκα, πέφαμμαι.

Pag.554.lin.2. Græcum membrum corruptum ita videtur corrigi posse, ἡ μονὰς ὀρθῶς καθηγεῖται), quæ verba respondebunt totidem Latinis, *recte est præmissa vnitas.*

Lin.31. In vet. scribitur ENωEKAICIC; ne quem de impressa lectione dubitantem lateat.

Pag.556.lin.10. retrahe accentum in primam, τέτρωπος.

Pag.558.lin.16. distingue post *temporum.*

Lin 24. ἀποτελῶμαι nescio quid sit. ἀποτελάζομαι quidem reperitur, sed id nihil ad rem facit. arbitror ἀρχετελῶμαι legendum esse, quod etiam supra pagina 555. in exemplum Macrobius citauerat.

P.563.l.1. δῶναι subsistere nõ potest. nam δίδωθι facit. forsan διδῶναι scripserat. Sed & sequens θῶναι corruptum est. an θεῖναι reponere licet? quod in imperatiuo non τίθεθι, sed τίθετι facit.

Pag.564.lin.11. Vet. cod. scriptura hæc est, ΠΕΘ ωραc ΕΚ ΤΗCΗ CΥΜΒΟΛΗ ΠΕΠΛΗρωCΘω ΛΕΛΗΜΑΧΗ ΠΕΠΛΥCθω ΛΗΟπολSΜΟC ΝΕΝΙΚΕCΘω.

Pag.567.lin 6.V.c. λαρεῖλω. prima littera laborat. vel igitur nobiscum δαρεῖλω lege, a δέρομαι, vel, si mauis, καρεῖλω a κείρομαι.

Pag.574.l.1. κινητιᾷ, alibi non extat. Non longe recedit eiusdem formæ verbũ βινητιῶ, *inire cupio*, vel κινητιῶ, *catullio.*

Pag.576.lin.22. Videtur deesse membrum hoc, *quæ casibus iunguntur, & actiuam* &c.

Hæc vt dixi Opsopœus. Nos quæ postmodum animaduertimus, & illustris viri Iosephi Scaligeri indicio accepimus (communicauerat enim is nobiscum exemplar suum appositis ad oram locorum aliquot emendationibus) ista sunt:

Pag.5,8. Ανωφερῆ κάτεχ᾽ ὄργανον) Reposuimus Scaligeri coniecturam siue correctionem. Vulgo erat; ἄνω φέρ᾽ καταχ᾽ ὄργανον. Vestigia scripturæ veteris posuit supra Opsopœus.

Pag.542.

PAG. 542. *Ελκω, εἵλκυν*) Editum erat, *ἱάκω εἵακυν*. Sed illud eiusdem Scaligeri indicio confirmabitur; nam & ita Opsopœus diuinauerat, vti liquet ex præmissis.

PAG. 549. *Spiritum vehementiorem aut recipit aut tenuit*) Coniectauerat Opsopœus, *renuit*. Ego putem verius, *tenuat*. Tenuat, inquit, vehementiorem illum spiritum. Hodiernis Grammaticis *leuigare* est.

PAG. 552. *Vt apud Dracontem*) Ansonius:

Quod ius Pontificum, veterum quæ scita Quiritum,
Quæ consulta patrum, quid Draco, quidve Solon
Sanxerit.

Εκ μετέδου κατάγω) Ita inueni emendatum ad oram Scaligeri libri ex vulgato seu corrupto, *περμόναδος*. Opsopæi coniecturam superius habes. tu comparabis.

PAG. 559. *Εἰρήκειν, εἰρήμην*) Alias *εἰρήσω* erat vulgatum, sed operarum, vt vides, lapsu.

PAG. 573. A verbo, *Deceo, deces; πρέπω, πρέπεις*) Euripides, *πρέπω τῇ χειρί*. Quomodo rescribendum in Tibullo censeam lib. 3. eleg. 1.

Illam quicquid agit, quoquo vestigia mouit,
Componit furtim subsequiturque decor.
Seu soluit crines, fusis decet illa capillis,
Seu comsit, comtis est veneranda comis.

Eleganter enim ita ad Graiam formam. Vulgo est *decet esse*. Sed de hoc alibi & plura dicenda sint. In Tibullum coniectura.

Contingit me venisse) Appinxerat & asterismum Opsopœus, putem quia fors suspectum habuit locum. Et certe sequentia ista, *similiter apud Græcos, τυγχάνει μοι ἡ ἐλπὶς declinationis est*; arguunt falsitatis. Quid tamen scriptum difficile sit dicere, cum ipse libelli huius deflorator multa, vt fatetur, aut ambigua sibi aut auctoritatis incertæ vel prætermiserit vel immutarit. Interim ex reliquiis illis Græcis videamus si fuerit fors, *contigit mihi venilia*. *Venilia* enim, vt ait Varro, *a veniendo* & illa Plautina formula, *Ventum gaudeo*. Sed omnium appositissime ad mentem nostram Augustinus lib. 4. c. 11. de ciuitate Dei. *De spe*, inquit, *quæ venit venilia*. Tamen cogitabimus.

PAG. 574. *Candidus Augustæ sternuit omen Amor*) Hodie in Propertio & passim editur: *Aridus argutum sternuit omen Amor*. Quod interpretem desiderauit; & conatum nupere reperio iuuenem eruditum & nobilem Scoppium. *Aridus* ait dictus *Amor* ob sonum quem sternutans edit quomodo & *argutum*. Verisimilium lib. 4. cap. 12.

argutum. His deinde & rationes iungit, *& errorem quo tuea-tur, habet.* Quocirca laudo conatum; sed quæ tandem hinc Propertiana maiestate vel gratia digna vel lepos? Omnino ex Macrobianæ lectionis faciendum vestigiis, *Candidus augustum sternuit omen Amor. Augustum omen* artis auguralis propria dictio. Ennius: *Augusto augurio postquam incluta condita Roma est. Candidus Amor*, idem Propertius, *Romæ faue: tibi surgit honos, date candida ciues Omina.* Deinde *sternuit* non capiendum crassiori illa Minerua & quasi naturalis hic aliquis fuerit πταρμός; sed dicere ita solebant cum vel annuerent vel fauerent. Catullus, vti emaculauimus supra:

Propertij insignis emendatio.

Hoc vt dixit, Amor sinistra amanti
Dextram sternuit approbationem.

Possim denique erroris huius originem adnectere; erasam videlicet in Propertianis exemplaribus siue euanuisse (vt sæpe in obsoletis istis & situ & carie codicibus deprehendimus) primorem seu capitalem literam in voce *Candidus*, remansumque *andidus*, vnde enatum postmodum ineptum istud. Hæc, inquam, possim. Sed sufficiet probasse nos aliquando hanc qualemcunque coniecturam nostram illi Poëtarum veterum omnisque doctrinæ antiquæ Genio, illustri Iosepho Scaligero; qui & obiter Catulliani loci, vbi Cupido siue Amor *candidus* quoque insignitur, tunc admonebat. Locus hic est:

Quam circumcursans hinc illinc sæpe Cupido
Fulgebat crocina candidus in tunica.

Propertij itaque versus totus erit eiusmodi:

Num tibi nascenti primis, mea vita, diebus
Candidus augustum sternuit omen Amor?

Exstat lib. 11. Eleg. 2.

PAG. 579. *Quam Iohannes carpserat*) Censet Pithœus esse hunc Iohannem Scotum virum illum Græcæ Latinæque linguæ peritissimum qui Carolo imperatori coætaneus & Dionysij libros Latinos fecit. Meminerit quoque eiusdem interpretationis in epistola quadam ad Carolum Regem Pontifex Nicolaus. Suggessit Opsopœus.

IOH.

IOH. ISACI PONTANI COLLECTANEA AD AVR. MACROBII COMMENTARIVM IN SOMNIVM.

LIBRI PRIMI

CAP. I.

HVNC *iustitiæ affectum pectoribus inoculandum*) Minus accurate in aliis libris, *inculcandum. Inoculare*, ἐνοφθαλμίζειν est, metaphora, vt admonet Camerarius, ab insitionibus tracta. Siue etiam allusum, quod non absone existimes, ad dictum Poëtæ apud Athenæum veteris, qui iustitiæ dixit χρύσεον ὄμμα. PAG.2.

CAP. II.

PAG.5. *Quibus vel multum se Arbiter exercuit*) Ita Camerarij & alia illa vetustior editio. Tamen quod suggerit Stephanus, *Quibus vel multum esse Arbitrum*, si ex libris est; non displicebit quod aliis iam diu obseruatum, *In quibus vel multum* &c.

PAG.6. *Ei simillimum de visibilibus solem repperit*) Nec vane apud Plutarchum Zoroastes *Lucem* appellauit. Et ipse inter homines homo olim Deus, quid nisi se *Lucem* esse professus est? Vnde nec alienum fortassis vulgatum illud Pythagoræ; *De Deo non esse sine lumine loquendum*. Nam vt ait Romanus Philosophus, *furiosa res est in tenebris impetus*.

PAG.5. *E sacrario suo in nutricum cunas sapientiæ tractatus eliminat*) Seruat ad oram, liber Lugdunensis, *directo*. Quæ fortassis suggestio non temeraria, & velificaretur modo Ms. aura, credam fuisse: *Sapientia directo eliminat*. Videndus de voce ea Festus & Plautus.

CAP.

Oraculum nuncupatur) Oraculum somnium intellexit antiquitas, quod in fanis siue templis singulari cura captabant, Cic. 1. de Diuinatione: *Qui praerant Lacedamoniis Ephori non contenti vigilantibus curis in Pasiphaes fano, quod est in agro propter vrbem, somniandi causa incubabant, quia vera quietis oracula ducebant.* Apulei simile somniū in templo Isidis, extstat Milesij sermonis vndecimo. Suetonij quoq. locus Vespasiano c.7. notabilis, *E plebe*, inquit, *quidā luminibus orbatus, item alius debili crure, sedentē pro tribunali Vespasianum pariter adeunt, orantes opem Valetudinis demonstratā a Serapide per quietem.* Certam eam fuisse demonstrationem addit idem Suetonius: *Cum vix fides esset rem vllo modo successurā, ideoq. ne experiri quidem auderet* (Vespasianus) *Extremo hortantibus amicis, palam pro concione vtrumq tentauit nec euentus defuit.*

Animi; vt si amator delitiis suis) Ἐνύπνιον par descripsit eleganter Petr. Vbi & id ab oraculo siue χρηματισμοῦ discriminat:

Somnia qua mentes ludunt, volitantibus vmbris,
Non delubra Deum, nec ab athere numina mittunt,
Sed sibi quisque facit. Nam quum prostrata sopore
Vrget membra quies, & mens sine pondere ludit:
Quicquid luce fuit tenebris agit, oppida bello
Qui quatit, & flamis miserandas sauit in vrbes:
Tela videt, versasque acies, & funera regum,
Atque exundantes perfuso sanguine campos &c.

PAG. 8. *Corporis; si temeto ingurgitatus)* Apul. lib. 1. *Ne merito, inquam, medici fidi cibo & crapula distentos saua & grauia somniare autumant. Mihi denique, quod poculus vesperi minus temperaui, nox acerba diras & truces imagines obtulit.* Plutarchus quoq. Symposiacōn li. 8. quæstione decima, *cibos*, ait, *certos esse qui difficiles somnos faciant & animam perturbent; testatumque id fieri fabarum exemplo & polypodis capite, quibus abstinere iubentur qui diuinare per somnum cuperent.* Hinc Cicero (quod a re alienum non erit addidisse) censuit Pythagoreis interdictum, ne faba vescerentur, quod is cibus tranquillitatē mentis quærentibus constaret esse contrarius. Sed Aristoxenus musicus, (vti annotat studiose Noctiū Scriptor) vir literarum veterum diligentissimus, Aristotelis auditor, in libro quem de Pythagora reliquit, nullo sæpius legumento Pythagoram dicit vsum quam fabis: quoniam is cibus & subduceret sensim aluū & leuigaret. Verba ipsa Aristoxeni adscripsit,

adscripsit, quem dixi, Auctor, & obiter de *κνάμῳ* non esitaro causam erroris adnectit ex male intellecto Empedoclis versu. Locus est lib.4.c.11. Porro in Apulei, quæ posui, verbis, *medici fidi*, non fidam satis scripturam animadcerterunt viri eruditi. Censuit Cl. Lipsius rescribendū, *medicifici*, vel *medicifices* pro ipsis *medicis*, quiq. artem eam faciant, vt *significes* & talia. Alij *medici viri* vrgent. Ego hic nihil definiam: videndum tamen moneo, ne Ausoniana voce fuerit; *medicini cibo & crapula distentos saua & grauia somniare autumant*. Nam ita pro *medicis* dixisse alicubi Burdigalensem illum in Epistolis obseruaui. Hoc, inquam, videndum; quamuis ipse, vt rem dicam, malim: *Medici filij*. Macrob. lib.1.c.17. *Eadem opinio sospitalis & Medici Dei in nostris quoque sacris fouetur. namq. virgines Vestales ita indigetant*: APOLLO. MEDICE. APOLLO. PAEAN. Apulei scriptura sollicitata.

In quadam (vt aiunt) prima somni nebula adhuc vigilare se existimans, qui dormire vix capit) Non absimilem dixit somnum suum Seneca ad Lucilium Epistol.83.

Consuetudinem meam nosti, breuissimo somno vtor & quasi interiungo; satis mihi est vigilare desiisse.

Sed clarior res erit, si cum scriptis plerisque reformes: *& quasi interuigilo*, id enim est, quod explicat ipse, & quasi dicat; sufficit mihi nec indormisse omnino, nec plane vigilasse. Sensit hoc liquido Seneca illud scripsit, sed ita vt vocem *interuigilo* interpretemur non veluti verbum, verum vt *somni* adiectionem. *Somno* itaq. *breuissimo & quasi interuigilo* erit leui & veluti insomni. Tale de canū natura expressit poëta vetus; *Hac leuisomna canū fido cum murmure corda*. Dictio deniq. quam eruimus possit aliquid, qua flexione, adferre dubitationis, sed nō debet. Plautus, *Tuam fidem Venus noctiuigila*. Amo autem virum doctum quilicet mentē hanc Philosophi non tetigerit, maluit tamen de scriptura satagere quam temere reiicere. Senecæ vetus lectio retractata q. exposita.

PAG.9. *In quo genere est ἐφιάλτης*) Maro in Culice:

Deuictum mæstus procul aspiciens Ephialten.

Et matutinus ei precator occurrit) Locus est Senecæ Philosophi cap.16. lib.6. de Beneficiis;

Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo; quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem.

Qui quam miserum in modum huius superiorisque ætatis doctissimos exercuerit, abunde sciet quisquis consuluerit Alciat.

Alciat. lib.7.cap.13. parerg. Duarenum lib.1.cap.54. Disput. Anniuers. Connanum, Hotomannum, Pincianum: &, omnes ne enumerem, vnus Gruterus ad Senecam esto instar omnium. Eo autem sententiæ fere singulorum redeunt vt ægrotos imperantes siue imperatores antiquitus censeant appellatos. Quod quam absonum hoc certe Senecæ loco sit vberius aliquando, si volentibus Musis erit, demonstrabimus; nunc sufficiat monuisse omnino Macrobiana illa voce faciendum: *quia me non tamquam amicum vidit, sed tanquam precatorem.* Vitij causa fuit quod finalis litera in voce *tanquam* geminauerit in sequenti. Deinde *amicum* & *precatorem* quam eleganter comparauerit Philosophus, quis, nisi cui animus pro sale sit, non videat?

Iterum in Senecam coniectura.

Somnium proprie vocatur quod tegit figuris) Idque ὄνειρος est. Artemidorus signanter: *Siquidem* ὄνειρος *Græcis ab* ὂν *id est verum, &* εἴρειν *quod est loquor construitur.*

Huius quinque sunt species) Sumptum ab eodem, quem dixi, Artemidoro. Qui & aptissime adnectit eiusmodi tunc somnia dici proprie ἀλληγορικοὺς ὀνείρους. Vide cap.1. lib.1. Doctositaq. viros qui hanc sugillant Macrobij partitionem, sugillare prius oportuit in hac palæstra principis Artemidori.

Seu alia sidera vel cælum omnesque terras aliquid sentiat innouatum) Ita accipio istud Astrampsychi in Onirocritico, πολὸν βλέπειν θέονζε, μυστικὸν τόδε. Nam quod alias legitur, πῶλον, quomodo nouum aut notabile? Hippocrates quoq. aspexit in rebus ægri, Libro de Insomniis: Γῆ κινευμένη θεωμένη, ἢ οἰκίη, ὑγιαίνοντι μὲν ἀσθένειαν σημαίνει. νοσέοντι δὲ, ὑγείην καὶ μετακίνησιν τοῦ ὑπάρχοντος. *Terra aut domus moueri visa, sano quidem viro debilitatem significat, ægrotanti vero sanitatem & ex præsenti statu transmotionem.*

Astrãpsychi locus constitutus.

PAG.10. *De statu, inquit, publico credendum regio somnio*) Nestoris verba sunt Iliad. B.

Ὦ φίλοι, Ἀργείων ἡγήτορες ἠδὲ μέδοντες
Εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε,
Ψεῦδός κεν φαῖμεν, καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον.
Νῦν δ' ἴδεν ὃς μέγ' ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι.

Nos ita obiter reddebamus,

O socij, Argiuumque duces late induperantes,
Si quis ab hoc alius Danaum sua somnia narret,
Vana aiam & veris confutabo argumentis.
Nunc vidit, populo qui præsidet, ille Agamemnon.

Vbi

Vbi ὄνειρον ἔνειπε formulariter intellexi quomodo Amphitruone Plautus, *Recte dicit, vt conniuet ; somnium narrat tibi.* Et Martialis, *Semper mane mihi de me mera somnia narras.* Homeri versus expositi.

CAP. IIII.

Non statuas plumbo inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis) Hinc adumbrata Tiberij Cæsaris verba apud Tacitum Annal.4. *Satis superque memoriæ meæ tribuent (posteri) vt maioribus meis dignum, rerum vestrarum prouidum, constantem in periculis, offensionum pro vtilitate publica non pauidum, credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies & mansuræ. Nam quæ saxo struuntur si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur.*

CAP. V.

PAG.14. *Prima incorporea natura, post corporea)* Ita & Camerarius. Præfero tamen quod in vetustis est, *post corpora.* Infra, *primam post corpora diximus incorpoream naturam.*

Quas suo nomine grammas Græcia nominauit) Glossæ, *Lista* γραμμή.

CAP. VI.

PAG.20. *Illa vero quinario numero proprietas excepta potentiæ)* Quinarij seu imparis numeri magna ratio & reuerentia fuit apud Veteres. Notum verbum Græcum ; ἢ πέντε πίν' ἢ τρεῖς πίν' ἢ μὴ τέτταρα. Qui locus in Plauti Sticho est, & male interpretes, quot vidi, ad vini temperationem referunt. Liquet ex præmissis,

Quot cyathos hos bibimus? St, tot quot digiti sunt in manu. Plautus explicatus.

De cyathorum itaque numero capiendus. Plinius hanc ad rem proprie: *Numerum quoque quaternarium prodidit Demetrius condito volumine ; & quare quaterni cyathi sextariiue non essent bibendi.* Exstat lib.28. cap.6. & mirum quomodo Plautinis id enarratoribus fugerit, cum & Erasmo iam olim annotatum in Chiliadibus.

PAG.23. *Vnde Homericus censor cum Græcis imprecaretur, Vos, inquit, in aquam & terram)* Menelaum intelligit Iliad. η dicentem: ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

PAG.25. *Deinde nouem)* Numerorum itaque digramma refingendum. Loco VIII. ponendum IX.

PAG.28. *Die septimo folliculum genuinum)* Ita ad oram Camerarius, quod sequutus Stephanus. In textu tamen &

vetustioribus quoque libris, *genituum* remanet. Cato de Liberis educandis, *Nutrix hæc omnia faciat in verbenis actubis sine hostia, vt Deli ad Apollinis Genitoris aram.* Porro de *folliculo* Arnobius: *Nihil enim est nobis promissum ad hanc vitam, nec in caruncula huius folliculo constitutis, opis aliquid sponsum est.*

Septimo die saltum septimum eiiciendo cum tali folliculo) Hæc antiqua & scripta lectio. Alias diserte legitur, *septimo die saltu eiectum cum.* Illud cogitandum si fuerit: *septimo die conceptum eiiciendo.* Vide Hippocratem libro *περὶ φύσιος παιδίου.*

Quorum vnum dissiptum) Faciendum cum Fruterio, *imum dissiptum. Dissiptum, disseptum* est, vt *consiptum* Festo. Celso, *septum* memini dictum. Græcis, *διάφραγμα* est.

CAP. VIII.

PAG. 36. *Humanisque actibus, tanquam diuinis arbitris prouidere)* Editiones pleræque, *diuis arbitris*. Quod placet, & malim porro, *præsidere*. Arnobius lib. 3. *Nisi forte hoc dicitis Deos artifices non esse, sed eos his artibus præsidere.* & iterum, *Cornificius halare conuincitur qui nouitati præsidentibus diuis alienæ potentiæ vim donat.*

Quas purgatorias vocant) Præclare & apposite Pythagoræ interpres Hierocles, φιλοσοφία ἐστὶ ζωῆς ἀνθρωπίνης κάθαρσις, καὶ τελειότης. κάθαρσις μὲν ἀπὸ τῆς ὑλικῆς ἀλογίας καὶ τοῦ θνητοειδοῦς σώματος. τελειότης δὲ, τῆς οἰκείας εὐζωΐας ἀνάληψις, πρὸς τὴν θείαν ὁμοίωσιν ἐπανάγουσα. *Philosophia est vita humana purgatio & perfectio. Purgatio quidem cum fece rationis contraria mortalique corpore liberat. Perfectio, cum vita sua præstantia ad diuinam similitudinem deducit.*

Et quadam humanorum fuga solis se inserere diuinis) Platonis hæc omnia Pythagoræque moneta percussa. Arnobius, *Quid Plato vester in Theateto, nonne animo fugere suadet e terris, & circa illum semper (quantum fieri potest) cogitatione ac mente versari.*

CAP. X.

PAG. 42. *Vulturem iecur immortale tondentem)* Plane eiusdem notæ Petronij Epigrammatium:

Qui vultur iecur vltimum pererrat,
Et pectus trahit intimasque fibras,

Non

Non est quem timidi vocant poëtæ,
Sed cordis mala liuor atque luxus.

Vbi non displicet filij Douzæ diuinatio, *Titij vocant poëtæ*, licet vulgatum sua quoque ratione probum. At vltimo versu, quod nondum, quod sciam, aduersum, & tamen rei quodammodo cardo est, admoneo ego scriboque, *liuor atque luctus*. Eodem hoc capite Macrobius; *Cocytum quicquid homines in luctum lachrimasque compellit.* Sed hoc quoque postmodum ex Eusthatio asseitum comperi in nuperis ad Arbitrum Spicilegiis filio eidem Douzæ. Quod rei & fidei meæ causâ dictum volui; & illud insuper Epitaphium breue melos additum, iudicij & amoris erga eum nostri si non æternum certe pium monumen. In Petronio correctio.

IANI DOVZÆ FILII EPITAPHIVM.

Hos quisquis lapides teris viator,
Noli nobile præterire marmor.
Phœbi delicium, Mineruæ amores,
Phœbi lux Latio, Mineruæ Athenis,
Ars & gratia, * Cælitumque norma,
Patris gloria, flosculusque vatum,
Plautini decus & dolor choragi,
Atque illæ Veneres Triumuirorum,
Hoc, quo Douza iacet, manent sepulchro.

* Referendum ad *Rerum Cælestium* librū.

Admissi sceleris admonitione laniantis) Efficacius foret, *lancinantis*.

Infaustam ambiunt tyrannidem nunquam sine timore victuri) Talem inquietudinem expressit in Caligula Suetonius, cap. 50. *Magna parte noctis vigiliæ cubandique tædio, nunc toro residens, nunc per longissimas porticus vagus, inuocare identidem atque exspectare lucem consueuerat.* Cui plane par Taciti super Nerone locus; obscuriusculus tamen & non omnibus fors intellectus. Ego adscribam vt illustrem & alium eius occasione emaculem. Lib. 14. Annal.

Reliquo noctis modo per silentium defixus, sæpius pauore exsurgens, & mentis inops lucem opperiebatur, tanquam exitium allaturam.

Vulgatiter enim si penultimam vocem interpretemur, similius vero & omni historiæ fuerit, *ablaturam*. Præter lauda-

Taciti locus expensus. tum iam Tranquilli suffragium, ipse Tacitus ea mente lib. 3. Historiarum de Vitellio: *Qua, inquit, natura paueris est, cum omnia intuenti, praesentia maxime displicerent, in palatium regreditur.* Pariter hic Nero, quasi metum omnem & discrimen dies eximeret, luce noctem mutare desiderat. Hæc sententia germana Taciti, quam tamen seruata scriptura veteri, rite elicio; modo *exitium* cum Festo & ἀρχαϊκῶς capiatur pro fine & exitu cuiusque rei. Apuleius, *Lanceam venatoriam, qua parte minatur exitium, in ima viscera condidisse. Initium* deinde similiter vsitatum idem Festus & Veteres annotarunt. Ego Tacito, vt dixi, redonandum censeo, vbi editur lib. Historiarum 3.

Alius correctus

Iam reserata militia, impulsas Vitellij res audietis; iuuabit sequi & vestigiis vincentis insistere.

Putauit autem æternus ille Cornelij censor rescribendum: *reserata Italia.* At, *reserata initia* elementa literarum & mentem auctoris propius erit.

Sibi videntur exitium quod merentur excipere) Aspexit indubie Petronij verba; *Dij deaque quam male est extra legem viuentibus, quicquid meruerunt semper exspectant.*

Dionysius aula Sicula inclementissimus incubator) Seruius in Tertium Æneidos: *Apud nos incubator imperij tyrannus dicitur.* Martialis allusit,

Largiris nihil, incubasque gaza
Vt magnus Draco.

Videndus vberius Turnebus Aduers. primo.

Familiari quondam suo solam beatam existimanti vitam tyranni). Quod de Saturnino Vopiscus scripsit plane geminum est: *Et cum eum animarēt vel ad vitam vel ad imperium, qui induerant purpuram, in hæc verba disseruit; Nescitis amici quid mali sit imperare. Gladij & tela nostris ceruicibus impendent, imminent hastæ vndique, vndique spicula, ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. Non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde quod omnis ætas in imperio reprehenditur.*

CAP. XI.

PAG. 44. *Ipsamque Lunam vitæ esse mortisque confinium*) Vel hinc lucem aliquam accipient verba Apulei; quæ, vt ipse asserit, non possunt sine piaculo ad prophanorum enunciari intelligentias. Exstant libro vndecimo: *Accessi confinium*

Apuleio lux.

mortis

mortis, & calcato Proserpinæ limine per omnia vectus elementa remeaui. Nocte media vidi Solem candido coruscantem lumine Deos inferos & Deos superos; accessi coram & adoraui de proximo.

Deinde illam æthercam terram physici vocauerunt) Idem infra, *Lunam quoque terram sed æthercam vocauerunt*. Statij interpres vetus & doctus Lutatius hinc emaculandus est. Ait ad istud Thebaid. I. *Mediaque silentia Lunæ: Philosophi lunam esse in terra dicunt, quæ circa nostrum hoc solum circulo altiore suspensa.* Certissima emendatio: *Lunam ætheream terram dicunt.* Lutatius corrigitur.

Habitatores eius lunares populos nuncuparunt) Recepta opinio, Lunam non minus ac terram habitari ac coli. Arati interpres: εἶναι γὰρ ἐπ᾽ αὐτῆς οἰκήσεις ἄλλας ποταμούς τε καὶ ὅσα ἐπὶ γῆς. Videndus Politianus ad illud Tragici,

Sublimis alias Luna concipiat feras.

PAG. 45. *In qua Elysios campos esse*) Maro de Elysio magnifice lib. 5. *Sed amœna piorum Concilia Elysiumque colo.* Aliter in Sexto Martialis:

O quam pæne tibi Stygias ego raptus ad vndas,
Elysiæ vidi nubila fusca plagæ!

Quo tamen loco tenent me illa verba, *nubila fusca*. Nonne enim vtraque vox eiusdem notæ? An augere loci tenebras voluit geminatis copulatisque epithetis? Mihi vix probabile, & credam magis non sincera ea verba, imo ineptum par. Emaculem componamque: *Elysiæ vidi nubila flustra plagæ.* Fefellerat fortassis librarios prisca dictio. Tertull. *Mare de flustris temperatum & extemplo de decumanis inquietat.* Festus: *Flustra dicuntur, cum in mari fluctus non mouentur, quam Græci μαλακίαν vocant.* Quo quid aptius liuenti huic silentique paludi? In Martialem coniectura.

Pondere ipso terrenæ cogitationis paulatim in inferiora dilabitur) Sensit idem sublimis ille inter Christianos Philosophus, inter Philosophos Christianus Origines: Notauit ad Pammachium D. Hieronymus. *Dicit Origines*, inquit, *cunctas rationabiles creaturas incorporales & inuisibiles, si negligentiores fuerint paulatim ad inferiora labi, & iuxta qualitates locorum ad quæ defluunt assumere sibi corpora. Verbi gratia, primum æthærea, deinde aërea. Cumque ad vicina terræ peruenerint crassioribus corporibus circundari, nouissime humanis carnibus alligari.*

CAP. XII.

PAG.46. *Ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam; quia primus eis motus a lacteo incipit*) Hinc & Circulo huic nomen natum innuit libro de Nympharum antro Porphyrius: Δῆμος δὲ, inquit, ὀνείρων κατὰ Πυθαγόραν αἱ ψυχαί, ἃς συνάγεσθαί φασιν εἰς τὸν γαλαξίαν τὸν οὕτω προσαγορευόμενον ἀπὸ τῶν γάλακτι τρεφομένων, ὅταν εἰς γένεσιν πέσωσιν. Vide Spicilegium Meursij ad illud Theocriti, καὶ ἐμπλήσειαν γάλακτος, Idyll. 25.

P.47. *Volens nouum potum materialis alluuionis intelligi*) Non debet hac occasione insanatus abire illustris alioqui Arnobij locus. Editur lib.1. *Puerile, pusillum est, & exile, vix & illis conueniens, quos iam dudum experientia doctorum dæmonas appellat, & hos non nosse cælestia & in hac rerum materia crassiori, conditionis suæ forte versari.* Sed ostendit clare, præter sententiæ salebram, loci plagam liber Romanus, qui seruat, *errores non nosse cælestia.* vnde probabiliter, diducta compendiali scriptura extractaque ex proxima voce litera, fecerim: *terrestres non nosse cælestia & in hac.* Quasi vero, inquit, cælestibus illis numinibus terrestrium non esset perspecta conditio & natura. *Materiam* autem *crassiorem* intelligit quam Macrobius *materialem* dixit *alluuionem*, quæ, vt Plato sentit, hyle influente hauritur.

In Arnobio melior emendatio.

PAG.49. *Nec te moueat quod de anima, quam esse immortalem dicimus, mortem totiens nominamus*) Tangit Platonem Arnobius; quod *cum animas dicat immortales perpetuas & corporali soliditate priuatas, puniri eas dicat tamen & doloribus affici sensuum. Quis autem*, subdit, *hominum non videt, quod sit immortale quod simplex, nullum posse dolorem admittere: quod autem sentiat dolorem, immortalitatem habere non posse?* Hinc itaque συλλογίζεται gentium ille antagonista, media esse qualitatis animas. *Sunt enim*, inquit, *mediæ qualitatis (sicut Christo auctore compertum est) & interire quæ possunt, Deum si ignorauerint, vita & exitio liberari, si ad eius se minas atque indulgentias applicarint.*

CAP. XIII.

PAG. 50. *Et ipsam philosophiam meditationem esse moriendi*) Hæc fere sententia corrumpendo fuit insigni apud Senecam

Senecam loco. Ait de morbo suo, quod suspirium appellat Epistol. 55.

Itaque medici hanc meditationem mortis vocant.

Et ambigit vir eximius nostraque tempestate medicinæ antiquæ princeps Hieron. Mercurialis, quæ proprie hæc fuerit ægritudo. Ὀρθόπνοιαν vix dicendam censet, cum aiat Seneca intra horam desinere consueuisse, illa vero diutius protrahatur. Ipsam itaque δύσπνοιαν vel cordis palpitationem statuendam non restat, cum in ea non modo grauissima anhelandi difficultas, quasique suspiratio, verum etiam præsentaneum suffocationis periculum sit. Nam inquit iterum Philosophus, *Quis enim diu exspirat?* Itaque vt ad rem; miratur hoc loco Mercurialis cur aiat Seneca medicos malum hoc *mortis* dixisse *meditationem*. Maluisset ille *exercitationem*, cum profiteatur ipse Seneca nihil aliud esse eiusmodi ægritudinem, quam animam agere. Præclare hæc Mercurialis, nisi quod ego ipsum ἆσθμα fuisse censeam; nam, vt diserte Celsus, *ἆσθμα est cum vehementior est spirandi difficultas & spirare æger sine sono & anhelitu non possit.* Et statim, *Ἆσθμα & ὀρθόπνοια acuta esse consueuerunt, δύσπνοια potest diutius trahi.* Præclare tamen Mercurialis, & eo duce pedum mihi visa via est. Senecæ, inquam, suam vocem & mentem eruisse mihi videor tali emendatione: *Modulationem mortis vocant.* Corruptio, vt dixi, a superiori illi non dissimili gnoma dimanauerit, quæ sacro illi gregi in animo & calamo crebrior, quam hæc venuste a Philosopho efformata dicendi figura. *Modulationem* enim *mortis* quam signate dixerit funestum illum reciprocumque spiritum vel illud κύκνειον ᾆσμα a Martiale celebratum comprobauerit:

Lib. 6. c. 16. Variarum lectionum.

In Senecam notabilis diuinatio.

Dulcia defecta modulatur carmina lingua
Cantator cygnus funeris ipse sui.

Cap. XV.

Est autem lacteus vnus e circulis qui ambiunt cælum) Imo non vnus ille e cæli circulis, sed vnicus quodammodo in cælo circulus. Errantium enim reliquique circuli nec re nec specie tales, sed *eos*, vt caute scripsit Capella, *Circulos non ita dicimus, vt liquentis naturæ discrimina corpulenta fingamus, sed vt ascensus descensusque ad nos errantium demonstremus.* Et de ipso Lacteo paulo post:

Nam confinio septentrionis circuli natus in finitorem antarctica regionis acclinans, pene totum videtur permeare cælum, quem quidam mihi desipere videntur, qui circulum negauerunt. Quæ verba in suspicionem me ducunt scriptum paulo ante eidem Capellæ: *Ego præcepta potius edisseram disciplinæ, ac vndecim mundi circulos assenero*, pro quod editur *decem.*

In Capella correctiuncula.

CAP. XVI.

PAG. 65. *In punctum quasi vere iam postrema deficiat*) Seruant ad oram libri loco *vere*, *sphæra*. Quasi terram non sphæram dignaretur dixisse sed sphæricum quasi punctum. Quod non absonum adeo fuerit. Prius tamen quis sollicitet?

CAP. XIX.

Vt ratione tamen deprehenderint & edixerint) Animo meo postrema hic vocula spuria sit. Suggerit ad marginem Lugdunensis: *elicuerint.* Fallor? aut scripsit Aurelius, *delicuerint*, quod nos *delicauerint* aut *declarauerint* dixissemus. Nonius: *Delica est aperi vel explana.* *Titinnius*, *Quid istuc est? aut quid istic sibi vult sermo, mater delica.*

Circulus per quem Sol discurrit a Mercurij circulo) Respexit ingeniosissimus seculi sui Nicolaus Copernicus. *Quapropter*, inquit, *minime contemnendum arbitror, quod M. Capella, qui Encyclopædian scripsit, & quidam alij Latinorum percalluerunt. Existimant enim, quod Venus & Mercurius circum errant Solem in medio existentem, & eam ob causam ab illo non vlterius digredi putant, quam suorum conuexitas orbium patiatur. quoniam terram non ambiunt vt cæteri, sed absidas conuersas habent.* Quam deinde solertiam æmulus Clarissimus ille Danorum & æui nostri Atlas, vir inlustris Tycho Brahe, non Soli Cælove, vt Torinensis ille torpentem quietem, sed naturæ eorum, * quæ vt anima nostra in motu semper, conuenientissimum habitum tribuit, assimilem plane Ægyptiorum huic, vti noster sentit; vt Capella, Pythagoræ inuento. Tychonianas vero hypotheses ipsas, cælesti ingenio & cura elaboratas (quod nos, dum in insula Ponti Danici Venusia iucundissime cum eo degimus penitius didicimus) agnoscet aliquando nec mirabitur satis nostra aut postera ætas.

**Nam vt corporis humani purissima pars anima, ita Mundi cælum. Sit itaque purissima & necessario motui aptissima.* Vide etiam Macrob. supra pa. 66.

Lucem nisi de superposito Sole cui resplendet) Malim, *desuper opposito.* Dixit iam ante, *Sic enim euenit, vt aut Luna contra Solem posita ad mutuandum ab eo solitum lumen.*

PAG.75. *Humana persuasio est; quæ stellis numeros & nomina fecit*) Plenus fere versiculus est, & Senecæ quoque annotatus lib.7. Natural. Quæstionum cap.25. *Nondum sunt*, inquit, *anni mille quingenti ex quo Græcia stellis numeros & nomina fecit.*

CAP. XX.

PAG.79. *Possidonius multo multoquè sæpius*) Cleomedes, ποσειδώνιος ὑποθέμενος μυριοπλασίονα τὸν ἡλιακὸν κύκλον τοῦ τῆς γῆς κύκλου. ἀπὸ τούτου ὁρμώμενος, δεικνύσιν, ὅτι μυριάδων τριακοσίων εἶναι δεῖ τὴν τοῦ ἡλίου διάμετρον.

PAG.82. *Diem condidit*) Quomodo Callimachus, ἥλιον κατεδύσατο. Et Maro, *soles condere*. Nec aliter locus ille Senecæ scribendus in Epistolis; *Alexandrum ille Herculaneus & fatalis scyphus condidit.* nam *perdidit* glossematium est. Idem Consol. ad Martiam: *Atque ita lumen omne præcludi iussit & se in tenebris condidit.*

CAP. XXI.

PAG.85. *Duobus igitur vasis aneis praparatis*) Expressit hanc veterum astra spectantium inuentionem non minus perspicue Theo in Commentariis ad Ptolemæũ lib.5. συντάξ. μεγάλης. Quam qui volet ibidem recognoscito. Ptolemæus vero ipse rationẽ istam vt incertam præterit. Hipparchus in rectis ascensionibus locum aliquem dat, in obliquis nõ item. Verba sunt Theonis: ἵππαρχος δὲ ἐπὶ μὲν τῆς ὀρθῆς σφαίρας ἀληθὲς εἶναί τοῦτό φασιν ὡς διαφοροῦντος ἐν τῇ ἰσημερίᾳ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ κόσμου περιστροφῆς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ὅλης ἡμέρας, ὅς ἐστιν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς κατὰ τὴν ἑξῆς ἡμέραν πρώτης ἀνατολῆς. ἐπὶ δὲ τῆς ἐγκεκλιμένης ψεῦδος. Causam deinde adiiciens ait, διὰ τὸ τὸν ἥλιον ἐπὶ τῶν βορειοτέρων κλιμάτων παρὰ τὴν τοῦ ἰσημερινοῦ ἔγκλισιν ἐν πλείοσι χρόνοις ἀναφέρεσθαι τοῦ ὁρίζοντος ἤπερ ἐπὶ τῶν νοτιωτέρων.

PAG.87. *Paribus æque vicibus annotauit*) Omnino reducendum quod ad oram Camerarij edit. *paribus aquæ vicibus.* Elegans ea dictio & a militia ducta. Plautus, *vices memorat & cicatrices denudat.*

Qui ideo mundi natalis iure vocitatur) De tota hac re videndus vberius Iulius Firmicus cap.1. lib.3. vbi mundani thematis auctores ponuntur Æsculapius, Anubis, & eos secuti Petosyris & Necepso.

PAG.88. *Vel vetustatis ingenium*) Apuleius de Mundo: *Sola philosophia suum non despexit ingenium.* Glossarium; *ingenium*, εὐφυΐα, φύσις.

LIBRI SECVNDI

CAP. I.

PAG.94. COMPOSITVM, *sibique consentiens modulamen editur*) Alias est *educitur.* Ego præeunte marginali lectione *efficitur*, refingam, *elicitur.*

CAP. III.

PAG.102. *Mortuos quoque ad sepulturam prosequi oportere cum cantu*) Hinc apud Glossographum, ὕμνει, ἐπὶ τῶν νεκρῶν, *Nania.* Et Apud Agellium, *Siticines dicti quod apud sitos id est vita functos canebant.* Quales erant & *præficæ*, nisi quod lamentabilior harum fuerit clangor. Macrobius autem hoc loco quarundam gentium peculiare institutum notat, quibus hilariores erant & gaudentes exequiæ. Et addit, *Hac persuasione id factum, quia post corpus anima ad originem dulcedinis musicæ, id est, ad cælum redire credantur.* Fortassis itaque & Christianorum eo æuo ritus hic aspexerit Aurelius. D. Hieronymus in funere Fabiolæ: *Sonabant psalmi & aurata templorum reboans in sublime quatiebat aleluia.* Vbi adnotat eruditissimus Scholiastes, *canebatur aleluia quasi gratulantium quod euolasset ad cælum.*

PAG.103. *Et quid mirum si inter homines musicæ tanta dominatio*) Censorinus: *Hominum quoque mentes ipsæ, quamuis Epicuro reclamante diuina suam naturam per cantus agnoscunt. Denique, quo facilius sufferant laborem vel in nauis metu a victore symphonia adhibetur.* Quibus in verbis bis peccatum. Primum lego: *diuinam suam naturam.* Et hoc erit quod dixit Macrobius, *Anima in corpus defert memoriam musicæ cuius in cælo fuit conscia.* Deinde, *nauis meatu*, vel quod potius puto: *metatu. Metare* enim proprie de re prolixa & longa. Maro de Serpente: *Metabat sese circum loca*, &c.

-inus
,itur.

CAP.

CAP. IIII.

PAG. 105. *Si tardior lentiorve*) Ad oram editionum veterum est, *leniorve*. Et firmat quod sequitur, *si leniore, in grauius ferit auditum*. Vbi tamen libri alij *lentiore*. Sed illud retinuerim.

Ergo & superiores orbes, dum pro amplitudine sua impetu grandiore voluuntur) Capiet Macrobius de diurno cursu, qui indubie concitatissimus in supremis, si ambitionis videamus ad inferiores orbes disparitatem, & tamen progressionis æqualitatem. Alias autem, & aspectu annui motus, Saturni orbem tardissimum intelligi, perunlgatum est. Macrobius excusatur.

Dumque spiritu vt in origine sua fortiore) Malim, *sui*.

PAG. 106. *A nonnullis Astronomiæ studentibus*) Lego apud Senecam, *ea philosophia vis, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet*. Et iterum, *Minore labore opus est studentibus in diem*.

CAP. V.

PAG. 108. *Vides habitari in terra raris & angustis locis*) Senecæ locum Natural. Quæstion. lib. 1. sub Prologi finem hac occasione correxerim. Vulgatur: *Quid tibi inquam ista proderint? Si nihil aliud hoc certe, sciam omnia angusta esse*. Correxerim, inquam; *cætera sciam omnia angusta esse*. Facit pro hac mente sententia præmissa & illa paulo ante verba: *Nec potest ante contemnere porticus & lacunaria ebore fulgentia & pensiles siluas & deriuata in domos flumina, quam totum circum eat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum & magna ex parte opertum mari, etiam ea parte quà extat late squalidum, & aut vstum aut rigentem, sibi ipse ait; Hoc est punctum quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur*. In Senecam coniectura.

Et in ipsis quasi maculis, vbi habitatur) Hac forma insulas *naulos maris* elegantissime dixit in libello de Mundo Apuleius; *Minores*, inquit, *vt nauuli quidam per apertas Ponti sunt sparsæ regiones*. Quam lectionis venustatem debemus Cl. V. Vulcanij Manuscripto. Nam alias editur, *vt nebulæ quidem*. Et statim eiusdem Apuleiani libelli eodem capite locus, qui huc quoque faciat, in mendo etiamnum manet, & nescio an iuuare potuerit idem ille codex, certe non iuuit. Exstat pag. 64.

Multa

Multa alia vrbes admodum sparsa hanc nostram insulam, id est, hunc terrarum orbem, ornamentis suis pingunt & continuatione, vt quibusdam sertis, coronant.

At obsecro quænam istæ vrbes siue oppida sint, hunc terræ orbem tam decore cingentia? Ego interpretem nullum reperio, nec puto reperiri. Quocirca ingenio duce, &, nisi valde fallar, certissima correctione expedio, *Multaque alia, tuberes admodum.* περὶ τ̀ νήσων φύσεως καὶ θέσεως omnis hic sermo. Ideoque Apuleius Aristotelis mentem proprie & presse sublegens μεγίστας νήσους interpretatus est, *aggeres insularum.* Minusculas vero quas Philosophus μικρὰς appellauit καὶ σποράδας, ille metaphoræ suæ memor *tuberes admodum sparsas* aptissime extulerat si per imperitos licuisset. Nos reducamus ἀναλογίῃ huic conuenientissimam vocem. Petron. *læuior ære, vel rotundo Horti tubere quod creauit vnda.* Et Martialis:

Apuleius corrigitur.

Læta suburbanis mittuntur apyrina ramis,
Et verna tuberes: quid tibi cum Lybicis?

PAG.109. *Huius igitur ad cælum breuitas, cui punctum est)* Cælo videlicet terra punctum est. Male alias, *quæ punctum est.* Quod ad oram, *ceu punctum est* proxime verum est, non tamen verum. Liquet ex filo orationis.

PAG.111. *A quibus non licuit vnquam nobis nec licebit agnoscere)* Melior & verior ille apud Senecam Tragicum vates. In Medea:

— Venient annis
Secula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Typhisque nouos
Detegat orbes; nec sit terris
Vltima Thyle.

CAP. VII.

Cingulos in cælo vocauere) Supra similiter *stadios* dixit, pag.62. *Vltra trecentos & sexaginta stadios longitudinem in se continere non poterit. Centum enim & octoginta stadios,* &c. Glossarium, *Cingillus* στρόφιον. ζώνιον.

CAP. VIII.

Ex vtraque parte accipere temperatas) Scripserit Macrob. *excipere.* Considera, & probabis.

Fami-

Familiariter autem, per, pro, inter, ponere solet) Nec aliter P. Arbiter illo versu:

Nec, vaga passim,
Flumina per notas ibant morientia ripas.

Nec audio qui in nuperis & electissimis alias Notis *morientibus* hisce *fluminibus* mederi conatur, quasi scriptum fuisset Petronio:

Nec vaga passim
Flumina per notas ibant torrentia ripas.

Hoc sensu: *vaga flumina passim torrentia, tunc non ibant per notas ripas.* Sed verissimum est, quomodo posui ego, & interpunxi. Non manebant, inquit, intra ripas suas flumina, passim vaga. Et ne hæsitet quispiam porro, ponam Manilianos versus, lib. 4. Astronomicōn, quos hic adumbrauit Petronius, Petronij lectio constituta & firmata.

Donec in Ægyptum redeant curuata per vndas
Littora, Niliacis iterum morientia ripis.

Quod autem ait Arbiter, *ibant morientia*, aspexit quodammodo Claudianus, *Nascentes ibant in secula libri.* Nec tempero mihi quin hac occasione insigni item loco subueniam, qui nondum discussus satis, in *Culice Maroniano.* Exstat a principio non longe:

Hac teneras fruticum sentes rimatur, at illa
Imminet irrigui prastanti marginis vnda.

Vbi ambigere video viros doctos num faciendum potius *properanti marginis vnda.* At germanissimum hic esse *prastanti vnda*, obseruo luculenter ex Iuuenali: Item Maronis in Culice.

Quanto prastantius esset
Numen aqua, viridi si margine clauderet vndas
Herba, nec ingenuum violarent marmora Tophum.

Qui locus ex Satyra tertia est, & vnicus explicandis istis Maronianis.

CAP. IX.

PAG. 122. *In eadem descriptione poterimus aduertere)* Nec absonum quod ad oram Lugdunensis, *Id eadem.*

CAP. X.

PAG. 126. *Simplicitas; qua nomen auri primis seculis prastat)* Claudianus;

— Latatur Terra reuerso
Numine, quod prisci post tempora perdidit auri.

Æmu-

Æmulatio, quæ primum bene incipiens, in inuidiam latenter euadit) Velleius; *Alit æmulatio ingenia, & nunc inuidia nunc admiratio incitationem accendit.*

CAP. XI.

PAG.128. *Suo quoque accessu tam sero promouentur*) Placet quod ad oram vetustæ editionis, *promouent*. Imo omnino reducendum.

PAG.129. *Quisquis in digites mittit, inueniet*) Talis erat Veterum computus modus. Plautus, *Dextra digitus rationem computat, feriens femur dextrum*. Sed hæc talia aliis vberius enotata. Et exstat de eo singularis libellus Bedæ quem in commentariis Hieronymianis exscripsit fere Erasmus. Tu videbis.

CAP. XII.

PAG.131. *Et hominem breuem mundum esse dixerunt*) Nec absonum istud Carphilidis; τί ἄνθρωπος; ὀλιγοχρόνιον φάντασμα. *Quid homo? minimi temporis phantasia.*

PAG.132. *Nihil intra viuum mundum perire*) Seneca: *Non credis nihil in hoc mundo perire sed mutare regionem? Magni ista credidere viri.*

Ideo Elementa licet fluant) Apposite ad Mallium Claudianus:

At quoties elementa doces, semperque fluentis
Materia causas, quæ vis animauerit astra
Impleritque choros.

CAP. XIIII.

PAG.134. *Aristoteles vero adeo non acquiescit, vt animam non solum ex se non moueri*) Sanior apud Glossographum Niciarius, τί ψυχή; τὸ κινούμενον. τί ἄψυχον, τὸ μὴ κινούμενον. *Quid anima? Quod mouetur. Quid sine anima? Quod non mouetur.*

CAP. XVI.

PAG.146. *Ignis, cuius essentia calor inest*) Malim ego: *cuius essentia calor est*. quomodo differte Lugdunensis editionis ora. Supra dixit: *Cum ipse motus, anima sit essentia.*

PAG.147. *Si iam crescendi ætas & tempus excessit*) Camerarij liber, *cessit*.

PAG.149. *Vt amet vltro quo iuncta est*) Omnino legerim, *quo vincta est*. Amat, inquit, corpus anima; & eo licet carcere veluti quodam teneatur arcano nihilominus Naturæ consulto, amat tamen. In Lugdunensi erat, *cui deuincta est*. Quod suffragatur.

CAP. XVII.

PAG.152. *Multique alij qui & philosophiam hauserunt altius & firmamentum reipublicæ praestiterunt*) Talis ille apud Tacitum Priscus: *Heluidius Priscus*, inquit, *ingenium illustre altioribus studiis iuuenis admodum dedit: non vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior aduersus fortuita Rempub. capesseret. Doctores sapientiæ secutus est qui sola bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia; potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum; neque bonis neque malis annumerant*. Et Aurelij nostri verba quo attentius noto; hunc ille virum hæc verba respexerit.

Pœnam sancit extra hæc præcepta viuentibus) Petron. *Dij deæque quam male est extra legem viuentibus.*

OMISSA.

IN SAT. LIB. I. CAP. XII.

VAS *in quo vinum inditum, mellarium*) Coniectauimus, PAG.210. *miliarium*, causa duplici. Primum, *mellarium* non vas aut poculum fit, quale intelligendum hic, sed, vt Varro docet, μελιτεσφεῖον est. Deinde Arnobius vas aliquod requiri, quod liquorem recipiat, peruicerit, qui diserte, *amphoram* dixit *constitui obtectam*. Verba superius posuimus. Nec video quomodo receptæ lectioni patrocinetur quod de sacerdotibus huius Deæ quasi apes ex dictæ adferri possit. Tamen videbimus.

CAP. XIII.

PAG.210. *Manium consulem*) Camerarij & Lugdunensis editio: *Martium cons.*

CAP. XVI.

PAG.221. *Tanquam inominalem*) Videndus Agellius lib.5. cap.17. Ne quis forte *innominalem* refingat calidius.

CAP. XVII.

PAG.234. *Geminam speciem sui numinis praefert)* Monuerunt amici de coniectura summae spei adolescentis Hugiani Grotij. Refingendum hic videlicet *numinis* in *luminis*. Et placuit placetque setio, moneoque insuper interpretem Statij veterem Lutatium similiter emaculandum, vbi vulgatur: *Hoc vultu fingitur* (Sol nimirum) *vel quod hic Deus ceteros sui nominis & potentia impetu excellat vt inter reliquas feras leo. Luminis* enim *impetus* recte diceretur, at *nominis* quomodo pote? Exstat sub finem libri secundi Thebaidos.

Lutatius purgatus.

CAP. XVIII.

PAG.236. *Qua Apollini celebrant, Hyacinthia vocantes)* Iuuenal. *Facit hoc illos hyacinthos.* quomodo & *hyacinthina laena* apud Persium, ni fallor, legi; & apud D. Hieronymum leui item discrimine, *hyacinthina sacra* non hyacinthia. Vide libro primo aduersus Iouinianum.

CAP. XXI.

PAG.241. *Cuius ambitu aër continetur, qui vehit terram)* Opinio haec, si ad naturae potius quam poëtarum decreta exigatur, ridebitur viris philosophis. Excussisse tamen maioribus operis ait in Poëtices libris vir scientiae nullius inscius Iul. Scaliger: qui & Philostrati prolato loco non dissimilem de aqua sententiam veterum referente, censuit Lucani, quae & nos supra laudauimus, verba, non negligendae censurae.

CAP. XXIII.

PAG.255. *Adad nomen dederunt)* I. Raeuardus libro Variorum tertio cap. decimo vbi de Heliogabali nomine disserit, landat nummum veterem cum hac inscriptione: SACERDOS. DEI. SOLIS. ELAGAB. Vnde videndum ait, monente Cl. V. Guidone Lautino, num hoc Macrobij loco pro ADAD, AGAB refingendū sit. Vide item quae annotauimus in Notis.

LIBRI SECVNDI

CAP. IIII.

PAG.270. PLVRA *in iocos effusa subtexuit)* *Effusus*, Casaub.
Berille Porsena) Laudauimus in Notis carmen Maecenatis non aspectis curiose aliorum super eo vel emendationibus vel censuris. Vox enim *Flacce* quae secundo versu vulgo inseritur,

inferitur, vbi nos, *Berillus quoque, & ipse*; suspecta mihi admodum in Isidoro. Suffecerat enim dixisse ; *mea vita*. Sed nos quia eo omisso laudatum inuenimus, placuit & nobis coniecturam ponere. Coniecturam dico; nam absque scriptura qui hic vetet vir esto.

CAP. IX.

PAG.284. *Is quondam cum incederet elaboratus ad speciem*) Interpres Historiæ Apollonij Tyrij: *Videntes omnes ciues speciem Tarsia & ornamentum, dixerunt, felix pater cuius filia Tarsia*. Placuit tamen Scriuerio nostro, *elaboratus ad speculum*, quia præcessit, *vt bene amictus iret faciem in speculo quærebat*. Nobis vix euilescet prius.

CAP. XI.

PAG.290. *Ab vsque freto Siculo quod Rhegium a Messana respicit*) Diximus referre scripturam veterem, *despicit*. Vnde correctione electa Scriuerius idem, *dispescit*, electa dico & addo recta. Plinius de Nilo: *Africam ab Æthiopia dispescit*.

CAP. XIIII.

PAG.298. *Vir doctus Oppius*) Meminit *Oppij* Suetonius libro de illustribus Grammaticis. Coguomen eius *Cares* facit. Meminit quoque Oppilij cuiusdam eodem libello cap.6. Tu comparabis.

Bulbam madidam dari) *Madidantem dare* laudat ad Festum Scaliger.

In procliui profundere) Scripta lectio, vti monstrauimus ante, talis fuit, *in pluuis*. Nos supra diuinauimus. Scriuerius postmodũ elicuit, *in prabis*. Videndus Festus in voce *prabia*.

Admisce tu Acca) Non temerarium id ait Turneb. Aduers. 11. cap.1. Nam & Maro Æneidos 2.

Tunc sic exspirans Accam ex æqualibus vnã Alloquitur.

CAP. XVI.

Culminea, conditiua) *Colmineana* agnoscit Cato, & alij rei rusticæ scriptores. Item *Albicerus* paulo superius pro *Albigerus*. Monuit Scriuerius.

LIBRI TERTII

CAP. VII.

PAG. 319. EST *super hoc liber Tarquitij transcriptus*) Censuimus in Notis refingendum, *Tarquinij*, ex verbis quæ libro secundo sub finem. Quo & illa Lactantij spectauerint: *At Tarquinij Prisci librorum nullus quod sciam ex auctoribus.* Nolim tamen aduersari elegantissimo Pithœo, qui ex Plinio & Marcellino *Tarquitij* hoc loco retinendum censuit, & altero illo; id est, Secundo libro refingendum. Tu videbis Aduers. libro primo cap. postremo.

CAP. VIII.

PAG. 320. *Vti alma noctiluca*) Citauimus verba Sarisberiensis in quis Glossarij lectio, *nocticula*. quod si tetinemus, scribetur rectius, vt monuit Francis. Douza; *Nocticola*. Locus Sarisberiensis videtur desumptus ex scriptore aliquo veteri. Refinximus itaque pro *Herodiadem*, *Heroidem*. Alias non sollicitauerim.

CAP. X.

PAG. 326. *Et nos aliquando manum ferulæ subduximus*) Post D. Hieronymi locum, addendum ex Sidonio Apollinari lib. 2. Epist. ad Hespetium suum: *Nam cum videmus in huiusmodi disciplinam iuniorum ingenia succrescere, propter quam nos quoque subduximus ferulæ manum, copiosissimum fructum nostri laboris adipiscimur.* Aspexere, omnes vt dixi, Iuuenalem. Iuuenalis ni fallor illud Timoclis apud Athenæum, πληγὰς λαβεῖν ἁπαλαῖσι χερσὶν ἤδυγε.

LIBRI QVINTI

CAP. XVI.

PAG. 411. IMITVS *ignis eructare*) Vide in Notis. Vbi Arnobij locum adduximus ex codicis Romani lectione. Sed in eo est; *&*

Arnobius corrigitur. *qua solum poterat minus*, non *amans minus*, vti halucinantes excudimus inducti laudatione viri docti. Monendum id fuit, & illud insuper, facillime iam posse constitui illum locum; quomodo & amico nostro Ioh. Meursio comperio factum. Ita: *Et qua solum poterat, minus tectis assentationibus* &c.

PAG. 412.

PAG.412. Καὶ ἰσόω μελικέρτῳ) Agellius emendatius, εἰναλίῳ lib.13.cap.25.

CAP. VII.

PAG.370. *Animamque vocabant*) Laudauimus in Notis firmauimusque Tibulli illum locum, *animamque rogate*, adductis inter alia verbis Apulei, quis addi velim hunc ex interprete Apollonij Tyrij locum: *Athenagoras ait ad vnum de seruis Ardalium nomine, dabo tibi duos aureos, tantum descende & dic ei, Rogat te Athenagoras princeps ciuitatis huius, procede de tenebris ad lucem.*

LIBRI SEXTI

CAP. I.

POSTQVAM *defessi sunt stant & spargere sese hastis*) Refinximus nos, *defessi sunt stando, & spargere*. Blanditur tamen magis quod admonuit postea Scriuerius, *defessi sunt stantes spargere.* PAG.434.

CAP. IIII.

PAG.455. *Vri Gallica vox est*) Vestigia seruant hodieque Germani & septentrionaliores homines dicendo, *vrox*. Et fortassis loco Glossarij quem laudauimus, *vror βῶς γερμανός*, legendum, *vrox, βῶς γερμανῶς*. Nam, vt fatetur hic Macrobius, Gallica & peregrina vox est. Et adde non absimili forma piscem quempiam indigetatum Romanis: Festus, *Diox, genus piscis frequens in Ponto.*

Constituta fors Glossarij lectio.

CAP. VIII.

PAG.467. *In Togata cui titulus νόμος est*) Variantes lectiones posuimus ante. Constantissima earum est νόμος siue *Nomen*. Non reticebo quod venit in mentem mihi, scriptum videlicet, *cui titulus Nomos est*, siue, *Nomus*. *Nomus* præfectura, dominium seu territorium vulgo. Plinius lib.5. cap.9. *Diuiditur in præfecturas oppidorum, quas nomos vocant.* Et statim, *Quidam nomina aliqua permutant & substituunt alios nomos; vt Heroopoliten, Crocodilopoliten.* Græci vt a νόμος discriminent trahunt accentum in vltimam. Sed de voce eiusque notione non puto dubitabitur. Hic autem ea forma & mente requiri comprobauerit vel verius quem laudat ex ea Togata Aurelius noster,

Afranio Togatæ nomen redditum.

Appetis dominatum demens præmature præcocem.

Tanquam omnia pium) Vide in Notis, & adde ex Statio Achil. *Non adeo parebimus omnia matri.*

LIBRI SEPTIMI

CAP. XV.

PAG. 525. DIXIT (Plato) *cibum quidem per stomachum trahi; potum vero per arteriam, quæ trachia dicitur, fibris pulmonis allabi*) Ostendere nititur in ea hæresi Platonem non fuisse, Galenus lib. περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην καὶ Πλάτωνα δογμάτων η. Hippocrates vero ipse quid de re ea tota senserit operæpretium existimo adnotasse. Ait in libro περὶ νούσων: τοῖσιν οὖν δοκέουσιν ἀνθρώποις τὸ ποτὸν εἰς τὸν πλεύμονα φέρεσθαι ἐναντιώσομαι. *iis itaq. qui potum per pulmones ferri censent ego aduersor.*

ADDENDA

LIBRI PRIMI

CAP. XXI.

PAG. 247. CVIVS *ambitu aër continetur, qui vehit terram*) Suggessit oportune Scriuerius Lucretij versus, vnde hæc ista de Matre Deum, & aërea quoq. Terræ libratione; quod & Lucanus, vti in Notis & iam iam monuimus, & Claudianus etiam extulerat,

Et qui perpetuo terras ambitque vehitque.
Nec premat incumbens oneri, nec cesserit aër.

Sed Lucretij, quos dixi, versus illustres sunt, & dignissimi adscriptione:

Hanc veteres Graium docti cecinere poëtæ
Sublimem in curru biiugos agitare leones,
Aëris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem, neque posse in terra sistere Terram.

Exstant lib. 2. vbi de Deum Matre.

AD LIBEL. DE DIFF. &c.

PAG. 537. AB *mouetur in auctore Cicerone*) Turbat locum immissa vocula *in*. Delenda omnino ea, & verba quæ aspexit Macrob. sunt in Oratore Tullij, ista: *Quid si etiam abfugit*

turpe

turpe visum est, & abser noluerunt, aufer maluerunt; quæ præpositio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. Indicauit Scriuerius.

PAG. 546. *Et f digammon est* Αἰολέων) Monuit recte amicus, F maiuscula hæc commode illuminanda. Ea enim apud Æoles digamma. Landat ex Tripode Apollinis, qui Bizantij, Priscianus; Δημοφάϝων, λαϝεκάϝων.

PAG. 579. *Verro perfectum ignorat*) Apud Senecam tamen in dialogo de superstitione, *versa templa*, inuenit Diomedes.

Licet Varro dixerit genunt) Varronis locus fortassis ex Andabatarum Sat. Menippæa, iste: *Sed quod hæc loca aliquid genunt.* Arnobio obiter reddiderim lib. 2. pag. 76. vbi de animarum origine disserit; ita, *Atque vt exercerent, vt generent, vt percelebrarent hæc mala.* vulgo est, *gererent*, quod a priore, *exercerent*, qua notione vix abit. Sed dixit & infra Arnobius, *mali esse conscium generatoremque nullius.* Ad Arnobium coniectura.

AD COMMENTARII

LIBRI SECVNDI

CAP. VII.

ATQVE *vmbras nunquam flectente Siene*) Sugillat Macrobium Brodæus, quod versu hoc Lucani peruersius legerit, *nunquam.* Ipse *nusquam* reponit. At tu vtcunque legeris habebit rationem Macrobiana nota. Versus Poëtæ totus talis est: *Calida medius mihi cognitus axis Ægypto, atque vmbras nusquam flectente Siene.* Si enim dicat cognitum sibi etiam meridianum illius oppidi quod vmbras nescit; ὑπερβολικῶς dixerit nimis, nam vmbras nouit semper, præterquam existente in tropico meridiano Cancri Sole. Si iccirco explicueris; quando vmbras non flectit; mathematicum non poëtam intelliges. Et certe iuuanda in plurimis potius vatum sensa, quam exigenda omnia ad rigidam normam. PAG. 118. Lucanus excusatus.

CAP. XII.

PAG. 49. *Quam immortalem dicimus, mortem totiens nominamus*) Nescio an refingi debeat, *ominamus.* Pomponius, *ita tibi bene sit, qui recte ominas.* Sed in peiorem partem, Plautus: *Ob istud omen ominator capies quod te condecet.* Et de *Ominibus* quia tam opportune se offert; & pagellas aliquot

vacaturas alioqui intelligam; adferam ea de re quæ sub manu mihi, vt dicitur, nata. Sub manu, inquam, nata; nam ea potissimum promam quæ vel lucis huiusmodi egere videbuntur vel medicinæ. Cætera autem, & quæ talia huic negotio aptanda scio, non otij huius non loci sunt.

De Ominibus eorumque apud Veteres superstitione & vsu paucula dicta, & obiter auctores varij correcti, explicati.

Omen itaque Festus explicat quasi *orimen*, quod ore fiat augurium. Id accidebat vel Deorum vel hominum nutu. Hominum proprie appellat *omina* Cic. de Diuinat. *Neque solum Deum*, inquit, *voces Pythagorei obseruabant, sed etiam hominum quæ omina vocabant*. Apuleius de Deo Socratis: *Ita est apud Platonem. ne quisquam arbitretur omina eum vulgo loquentium captasse*. Et statim, *Videmus plerisque vsu venire, qui nimia ominum superstitione non suopte corde sed alterius verbo reguntur*. *Ominis* tamen finitionem ad voces seu effata non constringo, vtpote quod late adeo pateat ac ipsa vita & vitæ actus. Quare cum Græcis σύμβολα interpreter, quæ indicia & notas credebant antiquitus secundorum seu aduersorum. Tale est (vt a Cæsare initium sit) *quod Augustus læuum sibi prodidit calceum præpostere indutum quo die seditione militari prope afflictus est*. Itidem Lampridius inter indicia imperaturi aliquando Alexandri recenset, *Quod tabula Traiani Imp. quæ lecto Geniali Patris imminebat, dum mater eum in Templo pareret, in lectum decidit*. Idque *caducum auspicium* Festo aliisque auctoribus. Spartianus in Hadriano, *Natali vltimo cum Antoninum commendaret, prætexta sponte delapsa caput ei operuit. Annulus in quo imago eius sculpta erat, sponte de digito delapsus est*. Hinc cecinit Naso:

> *Omina sunt aliquid: modo cum decedere vellet*
> *Ad limen digitos restitit icta Nape.*

Intellexit huiusmodi quoque obstacula siue remoras Plinius, & *offensiones pedum* dixit. Plautus *auspicia* siue *religionem* appellauit. Amphitruone: *An te Auspicium commoratum est?* Et alibi, *An religio tibi obiecta?* Tale capio quod oblatum Othoni in Vitellium eunti. Tacitus, *Fuere qui proficiscenti Othoni moras religionemque non conditorum ancilium offerrent*. Vide & Suetonium in Nerone cap. 19. Porro offensiones pedum diserte quoque innuit Tibullus:

> *O quoties ingressus iter mihi tristia dixi*
> *Offensum in porta signa dedisse pedem!*

In accessu talia. Ex recessu etiam auspicia captabant: vtpote si quis

si quis destinato quopiam proficiscens, subito vel infecto proposito reuerteretur. In sacrificiis id potissimum occupauit. Apollonius super Sacris Triuiæ Deæ ita vertitur:

— Sacrisque peractis
Rursus abire pyra moneo. conuertere nullus
Te retro strepitusque pedum, fremitusque caninus
Cogat; nam sacri fiat labor irritus omnis.

Recte inquit irritum reddi Sacrum strepitu vel simili interpellatione. Valerium ita explico & ex veteri Scripto corrigo lib. 3. *Ne sacrificium Alexandri aut concusso thuribulo aut edito gemitu impediret.* Vulgo magistelli alicuius Glossema legitur: *gemitu regias aures aspergeret.* Sed vti hoc in Sacris præsertim, religiose seruatum, ita Pythagoras perpetuo symbolo & passim præcautum voluit: *βαδίζοντας*, inquit, *εἰς ἀποδημίας, μὴ μεταστρέφεσθαι.* Causam addit & aperit, *Furiæ enim transeunt.* Nec absimile, sed maioris momenti, salutis humanæ datoris monitum, *Qui aratro manum applicuit ne respiciat.* Denique vt ista *religionem obiectam* nominabant, sic contra ex Plauto iterum disco, cum omen in melius mitiusq. interpretari amabant, dixisse, *Religionem a se reiicere.* Græci *ἀπευκτὸ* appellarunt. Quod vt exemplis plurimis depromi possit, ita illustrissimum in Iulio reperio. Suetonius, *Cum Cæsar Africæ oram appulisset & in terram insiliturus corruisset, dixit vt infaustum ex casu omen auerteret: Teneo te Africa.* At idem ille Cæsar adeo superstitionibus hisce maiorem semper extulit animum, vt nulla vnquam religione vel ab incepto absterritum vel retardatum legamus. Iterum Suetonius, *licet immolanti aufugisset hostia, profectionem aduersus Scipionem & Iubam non distulit.* Quo respexisse fortassis Senecam Consol. ad Marciam valde probabiliter credo, scripsisseque, *tam cito dolorem vicit quam omina solebat.* nam vulgo est *omnia.* His adnecto *manum, pedem* & similia corporis sinistra, vt infausti ominis passim habita; ab Apuleio in indicium felicius replicata. Ait de sinistra lib. 11. *Quartus æquitatis ostendebat indicium, deformatam manum sinistram porrecta palmula: quæ genuina pigritia, nulla calliditate, nulla solertia prædita, videbatur æquitati magis aptior quam dextra.* Macrobius Satur. 1. *Apollinis simulacra manu dextra gratias gestant, arcum cum sagittis sinistra, quod ad noxam sit pigrior & salutem manus proptior largiatur.* Ista videndum an alluceant Catulli loco;

Valerius Max. correctus.

In Senecam coniectura.

Macrobio ab Apuleio lux.

Hæc vt dixit, Amor sinistra amanti
Dextram sternuit approbationem.

Nam subdit, *Nunc ab auspicio bono profecti,*
Mutuis animis amant amantur.

Sed hæc proprie humanæ vitæ ipsos actus respiciunt. Erant insuper veteribus *omina* quædam occultiora, quæ ex *Rebus*, ex *Diebus* etiam & *nominibus*, ex *locis* denique & *vestibus* deducebant. Ad *res* spectare videbantur omnia infeliciter vsurpata, vtpote naufragia eorumque reliquiæ. Et præsertim natæ olim parœmiæ: *Aurum Tolosanum, equus Seianus*. Quæ singula vti notissima, sciens prætereuolo. Nouiter vero insignem his adapto Virgilij locum, quem poeta ille Auguralis Pythagoricæque doctrinæ peritissimus, occulte hac superstitione velauit. Ne enim infausta Didoni esse dona illa Æneæ palam asseretet, tali ambitione verborum insinuauit:

Maro explicatus.

Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
Ornatus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis
Pergama cum peteret, inconcessosque Hymenæos,
Extulerat Ledæ matris mirabile donum.

Et paulo inferius,

Dona ferens Pelago & flammis restantia Troiæ.

Intellexit lib. 1. Thebaid. Papinius, & imitatus est:

Nec mirum. Nam tu infaustos donante marito
Ornatus Argia geris, dirumque monile
Hermiones. Longa est series, sed nota malorum
Persequar, vnde nouis tam sæua potentia donis.

Baltheus deinde Pallantis huc quoque facit ex Æneidos 12. Donasset enim prostrato Turno vitam Æneas, nisi infaustum istud insigne, quod Pallante necato Turnus rapuerat, suauissimi amici memoriam doloremque reuocasset. Verba parco subscribere, sicuti & Homeri; qui Achillem visis, quæ Patroclo Hector detraxerat, armis, ira atrociter exsurgentem describit. Tu videto. Sequitur de *diebus*. Ij cladibus vel aliis ominis alicuius diritate insignes & impediti, *Religiosi*, *nefasti*, *atri* dicebantur. Super quis ordine visendus Agellius, & addendus illustris Taciti locus, lib. 2. Hist. *Funesti*, inquit, *omini loco acceptum est quod maximum pontificatum adeptus Vitellius, de Ceremoniis xv. Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Aliensique cladibus.* Nomina deinde omina præferebant vel prosperitatis vel diuturnitatis, & contra,

tra. Bona erant *Crassus, Valerius, Macrob. Lucius, Lucris* apud Plautum Persa. TO. *Nomen atq. omen quantiuis est precij.* DO. *Si te emam mihi quoque Lucridem confido fore te.* Vbi tamen leue, me iudice, mendum sit, quod ita emendem: *confido fore re.* Non nomine tantum, respondit Dordalus sed re quoq. Lucridem mihi futurã spero. Omnino correctio talis necessaria vt extollatur acumen loci alioqui iacentis. Mala deinde, *Furius, Hostilius, Macer.* Martial. Plautus emendatus.

Quintum pro Decimo, pro Crasso, Regule, Macrum,
Ante salutabat Rhetor Apollonius. Item Martialis,

Ita enim recte leges pro quod vulgo *Marcum*; & addes ex Festo in *Lacu Lucrino.* Agellius quoq. non omittendus lib. I. cap. 28. *Cauenda igitur non improprietas sola verbi, sed etiam prauitas ominis, si quis se nunc senior aduocatus adolescenti superesse dicat.* Sed pertinaciter in libris omnibus hactenus legitur, *prauitas omnis.* Inepte. & vidit id solus, quod sciam, Aristæneti nuperus editor. Quisquis is est, agnosco lectissimum ingenium. Porro, *loca ominosa* censebant vel a nuncupatione vel a tractatione aliqua ferali. *Nuncupationem* respexit Plautus Menæchmis; *Ne mihi damnum in Epidamno duas.* Et Petronius, *Epidamni nomina quære.* Super *feralibus* vero præter ab interpretibus cumulatim & passim dicta, Taciti insigne testimonium indictum reperio lib. Annal. I. vbi Germanicus campos seu loca lustrat in quis cum exercitu toto occubuerat Varus: *Quod Tiberio,* inquit, *haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti; siue exercitum imagine cæsorum insepultorumque, tardatum ad prælia & formidolosiorem hostium credebat. Neque imperatorem auguratu & vetustissimis ceremoniis præditum, attrectare feralia debuisse.* De *Vestibus* deniq. aliquid apponi possit non occupatum. Quod nempe Q. Curtius ominosum & imperij mutationem portendisse credidit, Alexandrum Persarum & exotico habitu delectatum delitiatumque. Quo, nisi fallor, respexit firmi & alti iudicij doctor Tertullianus: *Video,* inquit, *quasdam & capillum croco vertere. Pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ procreatæ sint. Ita Patriam capillo transferunt. Male ac pessime sibi auspicãtur flammeo capite. Flammeo capite,* ignem illum innuit perpetem, vt alibi appellat, & iugem. D. Hieronymus similiter: *Ne caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, & ei aliquid de Gehennæ ignibus auspiceris.* Exstat epist. ad Lætam, & indubie a Tertulliano, vt alia illius multa, tractum. Et Agellius. Tertulliani & Hieronymi locus collatus.

AVCTORES

Qui in

NOTIS

laudati, illustrati vel emendati.

Dio.

Stepha-

ERRATA *operarum in Macrobio.*

Pagina 3. *ditemus* leg. *dicemus* p. 45 *longiorum* leg. *longiorem* p. 47. *aduersam* leg. *aduersum* p. 82. *conclidit* leg. *conlidit* p. 131. *postemo* leg. *postremo* p. 236. Συροτεστ leg. Σύροντες. p. 246. *increditur* leg. *ingreditur.* pag. 263. *propteruiam* leg. *propter viam.* pag. 288. *saltandique* leg. *saltandi* p. 297. *liber primus* leg. *liber secundus* p. 300. *Scandiancum* leg. *Scandianum* pag. 302. *discassio* leg. *discessio* p. 331. *rethor* leg. *rhetor* p. 431. *inter sæpe* leg. *inter se sæpe* p 444. *suco* leg *succo* p. 458. *nouauerit* leg. *nouerit.* p 492. *Asiana exced.* leg. *Asianæ ex.* p 515. *in nari* leg. *in mari.*

IN NOTIS.

Pagina 587. *Id & alia* leg. *Et id & alia* p. 588. *similiter* leg. *simiiter.* p. 593. *vrbes fere* leg. *vrbesque f.* p. 598. *iam fit* leg. *iam fit.* p. 600. Απόλωνα leg. Απόλλωνα p. 609. *Platena* leg. *Platanona* p. 610. *tangit cæcilianum* leg. *Cæcilianum.* Ibid. *Canam* leg. *canam* p. 616. *Suetonium Augusto* leg. *Suet. Caligula* p. 620. *digrediendi* leg. *digredienti* p. 623. *proluuiem* leg. *proluuium* p. 637. *Famulus* leg *famulus* p. 646. *Maronia* leg. *Maroniana* p. 650. *fore* leg. *fere.* p. 658. *Ipsa* leg. *Ipse* p. 661. *sandix* leg. *sandyx.* p. 662. *sternit* leg. *sternuit* Ibid. ad oram, *scritorem* leg. *scriptorem.* p. 667. *venilia* leg. *Venilia* p. 674 *Apollinis Genitoris* leg. *Apollinis Genitiui.*

SYL-

SYLLABVS AVCTORVM

QVI

MACROBIO

NOMINATIM LAVDATI.

Empe-

Octa-

INDEX

Index

RERVM ET VERBORVM

APVD MACROBIVM.

A.

*

Αἰσθη-

B.

C.

Carsi-

D.

E & I

E.

F.

G.

Hominis

Illauda-

M.

O.

P.

Q.

R.

Romulus

Seruitus

Θυ-

V.

Virtutum

X.

Y.

Z.

FINIS.

IOH. MEVRSI
AD
MACROBI
SATVRNALIORVM
LIBROS
Breuiores Notæ.

(Viro Clarissimo,

BONAVENTVRÆ VVLCANIO, *Græcarum literarum Professori eximio, Præceptori meo,*

IOHANNES MEVRSIVS S. D.

AVRELIVM Macrobium, vir Clarissime, ope codicis M S. emendatum, cum se Typographo tradidisse narraret amicus meus Ioannes Isacius Pontanus, iuuenis literatus, essentque olim quædam in illo à me restituta, petiit vt publico donarem. Parui libens amicissimi hominis rogatu. Hoc autem opellæ quicquid est, quod perexiguum esse ingenuè fateor, inscribere nomini tuo & volui, & debui: hoc suadebat animus, illud exigebant merita tua, quæ in me exstant ita multa, vt vlterius vel aliquam saltem gratitudinis significationem differre pudor meus vetaret, maximè cum iam occasio oblata. Quantum enim debere me censeam præceptori de studiis meis tam benè merito, & merenti etiamnum quà publicè, quà priuatim? Publicè, olim prælectionibus: Priuatim, Bibliothecâ instructissimâ, ad quam mihi non secus atque ad meam accessum patere liberum voluisti. Quod benè merendi studium sanè magnum vnde proficisci, nisi ab animo beniuolentissimo, credam? quem eò maioris facio, & faciam æstatem, quod nullo meo merito vnquam prouocatus tam prolixè exerat se. Cognosco, & non inuitus, soluendo minimè esse fateor: quod quamuis ita se habeat, committendum tamen non duxi vt ingratus erga tam benignum creditorem viderer, potissimùm vetus illud dictum memoriâ tenens; *Ingrato homine terra nil*

nil peius creat. Itaque cum quod debeam minimè possim, illud ipsum quod possum, qualecunque tandem existat, si voluero, egregiè officio hoc temporis functum me existimabo, velim tu mecum: siquidem

— *in magnis & voluisse sat est.*

Habe itaque Macrobium hunc, quà meâ operâ meliorem, animi grati certissimum pignus, placeatque vel debitoris tui caussâ, quem amas, qui te obseruat: quod si consequutum me intellexero, tum profectò

— ἐς ἐρανὸν ὕμμιν ἀλεῦμαι.

Vale vir Clarissime, & me, quod facis, amare perge. Ex museo nostro. Anno Domini cIↃ. IↃ. IIIC. VI. Kal. Septemb.

AD

IOHANNEM MEVRSIVM

Epigramma.

QVAE *tua non præstat Solertia gnaruris? ausa est*
Musica Chalcidicum did. re in ora Senem:
Ausa etiam Siculo faculam adlucere Poëta,
Et nova post magnos promere scita viros:
Ausa est affanias Momi, & Lucumonis acumen
Spernere, sat Genij flamine fulta sui.
Nec temeré ausa. sibi magnos confécit honoreis,
Et biiugos cœpit scandere, Fama, tuos.
Nec satis hoc. capitur magis & magis ignea nôsse
Romule quidquid habes, quidquid & Hellas habes.
MACROBIUM ISAACI *insistens vestigia nostri,*
Nunc subcisivis it decorare Notis.
O benè! MACROBIUS *jam* LONGUM *denique* VIVET;
Et tu macrobio nomine notus eris:
Hincq; magis; doceas quòd paucis multa papyris;
Consultò nulli vis dare verba, sapis.
Λωΐτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἢ κολοιῶν
Κρωγμὸς, ἐν εἰαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις.

PETRUS SCRIVERIUS.

IOH. MEVRSI
AD
MACROBI
SATVRNAL. LIBROS
Breuiores NOTÆ.

LIB. I. AD PRAEFAT.

CONFVSVRA *videlicet omnium ſuccos*) Lego ex vet.cod. *confuſuri.*

CAP. I. *Sed eludendi magiſque decertandi modo*) Melius v.c. *magis quam decertandi.*

CAP. II. *Demi conuenire geſtientibus*) Vet.cod. auctior voce, *conuenire ſe g.*

CAP. III. *Ad mediam proximam noctem his horis* 24. *nati ſunt*) Apud Agell. lib.3.cap.2. verba hæc Varronis monoſyllabo auctiora: *in his horis* 24.&c. Emendabis obiter Cenſorinum cap.23. vbi malè hodie *in his oris quatuor & viginti.* Scribo, *horis q.e.v.* Leuiculum eſt.

Qui poſt Kalendas erit ante horam eiuſdem diei ſextam) Agellius aliter citat hæc Varronis: *Et qui eſt poſt Kalendas dies ante horam e.d.ſ.*

Sacra ſunt enim Romana partim diurna, alia nocturna) Lego ex v.c.& Agellio *partim nocturna.*

Ab initio diei ad medium noctis protenduntur) Hæc verba abſunt à v.c.

Ita obſeruantiſſimus ciuilium definitionum) Vet.c.auctior: *Sed ita.* Lego, *Et ita.*

CAP. IIII. *In quorum tertio clarius idem dixit*) V.c. *clarius quidem idem dixit.*

Quæ Meuia inſcribitur) Scribe *Mauia*, & apud Agellium lib.10.cap.24. *inſcribitur.* Hodiè ibi, *ſcribitur.*

Suppetit Cælianum illud ex libro Hiſtoriarum ſecundo) In Codice vetere eſt, *Cæcilianum.* Sed benè ex Agellio repoſuerunt viri docti, *Cælianum.* Fuit Cælius Antipater hiſtoricus non ignobilis. Laudat eum Cic.lib.1.de Oratore,& Val. Maximus lib.1.cap.7. his verbis: *Cælius etiam certus Romanæ hi-*

storia auctor sermonem de eâ re ad suas aures illo adhuc viuo peruenisse scribit. Scripsit Annales, & Historias. Illos citat Nonius non semel. Has Festus in *Topper*. Agellius lib. 10. cap. 24. Macrobius hoc loco. De ætate eius, Gracchorum fratrum coætaneum fuisse colligo ex Valerij verbis citatis.

Æstimo nonnihil ad demonstrandam consuetudinem) Occasione horum verborũ, emendabo Agellium loco citato. Hodiè malè: *Is autem erit perpetua veterum consuetudinis gratiâ verba solennia pratoris ponere*, &c. Lego, *Ius autem erit* &c.

Cap. v. *Varro quoque eiusdem seculi homo in septimodecimo Humanarum*) Ita etiam vetus meus codex. Agellij tamen codices constanter XVIII. Lapsus procliuis, vbi tamen sit, iudicate minimè procliue.

Interprete vsi sunt Cælio senatore) Agellius lib. 7. cap. 14. *Cæcilio*. Omninò scribendum, *C. Aquilio*.

Cap. vii. *Nonnihil tamen consultatione tam proteruâ motus*) Lego *insultatione t. p.*

Manantes ex meri veri fonte rationes) Deleuerim τὸ *meri*, vt natum ex voce sequenti.

Terram hanc ita participatâ potentiâ possidebant) Melius v. c. *possidebat*.

Σικελῶν Σατυρνίαν αἶαν) In v. c. *Σατὺρνιον*.

Αἷς ἀναχμιχθέντες) Melius in v. c. *οἷς*. Nam Aborigines intelligit.

Publicius tribunus plebi tulit, non nisi ditioribus) Lego ex coniecturâ, & v. c. *tribunus plebei tulit, vt non n. d.* Genitiuus antiquus *plebei*.

Factumq́ est vt effigies Maniæ suspensæ) Fuit cùm de mendo hunc locum suspectum habui, nunc tamen mens mihi longè alia. De effigiebus Maniæ in compitis suspendi solitis quod ait, sciendum ex lanâ eas fuisse, & duplices quidem, has viriles, illas muliebres, quæ pro liberorum capitibus ponebantur, nam pro seruorum pilæ. Precantes Maniam & Lares vt simulacris his & pilis contenti viuis parcerent.

Eumq́ diem celebrant) Lego. *Emq́ d. c.* Nam *em* pro *eum* veteres dicebant, sicut *emdem* pro *eundem*. Malè apud Festum, *Emem, eundem*. Emenda, *emdem, e.* Ad Macrobiũ quod attinet, ingenuè fateor, magis placere lectionem v. c. *Cumq́ diem c.*

Cap. viii. *Nec me fugit Gellium scribere*) Ne quid erres lector, non est hic Aulus Gellius Noct. Attic. scriptor, cuius

simia Macrobius: sed C. Gellius,& Annalium,cuius meminit infra cap.16. & lib.3.cap.17. Restituendum hoc nomen Atticarum Noctium scriptori lib.18.c.12. vbi malè, *Cn. Vellius in Annalibus* &c. Lego,*Cn. Gellius*. Vide eundem A.Gellium lib.8.cap.13.lib.13.cap.21.& Censorinum cap.17.

Saturnum vocitârunt, παρὰ τὴν σάθην, quæ membrum virile declarat,veluti Sathimnum) V.c. *veluti Saturnum*. Facilè veram lectionem restituo, *v. Sathurnum*.

Vnde etiam Satyros veluti Sathimnos) Vet. cod. *Sathumos*. Emendo,*Sathyros*.

Cap.ix. *Gauius Bassius in eo libro quem de diis composuit*) V.c. *Caius Bassus*. Lego,*Gabius B.* vt & lib.3.cap.6. ex Agellio, vbi semper *Gabius* est, nisi lib.11.cap.17. vbi malè *Gauij*, vt hîc. Apud Lactantium quoque lib.1. cap.22.est: *C.Bassus*. Scribo, *G. Bassus*.

Cap.x. *Mummius quoque qui post Nouium*) Lego, *Memmius*. Eius meminerunt Agellius li.19.c.9.& Nonius, *Cluuius*.

Nec commodū primæ occasionis) Melius v.c.*ne commodū p.o.*

Cap.xi. *Anno enim post Romam conditam* CCCCXLIV.) Alij CCCCLXXIV.Meliores, CCLXIV.

Sed fortasse libero animo seruus est) Interpungo, & emendo,*f.f.liber animo: seruus est,hoc i.n.* &c.

Primus tibi Vrbinus occurrat) Lego *Vrbinius* ex Valerio Maximo lib.6.cap.8.

Sed & Philostrati Peripatetici seruus Pompolus.) Emendo, *Theophrasti P.f. Pompylus*. Vide Gellium lib.2.c.18.& Diogenem Laertium lib.5. in vitâ Theophrasti.

Tunc Xeniades responsum eius demiratus emisit manu) Quomodo manu misit quem nondum emerat? Emendo, *emit,& misit manu*.

Ponte qui nunc Sublicius dicitur) Emendo Lactantium l.1. cap.21. vbi malè, *Vti in Tyberim de ponte Miluio mitteretur*. Scribo, *de ponte Sublicio m.*

Vas in quo vinum inditum est mellarium nominetur) Vir Clarissimus Theod. Canterus retulit mihi malle se *miliarium*, quod & Pontano meo visum, qui id ipsum tanquam oraculum aliquod mordicus retinet. Certè nolim: Sed expendamus: Miliarium in balneo locum habebat forinsecus inter soliorum spatia. Palladius lib.1.cap.40. *Miliarium verò plumbeum, cui ærea patina subest, inter soliorum spatia forinsecus statuamus fornace subiectâ, ad quod miliarium fistulæ frigidariæ*

frigidaria dirigatur, & ab hoc ad solium similis magnitudinis fistula procedat, quæ tantum &c. Lib.4. vero, cap.8. *Vas æneum miliario simile, id est, altum & angustum, vespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum.* Legendum, *vas æneum mellario simile.* Erant autem *Mellaria* eadem quæ Aluearia. Varro de Re Rust. lib.3. cap.16. *Μελιτῶνας ita facere oportet, quos alij μελιτουργεῖα appellant, eadem quidam mellaria.* Appellabatur verò vas illud vinarium Bonæ deæ sacris inferri solitum *Mellarium*, quâ ratione sacerdotes eius *μέλισσαι*. Porphyrius lib. de Nymph. antro. Τὰς Δήμητρος (hæc eadem cum Bonâ deâ) ἱερείας, ὡς τῆς χθονίας θεᾶς μύστιδας, μελίσσας οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν. Euripidis Scholiastes ad Hippolytum: Τὰς ἱερείας (Δήμητρος) μελίσσας ἐκάλουν οἱ ποιηταί. Callimachus Hymno 2.

Δηοῖ δ' οὐκ ἀπὸ παντὸς ὕδωρ φορέουσι μέλισσαι.

Ita autem dictæ à Melissa filiâ Melissei Cretensium regis, vt ex Didymi libris ἐξηγήσεως πινδαρικῆς memorat Lactantius lib.22. his verbis: *Didymus in libris ἐξηγήσεως πινδαρικῆς ait Melissea Cretensium regem primum diis sacrificasse, ac ritus nouos sacrorumq́ pompas introduxisse. Huius duas fuisse filias, Amaltheam & Melissam, quæ Iouem puerum caprino lacte ac melle nutrierunt. vnde poëtica illa fabula originem sumpsit, aduolasse apes, atque os pueri melle complesse. Melissam verò a patre primam sacerdotem Matri magnæ constitutam. vnde adhuc eiusdem Matris antistites Melissæ nuncupantur.* Hæc ad defensionem loci huius Macrobiani, quam spero cordatum lectorem non reiecturum. Quæ verò iniuria est, è balneis miliarium inferre sacris, quod neque balneatores amittere, neque admittere sacerdotes velint? Iudicate.

Cap. XIII. *Quantum sub cælo rudi, & sæculo adhuc impolito solo ingenio magistro comprehendere potuit*) Lego, *quantum sæculo rudi & a i.*

Ita vt octauo quoque anno) Solinus cap.3. nonum refert. Sed ex scriptorum imposturâ est. Scribe: *Eosq́ octies multiplicatos in annum octauum reseruabant.*

Menses verò ἐμβολίσμους appellitabant) Lego, ἐμβολίμους. Simile mendum in Solino cap.3. & Isidoro Orig. lib.6. cap.16. quos ambos vnâ operâ restitue.

Cap. XIV. *Adnitente sibi M. Flauio scribâ*) Mendum est; nam M. Flauius tribunus plebis fuit anno ab vrbe CDXXX. Lego, *Cn. Flauio scribâ.* Hic est ille, qui libertino patre genitus, &

tus, & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus ædilis curulis, ius ciuile per multa secula inter sacra cæremoniasque deorum immortalium abditum, solisque pontificibus notum, vulgauit, ac fastos pænè toto foro exposuit, anno ab vrbe CDXLIX. Vide hunc ipsum Macrobium capite sequenti, Agellium lib.6. cap.9. Valerium Maximum lib.2. cap.5. Liuium lib.9.

Vltimus in quadringentos quadraginta tres dies tenderetur) Consentit Censorinus cap.20. nisi quod dies XLV. dicat. Solinus verò loco citato indubie mendosus. *Ille ergo annus solus* CCCXLIII. *dies habet.* Scribo, CCCCXLIII. *dies h.* Suetonius in Iulio Cæsare cap.40. cùm dicit annum eum habuisse XV. menses, eodem recidit.

Cato in Originibus An terminum) In vetere codice, *Cato in Originibus oraterum.* Emendo & interpungo. *Cato in Originibus: Oratores am terminum.* Et fors fuat vt hinc emendem & suppleam Festum in *Oratores.* vbi, ni fallor, habes Catonis locum à Macrobio designatum, his verbis: *Propter id bellum capit Cælius* PR. *Albanus, oratores misit Romam, eum* . . . . Lego, *oratores misit Romam am terminum.*

Idq; bissextum censuit nominandum) Lego, *bisextum c. n.* Censorinus cap.20. *Instituit vt peracto quadriennij circuitu dies vnus, vbi mensis quondam solebat, post Terminalia intercalaretur, quod nunc bisextum vocatur.* Isidorus Orig.li.6. cap.16. *Bisextus est post annos quatuor vnus dies adiectus.* Celsus: *Qui natus est bisexto Kalendas* (Martias) *nihil refert vtrum priore* &c.

CAP.XV. *Scripturosq; quid esset eo mense faciundum*) Placet magis veteris codicis lectio, *scturosq; quid e.*&c. Simile mendum apud Catonem de Re Rust. cap.5. *Si fecerit, scribit, in mente familia quid fiet.* Vetus codex meus excusus anno CIↃ.IↃ.XXI. habet, *scibit quid i.m f.f.* Optimè.

CAP.XVI. *Per præconem denuntiabatur ne quid tale ageretur*) Lego, *per praciam d.* Nam quibus id muneris dabatur *Pracia* dicebantur. Festus: *Pracias dicebant, qui à Flaminibus præmittebantur, vt denuntiarent opificibus, manus abstinerent ab opere, ne si vidisset sacerdos facientem opus, sacra pollueretur.* Scioli isti librarij non intelligentes in *præconem* mutarunt, bellâ & felici, vt videbatur, emendatione.

Quibus exercitui imperato vexillum) Lego, *exercitu imperato.*

Geminus

Geminus ait diem nundinarum exactis iam regibus cæpisse celebrari) V.c. *Geminius*. Sed *Geminus* rectum est. Meminerunt eius Cicero, Plutarchus, Suetonius, alij. De prænomine eius incertum: alij *Tanusium*, alij *Tamisium*, alij *Ganusium*, alij *Canutium*.

Tanquam inominalem diem plerique vitant) Lego, *innominalem*. Innominalis est nefastus.

Vos quoque labentem &c.) Augeo ex v.c.

— Vos ô clarissima mundi

Lumina, inquit, labentem &c.

CAP. XVII. *Nam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους Ἀπόλλωνα, tamquam Ἀπέλλωνα cognominatum putant*) Lego ex v.c. *nam tam ὡ. ἀ. τ. ν. A. quàm ἀπλοῦντα c.p.*

Hanc vocem, id est, ἰὴ παιάν) Quatuor has postremas voces vt glossema subolentes inducere mauelim.

Apollodorus in libro 14. περὶ θεῶν) Obserua, Lector, librum 14. Apollodori citati, cùm hodiè tres duntaxat circumferantur. Stephanus quoque in ἀρκὰς 16. laudat. Harpocration in ἀποπομπὰς 6.

Meandrius scribit Milesios ἀπόλλωνι οὐλίῳ pro salute suâ immolare) Emendo: *Leandrius s.* Meminerunt eius multi. Arnobius lib. 6. *In Didymæo Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leandrius*. Clemens Protrept. Λεάνδριος ἢ κλέαρχον ἐν μιλήτῳ τεθάφθαι ἐν τῷ διδυμαίῳ φησίν. Diogenes Laertius lib. 1. Θάλητι· τοῦτο δὴ ὁ Καλλίμαχος ἐν τοῖς ἰάμβοις ἄλλως ἱστορεῖ, παρὰ Λεανδρίου λαβὼν τοῦ Μιλησίου. Restitues etiam huius nomen Etymologicographo in οὔλιος, & Theodoreto θεραπευτ. lib. 8.

Apollini censeo vouendos ludos qui quotannis comiter fiant) V.c. *Communiter*. Nec malè.

Camerienses, qui sacram soli incolunt insulam) Lego, *Camirenses*; vt paulò pòst Camirus vna de tribus vrbibus Rhodi, quæ soli sacra insula. Apud Theocritum quoque in epigrammatis vbi est:

Πείσανδρος ξυνέγραψεν ὁ 'κ Καμείρου.

Emendant viri magni Καμείρου· ego Καμίρου. Neque in eo solùm, sed & in Strabone. Κάμιρος enim vrbis nomen, Κάμειρος autem conditoris. Pindarus Olympion. Od. 7.

— ὧν εἷς μὲν κάμειρον

πρεσβύτατόν τε Ἰά-

λυσον ἔτεκεν. Λίνδον τ'. ἀπάτερθε δ' ἔχον

διὰ γαῖαν τρίχα δασ-
σάμενοι, πατρώϊαν
ἀστέων μοῖραν. κέκληνται δέ σφιν ἕδραι.

Eustathius ad Dionysium: *Καὶ κάμειρος διὰ τοῦ ι γραφομένη, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ κυρίου. ὁ γὰρ κάμειρος τὸ κύριον γράφεται διὰ τοῦ διφθόγγου.*

Praeterea ædes, vt ouium pastoris, sunt apud Camirenses ἐπὶ μηλίου) Scribo, ἐπιμηλίου.

Sed vbi quandoque partus est) Lego, *esset*.

Aquila propter exprimunt instar volatus) Ita etiam in v.c. est. Restituo transpositis leuiter vocibus: *aquilæ instar exprimunt propter v.* Est autem *Instar* hoc loco idem quod effigies & figura. Ausonius in Parentalibus:

Voce ciere animas funeris instar habet.

Agellius lib.2.cap.6. *Inculpatus autem instar est inculpatæ virtutis.* Apuleius Florid.II. *Psittacus Indiæ auis est, instar illi minimo minus quàm columbarum.* Pro formâ posuit Virgilius Æneid.6. extremo:

— *quantum instar in ipso.*

Pro effigie & simulacro Macrobius hîc, & Suetonius in Iulio Cæsare: *Cuius iam etiam instar pro æde Veneris genitricis posteà dedicauit.*

CAP. XVIII. *Παιὰν, ἀπόλλων, δ᾽λυρε*) Lego, ἄπολλον quinto casu.

. Ὁ *χαβαῖος, ὁ μάντης*) Lego ὁ καὶ βάκχος, ὁ μ.

Quem Baccapea, item quem Brissea appellant) Monstra verborum! Restituo; *q. Bassarea, i.q. Brysea ap.* Nota nimis Βασσαρεὺς & Βρυσεὺς Bacchi cognomenta. Iam, vt obiter hoc dicam, quod ait Macrobius Liberi simulacra alia esse puerili, alia virili, alia senili specie, cur id factitatum docet Vlpianus ad Oration. κατὰ μειδίου. *ἐκ πάσης ἡλικίας ἠγωνίζοντο χορεὶ τῷ διονύσῳ. διότι καὶ πᾶν σχῆμα αὐτῷ περιτιθέασι. καὶ γὰρ παῖδα, καὶ πρεσβύτην, καὶ ἄνδρα γράφουσιν αὐτόν.* Macrobius physicam rationem reddit.

Quem illi Sebadium nuncupantes) Lego, *Sabazium*. Eustathius ad Dionysium: *ἦσαν δὲ καὶ ἔθνος θρακικὸν σάβοι, ὅπερ τοὺς βάκχους δηλοῖ φρυγίᾳ διαλέκτῳ. ἐξ οὗ καὶ ὁ διόνυσος ἔοικε σαβάζιος λέγεσθαι, διότι καὶ βάκχος ὁ αὐτός.*

CAP. XX. *Et potentiam capacitatis ostentat*) Lego, *e.p. rapacitatis*. Subdit enim: *quia in eum omnia terrena redeunt dum immisso calore rapiuntur.*

CAP.XXI. *Quatuor tempora, quibus annus orbis imple-tur, hora vocantur*) Obiter Censorinum emenda cap.19. *Eoq́; ver, aestatem, autumnum, hyemem, ὧρας & annum dici*, &c. Scribo, *ὥρας*.

Rursus emergens ad aestiuum hemisphærium tanquam ena-scens in augmentum porrigitur) Lego, *tanquam renascens.*

Quem Neton cognominant) V c. *Netiron.*

Ab imis partibus prominentium semper scepulorum alta de-poscit) Lego, *scopulorum alta depascit.*

A quo vita non solum aëris terreniśq; animalibus datur) Melius, v.c. *aëreis terrenisq́;*

CAP.XXIII. *Eius dei simulacrum sumptum est*) Lego ex vet.cod. *dei.*

Vitam centurialem deus &c.) V.c. *Vitem* Optimè. Clamant sequentia.

LIBRI SECVNDI

CAP.II. *Quorum magis vetustatem quam breuitatem mi-reris incertum est*) Ita etiam est in v.c. Lego tamen *quorum magis venustatem.*

Rimata itiner transitus) Emenda Agell.lib.19.cap.11. vbi male *itineri transitus.* Est verò *Itiner* nominatiuus antiquus. Inuenio & apud Manilium lib.1. & Capellam lib.9.

Ad puerum intus viuerem) Augeo vnâ voce: *Ad puerum at intus viuerem.* Ex Agellio.

CAP.III. *Caninius quoque Reuilus*) Ita etiam in v.c. est. Lego: *C.q. Reuilius*, vt antè, *Marcus*, inquit, *Otacilius Pitho-laus, cum Caninius Reuilius vno tantum die consul fuisset*, &c.

CAP.VI. *Cascellius iurisconsultus vrbanitatis mira festiui-tatisq́; habebatur*) V.c. *Cecilius* Rectè Sextum Cæcilium I.C. cum Fauorino super XII. tabb. legibus differentem laudat Agellius lib.20.cap.1. Posteà quoque, *Fortè his diebus Cascel-lius consultus à quodam.* Iterum lege, *Cecilius.*

CAP.VII. *Ergo bis tricenis annis*) Malè; melius v.c. *Ego b.t.*

Eques Romanus Lare egressus meo) Scribo, *E.R. Lare d e.m.* metri causâ.

Nimium altercando) Horum quinque sequentium ver-suum apud Agellium alius est ordo.

Pars beneficij est, quod petitur, si citò neges) In Agellio est, *si bellè neges.* Magis placet Macrobij lectio, quam etiam ipsi velim restitutam.

Posse

Posse ut fieri inimicum putes) In Agellio est, *ut fieri hunc i.p.* Carminis ratio iubet transponere vocem, *posse ut fieri inimicum hunc putes.*

CAP. VIII. *Fomitem esse quendam & ignitabulum*) Melius v.c. *incitabulum.*

ἢ διὰ τὸ τὰ ἀπὸ τούτων) Lego τὰς ἀπὸ τ.

ἢ ὅλως οὐχ ἧττον) Lego, ὅλως οὐχ ἤ.

LIBRI TERTII

CAP. II. *Cùm faciam vitulâ pro frugibus*) Iuuenalis interpres vetus Sat. 9. aliter citat: *Cùm faciam vitulum p.f.* Hoc monere volui.

CAP. III. *Seruius Sulpitius religionem esse dictam tradidit*) Gellius lib. 4. cap. 9. Masurium Sabinum huius sententiæ laudat auctorem. Necessariò in alterutro mendum.

CAP. VI. *Meminit huius ara & Cato de liberis educandis*) Ita etiam v.c. Lego, *Meminit huius & Varro Cato d.l.e.* Cato, siue de liberis educandis, notissimus Varronis liber. Librarij indocti malè hîc conuenire vtraque ista nomina existimantes, alterum insignitâ fraude eiecerunt.

Sed Veratius pontificalis) Ita etiam v.c. Lego tamen *Veranius*, cuius multa mentio Festo, & ipsi huic Macrobio.

Hoc amplius addit Gauius Bassus) Scribo *Gabius Bassus.*

Qua hunc ritum velandi capitis inuenit) Lego vt est in v.c. *qui h.r.* de quo ritu plenius in Variarum libris.

CAP. VII. *Portendi imperatori omnium rerum felicitatem*) V.c. auctior, *Omnium rerum cum felicitate largitatem.* Optimè declarant sequentia illa Tarquitij verba: *Principi ordinis & generis summâ cum felicitate largitatem auget.*

CAP. VIII. *Lauinus etiam sic ait*) Fortè legendum *Lauinius*; cuius librum *Sordidorum Vocabulorum*, citat Agellius lib. 20. cap. 11.

Iulius Festus de verborum significationibus libro XIII.) Scribo XI. Librarij nimiumquantum supini in vnitatis notâ scribendâ. De Iulio Festo, mendam esse benè olim notauit vir magnus.

CAP. IX. *Sammonici Sereni vtrumque carmen*) Etiam Arnobius lib. 6. *Sammonicum* nominat. Spartianus tamen *Samonicum* in vitâ Caracallæ. *Occisi sunt & in balneis plures, & in canis, inter quos Samonicus Serenus, cuius libri plurimi ad doctrinam exstant.* Ex quibus verbis obserua ætatē quâ vixerit.

CAP. XIII.

CAP. XIII. *Nam Cincius in suasione legis Fanniæ*) In Policratico Salisberiensis lib. 8. cap. 7. est: *Titius in suasione l. F.* quod magis probo. Meminit huius Titij Festus in *Offendices*. Vide infrà etiam huius libri cap. 16. vbi ita habes: *C. Titius vir ætatis Lucilianæ in oratione quâ legem Fanniam suasit*. Verè emendaui. Nec tamen nescio L. Cincium Alimentum, cuius mentio apud Agellium, Festum, Liuium, Nonium, Arnobium, & alibi apud hunc ipsum Macrobium.

Hoc quoq; nuper institutum) Verba sunt Varronis è l. 3. c. 12. de R. R. quæ tamen paullò secius, quàm Macrobius, refert Salisberiensis Policratici locò citato. Lego: *Hos quoque n. i. e. v. saginarent pleraq;, cùm exceptos è leporario concludant i. c.*

CAP. XIV. *Plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusq; quingentis*) Salisberiensis lib. 8. cap. 12. *ducentis*.

Quod me reip. maximè misertum) Melius v. c. *quò me*.

Marcus Cato senatorem nõ ignobilem Cæcilium spatiatorem atq; fescenninum vocat) Lego *s. n. i. M. Cælium*. Ex Agellio l. 1. cap. 15. & Festo in *Spatiatorem*. & Asconio ad Milonianam. Apud Ioannem Salisberiensem malè quoque *Cæcilium*.

CAP. XV. *Quod hæ in summâ aquâ præ pinguedine fluentur*) Lego *flutent*. ex veteris codicis vestigiis.

CAP. XVI. *In latebras reddam meis dentibus & manibus*) Emendo, *dentibus & faucibus*. Sic infrà loquitur ex hoc versu indubiè Macrobius cap. 17. *Cùm Antonius quicquid mari, aut terrâ, aut etiam cælo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet*. Possit cui etiam legendum videri, *dentibus & maxillis*, vel (vt placet magno Scaligero) *mandibulis*.

CAP. XVII. *Dignus sculna Munatio Planco*) V. c. & Salisberiensis lib. 8. cap. 7. *culina Numatius Plancus*. Emendo, *dictus sculna Munatius Plancus*. Apud veteres Latinos *Sculna* idem qui *Sequester*. Vide Agell. lib. 20. cap. 11.

Quippe qui omnia quæ apponebantur ex cotidianis opibus agnosceret) Ita etiam est in v. c. Lego, *ex cotidianis dapibus a.*

CAP. XVIII. *Gauius verò Bassus in libro*) V. c. *Caius*. Sed etiam heic *Gabius* legi debet.

Nam vir doctus Oppius in libro quem fecit de siluestribus arboribus) Lego *vir doctus Opilius*. Est autem Aurelius Opilius è cuius libris de Siluestribus Arboribus verba producit Festus in *Fomites*; cui etiam bis reddes hoc nomen, in *Ordinarium hominem*, & *Ratitum quadrantem*. Vtrobique habes *Oppius*.

Oppius: Malè. quod monitus à me mutato.

Itemq; Pontica mox) Emendo *Pontica nux*; vt etiã erat in v c.

CAP. XIX. *Scandianeum*) Emendo, *Scandianum*. Columella lib. 5. cap. 10.

Accipite qua Oppius in libro) Etiã heic *Opilius* legendum.

Quod ait Oppius inter vestem poni citreum) Iterum *Opilius* scribe:

Turrinianum) Columella *Turranianum*.

CAP. XX. *Harundinea*) Lego, *hirundinea*. Ea est quam *Chelidoniam* vocat Columella lib. 10. *Purpureaq; Chelidonia, pinguesq; Marisca*.

Brifera) Emendo *bifera*. ex Columellã.

Caldica alba nigra) Lego, *Chalcidica a n.*

Ludia, leptoludia) Scribo, *Lydia, Leptolydia*.

Marsica) Lego, *Marisca*.

Alternum sanguinem) Lego, *Alaternum, salicem*. Alaterni meminit Plinius lib. 16. cap. 26. Et Columella lib. 7. cap. 6.

Pausia, Paulia.) Lego, *Pausia, Paphia*. ita dicta à Papho vnde allata. Vide Isidorum lib. 17. cap. 7.

Albena Apiana) Scribo, *Albana, Appiana*.

Numentana) *Nomentana*.

Vennucula) *Venucula*.

LIBRI QVARTI

CAP. IV. *Occiditur, inquit, in acie Calesus*) V. c. *Galesus*. Lego, *Halesus*. Virgilius Æneid. 10.

CAP. V. *Hic materiam eius irrisit*) Lego, *misericordiam e. i.* ex vet. cod.

LIBRI QVINTI

CAP. II. *Vnde enim Veneto rusticis parentibus nato*) Legendum, *vnde enim Vergilio*.

CAP. XI. *Nam post sanguinis ille opifex*) Lego, *sanguis ille o.* Nisi putes nominatiuo antiquo vti voluisse Macrobium. Quod mihi quidem verisimile non fit.

CAP. XV. *Quiq; Cosas liquere*) Rescribo ex Virgilij codicib.

Quique vrbem liquere Cosas.

Astur, itemque Cupauo) Scribe, *Cupano*. Leue.

Cum Alesus & Sarate ignotissimi pugnent) Lego, *& Sacrator*; ex illo Virgilij:

Cadicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem.

CAP. XVII.

Cap.xvii. Καὶ ὕδωρ μελικέρτῃ) Καὶ ἐναλίῳ est apud Agell. lib.13.cap.25.

Cap.xix. *Sicut, vir alias doctissimus, Cornutus existimat*) V.c.auctior: *Sicut Aurelius*. Lego, *S. Annaeus*. Nam id Cornuto praenomen.

Sed Carminij curiosissimi) Fortè *Granij*. Nobilissimus auctor Granius Licinianus Flaccus.

Cap.xx. Μετὰ ἣ τὴν Ἄσσον ἐστὶν γάργαρα πλησίον πόλις) Lego. Μετὰ ἣ τὴν Ἄσσον. Nam olim ita Ilium appellitatum, vt doceo ad Lycophronem.

Ἰὼ χαῖρε μόσχου τ' ἐπίρροιαι) Lego, cum Cl. V. Theod. Cantero, ἰὼ χαῖρε.

LIBRI SEXTI

Cap.i. *Redeunt, referunt petita rumore secundo*) Sueuij versus est. Ego inuerto, & restituo:

Redeunt, referunt rumore petita secundo.

Virtute is par, dispar fortunis patris) Optimè Hugeianus Grotius meus, optimae spei adolescens, *Virtuti sis par* &c. Monetque adumbratum ex isto Sophoclis, in Aiace:

Ὦ παῖ, γένοιο πατρὸς εὐτυχέστερος,
Τὰ δ' ἄλλ' ὁμοῖος, καὶ γένοι' ἂν οὐ κακός.

Cap.ii. *Endo mari magnos fluctus extollere certant*) Legendum, *Endo mari magno*. Quid autem sit mare magnum docuerunt viri magni ad Catullum & Ennium. Nos quoque obseruauimus apud Chrysologum Sermon.xxxiv.

Cap.v. *O Dionyse, pater optime, vitisator, Semela genitus, Euthuia*) Lego, *Euhyie*.

Cap.vii. *Qui quod homines omnium gentium immolare solitus fuit*) Lego, *hospites o g.* Vide Agell.lib.2.cap.6.

Πολλάκι καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν) Lego, πολλάκι γὰρ καὶ μ. ἀ.

Eius serpentis squamae squalido auro & purpurâ pratexta) Lego, & interpungo, *Eius s. s. squalida auro, & p.p.*

Cap.ix. *Si vnquam rediero, bidente verre*) Apud Agell. lib.16.cap.6. *redierit*.

Sed omnes bestias bimas) Agellius *hostias* in Nigidio legisse iudicari potest.

LIBRI SEPTIMI

Cap.i. *Philosophiam eâ, quam maximam putas, obseruatione venerari*) Malim, *P.e. quâ maximâ potes, o.v.*

Cap.ii.

CAP. II. *Quid nisi post emensa infortunia*) V.c. auctior, *Quid aliud nisi p.e.i.*

CAP. III. *Sed interdum non tangunt audientes*) Lego, *sed interim.*

CAP. VIII. *In carbonum frustra lucentia igne vertuntur*) Scribo. *i.c. frusta l.i.v.*

CAP. IX. *Audiui saepe dicentem cerebro non esse in sensum*) Lego, *inesse sensum.* Aut ex v.c. *esse sensum.*

CAP. XII. *Aqua qua obsita globis nubium*) Lego, *globis niuium.*

CAP. XVI. *Hinc & nutrices pueros alentes operimentis obtegunt*) Emendaueram ex coniectura *p. fellantes*, cùm v. Cl. Theodorus Canterus significat mihi etiam se id fecisse ex vetere libro.

LECTOR AMICE,

NE sis nescius, editionibus vsus sum binis, vnâ recenti Henr. Steph. anni cIↃ. IↃ. LXXXV. alterâ vetustâ Bononiensi anni cIↃ. IↃ. I. cum quâ hanc posteriorem contuli. Quod si placere tibi hunc laborem meum intellexero, proximâ faeturâ Arnobium cum Critico libello quingentis amplius locis emendatum dabo, si mihi vitam vitae auctor. Vale, &, quisquis es,

ÆTERNITATEM COGITA.